

TMMOB
ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

HAYVANSAL ÜRETİMİ ARTIRMADA YENİ YAKLAŞIMLAR

SEMPOZYUM

**TMMOB
ZİRAAT MÜHENDİSLERİ
ODASI**

**HAYVANSAL
ÜRETİMİ
ARTIRMADA
YENİ
YAKLAŞIMLAR**

SEMPOZYUM

**7 - 9 OCAK 1998
ANKARA**

İÇİNDEKİLER

Sayfa

AÇILIŞ OTURUMU

Başkan: Prof. Dr. Yetkin GÜNGÖR

Açılış Konuşmaları

Prof. Dr. Gürol ERGİN / TMMOB ZMO Başkanı	3
Süleyman DEMİREL / Cumhurbaşkanı	7
Bülent ECEVİT / Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı	14
İsmet SEZGİN / Başbakan Yardımcısı ve Milli Savunma Bakanı	18
Mustafa TAŞAR / Tarım ve Köyişleri Bakanı	21
Deniz BAYKAL / C.H.P. Genel Başkanı	23
Prof. Dr. Gınal AKBAY / A.Ü. Rektörü	31
Hasan METİN / Veteriner Hekimleri Mer. Kon. Başkanı	34

BİRİNCİ OTURUM (Hayvancılık Sektöründe Örgütlenme)

Başkan İlhan BİLGİN/ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Müst. Yrd.

Hayvansal Üretimde Üretici Örgütlenmesi (Yetiştirme Birlikleri)

Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birlikleri	39
--	----

Doç. Dr. Selahattin KURLU (TÜGEM-AFC Sığır Islahı Projesi)

Kemalettin ÖZCAN (TÜGEM-Proje Koordinatörü)

Hayvansal Üretimde Üretici Örgütlenmesi (Dernek ve Vakıflar)

Türk Tarımında Türkiye Kalkınma Vakfı Modeli	48
---	----

Yılmaz AYDOĞAN ve Ali KAPUCU (TKV)

Hayvansal Üretimde Üretici Örgütlenmesi (Kooperatif ve Şirketler)

	62
--	----

Prof. Dr. Mehmet BÜLBÜL, Doç. Dr. Ahmet TURAN,

Dr. Mevhibe ALBAYRAK, Araş. Gör. Cengiz SAYIN (A.Ü. Ziraat Fakültesi)

Hayvansal Üretim ve Pazarlamada Üretici Örgütlenmesi

(Köye Hizmet Götürme Birlikleri)	78
---	----

Prof. Dr. İ. Hakkı İNAN (T.Ü. Tekirdağ Ziraat Fakültesi)

Tarımda Kamu Kesiminin Yeniden Yapılandırılması

	90
--	----

Prof. Dr. Numan AKMAN (A.Ü. Ziraat Fakültesi)

Yalçın Doğaner (Elta Mühendislik A.Ş. Proje Müdürü)

İKİNCİ OTURUM (Hayvancılığın Gelişmesinde Destekleme Politikaları)

Başkan: Prof. Dr. Turan GÜNEŞ/Çankaya Ü. İkt. İd. Bil. Fak.

AB Ülkeleri ve Türkiye'de Hayvansal Üretimi Destekleme Politikaları	105
--	-----

Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN (A.Ü. Ziraat Fakültesi)

Dünya Ticaret Örgütü ve Hayvancılık Sektörünün Geleceği	111
--	-----

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ (H.Ü. İkt. İd. Bil. Fak.)

Türkiye'de Hayvancılığın Finansmanı	124
--	-----

Prof. Dr. Mehmet BÜLBÜL, Araş. Gör. F. Handan GİRAY,

Araş. Gör. Figen BEŞPARMAK (A.Ü. Ziraat Fakültesi)

ÜÇÜNCÜ OTURUM (Kaba ve Kesif Yem Üretimi)

Sayfa

Başkan: Prof. Dr. M. Rifat OKUYAN/A.Ü. Ziraat Fakültesi	
Çayır-Mera Alanlarının Islahı ve Yönetimi	147
Prof. Dr. Uğur BÜYÜKBURÇ (GOP Ü. Rektör Yrd.)	
Kaba Yem Üretiminin Geliştirilmesi	157
Prof. Dr. Hayrettin EKİZ (A.Ü. Ziraat Fakültesi)	
Karma Yem Hammaddesi Üretimi ve Yem Sanayii	165
Prof. Dr. Murat ZINCIRLIOĞLU ve Arş.Gör. Filiz KARADAŞ (A.Ü. Ziraat Fakültesi)	

DÖRDÜNCÜ OTURUM (Hayvancılıkta Islah Çalışmaları)

Başkan: Prof. Dr. Reşit SÖNMEZ/Emekli Öğretim Üyesi	
Türkiye Sığircılığında Damızlık Üretim Alternatifleri	181
Prof. Dr. Numan AKMAN ve Prof. Dr. Sadık Metin YENER (A.Ü. Ziraat Fakültesi)	
Koyunculüğümüzün Et Üretimini Artırmada Yeni Gen Kaynakları ve Yeni Yetiştirme Sistemleri	203
Prof. Dr. Ayhan ELİÇİN, Doç. Dr. Gürsel DELLAL ve Doç. Dr. Ayşenur KARAKAYA (A.Ü. Ziraat Fakültesi)	
Türkiye Tavukçuluğunda Hibrid Yetiştiriciliğinin Geleceği	213
Prof. Dr. Turgut GÖNÜL (Köy-Tür Ege Entegre Tav. A.Ş.)	

BEŞİNCİ OTURUM (Hayvansal Ürünler Sanayi ve Özelleştirme)

Başkan: Ahmet ARSAN/SET-BİR Yönetim Kurulu Başkanı	
Hayvansal Ürünler Sanayi ve Beklentileri	223
Kaya TOKMAKÇIOĞLU (Van-Et A.Ş. Genel Müdürü)	
Hayvansal Üretimde Entegrasyon Modelleri (Tarım-Sanayi-Ticaret)	
Kırmızı Et Üretim ve Pazarlama	229
Doç. Dr. Aydın ÖZTAN (H.Ü. Gıda Müh. Böl.)	
Hayvansal Üretimde Entegrasyon Modelleri (Tarım-Sanayi-Ticaret)	
Tavuk Eti ve Yumurta Üretim ve Pazarlama	239
Prof. Dr. Ahmet ERKUŞ (A.Ü. Ziraat Fakültesi) Yüce CANOLER (BESD-BİR)	
Hayvansal Üretimde Entegrasyon Modelleri (Tarım-Sanayi-Ticaret)	
Süt Üretim ve Pazarlama	253
Prof. Dr. Celalettin KOÇAK (A.Ü. Ziraat Fakültesi) Ahmet ARSAN (Yaşar Holding-İZMİR)	
Özelleştirmenin de Sınırları Vardır	267
A. Güneş OKTAY (Ziraat Yüksek Mühendisi)	

ALTINCI OTURUM (Hayvansal Ürünler Pazarlama ve Beslenme)

Başkan: Dr. Avni BAŞDOĞAN/Zir. İşl. Eski Gen. Müdürü-ZMO Eski Başkanı	
Hayvansal Üretimde Pazarın Düzenlenmesi ve Arz Talep Dengesizliğine İlişkin Çözüm Önerileri	279
Prof. Dr. Turan GÜNEŞ (Çankaya Ü. İkt. İd. Bil. Fak.) Dr. Mevhibe ALBAYRAK ve Arş.Gör. Fatma HANDAN GİRAY (A.Ü. Ziraat Fak.)	
Beslenmede Tüketim Kalıplarının Değişimi ve Hayvansal Ürün Talebi	303
Prof. Dr. Seniha HASİPEK ve Doç. Dr. Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU (A.Ü. Zir. Fak. Ev Eko. Yük. Ok.)	

PANEL (Hayvansal Üretimi Artırmada Yeni Yaklaşımlar)**Başkan:** *Prof. Dr. Ayhan ELİÇİN/A.Ü. Ziraat Fakültesi***Panelistler:**

<i>Prof. Dr. Gürol Ergin (TMMOB ZMO Başkanı)</i>	321
<i>Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN (A.Ü. Ziraat Fakültesi)</i>	323
<i>Prof. Dr. Numan AKMAN (A.Ü. Ziraat Fakültesi)</i>	325
<i>Prof. Dr. Murat ZINCIRLIOĞLU (A.Ü. Ziraat Fakültesi)</i>	327
<i>Ali Zafer TACIROĞLU (TOBB)</i>	329
<i>Özcan DİLEK (T.C. Ziraat Bankası Gen. Müdürlüğü)</i>	332
<i>M. Kemal AKMAN (BESD-BİR Yön. Kur. Başkanı)</i>	338
<i>Doğan VARDARLI (TİKVEŞLİ A.Ş. Yön. Kur. Başkanı)</i>	351

AÇILIŞ OTURUMU

Başkan
Prof. Dr. Yetkin GÜNGÖR

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Gürol ERGİN
TMMOB ZMO Başkanı

Süleyman DEMİREL
Cumhurbaşkanı

Bülent ECEVİT
Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı

İsmet SEZGİN
Başbakan Yardımcısı ve Milli Savunma Bakanı

Mustafa TAŞAR
Tarım ve Köyüşleri Bakanı

Deniz BAYKAL
C.H.P. Genel Başkanı

Prof. Dr. Günal AKBAY
A.Ü. Rektörü

Hasan METİN
Veteriner Hekimleri Mer. Kon. Başkanı

Prof. Dr. Gürol Ergin

TMMOB ZMO Başkanı

Sayın Cumhurbaşkanım, Saygıdeğer Konuklar,

Tarım Haftası'98 çerçevesinde düzenlediğimiz "Hayvansal Üretimi Artırmada Yeni Yaklaşımlar" Sempozyumumuza hoş geldiniz.

Sizleri kendi adıma ve Yönetim Kurulu Üyesi arkadaşlarım adına içten saygılarımızla selamlıyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım, Türk tarımına ve ODA'mızın çalışmalarına gösterdiğiniz eksilmeyen ilginizle bizi bir kez daha mutlu kıldınız, derecesiz onurlandırdınız, size saygı dolu şükran duygularımızı sunmama lütfen izin vermenizi diliyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım, Türkiye'de tarımın Cumhuriyetimizin kuruluşundan başlayarak çok önemli aşamalar kaydettiğini, hızla büyüyen toplumun gereksinimlerini nitelik ve nicelik olarak karşılayacak üretimleri başardığını, bu başarıda saygıdeğer meslektaşlarımızın yadsınmaz emekleri bulunduğunu söylemek beni ne ölçüde mutlu ediyor ise, yaklaşık son 15 yıldan buyana birçok üretim alanında geriye gidişler yaşandığını, meslektaşlarımıza tarımda çalışma, üretim yapma olanaklarının verilmediğini belirtmek zorunda kalmak da beni o ölçüde mutsuz ediyor.

Sayın Cumhurbaşkanım, ülkemizde tarımın durumu özet olarak şöyledir:

1981-1996 yıllarını kapsayan dönem içerisinde tarımsal ürünlerin yıllık ortalama artış hızı % 1.3 olmuştur. Ülkemizin o yıllardaki nüfus artışı yılda yaklaşık % 1.8 olduğuna göre, son 16 yılda gıda üretimi, nüfus artışının altında kalmıştır. Ayrıca, yıllık artışların ortaya koyduğu trende göre de, gıda üretim artış hızı son yıllarda giderek daha azalmakta, nüfus artış hızı ile gıda üretimi artış hızı arasındaki fark daha da açılmaktadır.

Son 6 yıl, yani 1991-1996 yılları için üretim rakamları değerlendirildiği zaman, buğday, mısır, nohut, şeker pancarı ve soyada üretim artış hızlarının eksi değer gösterdiğini görüyoruz. Yani bu ürünlerde bırakınız nüfus artışı kadar bir artış sağlanmasını, aksine azalışlar söz konusudur. Diğer önemli gıdalar olan mercimek, kuru fasulye, ayçiçeği, patates, süt, tatlı su ürünleri, yaprağı yenen sebzeler ve baklagil sebzeleri ile önemli meyvelerimizden olan şeftali, üzüm, incir ve portakalda ise bir miktar üretim artışı var ise de bu artışlar nüfus artışını karşılamaktan uzak kalmaktadır. Et üretimi için kesin bir değerlendirme yapmamız, kaçak kesimlerin miktarı belirlenemediğinden mümkün olmamaktadır. Ancak bu üründe sürekli geriye gittiğimiz gözler önündedir. Beyaz et, yumurta ve deniz ürünleri üretimi ile kültür balıkçılığı üretiminde, ayrıca meyvesi yenen sebzeler ve soğans, yumru ve kök sebzeler üretiminde ise memnunluk verici üretim artışları söz konusudur.

Ülkemiz gıda üretiminin, gıda gereksinmemizi ne ölçüde karşıladığına gelince: her yaş gurubunun ve cinsiyet guruplarının gereksinimleri için belirlenen 1995 yılı gıda gereksinimi, 1995 yılı üretimleri ile karşılaştırıldığında şu yeterlilik durumu ortaya çıkmaktadır.

Narenciye ve domatesde	yeterlilik	% 210,
Toplam sebze-meyvede	yeterlilik	% 200,
Patateste	yeterlilik	% 123,
Kurubaklagilde	yeterlilik	% 563,
Hububatta	yeterlilik	% 346,

Tüm bu gıdalarda ülke gereksinimimizin üstünde bir üretim bulunmaktadır. Diğer gıdalara baktığımızda ise şu tabloyu görmekteyiz:

Yumurtada	yeterlilik	% 57,
Sütte	yeterlilik	% 61,
Et-tavuk ve balıkta	yeterlilik	% 39,
Katı ve sıvı yağda	yeterlilik	% 64,
Şeker ve balda	yeterlilik	% 97,

Görüldüğü gibi, hayvansal ürünler ve yağda Türkiye kendine yeterlilikten son derece uzaktır. Gerek tavuk eti ve gerekse yumurta üretiminde son yıllarda yaşanan çok olumlu gelişmelere karşın, gelinen nokta, dengeli ve yeterli beslenme için gerekli olanın hayli altındadır. Süt ve kırmızı et üretiminde ise, öyle görünüyor ki, çok özel önlemler alınmadığı takdirde bugünkü yetersizlik durumu daha da belirgin bir hal alacaktır. Bu nedenle ülkemizde hayvansal üretimi ve bitkisel yağ hammaddeleri üretimini mutlaka artırma zorunluluğu vardır.

Türkiye'nin gıda ürünleri dış ticareti de, gıda açısından kendine yeterlilik düzeyimizi açıkça ortaya koymaktadır. 1981-1996 yılları arasındaki dışalım ve dışsatım rakamları incelendiğinde, üzülererek ifade edelim ki, ülkemiz gıda açısından her gelen yıl bir önceki yılın gerisine düşmüştür.

Tüm tarımsal ürünler dikkate alındığında, Türkiye'nin 1981 yılında dışarıdan satın aldığıının tam 7 katı dışsatım yaptığı, sonra giderek bu oranın küçüldüğü, 1995 yılında başabaş noktasına geldiği, 1996 yılında ise Cumhuriyet tarihinde ilk kez tarımsal ürün dışalımının dışsatımını geçtiği; tarımsal ürün dışalımının, tarımsal ürün dış satımına oranının % 115 olduğu görülmektedir. Rakamlar ayrıntılı olarak incelendiği zaman, gıda dışalımının özellikle hayvansal ürünlerde, ette ve süt ürünlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu arada hiç gereği yokken, rakamlarla da belirttiğimiz gibi üretim fazlasına sahip iken, çeşitli sebze ve meyve dışalımında bulunduğumuzu, iç piyasada haksız rekabet yaratan bu durumun yerli üretim üzerine olumsuz etkide bulunduğunu da belirtmemiz gerekir.

Sayın Cumhurbaşkanım, tarımın bu denli sıkıntı içine düştüğü bir dönemde "Tarım Şurası"nın toplanmasını çok olumlu bir gelişme olarak görüyoruz ve bu Şura'nın toplanmasında emeği geçen herkesi Sayın Tarım ve Köyişleri Bakanımızın şahsında kutluyoruz. Şura kararlarının geniş bir kesimin konsensusuyla alınması nedeniyle olabilirlik ve öncelik sırası ile uygulanmaya konulmasını diliyoruz. Şura'nın hemen arkasından "Türkiye Hayvancılığını Geliştirme Projesi" başlıklı ve kapsamlı çalışmanın Bakanlar Kurulu'nda görüşülmesini ve ilgili kararname taslağının hazırlanmasını da yine olumlu bir çalışma olarak değerlendiriyoruz. Hayvancılık konusunu bütüncül bir yaklaşımla ele alan bu projenin de gerekli parasal kaynak bulunarak yaşama geçirilmesini diliyoruz. Her iki çalışmanın da Tarım ve Köyişleri Bakanlığımız için olumlu çalışmalara başlangıç oluşturmasını diliyoruz. Bu dileklerimiz yanında ve izninizle aramızda görmüşken Sayın Tarım ve Köyişleri Bakanımıza bendenizi mazur görmeleri ricasıyla bir sitemde bulunmak istiyorum. Sayın Bakan'ım, biz Ziraat Mühendisleri Odası olarak ülkemize hizmet etme çabalarında ilgili herkes ve her kesimle birlikte çalışma, birlikte daha iyiye ulaşma düşüncesini taşıyoruz. Ve bu düşüncemizi de her fırsatta gerçekleştiriyoruz. Üzülerek ifade edeyim ki, Bakanlığımız ile bu anlamda bir diyalog, bir iletişim eksikliği içinde olduğumuz görüşündeyiz. Temel direğini Ziraat Mühendislerinin oluşturduğu bir bakanlığa Ziraat Mühendislerinin Anayasal tek temsilcisi olarak değişik konulardaki düşüncelerimizi aktarma amacı ile yaptığımız ısrarlı başvurularımıza karşılık Tarım Şurası'nın gerçekleştirilmesinden bu yana ne siz Sayın Bakanımızla ve ne de Sayın Bakanlık Müsteşarımızla görüşme şansı elde edebildik. Bu nedenle de Tarım Bakanlığı ve meslektaşlarımızı ilgilendiren konularda sizlere görüşlerimizi aktarmak da mümkün olmadı. Öyle sanıyorum ki bu durumu bizim gibi siz de normal bulmamaktasınız. Bakınız eğer görüşme olanağı bulabilseydik, örneğin, son 10 yıldır Ziraat Mühendisi ve Veteriner olmayan Tarım ve Köyişleri Bakanlığında, bu meslek mensuplarına ihtiyaç duyulup duyulmadığı konusunu sizlerle tartışacak ve yine on yıldır yeni eleman alınmaması sonucunda en genci 40 yaşlarında olan bir meslektaş gurubuyla çalışırken ne için yeni daire başkanlıkları ve şube müdürlükleri kadroları ihdas edildiği konusunda bilgilenmeye çalışacaktık. Öyle umuyorum ki, bu kürsüde ayrıntısına girmenin gereksiz olduğunu düşündüğüm bu konuları lütfedip kabul buyurduğunuz zaman ben ve arkadaşlarım sizlerle konuşabilme şansı bulacağız.

Sayın Cumhurbaşkanım, 1997 yılını "Toprak Yılı" ilan ettiniz. Sağolunuz. Bizler sizin direktifleriniz doğrultusunda doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine tüm Türkiye'ye bir yıl boyunca toprak konusunu anlatmaya, toplumun dikkatini toprağa çekmeye çalıştık. Bu konuda ortaya çıkan ve Tarım Şurasının ilgili komisyon raporuna da geçen sonuçları zat-ı alinize özlü bir Rapor halinde sunduk. Toprak konusunu yalnız 1997 yılında değil, gelecek yıllarda da işlemeye devam edeceğiz. Bu yıl ise içinde bulunan koşulları da dikkate alarak tüm yıl boyunca hayvancılık konusunu ele alan çalışmalar yapacağız.

Sayın Cumhurbaşkanımız, sizden istirhamımız, lütfunuzu bizden esirgemeyerek bu kürsüden 1998'i Türkiye için "Hayvancılığı Geliştirme Yılı" ilan etmenizdir. Bu lütfunuzla bize daha başarılı çalışmalar yapma şevkini vereceksiniz.

Sayın Cumhurbaşkanım, yüksek huzurlarınızda bu Sempozyumumuzun hazırlanmasında emeği geçen ODA'mızın hayvancılık komisyonu üyelerini, komisyon başkanımız, hocamız Prof. Dr. Sayın Ayhan Eliçin'in şahsında kutluyor ve kendilerine şükranlarımızı ifade ediyor, Sempozyuma katılan tüm oturum başkanları ve konuşmacılar ile saygıdeğer konukları, görsel ve yazılı basının sayın temsilcilerini saygılarımla selamlıyor, siz Sayın Cumhurbaşkanımıza en içten şükran dolu saygılarımızı sunuyorum.

Süleyman DEMİREL

Cumhurbaşkanı

Ziraat Mühendisleri Odamız "Tarım Haftası" düzenliyor. Bu vesile ile konuşmalar yapıyor, tartışmalar yapıyor. Bugün de yine 1998 yılının Tarım Haftası'nın başındayız.

Çok güzel konuşmalar yapıldı.

Tabii ki, demokratik bir ülkede, demokrasiyi hayat tarzı saymış bir ülkede, serbest konuşma, her şeyin konuşulması en büyük nimetlerden biridir. Sorunların çözümlerine ancak böyle ulaşılır. Herkesin fikrini, düşüncesini söylemesi, bıkmadan, usanmadan söylemesi, başkalarını da dinlemesi lazım. Eğer kendi fikirlerinde tutarsızlıklar varsa, onları tashih etme imkanı bulması, doğru çözümlere götürür.

Esasen, bir ülkenin sorunlarını birtakım kurumlara havale edip, işin içinden çıkmak da kişiyi çözüme ulaştırmaz, ülkeyi çözüme ulaştırmaz. Çözüm arama devamlılık isteyen bir olaydır. Eğer kişi düşüncelerini söylüyorsa, sonra bu düşüncelerinden herhangi bir alıntı yapılmıyor diye, "zaten bu memlekette bir şey olmaz ki" deyip bir kenara çekiliyorsa, kendisini topluma hizmetten ayırıyor, demektir.

Konuşma, bir demokratik yaşam tarzının, bir demokratik yönetim tarzının en önemli 'var'ıdır; bu konuşmalara devam edilmesi doğaldır, bunlardan çok şey çıkar, bunların içerisinden pek çok kimse kendisine lazım olanı alır, demeye çalışıyorum. Bunların etkinliğinin muhasebesini yapmak o kadar kolay değildir; ama inanılmalıdır ki, buralarda, bu salonlarda yapılan bu konuşmalar, herkes için yararlıdır, ülke için de yararlıdır.

Değişik fikirler olacaktır. Yöntem olarak şunu ifade etmek istiyorum ki, bir ülkede, bizim ülkemizde her şey yanlış değildir, her şey de doğru değildir. Yanlışlar vardır, doğrular vardır. Bence en önemli mesele, bu tefrik ve temyiz dediğimiz olay: yanlışlarımızı iyi teşhis etmek, doğrularımızı iyi teşhis etmektir. Yanlışlarımızdan dolayı doğrularımızın tümünü silmeden, onların tümünü inkâr etmeden, yanlışlarımızı düzelterek, doğrularımızı çoğaltmak yöntem olmalıdır.

Gayet tabii ki, kişi bir konu hakkındaki düşüncelerini anlatırken, konuşmasının uslubu gereği şikâyetlerde bulunacaktır, bu doğaldır. Şikâyetlerin ölçüsü de önemli değildir bence. Yalnız şikâyetler eğer sorunu çaresiz hale getiriyorsa, ondan sonraki uğraş beyhudedir. Yani, eğer bir hadiseyi anlatıyorsanız, o hadiseyi çözümsüz bir hadise haline getiriyorsanız, hiç uğraşmaya gerek yoktur. O şudur: Ört ki ölem.

Türkiye'nin sorunlarına çare arıyoruz; bu kolay bir olay değil. Türkiye büyük bir memleket ve başlangıcından bugüne kadar, gelişmesini göz önünde tuttuğumuz takdirde önemli başarılar sağlamış, bulunduğu bölgede hâlâ çok değeri bulunan, sayılan bir ülke. Ama, bunun yanında sorunları da var; çözebildiği sorunları var, çözemediği sorunları var. Ve çözdüm dediği sorunların içerisinde yenileri de çıkmış.

Benim anlatmaya çalıştığım şudur: 10 milyon nüfuslu bir Türkiye, Büyük Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'yla, milletle bütünleşerek düşmanların elinden kurtardığı Türkiye, bu geçen 74 sene zarfında 65 milyona gelmiş. 1920'li yıllarda 50 milyon dönüm toprak ekilip, biçilirken ve bu iş de kara sabanla, kara öküzle, kara çarıkla yapılırken, bugün bu topraklar genişlemeden, yani yeni topraklar ülkenin sınırları içine alınmadan, 250 milyon dekar gelmiş, 260 milyon dönüme gelmiş, 5 misli işlenen topraklar büyümüş. Ve bu topraklar 1 milyona yakın traktörle işlenir hale gelmiş. Ve her alanda üretimini de artırmış. Yani, 50 milyon dekar toprak ekerken ürettiği tarım ürünlerini beş-altı katına, sekiz katına, on katına çıkarmış çeşitli alanlarda. Bütün bunlara rağmen bugün yine şikâyet ediyoruz. Şikâyet ediyoruz ve bu şikâyetlerimize de çözüm arıyoruz.

Neden şikâyet ediyoruz? Evvela, Türkiye'nin nüfusunun % 45'i hâlâ geçimini tarımdan sağlıyor ve bu, cumhuriyetin kuruluşunda % 85'ler civarında. Yani, 75 sene zarfında ine ine % 45'e inmiş. Ama, şunu kabul etmek lazım ki, nüfus artışı çok önemli sorunlar ortaya çıkarmış; çok önemli fırsatlar da çıkarmış, çok önemli sorunlar da. Eğer Türkiye Danimarka gibi, Hollanda gibi, Belçika gibi veya Fransa gibi nüfusu fevkalâde hissedilir derecede artmayan bir ülke olsa, bugünkü sorunlarının pek çoğu olmazdı ve başladığı yerden buraya gelinceye kadar pek çok meselelerini daha düzgün hallederdi. Ama şimdiki olay, özlenecek bir şey değil; zaten tedbiri olan bir şey de değil. Şimdiki olay şu: Bugünkü halimizle sorunlarımıza çare arayacağız; çare arıyoruz, aramaya da devam edeceğiz. Bugünkü halimiz dediğimiz vakit, geliyoruz bu büyük transformasyona. Yani, % 85'i tarımla uğraşan bir toplumu, evvela endüstri ve hizmetler toplumu haline getireceksiniz, eğiteceksiniz. O gün, şikâyetleriniz olan yoksulluk, cahillik, fukaralık ve çaresizlikten çıkaracaksınız bunu bir refah toplumu haline getireceksiniz, bir mutlu toplum haline getireceksiniz. Okutacaksınız, yazdıracaksınız, zenginleştireceksiniz ve bir çağdaş toplum haline getireceksiniz. Transformasyon bu. Aslında cumhuriyetin hedefi bu. Peki, bugün nereye gelmişiz? Şu sakınca var: **Nüfusun yarısı, gayri safi milli hasılanın % 15'ini alıyorsa işte bütün dengesizliklerin, ekonomik dengesizliklerin, sosyal dengesizliklerin aranacağı yer burasıdır.** Baktığımız zaman, Türkiye'de satın alma gücü, satın alma rabıtası bakımından bugün adam başına 5 bin dolar civarındadır; ama, bunun 500 dolara, 400 dolara kadar indiği yerler vardır. Türkiye'nin sorunu dediğiniz zaman, geliyorsunuz; nüfusun % 45'i maişetini tarımdan alıyor. Eğer, nüfusun % 45'i gayri safi milli hasılanın % 15'ini almak suretiyle gerçekten rahat bir şekilde, bir seviyenin üstünde geçim yapabiliyorsa, bunda şikâyetçi olunacak bir durum yoktur. İşte Türkiye'nin sorunu geliyor; fukaralık dediğimiz olay bunun içindedir.

Şimdi ne yapalım, ne yapacağız? Eğer bir kesim, gayri safi millî hasılaya ne veriyorsa onu alacak. Yani % 15 veriyorsa, % 30'unu alsın; bu mümkün değil. O nasıl olacak? Diğer kesimlerden gelir aktarmasıyla. O da mümkün değildir ve gayri adildir.

Şunu da ifade edeyim ki, dünyanın her tarafında, gelir dağılımı denen olay çarpık. Bunu düzeltebilmiş bir ülkü de yok. Nüfusun alt % 20'si, gayri safi millî hasılanın ileri olduğu memleketlerde dahi % 6-7'sini alıyor; bizim memleketimizde ise bu % 5'i ci-

varında. Nüfusun üst % 20'si, gelirin % 49-50'sini alıyor ileri memleketlerde; bizim memleketimizde ise bu % 55 civarında. Yani ben, bizimki düzgündür, demiyorum. Kişi başına gelirin 20 bin dolar, yani asgari geçim şartlarının üstünde olduğu o ülkelerde de fakaralık var, sefalet sıkıntıları var; ama, sosyal güvenlik şemsiyeleri hepsini kapsıyor.

Tarım, ekonominin bir sektörüdür. Türkiye, tarımı ekonominin bir sektörü haline getirebildiği zaman zaten meselesini çözmüştür. Türkiye'de tarım, dediğiniz lafın altında, gizli olan köylüdür. Ve Türkiye'de tarım dediğiniz olay sosyal bir olaydır. Ve devletin hadiseye yaklaşımında da, devletten istenenlerde de bunun sosyal bir olay olduğu iyi anlaşılmalıdır. Türkiye'de destekleme politikalarına ve tarıma yönelmiş birtakım sübvansiyonlara, zaman zaman itirazlar vardır. O itirazların kökeninde hep, hadiseye ekonomik bir hadise gibi bakmak yatar.

Burada şunu ifade edeyim ki, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, medeni hizmetler dediğimiz, hakikaten yaşamın çok önemli parçası olan birtakım fiziki hizmetleri ülkenin her köşesine götürmüştür. Bu bir bahtiyarlıktır, cumhuriyetin övüneceği bir iştir. Gelmiş geçmiş hükümetlerin tümünün bunda hissesi vardır ve bugünkü hükümet de bunu ileriye götüreyim diye çırpınmaktadır. Ben o hükümetlerden yedi tanesine başkanlık ettim; benden evvelkilerin de, benden sonrakilerin de, hepsinin rolü vardır.

Bugün Türkiye'de ışığı olmayan köy veya ışığı olmayan insan yoktur. Yani başlangıcında sıfır olan ışık, Türkiye'nin her tarafına götürülmüştür. 350 bin kilometre köy yolu ile de Türkiye'nin her tarafına ulaşılabilir hale gelinmiştir. 600 bin öğretmeniyle de ülkenin her çocuğuna -köylüsü dahil, kentlisi dahil- okul götürülmüştür. Ve sulanabilecek toprakların yarısını da sulamışızdır.

Bunlar çok büyük mesafeler, çok büyük inkişaf. Yalnız, artan nüfus topraklarımızı fragmente etmiştir, parçalamıştır; küçülen bu topraklar verimsizliğe dönüşmüştür. Biraz evvel izah edildi ki, burada son altı yedi sene zarfında verimde bir artış yok, hatta eksiliş bile çıkıyor. **Ve ben size söyleyeyim, 15 senedir Türkiye'de gübre kullanımında bir artış yok.**

Biz ne arıyoruz? Biz bu nüfusu, toprak üzerinde yaşayan nüfusu, yani köylüyü, tarım kesimini, acaba nasıl zenginleştireceğiz; bir taraftan bunu arıyoruz, bir taraftan da bunu daha çok üretici hale getirmek suretiyle, ülkenin şehirlerde yaşayan nüfusunun ihtiyaçlarını nasıl karşılayacağız, bunu arıyoruz. Her gün sabahleyin sofraya ekmek gelecek, şeker gelecek, çay gelecek, yumurta gelecek, zeytin gelecek ve insanoğlu tüketecek. İnsanoğlu üretime falan bakmaz, insanoğlunun birinci işi tüketmektir. Ve insanoğlu tüketmede sınır da tanımaz, ölçü de tanımaz. Yani bu yaşama, motive dediğimiz olay; insanoğlunu tüketmeye mecbur hale getirmiştir. Tüketebilmesi üretmeye bağlı değildir. Eğer tükettiği kadarını üretirse, daha da çoğunu üretirse, o mutlu bir hadise. Ama, insanoğlunun ilk işi tüketmektir. Sabahleyin kalkınca tüketime başlar ve gece yarısına kadar devam eder.

Şimdi buradaki hadise şu: Türkiye, ihtiyaçlarını karşılayan yedi ülkeden biriydi; doğru. Türkiye bugün ithalat yapan bir ülkedir, tarım ürününde ithalat yapan bir ülkedir. Nüfusunun % 45'i tarımda çalıştığı halde, Türkiye kendi ihtiyaçlarını karşılayacak durumda değildir. İşte bence, üzerinde durulacak en önemli mesele budur. Buradan hareketle, Türkiye'yi hiç olmazsa kendi ihtiyaçlarını karşılar duruma getirmeliyiz. Çünkü dünyanın bin hali var. Bugün dışarıdan alabiliyorsun, alamayacağın zaman olur. Ve nitelik Türkiye bunları geçmişte yaşamıştır. Paranız olmaz, savaş yılları olur, şu olur, bu olur; o takdirde de işte karne devirlerini, kuyruk devirlerini düşünmek gerekir. O günlere bir daha gelmeyiz; başka mesele. Gelmek için zaten konuşuyoruz: Ne yapalım, üretimimizi nasıl artıralım? Yalnız, üretimimizi ne kadar artırsak da, tarımda çalışan % 45 nüfusla Türkiye'yi zengin yapamayız.

Ve dünyaya bakalım. İçine girmeye çalıştığımız Avrupa, 350 milyon nüfus. Avrupa'da tarımda çalışan nüfus miktarı % 8'dir, % 8'in altında olan da vardır. **Amerika'ya gittiğiniz zaman tarımda çalışan % 3'tür, üniversitelerde araştırma yapan, ilim yapan nüfusun sayısı % 3'tür. Tarımda çalışan nüfusu % 3'ken bütün dünyayı da besler hale gelmiştir.**

İşte burada, Türkiye bir taraftan transformasyonu yaparken, yani bir tarım toplumundan bir endüstri ve hizmetler toplumuna geçerken, sonra da bilgi toplumuna geçerken -bir ucu da hâlâ orada- Türkiye ne yapmıştır? Türkiye, tarım toplumunu geliştirmeye çalışmıştır; ama, tarım toplumunun gelişmesi dahi bugün yetmemiş. Geliyorsunuz bakıyorsunuz; üretim. Üretim neye bağlı? Verime bağlı. Dönüm başına 200 kilo buğday. 200 kilo buğdayın yerine eğer 500 kilo buğday alırsanız, Türkiye'nin bugün 20 milyon ton olan buğdayı hemen 50 milyon tona çıkar. Türkiye 100 milyon dönüm ekıyor. **50 milyon ton buğday yetiştiren bir Türkiye, bir petrol ülkesinden daha önemlidir.**

Bu hedefe nasıl varacağız? Türkiye'nin birçok yerlerinde 500-600 kilo buğday alınıyor. O geliyor tohuma, o geliyor gübreye, o geliyor ekim zamanına, yani tarım bir zanaat olarak başlamış, geliyor. Zanaat dediğiniz şey nedir? Babadan görme. Ben çiftçi-yi de bilirim, babamdan öğrendiğim gibi bilirim. Yani, değerli ziraat mühendisleri arkadaşlarım gibi değil, babamdan nasıl öğrendiysem öyle bilirim. O kimden bilir? O da babasından nasıl öğrendiyse bilir. Zanaat budur.

Zenaattan bilim ve teknolojiye geçilmiştir. Ve eğitim, laboratuvar, araştırma ve üretimin yeni unsurlarıyla, mekanizasyon, tohum, fide, damızlıkla da kalınmamıştır. Çıkan üretimin işlenmesi -argo-endüstri dediğimiz olay- ve katma değerın yine yerinde kalması gerekir. İşte bunlar refaha giden olaylardır. Bizim aradığımız, ne yapalım? Ne mi yapalım? Hiçbir şey yapmadık mı? Yaptık. Öyleyse daha ne yapalım?

"Daha ne yapalım"ı bence ortaya doğru koyabilmemiz için, sorunu ortaya doğru koymak lazım. Sorunu doğru koymak, tek sorun değil. Bunun başka sorunlarla da irtibatı var. Biri, ekonomi düzeninin içinde olmanız. Hatta bu, bugünkü düzen; çünkü düzen de değil. Bugünkü düzen dünyanın yeni düzenine adapte olmuş. Tarımda sübvansi-

yonu niçin söylüyoruz? Eğer, tarım endüstri haline gelse, sübvansiyon söz konusu olmayacaktır, onun yine birtakım tanzimler olacaktır. Tarımda sübvansiyonun gereği tamamen sosyaldir. Yani, ben o topraklar üzerinde yaşayan adamımı aç bırakamam; odur mesele.

Ve dönüp geliyoruz, üretime. Üretimde tabii başka faktörler de var. Üretimde faktörlerin en önemlilerinden bir tanesi fiyattır, fiyat mekanizmasıdır. Biz damızlık düveler getirdik vaktiyle, aklımıza gelen her şeyi yaptık. Bir süre sonra süt tozu ithal ettik. Bir kilo süt tozuna altı kilo su koymak suretiyle altı kilo süt çıktı meydana. Sütten çok ucuza geldi; düveleri kasaba verdik. Hayvancılığı nasıl bıraktık? Bayağı, kendimiz kendi elimizle batırdık. Bugün şikâyet ediyorsak, hiçbir şey yapmadığımızdan dolayı değil; bir türlü stabiliteyi bulamamamızdan dolayıdır. Şimdi yeniden arıyoruz.

Ve bugün ne konuşuyoruz? Gayet açıklıkla söyleyim; ben Devlet Başkanım. Bir ülkede, eğer tarım gelirlerinin % 30'u, % 35'i hayvancılıktan geliyorsa o ülke kalkınmıştır.

Ve biz şimdi dışarıdan hayvan ürünleri aldık. Kombinalar yaptık. Erzurum'daki kombinaya Romanya'dan koyun getirdiğimiz zaman en büyük üzüntüyü duymuşumdur. Çünkü, eğer biz Erzurum'da kesecek hayvan bulamıyorsak ülkenin başka yerlerinde de bulamayız. Böyle böyle, bugüne geldik.

Ne yapacağız şimdi? Bugün işte bunu düşünüyoruz, ne yapacağımızı düşünüyoruz. Bir hafta boyunca bunu yalnız Hükümet değil, değerli bilim adamlarımız ve bütün ilgililer düşünecek. Hükümet orta yerde nazımdır, koordinatördür, ama bütün herkese düşüncelerini yayacak ve düşünme düşünme doğruyu bulacağız.

Bakın, Sayın Bakan biraz sonra burada brifing verdirecek. Hükümetin önünde büyük bir proje var; "Hayvancılığı nasıl kalkındıracağız, nasıl geliştireceğiz", bu projede trilyonlar konuşuluyor.

Ben, 1991'de Hükümet Başkanı oldum; dedim ki, "Faizsiz kredi verelim, hayvancılığa faizsiz kredi verelim." Başladık vermeye; yürütemedik, başka istikametlere kaydı. Çünkü, faizsiz kredi falan, ekonominin normal usulleri değildir. Adam faizsiz krediyi alıp hayvancılığa götürüp yatırmadı, başka yerlere götürdü yatırdı, faize götürdü yatırdı, hayvan besleyeceğine faiz aldı, daha kolaydı. Eğer bu sadece ekonomi meselesi olsa, piyasa ekonomisinin kurallarında her şeyi bırakırsınız. Ve ne kadar gerekiyorsa, o kadar üretiyor. Yetmiyorsa alacaksın. Neyle alacaksın? Bir şeyi üretip satacaksın, alacaksın. O güne gelinecek yalnız, onu söyleyim. O güne ne zaman gelinir, bilmiyorum; ama, gelinecek. O güne gelinceye kadar, biz köylümüzü de korumaya, hayvancılığımızı da korumaya, çiftçimizi de korumaya mecburuz. Ve herkese maaş bağlayamayacağımıza göre, bu ülkedeki insanların kendisinin çalışıp bir şeyler meydana getirmesi, evvela kendi hayatını kazanması gerekiyor. Kendi hayatını bedavadan değil, birisi sayesinde de değil - buna devlet de dahil- kazanır hale getiriyorsanız; o toplumu çalıştırırsınız ve yaratıcılı-

ğını da, üreticiliğini de her şeyini alırsınız. Onu üretir hale, kişiyi üretir hale, daha iyi üretir hale, satılabilir mal üretir hale getirirsiniz.

Gelelim hayvancılığa. Evet, Türkiye hayvancılık cenneti idi. Yani, Türkiye'nin canlı hayvanları ihraç edilirdi, güney komşularımıza daha çok ihraç edilirdi. Güneyimizdeki ülkelerde yenen etin, kesilen hayvanın hemen hemen tüme yakını oydu. Ben Körfez ziyaretinden yeni geldim. Artık onlar da Yeni Zelanda'dan alıyorlar, çünkü Türkiye'nin satacak çok fazla bir şeyi yok. Türkiye de başka yerlerden alıyor, onlar da başka yerden alıyor. Yani, pazarlarımız bugün için kaybolmuştur. Hayvanımız olsa, gayet tabii ki o pazarlar yine açılır.

Yem meselesinin altını çizmek istiyorum. Yani, mera hayvancılığı. Mera Kanunu çıksın, tamam. Yalnız, biz çok kere kanunlara çok bel bağlarız. Kanun bir reçete değildir, kanun tanzim eder. Onun içindeki diğer faktörler işlemediği takdirde, kanun, kâğıt üstünde kalır. Yani, "Kanun çıktı, tamam, bu iş halloldu", işte bizim kanunlara bakış tarzımız budur: "Parlamento şu kanunu çıkarsın." Bir büyüülü reçete gibi bakarız kanuna; o değildir kanun. Kanun sadece unsurlardan birisidir.

Evet, Mera Kanunu çıksın, çıkmalıdır da. Meralarımızın çoğunu aşırı otlatma suretiyle de kaybettik; ama maalesef bu terör hadisesi yüzünden otlatmayı da yapamadık bir süre. Diz boyu ot kurudu gitti, birçok yerlerde. Ama, şimdi Türkiye'nin her tarafında sükûnet sağlanmıştır. Önümüzdeki zaman içerisinde Türkiye'nin terör yüzünden kullanılmayacak merası olmayacaktır. Mera olayı kendi başına bir olay. Fakat, bugün sadece meseleyi meraya bağlamak doğru değil. Bugünkü Türkiye'de, bugünkü dünyada, hayvancılık, ahır hayvancılığına, yeme dayanacak. Kâfi miktarda yemimiz olacak. Kâfi miktarda yem bulursunuz ama, kâfi ucuzlukta olacak. Ve o yemi yiyen hayvan size yemin karşılığında sütü verecek, yemin karşılığında eti verecek. Yani, eğer Batıda veya uygar ülkelerde veya hayvancılığın iyi yapıldığı ülkelerde bir sığır karkası 250 kiloysa, bizim memleketimizde de bu 150-160 kiloysa, rekabet edemeyiz. Eğer bizim memleketimizde bir inek 1500 kilo süt veriyorsa, bir başka yerde ise 6000 kilo veriyorsa, gene rekabet edemeyiz.

Yem üzerinde hassasiyetle duruyorum, yeme gelelim. Yemin ana maddesi ne? Tarım ürünleri; mısır, arpa, buğday kepeği, şeker pancarı küspesi vesaire. Onlar pahalıysa, yem nasıl ucuz olacak? Türkiye onları dünya fiyatları ölçüsünde üretebilmeli. Ama tabii ki biz buğday üreticisini dünya fiyatlarına bıraktığımız zaman o, "ben yandım" diyor. İster istemez ona dünya fiyatlarının üstünde fiyat veriyorsunuz, o yeme intikal ediyor, yem ete ve süte intikal ediyor; ondan sonra hayvancılığımız geriledi, diyoruz: neden, yemsizlikten.

Bunların hepsi iç içe. Sanıyorum ki, bu toplantılarda, bunların birbirleriyle olan rabitelerini de düşünmüş olacaksınız. Şu raporun içerisinde takdim edilen tebliğlere bak-tum, hepsi aşağı yukarı bunları ortaya koymuş.

Yani uygulanabilir tedbirler çıkarmak lazım. İlke yetmiyor; "Şöyle olsun, böyle olsun" yetmiyor. "Efendim, bu bir toplantıdır, buradan uygulanabilir tedbir beklemeyin, ilke bekleyin." Ama ilkelerin de yine uygulanabilir şekilde olması lazım.

Hayvancılığın önemini anlatmaya bence hiç gerek yok. Çünkü, eğer kasaba gidiyorsanız, et 1 milyon liraya çıkmışsa; onun kökeni geliyor, hayvancılığa dayanıyor. Ve kişi, maaşıyla kaç kilo et alabiliyor? Dün kaç kilo et alabiliyordu, bugün, yarın kaç kilo alabilir? O hesabı yaptığı zaman -bu basit bir hesap- hayvancılığın değerini herkes anlayacaktır. Yumurta kaç paraya çıkmışsa, süt kaç paraya çıkmışsa, ekmek kaç paraya çıkmışsa, onlara baktığı zaman Türkiye'de tarım olayının önemi rahatça anlaşılacaktır.

Bütün bunlar bizim sorunlarımızdır; bunu başka birisi gelip hallediverecek değil. Tarım ürünlerini çıkaracak da biziz, tüketecek de biziz. Binaenaleyh, daha çok çıkarmamız, daha ucuz çıkarmamız, tüketicimize daha ucuz verebilmemiz lazım. İşte cevabını aradığımız bu sorulardır.

Türk ziraat mühendisine, Türk veterinerine, bu alanda çalışan Türk teknisyenlerine çok büyük işler düşüyor. Bu zamana kadar çok güzel hizmetler yapagelmişlerdir. Bundan sonra da bu hizmetleri yine koordine bir şekilde, devlet ile koordine bir şekilde, meslek kuruluşlarıyla koordine bir şekilde, çiftçilerin, köylülerin, üreticilerin teşkilatlarıyla koordine bir şekilde yürütmek durumundayız. Dert bizim, çareyi biz bulacağız.

Hepinizi sevgiyle selâmlıyorum.

Bülent ECEVİT

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı

Sayın Başkan, Ziraat Mühendisleri Odası'nın değerli üyeleri, değerli tarım ve hayvancılık uzmanları, Sayın konuklar, değerli gazeteci arkadaşlarım. Sözlerime başlar-ken hepinizi içten saygılarımla selamlıyorum. Ve yeni yılın size ve bütün ulusumuza hayırlı olmasını diliyorum.

Sabah konuşmacılara ayrılan oturuma katılmadığım için sizlerden özür dilerim. Ertelenmeyecek bir grup toplantımız vardı. Onun için ancak şimdi erişebildim. Beni bu konulara ayrılan sürenin dışında kabul etme lütfunda bulunduğunuz için sizlere şükranlarımı sunuyorum.

Herşeyden önce bu yılki "Tarım Haftası" sempozyumunu hayvancılığa, hayvan- sal üretim ve artırmada yeni yaklaşımlar konusuna ayırdığı için, Ziraat Mühendisleri yö- neticilerini ve üyelerini yürekte kutluyorum. Çünkü, tavukçuluk bir yana bırakılacak olursa Türkiye 1980'lerin ortalarından beri yani hayvan ve hayvan ürünlerine dış alım kapıları ardına kadar açıldığından beri hayvancılıkta özellikle süt üretiminde bir durala- ma ve hatta yer yer gerileme sürecine girilmiştir. Hayvansal üretim artışı nüfus artışı- nın çok gerisinde kalmaya başlamıştır. Hayvancılık alanındaki olumsuzlukların teknik nedenleri uzmanlık gerektiren nedenleri üzerinde durmak haddim değil bu seçkin toplu- luktaki. Ben ancak bir siyaset adamı, Bakanlar Kurulu olarak bazı gözlemlerimi umutları- mı ve dileklerimi belirtmek istiyorum.

Hayvancılık alanındaki olumsuzlukların başlıca nedenleri sanırım şöylece özetle- nibilir. Bir kere hayvancılıkla geçimlerini sağlayan yurttaşlarımız ki bunların arasında köylüler tabii büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Maalesef çok yetersiz bir örgütlenme düzeyinde kalmışlardır. İşletmeler son derecede küçüktür. İşletmelerin % 70'ine yakını- da büyükbaş hayvan sayısı 10'un altında kalmaktadır. Bu durumda verimi, üretimi artı- racak bir örgütlenme çok güçleşmektedir. Yine bu olumsuzlukların bir başka nedeni şü- dur: Çağımızda özellikle gelişmiş ülkelerde hayvancılık adeta bir endüstriye dönüşmüş- tür. Türkiye'de de hayvancılığı bir endüstriye dönüştürmek için hayvancılıkla geçimini sağlayanların örgütlenmesine yeni düzenlemeler getirilmesi gerekmektedir. Oysa bu ko- nuda büyük bir ihmalcilik vardır. Dış alım kapısının ardına kadar açılması yine bu olum- suzlukların önemli etkenlerinden birisidir. Ayrıca hayvancılık alanında destekleme hem nicelik bakımından hem de nitelik bakımından çok yetersiz kalmaktadır. O arada son yıl- larda meralar büyük ölçüde küçüldüğü için, daraldığı için o nedenlerle hayvancılıkta bir duralama sürecine ve yer yer gerileme sürecine girilmiştir. Yer yer derken özellikle Gü- neydoğu ve Doğu Anadolu'yu kastediyorum. Yıllardır süregelen terör, bölücü terör o bölgelerdeki geçimi hayvancılığa bağlı olan yurttaşlarımızı hayvancılık yapamaz hale getirmiştir. Ayrıca gereksinmenin ancak yarısı kadar kaba yem üretilmektedir. Küçük iş- letmelerde damızlık üretimi de yapılamamaktadır. Hayvan sağlığına ve ırk ıslahına ge- reken özen şimdiye kadar kanımca gösterilmemiştir. Ayrıca hayvancılık alanında ciddi

bir eğitim noksanlığı olduğuna inanıyorum. Bu eğitim eksikliğinin gidermenin yolu öncelikle ve büyük ölçüde değerli veteriner hekimlerimize kalmıştır. Çok değerli veteriner hekimleri kadrolarımız vardır. Ancak onların yanı sıra kanımca orta meslek öğrenimi düzeyinde öğrenim görmüş zooteknik uzmanlarımızda sayılarının artırılması ve zooteknik uzmanlarımızın bilgilerinden de hayvancılık yapanların daha verimli şekilde yararlandırılması gerektiği kanısındayım. Bu arada hem halkımız hem de hayvanlar dengeli beslenemez duruma gelmiştir. Önceki hükümetler son yıllarda geçimini hayvancılıkla sağlamak zorunda olanlara vermeleri gereken desteklemeleri, destekleme ödemelerini maalesef çok geciktirmişlerdir. Bu alandaki krediler kanımca yetersiz kalmaktadır. Tarıma yönelik kredilerde bildiğim kadar hayvancılığın payı yıldan yıla % 5.5 ile % 7.5 arasında kalmıştır. Ayrıca denetimsiz sınır ticareti yüzünden hayvancılıkla iştigal eden yurttaşlarımız hem haksız rekabetle karşı karşıya kalmışlardır. Hem de yine denetimsiz sınır ticaretinden hastalıklar büyük ölçüde artmıştır. Bütün bunların sonucu olarak da Türkiye'de son yıllarda 1985'ten bu yana hayvan ürünleri dış satımı yarı yarıya düşmüştür. Son yıllarda et dış alımı et dış satımının 10 katına yükselmektedir. Ancak ithalatımızın, dış alımımızın 1/10'u kadar dışarıya et satar duruma gelmişizdir. Oysa daha önceki dönemde, 1960'lı yıllarda 70'li yıllarda Türkiye bazı komşu ülkelerin et ihtiyacını büyük ölçüde karşılayabilecek durumdaydı. Bütün bunların sonucu olarak dediğim gibi hayvancılıkta olumsuzluk sürecine girilmiş bulunuyor. Bu arada halkımızın hayvansal besin tüketiminde Avrupa ortalamasının yaklaşık 1/3 düzeyinde kalmıştır. Bu saptamalardan sonra nasıl çözümler sunulabilir. Bu konudaki düşüncelerimi sizlerin takdirlerine sunacağım. Tabi, bu konuda iddialı konuşmak haddim değil. Bu toplantıya katılan değerli uzmanlar bu konularda çok daha yetkilidirler. Ben ancak dediğim gibi gözlemci olarak ve bir siyasetçi olarak bazı çözüm önerilerini sizlere sunmakla yetinmek istiyorum.

Sorunlar doğru belirlenince, doğru ve geçerli çözümleri bulmakta elbette kolaylaşır. O bakımdan bu sempozyumun çok aydınlatıcı olacağına inanıyorum. Desteklemenin bir kere yeterli düzeye çıkarılması ve verim artışı sağlayacak nitelikte olması gerekir. Oysa son yıllarda hayvancılık alanında verilen krediler maalesef gereği gibi kullanılmamıştır. Bugün Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu dolaştığımız zaman dışardan bakıldığında hayvancılıkla ilgili büyük tesisler gibi veya sanayi tesisleri gibi binalar bulunduğunu görürsünüz. Fakat içlerine girildiğinde bunların içinde ne çalışan insan ne yetiştirilen hayvan ne de makina vardır. Çünkü yanlış destekleme politikaları yüzünden verilen krediler, sağlanan destekler maalesef bölge dışında spekülatif amaçlarla değerlendirilmiştir. Bu düzensizliğin mutlaka ve biran önce giderilmesi gerekir. Hükümetimiz bu konuda kararlıdır. Ayrıca hayvancılık işletmeciliğinde optimal büyüklüklere süratle geçilmesi ve halkın aynı zamanda birlikler ve kooperatifler yoluyla hayvancılık alanındaki güçlerini birleştirmeleri gerekir. Bu arada iç üretim artırılırken dış alımın mutlaka caydırılması gerekir. Sınır ticaretini engellemek bence doğru olmaz, çünkü sınır bölgelerindeki yurttaşlarımız sınır ticareti yoluyla geçimlerini bir ölçüde olsa artırabilme olanağını bulmaktadırlar. Ancak sınır ticaretinin çok etkili bir denetime bağlanması kesin ko-

şuldur. Bu arada hayvan sağlığına gereken önemin verilmesi zorunludur. Ayrıca eğitim alanında boşluğun da bir an önce doldurulması gereklidir. Bu arada mera yasası süratle çıkarılmalıdır. Meraların daralmasının ve hayvancılıktaki duraklamanın bir nedeni de şudur; geniş topraklar o arada meralar barajlar nedeniyle git gide artan ölçüde su altında kalıyor. Bu yüzden birçok köylülerimiz tabii suyun nimetlerinin yanı sıra hayvancılıktan da yer yer vazgeçmek zorunda kalıyorlar. Oysa hayvancılığın bir başka türünün desteklenmesi suretiyle bu olumsuzluğun giderileceğine inanıyorum. O da balıkçılığa özellikle de tatlı su balıkçılığına devletin daha çok destek vermesidir. Oysa balık önemli bir besin maddesi olduğu halde hem vatanımızı çevreleyen denizler hem de baraj sayısı arttıkça çoğalan yurt içindeki sular balıkçılığın süratle gelişmesine elverişli bir ortam yaratmaktadır. Oysa çok önemli bir besin maddesi olmasına karşın Türkiye'de maalesef balıkçılık ihmal edildiği için balık fiyatlarında halkımızın büyük çoğunluğunun erişemeyeceği düzeylere yükselmiştir. Hayvancılık konusunda balıkçılığında mutlaka ele alınması gerektiğine inanıyorum. Bu arada umut verici bazı gelişmelerde yer almaktadır. Herşeyden önce meclisteki bütün partilerin görüş birliği ile mera ile ilgili bir yasa hazırlanmıştır. Meclis gündeminde ön sıralara gelmiştir. Hükümet olarak bu mera yasasının bir an önce yürürlüğe girmesi için üzerimize düşen görevi yerine getirmeyi görev bileceğiz. Ayrıca Tarım ve Köyişleri Bakanlığımız bu konuda yoğun bir çalışma içine girmiştir. Bu vesile ile Tarım ve Köyişleri Bakanımız TAŞAR'ı kutlamak isterim. Konuyu Sayın Bakanımız Bakanlar Kurulu gündemine de getirmiştir. Sanırım burada izlemiş olduğunuz veya izleyeceğiniz brifing, Bakanlar Kurulu'nda da sunulmuştur. Bu çok değerli çalışma dolayısıyla Bakanımızı kutluyorum. Öte yandan hükümetimiz döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da üretken yatırımlara büyük teşvikler, şimdiye kadar hayal bile edilmemiş olan büyük teşvikler getirilmiştir. Örneğin gerek sanayi alanında gerek tarım alanında işletmeler tesisler kuracak olanlara parasız arsa vermekten % 50 indirimli elektrik tarifesine kadar, hatta girişimcilerin Sosyal Sigortalar Kurumu'na ödemeleri gereken primin birkaç yıl devlet tarafından üstlenmesine gelinceye kadar ve kredi isteyen KOBİ'lerin verecekleri özkaynakların, % 30'dan % 10'a indirilmesine kadar çok geniş teşvik tedbirleri öngörülmüştür. Bunlardan bazıları kararnamelerle şimdiden yürürlüğe girmiştir. Bazılarının da yasa tasarısı değişiklikleri bağlamında TBMM gündemine getirilmeleri sağlanmıştır. Fiilen gündeme girmiştir. Bütçe görüşmeleri sırasında ara vermek zorunluluğu duyulmuştur. Fakat önümüzdeki günlerde bu teşviklerin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yönelik teşviklerin yasal gereksinimleri de öyle inanıyorum ki meclisten çıkmış olacaktır. Bu arada et ve süt üretimi ile ilgili tesislerin özelleştirilmesi konusunda hükümetimiz önemli bazı kararlar almıştır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu gezdiğiniz zaman sizlerde mutlaka gözlemlemiş olacaksınız. Bu tesisleri özelleştirme aşamasında satın alanlardan bir çoğu aslında o tesisleri çalıştırmak için değil, çalıştırmamak için devralmışlardır. O şekilde ithalattan dış alımdan sağladıkları kaynağı güvence altına almak istemişlerdir. Bundan o bölgedeki üreticilerin gerek gerçek girişimcilerin büyük şikâyetleri vardır. Hatta Et-Balık Kurumu tesislerinin, et üretimi ile ilgili

başka tesislerin o bölgede özelliştirilmesinden vazgeçilmesi yolunda ısrarlı öneriler gelmiştir. Hükümetimiz de bu istekleri olumlu karşılamış durumdadır.

Öte yandan kırsal alanda bölücü terörün büyük ölçüde giderilmesi köylülerimize yeniden evlerinden, barklarından, köylerinden, mezralarından ayrılmak zorunda kalan köylülerimizden hiç değilse bir bölümünün yeniden üretime, tarım üretimine ve hayvancılık üretimine geçebilecekleri bir ortam sağlanmış durumdadır. Bu da olumlu bir gelişme olarak sayılabilir. Ayrıca bir başka önemli gelişmede sizlerin düzenlediğiniz bu sempozyumdur. Çünkü sempozyumda bu yıl öncelikli olarak hayvancılık sorunları ele alınmıştır. Ve programınıza baktığımız vakit kıvançla, sevinerek görüyorum ki, başta gelen konu olarak da hayvancılık alanındaki örgütlenmenin eksiklikleri ve gereklilikleri, gereksinimleri ele alınmıştır. Sizin bu sempozyumun sonuçlarını biz hükümet olarak ayrıntılarıyla ve gereği gibi değerlendirmeyi görev bileceğiz. O nedenle de böyle bir toplantı düzenlediğiniz için size yalnız kişisel açıdan değil, Bakanlar Kurulu açısından da tekrar şükranlarımı sunuyorum. **Hayvancılığı kalkandırmak zorundayız. Hayvancılığı kalkandırmak nüfusumuzun % 45'ini oluşturan köylümüzü kalkandırmak demektir. Köylümüzü kalkandırmak ta Türkiye'yi kalkandırma demektir.** Bu konudaki katkılarınız için sizleri kutluyorum. Programınızı aksattığımı biliyorum ama onun için kısa bir konuşma yapmaya özen gösterdim. Bana bu olanağı verdiğiniz için şükranlarımı sunuyorum, sizlere başarılar diliyorum.

İsmet SEZGİN

*Başbakan Yardımcısı ve
Milli Savunma Bakanı*

Değerli katılımcılar, Sevgili Arkadaşlarım, Aziz Basın Mensupları,

Tarım sektörü gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun ülkelerin ekonomik hayatında büyük bir öneme sahip bulunmaktadır. Beslenmedeki önemi, sanayi için hammadde, toplum için istihdam olanağı yaratan bir sektör olduğu içinde ayrıca öneme haizdir. Tarımda uygulanan politikalar ve sonuçları tarımla uğraşan nüfusu doğrudan, diğer yarısını da dolaylı olarak ilgilendirmektedir. Son 10-15 yılda hayvancılık sektöründe belirgin bir duraklama, hatta gerileme olmuş, hayvansal ürünler ithal edilir duruma gelmiştir. Bunun nedenleri, aksaklıkları üzerinde ayrıca durmak istemiyorum. Bu hepinizce bilinen gerçeklerdir. Hayvancılık sektörünün üretimden, pazarlanmasına, tüketilmesine kadar pek çok sorunları bulunmaktadır. Günümüzde Türkiye hayvancılığı çağdaş hayvansal üretim unsurlarıyla önemli ölçüde buluşmuş olmakla birlikte üretim hâlâ geleneksel üretim mantığı ile yürütülebilmektedir. Hayvancılığımızda birtakım gelişmeler gözlenmektedir. Hayvan yetiştiricilerimiz pazara açık kâr amaçlı üretime yönelmektedirler. Diğer taraftan hayvancılığa yönelik ve hayvancılığa dayalı sanayi kuruluşlarında hızlı yaygınlaşmaktadır. Ancak hayvansal ürünlerde beklenen verim ve kalite bir türlü gerçekleştirilememiştir.

Değerli Katılımcılar, Sevgili Arkadaşlarım,

55. Cumhuriyet hükümeti olarak ana hedeflerimizin en başında nüfusumuzun yaklaşık % 40'ını oluşturan köylü ve çiftçi vatandaşlarımızın hak ettikleri yaşam düzeyine kavuşturulması gelmektedir. Türk köylüsü ve çiftçisi dün olduğu gibi bugün de toplumumuzun en cefakâr, en özverili kesimini oluşturmakta; ancak maalesef son yılların ihmalî sonucu bugün önemli sıkıntılar içinde bulunmaktadır. Hepimizin bildiği gibi, tarım ve tarım içerisinde özellikle hayvancılık son derece zor ve meşakkatli bir üretim dalıdır. Ayrıca hiçbir üretim sektörü tarım kadar temel ve vazgeçilmez de değildir. Tarım stratejik önemde bir sektör olduğu için her devlet, tarım alanında sahip olduğu olanakları en iyi biçimde kullanmaya çalışır. Türkiyemiz bu anlamda son derece şanslı bir ülkedir. Bu şansın değerini bilmek zorundayız. Herşeyden önce değişik bölgeler aynı dönemde değişik iklimleri yaşamakta ve bu da bize bir-iki istisnası dışında hemen hemen her çeşit meyve, sebze ve hububatı yetiştirme olanağını vermektedir. Geniş mera ve otlaklarımız ekstansif hayvancılık için son derece uygundur. Entansif ahır yetiriciliği yanında mera besiciliği yapma şansımızda bulunmaktadır. Bütün bu olumlu koşullara karşın tarımda ve tarım içerisinde hayvancılık istenen gelişme düzeyinde olmadığımızı da itiraf etmek zorundayım. Bu nedenle, hükümetimiz tarım ve tarım içerisinde hayvancılığı geliştirmeyi bugün yaşanan dar boğazı aşmayı çok ivedi, çok önemli bir görev saymaktadır. Nitekim önümüzdeki günlerde yürürlüğe sokmaya çalışacağımız "Türkiye Hayvancılığını Geliştirme Kararnamesi" konuya verdiğimiz önemi açık ve seçik olarak ortaya

koymaktadır. Beş yıllık süreli olacak bu proje, sonuçlandırıldığında Türkiye'nin hayvancılığı bugünkünden bambaşka bir yapıya kavuşacak, hayvancılık her köylü ailesinin kendi gereksinimi için beslediği bir-iki hayvanlık uğraş olmaktan çıkıp, ekonomik işletmecilik şekline dönüşecektir. Bu herşeyden önce köylülüğün, çiftçiliğe dönüşmesi anlamına gelmektedir. Bir bakıma artık köylü toplumu yerine çiftçi toplumundan söz edilecektir. Ekonomik işletmeciliğin getireceği üretkenlikten ziyade, köylü gerçekten memleketin, hepimizin bildiği ve özlediği gibi efendisi olduğunu yaşayarak bizzat görecektir. Hepimizin bildiği gibi hükümetim göreve geldiği günden beri gerek et ve gerekse canlı hayvan ithaline izin vermemekte, çiftçimizin ithalat yapılarak ezilmesini önlemiş bulunmaktadır. İthalat yasağı yerli üretimin değer fiyat bulmasını sağlamış ve hayvan üreticileri gerek süt ve gerekse et şeklindeki üretimlerinin karşılığını bulabilmişlerdir. Ancak elbette ki, değerli arkadaşlarımız, yalnızca ithalatı yasaklıyarak hayvancılık sorunlarını çözmek de mümkün değildir. İthalat yasağı yanında ülkedeki üretimin artırılmasında da çalışmamız gerekir. Bunun için herşeyden önce üreticinin örgütlenmesi gerekmektedir. Bu yönde yaptığımız çalışmalar sonucunda yetiştirme birliklerinin kurulmasına da olanak sağlamış bulunmaktayız. 48 ilde yetiştirme birliği örgütlenmesi tamamlanmıştır. Bu birliklerin başarılı olabilmeleri için üretici birlikleri yasasını en kısa zamanda çıkarmaya gayret edeceğiz. Altı ay içerisinde hükümetimiz daha önceki hükümetlerin çiftçiye ödeyemediği subvansiyonların tamamını ödemiş ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nin hububat alımlarının tamamında da peşin ödeme yapmıştır. Bütün bu çalışmalarımız çiftçi vatandaşlarımıza ve tarıma verdiğimiz değeri anlatmak açısından son derece önemli ve anlamlıdır. Türkiye hayvancılığını geliştirme projesi, hayvancılığı bir bütünlük içerisinde ele almaktadır. Bu proje ile damızlıkçı işletmelerin kurulması, suni ve tabii tohumlama faaliyetlerinin teşviki öngörülmektedir. Böylece ülkeye dışardan damızlık hayvan getirmek yerine aynı damızlıkları yurt içinden temin etme amacı gerçekleştirilmiş, dışarıya muhtaç olunmaktan kurtulunmuştur. Yine bu proje ile hayvancılığın en temel girdisi olan yem'in üretimi silaj yapımı, ayrıca mera ıslahı da özellikle ele alınmaktadır. Geçtiğimiz yıllarda yapılan geniş kapsamlı hayvan ithalatından beklenen sonucun alınamamasında diğer çeşitli faktörlerin yanında yem üretimine gerekli önemin verilmemesinin de önemli ölçüde etkisi olduğu bilinmektedir. Bu nedenle gerek kaba yem, gerekse kesif yem üretimini mutlaka artıracaktır. Ve bu amaçla hareket eden çiftçilerimizi mutlaka destekliyeceğiz. Hayvancılık derken elbette ki yalnız büyük ve küçükbaş hayvancılığı değil, bunun yanında tavuk, arı, ipek böcekçiliği üretimini de kalkındırmayı amaç edinmiş bulunuyoruz. Son yıllarda önemli gelişmeler kaydetmesine karşın tavukçulukta, özellikle ihracatçısında, önemli sorunlar yaşandığını bu sorunların tavukçuluğun daha fazla gelişmesini engellediğini de biliyorum. Bu nedenle tavukçularımızın dış ülkelere pazarlama yapmalarındaki sıkıntıların giderici önlemleri de alıyoruz. İpek böcekçiliği ve tiftik üretiminin bitme noktasına gelmiş olduğunun bilincindeyiz. Bu iki üretim dalını geliştirmeyi de biraz önce arz ettiğim proje çerçevesinde ele almayı amaçlamış bulunmaktayız.

Değerli Arkadaşlar,

Tarımı geliştirerek kırsal alanın yaşam standardının yükseltilmesinin köylü ve çiftçi nüfusunun daha iyi imkânlarla kavuşturulması yanında yeni istihdam olanakları açma ve düzensiz iç göçleri önleme gibi sonuçları da olacaktır. Bu nedenle hükümetimiz yalnız köylü ve çiftçi kitlesinin refahı ve daha mutlu yaşaması için değil, tüm ülkedeki huzur ve sükun içinde tarımın kesinlikle desteklenmesini içtenlikle benimsemiş bulunmaktadır. Bu amaç doğrultusunda hiçbir özveriden kaçınılmamakta, devletimizin olanaklarını bu yönde ve gerektiği kadar kullanmakta kararlı bulunmaktayız. Yalnızca hayvancılığı geliştirmek için 1998 yılında 45 trilyon TL, 5 yıl içinde 225 trilyon TL.'si bir projenin hazırlanmış ve yürürlüğe konuluyor olması herhalde tarımı geliştirme düşüncelerimizin en güzel kanıtı olmak gerekir. Türk köylüsü ve çiftçisi her türlü desteğe layıktır. Ve bu desteği 55. Cumhuriyet Hükümeti olarak vermeye kararlıyız.

Sayın Katılımcılar, Değerli Arkadaşlarım,

Ziraat Mühendisleri Odası'nca düzenlenen "Tarım Haftası 98" sempozyumunda "Hayvansal Üretimde Yeni Yaklaşım"ları tartışan değerli bilim adamlarımıza, Sayın Başkan ve değerli Yönetim Kurulu üyelerine huzurlarınızda tebriklerimi, şükranlarımı, saygılarımı ve en iyi dileklerimi sunuyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım, Değerli Konuklar,

Hepinizi sevgi ve saygıyla selamlayarak sözlerime başlamak istiyorum. Öncelikle Ziraat Mühendisleri Odası'nın "Hayvansal Üretimi Artırmada Yeni Yaklaşımlar" adı altında böyle bir sempozyumu düzenledikleri için teşekkür etmek istiyorum. İsmi ne olursa olsun, hayvansal üretimde bir azalma olduğu, Türkiye hayvancılığında bir gerileme olduğu bir vakaadır. Bu sempozyumun ismi ne olursa olsun hiç önemli değil, böyle bir sempozyumun yapılmış olması bile başlı başına bir hadisedir. Onun için kendilerini kutluyorum.

Burada ülke nüfusumuzun yarıya yakın bölümünün tarım ve hayvancılık alanında istihdam edilir ve bu alanlardan geçimini sağlıyor olması, tarım kesiminin milli gelir içerisindeki payının ise % 14 olması, yani ülke nüfusunun yarısının % 14'lük bir dilimi paylaşmak zorunda kalmış olduğunu ifade etmek istiyorum. Tarımsal ihracat gelirlerinin toplam ihracat gelirlerine oranında % 10-12 seviyesindedir. Toplam ithalat değerinin % 5-6 oranındaki miktarı da tarımsal ürün olarak ithal ediyoruz. İstatistiki verilerde görüldüğü gibi 2000'li yıllarda etkili, sözü geçen, sözü dinlenen Asya-Avrupa ekseninde bir güç merkezi olmaya aday bir Türkiye'nin bu tabloyu daha fazla sırtında taşıması, bu tabloyla iç içeyken dengeli bir kalkınmayı gerçekleştirebilmesi mümkün değildir. Çağımızın ekonomik gerekleri, gerçek anlamda bir kalkınmanın sektörel dengeli bir bütün olabileceğini öngörmektedir. Bu sağlanamadığı takdirde gelişmesini tamamlamış bir sektördeki üretim ve gelir, geri kalmış bir sektör tarafından yutulmakta, geri kalan sektör kaynak yutan bir sektör durumunda ekonominin geneli üzerinde bir yük olarak kalmaktadır. Bunun için öncelikle populist politikalara son vererek kendi ayakları üzerinde durabilecek iç ve dış rakipleri ile mücadele edebilecek kalite ve nitelikte ürün yetiştirecek bir tarım sektörü temel hedef olarak ele alınmalıdır. Ülkemizin, tarımın içerisinde bulunduğu bu olumsuz tabloyu dünya standartlarına uygun hale getirmek ve tarımdaki geri kalmışlık zincirini kırmak üzere bakanlık olarak çalışmalarımızı aralıksız olarak sürdürmekteyiz. Bu çalışmalarımızı sürdürürken Türkiye'nin kalıcı ve 2000'li yıllara yakışır bir tarım politikasının da alt yapısını oluşturmaya çalışıyoruz. Tarım politikasını gerçekleştirmek için gerçekçi reçeteler üreten ve ekonomik gerçeklerle paralel bir tarım politikası sürdürmek temel yaklaşımımızdır. Özellikle şunu ifade etmek istiyorum. Konumuz hayvancılık olduğu için, Sayın Gürol hocamın talepleriyle bugün ramazan münasebetiyle Sayın Cumhurbaşkanımızın da konuşmalarından sonraki arayışı uygun görürseniz sizlerden almak istiyoruz. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı olarak hazırlamış olduğumuz, Türkiye hayvancılığını geliştirme projesini arkadaşlarımız burada size bir brifing olarak 20-25 dakikaya sığdırıp anlatacaklar. Sorularınız varsa cevaplandırabilecekler. Bu konuda hocamla bir mutabakata vardık. Arkadaşlarımız hazırladıklarını yapıyorlar. Bu çalışmayı sizlere arz edeceğiz.

Bunun dışında Sayın Gürol Hocam, beni başışlasınlar, ben henüz daha 6 aylık Tarım ve köyışleri Bakanayım. Bakanlığa gelir gelmez, bütün tarıma dayalı demokratik kitle örgütleri ve kuruluşlarının başkanlarını ve yönetim kurullarını davet ederek onların fikirlerine başvurmak, onlarla istişare etmek arzusunda bulundum. Hocam o sırada tatil deydi. Kendileriyle görüşemedik. Bu çağırđığım sırada ama akabinde kendilerinin de ifade ettikleri gibi I. Tarım Şurası yapıldı 25 Kasım da, Sayın Cumhurbaşkanımızın iştirak ve destekleriyle. Bu şûradan sonrada malumunuz olduğu üzere, plan bütçe komisyonunda ve TBMM'de bütçe çalışmaları başladı. Bu bütçe çalışmaları dolayısıyla da kendileriyle görüşme olanağı bulamamış olabiliriz, doğrudur. Ama bu görüşmeyeceğiz anlamına gelmez, en kısa zamanda onlar tatilde olmaz bizimde bütçemiz olmazsa bir görüşme olanağını yakalıyacağız. O arada tabii, bir şey daha ifade etmek istiyorum. Eğer benle görüşebilselerdi, Veteriner Hekim ve Ziraat Mühendislerine Tarım Bakanlığında ihtiyaç olup olmadığını soracaklarını ifade ettiler. Ben bakanlığa gelişimin 3. ayında, yani Ekim ayında biraz önce hocama da gösterdim; 1700 adet Ziraat Mühendisi, 738 adet Veteriner Hekim olmak üzere, Bakanlar Kuruluna yeni kadro ihdas edilmesi için müracaatta bulundum. Şu anda 1-2 imza eksiki var. Masamda durduğu için getirdim, hocam bahsedince. Bu kararname Bakanlar Kurulu'ndan çıkıp, Sayın Cumhurbaşkanımızın imzasından sonra kanun tasarısı olarak meclise sunulacak, kanun tasarısı olarak sunulan bu kadro talebimiz TBMM'de uygun görüldüğü takdirde, 1700 adet yeni Ziraat Mühendisi-ne ve 738 adet de Veteriner hekim kadrosuna Tarım bakanlığımız kavuşmuş olacaktır. Bunun dışında yine geçtiğimiz günlerde 1996 öğrenim döneminde mezun olmuş, fakat dönemin iktidarı tarafından her nedense işe başlatılmamış 700 ziraat ve veteriner teknisyeni vardı. Bu teknisyenlerin kuralarını çekerek bunları gönderdik.

Burada şunu ifade etmek istiyorum. Yeni daire başkanlıkları kurduk, doğrudur. Bu daire başkanlıklarından birisi özellikle ve mühnasıran, demokratik kitle kuruluşları ile irtibat kuracak bir daire başkanlığıdır. Bu daire başkanlığına da bir arkadaşımızı atadım. O bütün demokratik kitle kuruluşları ile, tarıma dayalı demokratik kitle kuruluşları ile irtibata geçecek, belki bu vesileyle de bundan böyle bu tür toplantılarda bu tür şikâyetlerle karşılaşma durumundan kurtulacağız.

Ben bu toplantıyı düzenleyen Ziraat Mühendisleri Odası'na ve toplantıya iştirak eden tüm değerli katılımcılara teşekkür ediyorum. Meclis çalışmalarım elverdiği müddetçe sizlerle birlikte bu toplantıda bulunmaya gayret edeceğimi de ifade ediyorum. Hepinize sevgiler, saygılar sunuyorum.

Sayın Başkan, Ziraat Mühendisleri Odası'nın düzenlediği "Tarım Haftası"nın 1998 yılında gerçekleştirilmekte olan bu toplantısını hayvancılığa ve hayvancılıkta üretim artırmaya yönelik yeni yaklaşım arayışına ayırmış olmanızı yürekten kutluyorum. Ziraat Mühendisleri Odası'nın hayvancılık sorunlarına yakın bir ilgi göstermiş olması, uzun bir süreden beri beklenen bir ihtiyaçtı. Türkiye'nin tarım sorunları ile hayvancılık sorunları arasındaki iç içe geçme durumunun bir uzantısı olarak tarım ve hayvancılık ilişkisinin her düzeyde ayakta tutulması ciddi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkıyordu. Ama ne yazık ki Türkiye'de pek çok alanda kendisini gösteren dağınıklık, bu alanda da uzunca bir süre etkili olagelmisti. Hayvancılıkla tarım arasında bir bütünleşme değil sanki bir rekabet varmış gibi bir anlayış üst düzey örgütlenmelerine yansır durumda idi. Ziraat Mühendisleri Odamızın bu konuya "1998 Tarım Haftası"ni ayırmış olmasını bu açıdan da çok sevindirici bir yeni anlayışın bir yeni yaklaşımın ifadesi olarak değerlendiriyorum. Ve Ziraat Mühendisleri Odamızı bu tercihi dolayısıyla yürekten kutluyorum.

Değerli Arkadaşlarım,

Tarım sorunlarımızı ve hayvancılık sorunlarımızı konuşmanın bir müşkülü var. Bu konularda ne yazık ki olumlu bir gelişmeyi ifade etme imkanı en iyi niyetli, en umut aşılacak isteyen, en iyimser yaklaşımı sergilemek isteyen insanlar için bile büyük güçlüklerle dolu. Türkiye son dönemde dünyadaki büyük gelişmelerin etkisi altında, Türkiye'nin dünyaya açılmasının belki bir uzantısı olarak kendi iç dinamiğinin ortaya koyduğu her alandaki ilerlemeleri, gelişmeleri, kalkınmaları, atılımları yaşarken ne yazık ki tarım alanında, hayvancılık alanında bu dönem tam tersi bir görüntü ile gerçekleşti. Özellikle 1980 sonrasında Türkiye'de toplumsal yaşamın, ekonomik yaşamın her alanında planlı, plansız, bilinçli, bilinçsiz, düzenlenmiş, düzenlenmemiş, öngörülmuş spontane gelişmeler, ilerlemeler ortaya çıkarken ne yazık ki tarım alanında, hayvancılık alanında böylesine gelişmelere tanık olamadık. Bu hepimizin bir temel üzüntüsüdür. Çok konuştuk, sürekli konuştuk. Sorunlar artık herkes tarafından çok iyi bilinir hale geldi. Bu kadar gerçeklerin vurgulandığı, anlatıldığı ve başarısızlığın sürekli olarak sergilendiği bir alanda çıkıp da anlamlı bir şeyler söylemenin artık olanağı kalmamaya başladı. Hele politikacıların gelip de sektörün içindeki insanlara, mesleğin içindeki insanlara bu konularda şikâyetleri yıllardan beri dile getirmiş olanlara bunu anlatmasında güçlüğü ötesinde birde garabet var. Bir haksızlık var. Yani kim kime neyi anlatacak. Politikacılardan siz burada birşey dinleme durumunda değilsiniz diye düşünüyorum. Çünkü yıllardır sektörün, tarımın, hayvancılığın buraya doğru sürüklenmede olduğunu hep ifade ettiniz, anlattınız, raporlar yayınladınız, uyarılar yaptınız, sempozyumlar yaptınız, paneller gerçekleştirdiniz ve yaşanan da ortaya çıktı. Gelinek nokta da ortada. Şimdi bir geleneğin parçası olarak işte bu dönemin sorumluluğunu taşıyan insanlar size geliyorlar, size ne yapılması gerektiğini, durumun ne olduğunu anlatıyorlar. Sizde olağanüstü bir nezaket içinde sabırla, sükûnetle bunu anlayışla dinliyorsunuz. Bu sabrınıza, nezaketinize hayra-

nım. Buna da saygılar sunuyorum. Tabii bu temaslar hiç yararsız değildir. Siyasi kadroların, sorumluluk üstlenmiş kadroların bu sorunları sizin huzurunuzda çıkarken şöyle bir kez daha gözden geçirip, olayı bir kez daha görmeleri, değerlendirmeleri ve sizinle bu tesbitleri, teşhisleri paylaşmaları gene de bir yarar taşır. Ayrıca umut ediyorum. Sizlerde siyasetçilerin içinde bulunduğu durumu, sorunları, sıkıntılarını belki bu panellerde daha iyi anlama, değerlendirme imkânına sahip olabilirsiniz. O nedenle böyle görüşmelerde yarar olduğu kanısındayım.

Bu değerlendirmeleri kısaca yaptıktan sonra, olayın özü ile ilgili genel bakış açısını sizlerle kısaca paylaşmak istiyorum. Önce bir defa tarımla hayvancılık arasındaki karşılıklı bütünleşmeyi tesbit etmemiz gerekiyor. Türkiye koşullarında tarım da, hayvancılık da bir ekonomik sektör olmasının ötesinde, bir doğal yaşam biçimi olarak ortaya çıkıyor. bu yaşam biçiminin de ayrılmaz bir parçası olarak insanlarımız tarım ve hayvancılıkla birlikte ilgilenmek durumunda kalıyorlar. Türkiye'deki 4 milyon 68 bin olan, zannediyorum 1991 genel tarım sayımına göre 4 milyon 68 bin olan tarımsal işletmenin % 72'si ya da % 74'ü hem tarımsal faaliyet yapıyor hem de hayvancılık faaliyeti yapıyor. İkisi bir arada gidiyor. Demek ki, Türkiye'deki tarımsal işletmelerin 3/4'de tarım ve hayvancılık faaliyeti iç içe geçmiştir. Bu o bütünleşmenin hem bir ifadesidir, hem de bir ölçüde sorunların kökünü oluşturmaktadır. Tarımın sorunlarının da Türkiye'de tarımın ekonomik bir sektör haline dönüşmemiş olmasından kaynaklandığını biliyoruz. Bir doğal yaşam biçiminin, bir geçim kaynağı oluşturma biçiminin, bir hayat mücadelesinin varolan doğa şartları içinde gelecek kuşaklara aktarılma mücadelesinin bir parçası olarak toprak, bir imkân sunuyor ve Türkiye insanlarımız bunu değerlendirdikleri için tarım yapma durumunda oluyorlar. Bu tarımsal üretimi bir ekonomik üretim olmaktan çıkarıyor; bir rezüdiel üretim haline getiriyor. başka yapacak birşey olmadığı için, hizmet sektörüne geçemediği için, sanayi sektörüne geçemediği için, bir başka üretim faaliyeti içinde bulunamadığı için, ekonomik topluma entegre olamadığı için, yaşamını da idame ettirmek zorunda olduğundan dolayı içinde doğduğu coğrafyada, toprakta geçim sağlama mecburiyeti ile karşı karşıya olduğu için insanlar tarım yapmak durumunda oluyorlar. Bu olayın bir ekonomik nitelik kazanmasına, bir işletme niteliği kazanmasına engel oluyor. Bu yapı tarımımızda da hayvancılığımızda da var. Tarımımızda bilindiği gibi küçük ve parçalı işletmelere. eğer işletme demek mümkünse onlara, dağılmış durumda. 4-5 tane hatta daha fazla parçadan oluşan işletmeler söz konusu. Ortalama toprak büyüklüğü 50 dönüm civarında, 2/3'si tarımsal işletmelerin 50 dönüm civarında bir toprak işliyorlar. Bu tabii Türkiye'deki tarımsal üretimin yapısını verimsiz, geleneksel bir yapıya sürüklüyor. Hayvancılıkta bu yapının bir uzantısı olarak ne yazık ki ortaya çıkmış. Sadece hayvancılık yapan işletme sayısı Türkiye'deki 4 milyon işletme sayısının 3/4'ü kadar. % 4 civarında olan bir kısmı sadece hayvancılık yapmak üzere örgütlenmiş durumda. Bu bir defa hayvancılığımızın yapısının temel bir zaafiyetle karşı karşıya olduğunu gösteriyor. Her alanda ortaya çıkan yapısal değişme, modernleşme ne yazık ki bu alanda yeterince ortaya çıkarılabilmemiş değil. Hayvan sayısı bakımından baktığımız zaman da

10 başın üzerinde hayvancılık yapan işletme sayısının % 1'in altında olduğu, binde doksan civarında olduğu anlaşılıyor. Bu yapının çok elverişli olmadığı gerçeği ile bizi karşı karşıya bırakıyor. Bunun yanı sıra son dönemde, son 15 yılda, 17 yılda, 18 yılda, 80 sonrasında tarıma yönelik olarak izlenen politikaların tarımda üretimi çok ciddi şekilde sıkıntıya soktuğu açıkça gözüküyor. Bir defa bu dönemle ilgili değerlendirmeyi yapmıyoruz, bu muhasebeyi çıkarmamız gerekiyor. Bunu sadece geçmiş eleştirmek için değil, gelecekte doğru bir politikayı koyabilmek için neyin yanlış olduğunu 80-95 laboratuvarında teşhis etmiş olarak kararlaştırabilmek zorunda olduğumu düşünüyorum. O nedenle bu dönemi çok iyi ele almamız lazım. O dönemin ayrıntılarına girmeden genel olarak şunu söylemek mümkün. Tarıma ve hayvancılığa yönelik istikrarlı, kararlı, sürekli bütünlüğe ulaşmış politikaların bu dönemde uygulanmadığını ifade etmek zannediyorum yanıltıcı olmaz. Tarımdaki istikrarsızlığın, hayvancılığa yönelik politikadaki değişkenliğin, oynaklığın, geleceği görmekte ortaya çıkan sıkıntıların, güçlüklerin, bu alanda zamana büyük ihtiyaç duyan gelecek bekleyişinin çok büyük önem taşıdığı bu faaliyet alanında çalışmalarını çok ciddi şekilde sıkıntıya soktuğunu hepimiz çok iyi biliyoruz. İzlenen politikalarla bazen bir alanda atılım yapılıyor; başka politikalarla o atılım tamamen etkisiz kılınıyor ve tam farklı sonuçlar kısa bir süre sonra ortaya çıkıyor. Tarıma yönelik bu tutarsızlıklar, bu çelişkiler işin temelidir. Tabi şunu da düşünmemiz gerekir. Bu çelişkilerin temelinde ne vardır? Niçin tarımda bütünselleşmiş, istikrarlı, sürekli, düzenli bir politika ısrarla uygulanamıyor? Belki tarıma yönelik çok başlılığın buna bir katkı yaptığı düşünülebilir. Bir organizasyonel zaafiyet burada söz konusudur. Çok karışımı vardır. Yani tarımın kendi içindeki örgütlenmesi, tarımla ilgili resmi kuruluşların birbirinden oldukça kopuk olmasının yanı sıra, bir de ticaret politikasını götüren devlet kuruluşları, sanayi politikalarını götüren devlet kuruluşları, maliye politikasını, vergi politikasını, kredi politikasını götüren devlet kuruluşları, tarımdaki çeşitli örgütlenmelerin tabi olduğu siyasi kuruluşlar, Tarım Satış Kooperatifleri, Tarım Kredi Kooperatifleri onların yönetimi, yapısı, siyasi irtibatı, ilişkisi bütün bunlar ele alındığı zaman, tarım alanında, hayvancılık alanında birbirinden kopuk, birbiriyle çelişebilecek çok farklı odakların ortaya çıktığı bu dağınıklığın da tarım alanında politika keşmekeşine, çelişmesine çok büyük ölçüde katkı da yaptığı her halde söylenebilir diye düşünüyorum. O nedenle tarım alanında bir sadeleşmeye ihtiyaç var. Bir sorumluluk belirlemesine ihtiyaç var. Yapının yeniden düşünülmesinde ihtiyaç var. Hiç kuşkusuz iyi niyetle yapılmıştır bunlar. Tarım Kredi Kooperatiflerinin, bankaların ilişkilerine kadar, her alanda birbirinden kopuk yapılanmalarla entegre bir tarım politikasını götürmek gerçekten mümkün değildir. Bu sanıyorum temel olaylardan biri. Bunun yanı sıra birde 1980 sonrasına egemen olan yeni bir anlayış tarım gibi bir alanda en ağır bir tahribatı yapabilecek durumdaydı. Bu biliniyordu. İşin içindekiler bunu görüyordu. Ama tam bir umursamazlıkla, hatta vurdumduymazlıkla bu konu ısrarla dayatılmıştır. Sürdürülmüştür ve geldiğimiz noktada bugünkü manzarayı oluşturan tahribatla karşı karşıya kalmışızdır. Türkiye'de ve dünyada teknoloji patlıyor. Genetik bilimi gelişiyor. Üretim ve verimlilik olağanüstü yükseliyor. Şimdi hayvancılıkta kopyalama noktasına kadar bilim ve teknoloji ulaşmış, genetik mühen-

disliğinde büyük ufuklar açılmış durumda, Türkiye'deki bitkisel üretim artışı, nüfus artışının gerisinde. Bunu anlamak mümkün mü? Mekanizasyon artıyor. Gübre ve sulama artıyor. Türkiye müthiş sulama yatırımları yapıyor. Gübreleme yatırımları yapıyor. Türkiye'de bunca harcama yapılıyor. Dünyada verimlilik, üretim artıyor. Nüfus artıyor Türkiye'de, nüfus artışına paralel son 80-95'e baktığımız zaman bitkisel üretim artışı yok. Hayvancılık üretim artışı daha da altında. Bunu anlamak mümkün mü? Bu iyi bir tablodur diyebilir miyiz? Bir politikanın hedefi üretimi artırmak. Verimliliği artırmak. Maliyeti düşürmek. Türkiye kendisini besleyen dünyanın 7 ülkesinden birisidir diyorduk. Bugün geldiğimiz noktada Türkiye net ithalatçı ülke konumuna geldi dayandı. Bitkisel üretimde de net ithalatçısı. Hayvansal üretimde de net ithalatçısı. Türkiye dünyanın en önemli hayvancılık merkezlerinden birisi konumundaydı. Son 15 yılı iyi değerlendirmiş olsaydık Türkiye kendi ihtiyacını karşılamamanın ötesinde, ihracat yapan, çevresini besleyen stratejik denilebilecek bu gıda maddesinde bir özel etkinliği, ağırlığı elde etmiş bir ülke konumuna gelebilirdi. 15 yıl bütün bunları tahrip etmiştir. Var olan alt yapı tahrip edilmiştir. Ve bu manzarayı mazur gösterebilecek bir başka teselli noktasını da bu ortamda bir başka noktada bulma şansımız, imkânımız da yoktur. Yeni yapıda bir değişiklik. modern işletme ağının yaygınlaşmaya başlaması, verimliliğin yer yer çeşitli alanlarda yükselmesi gibi tek umut verici, sevindirici nokta, beyaz et üretiminde, kanatlı üretiminde ortaya çıkan ilerlemedir. Tavuk üretiminde, kanatlı üretiminde, şimdi hindi de önümüzdeki dönem için ciddi bir proje olarak gelişme istidadını sergiliyor. Bunları dikkatle izlememiz ve sahiplenmemiz lazım. Bu sevindirici bir tablodur. Ama olay bundan ibarettir. Yani Türkiye'de kanatlı üretimi, kırmızı et üretiminin yarısını bulmuştur. Bir milyon ton kırmızı et üretimi, (sanıyorum 1995 yılı 1 milyon 25 bin ton) 585 bin ton kanatlı üretilmektedir Türkiye'de. Ne oldu Türkiye'nin büyük baş hayvancılığı? Üstelik o bir milyon tonun içine sanıyorum koyun da dahil. Bu iyi bir tablo değil. Orada bir dinamizm var. Kanatlı, balık üretimi de şimdi yavaş yavaş bir artış gösteriyor. Ticari üretimi doğru yönetiyoruz. Bunlar sevindirici. Ama hayvancılık hâlâ büyük önem taşıyor. Fevkalâde büyük önem taşıyor. Düşünün ki Türkiye nüfusu artan, dünyanın en ilgi çekici pazar ülkelerindedir. Ve Türkiye bulunduğu konum dolayısıyla büyük ihracaat potansiyeline sahip olması gereken bir ülke, geçmişte bu ihracata sahiplenmiş bir ülke, bu konuya çok ciddi eğilmemiz lazım. Bu olağanüstü güçlük taşıyan bir konu değildir. Yani çözülmesi imkânsız bir konu değildir. Elbette konu ağırdır; Büyüktür. Düşünün ki Türkiye'de insanların % 45'i tarımdan geçimini sağlıyor. Köy nüfusu % 41 düzeyinde Türkiye'de. Bu büyük bir nüfus ağırlığının tarımda bulunduğunu gösteriyor. Ordaki yapının verimli bir ekonomik anlayışa göre şekillenmediğini de biliyoruz. Çok büyük bir gizli işsizlik (1/3'den fazlası işsiz halde) bir aile işletmeciliği konumunda. Bütün bunlar doğru. Ama bu alanda yapılacak çok şey olduğu tartışma götürmez bir gerçek. Önemli olan politika karar merkezlerinin toparlanmasıdır, derlenmesidir, sadeleşmesidir. Kararın kimler tarafından alındığının bilinebilmesidir. Ve bu konudaki temel hedeflere yönelik ciddi uygulamaların gerçekleştirilmesidir. Şimdi düşünebiliyor musunuz? Dünyada, "Dünya Ticaret Örgütü" kuruldu. İşte Uruguay Raunt Antlaşması çerçevesinde libe-

ralleşme, ticaretin serbestleştirilmesi, tarım alanında da yaygınlaştırılıyor. Artık tarımda da korumalar belli bir ölçüde ortadan kaldırılıyor. Ticaret serbestleştiriliyor. Önümüzdeki 10 yıl için "Dünya Ticaret Örgütü"nin kabul ettiği hedefleri Türkiye daha şimdiden serbest ticaret anlayışı çerçevesinde gerçekleştirmiş durumda. Böyle bir şeyi anlamak mümkün mü? Dünya ülkelerine tarımda, serbest ticarete geçebilme amacına ulaşabilmek için "Dünya Ticaret Örgütü" belli bir süre tanımak ihtiyacını hissediyor. O süre sonucunda ancak herkes liberal tarım düzenine geçme taahhüdünü yapıyor. Niye yapıyor? Canım benim çiftçim var, üretimim var, ben onu serbest ticarete açamam, onu kollamak durumundayım; desteklemek durumundayım diyor. Peki sana 10 yıl süre veriyoruz, 10 yıl içinde ne yapacaksan yap, tarım ticaretini de serbest bir noktaya getir diyorlar. Bu 10 yıllık dönem içinde ulaşılacak olan sonuca Türkiye, dünyanın sanki en ileri tarım ülkesi, korumaya hiç ihtiyacı olmayan tarım ülkesi, rekabetten korkacak hiç bir şeyi olmayan tarım ülkesi, sanki tarım konusunda artık bizi tehdit edebilecek hiçbir tehlike yokmuş gibi bir anlayışla yıllar öncesinden, hepsini kaldıracak ideal serbest tarım ülkesi olarak kendini ilan etti. Sonuç ne? Sonuç işte bugünkü tarım tablosu, hayvancılık tablosu. Sonuç bu. Yani, bunun altında yatan ne? Bunun altında yatan 1980 sonrası o yeni sağ ekonomi-politikası anlayışı. O yeni sağ ekonomi-politikası ki, bunu ortaya atmış olan ülkeler bile inanmamışlar tarımda buna. Bu politikayı ortaya atmış olan ülkeler dahi kendileri için bunu uygulamamışlar, uygulatmamışlar. Ama biz herkesten daha cesuruz. Herkesten daha rahatız. Her türlü imkânı açmışız. Ve geldiğimiz nokta ne yazık ki bu olmuş. Türkiye'nin tarımda ve hayvancılıkta ithalat politikasının, bu açıdan ciddi yanlışlıklarla dolu olduğunu biliyoruz. Bu konuyu 4 başı mamur bir şekilde değerlendirmek, bir yeni ufuk açmak durumundayız. Ayrıca Türkiye'de verimlilik artışını sağlamaya yönelik çalışmaların beklenen sıçramaları yapmadığı bir büyük gerçektir. Şu ne kadar acı bir tesbittir ki, Türkiye pek çok bitkisel ve hayvansal üretim alanında dünya ortalamasının altındadır. Yani dünya ortalaması derken içine Asya'sı, Afrika'sı, Avustralya'sı, Güney Amerika'sı dahil olmak üzere, ortaya çıkan dünya ortalamasının altında. Türkiye'nin tarımda ve hayvancılıkta en iddialı 8-10 ülkeden birisi olması konumunda beklenen Türkiye, bitkisel üretimde dekar başına üretim miktarı mukayesesinde, buğday dahil olmak üzere, pamuk dahil olmak üzere geriyiz. Dünya ortalamasının altındayız. Şeker pancarında daha sevindirici bir tablomuz var. İleri bir noktadayız. Hayvancılıkta da laktasyon döneminde süt verimi ya da karkas ağırlığı gözönünde bulundurulduğu zaman dünya ortalamasının kesin altında olduğumuzu görüyoruz. Demek ki verimlilik çalışmaları, bunca gayret, (gübresi, ilacı, sulaması, ırk ıslahı çalışmaları) hâlâ bizi arzu ettiğimiz noktaya getirebilmiş değildir. Türkiye'de kültür ırkı, sanıyorum % 28 civarında, 1/3'in altında bir kültür ırkı. Yarısı yerli ve geri kalan % 30 civarı da melez bir nitelik taşıyor. Yerli ırkımızın verimliliğini artıracak çalışmaları amacına tam ulaştırabilmiş değiliz. Örgütlenme konusunda büyük zaafiyetlerimiz var. Hâlâ kayıt üzerindeki çiftçi örgütlenme düzeyi % 10'ların altında olmaya devam ediyor. Pek çok resmi, büyük, temel örgütlü kuruluşlarımız olduğu halde, örgütlenme yok. Verimliliği artıracak çalışmalar yapılmış değil. İşletme türleri ile ilgili bir yapısal değişiklik gerçekleştirebilmiş değil. Finansman konu-

sunda büyük sorunlar, sıkıntılar var, olmaya devam ediyor. ithalat politikası tamamen kendi kaderine terk edilmiş. Teşvik politikaları çok genel, amacına ulaşmaktan uzak ve yetersiz. Böyle bir tablonun içinde Türkiye tarımında, hayvancılığında üzüntüyle söylemeliyim, adam başına değerler dikkate alındığı zaman gerilediği bir ülke konumuna gelmiştir. Teknik bir ifade ile ifade edildiği zaman, rakamlarla adam başına değerlendirildiği zaman Türkiye'de hayvancılık da, tarım da geriliyor. Bunu haklı gösterecek hiçbir şey yok. Bu gerilemeyi ne Türkiye'nin coğrafi şartlarıyla izah etmek mümkün, ne Türkiye'nin iklim koşullarındaki değişikliklerle izah etmek mümkün ne de dünya çapında bir ekonomik büyük bir krizle başka olayla, hastalıkla, salgınla, veba ile bir başka şey ile izah etmek mümkün. Bu tamamen siyasetin, ekonominin, yönetimin zaafiyetleri olarak ortaya çıkıyor. Eskisinden daha az üretiyoruz adam başına. Bu kesin kabul edilemez. Bu büyük bir olumsuzluktur. Bu tesbiti ısrarla yapmamız ve bunu düzelterek kararlı, tutarlı politikaları ortaya koymamız lazım. İzlenen politikalar beklenen amaçlara ulaşmaya yetmemiştir. Birbirini nakzetmiştir. Çelişkiler içinde konunun esası, özü ne yazık ki kaybolmuştur. Bir yeni anlayışa bir yeni ciddi yaklaşıma ihtiyaç var. Efendim tarımı bırakalım. Tarımla uğraşarak bir yere varılmaz. Tarım, işte kendi halinde hüda-i nabit, ne yaparsa yapar. Biz kalkınmayı hizmet sektöründen, sanayiden alalım götürelim, diye de bir yere ulaşmanın imkânı yoktur. Çünkü tarım hayvancılıkla iç içe, tarım ve hayvancılıkla ekonominin bütün sektörleriyle iç içe. Yani Türkiye'nin en önemli ihracaat alanlarına bakınız. Tekstil, konfeksiyon, deri, doğrudan doğruya tarım ve hayvancılıkla iç içe. Birisinin girdisi öbürünün çıktısı, hammaddesi. Birisinin üretimi öbürünün temel üretim faktörü. Bu ilişkileri bu dengeleri gözetmeden olur mu? Şimdi Türkiye net deri ithalatçısı. Düşünebiliyor musunuz? Türkiye ham deri ithalatını net olarak yapan bir ülke konumunda. Dünyanın önemli deri sanayi merkezlerinden birisiyiz diye düşünüyoruz. Daha da ileri gideceğiz diye düşünüyoruz. Ayakkabı yapacağız. Deri giyim eşyaları yapacağız. Ve o konuda marka üreteceğiz. Firma üreteceğiz. Moda yaratacağız. Büyük ufuk var önümüzde diyoruz. İşin temelindeki ham madde açısından Türkiye ithalata mecbur hale düşmüş durumda. Yani sanayide doğrudan etkileyen, sanayide doğrudan belirleyen bir konumu var.

Değerli Arkadaşlarım,

Bunlar hepimizin bildiği sizin içinde yaşadığınız, yıllardır üstünde durduğunuz anlatmaya çalıştığımız konular. Çok iyi biliyorum. Ama bunu hep birlikte yüksek sesle söylemeliyiz. Toplumun bir temel tesbiti haline getirmeliyiz. Ve bu tesbitler etrafında bir politika konulmasını tutarlı olarak sürdürülmesini talep etmeliyiz. Olayın çok faktörlü, çok boyutlu olduğu açık. Bir yerinden tutarak konuyu çözmek mümkün değil. Ama bu çok boyutluluk, çok faktörlülük bir avantaj diye düşünülmemelidir. Herbirisine yönelik ciddi yaklaşımlar ortaya konulmalıdır. Hepsini birlikte ele alınıp değerlendirilmeye yönelinmelidir. Tabii bütün bunların altında bir de enflasyon olayı tabloyu iyice zaafa uğratan temel konu olarak ortaya çıkıyor. Enflasyon malum zamana bağlı üretim faaliyetlerinin tümünü çok ciddi biçimde tahrip ediyor. Türkiye'de tarım da, hayvancılık da büyük ölçü-

de zamana bel bağladığı için bu ağır tahribatın altında eziliyorlar ve enflasyon tarımı ve hayvancılığı çok ciddi şekilde tahrip ediyor. Kriterleri değiştiriyor. Ölçüleri değiştiriyor. Tarifleri değiştiriyor. Tarım ve hayvancılık enflasyondan en büyük zararı görüyor. Ve üzüntü verici olan şudur. Enflasyonun bedelini tarım ve hayvancılık öderken şimdi içine girdiğimiz bu son dönemde enflasyonla mücadelenin faturasını da tarım ve hayvancılık ödüyor. Biliyorsunuz bu son hükümetin enflasyonla mücadele amacına yönelik hiç bir ciddi ekonomik önlemi ortaya çıkmadı. Bir entegre program ilan edilmedi. Enflasyonla mücadeleye yönelik bir ciddi anlayış ortaya konulmadı. Altı ay tamamlandı. Hazirandan, Aralık sonuna kadar. Bu dönemde enflasyonla mücadele için gerekiyor denilerek çiftçi borçlarının faizleri yükseltildi. Hayvancılık faizleri yükseltildi. Esnaf faizleri yükseltildi. Niye bunu yapıyorsunuz? Hiçbir şeye el atmamışsınız. Döviz kendi haline bırakılmış. Bütün faizler kendi haline bırakılmış. Devlet % 130'dan, % 140'tan borç alıyor. "Niye onları indirmeye kalkmıyorsunuz da, buraya yöneliyorsunuz" dediğiniz zaman da "Enflasyonla mücadele öyle gerekiyor; IMF bu konuda hassas" diyorlar. Ve bu uygulanıyor. Bu uygulandı ne oldu? 6 ay boyunca uygulandı bu. Hükümet geldikten sonra karar aldı. Enflasyon % 99.1 oldu. Demek ki çiftçi faizlerini indirerek enflasyonu düşürmek mümkün değil. Elbette değil. Şimdi yeni bir döneme giriyoruz. Bu dönemde de ne yazık ki enflasyonla mücadele adına gereken bütünselleşmiş bir politika uygulaması sözkonusu değil. Her alanda birbiriyle tutarlı bir ekonomik istikrar programı uygulayarak ciddi tedbirler alınması sözkonusu değil. Kimi bulursa enflasyonla mücadele için iktidar onun sırtına yükleniyor. Memurun sırtına yüklendi. İşte % 30 zam vereceğiz diye. % 30 zammı memura vereceksin. Döviz ne kadar artacak. Faizler ne kadar artıyor. % 50 enflasyon artacak, 6 ay için % 30 memura zam vereceğim diyorlar. % 50 enflasyon artacağı anlayışına göre, bütçesini tanzim etmiş bir tane özel sanayi kuruluşu, özel sektör kuruluşu var mı? Herhangi birisi sizin % 50 hedefinizi ciddiye alıp evet % 50'ye göre biz hesabımızı yapıyoruz diye ortaya çıkabiliyor mu? Hiçbirisi çıkmıyor. Çıkmaz tabi, gerçeğe aykırı. Ama o gerçeğe aykırı olan rakamı, geleceğe yönelik resmi enflasyon rakamına göre memura maaş vererek uygulamaya çalışırsan ve tedbirini sadece orada tutarsan % 50 enflasyon hedefini gerçekleştirmek inkânın olmaz. Geçmişte 20 yıl boyunca olmadı. Hep bu politika uygulandı, olmadı. Şimdi de aynı politika uygulanıyor. Şimdi de ne yazık ki olmayacak. Bunun bedelini kim ödüyor. Devletin tuttuğu. Devlet kimi tutuyor. Memuru tutuyor, emekliyi tutuyor. Kimi tutuyor. Çiftçiyi tutuyor, besiciyi tutuyor, üreticiyi tutuyor. Onlar enflasyonla mücadelenin bedelini de ödüyorlar. Var olan enflasyonun bütün tahribatını da, yükünü de aynı zamanda taşıyorlar. Yani enflasyonla mücadeleye kalkmasa hükümet, belki üretici daha da rahat olacak. Ya da enflasyonla mücadeleye kalktığını söyleyen bir hükümet, bunu göstermelik, palyatif, sadece şunun bunun sırtından enflasyonla mücadele yapmak için değil, bütün ekonominin top yekün yönlendirilmesi anlayışı içinde ortaya koysa o zaman enflasyonla mücadele edilmesinden en büyük yararı dar ve sabit gelirli, orta halli insanlar ve çiftçi, besici kesimi sağlayacak. Ama oraya yönelik bir arayış yok. Oraya yönelik bir arayış olmadığı için bu yarım yamalak enflasyonla mücadele programlarının bedelini de çok ağır bir şekilde bu kesim

ödüyor. Sonuçta demin anlattığımız tablo oluyor. Türkiye'de adam başına bütün üretim dallarında, meyve-sebze hariç zannediyorum, çok ciddi bir gerileme ortaya çıkıyor. Böyle birşey kabul edilemez. Bunu bir an önce ortadan kaldıracak ciddi dört başı mamur bir yaklaşımı ortaya koymamız lazım. Gereğini bir an önce yerine getirmemiz lazım.

Değerli Arkadaşlarımızın, Ziraat Mühendislerimizin, Türkiye'nin bunca sorunu karşısında günlük sıcak siyasi olaylar, toplumun dikkatini kendi üstüne çekmişken, böylesine temel konularla ilgilenmeye devam ediyor olmalarından büyük bir sevinç duyuyorum. Mutluluk duyuyorum. Türkiye'nin geleceğini belirleyecek olan çalışmalar bunlardır. Ama bunları artık sürekli olarak konuştuğumuz, sempozyum raporlarında kalan tesbitler olarak çıkarıp yaşama bir an önce geçirme ihtiyacı vardır. Bu noktada hepimize görev düşüyor. Konunun içindeki insanlara, kamuoyumuza, çeşitli toplumsal sivil örgütlerimize ve siyasal kadrolarımıza büyük sorumluluklar görevler düşüyor. Biz uzun bir süreden beri bu anlayışla bunları yakından izliyoruz. Ve toplumu bu noktalarda duyarlı bir anlayışa getirmeye çalışıyoruz. Şunu ifade etmek isterim. Bu konulara sahip çıkan bütün meslek kuruluşlarıyla, ziraat odalarımızla, ziraat mühendislerimizle, Türkiye'nin tarım ve hayvancılık sorunlarına içtenlikle sahip çıkan bütün toplum kesimleriyle tam bir dayanışma içinde, biz bu sorunların çözümü için gayret göstermeye hazırız. Bu anlayışla bundan sonra da çalışmalarımızı sürdüreceğiz. ben bir açılış konuşması çerçevesi içinde bu duygularımı ve tesbitlerimi sizlerle paylaşmış oluyorum. Çalışmalarımızda sizlere başarılar diliyorum. Ve bizlere, konuşma fırsatını verdikleri için Ziraat Mühendisleri Odamıza tekrar teşekkürlerimi sunuyorum. Sevgiyle, saygıyla hepinizi selâmlıyorum.

Prof. Dr. Günel AKBAY

Ankara Üniversitesi Rektörü

Sayın Cumhurbaşkanım, başta Zat-ı Aliniz olmak üzere Ziraat Mühendisleri tarafından "Tarım Haftası 1998" kapsamında düzenlenen "Hayvansal Üretimi Artırmada Yeni Yaklaşımlar" adlı sempozyumun açılış oturumuna katılan seçkin topluluğu en iyi dileklerle selâmlıyor, saygılar sunuyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım, Türkiye'de tarımsal öğretimin başlaması yıldönümünün bilimsel ve sosyal etkinlikler içeren bir tarım haftası biçiminde kutlanması son yıllarda çok anlamlı ve yararlı bir gelenek haline gelmiştir. Böylesi güzel bir geleneği yarattığı için Ziraat Mühendisleri Odamızı yürekten kutlarım. Tarım Haftası 1998 bilimsel sempozyumunun Türkiye tarımının çok önemli bir kesimini oluşturan hayvancılığa ayrılmasını da son derece isabetli buluyorum. Oda yöneticilerini de bu vesile ile bir kez daha kutluyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım, bir ülke geliştikçe tarımın genel ekonomi içindeki payının düşmesi, buna karşılık üretim değeri içinde hayvancılığın payının yükselmesi genel bir kuraldır. Bu nedenle hayvancılığın gelişme durumu, tarımsal kalkınma derecesinin şaşmaz bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Türkiye hayvan varlığı açısından dünyanın sayılı ülkelerinden birisidir. Küçük ve büyükbaş hayvanlarımızın sayısı 60 milyonun çok üzerindedir. Ancak buna karşılık tarım ürünleri ve canlı hayvan ithalatı faturası giderek artmaktadır. Kaldı ki bu durum birey başına hayvansal protein tüketimimizin batı ülkelerinden çok düşük düzeyde olmasına rağmen böyle gelişmektedir. Ekonomik gelişmeyle birlikte hayvan ürünleri tüketiminin artacağını varsayarak Türkiye eğer hayvancılığın yaşadığı dar boğazı ve çok yönlü sorunları aşamazsa 2000'li yılların başında 2-3 milyar dolarlık hayvansal ürün ithalatı yapma zorunda kalacaktır. Türkiye hayvancılığı süt verimi ve karkas ağırlığı açısından bırakınız AB ya da OECD topluluğunu dünya ortalamalarının bile altındadır. Her alanda uluslararası yarışmaların kaçınılmaz olduğu dünyamızda Türkiye hayvancılığı bugünkü görünümüyle ne yazık ki yarışma yeteneğinden bütünüyle yoksundur. Yoksundur çünkü, hayvan varlığımızın çoğunluğunu düşük verimli ırklar oluşturmaktadır. Tüm önlemlere karşın kültür ırkı ve melezlerin oranı % 30'un üzerine taşınamamıştır.

Sayın Cumhurbaşkanım, işletme yapıları yarışma yeteneğini engelleyen bir başka temel etkidir. Hayvanlarımızın büyük çoğunluğu 2 ile 6 başlık çok küçük işletmelerde yetiştirilmektedir. Üretim ve yönetime ilişkin yeni bilgi ve teknolojileri kullanma kapasiteleri çok kısıtlı olan bu işletmelerin pazar karşısında etkin olmaları da söz konusu değildir. Öte yandan üreticilerin örgütlenme düzeyi de üretim, sanayi ve ticaret arasındaki entegrasyonun çok yetersiz olması Türkiye hayvancılığının uluslararası standartlarının altında kalmasına neden olan temel etmenler arasındadır. Bütün bu nedenlerle ülkemiz hayvancılığına genel olarak emek ve maliyet yüksek ancak üretkenlik ve verimlilikte sınırlıdır. Oysa uluslararası yarışmada geri kalmamak için kalite odaklı bilgi

yoğun bir hayvancılık anlayışını egemen kılmamız gerekmektedir. Kuşkusuz böyle bir dönüşümün kolay ve hızlı gerçekleşmesi mümkün değildir. Ancak yitirilecek vakit hiç ama hiç kalmamıştır.

Sayın Cumhurbaşkanım, öncelikle hükümetlerle hatta bakanlarla değişen hayvancılık politikalarından kurtulmak ve istikrarlı bir gelişmenin ön koşulu olan ulusal hayvancılık politikası oluşturmalıyız. Bu politika yönetici, planlamacı, uygulamacı, araştırmacı kamu görevlilerinin yanında, başta yetiştiriciler olmak üzere bu sektöre girdi sağlayanlar, hayvan ürünleri işleyen sanayiciler ve sektörlerin ticari kesimde yer alanların tümünün katkı ve katılımıyla hazırlanmalıdır. Kuşkusuz üniversitelerimizin de görüşlerinden yararlanmalıdır. Bu politikada devletin hayvancılığa müdahale amaçları, alanları ve araçları ortaya konulmalı kamu örgütlenmesine ilişkin sık sık alevlenen tartışmaları ortadan kaldıracak çağdaş ve etkin bir kamu modeli üzerinde uzlaşma sağlanmalıdır. Hayvancılık sektörüne hizmet sunan meslekler arasındaki anlaşmazlık ve çekişme yalnız ülkemize özgü değildir. Aslında bu anlamsız çekişmeyi körükleyen devletin müdahale alanının çok geniş olması, kamu örgütlenmesinin gerekiz bir biçimde büyük ve hantal oluşuyla sektörün sağlıklı gelişmesidir. Dinamik bir pazarın yönlendirdiği bir hayvancılık sektörünün kendi kuralları içerisinde bu sorunu büyük ölçüde çözümleneceğine inanıyorum. Değerli Ziraat Mühendisleri ve Veteriner Hekimlerimizin büyük çoğunluğunun iki meslek arasında amaçları ortak olduğu gibi çıkarları da ortaktır bilinciyle yürüttükleri iyi niyetli ve uzlaşmacı çabaları takdirle izliyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Türkiye'de tarımsal araştırma ve yayım etkinlikleri içinde hayvancılığın payı hep çok düşük olmuştur. Bu ihmalin sektöre yansımaları sanıldığından çok daha derindir. Hayvancılıkla ilgili tüm alanlarda var olan araştırma açığını kapatmak, araştırmacı yetiştirmek ve araştırma alt yapısını geliştirmek için hiç vakit geçirmeden çalışmalıyız. Özellikle biyoteknoloji ve gen mühendisliğinin hayvancılıkla ilgili alanlarında araştırma kapasitemizi artırmalıyız. Bilgi ve rekabet gücü yüksek bir hayvancılığın anahtarıdır. Yetiştiricilerin ve hayvancılıkla uğraşan herkesimin kendilerine uygun ve yararlı bilgilere zamanında ve sürekli olarak erişebilmeleri temel hedef olmalıdır. Araştırma ve yayına büyük önem vermekle birlikte bunları sadece devlet görevi olarak görmemeliyiz. Hayvancılıkla ilgili herkesimin özellikle yayına etkin olarak katılması sağlanmalıdır. Bilgiden yararlananlar bilginin yaratılması ve paylaşılmasıyla ilgili masraflara katılmalı ve sorumluluk almalıdırlar. Bilgi ve teknolojinin hayvancılık işletmelerinde uygulanmasında çok önemli bir öge de kredidir. Ne yazık ki planlı dönemlerin tümünde hayvancılık kredilerinin toplam tarımsal kredilerinin içindeki payı % 5 ile % 15 arasında değişmiştir. Hayvancılık kredilerini yeniden ele almak ve yaygınlaştırmak zorundayız.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Kuşkusuz bilgi ve teknoloji uygulamasında en önemli faktör hayvancılığın sanayi ve ticaret ile entegrasyonudur. Bu entegrasyon yetiştirici için teknik bilgi ile girdi ve

kredi ile birlikte erişme demektir. Daha önemlisi pazar riski olmadığından bilginin uygulanması çok kolaylaşır, hayvancılık politikalarımızda örgütlenme ve entegrasyonun özendirilmesi başlıca amaç olmalıdır. Unutmamak gerekir ki, yarışma yeteneğinin en önemli unsurlarından birisi de maliyettir. Hayvancılıkta maliyet ise büyük ölçüde yem sorunu ile ilgilidir. Son kırk yılda mera varlığının yarısını yitiren Türkiye'nin, mevcut meraların yarısından çoğuda gerek aşırı gerekse erken otlatma nedeniyle verimsiz hale gelmiştir. Öte yandan yem bitkileri ekim alanının toplam ekilen alanları içindeki payı gelişmiş ülkelerde % 10 ila 30 iken biz hâlâ % 3'e bile erişmemiş durumdayız. Çayır, mera ve yem bitkileri sorununu çözmeden hayvancılık sorunlarının çözülemeyeceğinin de bilincindeyiz.

Buraya kadar sıraladığımız tüm önlemlerle birlikte hayvan popülasyonumuz içinde üstün verimli ırkların hızla artırılması hayvancılığımızın rekabet gücü için olmaz ise olmaz koşuludur. Bu alanda yalnızca ithalata dayanmanın çözüm olmadığı açıktır. Hayvan ıslahı çalışmalarını her yönüyle desteklemeli ve özendirmeliyiz. Bu çerçevede damızlıkçı işletmelerin teşvik ve yaygınlaştırılmasına özel önem verilmelidir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Türkiye hayvancılığını batı standartlarına çıkarmaya çalışırken, batının bugünkü hayvancılık gündemide yakalamak zorundadır. Bu gündemin başında üç konu vardır. Bunlar; "İnsan Sağlığı", "Çevrenin Korunması" ve "Hayvancılığın Etik Boyutu"dur. Öncelikle hayvancılık faaliyetlerinde ve hayvansal ürünlerde hiçbir ticari kaygının insan sağlığını tehlikeye atmasına izin verilmemelidir. Hayvancılık sağlıklı ve kaliteli ürün temeline oturtulmalıdır. Hayvancılık işletmelerinin atıklar yoluyla doğal kaynakları kirlenmelerini önleyecek tüm önlemler alınmalıdır. Çevreye duyarlı bir yetiştiricilik anlayışını yerleştirmek için başta eğitim olmak üzere her türlü özendirici uygulama ve politikalar geliştirilmelidir. Hayvancılığın etik boyutu bilim ve teknolojiye başdöndürücü ilerlemelere paralel olarak giderek daha da fazla tartışılmalıdır. Bizlerin bilimsel çalışmalarında ve uygulamada hayvanların da birer canlı olduğunu zaman zaman hatırlamamızda yarar olduğunu düşünüyorum. Hayvancılıkta moral ve etik değerlerin gelişmesi insan olana yakışır bir tutum olacaktır. Türkiye her üç konuda da batıda giderek yükselen duyarlıkların dışında kalmamalıdır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Türkiye'nin 21. yüzyıl net hayvan ürünleri ithalatçısı olarak girmesine razı olmayız. İçimize sindiremeyiz. Bu ülkede hayvancılıkla ilgili çok yüksek bir potansiyeli ve birikimi vardır. Çok sayıda yetişmiş uzmanı vardır. Ben ilgili tüm kesimlerin kendi paylarına düşenleri eksiksiz yerine getireceğine ve yaşanan sorunların aşılacağına inanıyorum. Bu sempozyumun bu doğrultuda yararlı ve uygulanabilir görüşler ve öneriler ortaya koyacağı inancıyla, tüm katılımcılara başarılar diliyor, saygılar sunuyorum.

Hasan METİN

Vet. Hek. Merk. Kon. Başkanı

Avrupanın reform ve rönesans devrimlerini yaşam biçimi olarak özümseyip, Anadolu İnsanına yaşam tarzı olarak Mustafa Kemal tarafından sunulan Cumhuriyetin reisi Cumhurbaşkanımızın şahsında hepimizi içtenlikle selâmlıyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım, siz moralinizi iyi tutun, karamsar olmayın diye güzel verilerle her platformda bizi onore edersiniz, Türkiye iyiye gidiyor dersiniz. Güzel güzel rakamlar sunarsınız. Biz 68 kuşağı sizin bu söylemlerinize bu yüksek moralle bu yaşlara geldik. Şimdi de burdayız. Hoşgeldiniz.

Ben izin verirseniz Sayın Cumhurbaşkanım, Anadoluyu karış karış sevda boyutuyla özümseyen veteriner hekimler, ziraat mühendisleri, çiftçiler adına biraz doğruyu söylemek istiyorum. Öğrencinin okula, hekimin hastaya, çiftçinin tarlaya yabancılaştığı bir süreçten geçiyoruz. Özellikle 80 sonrası üretmenin suç, üretmeden tüketmenin meziyet olduğu, üretmenin eziyet olduğu 80 sonrası liberalizm adı altında serbest piyasa adı altında o kargaşayı o vahşi saldırganlığı bindiğimiz dalı kendi elimizle baltayla kesercesine yaşam tarzı olarak benimsedik. Aşıyla işiyle uğraşan kanaatkâr, vergisini veren askere giden herşeye rağmen az ile yetinen Anadolu insanını serbest piyasanın acımasız koşullarına ittik. Israrla sektörün, hayvancılık sektörünün, dinamosu lokomotif olan süt, dişi hayvan unsurunu gözardı ederek süt fiyatlarını düşük tutarak, yem sorununu bile çözemememizin ayıbını fiyat artırarak, yem pahalı süt ucuz ve ne lüzum var ahırlarda uğraşıyorsunuz ömür tüketiyorsunuz verin bankere paranızı semt varoşlarına göçün rahat edin söylemlerini yaşam biçimi olarak zorladık. Ve lobisi olan kesimler bu göçü özendirdi. Turizm lobisi, inşaat lobisi, arsa rantiyeri parası olan güçler ne dediler beyaz eşya ve otomotiv öncelikli olarak göçün gelin semtli olun, Mamağın çöplüğünde oturmakla kentli özdeşleştirdik. Anadolu insanını üretimden kopardık, ahırları kapattık, damızlıkları mezbahaneye sevk ettik. Hatta bir dış satım seferberliği yaşadık. İslam ülkelerine veya yakın komşularımıza mevcut damızlık kapasitemizi kefenledik ama canlı ama et olarak sattık. Ahırların kapısına kilitleri koyduk. Doğu ve Güneydoğu'da ben o zaman müfettişim kahvelerde kürsü derler traktör lastiklerinden dört tane kazığı birleştirip üstüne oturulur. Kürsülerde taş oynayan gençler çoğaldı. Ve biz et gibi süt gibi en yaşamsal temel gıdada dışa bağımlı bir Türkiye olmaya başladık. Zeytinliklerimizi kestik 5 yıldızlı betonlar diktik. O betonların içine gelen Avrupalı turistler benim güneşimde cildini esmerleştirdi, denizimde yüzdü, duş aldı sofraya oturduğunda Hollanda peyniri ile kahvaltı etti. Kanıma dokunuyor. Eğer bu milliyetçilik ise o anlayış milliyetçilik ise benim ki ters, ben Anadolunun suyunu, toprağını, güneşini, ayçiçeğini, maydonozunu, kuzusunu, danasını özlüyorum. Yılda 100 trilyon gübre ile toprağa kanserojen ekmeği tarım politikası sanıyoruz. Tarım ilaçlarında disiplin dışı kullanımı anabolizdan hormonu üretim artışı için alkışlıyoruz. Doğayı kirletiyoruz. Veteriner ilaçlarıyla hayvan süzgecini kirletiyoruz. Tarım ilaçlarıyla bitkisel yüzeyi kirletiyoruz. Beşeri ilaçlarla biz kirleniyoruz. O kadar kirliyiz ki, şu anda Cumhurbaşkanım beni din-

liyor. Biz Ankara'da, batı bizi bir duysa bizi tefe kor. Hijyenin "h" harfinden uzak mez-baha kültürünü bile alamamış, bırakın sağlıklı bir entegrasyonu bir kombinayı dere kenarlarında kesilen hiçbir zaman hekim gözetiminden geçmeyen çok sağlıksız etler tüketiyoruz. Ondan sonra gidip diyoruz ki, bizi alın Batı... Ne gerek var önce biz kendi sorumluluklarımızı üstlensek. Şu kirlilikten çıkmak için Anadolu insanını yeniden üretime yönlendirsek.

Sempozyumun başlığı "Hayvansal Üretimde Yeni Yaklaşımlar" eleştiri olarak almayın. Özeleştiri olarak almanızı rica edeceğim. Şimdiye kadar hayvancılığı ya hiç akıl etmedik ya da yanlış yaklaştık. Yeni yaklaşımlara gerek duyuyorsak, sempozyumun adını böyle koyuyorsak tehlike çanları çalıyor demektir. Bu çiftçisiyle, hekimiyle, mühendisiyle hepimizin sorunu. Hayvan doğanın dinamosudur, dengesidir. Tarımın lokomotifidir. Tarımı hayvancılık için yapmayan hiçbir ülke kalkınmamıştır, kalkınamaz. Hayvan fabrikadır. yemi, ete, süte, yapağıya, deriye, tiftiğe hatta sese, gübreye, güzelliklere dönüştüren bir dinamodur. Biz ekilebilir alanların daha 1.5-2'sinde yem ekmeyi beceremiyen, Başkanımın Cumhuriyet gazetesinde daha Pazartesi günü okudum. 1960'tan bugüne 450 bin hektar I.inci II. inci sınıf bir dahası olmayan, yapayı yapılamayan toprağı katletmişiz. Ne diye otoyol diye, kentleşiyoruz diye, imara açıyoruz yanlış alanları sanayiye tahsis ediyoruz. Gürbüz başkan burada mı bilmiyorum. Biz 8-10 tane meslek kuruluşu başkanı 8-10 sene önce Sakarya'daki TOYOTASA olayında çok reaksiyonkardık. Yanlış olur dedik ama benzeri tercihler devam etti. 9.5 dekar ekilebilir I.inci II.inci sınıf tarım arazisinin 5 dekara düştüğünü söylüyorlar % 50 bu gidiş çok sağlıksız. Ben Anadolu'nun 25 yaşın altında 30 milyon genciyle hâlâ Batı kadar kirlenmemiş suyuyla, toprağıyla bu güzel doğal kaynaklarla üretim seferberliği için önce hayvancılık demeyi, Cumhurbaşkanımın bize kadar herkesin bismillah der gibi, günaydın der gibi hayvancılığı birinci derecede öne çıkarmalıyız. Yem bitkileri ekimini tarım politikasının ana eksenini yapmalıyız. Toprağımızın karakterini bir çıkaralım arkadaşlar. Kaç metremiz var. Ne kadarında şeker pancarı ne kadarında buğday ne kadarında ayçiçeği ne kadarında yonca, korunga ekersek yüzümüz güler, öyle bir çıkaralım. Batılı kendisi için domuz besliyor. İslam pazarları bizim için dana ve büyükbaş, küçükbaş koyun besliyor. Gelecek 2000-3000 yılı 2000 yılı gıda yılı stratejik bir yıl olacak. Dünya gelecekte gıda savaşıyla birbirini hançerliyecek. Ki ben benim ülkem, doğal kaynak yönünden insan yönünden onlardan çok avantajlı. Güneş yönünden onlardan çok avantajlı, su yönünden çok avantajlı. GAP sonrası ama GAP Sayın Cumhurbaşkanımızın emeğidir. Doğrudur, evladıdır. Doğuyor süratle erozyon, yağmur, yağmur düştüğü zaman, yağmur bitki aracılığı ile toprakla öpüşür. Toprağı bitki aracılığı ile su girer. Orda ürüne dönüşür. Ama şu anda bitki yoksa, yağmur toprağı önüne katar, kovalar barajı doldurur. Orda da ciddi bir tehlikemiz var.

Şimdi ben Veteriner Hekimleri Birliği Başkanı olarak dün başkanına telefon ettim. Konuşmayacaksam gelmem dedim. Sağolsunlar bu kısacık sürede de olsa bana şansımı veriniz. Kendi sesimiziz. Biz biziz. Biz neden üretmeden tüketmeyi hâlâ politika

sayıyoruz. Neden bu yabancılaşma sürecine dur demiyoruz. Üretici burda olmadıkça üretim artışını tartışamayız. Şimdiye kadar benim hocalarım hep bahsettik, konuşular. Kürsüler arkasında birşeyler anlattık kime? Yanlış anlamayın körler sağırklar birbirini ağırklar. Bu oyunu bozmak zorundayız. Üretim artışını, üretici ile tartışmalıyım. Finans sektörünün sahibiyle tartışmalıyım. Ama önce üretici burda olmalı, örgütsel biçimde olmalı o yanlışıyla doğrusuyla o taleplerini bize söylemeli. Devletin nasıl yöneteceğini o önermeli yoksa bir bilimsel teoriyi öte geçmeyen, üretime yansımayan söylemlere ben usandım. Bunu eleştiri olarak almayın. Yanlış hep beraber yapıyoruz. Ben diyorum ki, o genç nüfusu batıdan 5 defa eksik et ile 5 defa eksik süt ile fizibil yapamayız. Projeci yapamayız. Zorla kulağından bilgi akıtarak dersanelere bütün gücümüzle parayı vererek, ezberleterek projeci olmaz bu genç. Önce bu genci besliyeceğiz. İnsanca beslenen insan, okuduğunu algılar, hasta olmaz projeci olur, üretken olur, geleceği görür. Ama şu anda olmaz. Dev marketlerde yabancı orjinli et ve süt ürünlerini tüketen tepedeki azınlık, aşağıda kuru simide yutkunarak bakan büyük şişman bir kesim. Piramidin aşağısı tehlike. Ben rahat değilim. Huzurlu değilim. Başkanım gibi bende utanıyorum. Bu güzel ülkede yürekler dolusu yüzüm gülerek, haykırarak çok güzel bir ülkede yaşıyorum. Üretimim yerinde göçü durdurdum. İnsanımın yüzü gülüyor. Sanayimin temel girdisini öz kaynaklarıma bağlı olarak sağlıyorum, diyemiyorum. Güzelim Ankara geçisi buharlaştı. Güzelim şeftali ovası Bursa gitti. Adana gidiyor, Kocaeli gidiyor. Körfez de gidiyor. Biz oturmuşuz hâlâ kendimizi aldatma boyutunda küçük küçük söylemlerle tatmin olmaya çalışıyoruz. Doğruları söylemek benim yaşama nedenimdir. Hayvancılık bu ülkenin çıkış kapısıdır. Döviz kapısı, dış ödemeler kapısı, anti enflasyondur. Anti göçtür. Beslenmedir. Yüz güldürmedir. Katma değer artışıdır. İşsizliğin çözümüdür. Yüzümüzün akıdır. Hayvancılığa rağmen bir yere gidemeyiz. Hayvanların tümünü tek tek öptüyorum. Sizi saygıyla selâmlıyorum. Umarım bundan sonra biraz daha güzel şeyler beceririz. Saygılar sunuyorum.

BİRİNCİ OTURUM

HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDE ÖRGÜTLENME

BAŞKAN

İlhan BİLGİN
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Müsteşar Yardımcısı

SUNUŞLAR

Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birlikleri
Doç. Dr. Selahattin KUMLU
TÜGEM-AFC Sığır Islahı Projesi
Kemalettin ÖZCAN
TÜGEM-Proje Koordinatörü

Türkiye Tarımında Türkiye Kalkınma Vakfı Modeli
Yılmaz AYDOĞAN ve Ali KAPUCU (TKV)

Hayvansal Üretimde Üretici Örgütlenmesi
(Kooperatif ve Şirketler)
Prof. Dr. Mehmet BÜLBÜL,
Doç. Dr. Ahmet TURAN
Dr. Mevhibe ALBAYRAK
Araş. Gör. Cengiz SAYIN
(A.Ü. Ziraat Fakültesi)

Köye Hizmet Götürme Birlikleri
Prof. Dr. İ. Hakkı İNAN
(T.Ü. Tekirdağ Ziraat Fakültesi)

Tarımda Kamu Kesiminin Yeniden Yapılandırılması
Prof. Dr. Numan AKMAN
(A.Ü. Ziraat Fakültesi)
Yalçın Doğaner
(Elta Mühendislik A.Ş. Proje Müdürü)

DAMIZLIK SIĞIR YETİŞTİRİCİLERİ BİRLİKLERİ

Doç.Dr. Selahattin KUMLU

AFC-Proje Danışmanı, Ankara

Kemalettin ÖZCAN

TÜGEM, Proje Koordinatörü, Ankara

1. GİRİŞ

Sığırcılığı geliştirmek ve yetiştiricilerin yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla Türkiye’de yapılan çalışmalardan arzu edilen başarı ne yazık ki gerçekleştirilememiştir. Bunun en başta gelen nedeni, yapılan çalışmalarda yetiştiricilerin etkin katılımının sağlanamamış olmasıdır. Gerçekten de, sorunun asıl sahibi olan yetiştiriciler 1990’li yılların başına kadar unutulmuş veya yeterince dikkate alınmamışlar; önce devlet kurum ve kuruluşları aracılığıyla, daha sonra da özel firmalarla sorunun çözülmesine çalışılmış; yetiştirici edilgen durumda bırakılmıştır. Bu şekilde yapılan çalışmalarda kısa vadede bazı gelişmeler sağlanmışsa da, kalıcı olmamış, fazla bir iz bırakmadan etkileri kısa sürede kaybolmuştur.

Yetiştiricinin etkin katılımını sağlamak yönünde ciddi anlamda çalışmalar, 1980’li yılların sonunda başlatılmıştır. Yetiştiricilerin kendi örgütlerini kurarak damızlık sığır yetiştiriciliğini ve dolayısıyla ülke sığırcılığını geliştirmek amacıyla bu dönemde Türk-İtalyan ve Türk-Alman Teknik İşbirliği kapsamında iki proje uygulamaya konulmuştur. Bu proje çalışmaları sonucunda ise 1995 yılında “Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birlikleri”nin kurulması için yasal çerçeve oluşturulmuş ve kurulmaları sağlanmıştır. 1998 yılı başında da bu birlikler Merkez Birliklerini kurmuşlardır.

Hayvancılığı gelişmiş ülkelerden örneğin Hollanda’dan 121, Almanya’dan 119 yıl sonra kurulabilmiş olan “Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birlikleri”ni tanıtmak bu bildirinin ana amacıdır. Bunun için önce gelişmiş ülkelerden Almanya ile karşılaştırılmalı olarak Türkiye’de sığırcılığın durumu, dolayısıyla birliklerin gerekliliği anlatılacaktır. Birliklerin mevcut durumu ortaya konulduktan sonra da gelecekte yapılacak çalışmalar ve alınması gereken önlemler üzerinde durulacaktır.

2. ALMANYA İLE KARŞILAŞTIRMALI OLARAK TÜRKİYE’DE SIĞIR YETİŞTİRİCİLİĞİ

Türkiye’de 1926 yılında 904 sayılı “İslahı Hayvanat Kanunu” ile ciddi anlamda başlatılan sığır ıslahı çalışmalarında gerçekleşme durumu Çizelge 1’de görülmektedir. Türkiye sığırcılığı ile ilgili çeşitli kurumlar tarafından halen çelişkili veriler yayımlandığı bir gerçektir. Burada “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu”ndaki veriler esas alınmıştır.

Çizelge 1'deki verilerden anlaşılacağı üzere, Türkiye ve Almanya sığır ve inek varlığı birbiriyle kıyaslanabilecek düzeyde olmasına karşın üretilen toplam ve kişi başına süt miktarı ve inek başına süt verimi bakımından fark karşılaştırma yapılamayacak kadar çok büyüktür. Süt ve süt yemi fiyatları bakımından, beklenenin tersine, Türkiye lehine bir fark sözkonusudur. Süt ve süt yemi fiyatlarının Almanya'da genellikle sabit ve dengede olduğu; Türkiye'de yetiştiricileri güvensizliğe itecek şekilde ve düzeyde sürekli değiştiği bilinmektedir.

Çizelge 1 : Türkiye ve Almanya'da Sığır Yetiştiriciliği

	Almanya ¹	Türkiye ²
Sığır varlığı (milyon baş)	15.8	11.8
Inek varlığı (milyon baş)	5.2	3.8
Süt üretimi (milyon ton)	26.0	5.6
Inek başına süt verimi (kg/yıl)	5,280	1,500
Kişi başına süt üretimi (kg/yıl)	400	110
Süt fiyatı (kg/TL)	65	70
Kesif yem fiyatı (kg/TL)	45	40

Sığır yetiştirme sayısı (bin)	275	3.200
İşletme başına inek sayısı	17.3	1-2

Örgütlenme oranı (%)	100	?
Yetiştiricilerin hayvancılık eğitimi	Şart (2-3 yıllık)	-

İslah çalışmalarını yürüten örgütler	Yet.Birlikleri	TKB
--------------------------------------	----------------	-----

1) Anonymus, 1995; 2) Anonymus, 1996

Sığır yetiştiren işletme sayısı ve işletme başına inek sayısı bakımından iki ülke arasında büyük farklılık bulunmaktadır. Buradan çıkarılacak temel sonuç, Türkiye'de işletmelerin ekonomik ölçeklerin altında olduklarıdır ve bu durum değişmedikçe ıslah çalışmalarının başarılı olamayacağıdır.

Türkiye sığırıcılığının bir diğer önemli sorunu, yetiştiricilerin örgütsüz olmasıdır. Almanya'da her yetiştirici en azından ihtisaslaşmış bir örgüte üyedir. Türkiye'de ise yetiştiricilerin hemen tamamı sığırıcılık ile ilgili hiçbir örgüte üye değillerdir. Tarımsal amaçlı kooperatifler göreceli olarak yaygın ise de, bunların büyük bir kısmı genel amaçlı olup sığırıcılık konusunda etkin kooperatif sayısı yok denecek kadar azdır. Mülki idareler tarafından kurulan ve yönetilen "Köylere Hizmet Götürme Birlikleri" ise yalnızca süt pazarlama ile ilgilenmektedir ve bu örgütlerin yönetiminde yetiştiricilerin söz hakları bulunmamaktadır. Az sayıda kurulmuş olan şirketlerde de yetiştiriciler aktif değildir.

Eğitimsizlik Türkiye sığır yetiştiriciliğinin bir diğer önemli sorunudur. Almanya'daki meslektaşları ahır kurmak ve işletmek istediklerinde, en az meslek lisesi diplomasına sahip olmaları gerekmektedir. Türkiye'de uzun veya kısa süreli hiçbir eğitim şartı bulunmamaktadır.

Almanya ve sığırcılığı gelişmiş diğer ülkelerde ıslah çalışmaları yetiştirici örgütleri tarafından planlanıp uygulamaya konulmakta; devlet kurumları yalnızca denetleme ve destekleme görevlerini yerine getirmektedir. Son yıllardaki değişime rağmen, Türkiye'de sığır ıslahı çalışmaları halen büyük ölçüde devlet kurum ve kuruluşları aracılığıyla yürütülmektedir. Bu da yetiştiricilerin edilgen konumda ve her türlü hizmeti devletten bekler halde olmalarına yol açmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalara dayanarak Türkiye'deki sığırcılığın durumunu şu şekilde özetlemek mümkündür:

- İnek başına süt verimi çok düşüktür.
- İşletme başına inek sayısı çok azdır.
- Yetiştiriciler örgütsüzdür.
- Yetiştiriciler eğitimsizdir; bilgi ve deneyim açığı büyüktür.
- Yetiştiriciler edilgen durumdadır; aktif çalışma geleneği zayıftır.

3. TÜRKİYE DAMIZLIK SIĞIR YETİŞTİRİCİLERİ BİRLİKLERİ

3.1. Tanım ve Diğer Örgütlenme Biçimleriyle Karşılaştırma

Yukarıda, 2. Bölümde anlatılan koşullar, amaçları damızlık sığır yetiştirmek ve çoğaltmak olan, yetiştiriciler tarafından yönetilen örgütlerin kurulmalarını zorunlu kılmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki deneyimler ve ülkedeki mevcut koşullar gözetilerek hazırlanan kanun tasarısı 8 Mart 1995 tarih ve 22221 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiş; buna dayanarak hazırlanan "Türkiye Damızlık Süt Sığırı Yetiştiricileri Birlikleri Hizmetleri Hakkında Yönetmelik" 9 Ağustos 1995 tarih ve 22369 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından hazırlanıp yayınlanan sözkonusu yönetmelikte birlikler şu şekilde tanımlanmıştır:

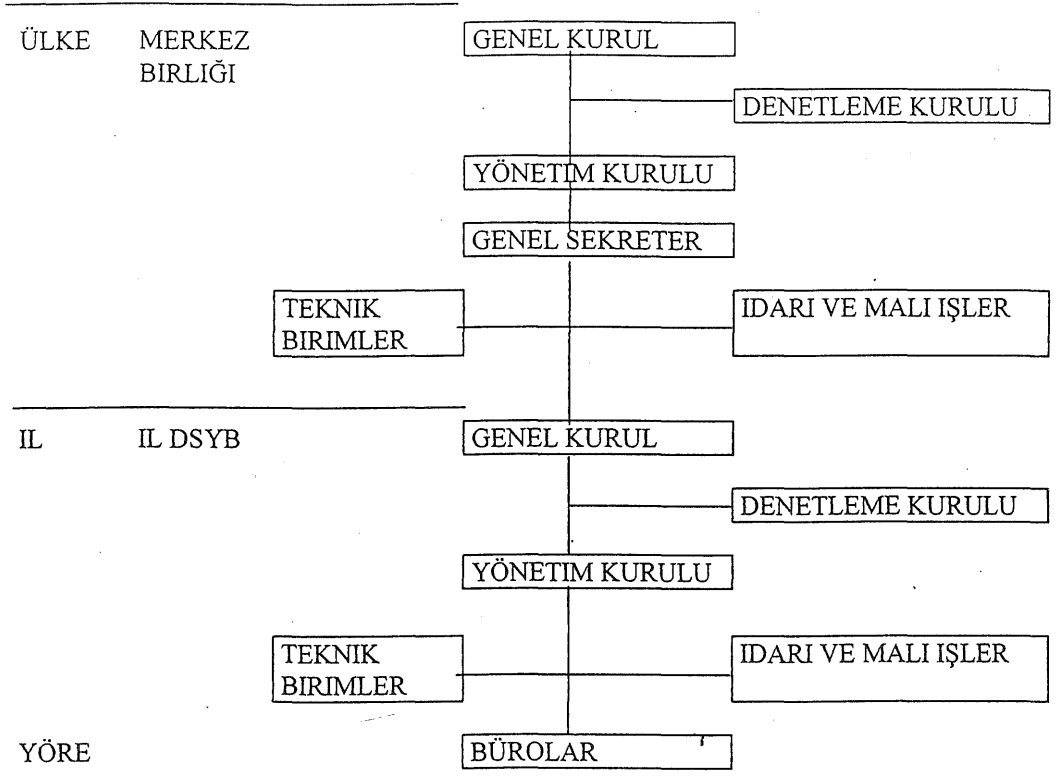
"Yetiştiricilerin kendi aralarında teşkilatlanarak, üstün verimli hayvanların yetiştirilmesi amacıyla gerek yurt içinde yetiştirilen, gerek yurt dışından ithal edilen ve gerekse yerli ırkların genetik potansiyellerinin geliştirilmesi, verimlerinin artırılması, bunların soykütüğü ve verim kayıtlarının tutulması; hayvanlarla ilgili sağlık hizmetlerinin yürütülmesi ve sigorta işlemlerinin yapılması; üyelerinin eğitimlerinin sağlanması; ihtiyaçlarının temin ve tedariki; ürünlerinin yurt içinde ve dışında pazarlanması; üretim maliyetlerinin düşürülmesi; ürünlerinin değerlendirilmesi için gerekli tesislerin kurulması ve işletilmesi" amacıyla kurulan örgütlerdir.

İlk birlik, yönetmeliğin yayınlanmasından hemen sonra Eylül 1995'te Bursa'da kurulmuştur. Bunu kısa süre içinde birçok birlik izlemiştir. Bugün aktif 18 il birliği ve kurulma aşamasını tamamlamış olan 19 il birliği mevcuttur.

Birliklerin "İlkesel düzeyde bir ıslah programının planlanması ve uygulanması; üye birlikler arasındaki koordinasyonun sağlanması; birliklerin gelişmesi, menfaatlerinin korunması, eğitim ve denetim konusunda hizmet verilmesi, üye birliklerin ihtiyacı olan her türlü girdinin temini, ürünlerinin değerlendirilmesi ve pazarlanması; diğer ülkelerle ilişkilerin düzenlenmesi ve geliştirilmesi amacıyla" çatı örgütlerinin, yani "Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği" kurulma çalışmaları da sonuçlanmış ve 17 Şubat 1998 tarihi itibarıyla kurulmuştur.

Yukarıda anılan yönetmelik gereği birlikler il bazında kurulmaktadır; yani her ilde her bir sığır ırkı için yalnızca bir birlik kurulabilmektedir. Aynı il içinde, sığırcılığın yoğun olduğu merkezlerde ise birlik çalışmalarını gerçekleştirme amacıyla büro olarak adlandırılan yalnızca teknik birimler kurulabilmektedir.

Şekil 1: Birliklerin örgütlenme şeması

Birliğin kurulduğu ilde bulunan ve birliğin ıslahına çalıştığı ırktan en az 5 baş saf ırk ineği bulunan, ve üyelik yükümlülüklerini yerine getireceğini taahhüt eden her yetiştirici birliğe üye olma hakkına sahiptir.

Çizelge 2'deki bilgilerden anlaşılacağı üzere, birlikler ile kooperatifler arasındaki en önemli farklılık ihtisaslaşma imkanıdır. Kooperatifler genel amaçlı kurulduklarından tarımın diğer sektörlerini de içermek zorundadırlar. Ayrıca il içinde birden fazla karar verme birimlerinin olması, kararların alınmasını zorlaştırıcı ve zaman alıcı olmasından dolayı kooperatifler için bir zayıflık olarak görülebilir.

Birliklerle diğer bazı örgütler arasındaki benzerlik ve farklılıklar çizelge 2'de görülmektedir:

Derneklerin ekonomik faaliyet yapamamaları ve bir başka bakanlığa bağlı olmaları bu örgütlenme biçiminin sığır ıslahı için tercih edilmemesinin en büyük nedenidir.

Çizelge 2: Birlikler ile diğer bazı örgütlenme biçimleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar

	Birlik	Kooperatif	Dernek	Şirket	Köy.Hiz. Götürme Birlikleri
Yönetim şekli	Demokratik	Demokratik	Demokratik	-	-
Karar yeri	Merkezi	Yerel Birimler	Yer.Birim.	Merkezi	Merkezi
Ihtisaslaşma	Zorunlu	-	Mümkün	Zorunlu	-
Üye beklentisi	Birörnek	Farklı	Birörnek	Birörnek	Farklı
İlgili Bakanlık	TKB	TKB	İçiş.Bak	San. Tic.B.	İçiş.Bak.
Ekonomik faaliyet	Olası	Olası	-	Doğal	Olası
Üst örgütlenme	Olası	Zor	Zor	Zor	Zor

Tamamen ekonomik hedefleri ön planda tutan ve yönetim şekli sermaye payı ölçüsünde olan şirketlerin, kamu hizmetini üstlenmesi gereken birliklere tercih edilmeleri ise mümkün değildir. 1987-1996 yılları arasında uygulanan "Anlaşmalı Çiftçi Modeli Projesi" de, şirketlerin sığır ıslahı için iyi bir model olmadıklarını kanıtlamıştır (Kumlu, 1997).

Mülki amirlerin başkanlığında kurulmuş olan, süt pazarlama sektöründe faaliyetler yürüten "Köylere Hizmet Götürme Birlikleri"nin de birliklere alternatif bir örgütlenme biçimi olmadığı açıktır.

3.2. Birlik Örgütlenme ve Çalışmalarında Gerçekleşme

1995 yılının sonlarında kurulmaya başlanan birlikler kısa süre içinde büyük bir atılım gerçekleştirmişlerdir (Çizelge 3). Birlik kurulan il sayısı 37'ye ulaşmıştır. Bunlardan 18'inde ıslah çalışmaları fiilen yapılmaktadır. Aktif çalışmalarda bulunan birliklere, aktif olarak çalışmalara katılan üye yetiştirici sayısı 2 bine yaklaşmış, kayıtlı inek sayısı ise 17 bin başa dayanmıştır.

Birlikler, devlet kurumları ve bazı özel sektör kuruluşlarının onyıllardır yapamadıklarını 2 yıl içinde gerçekleştirme başarısını göstermişlerdir. Türkiye'de organize damızlık düve satışlarını birlikler gerçekleştirmiş ve kuruluşlarından bir yıl sonra, 1997 yılında 5.621 baş gebe düveyi iç piyasada satmışlardır. Böylelikle gebe düve ithalatını gereksiz kılmışlar ve üyelerine oldukça cazip bir gelir sağlamışlardır.

Sistemli bir şekilde sığır ıslah çalışmalarını geliştirmek amacıyla ulusal düzeyde bir ıslah programı hazırlanmış ve 1998 yılı başından itibaren uygulamaya konulmuştur. Öncelikle birlik üyelerinin kaliteli damızlık sperma ihtiyacını karşılamaya yönelik bu program ile sperma ithalatının önemli ölçüde azaltılması ve kalitesi bilinmeyen boğalardan sperma üretim ve kullanımını sınırlandırması hedeflenmiştir.

Birlik faaliyetlerini geniş kitlelere duyurmak ve tanıtmak amacıyla da çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bunlardan birisi, Avrupa standartlarında 7 kez düzenlenen damızlık inek yarışmalarıdır. Diğeri ise "Türk Holstein Friesian Yetiştiriciler Dergisi" adı altında yetiştiriciye hitap eden bir derginin yılda 4 kez yayınlanmasıdır.

Çizelge 3: Birlik örgütlenme ve çalışmalarında gerçekleşme

	Faaliyet	Gerçekleşme
1	Merkez Birliği	1
2	Birlik sayısı	37
	- Aktif birlik sayısı	18
3	Aktif birliklerde üye sayısı	1.979
4	Aktif birliklerde inek sayısı	16.938
	- Toplam dişi sayısı	33.256
5	İşletme başına inek sayısı	8.6
6	Laktasyon süt verimi (kg)	5.569
7	Satılan gebe düve sayısı (1997)	5.621
8	Tohumlama oranı (%) (1997)	84.8
9	Damızlık inek yarışmaları	7
10	Ulusal bir yayın organı (Deği)	4 X yıl
11	Ulusal ıslah programı	Başladı

Soykütüğü, verim kontrolleri ve damızlık pazarlama gibi temel hizmetlerinin yanı sıra bazı birlikler üyelerin girdi (sperma, yem vb) ihtiyacını kaliteli ve ucuz bir şekilde karşılama, yayım ve eğitim hizmetleri sunma ve süt gibi bazı ürünleri pazarlama konularında da çalışmalara başlamışlardır.

3.3. Birliklerin Örgütlenme ve Çalışmalarında Hedefler

Üyelerine sağlıklı ve etkin hizmet sunabilme ve gelişmiş ülkelerdeki benzer örgütlerle rekabet edebilmeleri için birliklerin önlerinde daha uzun ve çetin bir yol bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki birliklerin bugünkü düzeylerine erişmeleri için onlarca yıllık programlı uğraşı gerekmiştir. Aynı yoldan, ülke koşullarına bağlı olarak değişik taktik ve yöntemlerle, mevcut bilgi ve tecrübelerin ışığında birliklerin geçmesi gerekmektedir.

Geleceğe ışık tutabilmek amacıyla burada yeniden Almanya örneği verilecektir. Çizelge 4'te birliklerimizin ve Alman birliklerinin durumu görülmektedir.

Çizelge 4: Türkiye ve Almanya'da birliklerin durumu

	Kıstas	Türkiye	Almanya
1	Üye sayısı	1.979	72.774
	Toplam yetiştiricideki payı	%0.1	%25
2	Inek sayısı	16.938	2.529.422
	Toplam ineklerde payı	%0.4	%49
3	İşletme başına inek sayısı	8.6	34.8
4	Laktasyon süt verimi (kg)	5.569	6.082
5	Satılan gebe düve sayısı	5.621	196.929
6	Tohumlama oranı (%)	84.8	89.7
7	İhraç edilen sperma (doz)	-	324.121

Birlikler ne kadar çok sayıda, daha doğrusu oranda yetiştiriciyi temsil ederse, gücü de o oranda yüksek olacaktır. Yapılan genel değerlendirmelerde birliklere üye yetiştirici veya kayıtlı inek oranı %10'ün altında olmaması üzerinde durulur. Çizelge 4'te görüldüğü üzere Almanya'da mevcut sığır yetiştiricisinin %25 kadarı birliklere üye iken Türkiye'de bu oran %1 bile değildir. Kayıtlı inek sayısında da durum farklı değildir.

Birliklerin en önemli gelir kaynağı damızlık sığır ve sperma satışlarıdır. Alman birlikleri her yıl 200 bin dolayında gebe düve pazarlamaktadır. Ayrıca üyelerinin sperma ihtiyaçlarını karşıladıkları gibi her yıl 325 bin doz spermayı yurt dışına pazarlamaktadır. Türkiye'de birlikler örgütlü damızlık satışlarına başlamış olmakla birlikte satılan düve satışları henüz çok düşük düzeydedir. Sperma üretimine ise henüz başlanmamıştır.

Birliklere üye işletmelerde, süt verimi ve tohumlama oranları ise oldukça memnuniyet verici düzeydedir.

Yukarıdaki açıklamalar dikkate alındığında, birliklerin acilen gerçekleştirmeleri gereken çalışmalar kısaca şu şekilde özetlenebilir:

- Üye sayısı, ildeki yetiştiricileri temsil edecek düzeyde (en az %10 düzeyine kadar) arttırılmalıdır
- Kayıtlı inek sayısı, etkin bir ıslah programını mümkün kılacak sayıya (en az 50 bin baş inek) ulaştırılmalıdır.
- Ulusal ıslah programı çerçevesinde denenmiş ve damızlık değeri yüksek boğalardan sperma üretilmeli ve pazarlanmalıdır.
- Üyeler elindeki damızlık fazlası sığırların pazarlanması sürdürülmelidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, yetiştiricilerin kendilerinin ihtiyaç duydukları damızlıkların satılmasının önlenmesidir.
- Yetiştiricileri eğitmek ve yönlendirmek amacıyla kapsamlı ve amaca yönelik planlı yayım çalışmaları uygulamaya konulmalıdır.

Yukarıda sıralanan çalışmaların gerçekleştirilmesi için, hiç kuşku yok ki, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı başta olmak üzere tüm ilgili kurum, kuruluş ve kişilerle işbirliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Konu ile ilgili girişimlerin aksatılmadan sürdürülmesi başarı için şarttır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye’de sığırcılığı geliştirmek için bir tek çözüm yolu bulunmaktadır: Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birlikleri’nin güçlendirilmesi ve etkinleştirilmesi. Bütün gelişmiş ülkelerde kanıtlanmış olan bu gerçeği tartışmanın hiç bir anlamı yoktur.

Yetiştiriciler tarafından kurulan, yönetilen ve finanse edilen böylesi örgütlerin kısa süre içinde örgütlenmelerini tamamlayıp etkin birer hizmet kuruluşu olarak ortaya çıkmaları bir süreç ve başta Tarım ve Köyişleri Bakanlığı olmak üzere ilgili tüm kurum ve kuruluşların yoğun desteklerini gerektirir.

Birliklerin geliştirilmesi için kısaca şunların yapılması gerekmektedir:

- Damızlık yetiştirme ile ilgili politikalar ve bunlara bağlı yapılacak çalışmalar-da birlikler muhatap alınmalı; katılımları sağlanmalıdır
- Ülkesel sığır ıslah programının uygulanması sağlanmalıdır
- Birliklere üyeliği özendirecek önlemler alınmalı; üye sayısı ve kayıtlı inek sayısı arttırılmalıdır.

– Damızlık gebe düve ithalatı yalnızca birlik üyesi damızlıkçı işletmelerin ihtiyacı ölçüsünde yapılmalı; sperma ithali kontrol altına alınmalıdır.

– Diğer işletmelerin damızlık ihtiyacı yurt içinden temin edilmelidir (birlik üyelerinin ve bugüne kadar ithal gebe düve alan işletmelerin ihtiyaç fazlası)

– Sığır yetiştiren işletmeler damızlıkçı (birliklere üye işletmeler) ve üretim işletmeleri olarak sınıflandırılmalı ve devlet tarafından yapılacak desteklerde farklı politikalar izlenmelidir.

– En azından damızlıkçı işletme sahiplerinin özel bir eğitimden geçmeleri sağlanmalıdır; yalnızca eğitim programına katılan ve başarılı olan yetiştiricilerin birliklere üye olmaları mümkün olabilmelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Anonymous, 1995 : ADR, Rinderproduktion in der Bundesrepublik Deutschland 1994

Anonymous, 1996 : Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Hayvancılık; Ankara

Kumlu, 1997 : Gebe Düve İthalatı; Türk Holstein Friesian Yetiştiriciler Dergisi, Yıl:3, Sayı: 11, Ankara.

TÜRK TARIMINDA TÜRKİYE KALKINMA VAKFI MODELİ

Yılmaz AYDOĞAN
Ali KAPUCU
Türkiye Kalkınma Vakfı

I. GİRİŞ

Bu çalışma TMMOB-Ziraat Mühendisleri Odası'na 7-9 Ocak 1998 tarihlerinde Ankara'da yapılan "Hayvansal Üretimi Artırmada Yeni Yaklaşımlar" konulu Sempozyum için hazırlanmıştır.

Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısında meydana gelen değişimler dikkate alındığında, ülkenin mevcut tarımsal yapısından hareket eden ve bu yapı üzerine inşa edilmiş modeller geliştirilmesi, hele de bu model yirmi yıllık bir uygulama ile doğrulanmışsa, önem arz etmektedir.

Bu bildiri de ülkemizin mevcut tarımsal yapısı kısaca hatırlatıldıktan sonra TKV Sistemi tanıtılacak, ardından da bu sistemin önerdiği Sözleşmeli Tarımsal Üretim Modeli irdelenecektir.

II. TÜRKİYE'NİN TARIMSAL YAPISI

1991 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına ve DİE istatistiklerine göre 17.4 milyon hektar olan ekili arazi varlığımızın 14.5 milyon hektarı (% 83.2) tarla alanı, 2.3 milyon hektarı (% 13.4) meyve bahçesi alanı, 0.5 milyon hektarı (% 3.4) sebze alanıdır. Ekili dikili alanın % 78.9'unda kuru tarım, % 21.1'inde sulu tarım yapılmaktadır⁽¹⁾. Türkiye'de Tarım İşletmelerinin tarımsal faaliyetlerine göre dağılımına bakıldığında işletmelerin % 96.4'ünde bitkisel ve hayvansal üretimin birlikte yapıldığı % 3.6'sında da yalnız hayvansal üretim yapıldığı görülmektedir. Tarımsal üretimin bileşiminde bitkisel üretim % 55.6'lık oranla ilk sırada yer alırken ikinci sırada %32'lik oranla hayvansal üretim, takiben %6.8 ve % 4.8'lik oranlarla ormancılık ve balıkçılık gelmektedir⁽²⁾.

Tarımın istihdamdaki payı planlı dönemin başındaki % 76.8'lik orandan % 47.8'lere düşmüş bulunmaktadır. Bu nüfusun GSYİH'dan aldığı pay ise % 15'ler civarındadır. Tarımsal istihdamın % 35'ini kendi hesabına çalışanlar, % 58.5'ini ücretsiz aile işgücü (bunun da % 71.6'sı kadınlardır), geriye kalanını ise yevmiyeli, ücretli, maaşlı veya işverenler oluşturmaktadır⁽³⁾. Tarım Sayımı sonuçlarına göre 1950'de 2.5 milyon

(1) TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası (1995), *Türkiye Ziraat Mühendisliği 4. Teknik Kongresi*, 9-13 Ocak 1995. TCZB Kültür Yayınları No: 26. Ankara.

(2) DİE 1991 Genel Tarım Sayımı.

(3) DİE Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, 1995.

olan tarım işletmesi sayısı 1980'de 3.6 milyona, 1991'de ise 4 milyona yükselmiş bulunmaktadır. Tarım işletmelerinin artması işletmelerin taksim yoluyla parçalanmasından kaynaklanmaktadır.

1991 yılı verilerine göre ülkemizdeki tarım işletmelerinin % 67'si 50 dekaradan daha küçük olup bu işletmeler tarım topraklarının ancak % 22.1'ini işlemektedirler. 20 dekara kadar olan işletmeler ise tüm işletmelerin % 34.9'unu oluşturmaktadırlar. Buna karşılık 500 dekaradan büyük işletmelerin sayısal oranı % 0.9 iken, işledikleri tarım alanı toplamın %17.1'i oranındadır. Tarım işletmelerinin ortalama genişliği ise 56.9 dekar'dır⁽⁴⁾. Bütün bu sonuçlar Türkiye'de tarım topraklarının parçalanmakta, küçülmekte ve giderek cüce işletmeler haline geldiğini göstermektedir. Bu cüce işletmelerin bir diğer özelliği de toprakların çok parçalı ve dağınık bir yapıda olmasıdır. Tarım işletmelerinin % 90.5'i (1980) 2 ve daha çok parçalı arazilerden oluşmaktadır.

Arazilerin tasarruf şekline bakıldığında en yaygın işletmecilik şeklinin arazinin bizzat sahibince işlenmesi olduğu görülmektedir. Bu oran % 92.5'tir. Kendi mülkü yanında arazi kiralayıp işletenlerin oranı % 5.7, yalnız kira ile arazi işletenler % 1.1 ve ortakların oranı ise % 0.3'tür.

Büyük çoğunluğu 100 dekarın altında ve aynı zamanda rasyonel işlenemeyecek kadar küçük ve dağınık parçalar halindeki işletmelerde istenilen ölçüde teknoloji kullanılamamakta ve işgücü verimliliği düşmektedir. Mevcut tarımsal yapı beraberinde ekonomik, teknik ve sosyal içerikli sorunları da gündeme getirmektedir.

III. TKV SİSTEMİ

Türkiye Kalkınma Vakfı hükümet dışı, gönüllü bir kalkınma kuruluşudur. 1969 yılında, Türkiye'nin kırsal kesimlerinde yaşayan yoksullar arasında kırsal ve tarımsal kalkınmaya katkıda bulunmak amacıyla kurulmuştur. Vakfın bu temel amacı yanında aynı derecede önemli bir diğer kurumsal amacı da kırsal alanda ülke gerçeklerine uygun modeller geliştirmek ve bu modelleri yaymaktır. Bugün oluşmuş bulunan TKV Sistemi, yerel ve ülke çapındaki örgütlenmeleriyle, Türkiye'nin yaklaşık 25 ayrı yerinde geniş kapsamlı kalkınma projeleri uygulamakta ve/veya üreticilerin ortak olduğu şirketlere öz-sermaye, teknik ve idari destek sağlamaktadır.

TKV'nin kalkınma programlarının nihai amacı, kaynak açısından sınırlı imkanlara sahip kırsal ailelerin yoksulluğunun azaltılması ve bu kesimlerde yaşam kalitesinin yükseltilmesi olarak özetlenebilir.

TKV sürdürülebilir bir kalkınmanın ancak çiftçi katılımına dayalı, yerel topluluğu temel alan örgütlenmeler aracılığıyla insanların gelirlerinde artış yaratılması yoluyla mümkün olabileceğini savunmaktadır. Gelirlerde artış; topluluk kalkınması, kırsal kredi, eğitim ve gerektiğinde pazarlamada yardım esaslarına dayalı entegre bir sistemde, üretimin nicelik ve nitelik olarak artırılmasıyla gerçekleştirilebilir.

(4) T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (1997): *1. Tarım Şurası Çalışma Belgesi*, 25-27 Kasım 1997, Ankara

Geleneksel kalkınma projelerinde eğitimi, teknik desteği, kırsal krediyi ve pazarlama olanaklarını ayrı ayrı kuruluşlar sağlamaktadır. Bunlardan her biri canalcı önem taşımaktadır. Ancak, gerekli bağlantılar kurulmadığı sürece bunlar gerek proje hedeflerinin gerekse nihai amaçların gerisine düşmektedirler. TKV Sistemi ise eğitimi, kırsal krediyi ve pazarlama yardımlarını birleşik bir sistem içinde sağlamaktadır. TKV'nin kurumsal yaklaşımı ve örgütlenme modeli, bu birleşikliği sağlamayı amaçlamaktadır.

Kaynak tabanı zayıf aile işletmelerine sağlanacak kırsal kredide kendine özgü bir başka yan, yerel geleneklerle uyumlu alternatif geri ödeme mekanizmasıdır. Burada, gerektiği durumlarda alışlageliniş faiz oranları bir yana bırakılmakta, bunun yerine geri ödemelerde aile üretiminin bir bölümü, kredi borcuna mahsuben aynı olarak, verilecek miktarlara endekslenmektedir.

IV. SİSTEMİN ÖNERDİĞİ MODEL: "SÖZLEŞMELİ TARIMSAL ÜRETİM"

1. Modelin Doğuşu ve 25 Yıllık Birikim⁽⁵⁾

TKV, kırsal kalkınma projeleri geliştirip uygulayarak kırsal toplulukların hayat seviyelerini iyileştirmek amacıyla kurulduğundan, çalışmalarında "kırsal alan" insanların çoğunluğunun temel faaliyet dalı olan tarım sorunlarıyla daha yoğun uğraşmak durumunda kalmıştır. "Kırsal kalkınma"ya yönelik politikaların tesbitinde ve uygulanmasında;

- i) Ağırlığın tarımsal faaliyetlerin sanayileşmesi ve tarımsal sanayi yönünde olması,
- ii) Kırsal sanayileşme politikalarının uygulamalarında da ağırlığın özel bir örgütlenme modeli ile geliştirilecek çiftçi kuruluşlarında olması;
- iii) Kırsal kalkınma politikalarının Bölgesel kalkınma politikalarıyla bir bütünlük içerisinde düşünülmesi;
- iv) Kırsal kalkınma politikalarının kırsal sanayileşmeyi de içeren Entegre Tarım Politikaları şeklinde belirlenmesi; konusunda pekçok kişi hem fikirdir⁽⁶⁾.

1972 yılında Tarsus'ta, mütevazı ölçekte birkaç aile ile tavukçuluk çalışmalarına başlanmış; tarımsal faaliyetin tarımsal sanayi ile entegre bir biçimde yürütülmesi gereğinden hareketle ölçeğin büyütülmesi ve entegrasyonun sağlanmasına yönelik çabalarla zaman içinde olgunlaştırılan model, bütün boyutlarıyla uygulanır hale gelmiştir. TKV Modeli dediğimiz bu uygulama bugün, teorik bir tez olmaktan çıkarak teknik, finansal ve idari örgütsel yönleri ile serbest piyasa koşullarında rekabet edebilen, kâhçılığını ka-

(5) TKV Faaliyet ve Değerlendirme Raporları.

(6) Prof. Dr. Ayhan ÇIKIN, *Geleceğin Tarım Politikaları Kooperatiflersiz Düşünülemez. Kooperatif Dünyası Dergisi, Haziran 97, Sayı: 315.*

nutlamış, benzer örgütlerin de benimsemesiyle et yönlü ülke tavukçuluğunun tamamına yakınına kapsayan bir boyuta ulaşmıştır.

TKV Modeli ülkenin bugünkü tarımsal yapısı içerisinde, tarımsal üretimin her alanında sözleşmeli üretim yapılabilmesi; imkanları sınırlı, teknoloji kullanamayan, krediye ulaşamayan ülkedeki tarımsal işletmelerin çoğunluğunu oluşturan kırsal kesim insanının ancak bu yolla gelirinin artırılarak refah düzeyinin yükseltilebileceği görüşünden hareketle küçük ölçekli denemelerle başlatılmış, uygulamalarla geliştirilmiş ve geldiği nokta geniş kesimlerce benimsenerek, uygulanabilirliği ispat edilmiştir.

Model, bütüncül bir bakış açısıyla et yönlü piliç (broiler) üretiminde altyapı dediğimiz damızlık ve anaç ünitelerinin, hijyenik şartlarda civciv üretiminin, uygun rasyonda yem üretimi yapan ünitelerin, kesimhane ve paketleme üniteleri ile pazarlama ünitesinin, üretici ortaklığında kurulmuş anonim şirketler eliyle oluşturulmasını; sürekli çiftçi eğitimi ve yayım hizmetleri sunulmasını; üreticilere işletme kredisi teminini; girdilerin yetkin bir organizasyonla temin ve dağıtımını; ürünün üreticinin ortak olduğu bu örgüt eliyle işlenmesi ve pazarlanmasını öngörmektedir.

Türkiye tavukçuluğunu bugün, tarımsal faaliyetler içerisinde dış dünya ile rekabet edebilecek yegane faaliyet dalı haline getiren bu modelin büyük ve küçükbaş hayvancılık, arıcılık ve bitkisel üretim dallarında da uygulanabileceği düşünülmekte ve önerilmektedir. 1977 yılından beri et yönlü tavukçuluk üretiminde uygulanan Model, aşağıda ayrıntılı biçimde anlatıldığında görüleceği üzere TKV Zirai, İktisadi ve Sınai İşletmeler Döner Sermaye Müessesesi (TKV-DSM) tarafından besicilik, arıcılık ve yem bitkileri (mısır ve soya) üretiminde de pilot ölçekte uygulamaya konulmuştur.

Öte yandan TKV-DSM dışında birtakım özel sektör kuruluşlarınca ihracata yönelik biyolojik tarım ve kesme çiçek üretimi ile domates salçası üreticisi tarımsal sanayi kuruluşlarınca sözleşmeli tarımsal üretim yaptırıldığı bilinmektedir. Bu çalışmada konunun bitkisel üretim boyutuna girilmeksizin, hayvansal üretim boyutu ve özellikle TKVDSM uygulamaları incelenerek anlatılmaya çalışılacaktır.

2. Sözleşmeli Üretim Modelinin Hayvancılık Alanındaki Uygulamaları

TKV-DSM'nin Hayvancılığı Geliştirmeye Yönelik Sözleşmeli Tarımsal Üretim Çalışmaları 4 (dört) başlık halinde toplanabilir:

2.1. Sözleşmeli Et Yönlü Piliç (Broiler) Üretimi Çalışmaları:

Türkiye Kalkınma Vakfı 1972-1982 yılları arasında Tarsus merkez olmak üzere Toros Dağları'nın eteğinde kurulu kırsal yerleşimlerde et yönlü tavukçuluk çalışmalarını, önceleri mütevazı ölçülerde, TKV-DSM eliyle Ziraat Bankası'ndan kredi alan çiftçilere Banka nezdinde oluşturulan Kredi Karşılık Fonu aracılığıyla kefil olunarak kredi sağlanmasıyla başlatmıştır. Bu yolla sabit yatırımın gerçekleştirilmesini takiben üretim girdileri ve işletme sermayesi temin edilip, üretilenler işlendikten sonra pazarlanmasına

destek ve katkı sağlanmıştır. Dar gelirli ailelerin küçük aile işletmelerinde piliç eti üreterek gelir elde etmelerini öngören çalışmalarda zamanla, üretilen etlerin işlenerek pazarlanması ve üretim için gerekli günlük civciv ve yem gibi girdilerin üretilmesi amacıyla, tüm üreticilerin ortaklığında bir örgüt (şirket) kurulmasına ihtiyaç duyulduğu görülmüştür.

1982 yılında TKV Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı'nca yürütülen, Dünya Bankası'nca finanse edilen TU-1862 sayılı Beşinci Hayvancılık Projesi Köy Tavukçuluğunu Geliştirme Alt Projesi'nde uygulama görev ve sorumluluğunu üstlenmiş, Tarsus'taki on yıllık uygulama ile oluşturulan model, tecrübe birikimiyle birlikte ülke geneline yaygınlaştırılmıştır. Uygulanan Model, küçük aile işletmelerinin girdi temini ve ürün pazarlaması aşamasında kredi ile desteklenmesi, üretim aşamasında ise her türlü teknik bilgi ve mühendislik hizmetlerinin hedef kitleye üretici örgütü eliyle gönüllü ve planlı bir şekilde götürülmesi ilkesine dayanmaktadır.

Başlangıçta bireysel çiftçilerin kümes kurmak için T.C. Ziraat Bankası'nca kredilendirilmesinde, diğer şartların yanı sıra, o bölgenin çiftçilerine açık bir tavukçuluk anonim şirketine hisse satın alarak ortak olmaları koşulu aranmıştır. Böylece her çiftçi, kendi bölgesindeki tavukçuluk şirketinin ortağı olmuş ve Bölgesel Köy-Tür Üretim Şirketleri kurulmuştur.

Kuruluşlarına özsermaye katkısı ile hukuki ve idari destekler sağlanan bölgesel şirketler, ortaklarına günlük civciv ve diğer girdileri bizzat üreterek bedeli karşılığı sağlamakta, ortaklarının ürettiği canlı piliçleri, birim fiyat üzerinden satın alarak şirketin kesimhanesinde kesip temizleyip, paketleyerek pazarlamaktadır. Yıl sonunda şirketin karından, yürürlükteki mevzuat çerçevesinde, ortaklarına pay dağıtılmaktadır. Bu şekilde çiftçilerin yıllık kazançları, kendi aile işletmelerinden elde ettikleri ile ortağı oldukları bölgesel şirketin dağıtacağı kâr payının toplamından oluşmaktadır.

Bölgesel şirketler, ortaklarına, girdi temini ve ürünün pazarlanması hizmetlerine ilaveten: i)Yeni şirket ortaklarının ve sözleşmeli üreticilerin seçimi, ii) Ortakların T.C. Ziraat Bankası ile kredi ilişkilerinin düzenlenmesi, iii) Ortaklara piliç yetiştiriciliği konusunda teknik hizmetlerin ve eğitimin sağlanması, görevlerini de üstlenmiştir.

Bölgesel şirketler 1985 yılında Köy-Tür Holding çatısı altında toplanarak birleşmişlerdir. Bu örgüt: i) Bölgesel şirket ve işletmelerin gereksinimi olan fiziki ve hizmet girdilerini temin etmekte, ii) İşbaşı eğitim programlarını hazırlamakta, iii) Bölgesel şirketlerin, yatırımlarının gerçekleştirilmesi için gerekli kredilerin sağlanmasında bankalar ile olan kredi ilişkilerini düzenlemekte, iv) Topluluk içi mali ve idari denetimi gerçekleştirmekte, v) Topluluğun genelini ilgilendiren girdi temini, üretim, pazar alanları ve insan kaynakları planlamalarını yapmakta, vi) Şirketler arası işbirliği ve eşgüdümü sağlamaktadır.

Köy-Tür Holding A.Ş.

Köy-Tür Holding A.Ş.'nin ortakları % 72.3 hisse ile Türkiye Kalkınma Vakfı ve TKV-DSM, % 14.7 hisse ile Hollanda Kalkınma Bankası (FMO), % 7.3 hisse ile Dünya Bankası Uluslararası İşbirliği Kuruluşu (IFC), % 3.3 hisse ile Danimarka Kalkınma Bankası (IFU) ve % 2.4 hisse ile Almanya Kalkınma Bankası (DEG)'dir. Şirketin en son tescilli sermayesi 3.1 trilyon Türk Lirasıdır.

Bölgesel Köy-Tür Şirketleri'nin ortakları ise KöyTür Holding A.Ş., Türkiye Kalkınma Vakfı, 1.111 çiftçi ailesi ve diğer Köy-Tür şirketleridir. Bölgesel şirketlerle ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 1: Bölgesel Üretim Şirketleri, Üretici Sayıları ve Kapasiteleri

Bölgesel KöyTür Şirketinin Adı	Çalışma Alanı	Sözleşmeli Üretici Sayısı	Üretim Kapasitesi (civciv/yıl)
KT Ankara Tav. San. ve Tic. A.Ş.	Ankara	218	6.468.000
KT Bolu Tav. San. ve Tic. A.Ş.	Bolu	117	4.800.000
KT Ege Entegre Tav. San. ve Tic. A.Ş.	İzmir, Aydın, Manisa	156	7.080.000
KT Elazığ Tav. San. ve Tic. A.Ş.	Elazığ, Diyarbakır	267	9.618.000
KT Erzurum Tav. San. ve Tic. A.Ş.	Erzurum, Erzincan	181	5.010.000
KT Eskişehir Tav. San. ve Tic. A.Ş.	Eskişehir	176	5.126.400
Entaş Entegre Tav. San. ve Tic. A.Ş.	Adapazarı	240	12.600.000
KT İçel Tav. San. ve Tic. A.Ş.	İçel	206	6.106.800
KT Kayseri Tav. San. ve Tic. A.Ş.	Kayseri, Yozgat	229	5.664.000
KT Konya Tav. San. ve Tic. A.Ş.	Konya	210	4.704.000
KT Samsun Tav. San. ve Tic. A.Ş.	Samsun	220	7.836.000
T O P L A M	16 Bölge	2.220	75.013.200

Köy-Tür Toluluğu'nca 1996 yılında 118.000 ton, 1997 yılında ise 126.000 ton canlı etlik piliç üretilmiştir.

2.2. Sözleşmeli Arıcılık Çalışmaları:

TKV'nin arıcılık çalışmaları 1972 yılında kendi imkanlarıyla başlamış, 1978'de Türk ve Alman Hükümetleri arasında imzalanan anlaşma gereğince sağlanan Alman Teknik Yardımı'nın katkısıyla ülke çapında uygulanacak bir "Entegre Arıcılık Projesi" haline getirilmiştir.

Proje Merkezi'ndeki tesisler kovan imalathanesi, bal paketleme ünitesi, temel petek üretimi ünitesi, bal analiz laboratuvarı, ırk ıslahı ve suni tohumlama ünitesi, arı patalojisi laboratuvarı, arı florası herberyumu, arıcı ve personel eğitim tesislerinden oluşmaktadır. Arıcılara yönelik eğitim, yayım, yayın, arıcılık konusunda araştırma-geliştirme çalışmaları; kovan, temel petek, ana arı, oğuları, ilaç gibi girdilerin üretimi; üretilen ürünlerin pazarlanması ve arıcıların örgütlenmesi başlıca çalışma konularıdır. Teknik

üretim gruplarınca, ırk ıslahı yapılarak saflaştırılmış ana arıların yumurtalarından larva transferi yöntemiyle karkas ırkı F1 melezi hibrid ana arı ve heryıl yeterli miktarda çekirdek koloni (oğul) üretilerek ülke arıcılarının hizmetine sunulmaktadır.

Tesislerde bireysel çiftçi ve kamu görevlilerine yönelik eğitimle birlikte, 1985 yılından bu yana üç ayda bir, kendi alanında başka örneği bulunmayan, Teknik Arıcılık Dergisi de yayınlanmaktadır.

Arıcılığın sorunlarına yönelik çalışmalar, Üniversiteler ve Araştırma Enstitüleri ve arıcıların işbirliğiyle sürdürülmekte; halen 7 ünite sözleşmeli ana arı üreticisi, 30 ünite sözleşmeli oğul üreticisi ile çalışılmakta ve sözleşmeli üretim yöntemiyle çekirdek koloni (oğul) ve F1 hibrid ticari anaarı üretimi yapılmaktadır. TKV'nin Kazan Entegre Arıcılık Tesisleri Türkiye'de ırk ıslahı yapılmış F1 melezi hibrid ticari anaarı ve çekirdek koloni üreten başlıca merkezdir.

Üreticilerden gelen bal, kalite kontrolü, sınıflandırma ve paketleme işlemlerinden sonra iç ve dış pazarlara sunulmaktadır. Son on yıldaki üretim rakamları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2: Son On Yılda TKV Arıcılık Girdileri Üretim Bilgileri

Yıllar	Anaarı Üretimi (adet)	Oğulları Üretimi (koloni)	Bal Üretim/ Pazarlama (kg)	Kovan Üretimi (adet)	Temel Petek (kg)	Varroa İlacı (doz)
1987	27.937	496	252.151	2.590	40.408	
1988	34.841	4.098	131.545	1.306	23.357	
1989	23.750	3.666	135.057	1.710	23.840	
1990	15.895	4.702	150.399	7.175	41.190	
1991	18.962	6.483	137.776	9.760	25.000	
1992	26.860	6.835	130.988	7.020	28.000	(*)4.647.729
1993	35.333	10.980	350.640	12.443	38.262	492.650
1994	22.132	10.845	243.350	9.959	35.335	448.400
1995	30.625	7.645	330.433	11.337	31.050	373.050
1996	35.173	9.006	378.718	11.413	36.113	361.050
1997(**)	34.948	11.900	244.194	14.404	35.592	600.000
Toplam	306.456	76.656	2.485.251	89.117	358.147	6.922.879

(*) 1987-1992 yılları üretim toplamıdır.

(**) 1997 yılı onbir aylık (30.11.97 tarihi itibarıyla) üretim durumudur.

1995 yılından itibaren mevcut bilgi birikiminin ülke arıcılarıyla paylaşımını öngören bir yaklaşımla, Teknik Arıcılığı Geliştirme ve Yaygınlaştırma Projesi hazırlanarak uygulamaya konulmuş; TKV özkaynakları ve T.C. Ziraat Bankası kaynaklarından aynı kredi yöntemiyle sözleşmeli teknik arıcı yetiştirilmesi çalışmalarına başlanmıştır. Bu amaçla Diyarbakır, Erzurum, Elazığ, Ordu ve Van'da Arıcılık İrtibat Bürosu adıyla yeni

işletme birimleri oluşturulmuş, sözleşmeli teknik arıcı yetiştirilmesi çalışmaları bu birimler eliyle yürütülmektedir. Arıcılık çalışmaları ülkenin tamamını kapsamakla birlikte, bu proje özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yönelik olarak uygulanmaktadır. Projenin hedef kitlesi yoksul, topraksız ve arıcılık yapmaya istekli kırsal hanelerdir.

Sistemin işleyişi: Sahada görevli teknik elemanların her yıl, kendi bölgelerindeki doğal flora (arazi) durumu ve kurumsal kaynak potansiyelini dikkate alarak belirledikleri, kırsal alanda yaşayan yoksul ve arıcılığa istekli insanlar, bir haftalık teorik eğitimden geçirilerek aday üretici listeleri kesinleştirilir. Bu kişilerle yapılan bir Aynı Kredi Sözleşmesi ile kendilerine en az 20 koloni arılı kovan ve üretim için gerekli diğer malzemeler TKV-DSM'ce sağlanır. Aynı Kredi Sözleşmesi'nde üreticiler 4'er 5'er kişilik gruplara ayrılarak birbirlerine müteselsil kefil olmaları şart koşulmaktadır. Koloniler TSE standardında ballıklı, 20 çerçevesi, enaz 5 çerçeve arılı, temel petekli strophor kovanlarda, kafkas ırkı F1 hibridi, damgalı, 0 yaşında anaarılı olarak verilir. Üreticiler TKV-DSM'ye 36 kg.'ı arılı kovan karşılığı, 4 kg.'ı arıcılık malzemeleri karşılığı olmak üzere toplam 40 kg. süzme yayla balı cinsinden ürün karşılığı borçlanırlar. Üreticiler bu borçlarını ilk yılı ödemesiz, müteakip 4 yılda ise .10'ar kg. bal teslimi suretiyle, toplam beş yılda ödemek zorundadırlar.

Saha elemanları eliyle üreticilere, teknik yayım ve mühendislik hizmetleri programlı biçimde sürekli olarak götürülmekte; eğer üretici üretilen ürünün pazarlanmasında bir sıkıntı ile karşılaşırsa ürün (bal), TKV-DSM tarafından piyasa fiyatlarıyla satın alınarak pazarlanmaktadır.

1995 yılında aynı kredi yöntemiyle Diyarbakır ilinde 79 üreticiye 687 koloni, Kars'ta 34 üreticiye 150 koloni arılı kovan dağıtılmıştır.

1996 ve 1997 yılında dağıtılan koloni sayıları, bölgeleri ve parasal değerleri aşağıdaki tablolarda gösterilmiş olup görüleceği üzere son üç yılda 9 ilimizde, toplam 532 çiftçi ailesine bal cinsinden 341.9 ton değerinde 8.930 koloni arılı kovan aynı kredi yöntemiyle dağıtılmıştır.

Tablo 3: 1996 Yılı Aynı Kredi Yöntemiyle Arıcı Yetiştirme Çalışmaları

Yöresi	Kredilendirilen Çiftçi Sayısı	Dağıtılan Arılı Kovan Sayısı	Toplam Kredi Tutarı	
			Bal Cinsinden (kg)	Parasal Değeri (000 TL.) (*)
Ordu	10	200	8.000	1.400.500
Kars	24	200	7.200	1.440.000
Van	9	178	7.160	1.144.562
Diyarbakır	20	400	16.000	2.544.460
TOPLAM	63	978	38.360	6.529.522

Tablo 4: 1997 Yılı Aynı Kredi Yöntemiyle Arıcı Yetiştirme Çalışmaları

Yöresi	Kredilendirilen Çiftçi Sayısı	Dağıtılan Arılı Kovan Sayısı	Toplam Kredi Tutarı	
			Bal Cinsinden (kg)	Parasal Değeri (000 TL.) (*)
Ordu	43	860	34.320	10.973.336
Kars	15	300	11.600	3.710.260
Elazığ, Tunceli	27	535	21.400	6.777.072
Van	45	900	36.000	11.483.723
Adıyaman	66	1.320	47.520	16.338.630
Diyarbakır	111	2.200	79.920	27.478.605
Mardin	14	280	10.080	3.465.770
Şanlıurfa	35	700	25.200	8.664.425
TOPLAM	356	7.115	270.040	88.891.821

(*) Parasal değerler yılı cari fiyatlarıyla gösterilmiştir.

2.3. Sözleşmeli Kırmızı Et Üretimi (Besicilik) Çalışmaları: "Danabank":

1991-1992 yıllarında TKV-DSM tarafından Ankara İli, Çubuk İlçesi, Ömercik Köyü'nde 700 baş/dönem kapasiteli bir Örnek Açık Besi İşletmesi kurulmuştur.

Bu çalışmanın amacı, kırmızı et üretiminde Dünya'da yaygın olarak uygulanan ancak Türkiye'de henüz tam olarak bilinmeyen, açıkta büyükbaş hayvan besiciliğine model olacak bir işletme oluşturarak, ülke besicilerine önderlik etmektir. 1995-96 yıllarında ülkemizdeki besicilik sektörünün içine düştüğü darboğazdan bu işletme de olumsuz biçimde etkilendi. Buna rağmen işletme gerek İç Anadolu Bölgesi'nde, gerekse Ülkenin diğer bölgelerinde etkili olmuş, işletme personelinin danışmanlığında pekçok açık besi işletmesi kurulmuş; pek çok işletmeye uygun besi yemi rasyonu verilmiş; başta üniversite öğrencileri olmak üzere kasaplar ve besiciler için danışmanlık verilen bir bilgi bankası niteliğine kavuşmuştur.

Tesis edilen işletme zamanla Bölge besicilerinin de hizmetine sunularak işletme-de sözleşmeli besicilik çalışmaları başlatılması yoluyla ataletten kurtarılmıştır.

Sistemin işleyişi: Bölgede hayvancılıkla uğraşanlarla özellikle kasaplar, besiciler veya Ankara'nın büyük et lokantası sahipleri besi amacıyla satın aldıkları yada kendi işletmelerinde üretilen besiyemeye karar verdikleri büyükbaş hayvanlarını, "Danabank" olarak adlandırdıkları TKV Açık Besi İşletmesi'ne getirerek, bir Besicilik Hizmet Sözleşmesi ile teslim ederler. Hayvanlar ilk bakımı, tartısı ve gerekli aşılımları yapıldıktan

sonra ırkına, yaşına, cüsesine göre gruplanıp, özelliğine uygun grubun bulunduğu pa-doklara konulur. Burada, görevli Veteriner Hekim gözetiminde, hayvanın özelliklerine ve ihtiyacına uygun rasyonda hazırlanan yemlerle beslenir; ayda bir defa yapılan tartu-larla canlı ağırlık gelişimi takip edilerek, aylık gelişimi konusunda sahibine her ay dü-zenli olarak rapor gönderilir ve canlı ağırlık artışı yavaşladığında da ete dönüştürülmek üzere kesime sevedilir.

Sözleşmeli üretici verilen hizmetin karşılığını, hayvan başına verilen yem ve di-ğer bakım giderlerine % 15 oranında hizmet bedeli eklemek suretiyle bulunan meblağ üzerinden, her 15 günde bir fatura karşılığında işletmeye öder. Yem fiyatlarının belirlen-mesinde üreticiye ülkede geçerli cari fiyat ortalamasını aşmamak konusunda istediği yerden referans getirebileceği önceden bildirilmekte ve buna uyulmaktadır. Son üç yıl-da işletmedeki hayvan hareketleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 5: 1995 - 1997 Yılları TKV-DSM Çubuk Açık Besi İşletmesi Hayvan Hareketleri

Yılı	Sahipliği	Canlı Hayvan Sayısı			
		Önceki Yılda Devreden	Yıl İçi Girişleri	Yıl İçi Çıkışları	Sonraki Yıla Devreden
	Sözleşmeli Üretici	107	367	370	104
1995	TKV-DSM	11	158	148	21
	TOPLAM	118	525	518	125
	Sözleşmeli Üretici	104	1.271	1.341	34
1996	TKV-DSM	21	55	60	16
	TOPLAM	125	1.326	1.401	50
	Sözleşmeli Üretici	34	1.652	1.618	68
1997	TKV-DSM	16	241	226	31
	TOPLAM	50	1.893	1.844	99

Son üç yılda TKV-DSM Çubuk Açık Besi İşletmesi'ndeki (1 Ziraat Mühendisi, 1 Veteriner Hekim ve 2 işçi) toplam 4 personel eliyle toplam 3.862 baş besi sığırı beslenmiş, yaklaşık 1.000 ton karkas kırmızı et üretilmiştir.

Kırmızı et üretimi çalışmalarında henüz entegrasyonun tamamlanamamış olması yanında, çalışmaların TKV Sistemi'nin amacına da uygun düşmediği, hedef kitlenin TKV Sistemi'nin hedef kitesinden farklı olduğu görülmektedir. Ancak uygulamaların zamanla geliştirilerek, kırsalda yaşayan yoksul ailelerin de yer alacağı bir entegre proje-ye dönüştürülmesi mümkündür ve hedeflenmektedir.

2.4. Sözleşmeli Yem Bitkileri (Mısır Ve Soya) Üretimi Çalışmaları ve Kırsal Kalkınma Proje Alanlarında Hayvancılığın Geliştirme Amaçlı Kesif Yem Desteği Yapılması:

Bu çalışmalar, TKV'nin Döner Sermaye Fonları'ndan desteklediği, ülke hayvancılığının geliştirilmesi için yerli üretim yetişmediğinden ihtiyacımızı ithalatta karşılamaya çalıştığımız yem bitkilerinden dane mısır ve soyanın, yerli üretimle karşılanmasını; çiftçilere üretim ve pazarlama aşamasında girdi ve hizmet desteği sağlanarak, entegre bir sistem içerisinde üretim yapma alışkanlığı kazandırılmasını amaçlayan bir projenin Çukurova, Samsun ve GAP Bölgesi'nde, Atatürk Barajı sulama alanlarında, uygulanmasıdır.

Yem bitkisi üretimi hayvancılığın geliştirilmesinde en temel hareket noktası olup, hayati önemdedir. Özellikle sulu tarıma yeni açılan GAP Bölgesi Sulama Alanları'na yönelik çalışmalar önem arz etmektedir. Bu amaçla 01 Nisan 1996 tarihinde T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü ile Türkiye Kalkınma Vakfı arasında "Gap Bölgesinde II. Ürün Mısır ve Soya Üretiminin Geliştirilmesi"nde işbirliğini öngören bir Protokol imzalanmış; Banka'nın zirai kredi ile destekleyeceği üreticilere Türkiye Kalkınma Vakfı'na sözleşmeli II. ürün mısır ekimi yaptırılması öngörülmüştür.

Vakıfça oluşturulan Yayım Ekibi'nin çalışmaları, Bankanın kredi desteği ve Tarım İl Müdürlüğü'nün katkılarıyla Şanlıurfa İlinde 1995 yılında 4.200 dekar olan II. ürün mısır ekiliş alanı 1996 yılında 23.000 dekara, hasat dönemini yaşadığımız 1997 yılında ise tahminen 40.000 dekara ulaşmış bulunmaktadır

1996 yılında TKV-DSM Yayım Ekibi'nce GAP Bölgesi'nde (Şanlıurfa ve Diyarbakır'da) 26 üretici ile toplam 2.980 dekar alanda sözleşmeli üretim yapılmıştır. 1996 yılı ürününün hasadında, en büyük engelin, ihtiyaca cevap verecek yeterlikte Kurutma Tesisi bulunmaması olduğu görüldüğünden, üretimin yaygınlaştırılması ve kalitenin yükseltilmesine yönelik olarak Şanlıurfa'da bir mısır kurutma tesisi kurulmasının yararlı olacağı düşünülerek tesisin yapımına başlanmıştır ve Kasım 1997 tarihinde hizmete sunulmuştur. Kurutma tesisi bulunmaması nedeniyle 1997 yılı ekilişleri yapılırken ölçek sınırlı tutulmuş, ekiliş 4.140 dekar olarak gerçekleştirilmiştir. Önümüzdeki yıllarda sözleşmeli ekilişlerin birkaç katı artacağı düşünülmektedir.

Sistemin işleyişi: Yayım ekibinin saha çalışmalarında belirlediği istekli çiftçilerle TKV-DSM arasında bir "Tarımsal Ekiliş Sözleşmesi" aktedilir. Üretim için ihtiyaç duyulan kaliteli hibrid tohum ve kimyasal gübre toplu pazarlıkla TKV-DSM tarafından satın alınarak, piyasa fiyatının altında bir bedelle çiftçiye aynı kredi olarak sağlanır. Gerktiğinde, çiftçinin ekim ve hasat dönemi mekanizasyon ihtiyacının karşılanmasında da yardımcı olunur. GAP Bölgesinde bu amaçla birkaç adet pnömatik mibzer satın alınarak hizmete sunulmuştur. TKV-DSM Yayım Ekibi gözetiminde ekim, çapalama, sulama ve zirai mücadele işleri sözleşmeli üretici tarafından yapılacaktır. Hasat, Yayım Ekibi'nin hazırladığı "hasat planlaması"nda belirlenen tarihte, anlaşmalı biçerdöverlerle gerçekleştirilir.

Hasat edilen ürünün nem oranı standartların üstündeyse, -ki II. üründe % 25-30'larda olup yüksektir- hasadı takiben TKV-DSM'nin belirlediği Kurutma Tesisleri'ne sevk edilerek, ürün nemi standartlara getirilerek, TMO'nce belirlenen veya Ürün Borsası'nda oluşan, teslim tarihindeki fiyattan satın alınarak bedelinin % 40'ı peşin; % 60'ı ise, üreticinin TKV-DSM'ye olan girdi borcu düşüldükten sonra, 45-60 günlük vade içerisinde ödenir.

1996 ve 1997 yıllarında sözleşmeli üretim yöntemiyle gerçekleşen yem bitkisi ekiliş bilgileri aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir:

Tablo 6: Sözleşmeli Tarımsal Ekilişler Tablosu

Yılı	Ürün Çeşidi	Sözleşmeli Çiftçi sayısı ve Bölgesi	Ekim Alanı (da)	Kullandırılan Kredi Miktarı (000.-TL.)(*)
1996	Mısır (I. Ürün)	53 Çukurova	4.600	8.926.000
	Mısır (II. Ürün)	26 GAP Bölgesi	2.980	9.524.000
	Soya Fasulyesi	5 Samsun	500	266.000
TOPLAM		84	8.080	18.716.000
1997	Mısır (I. Ürün)	49 Çukurova	6.235	25.696.000
		34 Samsun	1.046	
	Mısır (II. Ürün)	78 Çukurova	9.277	42.192.000
		23 GAP Bölgesi	4.140	
	Soya Fasulyesi	32 Samsun	2.143	4.562.000
		11 Çukurova	1.040	
TOPLAM		227	23.881	72.450.000

(*) Kullandırılan kredinin parasal değeri cari yıl birim fiyatlarıyla gösterilmiştir.

Hayvancılığı Geliştirme Amaçlı Kesif Yem Desteği Çalışmaları:

TKV'nin kapsamlı kırsal kalkınma çalışmaları yürüttüğü proje alanlarında, hayvancılığı geliştirme projesi kapsamında, hayvanların kış beslenmesinde karşılaşılan yem açığının kapatılmasına yönelik olarak ihtiyaç duyan işletmelere kredili konsantre yem desteği de sağlanmaktadır. Son üç yıl içinde bu amaçla kredilendirilen üretici sayıları ve yem miktarları bölgesel dağılıma göre Tablo 7'de gösterilmiştir. Yem temininde müteselsil grup kefaleti yaklaşımı benimsenmektedir. Üreticiler kendi aralarından 5'er 6'şar işletmeden oluşan gruplar oluşturmakta ve fabrikadan yemin alınması, köye nakliyesi, sözleşmelerin, senetlerin imzalanması vb, sorumlulukları üstlenmektedirler. Kredili yem temini genelde Aralık - Mart ayları arasında, geri ödemeler ise, Haziran - Eylül arasında olmaktadır.

Gerici ödemeler i) nakit olarak, genelde üreticilerin hayvansal ve bitkisel ürünlerini satın nakit para sahibi olduğu dönemlerde, gerici ödeme günündeki yem fiyatları temel alınarak herhangi bir faiz uygulaması yapılmadan; ii) ürün karşılığı olarak (aynı ödeme),

hayvancılığı geliştirme çalışmaları kapsamında TKV-DSM süt işletmesi olan bölgelerde, yem bedelleri üreticiler tarafından işletmeye teslim edilen süt bedellerinden, ödeme tarihindeki yem fiyatlarıyla ve vade farkı aranmaksızın, kesilmek suretiyle tahsil edilebilmektedir.

Yem temini çalışmalarında temel ilke, bu amaçla oluşturulan "kırsal kredi fonu"nun eritilmemesi ve bir sonraki yılda da aynı miktarda yemin üreticilere temin edilebilmesidir. Yem temini, TKV'nin diğer hayvancılığı geliştirme projeleriyle desteklenmektedir.

Tablo 7: Son 3 Yılda TKV-DSM'nin Hayvancılığı Geliştirme Amaçlı Kredili Yem Temini Çalışmaları

Bölgeler	Hane Sayısı	Teminedilen Yem Miktarı (ton)
Van/Merkez	467	914
Diyarbakır/Karacadağ	246	221
Kayseri/Pınarbaşı	243	238
Sinop/Durağan	73	122
Kars/Arpaçay	526	1.358
TOPLAM	1.555	2.853

Görülebileceği üzere Proje Bölgeleri'ndeki hanelere yılda yaklaşık 1.000 ton kesif yem desteği verilmektedir.

V. MODELİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye Kalkınma Vakfı Sistemi "Entegre Tarımsal Kalkınma Programları" ile çalışmaktadır. Bu programlarla kooperatif ve aile düzeyindeki tarımsal üretim yatırımlarının projelendirme, kredi, eğitim-yayım, girdi üretimi - temini ve pazarlama sorunları bir bütün halinde sürekli ve koordineli bir şekilde ele alınarak çözümlenmektedir.

Geliştirilen modelde belli yatırım dallarında ihtisaslaşma öngörülmüştür. Mesela et tavukçuluğu, sütçülük, besicilik, arıcılık gibi. Bölgelerdeki TKV Kırsal Kalkınma Proje Müdürlükleri ve/veya DSM Şubeleri yada Bölgesel KöyTür Üretim Şirketleri köy ünitelerine kredi, işbaşı eğitimi, girdiler ve pazarlama imkanları sağlamakta, bu şekilde tek başına yeterli olamayan küçük aile tarım işletmeleri destekleyici bir örgüt ile bütünleşerek ekonomik yeterliğe kavuşmaktadırlar.

TKV Sistemi, çalışmalarında çiftçi ile birebir çalışmayı, küçük aile işletmelerinin üretimlerini artırmayı, kaliteli ürün elde edilmesini ve küçük çiftçilerin örgütlenmesini

amaçlar. Oluşturulan örgütler vasıtasıyla entegre bir sistem içerisinde üreticilerin kendi girdilerini sağlayan, üretim tekniklerini geliştiren ve pazarlama sorunlarını çözen bir model önerilmektedir. Sonuçta çiftçilerin kendi mülkleri olan işletmelerde ticari ve sınai üretim yapılmakta; demokratik kuruluşların hisse sahibi ortakları olarak, çiftçinin seçimle yönetime de katıldığı demokratik bir yapılanma, modelin özünü oluşturmaktadır.

Bu suretle olanakları kısıtlı küçük işletmelerin güçlü, pazara açık, bağımsız tarımsal üretim kuruluşları haline gelmeleri öngörülmekte, teşvik edilmekte ve sağlanmaktadır.

VI. SONUÇ

Sonuç olarak Türkiye'nin mevcut tarımsal yapısı gözönüne alındığında Sözleşmeli Tarımsal Üretim Modeli'nin özellikle hayvancılığın geliştirilmesinde bir çıkış yolu olabileceği değerlendirilmektedir.

Burada Devlet'e düşen görev, KöyTür Üretim Şirketleri benzeri üretici örgütlenmelerini bilinçli şekilde ekonomik tedbirlerle, yani uygun koşullu yatırım ve işletme kredileriyle kollamak, varsa engelleri kaldırarak bu tür girişimleri teşvik etmek olmalıdır. Ayrıca çiftçilerin istismarını önleyici tedbirler üzerinde de çalışılması gerektiği düşünülmekte ve önerilmektedir.

Ankara, Ocak 1998

HAYVANSAL ÜRETİMDE ÜRETİCİ ÖRGÜTLENMESİ (KOOPERATİF VE ŞİRKETLER)

Prof.Dr. Mehmet BÜLBÜL
Doç.Dr.Ahmet TURAN
Dr. Mevhibe ALBAYRAK
Araş.Gör. Cengiz SAYIN
A. Ü. Ziraat Fakültesi

1. Giriş

Hayvancılık üretim faaliyeti ile, ülkenin hayvansal protein gereksiniminin karşılanması yanında, hem işletmeye hem de ülke ekonomisine çeşitli kazanımlar sağlanmaktadır. Ancak bunların gerçekleştirilmesi ise, ülkede hayvancılık işletmelerinin varlığına ve faaliyetlerinin devamlılığına bağlıdır. Dolayısı ile bu alanda yaşanan çeşitli sorunlar, bir yandan hayvancılık işletmelerini etkilerken, diğer yandan da belirtilen kazanımların daha düşük oranlarda gerçekleşmesine yol açabilmektedir. Nitekim ülkemizde hayvancılık üretim faaliyetinde çok çeşitli sorunlar yaşanmakta olup, bunların başında; örgütlenme ve pazarlama, finansman, yayım, sağlık ve korunma beslenme, barınak, ve sigorta gelmektedir. Bunların büyük çoğunluğu birbiri ile iç içe olup, çözümlerine yönelik politikaların oluşumunu da etkilemektedir. Örneğin örgütlenmeye yönelik politikaların başarıya ulaştırılması ile diğer sorunların çözümünde kolaylaşabilecektir. Bu amaçla hayvansal üretimde üreticilerin örgütlenmelerinde kooperatiflerin ve şirketlerin durumu incelenecek ve sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirilecektir.

2. Türkiye'de Hayvancılığın Mevcut Durumu

Bir ülkede hayvansal üretim faaliyetinin devamlılığı, hayvancılık işletmelerinin varlığına bağlıdır. Dolayısı ile işletme sayısı ve büyüklüklerindeki genel değişim ülke hayvancılığını yakından ilgilendirmektedir. Türkiye'de 1970 yılından 1991 yılı Tarım Sayımı'na kadar toplam tarım işletmesi sayısı % 20,5 artış göstererek 3.376.587'den 4.068.432'ye ulaşmıştır. Ancak aynı yıllarda, yalnızca hayvancılık yapan işletme sayısı ise % 56 oranında azalma göstererek 317.681'den 139.692'ye gerilemiştir. Diğer yandan, hayvansal üretim yanında bitkisel üretim de gerçekleştirilen işletme sayısı sadece % 4,3'lük bir artış göstermiştir (Anonymous 1979,1994/a). Görüldüğü gibi 1970 yılından 1991 yılına kadar Türkiye'de hayvancılıkla uğraşan işletmelerin sayısında bir azalma vardır. İşletme sayısındaki gelişmeler 1980 yılı sonrasına göre incelendiğinde de genel olarak aynı sonuca ulaşıldığı görülmektedir. Ancak 1980-1991 döneminde, sadece hayvancılıkla uğraşan işletmelerin sayısında düşük düzeyde de olsa artış görülmekle birlikte, bitkisel ve hayvansal üretimi beraber gerçekleştiren işletme sayılarının gerilediği, bunların aksine sadece bitkisel üretimle uğraşanların sayısının ise yaklaşık iki kat artış gösterdiği görülmektedir (Anonymous 1982). Türkiye'de hayvancılık üretim faaliyeti, büyük ço-

gunlukla bitkisel üretim faaliyeti ile beraber sürdürüldüğünden, toplam işletmeler içerisinde bunların sayısının azalması doğrudan hayvancılığa da etkilemektedir.

Kuşkusuz işletme sayısındaki gelişmeler yanında, işletme büyüklükleri de büyük önem taşımaktadır. 1980 yılı Tarım Sayımı'na göre mevcut tarım işletmelerinin yaklaşık % 77'sinde büyükbaş ve % 47'sinde de küçükbaş hayvan olup, ortalama 1-4 baş hayvana sahip işletmelerin toplam içerisindeki oranı % 46 ile en fazladır. Toplam işletmeler içerisinde 10 baş'dan daha az sayıda büyükbaş hayvan bulunduranların oranı % 68 ve 10 baş'dan fazlasına sahip olanların oranı ise % 9'dur. Büyükbaş hayvan bulunduran işletmelerdeki ortalama hayvan varlığı ise 6 baş'dır. Küçükbaş hayvan bakımından konu ele alındığında da benzer gelişmeler görülmekte olup, küçükbaş hayvan bulunduran işletmelerdeki ortalama hayvan varlığı 40 baş'dır (Anonymous 1982, Anonymous 1991).

1991 yılı Tarım Sayımı'na göre gelişmeler incelendiğinde, toplam işletmeler içerisinde büyükbaş hayvan bulunduranların oranının % 66 ve küçükbaş hayvan bulunduranların oranının % 30 olduğu görülmektedir. Büyükbaş hayvan bulunduran işletmelerdeki ortalama hayvan varlığı 5 baş, küçükbaşlarda ise 43 baş'dır (Anonymous 1994/a, Anonymous 1995).

Görüldüğü gibi, Türkiye'deki hayvancılık işletmelerinin büyük çoğunluğu küçük işletme tipinde olup ihtisaslaşmış işletme sayısı azdır. 1980 yılından 1991 yılına kadar toplam işletme sayısı % 11,4 artış gösterirken, toplam içerisinde büyükbaş ve küçükbaş hayvan bulunduran işletmelerin oranı azalmıştır. Diğer yandan, işletme başına düşen büyükbaş hayvan varlığı 6 baş'dan 5 baş'a gerilemiş yani işletmeler küçülmüştür. Küçükbaş hayvan bulunduran işletmelerdeki ortalama hayvan varlığı ise 40 baş'dan 43 baş'a yükselmiştir. Ancak bunun en önemli nedeninin toplam küçükbaş hayvan sayısının yaklaşık % 32 azalmasına karşın küçükbaş hayvan bulunduran işletme sayısının daha fazla olarak ve % 41 oranında azalmasından kaynaklanmaktadır.

Dünya'da, hayvancılığı ileri ülkelerden AB'deki duruma bakıldığında da sadece sığır bulunduran işletmelerdeki ortalama hayvan varlığının 40 baş olduğu; et ve süt sığırcılığı, tavukçuluk ve domuz besiciliği konularında ihtisaslaşmanın yaygın olduğu görülmektedir (Anonymous 1996).

Hayvan varlığı bakımından Türkiye'deki gelişmeler incelendiğinde, 1970 yılından 1980 yılına kadar artış, bu tarihten günümüze kadar azalma meydana geldiği görülmektedir. Örneğin 1980 yılında toplam hayvan varlığı yaklaşık 87 milyon baş iken (kanatlı hariç), 1996 yılında 55,4 milyon baş'a gerilemiştir. Toplam sığır varlığı aynı yıllarda 15,9 milyon baş'tan 11,9 milyon baş'a, toplam koyun varlığı 48,6 milyon baş'tan 33 milyon baş'a, toplam keçi varlığı 19 milyon baş'tan 8,9 milyon baş'a gerilemiştir (Anonymous 1997/a). Öte yandan, özellikle 1986 yılından sonra hayvancılığı teşvik politikalarının da etkisiyle, toplam sığır varlığının azalmasına karşın, toplam içerisindeki yüksek verimli kültür ve melez ırkların oranı da giderek artış göstermiştir. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısındaki azalmanın aksine, toplam kümes hayvanları sayısında artış gö-

rülmüştür. 1980 yılında yaklaşık 64 milyon adet olan kümes hayvanları sayısı, 1996 yılında 159 milyon adet'e yükselmiştir (Anonymous 1997).

Başlıca hayvansal ürünlerden et ve süt üretimindeki gelişmeler incelendiğinde, toplam kırmızı et üretiminin fazlaca değişmediği ve 1 milyon ton dolayında seyrettiği, buna karşın beyaz et üretiminin devamlı artış göstererek 1985 yılında 285.000 ton iken 1996 yılında 520.000 bin ton'a ulaştığı görülmektedir. Bu durum, ülke genelindeki toplam et üretiminin de artmasına yol açmıştır. Toplam süt üretimi de, ülkedeki sağılan hayvan sayısının azalmasına karşın 1985-1996 döneminde artış göstererek 10,7 milyon ton'a ulaşmıştır (Anonymous 1997/a). Ülkedeki toplam kırmızı et üretimi ve süt üretiminin, sağılan ve kesilen hayvan sayısındaki azalmaya karşılık azalmaması, yüksek karkas ağırlığa ve süt verim düzeyine sahip hayvanların toplam içerisindeki oranının artışına bağlanmaktadır.

Görüldüğü gibi, Türkiye'de hayvancılık işletmeleri giderek küçülmektedir. Eksansif hayvancılık yaygın olup ihtisaslaşma yetersizdir. Diğer yandan, ülke nüfusundaki devamlı artışa karşın, beslenmedeki gerekliliği tartışmasız olan en önemli hayvansal protein kaynaklarından et ve süt üretimleri aynı oranda artırılamamaktadır. Bu durum, bir yandan üretimin artırılmasını ve hayvancılığın desteklenmesini gerekli kılarken, diğer yandan hayvancılık işletmelerinin örgütlenerek mevcut serbest piyasa koşullarında daha güçlü olmalarını zorunlu hale getirmektedir.

3. Hayvansal Üretimde Üreticilerin Örgütlenme İhtiyacı

Türkiye'de hayvancılık küçük aile işletmelerinde, diğer tarımsal faaliyetle bir bütünlük içinde yürütülür. İşletmelerdeki hayvansal üretimin, genelde bitkisel üretim yanında ikinci sırada yer alması, işletme ölçeğinin küçük olmasına neden olmaktadır. Ancak bu yapısı itibariyle hayvancılık, küçük çiftçi ailesinin beslenmesine, istihdamına ve sürekli gelir sağlama imkanına katkı sağlaması bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Bunların yanında diğer üretim dallarıyla karşılıklı etkileşim içinde bulunulması da hayvancılığın önemli kılan bir diğer etkidir.

Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün önemli bir yeri bulunmasına karşın, tarım sektörü içerisinde hayvansal üretim faaliyeti istenilen düzeye ulaştırılamamıştır. Ancak yıllar itibariyle hayvancılığın tarımsal üretim değerindeki payı % 37 ve daha az olmasına karşılık, bu oran gelişmiş ülkelerde % 60-70 seviyelerindedir (Tanrıvermiş vd 1993). Hayvancılığın tarımsal üretim değerindeki payının düşüklüğü, hayvansal üretimin küçük aile işletmelerinde gerçekleştirilmesinden kaynaklanan yapısal sorunlardan ileri gelmektedir. Bu yapı hayvansal ürünlerde verim düşüklüğüne, yeni teknolojilerden yeterince yararlanmama, ürünlerde kalite düşüklüğüne, ürün arzında dalgalanmaya, ıslah ve mücadele çalışmalarında yetersizliğe, yüksek maliyetli çalışmaya, yarışmalı pazar koşullarında güçsüzlüğe, aracı ve tefeciyle mücadele edememe gibi sorunlara neden olmaktadır. Özellikle hayvan yetiştiricilerinin etkin bir pazarlama sistemi ve organizasyonu kuramamaları, pazarlama kanalı içerisinde aracı sayısının fazlalığı, üretici ile tüketici fiyat-

ları arasındaki farkın büyümesine neden olmaktadır. Bu durum da, tüketicilerin ödediği fiyatın ürünler itibarıyla değişmekle birlikte % 30-50 kadarının üreticinin eline geçtiğini, geri kalanının ise aracılarda elinde kaldığını göstermektedir (Tanrıvermiş vd 1993). Ayrıca üreticiler yalnız ürünlerin pazarlanmasında değil, üretim girdilerinin temin ve tedarikinde de pazarlık gücü zayıf olup, üretici firma ve kuruluşların belirlediği şartları kabul eden bir yapıda bulunmaktadır.

Hayvancılığın içinde bulunduğu sorunların çözülmesi, gelişiminin sağlanabilmesi için etkin bir şekilde örgütlenmenin sağlanması gerekmektedir. Özellikle üreticilerin hayvansal ürünlerinin pazarlanması, üretim girdilerinin temin edilmesi ve üreticilerin pazarlık güçlerinin yükseltilmesinde üretici örgütleri önemli fonksiyona sahiptir. Küçük üreticilerin üretim girdilerini uygun koşullarda temin edebilmeleri ve ürünlerini en uygun fiyattan satabilmeleri ancak etkili bir demokratik örgütlenme ile sağlanabilir. Ülkede, hayvancılık politikasının soyut üretim hedeflerine göre değil, küçük işletmelerde verimliliği ve karlılığı artırma amacına yönelik olarak gerçekleştirilmesi, ayrıca teşvik ve desteklemelerin etkili olabilmesi örgütlü yapı içerisinde daha kolay sağlanabilir. Çiftçilerin devletin teşvik ve yardımlarından kolay yararlanabilmesi, sahip olunan hayvan varlığının ıslah edilmesi ve buna çiftçilerin katılımının sağlanması, üreticilerin yönlendirilmesi, küçük ve dağınık bir yapıdaki işletmelerin rasyonel bir yapıya kavuşturulması ancak yetiştiricilerin etkili bir organizasyon içinde örgütlenmeleri ile sağlanabilir. Ülkemizde hayvancılık kesimi, üreticilerin en örgütsüz olduğu kesimdir (Mülayim 1998).

Hayvancılık işletmelerinin örgütlenmesinde çeşitli ülkelerde değişik örgütlenme modelleri bulunmaktadır. Bunlar genellikle, kooperatifler, dernekler, birlikler, bordlar, vakıflar, şirketler gibi modellerdir. Hayvancılığın gelişmiş olduğu ülkelerde yetiştiricilerin bu tip örgütlenmeler yoluyla güçlenmelerinin etkisi oldukça büyüktür. Çünkü sektör ve örgütlerin gelişimi karşılıklı etkileşim içinde gerçekleşmektedir.

Türkiye’de hayvansal üretim faaliyeti ile uğraşan üreticilerin kooperatifler, dernekler, yetiştirici birlikleri, vakıflar ve şirketler şeklinde örgütlendikleri görülmektedir.

4. Hayvan Yetiştiricilerinin Örgütlenmesinde Kooperatifler ve Faaliyetleri

Hayvan yetiştiricilerinin ekonomik yönden örgütlenmesinde dünya da en fazla görülen ve yaygın olan örgütlenme modeli kooperatiftir (Anonymous 1991). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki önemli yeri dolayısıyla bugün dünyadaki bütün kooperatiflerin % 83’ünü tarımsal kooperatifler oluşturmaktadır (Ürper 1985). Bu durum, tarım kesiminin özellikle de hayvancılığın güçlenmesi ve kalkınması için kooperatiflerin etkin bir araç olduğunu gösterebilmektedir. Nitekim küçük üreticilerin her türlü girdiye uygun koşullarda sahip olabilmelerinin ve ürünlerinin pazarlanmasında daha güçlü duruma gelerek emeklerinin karşılığını alabilmelerinin en etkili yöntemi kooperatifleşmedir (Mülayim 1998). Kooperatifler, kişilerin ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını ve isteklerini, müşterek mülkiyet ve demokratik olarak kontrol edilen teşebbüsler vasıtasıyla karşılamak üzere gönüllü olarak oluşturdukları özerk bir kuruluştur (ICA 1995). Bu ta-

nında da belirtildiği gibi, kooperatifleşme ile, ortakların kendi kendilerini demokratik esaslar çerçevesinde yönetebildiği ve onlara ölçek büyüklüğünün avantajlarının sunulduğu bir teşebbüsün meydana getirildiği ifade edilmektedir.

Üreticilerin demokratik esaslar çerçevesinde örgütlenmesi ve bu esaslar çerçevesinde teşebbüsler meydana getirmesi kooperatifçiliğin uzun yıllardır hayvancılık kesiminde de uygulama imkanı bulmasına sebep olmuştur. Nitekim gelişmiş ülkelerde hayvancılık kesiminde de kooperatifçilik hareketi, diğer kesimlerdeki gibi uzun bir geçmişe dayanmakta ve birçok ülkede de gelişme ve yayılma alanı bulmaktadır. Hayvancılığı gelişmiş ülkelerde kooperatifler bünyesinde örgütlenen üreticiler, kooperatifleri aracılığı ile ürünlerin üretiminden toplanması, işlenmesi ve satışı gibi pazarlamanın tüm alanlarında dikey bütünleşmelerini sağlayan yatırımları gerçekleştirmişler ve pazarda etkin bir konuma kavuşmuşlardır. Hatta bu ülkelerde kooperatiflerin pazarın tamamına bile hakim duruma geldikleri de görülmektedir (Mülayim 1998). Dünyada kooperatifçilik konusunda meydana gelen değişimler, piyasada güçlü ve etkili kooperatiflerin gelişimi yönündedir. Bugün hayvancılık sektöründe kooperatiflerin önemli bir paya sahip olduğu ülkelerde hayvancılık önemli ölçüde gelişme göstermiştir. Nitekim bu ülkelerde bir yandan hayvancılığın gelişmesine bağlı olarak kooperatifler gelişmiş diğer yandan kooperatiflerin gelişmiş hayvancılığın gelişmesi ve özellikle hayvan yetiştiricilerinin gelirlerinin artmasına önemli katkılar sağlamıştır (Çıkın 1990). Bu durum gelişmiş ülkelerdeki hayvancılık kooperatiflerinin durumunu incelendiğinde daha iyi görülebilmektedir. Örneğin hayvan yeminin Danimarka'da % 47'si, Almanya'da % 50-60, Hollanda'da % 55'i, Lüksemburg'da % 65'i, Fransa'da % 45'i, Norveç'te % 67'i İngiltere'de % 16'sı ABD'de % 16'sı kooperatifler tarafından temin edilmektedir (Mülayim 1995, Anonymous 1994/b, Tanrıvermiş vd. 1993). Danimarka'da süt üretiminin % 91'i kooperatiflerce gerçekleştirilmektedir. Süt pazarının Almanya'da % 79'u İtalya'da % 32'si, İspanyada % 16'sı Portekizde % 87'si ABD'de % 27'si, İsveç, Norveç ve İrlanda'da % 100'ü kooperatiflerin denetiminde bulunmaktadır. Ayrıca tereyağ peynir gibi ürünlerin pazarlanmasında da Hollanda'da % 91, Belçika'da % 30 ve Yunanistan'da % 11 oranında kooperatiflerin payı vardır. Bunların yanında ABD'de canlı koyun ve hayvan ürünlerinin pazarlanmasında % 9, tavukçulukta ise % 8 oranında kooperatif payı bulunmaktadır. Pazarlama yanında hayvanların sigortalanmasında, suni tohumlamada, damızlık materyal temininde, hayvancılık kayıtlarının tutulmasında, üreticilerin hayvancılık konusunda bilgilendirilmesinde ve hayvancılık yayımının yapılmasında da kooperatiflerin önemli işlevleri yerine getirdikleri görülmektedir. Ayrıca AB ülkelerinde et yumurta ve su ürünlerinin pazarlanmasında da kooperatiflerin önemli rolü bulunmaktadır. Örneğin İtalya'da sığır kesiminde % 1,7, Lüksemburg'da et ve et işlemede % 30 yumurtada % 10 suni tohumlamada % 70, Portekizde su ürünleri avcılığı kredilerinde % 60, Almanya'da sığır kesiminde % 29, Danimarka'da tavuk eti üretiminde % 55, yumurta üretiminde % 65, Fransa'da sığır aşımında % 70, Yunanistan'da tavuk eti üretiminde % 11,4 oranlarında kooperatif payları bulunmaktadır (Çıkın 1990, Mülayim 1998).

Hayvancılığın ve kooperatifçiliğin etkileşim içinde geliştiği bu ülkelerde kooperatifler, hem dikey hem de yatay bütünleşmelerini gerçekleştirerek piyasa ekonomisi şartlarında üreticilerinin ekonomik ve sosyal çıkarlarını korumada ve refah seviyelerinin yükseltilmesinde etkili olmuşlardır.

Türkiye’de ise hayvancılık kesimi üreticilerin en örgütsüz olduğu kesimdir. Nitekim kooperatif literatürleri incelendiğinde hayvancılık kooperatifleri şeklinde bir kooperatif nevi’ne rastlanılmamaktadır. Ancak tarım kooperatiflerinin ana sözleşmeleri incelendiğinde, bu kooperatiflerin görevleri arasında hayvancılığın geliştirilmesi, yem ve damızlık temini, ürünleri işleme ve pazarlama gibi görevlerin yer aldığı görülmektedir. Ayrıca 1935 yılında kabul edilen 2834 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu’na (Bu yasa yerini 1985 tarihli 3186 Sayılı Yasa’ya bırakmıştır) göre, kamunun güdümünde kurulan hayvancılıkla ilgili yalnızca Ankara Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (TİFTİKBİRLİK) (1969) ve KOZABİRLİK (1950) bulunmaktadır. 1989 yılından önce Türkiye’de, hayvancılıkla ilgili olarak 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’na ve iki ayrı anasözleşmeye göre kurulan Hayvan Ürünleri Tedarik ve Pazarlama Kooperatifleri ile Köy Kalkınma Kooperatifleri’nin bu konularda faaliyet göstermiş oldukları görülmektedir. Bunların yanında, yine 1163 Sayılı Kanun’a tabi olan üretim ve Pazarlama Kooperatifleri’nin hayvancılık sektöründede kurulup faaliyet gösterdiği, 1581 Sayılı Kanun’a tabi Tarım Kredi Kooperatifleri’nin üretim girdilerinin temini konusunda faaliyet gösterdiği, su ürünleri konusunda da ayrı bir kooperatifin kurulduğu görülmektedir. Hayvancılık kesiminde üreticiler doğrudan değil de dolaylı olarak bir örgüt bünyesinde çeşitli amaçlar için birleşmişlerdir. Diğer yandan devlet, bu alanda faaliyet gösteren Et ve Balık Kurumu ile Süt Endüstrisi Kurumu gibi iki önemli kamu kuruluşunun faaliyetlerini desteklediğinden hayvancılık kesiminde kooperatifler gerekli gelişmeyi sağlayamamıştır.

Hayvan yetiştiricilerinin kooperatifler bünyesinde örgütlenmeleri esas olarak demokratik ve çok amaçlı köy kalkınma kooperatifleri olan Hayvan Ürünleri Tedarik ve Pazarlama Kooperatifleri’nin kurulmasıyla başlamıştır. 1989 yılında Hayvan Ürünleri Tedarik ve Pazarlama Kooperatifleri’nin sayısı 173 adet ve ortak sayısı ise 9900 kişidir. Aynı yılda köy kalkınma kooperatiflerinin sayısı 5066 adet ve ortak sayısı 370.014 kişidir. Ancak 1989 yılında 1163 Sayılı Kanun’da değişiklik yapan 3476 Sayılı Kanun ile Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı’na bağlı TEDGEM tarafından “Sınırlı Sorumlu Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri Anasözleşmesi” hazırlanmış ve hayvancılık kooperatifleri de bu anasözleşmeye tabi olmuş ve tarımsal kalkınma kooperatifleri kapsamında anılmaya başlanmıştır. Bu kooperatiflerin amaçlarına bakıldığında hayvancılıkla ilgili üretimi geliştirmek, ortakların ihtiyaçlarıyla ilgili temin, tedarik, işleme ve pazarlama faaliyetlerinde bulunmak şeklinde çok amaçlı olarak faaliyet göstermektedirler. Bugün bu kooperatiflerin toplam sayısı 4470 adet ve ortak sayısı 549.883 kişi, birlik sayısı ise 33 adettir (Anonymous 1997/b). Ancak bunların ne kadarının hayvancılık konusunda ihtisaslaştığı kesin olarak bilinmemektedir. Hayvancılık konusunda faaliyet gösteren tarımsal kal-

kınma kooperatifleri daha çok süt işleme ve pazarlama, süt toplama, süt sığırıcılığı, besi sığırıcılığı, arıcılık ve tavukçuluk konularında yoğunlaşmıştır.

Bu kooperatiflerin süt işleme sanayiinde % 2,9 oranında payı bulunmaktadır. Bunu da işletmede olan 6 adet süt fabrikası ve 70 adet mandıra ile 6 adet de süt toplama ve soğutma kooperatifi sayesinde gerçekleştirmekte olup 82 kooperatif faaliyette bulunmaktadır. Bu kooperatiflerin ve yatırımlarının gelişmesinde 1981 yılına kadar ilgili bakanlığın uygulanan hibe şeklindeki yardımlarının önemli bir etkisi olmuştur. 1970'li yıllarda bu kooperatiflerin gelişmesini, özellikle bazı bölgelerde de hayvancılığın gelişmesi sağlamıştır. Örneğin Trabzon ilinin Tonya ilçesindeki süt kooperatifi gibi (Turan 1992). Ancak bu kooperatifler, tesislerinin ölçeklerinin küçük olması ve üreticilerin kooperatifler ile ilişkilerinin zayıflığı, üst örgütlenmelerinin yetersizliği gibi nedenlerden dolayı fazla etkili olamamaktadırlar. Bu kooperatifler tarafından, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının desteği ile bugüne kadar proje kapsamında kooperatif vasıtasıyla süt sığırıcılığı konusunda 132 adet proje (her proje; 100 üretici x 2 baş süt ineği = 200 baş) uygulamaya geçirilmiş ve genel bütçeden 3,1 trilyon TL kaynak kullanılmıştır. Besi sığırıcılığı konusunda ise, genel bütçeden 6 proje (her proje yılda 2 devre= 1000 baş (50 üretici x 10 baş x 2)) için 26,8 milyar TL, arıcılık için toplam 8 adet proje için olmak üzere 40,3 milyar TL kaynak kullanılmıştır. Böylece toplam 146 adet proje için 3,2 trilyon TL kaynak kullanımı sağlanmıştır. Bu projelerde kooperatifin fonksiyonu, ortakların ihtiyacı olan üretim girdilerinin ucuz ve kaliteli olarak temin edilmesi ortakların elde ettiği üretimin ise en uygun fiyatla pazarlanmasının sağlanmasıdır. Bu şekilde, kooperatif ve ortak ilişkisinin artırılması amaçlanmıştır. Hayvansal üretimde üreticilere, proje bazında olmak kaydıyla ve kooperatif kefaleti ile, Ziraat Bankası kaynaklarından hayvancılık için ayrılan 9 trilyonluk kaynağın 4,2 trilyonunu 110 adet süt sığırıcılığı projesi için ve 1,5 trilyonu ise 41 adet besi sığırıcılığı projesi için olmak üzere toplam 5,7 trilyonluk kısmı kullanılmıştır. Ayrıca 2,1 trilyon kadarı ise henüz uygulama aşamasında olan projelere tahsis edilmiş durumdadır (Anonymous 1997/c). Üreticilere kullanılan bu kredilerin vadesi ilk 2 yılı ödemesiz olmak üzere 7 yıl olup, faiz oranı % 17'dir. Uygulanan bu kooperatif projeleri hayvancılığın gelişmesine ivme kazandırsa da çeşitli noksanlıkları nedeniyle bazı projelerde beklenen gelişme sağlanamamıştır. Bu kooperatiflerden bazılarında yaşanan; kooperatif ve ortak ilişkilerinin zayıflığı, kooperatifin bunu sağlayamaması (girdi temini, ürün toplama ve pazarlamada), özellikle işletme sermayesinin yetersizliği, bazı teknik araçların (taşıma) projede öngörülmemiş olması, üreticilerin kaynak yaratmada aktif davranmaması ve kurulan kooperatiflerin birlikler ve merkez birlikleri şeklinde örgütlenememeleri gibi çeşitli nedenler başarısız sonuçların alınmasına yol açmıştır (Turan 1997). Çünkü büyük yatırım isteyen hayvansal ürün işleme ve pazarlama tesislerinin kurulması ve bunların büyük ölçekli kuruluşlar olarak piyasada yer alması ancak üst örgütler aracılığı ile gerçekleşebilecektir.

Bugün Sanayi ve Ticaret Bakanlığının kontrolünde kurulan ve 1163 Sayılı Kanununa göre faaliyet gösteren Üretim ve Pazarlama Kooperatiflerinin içerisinde hayvancılı-

lıkla ilgili olarak sütçülük, yoğurtçuluk, arıcılık, kasaplık, et ve et ürünleri, besiciler hayvansal ürünleri işleme, tavuk, yumurta ve su ürünleri gibi çok çeşitli konularda faaliyet gösteren 30 adet kooperatif bulunmaktadır. Bu kooperatiflerin 919 ortağı bulunmakta ve genelde kasaplar, et ve et ürünleri işleme ve besicilik kooperatifleri sayısı daha fazladır (Anonymous 1997/d). Ancak bu kooperatiflere ve ortak sayılarına bakıldığında, bazı kooperatiflerin yalnız ticari amaçla dar bir ortak çerçevesinde kurulduğu ve bu şekilde faaliyette bulunduğu görülmektedir. Bu da özellikle küçük aile işletmelerinin kooperatifçilik fikrinden soğumalarına neden olabilmektedir. Bu nedenle spekülasyon amaçlı kooperatif kurulmasının denetim altına alınması gerekmektedir.

Hayvancılığa yönelik faaliyet gösteren ve Tarım Satış Kooperatifleri'nin anasözleşmesine göre kurulabilen kooperatifler iki birlik adı altında incelenmektedir. Bunlardan ilki 1950 yılında kurulan KOZABİRLİK'tir. KOZABİRLİK, yaş ipek kozası konusunda faaliyet göstermektedir. 1997 yılı itibarıyla 6 birim kooperatif ve 10409 kooperatif ortağı bulunmaktadır. İpek böceği yetiştiricilerinin sayısında giderek bir azalma söz konusu olduğundan, 1990'larda 2.171 ton olan yaş koza rekoltesi 1997 yılında son yılların en düşük üretim seviyesi olan 160 tona kadar gerilemiştir. Bu miktarın da % 94'ünü (151 ton) Kozabirlik almıştır (Anonymous 1997/d). Bu sonuçlar, yaş ipek kozası üretiminin bugün için ancak kooperatif ortakları tarafından yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu da kooperatif varlığının ipek böceği yetiştiriciliği açısından önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca birliğin, tohum üretim işletmesine sahip olması ve ülke polihibrid tohumunun yaklaşık % 60'ını karşılaması ve verim artırıcı girdileri üretici ortaklara vermesi de kooperatifçiliği önemli kılan nedenlerdendir.

İkinci tarım satış kooperatifi ise 1969 yılında kurulan TİFTİKBİRLİK'dir. TİFTİKBİRLİK, üreticinin tiftiğinin satın alınması, depolanması, üretim için gerekli ihtiyaçların giderilmesini sağlanması ve devlet adına destekleme alımında bulunulması, tiftiğin satışının yapılması gibi vb. amaçların gerçekleştirilmesi için kurulmuştur. Merkezi Ankara'da bulunan birliğin tiftik alımları da; tiftik keçisi sayısının ve buna bağlı olarak tiftik üretiminin giderek bir azalma eğiliminde olması yanında, kooperatiflerin bazı sıkıntılarından ve destekleme politikalarından dolayı giderek azalma göstermiştir. Nitekim 1990 yılında 1.201 ton olan destekleme alım miktarı 1996 ve 1997 yıllarında 228-237 tona (destekleme dışı) düşmüştür (Anonymous 1998). Bu düşüşte uygulanan destekleme politikalarının etkisi olmuş ve bu yıllarda birlik kendi hesabına alım yapmıştır. Bugün birlik bünyesinde 24 adet kooperatif ve 16368 kişi kooperatif ortağı bulunmaktadır. 1997 yılında birlik kendi hesabına yaptığı tiftik alımlarında 450.000 TL/kg fiyat uygulamış ve bu fiyat Ankara Ticaret Borsası'nda oluşan fiyatlardan Ağustos ayı hariç yüksek bulunmaktadır (Anonymous 1998). Ülke tiftik pazarında kooperatiflerin payının % 50 dolayında bulunmasına karşın birliğin tiftik üreticilerinin haklarını tam anlamıyla koruyamadığı ve bunun için gerekli güce sahip olmadığı görülmektedir.

Tarım kredi kooperatifleri (TKK)'de hayvan yetiştiren ortaklarına hayvan yemi ve donatım kredisi vermektedir. Kooperatifler, tarımsal işletmesi olan veya arazisi olma-

diği halde besicilik, süt sığırcılığı, koyunculuk, arıcılık, ipek böcekçiliği ve kümes hayvanları yetiştiren üreticilere hayvancılık işletme kredileri ve 5 yıla kadar vadeli yatırım kredileri vermektedir (Fidan 1992). Bu kooperatifler ayrıca birçok yem fabrikasına da ortak olup, işletmelerin yem gereksinimlerinin karşılanması yanında, özellikle damızlık hayvan materyali ihtiyacının karşılanması amacı ile de ithal ettikleri hayvanları ortaklarına dağıtmaktadırlar. Bugün ülkenin dört bir yanına yayılmış olan 2513 adet kooperatifin 1,5 milyonun üzerinde kooperatif ortağı bulunmaktadır. Hayvancılık konusunda önemli faaliyetlerde bulunmasında üst örgütlerinin bulunmasının büyük yararı vardır. TKK'ce 1995 ve 1996 yıllarında kanatlı yemleri, büyük baş yemleri ve diğer yemler olmak üzere toplam 572.987 ton ve 574.176 ton yemin hayvan üreticilerine dağıtımı yapılmıştır. Karma yem temin ve dağıtımında bu kooperatiflerin payı ülke geneline göre % 12.8 dir. Ayrıca T.K.K. Merkez Birliği tarafından ithal edilip üreticilere dağıtımı yapılan gebe süt düveleri 1990-1996 dönemi için 42.159 baş olarak gerçekleşmiştir (Anonymous 1997/e). Görüldüğü gibi, Kooperatiflerin güçlü yapıda olmaları, onların hayvan üreticilerine sunacağı ve sunduğu hizmetleri de yakından etkileyebilmektedir.

Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri ve Birlikleri'nin de anasözleşmelerinde hayvancılıkla ilgili faaliyetlere de yer verilmektedir. Bugün sayıları 28 adet olan kooperatiflerin ortak sayısı 1.535.718 kişi olup, 1972 yılında (PANKOBİRLİK) birliklerini kurmuşlardır. Birlik anasözleşmesinde damızlık et ve süt hayvanlarının ve bunların diğer ihtiyaçlarının yurtiçinden ve yurt dışından temin edilmesi gibi hayvancılık konularıyla ilgili faaliyetlere yer verilmektedir. Hatta bu konuda 1969 yılında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (TŞFAŞ) bünyesinde başlatılan "Türkiye Hayvancılığını Geliştirme Projesi"ni Pancar Ekicileri Kooperatiflerinin ortakları uygulamış ve bilinçli bir besicilik gerçekleştirilmiştir. Kooperatifler ortaklarının yem tedariki ve hayvansal ürünlerinin değerlendirilmesine yönelik yatırımlara da girişmiş bulunmaktadırlar. Bu açıdan da ortaklarına önemli hizmetler sunabilmektedirler.

Su ürünleri konusunda da Su Ürünleri Kooperatifleri, her türlü su ürünlerine yönelik üretim, işletme, depolama ve pazarlama konularında ortaklarına hizmet sunmaktadırlar. Bu amaçla faaliyet gösteren kooperatif sayısı 1996 yılında 313 adet ve kooperatif ortağı sayısında 15.783 kişidir. Ayrıca bu kooperatifler üst örgütlenmeleri birlik seviyesinde olup 5 adet birlikleri bulunmaktadır (Anonymous 1997/e). Su ürünleri üretimi bakımından zengin olan ülkemizde kooperatiflerin pazarlamadaki payı % 5,24 gibi düşük bir seviyededir (Özçelik 1997). Bu da sektörde kooperatiflerin yeterince gelişemediğini göstermektedir. Bundaki en büyük etken ise kooperatiflerin içerisinde bulunduğu denetim, yönetici, finansman mevzuat ve üst örgütlenme gibi çeşitli sorunların çözümlenememiş olmasıdır.

Hayvancılık kesiminde yalnız hayvansal ürünlerin üretilmesi değil, bunların değerlendirilip pazara sunulması da gerekmektedir. Ürünlerin pazarının oluşturulmasında ve işlenmesinde kooperatiflerin de sanayi tesislerine sahip olmaları önemli olmaktadır. Nitekim konumuzun başında hayvancılığı geliştirmiş ülkelerden kooperatifler ile ilgili ver-

diğimiz örneklerde kooperatiflerin pazardaki paylarının yüksekliğinde kooperatiflerin ve üst örgütlerinin sanayi tesislerine sahip olmasının önemli etkisi bulunmaktadır. Türkiye’de durumu değerlendirdiğimizde süt ve süt mamülleri sanayiinde kooperatiflerin payının % 2,9 olup, kooperatife ait olan et ve mamülleri sanayiinde 200 ton/yıl kapasiteli bir adet tesis ile balık unu ve yağı konusunda 3 tesis bulunmakta ve sektördeki payları ise oldukça çok düşük kalmaktadır (Turan 1995). Yem sanayiinde ise TSK’ne ait 1 adet, TKK’ne ait 8 adet, Pankobirliğe ait 2 ve Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerine ait 3 adet yem fabrikası bulunmaktadır.

5. Hayvancılıkta Şirket Örgütlenmesi

Hayvansal üretimde şirketlere ait net bir bilgi bulunmamaktadır. Şirketlerin sermaye, hukuki yapıları, üretim ve pazarlama yöntemleri, pazar payları hakkındaki veri yetersizliği değerlendirmeyi güçleştirmektedir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’nın 1997 yılı verilerine göre, besi işletmesi, damızlık hayvan ve ürünlerini değerlendirmede 117 adet anonim şirket, 465 adet limited şirket; hayvan yetiştiriciliği ve arıcılıkta 806 adet anonim şirket, 2994 adet limited şirket; kümes hayvanları ve diğer tüm hayvan cinslerinin yetiştirilmesinde 89 adet anonim şirket, 169 adet limited şirket; hayvan ürünleri, hayvani yağ, et ve et ürünleri sanayiinde 1592 adet anonim şirket, 2260 adet limited şirket faaliyet göstermektedir. Toplam 7852 adet şirketin 2064’ü anonim, 5788 adeti limited şirkettir (Çizelge - 1). Çizelgeden görüldüğü gibi, hayvancılıkta sayısal olarak limited şirketlerin payı daha fazladır.

Çizelge 1. Hayvansal Üretimde Şirketlerin Varlığı (Anonim 1997/f)

İktisadi faaliyet kolu	Anonim Şirket Sayısı (Adet)	Limited Şirket Sayısı (Adet)
Besi işletmesi, Damızlık Hayvan ve Ürünleri Değerlendirme	117	465
Hayvan Yetiştiriciliği, Arıcılık	806	2.894
Kümes Hayvanları ve Diğer Tüm Hayvan Cinslerinin Yetiştirilmesi	89	169
Hayvan Ürünleri, Hayvani Yağ, Et ve Et Ürünleri Sanayi	1.592	2.260
TOPLAM	2.064	5.788

Yıllar itibariyle hayvancılıkta faaliyet göstermek amacıyla kurulan ve kapanan şirketlerin durumu incelendiğinde, hem anonim şirket hem de limited şirket olarak en fazla tercih edilen iktisadi faaliyet kollarının büyük ve küçükbaş hayvancılık, kümes hayvancılığı ve kuşçuluk olduğu görülmektedir (Çizelge 2).

1990-1996 döneminde en fazla kurulan şirket tipinin limited şirketler olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Limited şirketler, kuruluş sermayesi gereksiniminin ve kurucu sayısının anonim şirkete göre daha az olması nedeniyle daha fazla tercih edilmektedir. Limited şirketlerde aile bireyleri ile kurulabilen aile işletmeciliği şeklinde bir yapının olduğu ortaya çıkmaktadır. Anonim şirketin en az 5 kişi ile ve yeni çıkan yasaya

göre en az 5 milyar TL sermaye ile kurulması bu oluşumu sınırlandırabilecektir. Şu anda anonim şirketlerde sermaye artırımını için 1998 yılı başına kadar süre verilmiştir.

Şirket statüsündeki işletmelerin hangisine üreticilerin ortak olduğu ya da olmadığına ilişkin veriler yetersizdir. Bununla birlikte tavuk eti ve yumurta üretiminde söz sahibi olan Çorum ve Kayseri bölgelerindeki anonim şirketlere üreticilerin ortak olduğu bilinmektedir. Bunlardan Çorum Yumurta ve Kayseri Tavukçuluk. Üretim, Pazarlama A.Ş. (KAYTAŞ) ortak üyelerinin ürünlerini pazara sunmakta ve piyasada oluşan fiyatlarda etkili olmaktadır. Nitekim KAYTAŞ, Yumurta üreticisi 70 ortağına teknik ve sağlık hizmetleri götürmekte, ayrıca kendi fabrikasından yemleri temin edilmekte ve üretimin planlamasını gerçekleştirebilmektedir. Yine bölgedeki limited şirket statüsündeki iki firma da hem kendi yumurtalarını hem de küçük üreticilerin yumurtalarını pazara sunarak hizmet vermektedirler. Ayrıca şirket statüsündeki firmaların sözleşmeli üretim yaparak faaliyet gösterdiği de bilinmektedir. Hayvansal üretimde bulunan şirketlerden büyük olanlarının dışında ve genelde yöresel faaliyette bulunanlarda üretim, pazarlama teknik ve hizmetleri, finansman gibi sorunların yaşandığı da bilinmektedir. Son yıllarda ürün ve ambalajda kalite ve standartların daha fazla aranması bu konulara dikkati çekmektedir. Ancak yine de etiketleme, taşıma, depolama vd., pazarlama hizmetlerinde eksiklikler devam etmektedir.

Sektördeki şirket örgütlenmesinden olan KÖYTÜR Holding A.Ş., ve Mudurnu Tavukçuluk A.Ş. gibi büyük şirketlerin sözleşmeli üretim modelini benimsedikleri görülmektedir. Anlaşmalı üreticilere her türlü teknik bilgi ve sağlık hizmetleri götürülmekte ve ürünler için pazar garantisi yaratılmaktadır.

6. KOOPERATİF VE ŞİRKET ÖRGÜTLENMESİNDE YAŞANAN BAŞLICA SORUNLAR

Hayvansal üretim faaliyetinin devamlılığı, üreticilerin gelir olanağına kavuşturulması yanında ekonomiye; döviz, istihdam, ham madde, ulusal hasıla oluşumu vb. konularda katkı sağlanması ve ulusal beslenmenin güven altına alınması gibi çok çeşitli nedenler dolayısı ile stratejik bir önem taşımaktadır. Bu nedenle hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin günümüz serbest piyasa koşullarındaki devamlılığı ise ancak güçlü bir örgütsel yapı ile sağlanabilecektir. Diğer yandan, Türkiye’de sorun olarak devamlı gündemde olan kaçak et kesimi ve sokak sütçülüğünün boyutları da, sağlıklı pazarlama kanallarının gerekliliğini ortaya koymakta ve bunun da ancak üretici örgütlenmesi ile sağlanabileceği bilinmektedir. Hayvancılığımızda belirtilen olumsuz tablonun giderilmesindeki en etkin örgütlenmenin başında ise kooperatifleşmenin geldiği mevcut uygulamalardan daha iyi anlaşılabilir. Ancak bu konuda da ülkemizde çok çeşitli sorunların yaşandığı da görülmektedir.

Ülkemiz hayvancılık kesiminde faaliyet gösteren kooperatifler, tarımsal kalkınma kooperatifleri ile diğer tarımsal amaçlı kooperatiflerden tam olarak ayrılmadığından

sorunları da bu kooperatiflerin sorunlarına benzerlik göstermektedir. Bunlar finansman, üst örgütlenme, eğitim ve araştırma, mevzuat ve denetim olarak özetlenebilmektedir.

a- Hayvancılık üretim faaliyeti genelde bitkisel üretim faaliyeti ile birlikte sürdürüldüğünden, bu alanda ihtisaslaşma zorlaşmakta ve bu durum örgütlenmeyi olumsuz etkilemektedir. Nitekim Türkiye’de hayvancılık kooperatifi adı altında kooperatif bile bulunmamaktadır.

Çizelge 2. Yıllar İtibariyle Hayvansal Üretimde Kurulan ve Kapanan Şirketler (Anonymous 1997/f)

İktisadi Faaliyet Kolları							
Yıllar	Şirket Tipi	Büyük ve Küçükbaş Hayvan	Kümes Hay. ve Kuş	İpek Böcekçiliği	Arıcılık	Hay ile İlgili Yan Hizmetler	Toplam
1990	Anonim Ş.	116	22	-	5	-	143
	Kollektif Ş.	4	3	-	1	-	8
	Komandit Ş.	-	-	-	-	-	-
	Limited Ş.	497	140	-	5	2	644
	Kapanan Ş	66	16	-	1	5	91
1991	Anonim Ş.	32	10	1	2	2	47
	Kollektif Ş.	1	1	-	-	-	2
	Komandit Ş.	-	1	-	-	-	1
	Limited Ş.	108	31	-	7	9	155
	Kapanan Ş	68	8	-	-	11	87
1992	Anonim Ş.	27	8	-	-	-	35
	Kollektif Ş.	-	-	-	-	-	-
	Komandit Ş.	-	-	-	-	-	-
	Limited Ş.	141	45	-	5	-	191
	Kapanan Ş	85	8	-	2	-	95
1993	Anonim Ş.	61	14	-	-	-	75
	Kollektif Ş.	2	2	-	-	-	4
	Komandit Ş.	-	-	-	-	-	-
	Limited Ş.	343	73	2	2	-	420
	Kapanan Ş	57	19	-	2	-	78
1994	Anonim Ş.	22	10	-	-	-	32
	Kollektif Ş.	1	-	-	-	-	1
	Komandit Ş.	-	-	-	-	-	-
	Limited Ş.	314	77	-	-	-	391
	Kapanan Ş	67	11	-	-	-	78
1995	Anonim Ş.	24	4	-	-	-	28
	Kollektif Ş.	-	-	-	-	-	-
	Komandit Ş.	-	-	-	-	-	-
	Limited Ş.	419	32	-	-	-	451
	Kapanan Ş	67	24	-	-	-	91
1996	Anonim Ş.	16	2	-	-	-	18
	Kollektif Ş.	-	-	-	-	-	-
	Komandit Ş.	-	-	-	-	-	-
	Limited Ş.	371	61	-	-	-	432
	Kapanan Ş	34	9	-	-	-	43

Mevcut kooperatifler genelde çok amaçlı olup, ortakları arasında hayvancılıkla uğraşanlar da bulunmaktadır.Örneğin TKK'leri, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ve TKS'leri bu kapsamdadır.

b- Hayvansal ürünler pazarlamasında kooperatif payları oldukça yetersiz olup, bu yöndeki örgütlenmenin gerekliliği ortadadır. Ancak hayvancılık işletmelerinin küçük, aile tipi işletmeler şeklinde olması, ekstansif yetiştiriciliğin hakim olması, haberleşmenin kopukluğu, yetiştiricilerin eğitim seviyesinin düşüklüğü, hem pazarlama olanaklarının zayıf kalmasına hem de örgütlenmenin güçleşmesine yol açmaktadır.

c- Hayvancılık kooperatiflerinin ve bu konuda faaliyetleri olan kooperatiflerin en önemli sorunlarından birisi finansman düzeninin bozukluğu ve yetersizliğidir. Bunda, hayvancılık işletmelerinin çoğunluğunun küçük aile işletmelerin oluşması en büyük et-kendir. Ayrıca devlet yardımlarının ve bazı kooperatifler dışında kredi sağlama imkanlarının kısıtlı olması da bu kooperatifleri finansman yetersizliğine itmektedir.

d- Hayvancılık faaliyeti ile uğraşan üreticiler en fazla kooperatif ve bunların bir-likleri şeklinde örgütlenmiş olup, ülke genelindeki üst örgütlenme son derece yetersiz-dir. Kooperatifleşmeye yönelik en önemli destek uygulaması, Tarım ve Köyişleri Bakan-lığı'na bağlı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü kanalı ile gerçekleştiril-mekte ve çeşitli projelerin desteklenmesinde kooperatiflere, dolayısı ile kooperatifleş-meye olanak tanınmaktadır. Diğer yandan, hayvancılıkla ilgili kooperatiflerin bir kısmı-nın da Sanayi ve Ticaret Bakanlığı denetimindeki Tarım Satış Kooperatifleri (TİFTİK-BİRLİK, KOZABİRLİK) ve çeşitli isimler altındaki diğer pazarlama kooperatifleri şek-linde faaliyet gösterdikleri de bilinmektedir. Kuşkusuz kooperatiflerin çok çeşitli kurum ve kuruluşların denetiminde olması, aynı zamanda farklı yasal düzenlemeleri de gerek-tirmektedir. Bu durum ise kooperatifleşmeyi olumsuz etkilemektedir.

e- Hayvancılık konusunda faaliyetleri olan kooperatiflerde mevzuat dağınıklığı olup, bunların genelinde kooperatifçilik ilkelerini tam olarak uygulayacak bir yapıdan oluşturulmuş ve geliştirilmemiş mevzuat yapısı hakim durumdadır. Bu konudaki üç ayrı kooperatif mevzuatının olması ve bunların bazılarının demokratik olmayan husus-ları içermesi söz konusudur.

f- Hayvancılık sektöründeki kooperatiflerin gelişmesine uygun politikalara baş-vurulmaması ve yeni politikaların geliştirilmemesi kooperatiflerin sektördeki etkinliği-nin az olmasına, gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşamamasına neden olmaktadır.

g- Kooperatiflere uygun yetenekli yöneticilerin yetiştirilmemesi ve kooperatifler-de bunların istihdamının sağlanmaması hayvancılık sektöründe kooperatif örgütlenme-nin başarısız olmasına neden olmaktadır.

h- Hayvancılık konusunda faaliyetleri olan kooperatiflerde hem dikey hem de ya-tay bütünleşmenin sağlanamaması kooperatiflerarası işbirliğinin gelişmemesine ve ko-operatilerin piyasada etkisiz bir konumda bulunmalarına neden olabilmektedir. Ayrıca

diğer kooperatiflerle ulusal ve uluslararası düzeyde ilişkilerin zayıf olmasına da yol açabilmektedir.

1- Mevcut kooperatiflerimizde denetim özellikle iç denetim (öz denetim), ortakların eğitim seviyesinin düşüklüğü ve kooperatifçilik konusunda bilinçsiz olmalarından dolayı yetersiz bulunmaktadır. Ortakların bu durumu, öz girişimler yoluyla kurulacak kooperatifleri de engellemektedir.

i- Ortakların bilinçsizliği, kooperatiflere karşı ilgisizliği ortaya çıkarmakta ve ilişkilerin zayıflamasına neden olmaktadır.

j- Ülkedeki kooperatifler dışındaki bir diğer örgütlenme tipi şirketler olup, bunların da özellikle finansman konusunda sorunları olduğu bilinmektedir. Şirketlerin ülke genelindeki sayılarının ve faaliyet alanlarının tam olarak bilinmemesi yanında, mevcutlarının da büyük çoğunluğunun pazarlama amaçlı faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Şirket şeklindeki üretici-pazarlayıcı yapının genelde tavukçuluk sektöründe daha yaygın olduğu da bilinmektedir. Türkiye’de bu yöndeki eksikliğin ancak kooperatif şirketler aracılığı ile giderilebileceği kuşkusuzdur. Ancak bunun sağlanabilmesinin, öncelikle, kooperatifleşmenin benimsenmesi ve bunun yanında üretici bilinçlenmesinin gerçekleştirilmesi ile olanaklı olduğu düşünülmektedir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Diğer dünya ülkelerine göre Türkiye’deki, gelinen düzey yetersiz olmakla birlikte, en önemli ekonomik amaçlı örgütlenme kooperatif şeklindeki örgütlenmedir. Şirket tipi örgütlenme de piyasa ekonomisi kuralları açısından gereklidir. Ancak mevcutlar hakkındaki bilgilenme tam değildir. Kooperatifler ve şirketleri de kapsayan mevcut yapıdaki karşılaşılan sorunların çözümü ise, hem ülke hayvancılığı hem de üreticiler açısından kaçınılmazdır. Bu nedenle;

a- Kooperatifçiliğe yönelik yasal ve kurumsal yapıdaki karmaşanın giderilmesi ve kooperatiflerin demokratik bir yasa etrafında toplanmaları gerekmektedir. Ayrıca özellikle tarımsal amaçlı kooperatiflerin tek bir bakanlık bünyesinde (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı) toplanması gerekmektedir.

b- Kooperatifçiliğin izlenen destekleme politikaları ile daha da güçlendirilmesinin sağlanması, çeşitli desteklemelerde olanaklar dahilinde kooperatiflere öncelik tanınması, kooperatiflerin güçlü bir finansman yapısına kavuşturulması ve bu konudaki kooperatifleri finansman yönünden destekleyecek demokratik bir Kooperatifler Bankasının kurulması sağlanmalıdır.

c- Üretici bilinçlenmesini sağlayacak radyo, televizyon vb. araçlarla desteklenmiş yayım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, bu konuda kooperatifçiliğe ağırlık verilmesi sağlanmalıdır.

d- Üretici-pazarlayıcı yapının kooperatiflere benimsetilmesi ve üreticilere bu yönde tam bir bilgi akışının sağlanması, kooperatiflerin de ortaklarla olan ilişkilerinin artmasını sağlayabilecektir.

e- Kooperatif eğitiminin, ilköğrenimden başlayarak yaygınlaştırılması ve profesyonel kooperatifçilik yönetimi anlayışının benimsetilmesi ve bu amaçla kooperatiflerde iyi niyetli, yetenekli yöneticilerin istihdamı gerekmektedir.

Hayvansal üretimde üreticilerin şirket şeklinde örgütlenmeleri özellikle pazarlama aşamasında daha fazla görülmektedir. Bu konuda da sözleşmeli yetiştiricilik modeli yaygınlık kazanmıştır. Ancak sözleşmeli yetiştiricilikte de, üreticilerin daha çok şirketin şartlarına boyun eğdikleri görülmektedir. Bu yönde üretici lehine düzenlemelerin yapılması da sağlanmalıdır.

8 KAYNAKLAR

Anonymous, 1979. Genel Tarım Sayımı, 1970. DİE, Yay. No: 904, Ankara.

Anonymous, 1982. Genel Tarım Sayımı, Hanehalkı Anketi Sonuçları, 1980. DİE, Yay. No: 1028, Ankara.

Anonymous, 1991, VI. BYKP Hayvancılık ÖİK Raporu. DPT, Yay. No: DPT:2267-ÖİK:387, Ankara.

Anonymous, 1994/a. Genel Tarım Sayımı, Hanehalkı Anketi Sonuçları, 1991. DİE, Yay. No: 1691, Ankara.

Anonymous, 1994/b. The Agricultural Situation in the Community 1993 Report. European Commission, Brussels Luxembourg.

Anonymous, 1995. Tarım İstatistikleri, 1994, DİE, Yay. No:1728, Haziran, Ankara.

Anonymous, 1996. The Agricultural Situation in The European Union, 1995 Report, Luxembourg.

Anonymous, 1997/a. Tarım İstatistikleri Özeti, 1996. DİE, Yay. No: 2068, Ankara.

Anonymous, 1997/b. Türkiye'de Kooperatifçilik, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın No: 88, Ankara.

Anonymous, 1997/c. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Teşkilatlandırma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Dökümanları, Ankara.

Anonymous, 1997/d. T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Bilgi İşlem ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı.

Anonymous, 1997/e. Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Dökümanları, Ankara.

Anonymous, 1997/f. Şirketler, Kooperatifler ve Firma İstatistikleri 1990-1996. DİE, Ankara.

Anonymous, 1998. T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Ankara.

Çıkm, A., 1990. Sütçülük Sektörünün Gelişmesinde Kooperatifler, AT Örneği, Çiftçi ve Köy Dünyası, Cilt 6 Sayı: 67-68, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ankara.

Fidan, H. 1992. Türkiye'de Hayvancılık Kooperatifleri ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerde Hayvancılık Faaliyetleri, Karınca Kooperatif Postası, Sayı: 670, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Ankara.

ICA, 1995. Sumaries and Translations of ICA Centennial Congress Documentation XXXI ICA Congress, Manchester 1995 Agenda Reports, Manchester 20-23 September 1995, England.

Mülayim, Z.G. 1995. Kooperatifçilik, Yenilenmiş ve Genişletilmiş İkinci Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.

Mülayim, Z.G. 1998. Atatürk'ten Bugüne Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Ankara.

Özçelik, A. 1997. Su Ürünleri Kooperatifleri, Karınca Kooperatif Postası, Sayı: 722, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Ankara.

Tanrıvermiş, H., vd. 1993. Türkiye'de Hayvancılığın Genel Ekonomik Durumu ve Temel Sorunları Yazar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir.

Turan, A. 1992. Süt Fabrikası İşleten Tonya ve Bütün Köylerini Kalkındırma Kooperatifinin Tarımsal Kooperatif İşletmeciliği Yönünden Analizi, A.Ü.Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Doktora Tezi (Basılmamış), Ankara.

Turan, A. 1995. Tarıma Dayalı Sanayi'de Kooperatiflerin Yeri ve Önemi, Tarım ve Köy, Eylül Ekim 1995 Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Dergisi Sayı: 105, Ankara.

Turan, A.1997. Çerkeş İlçesinde Süt Sığırıcılığı Yapan Tarım İşletmeleri Üzerine Kooperatifleşmenin Etkileri, Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı, Yayın No: 5, Ankara.

Ürper, Y. 1985. Türkiye'de Tarımsal Kooperatiflerin Toplumsal Değişmeye Etkileri, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 84, İİBF, Yayınları No:24, Eskişehir.

HAYVANSAL ÜRETİM VE PAZARLAMADA ÜRETİCİ ÖRGÜTLENMESİ : KÖYLERE HİZMET GÖTÜRME BİRLİKLERİ

Prof. Dr. İ. Hakkı İNAN
*T.Ü. Tekirdağ Ziraat Fakültesi
Tarım Ekonomisi Bölümü*

1. GİRİŞ

Son yıllarda hukuken İçişleri Bakanlığına bağlı olarak il ve ilçe merkezlerinde "mahalli idareler birlikleri" adı altında çeşitli birlikler kurulduğu görülmektedir. Bu birliklerin başlıcaları "köylere hizmet götürme birlikleri" "sulama birlikleri", ve "belediye birlikleri"dir. Bunlardan köylere hizmet götürme birlikleri bu bildirinin konusu olup, özellikle hayvansal üretimde üretici örgütlenmesi çerçevesinde incelenecektir. Bu birlikler pek çok yörede "süt birlikleri" olarak da anılmaktadır. Oysa, birliklerin mevzuata göre çok çeşitli amaçları ve faaliyetleri bulunmaktadır. Malkara hizmet birliği pek çok birliğin kuruluşunda örnek alınmıştır.

Bu bildiri, Malkara Köylere Hizmet Götürme Birliği'nin üreticiler açısından değerlendirilmesi amacıyla 1996 yılında yapılan bir araştırma ile 1997 yılında Trakya'nın değişik köylerinde hizmet birlikleri konusunda yapılan saha çalışmasına dayanmaktadır. Ayrıca, daha önce hizmet birlikleri konusunda yayınlanan çeşitli makaleler incelenmiş ve birliklerin sayısı ve çalışma konuları hakkında İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü kayıtlarından bilgi toplanmıştır.

Bildirinin amacı, köylere hizmet götürme birliklerinin kuruluş amaçları ve çalışma konularını, örgütlenme ve yönetim yapılarını üreticilere ve köylere yönelik hizmetlerini ve sorunlarını saptamak ve bunların değerlendirmesini yapmaktır.

2. KURULUŞ AMAÇLARI ve ÇALIŞMA KONULARI

İçişleri Bakanlığı'nın 4.1.1937 tarihinde yayınladığı 31 sayılı tamimde : "Karakterleri, coğrafi vaziyeti ve iktisadi münasebetleri birbirine uygun, merkez ittihaz edilecek köye en çok 5 km. mesafe dahilinde bulunan köylerin bir idare altında birleştirilmesi ve köy birlikleri teşkili suretiyle hizmetlerinin nizam altına alınması düşünülmekte ve bunun için bir kanun layihası (tasarısı) hazırlanmaktadır" ifadesi yer almıştır. Bakanlığın bu tamimde öngördüğü köy birlikleri ile ilgili bir kanun bugüne kadar çıkarılamamıştır. Ancak 4542 sayılı "İl İdaresi Kanunu 56.maddesi, 1580 sayılı Belediye Kanunu" 143-148.maddeleri ve 442 sayılı "Köy Kanunu" nun 47-48.maddelerine dayalı olarak, İçişleri Bakanlığı'nın hazırladığı tip tüzük paralelinde tüzük hazırlayarak 7.5.1987 tarihinde Tekirdağ il valisinin tüzüğü onayı ile Tekirdağ İli Malkara ilçesine bağlı 73 köyün üyesi olduğu birlik kurulmuştur.

20.1.1989 tarihinden itibaren 2709 sayılı T.C Anayasasının Mahalli İdarelere İlişkin 127.maddesine göre Bakanlar Kurulu kararlarına göre çok sayıda mahalli idare birlikleri kurulmuştur (Çizelge 1).

Çizelge:1 Yıllara Göre Bakanlar Kurulu Kararıyla Kurulan Mahalli İdare Birlikleri

Yıllar	Köylere hizm. Götürme birl.	Sulama birlikleri	İçme suyu birlikleri	Diğer birlikler (turizm,çevre, eğitim.,vb.)	Toplam
1989	19	2	3	5	29
1991	53	1	7	19	80
1992	129	9	8	13	159
1993	26	3	5	10	44
1994	58	59	10	11	138
1995	40	93	13	9	155
1996	16	23	2	8	49
1997	27	44	9	16	96
Toplam	368	234	57	91	750

Çizelge 1'de de görüldüğü gibi birlik sayısı 8 yıl içinde 750'ye ulaşmıştır. Mahalli idare birlikleri içerisinde sayıca en fazla olanı köylere hizmet götürme birlikleridir. Hizmet birlikleri birliklerin % 49.07'sini oluşturmakta olup, bunu % 31.20 oranı ile sulama birlikleri izlemektedir (Çizelge 2).

Çizelge: 2 Mahalli İdare Birliklerinin Sayısı ve Oranları (1997)

Birlikler	Adet	Oran (%)
Köylere Hizmet Götürme Birlikleri	368	49.07
Sulama Birlikleri	234	31.20
İçme Suyu Birlikleri	57	7.60
Diğer Birlikler (eğitim, çevre, turizm, vb.)	91	12.13
Toplam	750	100.00

Tip tüzükte birliğin amacı ve üyelerce birliğe devredilen yetkiler belirtilmemiştir. Ancak, Malkara birliği tüzüğü madde 5 incelendiğinde aşağıda görüldüğü gibi kuruluş amacının çok geniş tutulduğu görülmüştür. "Birlik üye köylere kanunlarla verilen hizmetlerin yerine getirilmesinde yardımcı olur veya gerektiğinde hizmetleri bizzat yapar. İlçe ve köy halkının yararına olan ekonomik, sosyal, eğitimsel, kültürel, sınai tesis ve hizmetleri yaptığı gibi, ilçenin ekonomik ve sosyal kalkınmasını sağlayacak, ürünlerini değerlendirecek her türlü sanayi ve ticari kuruluşları kurar, işletir veya kuranlara yardımcı olur, ortak olur. Köylülerce üretilen tarımsal ve hayvansal nitelikli her türlü ürünün değerlendirilmesi, pazarlanması faaliyetlerini yürütür, bu konularda diğer kuru-

luşlarla işbirliği yapar. İlçe ve köylerdeki yol, su, okul, lojman, cami, sağlık tesisi, köy konağı, kanalizasyon ve bunlara benzer her türlü hizmet ve yatırımları yapar veya yapanlara yardımda bulunur. İlçedeki kamu kurum ve kuruluşlarına, spor kuruluş ve faaliyetlerine yardım eder. İlçe ve köylerdeki her türlü eğitimsel, kültürel, sportif faaliyetleri ve hizmetleri ya bizzat yapar veya yapan kuruluşlara yardımcı bulunur. İlçede resmi kuruluşlara ait binaları yapar, yaptırır, yapanlara yardım eder. Müteahhitiğini veya taşeronluğunu yapar. Yukarıda belirtilen hizmetleri yapmak için personel istihdam eder, her türlü araç, gereç alır ve organizasyonlar kurar. Üye köyler Birliğinin amacı kapsamına giren ve Birlik tarafından yapılması kararlaştırılan hizmetlerin yapılması için yardımcı olurlar, o konuda yasalarla verilen görev ve yetkileri Birliğe devrederler.”

Kuruluş amacında görüldüğü gibi Malkara Birliği her çeşit tesis ve binayı inşa etmeye veya yaptırmaya, işletmeye, devletin yaptığı altyapı tesisleri (yol, su, okul, arazi, sağlık ocağı vb.) yapmaya ve yaptırmaya yetkilidir. Bu bağlamda devletin, belediyelerin ve özel sektörün verdiği her çeşit hizmet birlikçe yerine getirilebilmektedir. Kaymakamın yönetim kurulu başkanı olduğu hizmet birliklerinin bu kadar çeşitli ve uzmanlık isteyen hizmeti nasıl götüreceği ve hizmetlerin ne derece etkin olacağı tartışma konusudur.

3. YÖNETİM VE ÖRGÜTLENME YAPISI

Birliklerin yönetim organları birlik meclisi ile encümeninden oluşmaktadır.⁽¹⁾ Birliklerin denetim organı bulunmamaktadır.

3.1 Yönetim Organları

Birliğin en yetkili organı genel kurul görevini yerine getiren Birlik meclisidir. Birlik Encümeni ise yönetim kurulu görevlerini üstlenen organdır.

3.1.1 Birlik Temsilcisi

Tip tüzüğe göre Birlik meclisinin seçilmiş üyeleri, tabii ve gözlemci üyeleri bulunmamaktadır. En yetkili organ olan Birlik meclisinin üye yapısı görüldüğü gibi homojen değildir. Bu durum üyeler arasında çıkar çatışmalarına yol açabilir. Malkara Birliğinde seçilmiş üyeler yerine köy muhtarları, köyleri temsilen üye olarak bir yerde tabii üyeler olarak kabul edilmişlerdir.

Tip tüzükte kimin tabii kimin gözlemci üye olacağı belirtilmemiştir. Malkara birliğinde tabii üyeler, bürokratlardan oluşan İlçe Özel İdare Müdürü, Milli Eğitim Müdürü, Kaymakamlık Yazı İşleri Müdürü, İlçe Tarım Müdürü ve Müftüdür.

Gözlemci üyeler; Ziraat Odası Meclis ve Yönetim Kurulu Başkanları, İlçe Nüfus Müdürü, Mal Müdürü, Vergi Dairesi Müdürü, Tapu Sicil Müdürü, Kadastro Şefi, İlçe

(1) Birliklerin yönetim yapısı ve örgütlenme yapısı İçişleri Bakanlığı Birlik tüzüğü ve Malkara Hizmet Birliği'nin yönetim organları incelenerek ortaya konulmuştur.

Halk Eğitim Müdürü, Tarım Kredi Kooperatifi Müdürü, Toprak Mahsulleri Ofisi Müdürü, Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifi Müdürü, Pancar Bölge Şefi ve Orman Bölge Şefidir. Gözlemci üyeler karar ve oylamalara katılamazlar.

3.1.2 Birlik Encümeni

Tip tüzüğe göre Birlik encümeni ; Birlik Başkanı, Birlik Genel Sekreteri ve Birlik Saymanı ile Birlik meclisinin kendi üyeleri arasından 1 yıl süre ile seçilecek dört üye olmak üzere 7 üyeden oluşmaktadır. Bu sayı Malkara Birliğinde 9 olup, 1 üye Birlik başkanınca seçilmektedir. Başkan, Genel Sekreter, Sayman ve Başkanın seçtiği üyenin görev süresi tüzükte belirtilmemiştir.

3.1.3 Birlik Yönetimlerinin Üreticilerce Değerlendirilmesi

Trakya bölgesindeki köylere hizmet götürme birliklerinin yönetimi hakkında üreticilerin düşünceleri Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3 : Birlik Yönetiminde Söz Sahibi Olanlar

Yönetimde söz sahibi olanlar	Oran (%)
Yönetim kurulu başkanı	61.5
Yönetim kurulu	15.4
Diğer	7.7
Fikri yok	15.4
Toplam	100.0

Anket yapılan üreticilerin % 61.5'i yönetimde söz sahibi kişi olarak yönetim kurulu başkanını göstermişlerdir. Malkara birliği konusunda daha önce yapılan bir araştırmaya göre bu oran % 98.3'dür. Bu oranın yüksekliği Malkara Birliği başkanı olan kaymakamın yönetici olarak gücünü de göstermektedir. Öte yandan, birlik meclisinin en yetkili organ olduğu ve üreticileri temsil etmesi gerektiği⁽¹⁾ dikkate alınırsa, yönetimde birlik meclisinin söz sahibi olduğunu ileri süren üretici olmaması düşündürüktür.

3.2 Denetim

Birliklerin denetim organı bulunmamaktadır. Bu nedenle, öz denetim yapılamamakta olup, bu büyük bir eksiklik. İç denetime tabi olmayan bir örgütün yöneticileri bilerek ya da bilmeyerek birliği kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilirler. Bu da birlik hizmetlerinin gerçekleşmesini engelleyebilir.

(1) Birlik Meclisinin tabii ve seçilmiş (?) üyelerinin ilçenin üst düzey bürokratları ile köy muhtarlarından oluştuğu dikkate alındığında üreticileri ne ölçüde temsil ettiği de ayrı bir tartışma konusudur.

Ülkemizde kooperatif vb. örgütlerin kendi denetim kurullarınca gerektiği gibi denetlenmediği, hatta bu kurulların gereksiz olduğu, asıl önemli fonksiyonların yönetim kurullarında olduğu söylenmektedir. Oysa, bu çok yanlıştır. Denetleyicilerin yetki ve sorumluluğu en az yönetim kurulu üyelerinin ki kadardır. Ayrıca, yönetim kurulu üyeleri ne kadar güvenilir kişiler olursa olsun denetlenmeleri gerekir. Bir başka deyişle, insanlara güvenmelidir, ama denetim daha güvenlidir. Bu şekilde örgütlerin gelişmesini sağlamak, aksayan yönleri düzeltmek ve problemleri çözmek mümkün olur.

3.3 Birliklerde Üretici Örgütlenmesi

Birliklerin genel kurulu olan birlik meclisinde üreticilerin doğrudan temsilcilikleri yoktur. Malkara birliğinde İçişleri Bakanlığı tip tüzüğüne göre daha önce her köyden üreticilerin seçtiği 1'er temsilcinin olduğu ve üreticilerin bu şekilde temsili daha demokratik bulunduğu anket sonucu anlaşılmıştır. Ancak, daha sonra birlik tüzüğünde yapılan değişiklikle bu şekilde şekilde temsilci seçimine son verilmiş ve köyleri temsilen sadece muhtarların birlik meclisine seçilmiş üye olarak katılması esası getirilmiştir. Köy muhtarları bu şekilde seçilmiş değil, tabii üyeler gibi atanmış olurlar. Bu nedenle, üreticilerin birlik yönetim organlarında temsil edildiği söylenemez. Çünkü muhtarlar köylerde kaymakamın ilçede bulunduğu statüye sahip olup, bir anlamda köylerde devleti temsil ederler.

Görüldüğü gibi, köylere hizmet götürme birliklerinin demokratik ve gönüllülük esasına dayanan üretici örgütleri, yani çiftçi kooperatifleri v.b. kuruluşlarla bir ilgisi olmadığı açıktır.

4. BİRLİKLERİN HİZMETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Köylere hizmet götürme birliklerinin üreticilere dönük hizmetleri üreticilerce değerlendirilmiş ve önem sırasına göre aşağıda gösterilmiştir (Çizelge: 4)

Çizelge: 4 Önem Sırasına Göre Üreticiye Götürülen Hizmetler

Önem sırası	Üreticiye götürülen hizmetler
1	Üreticiden ürün (süt vb.) alımı
2	Üretim girdilerinin (yem vb.) temini
3	Ürün (süt) piyasalarını düzenleme
4	Teknik bilgi ve eğitim
5	Ürün işleme
6	Kredi temini

Üreticiler sütlerini birliğe teslim edebildikleri ve daha sonra meydana gelebilecek pazar sorunlarının ortadan kalkması nedeniyle, ürün alımını en önemli hizmet olarak görmektedirler. Birliklerin üreticilere götürdüğü ikinci önemli hizmet girdi teminidir. Bunlar genellikle karma yem gibi hayvansal üretim girdileridir. Üreticilere göre, süt fiyatlarını düzenleyerek stabilize etme de birliklerin önemli faaliyetleri arasındadır. Üreticilere çok sınırlı da olsa üretimle ilgili teknik bilgi ve eğitim (özellikle Malkara birliğinde) verilmekte ise de, sütün işlenmesi ve kredi temini gibi hizmetler yok denecek düzeydedir.

Üreticilerin birliklerin verdikleri hizmetler hakkındaki düşünceleri Çizelge 5'de verilmiştir.

Çizelge: 5 Birlik Hizmetlerinin Üreticilerle Değerlendirilmesi

Üreticilerin hizmetler hakkındaki düşünceleri	Oran (%)
Hizmetler yeterli	7,7
Hizmetler yetersiz	69,2
Fikri yok	23,1
Toplam	100,0

Çizelge 5'de de görüldüğü gibi, üreticilerin %69,2'si üreticiye götürülen hizmetleri yeterli bulmamaktadır. Üreticilerin, %23,1'i ise hizmetler hakkında bilgi sahibi olmadıklarından bu konuda fikir ileri sürmemişlerdir. Hizmetleri, yeterli bulanların oranı sadece %7,7'dir. Trakya bölgesinde köylere hizmet götürme birliklerinin en önemli hizmeti üreticilerin sütünü pazarlamaktır. Sütün litresi başına birlikler süt fabrikalarından belirli bir komisyon almaktadır. Bu komisyon genelde yüksektir. Üreticiye ödenen süt fiyatı birliklerden süt satın alan süt fabrikaları ve mandıraların ihalelerde verdikleri en yüksek fiyat olmaktadır. Birliklerin süt fiyatını ihale yolu ile yükseltmede rolü olmakla birlikte, süt alıcıları aralarında anlaşarak süt fiyatlarının belirli bir düzeyin üzerine çıkmasını önleyebilmektedirler.

Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu hizmet birliklerinin üreticilerden satın aldıkları sütleri düzenli ve göreceli olarak iyi bir fiyatla sattıkları bir kamu iktisadi teşebbüsü idi. Bu kurumun özelleştirilmesinden sonra süt piyasası özel süt fabrikaları ile mandıraların insafına terkedilmiş ve yıllık % 70'lerde seyreden enflasyona rağmen SEK fabrikalarının satışından hemen sonra süt fiyatları yarı yarıya düşmüştür. Bu durumdan birlikler de olumsuz etkilenmişler ve sütleri pazarlamada zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu durumu gören Malkara hizmet birliği üreticilerden topladığı sütü değerlendirmek için günde 1000 ton süt işleyebilen bir fabrika kurmaktadır. Ancak, bu fabrikaların sermayesinin

%60'ının 4 kişiye (2 aile) ait olması ve geri kalan %40'ının birlik tüzel kişiliğine ait olması ayrı bir sorundur. Başka bir deyişle, süt üreticilerinin bu fabrikanın sermayesinin %40'ı için bile doğrudan bir hak talep etmesi mümkün değildir.

5. HİZMET BİRLİĞİ İLE TARIM KOOPERATİFİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Buraya kadar verilen bilgilerin ışığında hayvansal üretim ve pazarlamada üretici örgütlenmesi açısından önem taşıyan tarım kooperatifi ile yeni bir üretici örgütü olarak son 10 yılda ortaya çıkan köylere hizmet götürme birliğini değişik özellikler açısından karşılaştırmak mümkündür (Çizelge:6).

Çizelge: 6 Tarım Kooperatifi ile Hizmet Birliğinin Karşılaştırılması

ÖZELLİK	TARIM KOOPERATİFİ	HİZMET BİRLİĞİ
1.Kuruluş	İlgili Bakanlık (Tarım ve Köyşleri veya Sanayi ve Ticaret)	İçişleri Bakanlığı
2..Amaçlar	Genelde tek amaç	Amaçlar çok ve dağınık
3.Ortaklık (üyelik) koşulu	Serbest giriş	Mahalli idare birimlerinin birlik meclisince kabulü ve birlik başkanının onayı ile
4.Ortaklar (üyeler)	Üreticiler (Ortaklar)	Köyler-Belediyeler (üyeler)
5.Ortak (üye) yapısı	Homojen (çıkar birliği)	Heterojen (çıkar çatışması)
6.Yönetim organları	Genel Kurul, Yönetim Kurulu, Denetim Kurulu	Birlik Meclisi, Birlik Encümeni, Birlik Başkanı
7.Yetkili yönetici	Yönetim Kurulu Başkanı (seçilmiş kişi)	Birlik Başkanı (genelde kaymakam)
8.Yönetim biçimi	Demokratik	Mülki idare amirlerinin yönetiminde
9.Yönetime katılma	Her ortağa 1 oy	Her meclis üyesine 1 oy
10.Yönetim kurulu üyeleri	Yönetim kuruluna genel kurulca seçilen en az 3 ortak	Birlik encümenine birlik başkanı, birlik genel sekreteri, birlik saymanından oluşan daimi 3 üye ve meclis üyeliğince seçilen 4 üye olmak üzere toplam 7 üye
11.Seçimler	1-4 yılda	3 üye daimi, diğer 4 üye 1 yıl süre için seçilir.
12.Denetim	Denetleme kurulunca	Denetim organı yok
13.Gelir bölüşümü	Ortaklara alışverişleri oranında dağıtılır	Dağıtım yapılmamakta genellikle yatırımlarda ve cari harcamalarda kullanılmaktadır
14.Üst örgütlenme	Birim kooperatif bölge birliği, merkez birliği, Türk Milli Kooperatifler Birliği	Birim hizmet birlikleri, bölge birlikleri (kuruluş aşamasında)

Çizelge: 6'da görüldüğü gibi, kuruluş açısından bağlı bulunan bakanlık tarım kooperatifinde Tarım ve Köyişleri ya da Sanayi ve Ticaret Bakanlıklarıdır. Hizmet birlikleri ise İçişleri Bakanlığına bağlıdır.

Hizmet birliğinde amaç, çok geniş tutulduğundan birliğin kaynaklarını etkin biçimde bu amaçlar için kullanmak çok zordur. Trakya'da süt üreticileri ile yapılan görüşmeler de bunu desteklemektedir. Malkara örneğinde olduğu gibi, köylerdeki süt üreticilerinin en çok şikayet ettikleri konulardan birisi, ilçe merkezinde oldukça lüks bir kültür merkezinin yapılmış olmasıdır. Süt üreticilerine göre süt komisyonları ile finanse edilen kültür merkezinin üreticilere bir yararı olmadığı gibi, kaynak israfıdır.

Tarım kooperatifine ortaklık uluslararası kooperatifçilik ilkelerinden serbest giriş ilkesine göredir. Örneğin, bir süt hayvancılık kooperatifine süt sığırıcılığı yapan ve kooperatife girmek isteyen her üretici bir ayırım (ırk, cinsiyet, dil, din v.b.) yapılmadan ortak olabilir. Hizmet birliğine ortaklık değil, üyelik sözkonusudur. Üreticiler doğrudan üye olamazlar. Mahalli idari birimleri olan köy ve belediyeler birlik meclisince kabul ve birlik başkanınca onaylandıktan sonra üye olabilirler.

Tarım kooperatifinde ortaklar arasındaki çıkar birliğine dayanan homojen bir ortak yapısı vardır. Hizmet birliğinde ise üyeler köyler ve belediyeler olduğundan üye yapısı heterojendir. Böyle bir yapı genelde üyeler arasında çıkar çatışmasına neden olabilir.

Yönetim organları açısından da hizmet birliğinde homojen bir üyelik sözkonusu değildir. Kooperatifin yönetim kurulu ve denetim kurulundaki üyeler genel kurulca seçilen ortaklardır. Genel kurul ise kooperatiflerin tüm ortaklarından oluşur. Hizmet birliği meclisinde ise seçilmiş, tabii ve gözlemci üyeler olmak üzere üç tip, birlik encümeninde ise daimi ve geçici (1 yıllık) üyeler olmak üzere iki tip üyelik bulunmaktadır. Farklı statülere sahip üyelerin çıkarları farklı olabilir ve ayrıca bunların uyum içerisinde çalışmaları zordur.

Tarım kooperatifinde devletin yönetime bir müdahaleleri yoksa, yönetim demokratiktir. Uluslararası kooperatifçilik ilkeleri incelendiğinde kooperatiflerde özerklik ve otonomiye son yıllarda büyük önem verildiği görülür. Öte yandan, hizmet birliğinde demokratik bir yönetim sözkonusu değildir. Birlik başkanının genelde mülki idare amiri kaymakam olması ve birlik meclisinde üreticileri temsil eden seçilmiş üyelerin bulunmaması, birlik encümeninde kaymakama bağlı atanmış daire müdürlerinin daimi statüde görev yapması gibi nedenler merkezîyetçi ve katı bir yönetim biçiminin başlıca göstergeleridir.

Yönetime katılma açısından da tarım kooperatifi demokratik bir yönetim anlayışına sahiptir. Çünkü birim (yerel) kooperatifte her ortağın bir oy hakkı vardır. Hizmet birliği meclisinde de her üyenin bir oy hakkı olmakla birlikte, daha önce açıklandığı gibi bu üyeler genelde atanmış kişilerdir.

Kooperatifle yönetim ve denetim kurulu üyeleri 1-4 yılda bir seçilirler. Kurul üyeleri arasında görev süresi açısından bir fark yoktur. Oysa, hizmet birliği encümeninde birlik meclisince seçilen 4 üyenin görev süresi sadece 1 yıl iken, atanmışların (daire müdürleri v.b) görev süreleri sınırsızdır.

Daha önce açıklandığı gibi, hizmet birliği özdenetimden yoksun olup, bu büyük bir eksiklik. Birliğin amaç dışı kullanımı ve kaynakların israfı, iç denetimin olmayışından ötürü hizmet birliğinde çok daha kolaydır.

Kooperatifte elde edilen gelir kooperatifle yaptıkları alışveriş oranında ortaklara risturn şeklinde dağıtılır. Eğer kooperatif ortaklarına maliyetine hizmet götürüyorsa, dağıtılacak gelir olmayacağından risturn dağıtılmayabilir. Hizmet birliğinde gelir dağıtımı söz konusu olmayıp, gelirler genellikle yatırımlarda ve cari harcamalarda kullanılmaktadır. Yatırım seçiminde objektif kriterler olmadığından süt v.b. komisyonlardan elde edilen ve yüksek miktarlara ulaşan gelirlerin verimli biçimde ve yerinde kullanımı her zaman mümkün olmamaktadır.

Üst örgütlenme açısından birim kooperatifler bölge birliklerine, bölge kooperatifleri ise merkez birliğine üye olurlar. Bazı birim kooperatifler bölge kooperatifini kurmadan doğrudan merkez birliğine üye olabilirler. Ülkemizdeki tarım kooperatifleri ele alındığında, tarım kredi, pancar üreticileri kooperatiflerinin merkez birliklerine sahip olduğu görülür. Eski adı köy kalkınma kooperatifleri olan tarımsal kalkınma kooperatifleri ise Tarım ve Köyişleri Bakanlığının bürokratik engelleri yüzünden gerekli sayıda birlik kurdukları halde merkez birliğini kuramamışlardır. Tarım satış kooperatifleri bölge birlikleri düzeyinde faaliyet göstermektedir. Merkez birliğini kurmayan çok sayıda tek amaçlı tarım kooperatifi vardır. Öte yandan, tarım ve tarım dışı merkez birliklerinin üye olduğu Türkiye Milli Kooperatifler birliği bulunmaktadır.

Hizmet birlikleri henüz bölge birliklerini kurma aşamasındadır. Üst örgütlenmesini tamamladıkları zaman merkezîyetçi yönetim anlayışı açısından güçlü, ancak tabandaki üretici desteği zayıf, kamu görevlilerinin yönetiminde söz sahibi olduğu kuruluşlar olarak ortaya çıkmaları muhtemeldir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Son on yılda üç farklı yasaya ve hatta Anayasaya dayandırılarak kurulan hizmet birliklerini yine de yasal bir boşluk içerisinde olduğu ve birliklerin kendi denetim organlarının olmadığı görülmektedir. Yasa konusu nedeniyle birliklerde devlet denetimi açısından da boşluk bulunmaktadır.

Birlik başkanlarının mülki idare amiri kaymakam, vali muavini v.b. kamu yöneticileri olması, birlik meclisi ve encümeni gibi yönetim organlarında genelde atanmış kamu görevlilerinin görev yapması, ekonomik faaliyetlerde bulunan bu örgütler açısından dezavantajdır. Köylere hizmet götürme birlikleri olarak tanımlanan bu örgütlerde maalesef seçilmiş üretici temsilcileri bulunmamaktadır. Malkara hizmet birliği meclisindeki

muhtarlar seçilmiş kişiler ise de, bunlar süt üreticilerini temsil etmek için değil, köylerinde muhtarlık yapmak için seçilmişlerdir. Ayrıca, birlik başkanı kaymakam onların amiridir. Muhtarların Kaymakamların görüşleri doğrultusunda olmayan görüşleri gündeme getirmeleri mümkün değildir. Görüşülen bazı muhtarlar bunu bizzat ifade etmişlerdir. Birlik meclisi ve encümenindeki kamu yöneticilerinin de amiri Kaymakamdır. Bu nedenle muhtarlar için açıklanan hususlar onlar için de geçerlidir.

Sütün pazarlanması ve işlenmesi, yem üretimi ve dağıtım vb. konularda çalışan hizmet birliklerinin işletmecilik bilgisine sahip profesyonel yöneticilere işletilmesi gerekir. Malkara hizmet birliği başkanı kaymakam başarılı bir yöneticidir. Kendisinin sahip olduğu yetkiler ve birlik tüzüğüne verdiği güçle hizmet birliğini geliştirmiş ve önemli yatırımlar yapmıştır. Ticarete yatkınlığı da onun başarısında önemli rol oynamıştır. Ama bildiride açıklandığı gibi, hizmet birliği modeli üretici örgütlenmesi açısından yanlış bir modeldir. Merkeziyetçi, disipliner ve katı yönetim anlayışına sahip bir örgütlenme modelidir. Dünyada terkedilen bir yönetim anlayışına sahip bir örgütün örnek alınıp, İçişleri Bakanlığınca desteklenerek sayılarının hızla artması gelecekte büyük sorunlara yol açabilir.

Tarımsal kalkınmada en önemli araçlardan birisi üreticilerce kurulan, kontrol edilen sahip olunan ve onlara hizmet eden tarım kooperatifleridir. Bu bağlamda mevcut demokratik tarım kooperatiflerini desteklemek, devlet güdümündeki tarım satış ve tarım kredi kooperatiflerini özertleştirerek evrensel kooperatifçilik ilkelerine göre çalıştırmak gerekir. Hayvancılığı geliştirmek için ihtiyaç duyulan köylerimizde tek amaçlı demokratik hayvancılık kooperatifleri kurmak ve bunları önce bölge birlikleri çatısı altında toplamak, daha sonraki aşamada ise bölge kooperatiflerini merkez birliği altında toplamak yoluna gidilmelidir. Bu şekilde hayvancılık kooperatiflerinin yatay bütünleşmesi gerçekleştirilebilir. Tabii bu arada hayvancılık kooperatifleri faaliyetlerini çeşitlendirerek dikey bütünleşme alanında da mesafe almış olurlar.

Avrupa Birliği ortak tarım politikası, topluluğa dahil ülkelerdeki gönüllü ve demokratik üretici gruplarının desteklenmesini öngörmektedir. Buradaki üretici grupları tarım kooperatifleri, dernek vb. kuruluşlarda örgütlenen üreticilerden oluşmaktadır.

Avrupa Birliği ülkelerinden İngiltere’de bizdeki KİT’lere benzeyen pazarlama bordları tekelci konumlarından ötürü AB’nce desteklenmediğinden tasfiye edilmektedir. Üstelik bu bordlar ülkemizdeki köylere hizmet götürme birliklerine göre çok daha demokratik bir yönetime sahip idiler.

Ülkemizde son yıllarda sayıca artan ve hızla gelişen başka birlikler de bulunmaktadır. Aslında “birlik” sözcüğü “kooperatif, şirket, dernek, vakıf” gibi yerel ya da birim örgüt anlamında kullanılmaktadır. Oysa, birlik denilince kooperatif, şirket vb., yerel örgütlerin biraraya gelerek kurdukları bir üst örgüt (bölge birliği) ya da bölge örgütlerinin biraraya gelerek kurdukları en üst örgüt, yani merkez birliği akla gelmektedir. Bu neden-

le hizmet birlikleri ve yetiştirme birliklerinin hukuki açıdan nasıl örgütler oldukları konusunda yasal boşluklar bulunmaktadır. Birliklerin vergilendirilmesi açısından bu boşluklar ileride ciddi sorunlar yaratabilir.

Sonuç olarak, köylere hizmet götürme birliklerinin yeniden yapılanması yönetimlerinin demokratikleştirilmesi ve birliklerin üreticilere devredilmesi gerekir. Kamu yöneticilerinin görevi kamu kurumlarının yönetimi olduğundan, ekonomik faaliyette bulunan bu birliklerin yönetimlerinde görev almaları doğru değildir. Ayrıca, kaymakam, daire müdürleri v.b. kamu görevlilerinin görev yerlerinin değişmesi de profesyonel yöneticiler tarafından işletilmesi gereken birlik işletmeleri açısından bir dezavantajdır.

Hizmet birlikleri köylerdeki tarımsal kalkınma kooperatiflerinin ilçelerdeki üst örgütleri haline getirilebilir. Ancak bunun için hukuki açıdan iyi bir inceleme yapmak gerekecektir. Bir başka çözüm bunların tasfiye edilip mallarının illerdeki tarımsal kalkınma kooperatif birliklerine devredilmesidir.

Hizmet birliklerinin gelecekte şirketleşmesi tehlikesi de mevcuttur. Bu takdirde birlikler üreticilere değil, şirket sahiplerine hizmet edecektir.

Bütün bu nedenlerle, köylere hizmet götürme birlikleri tarımın ve özellikle hayvancılık sorunlarının çözümünde uygun olmayan, hatta gelecekte çıkar çatışmalarına yol açabilecek örgütlerdir. Çünkü birlikler herşeyden önce homojen bir üye yapısına sahip değildir. Kamu yöneticilerinin güdümünde olan bu örgütler modern işletmecilik ilkelerine göre çalıştırılmamakta, süt satışı v.b'nden toplanan büyük komisyonlar yerinde ve etkin biçimde kullanılmamaktadır.

KAYNAKLAR

ALDER VE ROESSLER (1997); *Introduction to Probability and Statistics, Sixth Edition, University of California, Davis, 1977.*

EREN, Turan; "Kırsal Sanayi ve Malkara Uygulaması", T.C. Başbakanlık DPT Kırsal Sanayi Sempozyumu, Tebliğler Kitabı, Ankara, 6-8 Nisan 1993

EREN, Turan; *Malkara İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği, Tanıtım Kitabı, Malkara, 1993*

EREN, Turan; "Kırsal Alanda Yönetmel Örgütlenme" *Tarım Haftası 94 Sempozyum, T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları No:25, 1994*

EREN, Turan; "Köylü Fabrika Kurdu" *Türkiye Gazetesi, Ferat Gülver Haberi, 15 Mart 1996*

İNAN, İ.Hakkı; "The Development of Turkish Agriculture" *Symposium: Deutsch Türkische Universtatstapnerschaften im Agrarbereich, 17-18 Marz 1997, Göttingen*

İNAN, İ.Hakkı; "Tarım Kesiminde Örgütlenmenin Önemi ve Kooperatifleşme", *Marmara Bölgesinde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu, Milli Produktivite Merkezi, Yayın No:387, Ankara 1989*

İNAN, İ.Hakkı; KUMKALE, İlknur: "Tarımda Yeni Bir Üretici Örgütlenme Modeli: Mal-kara İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği", Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Ankara, 6-9 Kasım 1996.

KAPUCU, Ahmet; AYTEKİN, Serkan; Tarımda Üretici Örgütlenmesinde Kooperatifler, Sulama Birlikleri, Yetiştirme Birlikleri ve Diğer Örgütlerin Karşılaştırılmalı Olarak İrdelenmesi", AÜZF Tarım Ekonomisi Bölümü, Basılmamış Seminer Notu, Ankara 1997

TALİM, Metin; GÜNEŞ, Turan; ÇIKIN, Ayhan; İNAN, İ.Hakkı; BEKTÖRE, Nuran: "Tarımda Teşkilatlanma" Türkiye II. Tarım Kongresi, 18-22 Ekim 1981 Bildiriler Kitabı, 1981, Ankara

GÜNEŞ, Turan; ARIKAN, Rauf; Tarım Ekonomisi İstatistiği, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 1049 Ders Kitabı:305, Ankara 1988

İNAN, İ.Hakkı; KUMKALE, İlknur: "Tarımda Yeni Bir Üretici Örgütlenme Modeli: Mal-kara İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği", Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Ankara, 6-9 Kasım 1996.

KAPUCU, Ahmet; AYTEKİN, Serkan; Tarımda Üretici Örgütlenmesinde Kooperatifler, Sulama Birlikleri, Yetiştirme Birlikleri ve Diğer Örgütlerin Karşılaştırılmalı Olarak İrdelenmesi", AÜZF Tarım Ekonomisi Bölümü, Basılmamış Seminer Notu, Ankara 1997

TALİM, Metin; GÜNEŞ, Turan; ÇIKIN, Ayhan; İNAN, İ.Hakkı; BEKTÖRE, Nuran; "Tarımda Teşkilatlanma" Türkiye II. Tarım Kongresi, 18-22 Ekim 1981 Bildiriler Kitabı, 1981, Ankara

GÜNEŞ, Turan; ARIKAN, Rauf; Tarım Ekonomisi İstatistiği, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 1049 Ders Kitabı:305, Ankara 1988

TARIMDA KAMU KESİMİNİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI

Prof. Dr. Numan AKMAN

A.Ü. Ziraat Fakültesi

Zir. Yük. Müh. Yalçın DOĞANER

Elta Müh. A.Ş. Proje Müdürü

1. GİRİŞ

Birden fazla kişinin oluşturduğu birim ya da birimler tarafından üretilecek hizmetlerin etkinliğini artırmaya yönelik çalışmalarda bu hizmetin talep edilmesi ve üretilmesi sürecindeki tüm unsurlar ile bunların birbirleriyle ilişkileri göz ardı edilmemelidir. Aksine ya hizmet üretiminde ortaya çıkacak yetersizlik bu alanla ilişki içinde olan diğer kesimleri olumsuz etkileyecek ya da hizmetin maliyeti artacaktır. Bu bakış açısıyla yaklaşıldığında, kamu kurumlarından herhangi birine ilişkin bir değerlendirme ya da tartışmaya tüm kamu örgütleri ile bu örgütlerden hizmet alan, bu örgütlerde görev yapan ve bu örgütlere kaynak sağlayanların dahil edilmesi gerektiği düşünülebilir. Ne var ki, ilk bakışta haklı görünen bu düşüncenin yürütülecek tartışmaya bu aşamada pratik bir katkısı olmayacağı gibi böyle bir tartışmanın gerçekleştirilmesi de oldukça zordur. Bu nedenle başta söylenenlerle çelişir gibi görünse de, tarımda kamu kesiminin yeniden yapılandırılmasına ilişkin değerlendirmeler, tarım kesimi dışına fazlaca çıkmadan gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Her örgütün kendi görevlerini yerine getirmede ilgili diğer kamu örgütlerinden hizmet alma becerisine sahip olması gerektiği de düşünülürse, bu yaklaşımın önemli bir eksiklik taşımadığı kabul edilebilir.

Herhangi bir kamu örgütünün işlevi, bu örgütün hizmet edeceği sektörünün ihtiyaçları, bu sektörde meydana gelecek değişim ve gelişmeler ile genel yönetim anlayışı göz önüne alınarak belirlenmelidir. Örgütün yapısı ve büyüklüğü ise bu işlevi aksatmadan yerine getirecek ve meydana gelecek değişikliklere kolayca ayak uydurabilecek şekilde oluşturulmalıdır. Bu nedenle tarımda kamu örgütlenmesi tartışılırken öncelikle, bu örgütten hizmet bekleyen hedef kitle ve bunun durumu ile beklenen hizmetin niteliği ortaya konulmalı, ikinci aşamada ise tarım sektörünün diğer sektörlerle ilişkilerine göz atılmalıdır.

Hem tarım sektörünü hem de tarım sektörünün diğer sektörlerle ilişkisinin yeterince kavranmasını sağlayacak bu değerlendirmeler, aynı zamanda, sektörün ihtiyaçları ile bu alanda gelecekteki değişimleri doğru tahmin etmeye imkan sağlayacak bilgilere ulaşmaya da yardımcı olur. Bu bilgiler ise bir yandan, kamu örgütünün mevcut yapısına yönelik irdelemelerin daha sağlam temellere oturtulmasına, diğer yandan da geliştirilecek önerilerin etkili ve uygulanabilir olmasına imkan verecektir. Aksinde, yani sektörün durumunu ve sektörde beklenen değişimleri tüm boyutlarıyla dikkate almayan bir değer-

lendirme çoğu noktayı göz ardı etmek zorunda kalacak ya da eski yapıların eleştirisinden öte bir anlam taşımayacaktır. Bu çalışmanın öncelikli amacı örgütün bugünkü ya da geçmişteki yapısını ve işleyişini eleştirmek değildir. Fakat durumun daha iyi anlaşılması için zaman zaman bugüne kadar uygulamada olan yapılardan da söz edilecektir.

2. TARIM SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ

“Tarım Türkiye’de temel sektör olma niteliğini sürdürmektedir” ifadesi sıklıkla kullanılır. Fakat bu ifadeyi kullananların her zaman aynı şeyi kastettikleri düşünülmemelidir. Çünkü bu ifade, içinde iki anlamı barındırmaktadır. Bunlardan ilki, Türkiye’de tarım sektörünün genel ekonomiye katkısının devam ettiği ve bu katkının artarak süreceği, ikincisi ise, sanayi ve hizmet sektörünün gelişmesine bağlı olarak tarım sektörünün önemini yitireceğidir. Tarım sektörünün yerini doğru olarak belirlemek için öncelikle bu cümleye yüklenen anlamların ne ölçüde gerçeği yansıttıklarına bakmak gerekir. Bunun içinde sektörün temel işlevinin ne olduğu veya ne olacağı ortaya konulmalıdır.

Tarım; kısaca, yeraltı ve yerüstü kaynaklarını kullanarak, bitkisel ve hayvansal ürünler üretim faaliyetleri bütünü olarak tanımlanmaktadır. O halde sektör, başta besin maddesi olarak kullanılanlar olmak üzere, tüm hayvansal ve bitkisel ürünlerin üretimini gerçekleştirmektedir. Özellikle besin maddesi olarak kullanılanların insanlar için, “olmazsa olmaz” nitelikleri göz önüne alındığında, sektörün önemini yitireceğini söylemek ve beklemek mümkün değildir. Aksine nüfus artışı, dünya gıda üretimindeki darboğazlar ve insanların daha iyi beslenme isteklerindeki gelişme dikkate alındığında tarımın öneminin giderek artacağı beklenmelidir. Bu ifade tarım sektörünün genel ekonomi içindeki payının azalması ile çelişmez. Çünkü herhangi bir sektörün önemini o sektörün genel ekonomi içindeki payına bakarak değil, yaşamın sağlıklı bir şekilde sürdürülmesine olan katkısına göre belirlemek daha akılcıdır. Kıstas bu olursa, tarım sektörünün vazgeçilemezliği daha iyi anlaşılabilir. Dile getirilmese de, büyük çoğunluk için doğru olan bu gerçeği “genel ekonomi içerisindeki payı azalsa da tarımın önemi artarak devam edecektir” şeklinde ifade ederken, diğer sektörleri tarımın, tarımı da diğer sektörlerin alternatifleri olarak görmeyen bir anlayışı benimsemek, tarımın dolayısıyla ülkenin geleceği için daha etkili ve geçerli çözümler üretmenin ilk koşuludur.

Bir sektör olarak tarımı, ülkenin geleceğinin belirleyecek öneme taşımak abartılı bulunabilir. Gerçekten de bir ülke tarımsal ürünlerin dış alımında bir yeterlilik ve süreklilik sağlayabilmiş ise, o ülke için tarım sektörünü bu kadar önemli görmek gerekmez. Ama Türkiye için böyle bir durumun geçerli olmadığı aşıkardır. Yani, Türkiye tarımsal ürünler dışı alımını sürekli kılacak kaynak ve imkanlara sahip değildir. Ayrıca, üretim alanlarının daraldığı bir dünyada sahip olunan potansiyelden yararlanılmaması da ciddi sorunları beraberinde taşır. Bu nedenle Türkiye hem kendi nüfusunun ihtiyaçlarını tam olarak karşılamayı hem de dış satımda stratejik bir ürün grubuna sahip olmayı hedeflemek zorundadır.

Türkiye’de tarım çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Tarım sektörü tanımı, büyüklüğü ne olursa olsun, üretimde bulunsun bulunmasın, kırsal kesimin tamamını kapsamaktadır. Dolayısıyla tarım sektöründen ve bu sektörün öneminden söz edilirken ülke nüfusunun doğrudan yaklaşık % 40’dan, dolaylı olarak da tamamından söz edildiği de unutulmamalıdır.

3. KAMUDA YENİDEN YAPILANMA GEREKLİ Mİ?

Türkiye Cumhuriyeti genç sayılabilecek bir devlettir ve kurtuluş mücadelesini takip eden günlerde kamu hemen her yerde olmak durumunda kalmıştır. Zaman içerisinde ortaya çıkan gelişmeler bir çok alanda kamunun rolünün yeniden belirlenmesine yol açmıştır. Özellikle 1980’li yıllarda toplumun gündemine gelen ve halen kamunun önemli görevleri arasında sayılan “özelleştirme” bu çabaların uç noktasıdır. Özelleştirme çabaları için ileri sürülen en önemli gerekçe kamunun küçültülmesi, özel sektör tarafından yapılabilecek işlerden feragat edilerek üretim ve verimliliğin artırılmasıdır. Nitekim tarım sektörünü çok yakından ilgilendiren bir çok alanda da özelleştirme gerçekleştirilmiş ve kamu bu alanlardan kısmen ya da tamamen çekilmiştir. Bu kararların yerinde olup olmadığı, zamanlaması ve yöntemleri burada tartışılmayacaktır. Ne var ki kamunun genel tercihlerinin özelleştirme doğrultusunda olduğu ifade edilmelidir.

Özelleştirmeden anlaşılan genellikle üretim tesislerinin mülkiyetinin el değiştirmesi olmuştur. Oysa daha önce sadece kamunun rol aldığı hizmet alanlarının özel sektöre açılması da özelleştirme olarak düşünülmelidir. Nitekim yapay tohumlama çalışmaları, damızlık ve tohum ithalatı ile aşı ve sperma üretimi bu serüveni izlemiştir. Böyle bir gelişim süreci yaşanırken, dünyadaki gelişmeleri de dikkate alarak, tarımda kamunun yerini yeniden belirlemenin gerekliliği reddedilemez. Nitekim hemen her dönemde bu husus gündeme gelmiş, hükümetler sadece tarımda değil hemen her alanda yapısal değişimi öngören çalışmalar yapmışlardır. Fakat bu çalışmalarını doğru olarak sonlandırmak ve uygulamaya aktarmak kolay değildir, henüz mümkün de olmamıştır. Bu duraganlıkta çeşitli çıkar gruplarının etkisi, çalışmaların çok detay gerektirmesi, siyasi görüş ve anlayış farklılıkları ile kamu kesiminin direnci önemli rol oynamaktadır. Çünkü değişimden zarar göreceği beklentisinde olanlarla değişimi gerçekleştirmek çok zordur.

Birçok alanda olduğu gibi tarımda da kamu kesiminin yeniden yapılanma şeklini mevcut yapıya baz alarak belirlemek, yapının yetersiz olduğunu görmek fakat bunu değiştirmek için çok fazla istekli olmamak anlamına gelir. Bu nedenle yapılması gereken öncelikle ihtiyaçları belirlemek, daha sonra bunları karşılamak yapıyı oluşturmaktır. Ancak bu aşamaları takiben mevcut kurum ve kuruluşları bu yapı içinde yer alıp almayaceklerine karar verilebilir. Aksi yapıldığında, daha önceki uygulamalardan da görüldüğü gibi, ne eski yapıdan tam olarak kurtulmak ne de yeni oluşumun gerekleri yerine getirmek mümkün olmaktadır. Nitekim son 25 yılda 4, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze 8 defa adı değişen bir bakanlığın nasıl yapılanması gerektiğinin sadece akademik çevrelerde değil hükümetler tarafından da tartışılmasını başka türlü açıklamak mümkün de-

ğildir. Örgüt yapısı, tekrar ciddi değişim beklentisi yaratmadan gelişen koşullara göre değişebilecek bir esnekliğe sahip kılınmadığı sürece de bu tartışmalar sonuçlanmayacaktır.

Türkiye’de yapısal değişim beklentisi ve gerekliliğine olan inanç sadece tarım için geçerli değildir. Hemen her alanda yapısal değişim gerekliliği uzun süredir benimsenmekte ve buna ilişkin çalışmalar yürütülmektedir. Nitekim 7. Beş yıllık kalkınma planı dönemi içerisinde 20 farklı alanda yapısal değişimin öncelikle gerçekleştirilmesi öngörülmüş ve buna ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Bu alanlar içerisinde “Kamu hizmetlerinin etkinliğinin artırılması, “Devletin düzenleyici ve gözetici fonksiyonlarının geliştirilmesi” “Özelleştirme”, “devlet işletmeciliğinde yapısal değişim” ve “Tarımsal politikalarla ilgili yapısal değişim” gibi konular yer almaktadır. Burada seçilenler kamunun kendi fonksiyonlarını belirleme çabalarının göstergesi olarak öne çıkanlardan tarımla ilgili yüksek görülenlerdir. Kısaca kamuda da bir değişim ve yeniden yapılanma beklentisi oluşmuş ve bunun gerekliliğine olan inanç artmıştır.

4. TARIMDA KAMU KESİMİNİN YENİDEN YAPILANMASI

Tarımda kamu kesiminin yeniden yapılanması tartışmalarının eski yapı esas alınarak yürütülmemesi gerektiği daha önce ifade edilmişti. Bu ifadeye sadık kalınacaktır. Ne var ki sadece bilgi vermek ve hatırlatmak için günümüzde tarımla ilgili konularda görev alan ve yetki sahibi olan kamu kuruluşları bir şemada gösterilmiştir. Şema incelendiğinde sektörle ilgili kamu kurumlarının çokluğu ve bunların değişik üst birimler de yer aldığı görülecektir. Böyle bir ortamda isimlendirilerek bir örgüt yapısı önerilmesini ve bunların görev tanımlarının yapılmasını beklemek hem haksızlıktır hem de böyle bir çaba içine girmek gerekli değildir. Bunun yerine daha öncede değinildiği, aşağıdaki konularda yapılacak açıklamalar ve tespitler değerlendirilerek kamunun fonksiyonları belirlenmeye çalışılacaktır.

1. Tarımsal yapının genel özellikleri ve beklenen değişimler
2. Değişimin yönlendirilmesi ve hızlandırılması için yapılacaklar
3. Oluşacak yapının gelişerek sürmesi için yapılacaklar
4. Kamunun temel görevleri

Bu düşünce akışı içerisinde hareket edildiğinde kamunun üstlenmesi gereken görevler ortaya çıkarılabilecektir. Bu görevlerin yerine getirilmesinde bugünkü kurumlardan hangilerinin rol alacağı, bunların isimlerinin ne olacağını bu aşamada tartışmak yararlı değildir. Çünkü anlayış ve ilke birliği sağlanmadıkça kurumların isimlerinin şu ya da bu olmasının çok önemli olmadığı bilinmektedir. Sonuç olarak bu tartışmadan bir bakanlık kuruluş şeması beklenilmemelidir. Eğer tarımda ihtiyaç duyulan hizmetler ve işler ile bunların hangilerinin kamu, özel sektör ya da işletmelerce yapılacağı kararlaştırılır ve bunda anlayış birliği sağlanabilirse kamu kesiminin örgütlenme biçimini, genel kamu yönetimi de dikkate alınarak, belirlemek ve uygulamak zor olmayacaktır. O halde

burada bir ölçüde tarımsal üretimin geleceği ve devamı için gerekli iş ve hizmetlerin ne olacağına ortaya konması, bunların hangi kesimlerce yapılması gerektiği konusunda bir tartışmanın açılması önemlidir. bu tartışmanın uygun zeminlerde ve yeterli verilerle sürdürülerek bir sonuca ulaştırılması, zaman alsa da şüphesiz tarımda kamunun yeniden yapılması yol gösterici bilgiler sağlayacaktır.

4.1. Tarımsal Yapının Genel Özellikleri ve Beklenen Değişmeler

1. Türkiye’de tarımın gayri safi milli hasıla içindeki payı 1970 yılında % 31.9 iken 1995 yılından % 15.6 seviyesine inmiştir. Kalkınma planı hedefleri üzerinde olan bu payın önümüzdeki yıllarda biraz daha azalması beklenilmektedir. Yalnız bu azalmanın tarım sektöründeki gerileme ya da yerinde saymadan kaynaklanmadığı bilinmelidir. Çünkü, tarım sektörünün gayri safi yurt içi hasılaya katkı payı azalsa da, üretilen değer artışı devam etmektedir. Hatta tarım, verimlilik göstergelerinde önemli bir değişme olmadığı halde, genel ekonomi içerisinde kendine biçilen pozisyonun üstünde kaymayı sürdürmektedir. Diğer sektörlerden beklenenin gerçekleşmemesi ile açıklanabilecek bu durumun kısa sürede değişmesi beklenilmemeli, en azından tarımda önemli verimlilik ölçütlerinde iyileşme sağlanarak bu konunun bir süre daha kaybedilmeyeceği, yani beklenenin üstünde bir pozisyonda kalınacağı varsayılmalıdır.

Tarımın gayri safi milli hasıla içinde payı (% 15) ile tarımda tutulduğu varsayılan nüfus (% 40) bir arada değerlendirildiğinde tarım sektörü mensuplarının Türkiye’nin en fakir kesimini oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Mensupları geçim sıkıntısı içinde olan bu sektörün kendi gücüyle kalkınmasını beklemek hayalciliktir. Hele mensuplarının çoğu bu işi zorunlu olarak meslek edinmişler ve bu işten uzaklaşmak için fırsat buluyorlarsa hem sektörün hem de sektörde çalışanların geleceğine umutla bakmak mümkün değildir. bu nedenle mevcut üretim yapısı ve anlayışını değiştirmek için çaba harcanmalıdır. Bu değişime, diğer sektörlerdeki gelişmesi yanında, sektöre gerçek müteşebbisler, üreticiler kazandıracak faaliyetlerin önemli katkısı olacaktır.

2. Toplam tarımsal gelir içerisinde bitkisel üretimin payı % 70 civarındadır. Bitkisel ürünlerin bir bölümünün daha nitelikli ürünlere dönüştürülmesinde önemli bir rolü olan hayvancılığın gelişmesiyle hem işletme gelirinin hem de bu payın artması beklenir. Ne var ki Türkiye’de henüz bu yönlü bir değişim realize edilememiştir. Bu olumsuzluğun sürmesinde hayvansal ve bitkisel ürünler üretim değeri ve düzeyi ile tarım işletmelerinin süregelen yapısal sorunlarının önemli payı vardır.

Tarım işletmelerinin toplam gelirleri içerisinde hayvansal üretiminin payını artıracak önlemler alınmasının, hem işletmelerin refah seviyesinin yükselmesine, hem sürekliliğine ciddi katkılar sağlayacaktır. Yalnız, bu ifade her işletmede hayvansal üretim gelirlerinin artırılması uygundur ya da gerekir biçiminde algılanmamalıdır. Ancak, işletmelerin üretim desenlerinde hayvansal üretimin yer alıp almayacağına, alacaksa bunun seviyesinin ne olacağına karar vermede kullanılabilir işletme ya da bölge düzeyinde

toplanmış, doğru bilgilere sahip olmadığımız da unutulmamalıdır. Bu bilgilere sahip olmadan da ne ülke düzeyinde yapılacak üretim planlamasını ne de işletme geliştirme programlarını doğru kabul etmek mümkündür. O halde işletmelerin tanınması ve değerlendirilmesine imkan verecek bilgilerin toplanmasını bir zorunluluk olarak görmek ve bu bilgilere biran önce ulaşmayı ve bunlardan yararlanmayı hedeflemek gerekir.

3. Türkiye’de tarım nüfusu denildiğinde belirli bir nüfus büyüklüğünün altında kalan yerleşim alanlarında yaşayanların tamamı kastedilmekte ve buralarda yaşayanlar neredeyse yaptıkları işin ne olduğuna bakılmaksızın çiftçi olarak kabul edilmektedirler. Köylü ile çiftçiyi aynı sayan bu yaklaşım, ilgili kamu örgütünün görev alanını, yapay olarak genişletmektedir.

Bugün tarım işletmesi sahibi olarak nitelenen ailelerden bir bölümünün doğrudan tarımsal faaliyette bulunmadığı, bir bölümünün de yakın gelecekte tarımsal faaliyeti bırakacağı beklenilmelidir. Bu aşamada yapılması gereken, büyüme potansiyeli olan işletmelerin gerçek tarım işletmeleri haline dönüşmesini hızlandıracak ve tarıma nitelikli yeni müteşebbisler kazandıracak politikalar oluşturarak, uygulamaya aktarmaktır. Bu politikaların saptanması ve uygulamaya aktarılmasında ülkenin eğitilmiş insan gücü varlığı ve arazi mülkiyet yapısı ile büyük işletmelerin gelişmenin bir sonucu olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.

4. Türkiye’de tarım işletmesi kapsamında değerlendirilen işletmeleri bitkisel üretimin doğrudan hayvansal üretimin de dolaylı belirleyecisi olan arazi varlığı bakımından küçük ve hatta küçülen işletmeler olarak tanımlamak gerekir. Türkiye’de yukarıdaki ifadeleri haklı kılacak şekilde işletme sayısı hızla artmakta, yeni arazi edinilmemesinin doğal sonucu olarak da işletmeler küçülmektedir. Nitekim 1950 yılında yaklaşık 2.500.000 olan işletme sayısı 1991 4.100.000’e ulaşmış, işletme başına ortalama arazi varlığı da 77 da’dan 53 da’a inmiş, 1950’de 50 da ve daha az araziye sahip işletmelerin oranı % 60 iken bu değer 1991 yılında % 68’e yükselmiştir. Sonuç olarak Türkiye’de işletmelerin çok büyük bir bölümü 50 dekardan daha küçüktür. Bir de buna işletme arazilerinin çok parçalılığı eklenince tarımsal üretimin yükseltilmesine yönelik işletme içi tedbirler uygulanamamakta, ya da etkisiz kalmaktadır. Öte yandan toprak sahipliğine yönelik yasalar ve kırsal kesim nüfusunun çokluğu ile tarım dışı sektörlerin gelişme düzeyi bu işletmelerin büyütülmesini neredeyse imkansız kılmaktadır.

Kısa sürede ortadan kalkması beklenilmeyen bu yapıdan kaynaklanan olumsuzlukları en aza indirmede, arazi yönetimi dahil, bir çok alanda ortak hareket etmeye imkan verecek gönüllü ve ekonomik birlikteliklerin oluşturulmasına çalışmak gerekir. Tarımsal üretiminin verimliliğini artıracak bu oluşumlar işletmelerin daha ucuz girdi temin etmelerine, ürünleri değeri fiyata pazarlamalarına katkı sağlamakla kalmayacak, kamu hizmetlerinden daha etkin yararlanmalarına da imkan verecektir.

5. İşletme başını arazi büyüklüğünün yetersizliği yanında toprakla ilgili bir başka sorun da ülke tarım topraklarının hem nitelik yitirmesi hem de azalmasıdır. Toplum-

sal açıdan bakıldığında, toprağa sahip olmanın o arazi üzerinde her türlü tasarruf hakkını elde etmeye yetmemesi gerekir. Ne var ki Türkiye’de bu anlayış hakim kılınamamış erozyon, kentleşme, sanayileşme ve yanlış kullanım nedeniyle, toprak kaybı artmaya devam etmiştir. Zararın büyümemesi için toprak kaybının önlenmesi ve toprak varlığının geliştirilmesine yönelik çabalar ulusal bir politika içerisinde ele alınmalı, bu kayıplardan ilk önce ve en fazla etkilenenin sektörün tarım olduğu da unutulmamalıdır.

6. Türkiye’de, 9 tarımsal bölgeye ayrılarak incelenmesine rağmen, oldukça farklı alt üretim bölgeleri olduğu bilinmektedir. Üretim unsurları ve ürünler bakımından da büyük bir çeşitliliği gündeme getiren bu farklılıklar, doğal olarak işletme sorunlarının çözümünde geçerli olacak yolların da çeşitlenmesine yol açmaktadır.

7. Türkiye’de mevcut işletmelerin gerçek tarımsal işletme hüviyeti kazanmaları sürecinde bazı bölgelerin bir ya da birkaç ürünün üretiminde ihtisaslaşmaları beklenir. Nitekim bugün bile kimi bölgeler için temel üründen söz etmek mümkündür.

8. Tarım işletmelerinin çok büyük bir bölümünün küçük ölçekli olması, tarımda çalışan nüfusun çokluğu, iç ticaret hadlerinin genellikle tarım ürünleri aleyhine seyretmesi ve işletmelerin ortak hareket etme kültürleri ile bilgi düzeylerinin eksikliği üretim sistemlerinin değiştirilmesi ve iyileştirilmesinde ciddi bir handikap oluşturmaktadır. Yukarıda belirtilen niteliklere sahip işletmelerin bu açmazdan kurtulmaları, bu kısır döngüyü kırmaları da pek kolay görünmemektedir. Bu kısır döngünün kırılmasına yardımcı olacak öğelerden ilk akla gelenler bilgi ve sermayedir.

Eğer işletmelerin özellikle sermaye eksiklikleri giderilemezse, üretim teknolojilerinde, dolayısıyla üretim düzeylerinde ciddi bir gelişme beklenilmemelidir. Oysa Türkiye’de hem üretim hem de verimliliğin hızla artırılması zorunluluğu her kesimce kabul edilmektedir.

9. Tarım ürünlerinin önemli bölümü stoklanamamaktadır. Ayrıca tarım işletmeleri çoğu kez ihtiyaçları nedeniyle çoğu kez stoklanabilecek ürünlerini de en kısa sürede elden çıkarmaktadır. Buna karşılık tarımsal girdi temin eden sektörler neredeyse fiyat dikte ettirecek güç ve bağlara sahiptir. Üretilen ürünün düşük fiyattan satılması, üretim girdilerinin yüksek fiyattan alınmasına yol açan bu yapının kırılması için üreticilerin en azından muhatapları düzeyinde örgütlü bir yapıya ulaşmaları gerekir.

Türkiye’de entansifleşmiş kabul edilen üretim dallarında örgütlenmenin daha hızlı sağlandığı görülmektedir. Pazarda yalnız kaldıklarında uğradıkları zaman büyüklüğünü fark ettikçe işletmelerin bir araya gelmek için daha fazla emek ve para harcamaları beklenilmelidir.

10. Tarımsal üretimin bütün dalları az ya da çok doğal koşulların etkisi altındadır. Özellikle kuraklık, sel, dolu ve don gibi doğal afetlerle hastalık ve zararlılar sektöründe çalışanların sıklıkla karşılaştıkları olumsuzluklardır. Hem üreticileri hem de tüketici-

leri zor durumda bırakan bu olumsuzlukları en aza indirecek önlemler geliştirmede, üreticilerin daha hassas davranmaları beklenirse de, yeterli olamayacakları açıktır.

11. Tarımsal ürünlerin büyük bir bölümü, daha öncede değinildiği gibi zorunlu tüketim maddesidir. Bu nedenle üretimin sürekli kılınması ve bunların alım gücüne uygun fiyatlarla pazarlanması arzulanır. Bu koşulun sağlanabilmesi için zaman zaman sektörün desteklenmesi gerekir. Bu desteklerin niteliği ve miktarı toplumda genel dengeleleri zorlamayacak işletmelerin gelişmede katkıda bulunacak şekilde düzenlenmelidir.

Tarım sektöründe desteklerin kalkacağı beklenilmemelidir. Yalnız desteklerin niteliği, miktarı hangi ürünlere verileceği izlenecek politikaların gereği olarak değişebilir.

12. Her ülkeye, hatta bölgeye ve işletmeye özel koşullarda gerçekleştiriliyor olsa da tarımsal üretimi, dünyadaki gelişmelerden ve tarımsal üretimden soyutlanmak olası değildir. Fakat tarım işletmelerinin tek başlarına dünyadaki gelişmeleri ve üretimi izleyebilmeleri, bunların kendilerine olumlu yansımalarda bulunmasını sağlayacak uygulamalar içine girebilmeleri de beklenilmemelidir.

13. Tarım ürünlerinin önemli bir bölümü tarımsal sanayinin hammaddesidir. Tarımsal sanayi, ürünleri başka formlara dönüştürerek, veya daha dayanıklı kılarak katma değer yaratmaktadır. Bu nedenle gelecekte sanayici-üretici ilişkisinin daha da artacağı beklenilmeli ve bu ilişkiyi her ikisinin de birbirine ve topluma katkı sağlayan bir yapıya kavuşturmasını sağlayacak şekilde desteklemenin yolları aranmalıdır.

14. Tarım sektörü şimdilik yoğun bilgi kullanıyor olmasa da, en az diğer sektörler kadar bilgi ve teknolojiye muhtaçtır. Hatta ürün çeşitliliği ve bölgesel farklılıklar çok değişik koşullara uygun teknoloji üretimini zorunlu kılmaktadır. Bunlara ek olarak, sektör yatırımları kısa vadeli görüşlere dayandırılmayacak kadar düşük kar marjına sahiptir. Bu iki durum hem sektörde bilgi ve teknoloji üretimini hem de uzun vadeli politikalar belirlenmesini zorunlu kılar. Türkiye’de ne yazık ki bu alanlarda yeterli sayılabilecek gelişmeler olmamıştır.

Yukarıda ana başlıklarda anlatılanlar Türkiye’de tarım sektöründe ortaya çıkacak gelişmelerle bir arada ele alınırsa hangi hizmetlerin kamu gücünü gerektirdiği, hangi işlerin yapılması sürecinde kamunun rol olması gerektiği, hangi hususlarda kamunun hakemliğine ihtiyaç duyulacağı kestirilebilir. Bu kestirimlerdeki isabet ve yönetim anlayışındaki tercihler kamu kesiminin örgüt yapısını da ortaya koyacaktır.

Yukarıda anlatılanlara dayanılarak; Türkiye’de tarımsal yapının genel özellikleri şöyle sıralanabilir.

1. Tarımda çalışan nüfus fazladır ve sektörün gayri safi milli hasılaya katkısı düşüktür.

2. Toplam tarımsal üretim içerisinde, hayvansal üretimin payı düşüktür.

3. Türkiye’de tarımsal üretim ile kırsal kesimde yaşama özdeş tutulmaktadır. Bir başka ifadeyle çiftçi veya üretici ile köylü ayrımı netleşmemiştir.

4. Tarım işletmesi kapsamında yer alan işletmelerin büyük çoğunluğu;

- a - küçük ve küçülen
- b - parçalı arazi varlığına sahip
- c - bilgi ve teknoloji kullanım düzeyi düşük
- d - sermayesi yetersiz işletmelerdir

5. Toprak ve su kaynaklarının korunması ve geliştirilmesine olan ihtiyaç devam etmektedir.

6. Türkiye’de çok farklı iklim ve işletme tipi mevcuttur. İşletmelere uygun ürün deseni belirlenebilmiş değildir.

7. Tarımsal ürünler üretici ve tüketici fiyatları arasındaki fark yüksektir ve üretimin pazar ve fiyat garantisi yoktur.

8. Tarımsal üretimde doğal koşulların egemenliği sürmektedir.

9. Hastalık ve zararlılarla mücadele önemli gündem maddelerini oluşturmaktadır.

10. Türkiye’de tarım sektörünün dünyadaki gelişmelere ayak uydurma yönünde eksiklikleri devam etmektedir.

11. Tarımsal üretim-Tarımsal Sanayi İşbirliği yeterli değildir.

12. Tarımsal destek ve sübvansiyonların miktarı, ve verilmiş şekline ilişkin politikalar netleştirilememiştir.

13. Üreticilerin hem ortak hareket etme bilinci hem de ortak hareket amacıyla oluşturduğu yapıların etkinliği düşüktür.

14. Genel politikaların oluşturulmasında söz sahibi olan kurumlar arasında işbirliği yeterince geliştirilemediği gibi, bu politikalara üretici kesimin etkisi ve katılımı sağlanamamıştır.

Aynı şekilde gelecekte ortaya çıkacak değişiklikleri şöyle sıralamak mümkündür.

1. Tarımda çalışan nüfus hem oran hem miktarı olarak azalacaktır.

2. Toplam hasılda hayvansal üretim daha ağırlıklı bir noktaya ulaşacaktır.

3. Tarıma yeni ve bilgili müteşebbisler katılacaktır.

4. Büyük ölçekli işletmelerin nispi miktarı artacaktır.

5. Üretici, pazarlayıcı ya da alıcı arasında daha sıkı bağlar oluşacaktır.

6. Öncelikle bazı bölgelerde belirli ürünler üretiminde ihtisaslaşmış işletmeler ortaya çıkacaktır.

7. Sorunların çözümünde ve kendilerine yönelik politikaların oluşumu sürecinde üreticiler daha aktif rol alacaklardır.

8. Üretici örgütlerinin, ekonomik, teknik ve politik gücü artacaktır.

9. Dünya pazarlarında rekabet sertleşecektir.

10. Diğer ülke ya da topluluklarla ortak hareket etme zorunluluğu artacaktır.

11. İşgücü maliyeti yükselecektir.

12. Bilgi ve teknoloji kullanım düzeyi artacaktır.

13. İşletme muhasebe sistemi gelişecektir.

14. Tarımsal entegrasyon düzeyi yükselecektir.

4.2. Değişimin Yönlendirilmesi ve Hızlandırılması İçin Yapılacaklar.

Tarım sektöründe işletme yapısı, ürün çeşitliliği ve işletmecinin nitelikleri dahil hemen her unsorda ciddi değişimler beklenmelidir. Bu değişim;

a - Verimlilik ilkelerine uyabilen

b - Pazar sinyallerini algılayarak üretim koşullarına uygun ürün desenini kararlaştırabilen

c - Ortak hareket etme becerisi ve isteği olan

d - Bilgi ve teknolojiyi kolayca benimseyip uygulananabilen

e - Hizmet satın alma gücüne sahip

f - Kayıtlı ekonomiye dahil olmaya uygun

g - Sahipleri gerçek müteşebbisler olan

İşletmelerin ortaya çıkmasını sağlayacak şekilde yönlendirilmelidir. Bu sonuca kısa sürede ulaşabilmek için ise tarım politikaları;

– İşletme ölçeklerinin artmasına

– İşletmelerde sermaye birikiminin sağlanmasına

– Tarımsal alt yapının geliştirilmesine

– Her üretim dalında sivil örgütlenmenin gerçekleştirilmesine ve sivil örgütlerinin kendi problemlerinin çözümünde söz sahibi olmalarına hizmet edecek şekilde belirlenmelidir.

4.3. Oluşacak Yapının Geliştirilerek Sürdürülmesi İçin Yapılacaklar

Türkiye’de ortaya çıkacak tarımsal yapı bundan önceki bölümlerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu yapının sürdürülmesi için yapılması gerekenler aşağıda maddeler halinde verilecektir.

1 – Tarımda verimliliğin yükseltilmesi için genetik ıslah çalışmalarının yürütülmesi (damızlık ve tohum, fidan vb. temini ve/veya üretimi)

2 – Ürün fiyatlarının çiftçi ve tüketici aleyhine oluşması ihtimalini azaltacak tedbirler alınması,

3 – Üreticinin girdi sağlama ve ürün pazarlamada pazarlık gücünün artırılması,

4 – Hastalık ve zararlılarla mücadelenin gereğince ve aksatılmadan yürütülmesi,

5 – Üretimde istikrar sağlayabilmek için gerekli görülen ürünlere pazar garantisi verilmesi,

6 – Çevre korumanın benimsetilmesi,

7 – İhracat için üretimin hedef alınması,

8 – Kalite bilincinin geliştirilmesi,

9 – Üretici sanayici işbirliğinin oluşturulması,

10 – İşletmecinin bilgi düzeyini artırmasına imkan verecek önlemlerin alınması,

11 – Tarımsal üretim işletmesinde yaşamının bugünkü dezavantajlarının ortadan kaldırılması,

12 – Tarım tekniklerini geliştirecek, girdileri etkili ve ucuz kılacak araştırma geliştirme faaliyetlerinin aksatılmadan yürütülmesi.

4.4. Kamunun Tarımsal Üretimle İlgili Temel Görevleri

Geçmişte olduğu gibi gelecekte de kamunun temel görev alanları var olacaktır. Bunlar;

1 – Gıda güvenliğinin sağlanması,

2 – Gıda denetimi,

3 – Doğal kaynakların (toprak, su, mera, gen kaynakları, vb.) korunması ve geliştirilmesi,

4 – Üretim koşullarının geliştirilmesi ve yürütülmesine yönelik yasal alt yapının oluşturulması,

5 – Genel politikaların belirlenmesi ve uygulanması,

6 – Uluslararası ilişkilerin düzenlenmesi ve yürütülmesi,

7 – Pazar alt yapısının oluşturulması,

8 – Özel sektör için cazip olmayan ve gelişmemiş yörelerde sektörle ilgili tüm hizmetlerin, o bölgelerin gelişerek bir an önce sorunlarını kavranıp çözebilecek duruma gelmesi hedefinin uygun olarak yürütülmesi.

Yukarıda ilk alt başlıkta yer alanlarla daha sonraki üç alt başlık altında sıralananlar bir arada değerlendirildiğinde; yürütülmesi gereken işler, üretilmesi gereken hizmetler ve kurulması gereken yapılar ortaya çıkar. Bu aşamadan sonra yapılması gereken bunlardan hangilerinin doğrudan kamu tarafından yapılacağı, hangilerinde özel sektörle kamunun ortak çalışacağı ortaya konulmasıdır. Bu tespitleri takiben, daha önce de belirtildiği gibi, gelişmesi beklenen demokratik anlayışa uygun olarak, kamunun örgüt yapısı oluşturulmalıdır.

Mevcut yapı ile oluşturulacak yapı arasında önemli farklılıkların olması beklenilmelidir. Bu değişimin özümsebilmesi ve geçişin kısa sürede gerçekleştirilebilmesi kuruluş yasasında görev tanımlamanın kesin sınırlarla çizilmesine ve bir takım varlıkların (bina, eleman, arazi, ekipman, üretim tesisi) yeni oluşacak sivil ve karma örgütlere devrine bağlıdır. Ayrıca yeni kurulacak yapının yönetim kademesinden başlayarak çalışanlarına anlatılması, öğretilmesi, kamuoyunun bu konuda doğru ve etkili bir şekilde bilgilendirilmesi sistemin temel işlevlerini daha sorunsuz yürütmesine yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak yapılacak işlerden doğrudan kamu yönetiminde kalacaklar;

- 1 – Gıda güvenliği ve kontrolünün sağlanması
- 2 – Toprak-Su kaynaklarının geliştirilmesi, ve tarımla ilgili doğal kaynakların korunması
- 3 – Uluslararası ilişkilerde tarımla ilgili konularda izlenecek stratejilerin belirlenmesi
- 4 – Ülke genelinde hastalıklar ve zararlılarla mücadele programlarının hazırlanması, yürütülmesi veya yürütülmesi
- 5 – Araştırma faaliyetlerinin organizasyonu, yürütülmesi ve bu faaliyetler için kaynak temini
- 6 – İlgili kurum ve kuruluşların katılımıyla belirlenecek kısa ve uzun vadeli üretim ve destekleme programlarında kendine verilen görevlerin yapılması,
- 7 – Strateji belirleme ve durum değerlendirmeye imkan verecek sıklık ve ayrıntıda veri toplanması veya toplatılması.

İKİNCİ OTURUM

HAYVANCILIĞIN GELİŞMESİNDE DESTEKLEME POLİTİKALARI

BAŞKAN

Prof. Dr. Turan GÜNEŞ
(Çankaya Ü. İkt. İd. Bil. Fak.)

SUNUŞLAR

*AB Ülkeleri ve Türkiye’de Hayvansal Üretimi
Destekleme Politikaları*

Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN
(A. Ü. Ziraat Fakültesi)

*Dünya Ticaret Örgütü ve
Hayvancılık Sektörünün Geleceği*

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ
(H. Ü. İkt. İd. Bil. Fak.)

Türkiye’de Hayvancılığın Finansmanı

Prof. Dr. Mehmet BÜLBÜL
Araş. Gör. F. Handan GİRAY
Araş. Gör. Figen BEŞPARMAK
(A. Ü. Ziraat Fakültesi)

AB ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'DE HAYVANSAL ÜRETİMİ DESTEKLEME POLİTİKALARI

Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN

*A. Ü. Ziraat Fakültesi
Tarım Ekonomisi Bölümü*

1. Giriş

1 Temmuz 1995'de yürürlüğe giren GATT sözleşmesi gereği sanayileşmiş ülkeler tarıma verilen sübvansiyonları azaltmak amacıyla tarımda yeni reform çalışmaları içine girmişlerdir. Bu ülkeler arasında Avrupa Birliği (AB), ABD ve Japonya da yer almaktadırlar.

Bu reform çalışmalarının geçmişinde rasyonel olarak düşünülmeyen politikaların dünya piyasalarında yarattığı sarsıntı ve gelişmiş ülkelerde kendisini gösteren hoşnutsuzluklar vardır. Başını AB'nin çektiği çeşitli ülkelerdeki yüksek tutulan yurtiçi fiyatlar ve sübvansiyon ödemeleri 1970'li ve 1980'li yıllarda hem bu ülkelerdeki tüketicilerin yüksek fiyatlarla besin maddesi tüketmeleri, hem de vergi mükelleflerinden toplanan paraların tarım üreticilerine aktarılması anlamına gelmekteydi. Yani hem tüketici hem vergi mükellefi, tarım üreticisi lehine adeta sömürülmekteydi. Bütün bunların ötesinde bu politikalar sonucu ortaya çıkan ürün fazlaları dünya fiyatlarının düşmesine neden olmuştur. İhracat sübvansiyonları ile dünya piyasalarına aktarılan ürün fazlalarının yarattığı arz baskısı ile de fiyatlardaki düşme yapısal bir karakter kazanmıştır. Gelişmekte olan ülkeler ister istemez gelişmiş ülkelerin tarım politikalarının sonuçlarından çok olumsuz biçimde etkilenmiştir.

Zaman içinde tarım politikalarının tarım kesiminde çalışanların kayıtsız şartsız desteklenmeleri demek olmadığı, tarıma yapılan yardımların fazlalığının tarım politikasının etkin ve başarılı olduğunu göstermediğinin bilincine varılmıştır. Aksine tarım politikasının çiftçinin piyasa ekonomisi içinde kendi ayakları üzerinde durmasını sağlaması ve ancak bir darboğaz yaşanmışsa, onun aşılması için önlemler getirilmesi gerektiği açıkça ortaya çıkmıştır.

Bu eğilimler çerçevesinde OECD üyesi gelişmiş ülkelerde tarım politikalarının vergi mükellefi ve tüketiciye maliyeti azalmaya başlamıştır. 1996 yılında tarım politikası harcamaları 1995'e göre 36 milyar ABD Doları daha az olmak üzere, toplam 297 milyar ABD Doları'dır. Bu da gelirini yalnız tarımdan kazanan bir aile başına 14.000 Dolar ve bin ha. ekili alana 161 Dolar demektir (Agra-Europe 32/97).

Henüz Türkiye'nin ölçeklerine göre çok yüksek miktarlarda yardım veriliyor olmakla beraber, yardımlardaki bu azalma eğilimi, dünya fiyatlarının yüksekliği, bu saye-

de ihracat sübvansiyonlarının daha kolay düşürülebilmesi sayesinde ortaya çıkmıştır. Ama dünya fiyatlarında yeniden bir düşme olursa, sübvansiyon düzeyinin de yeniden artması beklenebilir.

Bütün bu çerçeve içinde, AB hayvancılık politikası da yeniden şekillendirilmiştir. Bu yeni yaklaşım daha çok primler yoluyla yapılan desteklemenin üretimi yönlendirmesine dayandırılmıştır.

2. AB Uygulamaları

Ortak tarım politikasında (OTP) reform gereksinimi zaman içinde sürekli politika farklılaşmalarına yol açmıştır. Bununla beraber 1988 ve 1992 reformları politika değişikliklerinde kilit taşı özelliğini taşımaktadır. 1992 reformu çok başarılı olmuştur. Ama bunun geliri artırıcı doğrudan yardımlara dayalı ve bu yolla iç fiyatları dünya fiyatları düzeyine getiren bir politika ile daha da geliştirilmesi gereği üzerinde durulmaktadır. Çünkü dünya piyasalarında dengenin yeniden bozulması tehlikesi sürmektedir. Ayrıca 1999 da başlayacak olan yeni dünya ticaret görüşmeleri sırasında AB'nin güçlü olabilmesi için buna hazırlıklı olmak gerekecektir. Gene, çevre dostu yöntemlerle üretilen ve kalite unsuru ön planda gelen tarım ürünlerine olan talep artmaktadır. Bunların dışında, hiç de gözardı edilmemesi gereken bir diğer husus da AB'nin başlattığı yeni genişleme hareketinin tarım alanında getireceği sorunları göğüsleyebilecek veya şiddetini azaltabilecek yeni önlemler geliştirilmesidir. Bütün bu nedenler ve geçmişte yaşanmış tarım politikası sonuçlarının ortaya çıkardığı deneyimler, AB'ni yeni politikalar oluştururken eski hatalara düşmekten koruyacak yöntemler geliştirmeye zorlamaktadır.

1995 yılında Avrupa Konseyi Madrid toplantısında bir strateji belirlemiştir. Bununla Avrupa tarımına rekabet gücü, iç piyasalarda tarım ekonomisi ve besin maddeleri üretimini güçlendirmek ve dünya piyasalarında ticaretin serbestleşmesi ve dünya çapında besin maddesi talebinde ortaya çıkan artış konuları üzerinde durularak, 1992 reformunun genişletilerek sürdürülmesinin önemi vurgulanmıştır. Bu arada kırsal alanın geliştirilmesi, tarım politikalarının yürütülmesinin merkezîyetçilikten büyük ölçüde uzaklaştırılması ve yasal hükümlerin AB çapında esaslı ölçüde basitleştirilmesi talep edilmiştir. 1996 yılında getirilen düzenlemeler de bu görüşler ışığında olmuştur.

Reform öncesinde olduğu gibi reform sonrasında da AB'de hayvancılık alanında yapılan düzenlemeler canlı hayvanlar ile süt ve et piyasalarına yöneliktir.

2.1. Canlı hayvanlara verilen yardımlar

Canlı hayvanlara müdahale iki türlü olur; hayvan sayısının sınırlanması ve çeşitli şekillerde yapılan ödemelerle hayvancılığın yönlendirilmesi.

AB ülkelerinde her işletmede varolan sığır ve koyunların kayıtlarının tutulması mecburidir. Yardımlardan yararlanabilmek, hayvanların kayıtlarının ve kulak numaralarının bulunmasını gerektirir. Bu sayede de işletmelerdeki hayvan varlığının bilinmesi ve

denetimi sağlanır. Ayrıca bu sayede hayvanların sağlık kontrolü de yapılmakta, kulak numaralarının kaybedilmesi veya numaraların okunmaz duruma gelmesi hallerinde bile hayvanlara hemen aynı numaraları tekrar verilmektedir. Özel prim veya dişi sığır primi alacak üreticiler 30 günlükten büyük hayvanlarını kaydettirmek zorundadırlar. Bu primlerden yararlanabilmek için işletmedeki bir hektar yem bitkisi üretim alanına düşen hayvan varlığı 2 büyükbaş hayvan olmalıdır. 1996 dan önce bu sayı ha başına 2,5 büyükbaş hayvan birimi iken, ekstansifleştirme eğilimi nedeniyle bu yoğunluk faktörü de düşürülmüştür. Bu alan yılın en az 1 Ocak- 31 Temmuz dönemleri arasında büyük veya küçükbaş hayvanların beslenmesinde kullanılacak yem maddelerini yetiştirmeye ayrılmış olmaktadır. Bu konuda yalan beyanda bulunanlara bir sonraki yıl prim ödenmez.

İşletmedeki yem bitkisi ekim alanına göre elde tutulacak hayvan sayısı (büyükbaş hayvan birimi olarak) belirlenir. Ancak bu sayıdan süt inekleri düşülür. Üreticinin üretmesine izin verilen süt miktarı (kota) bir süt ineğinin ortalama veriminin 5250 kg olduğu öngörüsünden hareketle, kaç inekten elde edilebilecekse, o kadar da süt ineği tuttuğu hesabıyla işletmede kaç erkek sığır, büyütücü inek veya koyun tutabileceği hesaplanır.

Bu hayvan yoğunluğu ve yem bitkisi ekim alanı küçük üretici için geçerli değildir. Küçük üreticiler azami 15 büyükbaş hayvan birimini elde tutabilirler. Ancak büyükbaş hayvan birimi; 2 yaşın üstündeki hayvanlar için 1,0, 6 ay ile 2 yıl aşamasındaki genç hayvanlar 0,6, dişi koyunlar 0,15 büyükbaş hayvan birimi kabul edilirler.

Eğer bir işletmede bir hektar yem bitkisi ekim alanına 1,4 büyükbaş hayvan biriminden daha az hayvan düşüyorsa, o zaman da ayrıca ekstansif hayvancılık yapıldığı için ekstra prim ödenir.

Bunun dışında erkek sığırlar için kesim primi adı altında ekstra bir prim ödenir. Bu prim her hayvan için farklı yaş gruplarında (10 ve 22 aylıkken) azami iki defa ödenir. Bu prim yılda azami 90 hayvana (yani 180 prim halinde) verilir.

Ayrıca AB'nin az gelişmiş bölgelerindeki üreticiler arasında, göçebe hayvancılık yapanlara özel düzenlemeler getirilmiştir.

Yine 1 Ocak - 30 Nisan arası kesilen erkek hayvanlara mevsim primi, en az üç tane buzağılı ineği olanlara dişi sığır primi, danaların erken elden çıkartılması için prim ve dişi koyunlara anaç koyun primi verilmektedir. Bunların dışında bir de süt ineklerine yıllık bir ödeme yapmak gündeme gelmiştir.

2.2. Süt piyasası düzenlemeleri

Süt piyasalarına müdahaleler üç şekilde olur: Fiyat mekanizması çevresinde müdahale alımları, kotalar ve yardım mekanizmaları.

Alımlar yalnız tereyağı için, bazı yıllarda da yağsız süttozu için yapılır. Piyasa fiyatının belirlenen müdahale fiyatının altında oluşması halinde, müdahale fiyatından da-

ha düşük bir satınalma fiyatından ürünün alımına geçilir. Son yıllarda yem fiyatları düştüğü için süt hedef fiyatı ile tereyağı ve süt için müdahale fiyatları da düşme eğilimindedir.

Kotalar her üye ülke için konulmakta ve bu süt işleyen firmalar ve üreticiler arasında dağıtılmaktadır. Kota süt miktarı olarak belirlenmekle beraber, süütün içindeki yağ miktarı dikkate alınarak kotalar değerlendirilir. Kotanın aşılması halinde üreticiden hedef fiyatın %115'i oranında bir süper vergi kesilerek, üreticilerin ürün fazlası oluşmasına bireysel olarak engel olmaları öngörülmektedir.

Yardım mekanizmaları ise tereyağının depolanması için geçerlidir. Yağsız süttözunda piyasada dengenin kurulduğu ve mevsimsel depolama ile sorun çözümlendiği için yardım durdurulmuştur. Buna karşılık yağsız süttözu fazlasını eritmek için hayvan yemlerine katılan veya kazein ve kazeinat imalinde kullanılan süttözu için de yardım yapılır.

2.3. Et piyasa düzenlemeleri

Eti için yetiştirilen hayvanlara verilen ve yukarıda değinilen yardımların dışında müdahale alımları ve depolama yardımları vardır.

Müdahale alımı, belirli sığır eti kategorileri için belirlenen müdahale fiyatı dikkate alınarak yapılır. Bunun için AB'de piyasa fiyatı müdahale fiyatının %84 ünün gene aynı anda üye ülkede aynı kategorideki etin piyasa fiyatının da müdahale fiyatının %80'inin altına düşmesi ve bu durumun iki hafta devam etmesi gerekir. Bu koşullardan birisinin gerçekleşmemesi halinde alım yapılmaz. Bazı sığır eti kategorileri için ise AB fiyatının müdahale fiyatının %78 inden, üye ülke fiyatının müdahale fiyatının %60 ından düşük olması halinde alımlar başlar.

Koyun etinde bir temel fiyat belirlenmiştir. Bunun dışında Topluluk için bir eşik sürü miktarı belirlenmiştir. İngiltere için bu miktar 18,1 milyondur. Geri kalan üye ülkeler için ise 45,3 milyonluk sürüye izin verilmektedir. Sürü genişliğinin her %1 artması halinde temel fiyat %1 düşürülür. Ayrıca her ülkedeki koyun yetiştiriciliğinin önemi dikkate alınarak belirlenen katsayılarla her ülkedeki koyun eti piyasa fiyatlarının çarpımı yoluyla hesaplanan Topluluk temsili fiyatı da ne zaman ilgili alanda piyasada darboğaz oluştuğunu ve müdahale edilmesi gerektiğini belirlemede yardımcı olur.

Tavuk eti için Topluluk'ta bir müdahale mekanizması düşünülmemiştir. Domuz etinde ise piyasada darboğaz oluşması halinde Komisyon'un önerisi ile müdahaleye geçilebilir. Depolama yardımları ise hem sığır eti, hem koyun eti için verilmektedir.

3. Türkiye'deki Uygulamalar

Türkiye'de hayvancılığın gelişmesi için yapılan düzenlemeler çok kapsamlı değildir. Suni tohumlamanın devlet tarafından yapılması, damızlık hayvanların ithalinde gümrük vergisi alınmaması gibi önlemler dışında bu alanda yapılanlar, yapıldığı iddia edilenlerin yanında çok önemsiz kalmaktadır. Kısa bir süre et primi ödenmesi gündeme

gelmiş, süt primi çok yetersiz miktarlarda ödenmiş, SEK özelleştirilmeden önce de süt alımları yapılmıştır. Günümüzde çoğu çiftçi ailesinin elinde melez veya kültür ırkı sığırlar varsa, bunun uzun yıllardır bu alanda sürdürülen çabaların bir sonucu olduğunun kabulü gerekir. Ama hayvancılık Türkiye’de hala sürdürülüyorsa, bu da devlet politikalarının değil, çiftçinin sebatı sayesinde, denilebilir.

SEK in tamamen, EBK nun kısmen özelleştirilmesi bu alandaki devlet müdahalelerinin bittiğini gösterir. Hükümetçe planlanan hayvancılığı geliştirme projesinin neacağı nasıl hayata geçirileceği, ne derece ciddiyetle ele alınacağı bilinemediğinden, bu projenin akibetinin de bir zamanlar üzerinde yoğun tartışmalar yaşanan ama fos çıkan sıfır faizli hayvancılık kredilerine benzermemesini umut etmek istiyorum.

4. Bir Karşılaştırma ve Sonuç

Türkiye’deki hayvancılık politikalarını AB’deki politika uygulamaları ile karşılaştırmak iki açıdan önem taşımaktadır. Birincisi Gümrük Birliği’nin (GB) tarım ürünlerine de yaygınlaştırılması çalışmaları çerçevesinde bir taraftan karşılıklı gümrük kolaylıkları tanınırken, diğer taraftan GB koşulu olarak Türkiye’nin politikalarını AB’nin politikasına uydurması taahhüdüdür. İkincisi ise hayvancılığı çok gelişmiş bir ülkeler grubunun uygulamalarından örnekler çıkarmaktır.

Türkiye’deki çiftçi eline geçen fiyatlar olarak koyun ve sığır eti, tereyağ ve inek sütü fiyatları AB piyasa fiyatları ile karşılaştırıldığında Türkiye’deki fiyatların AB piyasa fiyatlarının çok az bir oranda (%1-7) altında, Türk çiftçisi varlığını sürdürmekte zorlanırken, tavuk eti fiyatı ise bir ölçüde AB fiyatlarının üstündedir (Grethe, 1997). Bu fiyatlarla AB üyesi ülkeler çiftçilerinin yüksek gelirlere kavuşmaları bir taraftan verimli ve büyük ölçekli üretimleri diğer taraftan AB’de düşme eğiliminde olan yem fiyatları ile ilgilidir. Bunun dışında deli dana hastalığının AB’de iç talebi azaltması ve GATT sözleşmesi gereği ihracat sübvansiyonlarının azaltılması da Topluluk için fiyatların düşme eğilimine girmesi ve fiyat politikalarının da daha düşük düzeylere dayandırılmasıyla sonuçlanmaktadır. Ama çeşitli şekillerde çiftçilere yapılan yardımlar bu fiyatlarla da hayvan yetiştiricilerinin karlı yetiştiricilik yapmasına olanak tanımaktadır.

Türkiye’de ise AB fiyatlarına yakın oluşan fiyatlar yapısal sorunları kadar yem fiyatlarıyla da ilgili yüksek maliyetler karşısında yetiştiricinin zor ayakta kalmasına neden olmaktadır. Bir yardım mekanizmasının da olmaması, tarafların rekabet güçleri açısından durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Bir diğer husus da üreticinin dış rekabete karşı korunmasıdır. Türkiye’nin tarifeleri tavuk eti hariç, AB koruma düzeylerinin %15-115’i arasında daha düşüktür (Örneğin tereyağında Türkiye’deki tarife %50 iken, AB deki tarife %165’dir) (Grethe 1997).

Çiftçi eline geçen fiyatlar düşüken, sanayi ürünleri fiyatları, özellikle tereyağ ve yağsız süttozu fiyatlarının AB fiyatlarının önemli ölçüde üzerinde olduğu saptanmış ve bunun olası nedenleri de şu şekilde sıralanmıştır. 1) Ya işletmelerdeki inek sayısının az-

lığı ve dağınıklık nedeniyle süt toplama maliyetleri yüksektir 2) Ya üreticilerin sanayi kuruluşlarına teslim ettikleri sütün yağ oranı düşüktür 3) Ya teknoloji AB deki farklılıklara göre daha az gelişmiştir 4) Yahut kar marjları Türkiye’de daha yüksektir (Grethe 1997).

Karşılaştırmalar sonucu ortaya çıkan bütün bu olumsuz durumların yanısıra, kaydedilmesi gereken bir diğer husus da, AB de yetiştiriciliğinin terkedilmesi tehlikesi başgösteren yerli ırkların korunmaya alınmaları için önlemler alınırken, bir de tiftik keçisi gibi değerli bir hayvanın bile yetiştiriciliğinin sona ermesi tehlikesi karşısında, hemen hiç kimsenin kılını kıpırdatmaması gibi vahim bir gelişme vardır.

Gene AB’de mera arazisi birimi başına hayvan miktarı azaltılmaya çalışırken, bizde hayvan başına düşen mera arazisi genişliğinin azalması bile ilgilileri bir türlü harekete geçirememektedir.

AB ile GB çerçevesinde sürdürülen görüşmelerde karşılıklı tavizler verilmektedir. İleride bu tavizler daha da genişletilecektir. Türkiye’de fiyatların üreticiyi korumazken tüketiciye pahalı gelmesi, sübvansiyonlarla ucuzlatılan hayvansal ürünlerin Türk piyasalarını yavaş yavaş ele geçirmesiyle sonuçlanabilir. Bunun önleminin alınması, proje hazırlamakla değil, onları gerektiği şekilde hayata geçirmekle olur. Umudumuz sıfır faizli kredilerde olduğu gibi sabun köpüğü gibi sönmeyecek atılımların ciddiyetle ele alınmasıdır.

KAYNAKLAR

Bundesministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten, Die Europaeische Agrarreform - Tierpraemien. Januar 1996.

Europacische Union, Europa - Nachrichten, Agra-Europe 24/96, Juni 1996.

Henrichsmeyer, W. Zwischenbilanz der EU-Agrarreform aus wissenschaftlicher Sicht. Agra-Europe 24/96, 10 Juni 1996.

Europaeische Union, Perspektiven der Agrarpolitik im Kommenden Jahrzehnt. Dokumentation, Agra -Europe 26/96, 24 Juni 1996.

Europaeische Union, Bericht über Praemienregelung für den Kaelbermarkt. Dokumentation, Agra Europe 17/97, April 1997.

Europaeische Union, Agenda 2000 - Band I. Dokumentation, Agra-Europe 30/97, 28 Juli 1997.

Europaeische Union, Europa-Nachrichten. Agra-Europe 32/97, 11 August 1997.

Grethe, H. Implications of Turkey's Commitments under the WTO and Possible Impacts of Eventual Extension of the Customs Union with the EU to Cover Agricultural Products. TCP/TUR/455. Assistance for Agricultural Policy Reform in Turkey in Relation to EU and WTO Agreements.

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ VE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN GELECEĞİ

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ

Hacettepe.Ü. İkt. İd. Bil. Fak.

Uruguay Round Nihai Metni'nin en önemli bölümlerinden birini, tarım ve dış ticaret politikaları oluşturmaktadır. Bu alanda genel eğilim, tarım politikalarının devlet müdahalesinden arındırılıp, tarımsal üretim ve değişimi piyasa mekanizmalarının yönlendirmesine bırakma yönündedir. Ancak, şu aşamada Uruguay Round'un tarım ürünleri uluslararası ticaretine tam bir serbesti getirmekten çok, serbest ticareti engelleyen unsurları belirleyip denetim altına almaya ve ardından bu unsurları aşamalı olarak sınırlandırmayı amaçladığını söyleyebiliriz. Bu çerçevede, tarım ürünleri ihracatına sağlanan sübvansiyonlar, ithalata uygulanan gümrük tarifeleri ve tarife dışı engeller ve nihayet tarım kesimine verilen iç destekler belli bir indirimde tâbi tutulmaktadır.

1960-1980 yılları arasında GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) tarafından gerçekleştirilen Dillon, Kennedy ve Tokyo Round'larında gündem dışı kalan tarım ürünlerinin Uruguay Round'da en kritik tartışma konusu olmasının temel nedeni, arzın talebi aşması sonucu dünya tarım pazarlarında ortaya çıkan karmaşa ve yüksek maliyetli pazar mücadelesidir. Mücadele büyük ölçüde dünya tarım ticaretinin 1/3'ünü ellerinde bulunduran ABD ile AB arasında geçmiştir. Atlantığın iki yakası arasında tarımla ilgili politik, ekonomik, sosyal ve stratejik yapılanma, uygulama ve beklenti farklılıkları söz konusu mücadeleyi ticari rekabetin ötesinde, mali ve politik açıdan artık sürdürülemez bir boyuta taşımıştır. Bu durumda, sorunları görüşme masasına yatırmaktan başka bir seçenek yoktur.

Korumacılığı azaltmak, tarımsal desteklemenin mali yükünü hafifletmek ve nihayet, dünya tarım ürünleri ticaretinde yaşanan karmaşaya bir son vererek ticarete yeni bir ivme kazandırmak amacıyla, Eylül 1986'da Uruguay'ın Punta del Este kentinde başlatılan GATT konferansı, ABD ile AB arasında başgösteren derin görüş ayrılıkları nedeniyle ancak yedi yıl sonra, Aralık 1993 yılında bitirilebilmiştir. Uruguay Round'un sonuçları, doğal olarak görüşmeleri başlatıp 7 yıl boyunca sürdüren, başta ABD ve AB olmak üzere, gelişmiş ülkelerin özgün koşullarına göre şekillendirilmiştir.

Tek başlarına görüş oluşturabilecek ekonomik ve politik gücü olmayan gelişmekte olan ülkeler, ekonomik, sosyal ve politik yapı bakımından heterojen bir yapıda oldukları için de, Round boyunca ortak bir görüş ve tutum etrafında birleşmemişlerdir. Örneğin; rekabet gücü yüksek bir tarım sektörüne sahip Arjantin ve Tayland gibi ülkeler tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesini savunurken, Mısır gibi ithalatçı ülkeler sübvansiyonlu ihracatın sürdürülmesinde, Hindistan ve Endonezya gibi kendi kendine ye-

terlilikleri henüz çok hassas bir düzeyde olan ülkeler, ithalatta korumacılığın muhafazasında yarar görmektedirler.

Türkiye'nin söz konusu Round ile ilgili konumu, öteki gelişmekte olan ülkelerden pek farklı değildir. Türkiye de, mimarisine katılmadığı Uruguay Round sonuçlarını, bir başka ifade ile bugünkü Dünya Ticaret Örgütü ve ilkelerini kabullenmek durumunda kalmıştır. Ancak Türkiye, sahip olduğu çok önemli tarımsal üretim potansiyelini etkin bir dış ticaret politikası ile değerlendirebilirse, dünya pazarlarında yaşanan serbestleşme hareketinden önemli yararlar sağlayabilir. Şu an, genel tarımsal gelişme düzeyinin henüz çok gerisinde bulunan hayvancılık kesimi açısından ise, aynı olumlu öngöründe bulunmak ne yazık ki çok güçtür. Üstelik Türkiye, hayvansal ürünlerde net ithalatçı bir konumda bulunması dolayısıyla de, ihracat sübvansiyonlarının azaltılmasının yol açtığı fiyat artışlarından olumsuz yönde etkilenmektedir.

1995 yılında uygulamaya konan Uruguay Round kararlarının denetimi, yine Uruguay Round sonucunda kurulan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından yapılmaktadır. DTÖ, ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin görüşmeler yoluyla geliştirilmesi ve anlaşmazlıkların hakemlik yoluyla çözümlenmesi için gerekli hukuki ve kurumsal alt yapıya sahiptir.

Uruguay Round Tarım Anlaşması ürün temeline dayalı bir anlaşma olmadığı için, söz konusu Anlaşma'nın genelde dünya, özeldde Türkiye hayvancılık sektörüne olası etkileri, genel kurallardan yola çıkılarak ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda, Anlaşma'nın üç temel kuralı olan "pazara giriş", "ihracat sübvansiyonları" ve "iç destekler" kontuları hayvancılık açısından sırasıyla değerlendirilecektir.

1- PAZARA GİRİŞ

A- Genel Kurallar

Tarım ürünleri ithalatında uygulanan kota yada prelevman gibi, tarife dışı engellerin tümü gümrük tariflerine dönüştürülecektir. Gümrük tarifeleri ise, 1986-88 dönemi baz alınarak, gelişmiş ülkelerde 6 yıl içerisinde (1995-2000) % 36, gelişmekte olan ülkelerde 10 yıl içerisinde (1995-2004) % 24 oranında düşürülecektir. Bu indirim her ürün için en az, gelişmiş ülkelerde % 15, gelişmekte olan ülkelerde % 10 olacaktır. En az gelişmiş ülkelerin ise, gümrük tarifelerini aşağı çekme zorunlulukları yoktur.

Tarifelendirme programı ile birlikte, tarım ürünleri ithalatının belli bir düzeyin altına düşmesini önleyecek "asgari giriş" kuralı uygulamaya konmuştur. Pazara asgari giriş kuralı, ithalatı gümrük tarifelerine tabi temel tarım ürünlerinde, Tarım Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği ilk yılda, 1986-88 dönemi baz alınarak, iç tüketimin % 3'ü kadar, 6 yıl sonunda ise % 5'i kadar ithalat zorunluluğu getirmektedir. Bu asgari ithalat oranı, gelişmekte olan ülkeler için, 10 yıl sonunda % 4 olacaktır.

Tarım Anlaşması, tarım ürünleri ithalatının belli bir sınırın üzerine çıkması ya da fiyatlarının belli bir sınırın altına düşmesi durumunda, ithalatçı ülkeye "özel koruma

hükümü" çerçevesinde ek gümrük vergileri ile geçici bir süre için korunma olanağı sağlamaktadır. Örneğin, eğer dünya buğday fiyatları, önceden saptanmış dünya referans fiyatlarının altına düşerse ithalatçı ülke, buğday ithalatına ek gümrük vergisi uygulayabilecektir. Öte yandan, çok hassas ürünlerde tarife sistemine geçişi kolaylaştırmak için Anlaşma, ilgili ülkelere çok sınırlı koşullarda "özel muamele" kaydı ile miktar kısıtlamaları gibi tarife dışı engelleri sürdürme olanağı tanımaktadır.

B- Hayvancılık Sektörü'ne Etkileri

a- Genel: Tarım anlaşması temel hükümlerinden "Pazara Giriş" kuralının uygulamaya girmesi, genelde tarım sektöründe, özelde de hayvancılık sektöründe mevcut korumacılığı köklü bir değişime uğratmayacaktır. Her şeyden önce, tarifelendirme işlemi her ülke tarafından mümkün olan en yüksek sınırdan saptanıp GATT'a bildirilmiştir. Örneğin, dünyanın en etkili tarife dışı engeli olan "Prelevman" ile tarım üreticilerini koruyan AB, hayvansal ürünler için şu gümrük vergilerini konsolide ettirmiştir; tereyağı: % 341, sığır eti: % 237, süt tozu: % 217. Bu oranlar daha az korumacı bir ülke olan Kanada için sırasıyla % 351, % 31 ve % 237'dir.

Yukarıdaki gümrük vergilerininin 2000 yılına kadar % 36 oranında azalacak olması geleneksel olarak korumacı dış ticaret politikası izleyen AB gibi ülkelerin koruma derecelerini çok fazla düşürmeyecektir. AB'de Mayıs 92 reformu çerçevesinde iç fiyatların düşürülmüş olması ve rekabet gücü düşük ürünlerde zorunlu gümrük indirimlerinin % 15'e kadar çekilebilme olanağının bulunması, yukarıdaki öngörüğü destekler niteliktedir. Örneğin, AB süt tozu için bu indirimi % 20 olarak saptamıştır.

Ülkeler yukarıdaki yüksek oranlı gümrük vergilerine ek olarak, Uruguay Round'un kendilerine tanıdığı "özel koruma" ve "özel muamele" gibi ek koruma mekanizmalarını da gerektiğinde devreye sokabileceklerdir. Kısacası, Uruguay Round'un dış ticareti serbestleştiren kurallarına karşın gücünden çok fazla bir şey kaybetmemiş olan iç pazarları koruma araçları, yukarıdaki ek koruma mekanizmaları ile biraz daha güçlenmektedir.

"Pazara Giriş" kuralını destekleyen ve bir ölçüde işlerlik kazandıran "asgari giriş" hükmü, Uruguay müzakerelerinde söz sahibi olan ülkelerin kendi koşullarına göre şekillendirildiği için umut edilen dış ticaret artışını sağlayamayacaktır. Örneğin; iç tüketiminin % 5'i kadar ithalat yapma zorunluluğu tek tek ürünlere değil de, Fransa'nın önerisi doğrultusunda ürün gruplarına uygulanacağından ek ithalat artışları sınırlı kalacaktır. Böylece AB, geleneksel olarak ithal ettiği sığır eti sayesinde çok fazla kümes hayvanı ya da domuz eti ithal etme zorunluluğundan kurtulacaktır. Sonuçta AB, altı yıllık dönem sonunda 600 bin tonu aşan ek ithalat yerine, 75 bin tonu domuz, 29 bin tonu kümes ve 20 bin tonu sığır eti olmak üzere, yalnızca 124 bin ek et ithalatı yapacaktır. Süt ürünleri için "asgari giriş" hükmünün yarattığı ek ithalat, aynı nedenden dolayı peynir için 210 bin ton yerine 104 bin ton, süt tozu için 140 bin ton yerine 69 bin ton ve tereyağ için 10 bin ton olacaktır.

b- Türkiye: Türkiye, tarım ürünleri çerçevesinde hayvansal ürünler için saptadığı koruma oranlarını GATT'a konsolide ettirmiş ve her bir üründe en az % 10 olmak üzere, gümrük vergilerinde on yılda % 24'lük bir indirim taahhüdünde bulunmuştur. Buna göre, gümrük vergilerine ek olarak Toplu Konut Fonu gibi tarife dışı araçlarla korunan hayvansal ürünler için belirlenip Dünya Ticaret Örgütü'ne bildirilen tarifeler; damızlık sığırlar: % 9.56, besilik canlı sığırlar ve kasaplık sığırlar: %147, damızlık koyun ve keçiler: % 19.12, kasaplık koyun ve keçiler: % 147, taze, soğutulmuş ve dondurulmuş sığır eti: % 245, kümes hayvanı eti: % 98, süt, tereyağı ve peynir dahil süt ürünleri: % 196, damızlık yumurtalar: % 14.56, diğer yumurtalar: % 83.3, şarküteri ürünleri: % 104.86, konserve et: % 132 vs.dir.

Daha çok iç talebe yönelik üretim yapan ve kendi kendine yeterli olabilme potansiyeli bulunan hayvancılık kesimi için DTÖ'ye görüldüğü gibi, oldukça yüksek koruma oranları saptanarak bildirimde bulunulmuştur. Ancak yukarıdaki oranlar en yüksek gümrük tarifelerini ifade etmekte, uygulamanın hangi oranlar üzerinden yapılacağı siyasi iktidarların genelde ekonomi, özeldense, tarım politikalarına bağlı bulunmaktadır. Örneğin, DTÖ'ye yapılan % 147'lik bildirim karşın günümüzde kasaplık sığırdaki gerçek koruma % 70, süt ve süt ürünleri için yapılan % 196'lık bildirim karşın uygulama % 55-85 düzeyindedir. Kısacası, Uruguay Round yerli üretimi dış rekabete karşı koruyup özendirme politikalarına karşı bir engel oluşturmamaktadır.

Türk hayvancılık kesimine sağlanacak dış korumayı, daha çok GATT'ın öteden beri temel hedeflerinden biri olan adil rekabet ortamının yaratılmasının bir koşulu olarak nitelendirmek gerekmektedir. Çünkü, AB'de yıllarca devlet tarafından desteklenip geliştirilen, ya da Avustralya ve Yeni Zelanda'nın olağanüstü zengin doğal koşullarında gerçekleşen hayvancılık sektörü ile, sosyal boyutu ekonomik amacını aşan ve tarımda bir yan uğraşı olarak işlem gören Türk hayvancılık sektörünün eşit koşullarda karşı karşıya gelmesi çok büyük bir haksız rekabettir. Dünyada en çok hayvan varlığına sahip ülkelerden biri olan Türkiye'de, tarımsal işletmeler içerisinde, asıl uğraşısı hayvancılık olan işletmelerin % 3'lük bir düzeyde kalması bu durumun açık bir göstergesidir.

Tarım anlaşmalarının % 4'lük "asgari giriş" kuralına gelince, uyguladığı tarım politikaları sonucu 1980 sonrası hayvansal ürün ithalatı sürekli yükselen Türkiye için, mevcut ithalat için ek bir artış zorunluluğu getirmemektedir.

2- İHRACAT SÜBVANSİYONLARI

A- Genel Kurallar

1986-90 dönemi ortalaması esas alınarak, gelişmiş ülkelerde ihracat sübvansiyonları 6 yıl içerisinde, değer olarak % 36 oranında, sübvansiyonlu ihracat, her ürün için, miktar olarak % 21 oranında azaltılacaktır. Eğer sübvansiyonlu ihracat miktarı 1986-90 dönemine göre artış göstermişse, indirim için 1991-92 dönemi esas alınabilecektir. Gelişmekte olan ülkelerde 10 yıllık bir süre zarfında bu oranlar % 24 ve % 14 olarak ger-

çekleşecektir. Belli koşullarda ihracat kredileri yada gıda yardımına yönelik sübvansiyonlar büyük ölçüde, indirim tabii sübvansiyon kapsamı dışında tutulmuşlardır. Şimdiye kadar ihracatına sübvansiyon uygulanmamış ürünlerin ihracatlarına bundan sonra da hiçbir sübvansiyon verilemeyecektir.

Gelişmekte olan ülkelerde ayrıca, tarım ürünlerinin pazarlama maliyetlerini ve ihracata yönelik taşıma giderlerini azaltan sübvansiyonlar indirim tabii sübvansiyonların dışında tutulmuştur. En az gelişmiş ülkelerin ise herhangi bir sübvansiyon indirim zorunlulukları yoktur.

B- Hayvancılık Sektörü'ne Etkileri

a-Genel: İhracat sübvansiyonlarının azaltılması ile dünya piyasalarında fiyatları en çok artacak ürünler, daha önce belirttiğimiz gibi, bugüne kadar ihracatına en fazla sübvansiyon uygulanan tahıl ve şeker ile et ve süt ürünleri gibi hayvansal ürünlerdir. Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası kuruluşlar tarafından yaptırılan araştırmalara göre, 2000 yılından önce dünya et fiyatları % 10 ve süt fiyatları % 7 oranında artış gösterecektir. Eğer sübvansiyonlar tamamen ortadan kaldırılırsa, yukarıdaki fiyat artışları sırasıyla % 60 ve % 52 oranlarında gerçekleşecektir.

Et ve süt, tahılın ardından dünya tarım ticaretinde en fazla ağırlığı olan ürünlerdir. Bugün dünyada üretilen toplam etin % 11'i dünya pazarlarında ticarete konu olmaktadır. Bu oran, küçük baş hayvan eti için % 22'ye ve sığır eti için % 16'ya yükselirken kümes hayvanı etinde % 8'de kalmaktadır. Ancak, son 30 yılın dünya et dış ticaretine bakıldığında, en önemli atılımı kümes hayvanları etinin yaptığı görülür. Bu dönemde dünya toplam et dış ticareti 5.5 milyon tondan 20 milyon tona yükselirken, kümes hayvanlarının 10 kat artarak 350 bin tondan 3.5 milyon tona çıkmıştır. Öte yandan, son otuz yıllık dönemde dünya et dış ticareti yaklaşık dört kat artarken toplam et üretim artışının 2.5 katla sınırlı kalması, etin giderek ticarileştiğini ve her geçen yıl dünya pazarlarında daha geniş bir alana yayılacağını göstermektedir. Ancak, AB'de ortaya çıkan BSE krizi 1996 yılı için sığır eti talebinde ciddi bir daralmaya neden olmuştur. Örneğin, söz konusu yıl için AB'de sığır eti iç talebi % 6, ihracat % 8.5 oranlarında azalırken, sığır eti fiyatları % 10 oranında gerilemiştir. 1997 yılı göstergeleri bunalımın aşılma sürecine girdiğini işaret etmektedir.

Süt ve süt ürünlerinde ise, toplam üretimin yalnızca % 3'ü dış ticarete konu olabilmektedir. Bu durum büyük ölçüde, söz konusu ürünün muhafazasının zorluğundan ileri gelmektedir. Zamana karşı çok daha dayanıklı ve taşınması çok daha kolay süt tozu gibi ürünlerin geliştirilip kullanımının yaygınlaştırılması ile dünya süt ürünleri ticareti belli bir düzeye ulaşabilmiştir. Bugünkü toplam süt ürünleri dış ticaretinin yarısını süt tozu oluşturmaktadır. Süt tozunu peynir ve tereyağı izlemektedir. Demekki, süütün ticari bir meta haline gelebilmesi belli bir ekonomik ve teknolojik gelişmeyi zorunlu kılmaktadır. Dünya süt üretiminin üçte birini gerçekleştiren gelişmekte olan ülkelerin söz

konusu ürünün ihracatında hemen hemen hiç yer almamalarının en önemli nedenlerinden biri, işte bu teknolojik kısıttır.

Aile tipi işletmelerde daha çok öz tüketime yönelik bir uğraşı niteliğindeki geleneksel hayvancılık bir yana bırakılırsa, dünyadaki toplam ticari et ve süt üretiminin % 90'ının Kuzey yarım kürede yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Fiyat artışlarından yararlanacak ülkeler de, elbetteki dünya et ve süt pazarlarını ellerinde bulunduran başta AB olmak üzere ABD, Avustralya, Yeni Zelanda, Arjantin ve Brezilya gibi ülkeler olacaktır. AB tek başına dünya toplam süt ihracatının % 45'ini ve et ihracatının % 25'ini elinde bulundurmaktadır. Dünyanın ikinci en önemli pazarlanabilir süt kaynaklarına sahip olan Yeni Zelanda ve Avustralya toplam ihracattan, sırasıyla % 17 ve % 10 arasında pay almaktadırlar. Dünya süt pazarlarında yalnızca % 8'lik bir ağırlığı olan ABD'nin et pazarlarındaki payı % 15'e yükselmektedir. Bu oran Avustralya için % 8 ve Yeni Zelanda için % 5'tir. İhracatçı ülkelerin aynı zamanda dünyanın en önemli et pazarları olduğunu da unutmamak gerekir. Örneğin, dünya et dış ticaretinin % 43'ünü ellerinde bulunduran AB ve ALENA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) ülkeleri, dünya toplam et ticaretinin % 41'ini kendi aralarında gerçekleştirmektedirler.

Et ve süt ürünlerinde net ithalatçı konumunda olan ülkelerin tümü ise, söz konusu fiyat artışlarından zararlı çıkacaklardır. Özetlemek gerekirse, Uruguay Round'un yol açtığı fiyat artışları hayvancılığın geliştiği Avustralya, Yeni Zelanda, Arjantin ve Brezilya'nın da yer aldığı Kuzey yarım küreye, hayvancılığın gelişemediği Güney yarım küre ile, hızlı bir ekonomik büyüme kaydeden Güney Doğu Asya ülkelerinden belli bir ek ekonomik kaynak aktarımına neden olacaktır.

İhracat sübvansiyonlarının kısılmasının neden olduğu fiyat artışları aracılığı ile ihracat gelirleri artan ülkelerin bir bölümünde, özellikle ihracata yaygın bir biçimde sübvansiyon uygulayan AB ülkelerinde ihracat miktarında zorunlu bir azalma (% 21) olacaktır. İç ve dış fiyat farklılığından dolayı yaklaşık tüm süt ve süt ürünlerini ancak sübvansiyon (restitution) desteği ile ihraç edebilen AB, 1991-92 dönemi baz alınarak 1995 yılında başlayan altı yıllık dönem sonunda peynir ihracatını 420 bin tondan 300 bin tona, süt tozu ihracatını 340 bin tondan 240 bin tona, sığır eti ihracatını 1320 bin tondan 820 bin tona, kümes eti ihracatını 520 bin tondan 290 bin tona indirmek zorunda kalacaktır. Bu ürünlerin tümü sübvansiyon uygulanarak ihraç edildiğinden, yukarıdaki rakamlar aynı zamanda AB'nin toplam ihracat tavanını oluşturmaktadır.

Bu durumda AB'nin önümüzdeki yıllarda dünya hayvansal ürün pazarlarında yaşanacak olumlu gelişmelerden yararlanması zorlaşmaktadır. Buna karşılık ABD'nin, söz konusu hayvansal ürünler ile ilgili ihracatı % 5 ile % 10 arasında bir artışa tanık olacaktır. Ancak, sübvansiyonlu ihracat miktarının % 21 oranında azaltılmasına baz oluşturacak dönemin, Fransa'nın girişimi ile, istenildiği takdirde 1986-90'dan 1991-92'ye alınabileceğinin yaratılması AB'ye, altı yıllık dönemde fazladan 362 bin ton ek sığır eti, 253 bin ton kümes hayvan eti, 102 bin ton peynir ve 44 bin ton diğer süt ürünleri ihraç

etme olanağı vermiştir. Baz dönemindeki kayma ABD'nin tahıl ihracatında çok önemli bir ek sübvansiyonlu ihracat olanağı yaratırken, daha önceki dönemlerde ihracatlarına sınırlı bir biçimde destek sağladığı hayvansal ürünler için söz konusu dönem kaymasının yol açacağı ek ihracat miktarı da çok düşük bir düzeyde kalmaktadır. Örneğin, söz konusu miktar süt ürünleri için, 76 bin tonu süt tozuna ait olmak üzere toplam 113 bin tondur.

Ancak, dünyanın en büyük tarımsal üreticisi olan ve arz fazlası sorununu Mayıs 92 reformuna karşın aşamayan AB, yukarıdaki kota rejiminin sona ereceği 2000 yılından sonra geçerli olmasını istediği yeni bir sistem geliştirmiştir; "İkili fiyat/ikili kota". Buna göre, AB kotası çerçevesinde üretilen süt ve süt ürünleri Birlik fiyatları çerçevesinde satılacak, kota dışında üretilen süt ve süt ürünleri çok daha düşük fiyatlarla sübvansiyonsuz olarak ihraç edilebilecektir. Bu şekilde AB, iç üretimi kısıtlamadan, üretim fazlası ve fazlanın neden olduğu mali yük sorununu, dış pazarları kullanarak aşmaya çalışacaktır.

Öte yandan OECD ve Dünya Bankası'nın araştırmaları, 2000'li yıllara doğru dünya tarım pazarlarında katma değeri yüksek hayvansal ürünlere olan talebin artacağını öngörmektedir. Orta-Doğu pazarlarındaki durgunluğa paralel olarak talebi hafifçe azalacak koyun eti dışında kalan hayvansal ürünler, özellikle de sığır eti ve kümes hayvanları 2000'li yıllara doğru önemli talep artışlarına tanık olacaktır. Talep artışları daha çok Japonya, G. Kore, Tayland, Filipinler ve Çin gibi Asya ülkelerinin ekonomik büyüme dinamiklerinden kaynaklanırken, pazar genişlemesinden en çok, ABD başta olmak üzere Avustralya, Yeni Zelanda, Arjantin, Brezilya ve bir ölçüde de Doğu Avrupa ülkeleri yararlanacaklardır. Örneğin, ABD gelişen Uzak Doğu pazarları sayesinde 2005 yılına kadar kümes hayvanı ihracatını % 32 oranında artırmayı ummaktadır.

b-Türkiye: İhracat sübvansiyonlarının sınırlandırılmasının dünya hayvansal ürün piyasalarında yol açacağı fiyat artışları Türkiye'yi, en azından dış ödemeler açısından olumsuz yönde etkileyecektir. Çünkü, Türkiye 1990 yılından bu yana hayvansal ürünlerde net ithalatçı konumunda bulunmaktadır. Özellikle son bir kaç yıldır 1 milyar \$'a yaklaşan ithalata karşılık ihracat 150 milyon \$ ile sınırlı kalmıştır. Bu son dönemde toplam tarım ürünleri ihracatının ithalatı karşılama oranı da Türkiye tarihinde ilk kez yüzde yüzün altına inmiştir. Türkiye'nin toplam tarım ürünleri ihracatı 1988 yılından bugüne 2.3 ile 2.6 milyar \$ arasında sıkışıp kalmışken, ithalat 6 kat artarak 500 milyon \$'dan 3 milyar \$'a yaklaşmıştır. İşlenmiş tarım ürünleri ile bu rakam ihracat için 4.9, ithalat için yaklaşık 4.6 milyar \$'a yükselmektedir. Bu durumda, gıda ve tarım ürünleri için Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı yalnızca % 107 düzeyindedir. Eğer, yukarıdaki genel eğilim devam ederse, söz konusu oran, 2000 yılına ulaşmadan % 100'ün altına düşecektir.

Hayvansal ürünler başta olmak üzere, tarım ürünlerinde dışa bağımlı olma süreci 1980'li yılların hemen başlarında başlamıştır. Liberal politikalar adına tarım kesiminin arka plana itilmesi ve iç fiyatları kontrol etme adına hayvansal ürün ithalatının gidecek serbestleştirilmesi, beslenmede şu an karşı karşıya kalınan dışa bağımlı olma soru-

nunun en temel nedenleridir. 1980'li yılların başında, genel ihracat atılımına uygun olarak artışa geçen hayvansal ürün ihracatı, iki yılda yaklaşık dört kat artarak 1982 yılında 390 milyon \$'a yükselmiştir. % 90'ı aşan bir pay ile yaklaşık tamamı canlı hayvanlardan oluşan söz konusu ihracat, 1990 yılına kadar 250-350 milyon \$ arasında sıkışıp kalmıştır. 1990-1995 döneminde 200-250 milyon \$ arasında seyreden ihracat, 1995 yılında 155 milyon \$'a ve 1996 yılında ise 131 milyon \$'a düşmüştür. Buna karşılık 1980'li yılların başında 20 milyon \$'ın altında bulunan hayvansal ürün ithalatı, dönemin ortalarında 100 milyon \$, dönem sonlarına doğru, yani 1990'lı yılların başında 300 milyon \$'ı aşmış, 1995 yılında 918 milyon \$'a ve 1996 yılında 931 milyon \$'a yükselmiştir. Böylece son 15 yıllık dönemde hayvansal ürünlerde ihracatın ithalatı karşılama oranı % 500'lerden % 14'e gerilemiştir.

1995 yılında gerçekleştirilen 918 milyon \$'lık hayvansal ürün ithalatının % 12'si damızlık sığırlardan, % 24'ü kasaplık sığırlardan, % 8'i taze ve dondurulmuş sığır etinden ve % 4'ü, başta süt olmak üzere süt ürünlerinden ve % 2'si küçük baş ve kümes hayvanı etleri ile tabii bal gibi çeşitli hayvansal ürünlerden oluşmaktadır. Söz konusu ithalatın 464 milyon \$'lık bölümü, yani % 50'si ham derilere aittir. 1996 yılı için ham deri ithalatı 670 milyon \$'ı aşarken söz konusu oran da % 70'in üzerine çıkmıştır. Buna karşılık damızlık ve kasaplık sığırların payı % 8'lere, taze ve dondurulmuş sığır etinin payı % 3'e gerilemiştir. Süt ve süt ürünlerinin payı, küçük de olsa bir ilerleme kaydederek % 4'ün biraz üzerine yükselmiştir. İthalat tüm hayvansal ürünleri kapsarken, son iki yıl gerçekleştirilen toplam 286 milyon \$'lık ihracatın 3/4'lük bölümü yalnızca canlı koyun ve keçilerden oluşmaktadır.

Net ithalatçı konumda bulunduğu için dünya piyasa fiyatlarındaki yükselmeden şu an zararlı çıkacak olan Türkiye, gelecekte bir yandan yükselen fiyatların iç üretimi özendirilmesi, öte yandan kabaran ithalat faturalarının yol açacağı mali yükün devleti, iç talebi yerli üretimle karşılamaya yönelik politikalara zorlaması sonucu kazançlı çıkabilir. Dış ticaret dengesindeki sürekli açıklar ve ağır dış borç yükleri nedeniyle dış ödeme gücü sınırlı, buna karşılık hızla artan ve kentleşen nüfus yapısı nedeniyle iç talebi hareketli ve güçlü Türkiye, uygulayacağı tarım politikaları tahıl, et ve süt gibi temel tarım ürünlerinde asgari gıda güvenliğini sağlayamazsa, ülke nüfusunun büyük bir bölümünü daha şimdiden yetersiz beslenmeye mahkum edecektir.

3- İÇ DESTEKLER

A- Genel Kurallar

Tarımsal üretime sağlanan tüm iç destekler (Destegın Toplu Ölçümü), 1986-88 dönemi esas alınarak, gelişmiş ülkelerde 6 yılda % 20, gelişmekte olan ülkelerde 10 yılda % 13.3 oranında azaltılacaktır. Ürün esasına göre asgari (de minimis) iç desteğe, üretim değerinin gelişmiş ülkelerde % 5'ini, gelişmekte olan ülkelerde % 10'unu geçmeyecek şekilde izin verilmektedir.

"Yeşil kutu" önlemleri denilen ve araştırma, hastalıklarla mücadele, alt yapı yatırımları, gıda yardımları, gıda güvenliğine yönelik stoklar, doğal afetlerle ilgili yardımlar, yapısal uyum programları, bölgesel kalkınma ve çevre koruma programlarını kapsayan harcamalar indirim taahhütlerinin dışında tutulmaktadır. Yine, üreticilere çeşitli nedenlerden dolayı, örneğin üretimi sınırlamak için toprağını nadasa bırakanlara yapılan telafi edici destek niteliğindeki doğrudan yardımlar da bazı koşullar çerçevesinde iç desteklerin azaltılması kuralı dışında tutulmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü içerisinde oluşturulan tarım Komitesi, yukarıda adı geçen kuralların uygulanmasını denetleyecek ve iki yılda bir Bakanlar düzeyinde Konferans düzenleyerek tarım ürünleri ticareti konusunda ülkeler arası görüş alış-verişine ve müzakerelere ortam hazırlayacaktır. Tarım Komitesi aynı zamanda, en az gelişmiş ve net ithalatçı gelişmekte olan ülkelerde Uruguay Round sonrası uygulanacak tarımsal reform programlarının olumsuz etkilerine ilişkin olarak alınacak önlemleri gözetleyecektir.

B- Hayvancılık Sektörüne Etkileri

a- Genel: Uruguay Round'un üçüncü hükmü, hayvancılık dahil tarımsal faaliyetlerin tümünde iç destekleri kısıtlamaya yöneliktir. İndirimler "Desteğin Toplu Ölçümü", yani tarım kesimine aktarılan genel destek üzerinden hesaplanacağı için her ülke destek kısıtlamasını, bir ölçüde kendi üretim yapısına göre ürünler arasında paylaşabilecektir. Dünyanın en önemli tarım üreticisi olan ve üretime yüksek fiyatlar yolunda en büyük iç desteği veren AB de, söz konusu "iç destek indirimi" kuralından aşım ölçüde etkilenmeyecektir.

Gerçekten de AB, hayvansal ürünlerine 1990'lı yıllara kadar dünya piyasa fiyatlarına göre çok yüksek destekleme fiyatları uygulamıştır. 1968/69-1988/89 döneminde AB ortalama fiyatları, dünya piyasa fiyatlarını; süt tozu ve tereyağında % 200 ve sığır etinde % 75 oranlarında aşmıştır. Mayıs 92 reformu çerçevesinde sığır eti fiyatlarının % 15, süt fiyatlarının % 10 ve tereyağı fiyatlarının % 5 oranında azaltılacak olması, Uruguay Round'un iç desteklerde % 20'lik indirim yükümlülüğünü büyük ölçüde hafifletecektir. Bu indirimler sonucunda da AB'de hayvansal ürün fiyatları, dünya piyasa fiyatlarının üzerinde seyretmeye devam edecektir. Öte yandan Mayıs 92 reformunun yol açacağı üretici zararları, GATT'ın indirim taahhütleri dışında tuttuğu "erkek sığır" ya da "emzirme" piri gibi doğrudan yardımlarla kısmen telafi edilecektir.

AB Komisyonu tarafından 15 Temmuz 1997 tarihinde yayınlanan "Gündem 2000" tebliği de Mayıs 92 reformunu teyid etmekte ve 2000'li yılların tarım politikalarını aynı yönelimler çerçevesinde oluşturma iradesini açıklamaktadır. Bu bağlamda, hayvansal ürünler başta olmak üzere temel tarımsal ürünlerin müdahale sistemlerinde bir takım değişiklikler öngörülmektedir. BSE krizi ile giderek ciddileşen arz fazlası sorununu çözmek, kırmızı ve beyaz et talebi arasında yeniden bir denge oluşturmak, sübvansiyonsuz ihracat yapılabilecek pazarlar geliştirmek ve ihracata verilen iadeleri azaltmak amaç-

larına yönelik olarak Komisyon sığır eti destekleme fiyatlarında, daha doğrusu efektif pazar desteğinde, 2000 ve 2002 yılları arasında % 30'luk bir azalma (2780 ECU/t'dan 1950 ECU/t'a) öngörülmektedir. Fiyat düşüşlerinden çiftçilerin uğrayacağı gelir kayıpları ise, doğrudan ödemelerle telafi edilecektir. Doğrudan ödemelerdeki artış, sığır başına yapılan ödemelerdeki artış ile gerçekleştirilecektir. Yıllık ödemeler buzağılı inek için 145 ECU'den 215 ECU'ye, erkek dana için 135 ECU'den 368 ECU'ye, öktüz için 109 ECU'den 232 ECU'ye yükselecektir. Fiyat müdahalesi yerine "efektif pazar desteği" sistemi yerleştirilirken, kamu et stoklama sisteminin yerine de, domuz etinde olduğu gibi, özel stoklama sistemi geliştirilecektir. Bu arada 1996 yılında yaşanan BSE krizinin üretici gelirlerinde neden olduğu gerileme ise, üreticilere doğrudan mali yardım, üretici borçlarının ve sigorta pirimlerinin ertelenmesi, erkek sığır başına ek pirim gibi bir takım önlemlerle telafi edilmeye çalışılmıştır.

Gündem 2000'in süt kesimi ile ilgili önerileri, ete göre daha az köklü değişiklikler içermektedir. Örneğin, devam eden süt fazlasına karşın mevcut kotalar 2006 yılına kadar sürdürülürken, süt destekleme fiyatlarında aynı dönemde kademeli olarak yalnızca % 10 azaltılacaktır. Süt fiyatı indirimlerini telafi etmek için 145 ECU ve et fiyatlarındaki indirimleri telafi etmek için 70 ECU olmak üzere, süt ineği başına toplam 215 ECU yıllık ödeme yapılacaktır.

b- Türkiye: İç desteklerin sınırlandırılması kuralı, Türkiye'nin hayvancılık kesimini hiç bir biçimde etkilememektedir. Herşeyden önce, bu kesime sağlanan toplam destek üretim değerinin % 10'unun altında kaldığından herhangi bir indirimle gidilmesine gerek yoktur. İkincisi, hayvancılıkla ilgili faaliyetlere yapılan devlet yardımı, "yeşil kutu" diye nitelendirilen ve tarım anlaşmasının indirim taahhütleri dışında tutulan cinsten araştırma, hastalıklarla mücadele, pazarlama hizmetleri, alt yapı yatırımları, girdi sübvansiyonları, vs. şeklindeki desteklerdir.

Sonuç olarak; günümüzde dış rekabete karşı aşırı bir biçimde korunmayan, ihracatı sübvansiyonlarla özendirilemeyen ve nihayet üretimine fiyat desteği sağlanmayan Türk hayvancılık sektörünün DTÖ Sözleşmesi'nin, devlet müdahale ve desteğini en aza indirmeyi amaçlayan kurallarından olumsuz yönde etkilenmesi beklenemez. Ancak, genelde tarımı, özelde ise hayvancılığı ihmal eden ve marjinalleştiren ekonomi politikaları sürüp giderse, önümüzdeki yıllarda işsiz kalacak binlerce hayvan yetiştiricisi bir yana, Türkiye Uruguay Round'un neden olacağı fiyat artışlarının da etkisi ile 2000'li yıllarda altından kalkamayacağı bir ithalat faturası ile karşı karşıya kalacaktır. Çünkü Türkiye'de hızlı nüfus artışı, kentleşme ve yetersiz beslenmeden kaynaklanan çok büyük bir potansiyel talep mevcuttur. Kişi başına düşen hayvansal ürün tüketimi yönünden AB'nin 1/3 düzeyine dahi ulaşamamaktadır. Günümüzde AB'de 110 kg düzeyinde bulunan kişi başına yıllık toplam et tüketimi, Türkiye'de en iyimser tahminlerle 30 kg'a düşmektedir. Bu durumda, önümüzdeki yıllarda kişi başına düşen gelir düzeyinde meydana gelecek artışların büyük ölçüde hayvansal ürün talebine yansımaları beklenmelidir.

Öyleyse, Türkiye'nin hayvancılık sektörünü geliştirici tarım politikalarına yönelmesi gerekmektedir. Bitkisel üretim gibi henüz yapısal dönüşümünü gerçekleştirip belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşamamış hayvancılık kesiminde, devlet destekleri öncelikle üretim aşamasında yoğunlaşmalıdır. Yem bitkilerinin üretiminin özendirilmesi, aşırı kullanılmaktan tahrip olmuş çayır-meraların ve yerli hayvan ırklarının ıslahı, yüksek verimli hayvan cinsleri-çevre uyumunun sağlanması, üreticilerin eğitilmesi, işletmelerin modernizasyonunun finansmanı, vs. üretim sürecinde, üreticilerin pazara yönelik olarak birlik ya da kooperatiflerde örgütlenmesinin özendirilmesi, hallerin, kombinaların ve dağıtım zincirlerinin kurulup yaygınlaştırılması pazarlama sürecinde devlet desteğinin yöneleceği belli başlı alanlar olmalıdır. Bu çerçevede, Devlet Tarım İşletmeleri hayvancılığı yenileyen, geliştiren ve yapısını dönüştüren pilot laboratuvarlar haline getirilmelidir. Hayvancılık ile ilgili yapısal dönüşüm programları öncelikle, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi Türkiye ortalamasının henüz çok gerilerinde bulunan ve iklim koşulları rasyonel bir bitkisel üretime izin vermeyen Doğu Anadolu Bölgesi'nde uygulamaya konulmalıdır.

Herhangi bir devlet müdahalesi olmadığından, fiyat dalgalanmalarına tamamen açık olan hayvancılık kesiminde asgari gelir istikrarı, "hedef fiyat" yani "pirim" sistemi ile sağlanmalıdır. Üretim maliyetlerine göre oluşturulan "hedef fiyat" ile üreticiye belli bir gelir güvencesi sağlayan sistem, ABD'nin öteden beri uyguladığı, AB'nin Mayıs 92 reformundan sonra yöneldiği ve nihayet Uruguay Round Tarım Anlaşması'nın da izin verdiği bir devlet müdahalesidir. İç piyasalarda ortaya çıkabilecek aşırı fiyat artışları dış koruma oranlarında ayarlama yapılarak önlenebilirken, tersi durumda "hedef fiyat"a göre belirlenen "fark giderici ödeme" mekanizması devreye girebilir. Yeni sistemin sağlıklı çalışması ve piyasa istikrarının sağlanabilmesi için devletin Üretici Birlikleri ya da Kooperatiflerin toplama-stoklama faaliyetlerine finansman desteği sağlaması gerekmektedir. Piyasa mekanizmasının işleyişine müdahale etmeden üretkenliği destekleyen yeni sistemin kamu maliyesine getireceği yük ise hayvancılık kesimi geliştikçe azalacaktır.

Son yıllarda hayvancılık kesimine tahsis edilen çok büyük boyutlu kamu kredileri, yukarıda genel çerçevesini çizdiğimiz Türk hayvancılığının "yapısal dönüşüm ve atılım" programının finansman kaynağı olarak değerlendirilmelidir. Aksi takdirde, bu kıt kaynakların, 1985'ten beri süre geldiği gibi günübirlik tarımsal politikaların gereği olan rasgele damızlık, besi ya da süt hayvanı ithalatında ve işletmesinde israf edilme riski vardır.

Yalnızca hayvancılık kesimi için değil, Türk tarımının tamamı için yeni politikalar oluşturma gerekliliği, uzun yıllardır genel kabul gören bir görüştür. Türk tarımının kendi bünyesinde gerçekleşen teknik, ekonomik ve sosyal dönüşümler kadar, son yıllarda iç ve dış ekonomik koşul ve politikalarda meydana gelen değişiklikler de yeni bir tarım politikasına yönelme düşüncesini besleyen temel unsurlar olmuştur.

Türkiye'yi 2000'li yıllara taşıyacak yeni tarım politikalarının etkin olduğu kadar uygulanabilir olması, hiç şüphesiz ülkenin karşı karşıya bulunduğu iç ve dış koşulların

doğru saptanıp, politika oluşumunda hesaba katılması gereken kısıtlar olarak değeriendirilmesine bağlıdır. Bu çerçevede DTÖ sözleşmesi, Gümrük Birliği ve Rio Konferansı gibi temel dış kısıtlar ile parçalanmış işletme yapısı, gizli işsizlik, hızlı nüfus artışı, gıda güvenliği, yetersiz beslenme ve yapısal bütçe açıkları gibi iç kısıtlar oluşturulacak yeni tarım politikalarının çerçevesini belirleyecektir. Bu arada tarım politikalarının yeniden yapılanmasında başvurulacak en önemli araçlardan biri olan destekleme mekanizması, politik beklentiler doğrultusunda kullanılıp, tarım kesimini piyasa mekanizması karşısında duyarsızlaştıran ve rekabet koşullarında etkin ve güçlü tarım işletmelerinin oluşmasını engelleyen bir uygulamaya dönüştürülmemelidir.

KAYNAKÇA

- AGCAOILI, M.-ROSEGRANT, M.: *Global and Regional food supply, demand and prospects to 2010*, Ifpri, 1993.
- ALEXANORATOS, N.: *Agriculture Mondiale; Horizon 2010*. FAO, Roma, 1995.
- BLANCHET, J.-LEFEVRE, D.; PAC, GATT, OMC. *Le grand chambardement. France Agricole*. Paris, 1995.
- ÇUBUKÇU, T. (Editör): *GATT "Uruguay Round" Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri*. 2. Baskı. TUISAV, Ankara, 1996.
- DESCHEEMAEKERE, F.: *La PAC. Les Ed. d'Organisation*, Paris, 1994.
- ECK, J.-F.: *Le commerce mondial des produits agricoles au XXe siècle*, Ed. EYROLLES, Paris, 1992.
- FLORY, T.: *Le GATT. Droit international et commerce mondial*. LGDJ, Paris, 1988.
- GAUDIN, T.: *2100, récit du prochain siècle*. Payot, Paris, 1991.
- HARRISON, G.-RUTHERFORD, T.-TARRR, D.: "Evaluation chiffrée des résultats de l'Uruguay Round" in *Finances & Développement*. Décembre 1995.
- KHAVAND, F.A.: *Le nouvel ordre commercial mondial*. Ed. NATHAN, Paris, 1995.
- LAFAY, G.-SIROËN, J.-M.: *Maitriser le libre-échange*. Economica, Paris, 1994.
- LAIRD, S.-YEATS, A.: *Quantitative methode for Trade Barrier Analysis*. Macurillan, 1990.
- LE ROY, P.: *La Politique Agricole Commune*. Economica, Paris, 1994.
- MESSERLIN, P.: *La nouvelle organisation mondiale de commerce*. Ed. DUNOD, Paris, 1995.
- ROCHER J.: *Le GATT en pratique*. RONGEAD, No: 39, Lyon, 1994.
- ŞAHİNÖZ, A.: *Avrupa Topluluğunda Ortak Tarım ve Dış Ticaret Politikası*. Ankara Üniversitesi, ATAUM, Ankara, 1993.

- TYERS, R.-ANDERSON, K.: *Dissaray in World Food Markets: A Quantitative Assesment*. Cambridge Un. Press. 1992.
- WHALLEY, Y.: *The Uruguay Round and Textiles and Clothing. The New World Trading System*. OECD, Paris. 1994.
- GATT, *Résultats des négociations commerciales multilatérales du cycle de l'Uruguay*. Secrétariat du GATT, Genève, novembre 1994.
- Ülke Tarım Politikaları ve Ticareti: Türkiye*. OECD, Paris, 1994.
- Les perspectives agricoles- 1995/2000*. OECD, Paris, 1995.
- Les enjeux agricoles de l'Uruguay Raund*. Fransız Tarım Bakanlığı, Paris, 1993.
- GATT Anlaşmasının Kavranması Stratejik Odak Nokta Projesi*. TTGV, Ankara, 1996
- Bİma*. No: 1464. Fransız Tarım Bakanlığı, Paris, Ağustos 1997.
- L'accord du GATT*. Chambres d'agriculture, Paris, Ocak 1994.
- Agrucultural Policies, Markets end Trade: Monitoring and Outlook*, OECD, Paris, 1992.
- Courrier de la Planète*. Solagral. no: 26, Montpellier, Ocak-Şubat 1995.
- La situation de l'agriculture dans l'UE. Rapport 1975-1996*. Bruxelles.
- Başlıca Ekonomik Göstergeler*. T.C. DTM, Ankara, 1997.
- Yıllık Ekonomik Rapor*. T.C. Maliye Bakanlığı, 1997.
- Annuaire FAO du Commerce International 1995*, B.M, Roma, 1997.
- OCDE en chiffres*. OECD, 1996.
- Evolution et Perspectives du Commerce Mondial*. in *Problèmes économiques*. no: 2535, 1997.
- Alternatives Economiques*. no: 34, 1997.

TÜRKİYE'DE HAYVANCILIĞIN FİNANSMANI

Prof. Dr. Mehmet BÜLBÜL
Araş. Gör. F. Handân GİRAY
Araş. Gör. Figen BEŞPARMAK
A. Ü. Ziraat Fakültesi
Tarım Ekonomisi Bölümü

1. GİRİŞ

Türkiye'de hayvancılığın geliştirilmesi, işletme gelirindeki riskin azaltılması, işletmelerin rantabl çalışabilmeleri, istihdam olanaklarının yaratılması ve bunlardan daha da önemlisi giderek artan nüfusun yeterli ve dengeli beslenebilmesi açısından önem taşımaktadır. Ancak, hayvancılık işletmelerinden beklenen üretim seviyelerine ulaşılabilmesi, işletmelerin üretim dönemi boyunca gereksinim duyacağı işletme ve yatırım sermayesi unsurlarının tamamlanması ile mümkün olabilir. Hayvancılık işletmeleri, öz sermayelerinin yetersiz olduğu durumlarda, hayvan satın alma, yem satın alma, hayvan barınaklarının inşası veya yenilenmesi, hayvancılık için gerekli alet ve ekipmanların satın alınması amacıyla yabancı (işletme dışı) kaynaklara başvurmaktadır. Türkiye'de hayvancılık işletmelerine verilen kredilerin önemli bir bölümünü T.C.Ziraat Bankası ve büyük ölçüde bu bankanın kaynakları ile faaliyet gösteren Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatiflerinin kredileri oluşturmaktadır.

Tarım Haftası'98 nedeniyle düzenlenen "Hayvansal Üretimi Artırmada Yeni Yaklaşımlar" sempozyumunu kapsamında hazırlanan "Türkiye'de Hayvancılığın Finansmanı" konulu bu tebliğde hayvancılıkta destekleme ve kredileme uygulamalarına yer verilmiştir.

2. TEMEL İSTATİSTİK GÖSTERGELER İLE TÜRKİYE'DE HAYVANCILIK

Türkiye tarım işletmelerinde bitkisel ve hayvansal üretimin organik bir bütün oluşturduğu dikkati çekmektedir. Nitekim 1980 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre, mevcut 3.650.910 adet tarım işletmesinin %86'sı hem bitkisel hem de hayvansal üretim faaliyetlerine birlikte yer vermekte, %11,5'i yalnızca bitkisel üretim ve %2,5'i de yalnızca hayvansal üretim yapmaktadır (Anonim 1982). Çizelge 1'de işletmelerin mevcut büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayılarına göre dağılımı ile ilgili veriler yer almaktadır.

Çizelge incelendiğinde, işletmelerin %22,8'inin büyükbaş hayvana sahip olmadığı, 1-4 büyükbaş hayvana sahip olan işletmelerin toplam işletmelerin %46'sını oluşturduğu, 20 ve daha fazla sayıda hayvana sahip olan işletmelerin oranının ise ancak %1,50 olduğu dikkati çekmektedir. Aynı şekilde mevcut işletmelerin %53,5'inin küçükbaş hay-

vana sahip olmadığı da Çizelge 1'den izlenebilir. Bu verilere dayalı olarak ülkemizde büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin daha yaygın olduğu söylenebilir.

Çizelge 1. İşletmelerin Büyük ve Küçükbaş Hayvan Sayılarına Göre Dağılımı (Anonim 1982)

Büyükbaş Hayvan Sayısı	İşletme Sayısı	(%)	Küçükbaş Hayvan Sayısı	İşletme Sayısı	(%)
Mevcut değil	832.453	22,80	Mevcut değil	1.952.291	53,48
1-4	1.681.714	46,06	1-9	340.951	9,34
5-9	797.846	21,85	10-19	321.378	8,80
10-19	281.076	7,70	20-49	553.962	15,17
20-49	54.634	1,50	50-99	302.502	8,29
50-+	3.187	0,09	100-+	179.826	4,92
Toplam	3.650.910	100,00	Toplam	3.650.910	100,00

1991 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre ise, 4.091.530 adet tarım işletmesinin 3.943.340'ı (%96,4'ü) bitkisel üretim veya bitkisel ve hayvansal üretim yapmakta, 148.190'ı da (%3,6'sı) yalnız hayvancılık yapmaktadır (Anonim 1992).

Türkiye tarım işletmelerinde bitkisel ve hayvansal üretim dengeli bir biçimde dağılmamıştır. 1990 yılı itibarıyla hayvansal üretim değerinin tarımsal üretim değeri içindeki payı, %28,5'dir. Halbuki bu oran gelişmiş ülkelerde %60-70 seviyelerindedir. Ülkemizde hayvansal üretim değerinin %36,5'ini hayvan üretimi (et hayvanları, diğer hayvanlar ve kümes hayvanları), %63,5'ini de hayvansal ürünler üretimi (yapağı, tiftik, kıl, süt ve diğerleri) oluşturmaktadır (Anonim 1991).

Türkiye'nin hayvan varlığı ile ilgili veriler Çizelge 2'de verilmiştir. 1996 yılı itibarıyla Türkiye'de 11.886.000 baş sığır, 33.072.000 baş koyun, 8.242.000 baş kıl keçisi, 709.000 baş tiftik keçisi, 235.000 manda ve 152.957.000 adet de tavuk ve horoz bulunmaktadır. Türkiye'de kümes hayvanları dışında gerek büyükbaş gerekse küçükbaş hayvan sayısında azalmalar görülmektedir. Nitekim 1980 yılı baz alındığında 1996 yılında sığır varlığında %25,2'lik, koyun varlığında %31,9'luk, kıl keçisinde %46'lık ve tiftik keçisinde de %80,6'lık azalış kaydedilmiştir (Çizelge 2). Bu azalışta, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün kullandığı tekniğin öncekilerden farklı olması, girdi fiyatlarının yüksekliği, hayvansal ürün fiyatlarının düşüklüğü, üreticilerin yerli ırk yerine kültür ırkına yönelmeleri, son yıllarda yapılan hayvansal ürün dışalım ve hayvancılığa verilen kredi kaynaklarının yetersizliği gibi faktörler etken olmaktadır.

Çizelge 2. Türkiye’de Hayvan Varlığı (Anonim 1997/b)

Yıllar	Sığır	Koyun	Kıl Keçisi	Tiftik Keçisi	Manda	Tavuk ve Horoz
1980	15.894.000	48.630.000	15.385.000	3.658.000	1.031.000	58.584.000
1981	15.981.000	49.598.000	15.070.000	3.856.000	1.002.000	56.753.000
1982	14.484.000	49.636.000	14.655.000	3.558.000	808.000	59.646.000
1983	14.099.000	48.707.000	13.615.000	3.117.000	758.000	60.435.000
1984	12.410.000	40.391.000	11.127.000	1.973.000	544.000	60.472.000
1985	12.466.000	42.500.000	11.233.000	2.103.000	551.000	61.046.000
1986	12.713.000	43.758.000	11.295.000	2.111.000	540.000	58.039.000
1987	12.713.000	43.796.000	11.053.000	2.004.000	524.000	58.045.000
1988	12.562.000	45.384.000	10.972.000	1.942.000	485.000	58.790.000
1989	12.173.000	43.647.000	10.328.000	1.614.000	429.000	64.078.000
1990	11.377.000	40.553.000	9.698.000	1.279.000	371.000	96.676.000
1991	11.973.000	40.433.000	9.579.000	1.185.000	366.000	139.207.000
1992	11.951.000	39.416.000	9.440.000	1.014.000	352.000	152.530.000
1993	11.910.000	37.541.000	9.129.000	941.000	316.000	178.260.000
1994	11.901.000	35.646.000	8.767.000	797.000	305.000	183.684.000
1995	11.789.000	33.791.000	8.397.000	714.000	255.000	129.015.000
1996	11.886.000	33.072.000	8.242.000	709.000	235.000	152.957.000

Hayvan varlığındaki azalmalara karşın, kültür ırkları ve bunların melezlerinin yerli ırkların yerine ikame olması suretiyle hayvansal üretimde bir artış gözlenmektedir. 1990 yılı verilerine göre, sığır varlığının %58,8’i yerli ırk, %32,3’ü kültür melezi ve %8,9’unu da kültür ırkı hayvanlar oluştururken, 1996 yılı itibariyle bu oranlar sırasıyla %43,6, %41,3 ve %15,1 olarak gerçekleşmiştir. Koyun popülasyonumuzun ise %97,5’ini yerli ırk, %2,5’ini de merinos ırk oluşturmaktadır (Anonim 1997/b).

Türkiye’nin hayvansal ürünler üretimi ile ilgili veriler Çizelge 3’de yer almaktadır. Çizelgeden de izlenebileceği gibi, 1996 yılı itibariyle süt üretimi 10.760.915 ton’dur. Süt üretimimizin, %44,9’u kültür melezi, %25,3’ü kültür ırkı ve %17,8’i de yerli ırk olmak üzere %88’i inek, %8,5’i koyun, %2,5’i keçi ve %1’i de manda sütünden oluşmaktadır. Kültür ırkı ineklerin verimi 2960 kg/yıl, kültür melezlerinin verimi 1964 kg/yıl, yerli ırkların verimi ise 738 kg/yıl’dır. Koyunlarda merinos ırklarında 36 kg/yıl, yerli ırklarda ise 49 kg/yıl olarak belirlenmiştir. Keçilerde ise süt verimi kıl keçilerinde 31 kg/yıl, tiftik keçilerinde de 10 kg/yıl’dır (Anonim 1997/b).

Kırmızı et üretimine gelince 1996 yılı itibariyle 416.815 ton olan et üretimimizin %37,3’ü dana, %35,1’i sığır, %13,6’sı koyun, %10’u kuzu, %2,9’u keçi, %0,8’i manda ve %0,3’ü de domuz etinden oluşmaktadır. Karkas ağırlıkları ise sığırlarda 165 kg, koyunlarda 22 kg, kıl keçilerinde 19 kg ve tiftik keçilerinde ise 18 kg’dır.

Çizelge 3. Türkiye’de Hayvansal Ürünler Üretimi (ton)
(Anonim 1997/b)

Yıllar	Süt Üretimi	Kırmızı Et Üretimi	Deri Üretimi	Yapağı Üretimi	Yumurta Üretimi
1980	5.472.345	204.380	2.974.750	61.285	4.134.719
1981	5.608.045	294.235	5.944.630	63.310	4.580.922
1982	5.211.615	332.660	6.547.680	62.075	4.993.394
1983	5.063.545	338.960	6.931.730	62.260	5.031.775
1984	9.387.531	588.728	7.432.445	63.864	5.659.334
1985	9.670.123	498.709	6.624.415	68.000	5.837.682
1986	9.840.337	622.359	6.034.856	70.295	5.448.681
1987	9.798.515	482.314	5.135.329	70.371	6.127.010
1988	9.889.746	459.390	4.650.851	72.897	6.801.658
1989	9.633.075	544.395	6.958.500	70.150	6.778.136
1990	9.617.415	506.995	5.595.360	60.559	7.698.637
1991	10.240.105	466.840	4.562.800	60.490	7.667.990
1992	10.279.245	448.925	4.463.340	59.050	8.215.016
1993	10.406.020	432.180	3.881.220	56.200	10.006.269
1994	10.560.920	466.190	4.363.780	53.450	9.845.407
1995	10.601.550	415.240	3.495.340	50.775	10.268.668
1996	10.760.915	416.815	2.831.790	49.847	9.787.220

Çizelge 4’de hayvansal ürünler dışsatımı ile ilgili veriler yer almaktadır.Çizelge- den de izlenebileceği gibi, hayvansal ürünler dışsatımının gerek tarım ürünleri gerekse toplam dışsatım içindeki payı yıllar itibariyle dalgalanmalar göstermektedir.1995 yılı itibariyle hayvansal ürünler dışsatımının, tarım ürünleri dışsatımı içindeki payı %6,7, toplam dışsatım içindeki payı ise %0,7’dir. 155 milyon \$ değerindeki hayvansal ürünler dışsatımının %85,2’sini canlı hayvanlar, %14,8’ini diğer hayvansal ürünler oluşturmaktadır.

Çizelge 4. Hayvansal Ürünler Dışsatımı (Milyon \$)
(Anonim 1993,1996/a)

Yıl	Canlı Hayvanlar	Diğer Hayvansal Ürünler	Hayvansal Ürün Dışsatımı (1)	Tarım Ürünleri Dışsatımı (2)	Toplam Dışsatım (3)	Oranlar (%)		
						1/2	1/3	2/3
1970	16	9	25	441	588	5,7	4,3	75,0
1975	25	16	41	793	1.401	5,2	2,9	56,6
1980	99	9	108	1.672	2.910	6,5	3,7	57,5
1985	176	68	244	1.719	7.958	14,2	3,1	21,6
1990	204	12	216	2.347	12.959	9,2	1,7	18,1
1995	132	23	155	2.307	21.636	6,7	0,7	10,7

Hayvansal ürünler dışalımını ile ilgili veriler Çizelge 5’de yer almaktadır. Hayvansal ürünler dışalımının tarım ürünleri dışalımını içindeki payı incelenecek olursa, 1970 yılında %15,2 olan bu oranın, 1980 yılında %70,6’ya yükseldiği ve 1995 yılında ise %37,6 olarak gerçekleştiği görülür. Hayvansal ürünler dışalımının toplam dışalım içindeki payı ise 1995 yılı itibariyle %2,6’dır. 918 milyon \$ olan hayvansal ürünler dışalımımızın %37,4’ünü canlı hayvanlar, %10,9’unu yün ve kıl, %50,5’ini ham deri, %1,2’sini de diğer hayvansal ürünler meydana getirmektedir.

Çizelge 5. Hayvansal Ürünler Dışalımı (Milyon \$)
(Anonim 1993, 1996/a)

Yıllar	Canlı Hayvan	Yün-Kıl	Ham Deri	Diğer Hayv. Ürünler	Hayv. Ürün Dışalımı (1)	Tarım Ürünleri Dışalımı (2)	Toplam Dışalım (3)	Oranlar (%)		
								1/2	1/3	2/3
1970	1	12	2	-	15	99	948	15,2	1,6	10,4
1975	5	25	8	2	40	202	4.738	19,8	0,8	4,3
1980	6	24	5	1	36	51	7.909	70,6	0,5	0,6
1985	4	63	32	6	105	375	11.343	28,0	0,9	3,3
1990	109	84	129	2	325	1.318	22.302	24,6	1,5	5,9
1995	343	100	464	11	918	2.444	35.708	37,6	2,6	6,8

3. HAYVANCILIĞIN FİNANSMANI

3.1. Destekleme Uygulamaları

Tarımın desteklenmesi zorunluluğu nedeniyle, Türkiye’de de diğer ülkelerde olduğu gibi çeşitli destekleme uygulamaları gerçekleştirilmektedir. Bu uygulamalarda kullanılan destekleme araçları başlıca iki grup altında değerlendirilebilir:

1. Fiyatlar ve alımlar yoluyla destekleme
2. Sübvansiyon ve doğrudan ödemeler yoluyla destekleme
 - Kimyevi gübre desteklemesi,
 - Tohum desteği,
 - Tarımsal ilaç desteği,
 - Karma yem desteği,
 - Prim sistemi,
 - Teşvik ya da destekleme primi ödenmesi,
 - Tohumluk üretimi ve teşviği,
 - Damızlık hayvan varlığının geliştirilmesi,

- Tütünde kota ve çayda budama tazminatları ödenmesi,
- Yatırımları destekleyici yardımlar,
- Sulama yardımları.

Günümüz destekleme politikaları içerisinde hayvancılığa yönelik uygulamalar ikinci grupta verilen araçlar arasında yer almaktadır.Fiyatlar ve alımlar yoluyla destekleme, tamamen bitkisel üretime yöneliktir ve 5 Nisan 1994 tarihinde alınan Ekonomik Önlemler Kararı ile yalnızca üç ürün grubu (hububat, şekerpancarı ve tütün) bu yolla desteklenmektedir.

İkinci grupta yer alan ve hayvancılığın finansmanı ile ilgili olan destekleme araçları aşağıda alt başlıklar ile incelenmiştir.

3.1.1. İlaç desteği

Bitki ve hayvan hastalıklarına karşı devlet ya da çiftçi tarafından gerçekleştirilen koruma işlemleri sırasında kullanılan ilaçlara sübvansiyon uygulanmaktadır. 3.5.1987 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan bir karar gereğince çiftçi, devlet tarafından yapılan ilaçlamalarda ilaç ve ilaçlama için ücret ödememekte ve kendisinin satın aldığı ilaçların bedelinin %20’sini geri almaktadır (Gökay 1993).

3.1.2. Karma yem desteği

Yem sübvansiyonu, 1985 yılından itibaren başlamış ve çiftçilere 1.1.1985-1.5.1986 tarihleri arasında kullandıkları karma yem bedelinin %20’si oranında destekleme ödemesi yapılmıştır.Bu oran 3.5.1987 tarihinde %25’e çıkarılmıştır.Daha sonra uygulama, oran olarak değil, kilogram başına sabit bir değer ödenmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. 1.1.1989 tarihine kadar, 40 TL/kg sübvansiyon uygulanmış ve daha sonraki dönemde bu değer yem fabrikalarına ödenmiştir.Bu uygulama yem maliyetlerini düşürücü etkisine karşın, istenilen sonucu verememesi nedeniyle 15.8.1989 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır(Anonim 1997/a).

3.1.3. Teşvik ya da destekleme primi ödenmesi

Teşvik ya da destekleme primi ödenmesine 1987 yılında başlanmıştır.Uygulama, üretici tarafından, belirli özellikleri taşıyan süt işleme tesislerine getirilen süt için teşvik primi ödenmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir.1.5.1987 tarihinde 25-35 TL/lt, 16.8.1989 tarihinde 55-70 TL/lt ve 2.3.1990 tarihinde de 90-120 TL/lt teşvik primi süt üreticilerine ödenmiştir(Anonim 1997/g).Bu uygulamadaki noksanlık, artışların belirli yüzdelere şeklinde olmayıp, yıllara göre sabit değerler ile gerçekleştirilmesidir.Bu da ödenen primin, süt fiyatları içerisindeki payının düşmesine yol açmıştır.Nitekim 1987 yılında süt fiyatının %29’u oranında gerçekleşen teşvik primi, 1993 yılında %5 seviyesine gerilemiştir(Gökay 1993). Para, Kredi ve Koordinasyon Kurulu kararı ile 1.12.1995 tarihinden sonra 3000 TL/lt olarak belirlenen süt prim ödemesi günümüzde de sürmektedir.Ancak

belirlenen prim miktarının yeterli olmayışı ve ödemelerde ortaya çıkan gecikmeler, primlerin teşvik etkisini azaltmaktadır.

Aynı kapsamda et için de teşvik primi ödemeleri yapılmış, ancak bu uygulama 1996 yılında son bulmuştur (Uysal ve Mazgit 1993).

3.1.4. Damızlık hayvan varlığının geliştirilmesi

Bu konudaki desteklemeler iki şekilde uygulanmaktadır. Birincisi, hayvan ırklarının geliştirilmesi amacıyla ücretsiz sun'i tohumlama yapılmasıdır. 1985 yılında özel sektör de bu konuyla ilgilenmeye başlamış ve bu tarihten sonra sun'i tohumlama için destekleme primi ödenmesi uygulamasına geçilmiştir. Fakat prim miktarları yeterince artırılmayınca bu uygulama işlemez hale gelmiştir.

Konuyla ilgili ikinci destekleme uygulaması, kültür ırkı damızlık dışalığında sağlanan kolaylıklardır. 1987 yılında başlayan bir uygulama ile Avrupa ülkeleri ve ABD'den sağlanan düveler için hayvan başına sübvansiyon uygulanmaktadır. 1987 yılında süt ineği başına 150.000 TL olan bu değer, 25.9.1990 tarihinden itibaren kalkınmada öncelikli yörelerde 1.000.000 TL'ye ve diğer yörelerde ise 450.000 TL'ye yükseltilmiştir.

3.1.5. Hayvancılık yatırımlarının desteklenmesi

Bunlar, tarımsal yatırımlarda uygulanan teşvikler, gümrük vergi indirimleri, bazı gelir vergisi indirimleri, tercihli krediler ve Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF)'nden yapılan ödemelerdir. Yatırım teşvikleri, tarımsal üretim, damızlık hayvan yetiştiriciliği ve su ürünleri üretimini kapsamaktadır.

Damızlık, aşı, ilaç vb. girdilerin dışalığında gümrük vergisi alınmaması ve yem sübvansiyonu uygulamaları, üretim artışı konusunda olumlu sonuçlar vermiş, ancak girdi fiyatlarındaki artışlar bu olumlu etkiyi azaltmıştır.

Görüldüğü gibi Türkiye'de hayvancılık çeşitli şekillerde desteklenmektedir. Ancak destekleme uygulamaları bir süreklilik ve tutarlılık göstermemektedir. Destekleme araçları, uzun dönem süren araştırmalar sonucunda, gerektiği kadar uzun bir dönemi kapsayacak şekilde belirlenmelidir. Oysa yukarıda kısaca açıklanan uygulamalar, bunun tam tersi bir durumu ortaya koymaktadır. Hayvancılığın desteklenmesi için uygulanan politikalar, kapsamlı planlardan yoksun olarak belirlenmekte ve günü geçirmeyi amaçlayan politikalar izlenimini vermektedir. Ayrıca destekleme politikaları ile ilgili merkezi bir organizasyonunun bulunmaması da, bu olumsuz durumda etkili olmaktadır.

Bunun yanı sıra destekleme için ayrılan kaynakların tamamının çiftçiye ulaşması da çok önemli bir sorundur. Buna en çarpıcı ve yakın örnek "sıfır faizli besicilik kredileri" uygulaması sırasında yaşanmıştır.

3.2. Hayvancılık Kredileri

Türkiye’de hayvancılığın en önemli sorunlarından birisi finansman konusunda karşılaşılan güçlüklerdir. Özellikle, genel olarak ekstsansif yapıda olan hayvancılık işletmelerinin, teknolojik gelişmeler ve pazara yönelik üretimin getirdiği değişiklikler sonucunda entansif bir yapı kazanması ile kredi gereksinimleri daha da artmaktadır.

Bugün, hayvancılık kesiminde her türde krediye gereksinim duyulmaktadır. Hayvancılık işletmelerinin kuruluş ve alt yapı ile ilgili gereksinimleri nedeniyle uzun vadeli; döner sermaye ile cari ve diğer harcamalar, özellikle de besi, süt sığırcılığı ve entansif tavukçuluk işletmelerinin devamlılıklarını sağlayabilmeleri için de orta ve kısa vadeli kredi gereksinimleri bulunmaktadır (Uysal ve Mazgit 1993).

Bitkisel üretimin finansmanında olduğu gibi hayvancılığın finansmanında da çiftçilerin ana kaynağını, T.C.Ziraat Bankası kredileri oluşturmaktadır. T.C. Ziraat Bankası, Türkiye’nin tarımın finansmanı amacıyla özel olarak organize olmuş en büyük kredi kuruluşudur. Ülkemizin bu amaçla organize olmuş diğer kredi kuruluşları ise, kooperatifler ve diğer bazı bankalardır. Yetersiz miktarlarda olmakla birlikte T.C.Ziraat Bankası’nın dışında Egebank, Milli Aydın Bankası ve Şekerbank tarafından da tarımsal kredi sağlanmaktadır. Ancak belirtildiği gibi bunlar son derece düşük düzeydedir.Örneğin 1989-1993 yılları arasında teşkilatlanmış kredi kuruluşları tarafından verilen tarımsal kredilerin %99’undan fazlası T.C.Ziraat Bankası’nca açılırken, diğer bankaların payı %1’in altında gerçekleşmiştir (Anonim 1995).

Tarımın finansmanında yer alan kooperatifler, Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri’dir. Tarım Kredi Kooperatifleri yem, ilaç, akaryakıt vb. girdilere yönelik işletme kredileri ve orta vadeli hayvancılık kredileri açmaktadır. Ancak kooperatiflerin tarımın finansmanındaki fonksiyonları, halen üretici ile T.C.Ziraat Bankası arasındaki finans akışını sağlayan bir kurum olmanın ötesine gidememektedir. Bunun da nedeni, kooperatiflerin kendi kendilerini finanse edecek bir Kooperatifler Bankası’na sahip olmalarıdır. Tarım Kredi Kooperatifleri, ikrazatta kullanabilecekleri özkaynakları haricindeki kaynak gereksinimlerini, T.C. Ziraat Bankası’ndan kredi alarak karşılamakta; Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri’nin kredi gereksinimleri de 3186 sayılı yasanın 17. maddesi uyarınca aynı şekilde T.C. Bankası tarafından sağlanmaktadır.

Tarımın finansmanında etkili olan bir diğer grup, üreticinin yakın çevresi ile tüccar, esnaf, aracı, tefeci gibi borç vermeyi meslek edinmiş kişilerden oluşmaktadır. Bunlar gibi, tarımın finansmanını sağlamak için özel olarak organize olmayan kaynaklardan sağlanan kredilerin, toplam tarımsal kredi kaynakları içerisindeki payının yaklaşık %50 olduğu belirtilmektedir (Anonim 1995).

3.2.1. Hayvancılık kredilerinin amacı

Yukarıda genel olarak belirtildiği gibi hayvancılık kredileri talebini yaratan en önemli neden, hayvancılık işletmelerinde entansite derecesinin yükselmesi gereğidir.

Ayrıca değişen piyasa koşulları gereği pazar ve sanayi için üretime yönelen hayvancılık işletmelerinin yeni teknolojileri kullanma, pazara uyum sağlama ve yarışma koşullarından yararlanmaları için de hayvancılık kredilerine gereksinimleri vardır (Bülbül vd. 1995).

T.C. Ziraat Bankası tarafından açılan hayvancılık kredilerinin amaçları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Hayvancılık faaliyetlerinin geliştirilmesi,
- Kültür ırkı hayvanların sayısının artırılması,
- Nakit yetersizliği nedeniyle başvuru alan erken kuzu ve buzağı kesimlerinin önlenmesi amacıyla işletmelere finansal destek sağlanması,
- Kurulu hayvancılık işletmelerinin modernizasyonu ve otomasyonu gibi yatırımların kredilendirilmesi ile işletmelerde sürekliliğin sağlanması için gerekli işletme kredisinin verilmesi,
- Ek kapasitelerin oluşturulması için modern hayvancılık tesislerinin projeli kredilerle desteklenmesidir (Çadircı 1995).

3.2.2. Hayvancılık kredilerinin kapsamı ve çeşitleri

Hayvancılık kredileri, büyük ve küçükbaş hayvan besiciliği, damızlık ve irat hayvancılığı, et ve yumurta tavukçuluğu, et ve yumurta yönlü damızlık tavukçuluk, arıcılık, tavşancılık, hindicilik, bıldırcın, kürk hayvanı yetiştiriciliği gibi kültür üretimi yapılan ve pazarda talebi olan tüm hayvancılık konularını kapsamaktadır (Anonim 1996/b).

Hayvancılık kredileri, 1989 yılına kadar kısa, orta ve uzun vadeli olarak sınıflandırılırken, bu tarihten sonra işletme ve yatırım kredisi olarak sınıflandırılmıştır (Uysal ve Mazgıt 1993).

Hayvancılığa yönelik işletme kredileri; hayvansal üretim ile su ürünlerinin avlanması ve yetiştirilmesi için gereksinim duyulan canlı materyal (yumurta, yavru, besi ve kümes hayvanı), yem, enerji, ilaç vb. her türlü girdiye verilen kredilerdir. Yatırım kredileri ise, iş ve irat hayvanları ile damızlık materyal ile demirbaşların edindirilmesi, bina, ahır, ağıl, kümes ile ilgili tesisler ve bu tesisleri tamamlayıcı nitelikteki sabit makineler ve ısıtma araçları, yem bitkileri tesisleri, su ürünleri üreticilerinin gereksinim duydukları her çeşit avlama ve yetiştirme araçları ile diğer üretim malzemeleri vb. demirbaşın edindirilmesi ve genetik esaslara dayalı ıslah gibi yüksek teknolojileri uygulayacak işletmelerin kurulması ve geliştirilmesi amacıyla verilmektedir.

Hayvancılığa açılan krediler, T.C. Ziraat Bankası'nın üç müdürlüğü aracılığı ile üreticiye verilmektedir. Bunlar: Zirai Krediler Müdürlüğü, Özel Tarımsal Krediler Müdürlüğü ve Su Ürünleri Kredileri Müdürlüğü'dür. Hayvancılık yatırım ve işletme kredileri ile embriyo transferi ve tohumlama için açılacak işletme kredileri Zirai Krediler

Müdürlüğü'nce verilmektedir. Özel tarımsal krediler kapsamında verilen krediler ise ipekböcekçiliği kredileri ve genetik esaslara dayalı ıslah kredileridir.

Hayvancılık kredilerinin analizi amacıyla, Türkiye için bir dönüm noktası niteliği taşıyan 1980'den günümüze kadar olan döneme ait verilerin incelenmesi düşünülmüştür. Ancak konuyla ilgili birincil kaynak durumunda olan T.C. Ziraat Bankası'ndan gerekli bilgilerin sağlanması konusunda ortaya çıkan sorunlar nedeniyle, verilerin, daha önce yapılmış araştırmalardan alınması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca daha ayrıntılı analizler için gerekli olan hayvancılık kredilerinin çeşitlerine göre dağılımı bulunmadığından bu tür analizler de yapılamamıştır.

1985-1993 yılları arasında T.C. Ziraat Bankası tarafından verilen hayvancılık kredileri ve bu kredilerin toplam tarımsal krediler içindeki payları Çizelge 6'da verilmiştir.

1985 yılı baz olarak alındığında 1993 yılında reel değerler itibariyle tarımsal kredilerde %84'lük artış yaşanırken, bu artış hayvancılık kredilerinde ancak %19 düzeyindedir. İncelenen dönemde cari değerler itibariyle bir önceki yıla göre %43 ile %93 oranında artış gösteren hayvancılık kredileri, reel değerler itibariyle incelendiğinde, bir önceki yıla göre artışlar, yalnızca 1986, 1987 ve 1993 yıllarında sırasıyla %19, %46 ve %9 oranında gerçekleşmiştir. Diğer yıllar da ise %3 ile %16 arasında azalmalar görülmektedir.

Hayvancılık kredilerinin tarımsal krediler içerisindeki oranı 1985 yılında %13,06 iken, bu oran 1990 yılında %9,29'a ve 1993 yılında da %8,43'e gerilemiştir.

3.2.3. Hayvancılık kredilerinde özkaynak oranları

Özkaynak, krediye konu olan harcamanın, üretici tarafından karşılanması gereken kısmıdır. Besicilik kredilerinde besi hayvanı alımı ile işletmeden sağlanamayan diğer giderler için yapılan harcama ile açılacak kredi miktarı arasındaki fark, özkaynak olarak aranmaktadır. İkras birimi belirlenen konular da ise kredilerde özkaynak katkısı aranmamaktadır.

İkras birimi belirlenemeyen işletme kredilerinde, bir üretim dönemindeki işletme sermayesi ihtiyacının %25'i, süt inekçiliği kredilerinde ise krediye konu olan hayvan sayısı esas alınmak suretiyle, 20 başa kadar olanlarda özkaynak aranmamakta, 20 başın üzerindeki hayvanlarda ise bu miktarı aşan hayvan alımları için ve diğer yatırım kredilerinde de öngörülen giderin %25'i oranında özkaynak aranmaktadır.

Ayrıca hayvancılık yatırım ve işletme kredilerinden yararlanmak isteyenlerde aranan bazı şartlar bulunmaktadır. Bunlar;

-İlgililerin, faaliyette bulunacakları hayvancılık konusunda yeterli bilgi ve deneyime sahip olması ve

-Yaygın olarak gerçekleştirilmeyen hayvansal üretim konularında kurulacak işletmelere ait yatırım kredisi verilmesi için kredi miktarına ve işletme kapasitesine bakıl-

*Cizelge 6. T.C. Ziraat Bankası Tarafından Verilen Hayvancılık Kredileri (milyon TL)
(Bülbül vd 1995, Anonim 1997/d)*

Yıllar	Tarımsal Krediler(1)				Hayvancılık Kredileri(2)				Oran (%) (2/1)
	Cari Değer	Reel Değer 1985=100	Zincirleme İndeks (1985=100)		Cari Değer	Reel Değer 1985=100	Zincirleme İndeks (1985=100)		
			Cari	Reel			Cari	Reel	
1985	1.023.873	1.023.873	100	100	133.703	133.703	100	100	13,06
1986	1.793.411	1.384.125	175	135	205.816	158.845	154	119	11,48
1987	2.944.702	1.721.243	164	124	396.519	231.774	193	146	13,47
1988	4.911.096	1.705.715	166	99	598.917	208.015	151	90	12,20
1989	7.786.864	1.594.917	159	93	854.818	175.085	143	84	10,98
1990	13.756.501	1.820.799	177	114	1.278.978	169.284	150	97	9,29
1991	19.707.170	1.650.434	143	91	1.865.653	156.244	146	92	9,47
1992	40.728.253	2.060.781	207	125	2.892.154	146.338	155	94	7,10
1993	61.148.802	1.889.647	150	92	5.157.478	159.379	178	109	8,43
1994	123.258.000	1.744.305	120	92	-	-	-	-	-
1995	333.022.000	2.500.021	270	143	-	-	-	-	-
1996	683.927.000	2.873.091	205	115	-	-	-	-	-

maksızın, ziraat mühendisi ya da veteriner hekim istihdam etmeleri ya da danışman bulundurmaları zorunluluğudur (Anonim 1996/b). Ayrıca bu tür üretim faaliyetlerinde Çizelge 7'de belirtilen kapasitelerin üzerindeki yatırımlar için fizibilite raporu istenmektedir. Ancak uygulamada bu kriterlerin ne kadarının gözönüne alındığı ve gerçekçi olarak uygulandığı bir tartışma konusudur.

Çizelge 7. Fizibilite Raporu Düzenlenmesi Gereken Asgari Kapasiteler
(Anonim 1996/b)

Yatırımın Konusu	Kapasite
Kafeste yumurta tavukçuluğu	10.000 adet
Kasaplık piliç üretimi	15.000 adet
Süt inekçiliği	40 baş
Damızlık küçükbaş hayvancılık	400 baş
Büyükbaş besicilik	120 baş
Küçükbaş besicilik	500 baş
Tavşan yetiştiriciliği (anaç)	500 baş
İpekböcekçiliği yetiştiriciliği (yaş koza)	3 ton
Bıldırcın yetiştiriciliği (anaç)	3.000 adet
Arıcılık (kovan)	1.000 adet

Hayvancılık işletmelerinin ekonomik olarak faaliyet gösterebilecek büyüklükte kurulmasını sağlamak amacıyla, asgari kapasiteler belirlenmiştir. Bu kapasitelerin altındaki işletmelerin, yatırım kredisi talepleri değerlendirilmeye alınmamaktadır. Hayvancılık işletmeleri için asgari kapasiteler Çizelge 8'de verilmiştir. İşletme kredisi taleplerinde ise işletmenin verimli çalışması koşuluyla asgari kapasite şartı aranmamaktadır.

Çizelge 8. Hayvancılık Yatırım Kredilerinde Aranacak Asgari Kapasiteler
(Anonim 1996/b)

Kredi konusu	Asgari kapasite
KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK	
-Koyun yetiştiriciliği	50 anaç
-Süt keçisi yetiştiriciliği	50 anaç
-Tiftik keçisi yetiştiriciliği	50 anaç
-Besicilik	100 baş/devre
BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK	
-Süt inekçiliği	1 baş
-Damızlık inekçilik	20 baş
-Besi	50 baş/devre
TAVUKÇULUK	
-Yerde yumurta tavukçuluğu	5000 tavuk
-Kafeste yumurta tavukçuluğu	10000 tavuk
-Yerde broiler yetiştiriciliği	4000 piliç/devre
-Kafeste broiler yetiştiriciliği	10000 piliç/devre
-Hibrid civciv üretimi	10000 tavuk
ARICILIK	
-Ana arı üretim işletmeleri	50 fenni kovan
-Arıcılık üretim işletmeleri	25 fenni kovan
-Oğul arı üretim işletmeleri	100 fenni kovan
HİNDİ YETİŞTİRİCİLİĞİ	
-Damızlık hindi üretimi	2500 hindi
-Hindi eti üretimi	500 hindi/devre
TAVŞANCILIK	50 anaç

3.2.4. Hayvancılık kredilerinde uygulanan faiz oranları ve vade

Türkiye’de 1980 yılı öncesinde hayvancılık kredilerinde uygulanan faiz oranı %14 düzeyindeydi. Ancak 1980 sonrasında, genel kredi faiz oranları ve tarımsal kredi faiz oranlarında baş gösteren istikrarsızlık, hayvancılık kredileri faiz oranlarını da etkilemiştir. Sonuçta, 1980 yılı içinde faiz oranları iki kez değişerek %28’e ve 1985 yılında %30’a yükselmiştir. 1986 yılında ise %22’ye düşürülmüştür (Uysal ve Mazgit 1993).

Hayvancılık kredi faiz oranlarındaki bir sonraki değişiklik 1989 yılında olmuştur. O yıl içerisinde hayvancılık kredilerinin sınıflandırılmasında da değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklikler sonucunda 1989 yılı Ağustos ayından itibaren 5 milyona kadar olan işletme kredilerinde %34 ve 5 milyonun üzerindekiilere de %43 oranında faiz uygulamasına başlanmıştır. Faiz oranları aynı olmak kaydıyla yatırım kredileri için sınır, 20 milyona kadar ve 20 milyon üstü olarak belirlenmiştir (Çadircı 1991).

1989 yılından sonra, 1997 yılına kadar faiz oranlarında bir değişiklik olmamıştır. Ancak 8.9.1997 tarihinden geçerli olmak üzere, hayvansal üretim (işletme) kredileri ve hayvansal yatırım kredileri faiz oranları %59 olarak belirlenmiştir (Anonim 1997/c).

Vadelerine göre hayvancılık kredileri iki grup altında toplanabilir:

-Kısa vadeli hayvancılık kredilerinde vade, 3 ay ile 2 yıl arasında değişmektedir (Anonim 1996/b). Bu krediler, yem, işçi ücreti, ilaç ve enerji giderleri gibi bir üretim dönemi için gerekli olan girdilerin temini amacıyla açılan kredilerdir. İşletme kredileri ile ilgili olarak yapılan son düzenlemelere göre tarımsal işletme ile ilgili tüm faaliyetler dikkate alınarak işletme kredisi limiti belirlenmektedir. Üretim ile ilgili faaliyetler devam ettiği sürece, çiftçi hesabından istediği zaman para çekip yatırabilmektedir. Bir yıllık hesap devresi sonunda, kredinin faiz ve masrafları ödenmek koşuluyla çiftçi açılan krediyi kullanmaya devam edebilir.

-Orta ve uzun vadeli (yatırım) kredilerinde ise azami vadeler 3 yıl ile 20 yıl arasında değişmektedir. Süt ineği alımı için verilen yatırım kredilerinde ise vade 2 yılı ödememiş 8 yıldır (Anonim 1996/b).

3.2.5. İkraz birimleri

T.C. Ziraat Bankası 9 adet hayvansal üretim faaliyeti için ürün bütçeleri hazırlamıştır. Bu bütçelerin hazırlanmasında T.C. Ziraat Bankası şubelerinden elde edilen bilgiler, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nce hazırlanan maliyet çalışmalarından ve fiyat istatistiklerinden faydalanılmaktadır. Besi hayvancılığında ikraz birimi, hayvan alım bedeli, nakliye giderleri ile yem masrafları, bakıcı ücreti, enerji ve su giderleri, sağlık harcamaları ve diğer değişken giderlerin toplamı kadardır. İrat hayvancılığında ise işletme kredisi miktarı, besicilikte sıralanan hayvan alım bedeli ve nakliye masrafları hariç, diğer değişken giderler toplamından oluşmaktadır (Mülâyim ve Tanrıvermiş 1997).

Çizelge 9'da 1989- 1997 yılları arasında uygulanan ikraz birimlerine ait veriler yer almaktadır. Çizelgeden de izlenebileceği gibi, ikraz birimlerindeki bir yıl öncesine ait artış oranları oldukça büyük bir değişiklik göstermektedir. 1989 yılı sonrasındaki artış oranları, sürekli olarak %50'nin üzerinde olmak üzere bazı yıllar %100'ün üzerinde gerçekleşmiştir. Özellikle 1994 ve 1995 yıllarında bir önceki yıla göre artışlar en yüksek düzeye ulaşmıştır. 1994 yılında 1993 yılına göre, büyükbaş besi hayvancılığı için diğer giderler (çevirme) adı altında belirlenen ikraz birimi %125; küçükbaş besicilik için hayvan alımı (donatma) ikraz birimi %150 ve diğer giderler ikraz birimi değerinde de %233 oranında artışlar gerçekleşmiştir. 1995 yılında 1994 yılına göre ikraz birimlerinde ortaya çıkan en büyük artışlar ise, %147 ile büyükbaş hayvan alımı ve %140 ile küçükbaş hayvan alımı ikraz birimlerinde görülmüştür. Ancak bu değerler cari değerler olup ikraz birimlerindeki gerçek artışları göstermemektedir. İkraz birimlerindeki değişiklikleri daha gerçekçi ölçütlere göre değerlendirebilmek için Çizelge 9'daki cari değerlerden hesaplanan reel ikraz birimleri Çizelge 10'da verilmiştir. Çizelgeden de izlenebileceği gibi, reel değerler itibarıyla uygulanan ikraz birimlerinde bir önceki yıla göre kayda değer bir artış olmadığı görülmektedir. Besi hayvanları ikraz birimlerinde özellikle 1990 ve 1996 yıllarında, irat hayvanları ikraz birimlerinde ise 1992 ve 1994 yıllarında azalmalar görülmüştür. İkraz birimlerinde 1989 yılı baz alındığında 1996 yılında büyükbaş beside % 13'lük, küçükbaş beside % 15'lik, kültür ırkı irat hayvanında % 31'lik, kültür melezinde % 34'lük, yerli ırkda % 17'lik, koyun ve keçi de % 2'lik bir artış kaydedilmiştir.

İkraz birimlerinin belirlenmesinde kriter olarak, ilgili maliyetlerin dikkate alındığı belirtilmektedir. Bu konuya açıklık getirebilmek için hayvan alımı (donatım) ikraz birimleri ile canlı hayvan fiyatları ve diğer giderler (çevirme) ikraz birimleri ile de hayvansal üretimde en büyük maliyeti oluşturan yem fiyatları ve işçilik ücretleri karşılaştırılarak Çizelge 11 ve 12'de özetlenmiştir.

Çizelge 11'de üçüncü ve yedinci sütunlarda verilen yıllık artış değerlerinin yanında verilen işaretler ile, bu değerlerin, hayvan fiyatları ile karşılaştırılması yapılmaktadır. Büyükbaş ikraz birimlerinde bir önceki yıla göre olan artışlar, yalnızca 1986, 1988, 1989 ve 1990 yıllarında hayvan fiyatlarında bir önceki yıla göre gerçekleşen artışların üzerinde gerçekleşmiştir. Küçükbaş besicilikte de artış oranları açısından durum çok farklı değildir. İncelenen dönemde ikraz birimlerindeki artışlar da yalnızca 1986, 1988, 1989 ve 1994 yıllarında hayvan fiyatlarındaki artışların üzerinde olmuştur.

Çizelge 12'de büyükbaş ve küçükbaş besicilik için "diğer giderler" başlığı altında verilen çevirme (işletme) kredileri ikraz birimleri ile besi yemi ve işçilik ücretleri karşılaştırılmıştır. Ele alınan dönemde ikraz birimlerine 1984-1986 yılları hariç genellikle % 50'nin üzerinde artışlar yapılmıştır. Ancak, dikkati çeken nokta, bu artışlar ile yem fiyatları ve işçilik ücretleri artışları arasında bir tutarlılığın olmayışıdır. Nitekim 1981 ve 1982 yıllarında besi yemi fiyatları %6 ve %18 artış gösterirken, sözkonusu yıllarda büyükbaş beside ikraz birimleri %100'lük bir artış göstermiştir. Yine aynı şekilde 1996 ve 1997 yıllarında işçilik ücretleri %101 ve % 108 oranında artış gösterirken, ikraz birim-

Çizelge 9. Cari Değerler İtibariyle 1989-1997 Yılları Arasında Uygulanmakta Olan İkras Birimleri (000 TL) ve Yıllara Göre Artış Oranları (Anonim 1997/d)

Kredi Konusu	1989		1990		1991		1992		1993		1994		1995		1996		1997	
	İkras	(%)	İkras	(%)	İkras	(%)	İkras	(%)	İkras	(%)	İkras	(%)	İkras	(%)	İkras	(%)	İkras	(%)
B.BAŞ BESI																		
Hayvan alımı	600		900	50,0	1500	66,7	3000	100	5000	66,7	8500	70,0	21000	147,1	33000	57,1	61000	84,8
Diğer giderler	200		300	50,0	500	66,7	1000	100	2000	100,0	4500	125,0	9000	100,0	17000	88,9	31500	85,3
K.BAŞ BESI																		
Hayvan alımı	80		120	50,0	180	50,0	300	66,7	500	66,7	1250	150,0	3000	140,0	4500	50,0	8300	84,4
Diğer giderler	20		30	50,0	50	66,7	80	60,0	150	87,5	500	233,3	800	60,0	1500	87,5	2800	86,7
B.BAŞIRAT																		
HAYVANI																		
<u>Kültür ırkı</u>																		
Buzağı-dana	235		450	91,5	700	55,6	1000	42,9	2000	100,0	4000	100,0	7000	75,0	15000	114,3	27750	85,0
Boğa-inek-düve	470		900	91,5	1400	55,6	2000	42,9	4000	100,0	8000	100,0	14000	75,0	30000	114,3	55500	85,0
<u>Kültür ırkı</u>																		
<u>melezi</u>																		
Buzağı-dana	160		300	87,5	500	66,7	800	60,0	1500	87,5	2500	66,7	5000	100,0	10500	110,0	19400	84,8
Boğa-inek-düve	320		600	87,5	1000	66,7	1600	60,0	3000	87,5	5000	66,7	10000	100,0	21000	110,0	38800	84,8
<u>Diğer ırklar</u>																		
Buzağı-dana	70		120	71,4	200	66,7	350	75,0	600	71,4	1000	66,7	2000	100,0	4000	100,0	7400	85,0
Boğa-inek-düve	140		240	71,4	400	66,7	700	75,0	1200	71,4	2000	66,7	4000	100,0	8000	100,0	14800	85,0
K.BAŞIRAT																		
HAYVANI																		
<u>Koyun</u>																		
Kuzu-toklu	22		30	36,4	50	66,7	80	60,0	130	62,5	200	53,8	400	100,0	900	125,0	1650	83,3
Şişek-koyun-keçi	36		60	66,7	100	66,7	160	60,0	260	62,5	400	53,8	800	100,0	1800	125,0	3300	83,3
<u>Keçi</u>																		
Oğlak	10		15	50,0	25	66,7	40	60,0	65	62,5	100	53,8	200	100,0	450	125,0	800	77,8
Çeşis-keçi-teke	15		25	66,7	40	60,0	80	100,0	130	62,5	200	53,8	400	100,0	900	125,0	1600	77,8
<u>Tiftik keçisi</u>																		
Oğlak	20		30	50,0	45	50,0	70	55,6	115	64,3	175	52,2	350	100,0	800	128,6	1500	87,5
Çeşis-keçi-teke	35		60	71,4	90	50,0	140	55,6	230	64,3	350	52,2	700	100,0	1600	128,6	3000	87,5
<u>Kıl keçisi</u>																		
Oğlak	-		-	-	-	-	-	-	-	-	75	-	150	100,0	250	-	450	80,0
Çeşis-keçi-teke	-		-	-	-	-	-	-	-	-	150	-	300	100,0	500	-	900	80,0

lerindeki artış oranları büyükbaş beside %89, küçükbaş beside ise %88 oranında gerçekleşmiştir. Dönem boyunca bu istikrarlılık açıkça kendini göstermektedir. Bütün bunlara dayalı olarak, İkras birimlerinin belirlenmesinde, ana kriter olduğu belirtilen ve olması da gereken maliyetlerin etkisinin, bazı yıllarda gözönüne alınmadığı söylenebilir.

Çizelge 10. Reel Değerler İtibariyle 1989-1997 Yılları Arasında Uygulanmakta Olan İkraz Birimleri (000 TL) ve Yıllara Göre Artış Oranları (Anonim 1997/d)

Kredi Konusu	1989	1990		1991		1992		1993		1994		1995		1996	
	İkraz	İkraz	(%)	İkraz	(%)	İkraz	(%)	İkraz	(%)	İkraz	(%)	İkraz	(%)	İkraz	(%)
B.BAŞ BESİ															
Hayvan alımı	600	581	-3	613	6	741	21	754	2	587	-22	770	31	677	-12
K.BAŞ BESİ															
Hayvan alımı	80	78	-2	74	-5	74	-	75	1	86	15	110	28	92	-16
B.BAŞ İRAT															
HAYVANI															
Kültür ırkı															
Boğa-inek-düve	470	582	24	572	-2	494	-14	604	22	553	-9	513	-7	615	20
Kültür ırkı															
melezi															
Boğa-inek-düve	320	388	21	409	5	395	-3	453	15	345	-24	367	6	431	17
Yerli ırklar															
Boğa-inek-düve	140	155	11	164	6	173	5	181	5	138	-24	147	7	164	12
K.BAŞ İRAT															
HAYVANI															
Koyun-keçi	36	39	8	41	5	40	-2	39	-2	28	-28	29	4	37	28

Çizelge 11. Donatma Kredisi İkrar Birimleri ile Canlı Hayvan Fiyatlarının Karşılaştırılması
(Anonim 1997/d, Anonim 1997/e)

Yıllar	Büyükbaş Besicilik				Küçükbaş Besicilik			
	İkrar Birimi (TL)	Yıllık Artış (%)	Hayvan Fiyatı (TL/adet)	Yıllık Artış (%)	İkrar Birimi (TL)	Yıllık Artış (%)	Hayvan Fiyatı (TL/adet)	Yıllık Artış (%)
1985	80.000	-	83.279	-	12.000	-	18.719	-
1986	110.000	38(+)	113.226	36	16.000	33(+)	23.974	28
1987	165.000	50(-)	179.483	59	25.000	56(-)	39.949	67
1988	300.000	82(+)	325.154	81	45.000	80(+)	64.732	62
1989	600.000	100(+)	443.478	36	80.000	50(+)	88.482	37
1990	900.000	50(+)	645.629	46	120.000	50(-)	140.613	59
1991	1.500.000	67(-)	1.413.511	119	180.000	50(-)	250.319	78
1992	3.000.000	100(-)	2.880.533	104	300.000	67(-)	483.113	93
1993	5.000.000	67(-)	4.905.786	70	500.000	67(-)	855.903	77
1994	8.500.000	70(-)	9.554.000	95	1.250.000	150(+)	1.804.000	111
1995	21.000.000	147(-)	24.626.000	158	3.000.000	140(-)	4.488.000	149
1996	33.000.000	57(-)	41.151.000	67	4.500.000	50(-)	7.862.000	75

Çizelge 12. Çevirme Kredisi İkras Birimleri ile Besi Yemi Fiyatları ve İşçilik Ücretlerinin Karşılaştırılması (Anonim 1997/d, Anonim 1997/f, Uysal 1993)

Yıllar	Büyükbaş Besi		Küçükbaş Besi		Besi Yemi		İşçilik Ücreti	
	İkras Birimi (TL)	Yıllık Artış (%)	İkras Birimi (TL)	Yıllık Artış (%)	Fiyat (TL/kg)	Yıllık Artış (%)	Ücret (TL/gün)	Yıllık Artış (%)
1980	2.500	-	500	-	16	-	160	-
1981	5.000	100	1.000	100	17	6	287	79
1982	10.000	100	1.000	-	20	18	287	-
1983	20.000	100	2.000	100	33	65	440	35
1984	25.000	25	2.500	25	45	27	670	52
1985	30.000	20	3.000	20	64	42	1.140	70
1986	40.000	33	4.000	33	80	38	1.140	0
1987	60.000	50	6.500	63	140	75	2.190	92
1988	100.000	67	11.000	69	210	50	3.900	78
1989	200.000	100	20.000	82	370	76	7.500	92
1990	300.000	50	30.000	50	520	41	13.800	84
1991	500.000	67	50.000	67	885	37	26.700	93
1992	1.000.000	100	80.000	60	1.500	69	48.300	81
1993	2.000.000	100	150.000	88	2.600	73	83.250	72
1994	4.500.000	125	500.000	233	5.000	92	139.125	67
1995	9.000.000	100	800.000	60	9.500	90	282.000	103
1996	17.000.000	89	1.500.000	88	19.000	100	567.000	101
1997	31.500.000	85	2.800.000	87	25.000	32	1.181.250	108

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Prodüktif çalışan bir işletmede aktif sermayenin %25'ini hayvan sermayesi, %5'ini de para sermayesi oluşturmaktadır. Ancak Türkiye'de yapılan bilimsel araştırmalar toplam aktif sermaye içinde hayvan sermayesi payının %0,31 ile %12,25 arasında değiştiğini, para sermayesinin ise en fazla %1,64 oranında bulunduğunu göstermektedir (Bülbül vd 1989). Sermaye unsurlarında görülen bu dengesizlikler hayvancılık işletmelerinin istikrarlı bir tarım politikasıyla desteklenmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Fakat yetiştiricilerin gereksinim duyduğu kredi yeterli miktarda, zamanında ve uygun koşullarda temin edilememektedir. Nitekim ülkemizin Ege ve Trakya Bölgeleri'nde tarım işletmelerinin kredi gereksinimleri tam olarak karşılanamadığı için erken kuzu kesimi ile bitkisel üretimin finanse edilmesi yoluna gidilmektedir. Aynı şekilde besicilik işletmelerinde besiyeye alınan hayvanlar besi dönemi sonunda değil, işletmede nakit sıkıntısı yaşandığı bir dönemde pazarlanmaktadır. Sözkonusu durumlardan işletmelerin yıllık faaliyet sonuçları olumsuz etkilenmektedir.

Türkiye'de hayvansal üretim değerinin tarımsal üretim değeri içindeki payı %28,5 oranında olmasına karşılık, hayvancılığa verilen kredilerin toplam tarımsal krediler içerisindeki payı ancak %9,3 seviyesindedir. Bunun nedeni üreticilerin krediye olan taleplerinin yetersizliğinden değil, istedikleri zamanda ve uygun koşullarda kredi alamamalarındandır. Nitekim yapılan bilimsel araştırmalar, kredi yetersizliğinden dolayı üreticilerimizin zorunlu olarak teşkilatlanmamış kredi kuruluşlarına (tefecî, akraba, tüccar gibi) yöneldiğini ve bu kaynaklardan alınan kredilerin toplam tarımsal krediler içindeki payının %5.5 ile %49.5 arasında değiştiğini göstermektedir (Bülbül vd. 1989).

Ayrıca hayvancılıkta kullanılan ikraz birimleri de düşüktür. İkraz birimleri, hayvanın niteliği ve üreticinin krediye gereksinim duyduğu dönemler göz önüne alınarak, hayvansal üretimde en azından değişen masrafları karşılayacak düzeyde belirlenmelidir (Tanrıvermiş vd 1993).

Üretici açısından ise, kredi alma konusunda karar veren üreticinin krediyi ne zaman ve ne kadar alacağına karar verirken, kredi kullanma kabiliyetini, işletmesinin üretim kapasitesini, sermaye durumunu ve elde edeceği ürününü hangi fiyattan satabileceğini gözönünde bulundurmalıdır. Özellikle ürün fiyat artışlarının hızlı olduğu dönemlerde borçlanmak ekonomik açıdan iyi sonuç verebilir. Borçlanma miktarını dikkate alırken, kredinin marjinal maliyetinin marjinal gelirine eşit olmasına dikkat edilmelidir (Bülbül vd. 1995).

5. YARARLANILAN KAYNAKLAR

Anonim, 1982. Genel Tarım Sayımı Hanehalkı Anketi Sonuçları 1980, DİE Yayın No:1028, Ankara.

Anonim, 1991. Türkiye Tarımsal Üretim Değeri 1990, T.C. Ziraat Bankası Planlama, Bütçe ve Kontrol Müdürlüğü Yayınları No:34, Ankara.

Anonim, 1992.1991 Genel Tarım Sayımı Köy Genel Bilgi Anketi Sonuçları, DİE Yayın No:1550, Ankara.

Anonim, 1993.Aylık Dış Ticaret Bülteni 1992, HDTM Yayınları, Ankara.

Anonim, 1995.Tarımsal Kredi Politikası, T.C.Ziraat Bankası, Ankara.

Anonim, 1996/a.Başlıca Ekonomik Göstergeler 1996, DTM Yayınları, Ankara.

Anonim,1996/b.Tarımsal Kredi Mevzuatı, T.C.Ziraat Bankası, Genelge No:6200, Ankara.

Anonim,1997/a. I.Tarım Şurası Çalışma Belgesi, 25-27 Kasım 1997, T.C.Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara.

Anonim,1997/b.Tarım İstatistikleri Özeti 1996,DİE Yayın No:2068, Ankara.

Anonim,1997/c.Tarımsal Kredi Mevzuatı, T.C.Ziraat Bankası, Ankara.

Anonim,1997/d. T.C. Ziraat Bankası Yayınlanmamış Verileri, Ankara.

Anonim,1997/e. Türkiye İstatistik Yıllığı 1996, DİE Yayın No:1985, Ankara

Anonim,1997/f. Ziraat Odaları Birliği Yayınlanmamış Verileri, Ankara.

Anonim,1997/g. Ziraat ve İktisadi Rapor 1994-1996, Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayın No: 178, Ankara

BÜLBÜL M.,1978.Koyunculukta Kredi ve Sorunları, A.Ü.Z.F. Yıllığı 1978, Cilt:28, Fas:1, Ankara.

BÜLBÜL M., ERKAN, O., ORHAN, E., BUDAK, F., ŞENGÜL, H., YILMAZ, İ., 1989. Türkiye'de Tarım İşletmelerinin Sermaye Durumu ve Kredi Kullanımı, Türkiye Ziraat Mühendisliği 3. Teknik Kongresi, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.

BÜLBÜL M., FIDAN, H., GÜNEŞ, E., 1995. "Hayvancılık İşletmelerinde Kredi Talebinin Değerlendirilmesi, Sözleşmeli Besicilik Kredi Uygulamaları ve Sonuçları", Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu (İzmir), T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları: 27, Ankara.

ÇADIRCI, E.,1991. "Hayvancılık Kredileri ve Hayvansal Üretimde Verimliliğe Etkileri, İkinci Hayvancılık Kongresi, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.

ÇADIRCI, E., 1995. "T.C. Ziraat Bankası'nın Hayvancılık Kredisi Uygulamaları", Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu (İzmir), T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları: 27, Ankara.

GÖKAY, Y., 1993. "Türkiye'de Hayvancılığın Sorunları, Genel Denge veya Dinamik Denge Modeli İçinde Çözüm Önerileri", Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir.

MÜLAYİM, Z. G. ve TANRIVERMİŞ, H., 1997. "Tarımsal Kredilerde Değer Biçiminin Teorik Esasları", Ekin Dergisi Sayı: 2, Ankara.

TANRIVERMİŞ, H., GÜNDOĞMUŞ, E. ve SAYIN, C. 1993. "Türkiye'de Hayvancılığın Genel Ekonomik Durumu ve Temel Sorunları" Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir.

UYSAL, Y., MAZGİT, İ., 1993. "Türkiye'de Hayvancılık Sektörünün Sorunlarının Çözümüne Yönelik Bütüncül Bir Yaklaşım", Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir.

ÜÇÜNCÜ OTURUM

KABA VE KESİF YEM ÜRETİMİ

BAŞKAN

Prof. Dr. Rifat OKUYAN
(A. Ü. Ziraat Fakültesi)

SUNUŞLAR

Çayır-Mera Alanlarının Islahı ve Yönetimi
Prof. Dr. Uğur BÜYÜKBURÇ
(GOP Ü. Rektör Yardımcısı)

Kaba Yem Üretiminin Geliştirilmesi
Prof. Dr. Hayrettin EKİZ
(A. Ü. Ziraat Fakültesi)

Karma Yem Hammaddesi Üretimi ve Yem Sanayii
Prof. Dr. Murat ZİNCİRLİOĞLU
Araş. Gör. Filiz KARADAŞ
(A. Ü. Ziraat Fakültesi)

ÇAYIR-MER'A ALANLARININ ISLAHI VE YÖNETİMİ

Prof. Dr. Uğur BÜYÜKBURÇ

GOP. Ü. Rektör Yardımcısı

Son yapılan uydu fotoğraf analizlerinde kara alanlarının yaklaşık % 51'i (6.7 milyon km²) mera olarak kabul edilmektedir.

Geçmişte çok dar bir tanımla "hayvan beslenmesinde otlatılarak veya biçilerek yararlanılan doğal bitkisel üretim alanları" olarak görülen mera ve çayırlar bugün fonksiyonları ve önemi itibarıyla bu tanıma sığmayacak kadar genişlemiştir.

Özellikle son yıllarda Erozyon, Dünya Isınması (Sera Etkisi), Biolojik Çeşitlilik gibi konuların yoğun bir şekilde gündeme gelmesi ile meraların önem ve değeri daha bir tartışılmaz hale gelmiştir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke sahip oldukları meraların bu değerini zaten 50-60 yıl öncesinden görerek gerekli yasal ve teknik tedbirlerini alarak mera alanlarını bugün neredeyse klimax düzeyine çıkarmışlardır. Bu ülkelerin siyasileri ve bilim adamları çalışmalarında daima gelişmişlik kavramının en güzel örneklerini bugünü değil 1.000 yıl sonraki ülke insanının kendileri hakkında ne düşünüp söyleyebileceklerini değerlendireceklerdir.

Biological Conservation

G.R. Wilson, G.N. Harrington, A.D. Wilson and M. D. Young(1993)

"The conservation of nature, the proper care for the human environment and a general concern for the long-term purpose of the whole of our planet are absolutely vital if future generations are to have a chance to enjoy their existence on this earth."

H.R.H. Prince Philip (1978)

We have no wish for future generations to look back 1.000 years and say "because of what they did the land is now only good for goats and camels", as they do in the Middle-East.

Ülkemizde ise son yıllarda özellikle TEMA Vakfında yoğun çalışmaları ile erozyon ve meralar gündeme gelir olmuştur ama hala daha Amerika'nın 1935 yıllarındaki bilinç ve kültür düzeyine gelemediğimiz için, bu eşsiz değerdeki doğa alanlarımızın tahrip olmasına seyirci kalmaktayız.

Amerika, Arjantin, Meksika, Kanada, Avusturalya'da 1930-1950 yıllarına kadar mera alanlarını bugün Türkiye'de olduğu gibi yanlış kullanımlar sonucu oldukça tahrip etmişlerdi, ancak yapılan teknik çalışmalar ile özellikle ve öncelikle Toprak Kullanımı-Toprak Koruma ve Mera Yasalarını çıkarmak suretiyle bugünkü düzeye gelmişlerdir. Bu ülkelerde yapılan mera ıslah çalışmalarında;

– Meraların toprak-su ve rüzgar erozyonunu önlemedeki önemleri ile su kaynaklarının korunması ve geliştirilmesindeki rollerini

– Meraların hayvan beslenmesi yönündeki önemlerini

– Meraların çok ekonomik yem kaynağı olmaları yönlerini;

ön plana çıkarmışlardır. Gelişen bilim ve zaman içerisinde mera alanları; Doğa, özellikle son 20 yılda Dünya Isınma Sorunu (Sera etkisi), Biyolojik Çeşitlilik, Bitkisel ve Hayvansal Gen Kaynağı, Yakacak Sağlanan Ekonomik Alanlar olma özelliği yanında Kırsal Yaşamdaki Ekonomik Önemi ve Yaban Yaşamdaki fonksiyonları gibi sayısız yararları nedeniyle toplumların çoklu kullanım alanları olarak çok özel değerlendirmeye alınmıştır.

Bu açıklamalardan sonra ülkemizdeki mera alanlarının ıslahı konusunun gerekliliğine; öncelikle buralarda görülen toprak-su erozyonu ve su kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi yönüyle ele alıp değerlendirerek girmek istiyorum.

Türkiye'de erozyonun durumu ve boyutları iyi incelenirse (Çizelge 1 ve 2) ve çok iyimser bir görüşle değerlendirilirse; I ve IV sınıf topraklarda erozyonun ihmal edilebilir düzeylerde olduğu kabul edilirse erozyonun ağırlıklı olarak V ve VII sınıf topraklarda yoğunlaştığı görülür. Bu alanların toplam genişliği yaklaşık olarak 45-46 milyon hektar olup, bununda 14 milyon hektarı Orman alanı olması ve bu alanlarda da pratikte erozyon sorunu olmadığı kabul edilirse ana erozyonun toplam 31 milyon hektar alandaki a) yaklaşık 5 milyon hektar kuru tarım alanları ile b) 7.8 milyon hektarlık çalılık ve fundalık alanları, bunlar da genelde mera olarak kullanılmakta c) ve ağırlıklı olarak 18.222.000 hektar Mera alanlarında görüldüğü anlaşılır.

Bu değerlendirme; eğimin ve erozyon duyarlılığının göz önüne alındığı Çizelge 2'den de açık olarak görüldüğü gibi mera alanlarının % 90'ından fazlası artık % 15'den fazla eğimli alanlarda erozyona en duyarlı ve en geniş alan olma özelliğindedir.

Ayrıca erozyon önlemede en etkili faktör olan bitki ile kaplı alan değerlerinin de meralarımızda % 15-25 ile çok düşük düzeyde bulunması, bu alanları gerçekten çok şiddetli erozyonun görüldüğü alanlar haline getirmektedir.

Mera alanlarında; Amerika'da yapılan araştırmalara göre en iyimser tahminle yılda 20-30 ton/ha toprak kaybı temel alınır, hesaplanan toplam yıllık toprak kaybı 360-500 milyon tona ulaşmaktadır. Yalnız mera alanlarında belirlenen bu rakamın ülke açısından ne kadar önemli olduğu; bir çok kurum ve kuruluş tarafından Türkiye'deki top-

lam erozyon ile toprak kaybı 500 milyon ton olduğu varsayımı yanında açık olarak anlaşılır.

Toprak erozyonu yönüyle bu büyüklükte değerlere ulaşan mera alanları özellikle su muhafaza yönü ile bugüne kadar ciddi bir değerlendirmeye alınmamıştır. Halbuki % 70 bitki ile kaplı bir mera alanında şiddetli bir yağışta 15 dakikada 60 mm su toprağa infiltre edilebilir, bitki ile kaplı alan % 15-20 civarında olduğunda aynı sürede ancak 2,5 mm. olmaktadır. Diğer bir ifade ile, bu ikinci mera alanından m²'de 57.5 kg, hektarda 575.000 kg ve 10000 hektarlık bir mera alanı havzasından bu yağışla 5.750 milyon ton su sel veya heyelan şeklinde dere, ırmaklar ile havza dışına çıkıp barajlara veya denizlere akmaktadır.

21 yüzyılda stratejik bir madde olan suyun mera alanlarının bulunduğu havzalarda ve yeraltında tutulmasının buralarda yaşam, tarım ve sanayi için çok büyük değer taşıdığı tartışılmaz

Bu nedenlerden dolayı mera alanları, toprak-su erozyonun önlenmesi, su kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi yönüyle üzerinde en fazla durulup ıslah edilmesi gerekli alanlardır.

Çizelge 1: Türkiye Arazi Kullanım Yetenek Sınıflarına Göre Dağılım (KHGH 1987 Türkiye Genel Toprak Amenajman Planlaması)

Arazi Kullanma	Yayılım Hektar			
	I-IV. Sınıf	V-VII. Sınıf	Toplam	%
Kuru Tarım (1)	17.533.021	5.074.313	22.607.334	29.1
Sulu Tarım	2.948.350	42.530	2.990.880	3.9
Bağ-Bahçe	741.739	316.898	1.058.637	1.4
Özel Ürünler	364.717	677.435	1.042.152	1.3
Çayır	407.666	236.707	644.373	0.8
Otlak-Mera	2.873.969	18.227.621	21.101.317	27.1
Orman	994.169	14.140.918	15.135.087	19.5
Çalı-Funda	511.235	7.822.141	8.333.376	10.7
Yerleşim	171.992	397.408	569.400	0.7
Diğer	(2)	48.521	3.212.175	4.1
Su Yüzeyleri			1.102.396	1.4
TOPLAM			77.797.127	100.0
(1) Kuru tarımın 1/4'ü nadahlı			(Türkiye arazi varlığı)	
(2) Diğer arazilerin kalan kısmı VIII. sınıftır.				

Çizelge 2. Türkiye'deki Arazilerin Eğim ve Yetenek Sınıfları ve Erozyon Duyarlılıkları (KHGM 1987 Türkiye Genel Toprak Amenajman Planlaması)

Arazi Yetenek Sınıfları	Tarıma Uygun Arazi I+II+III	Toprak Koruma Önlemleri Gerektirir IV	Orman Otlaka Uygun Arazi V-VII	Kayalık Kumul ve Arazi VIII	TOPLAM ha
Alan ha %	19 345 569 % 25.4	7 201 016 % 9.3	46 692 633 % 60.9	3 455 513 % 4.5	76 694 731 % 100
	Eğim % 5-10	Eğim % 10-15	Eğim > % 15		
	Eğim % 5				
TOPRAK EROZYONU					
Hafif	5 611 892 % 7.3				
Orta		15 592 750 % 20.3			
Şiddetli			28 334 933 % 37.0		
Çok şiddetli			17 366 463 % 22.6		
Çıplak Kayalıklar				2 930 933 % 3.8	
					66 906 038 % 87.2

Mera ve çayırların hayvan beslemesi yönüyle önemi üzerinde tüm ülkeler ağırlıklı olarak durmaktadır. Bugün Avrupa'da tüm mera alanları gerek süt gerekse besi hayvancılığında ekolojik sınırlar içerisinde yıl boyunca mümkün olan en uzun sürelerde yararlanılan ana yem kaynağı özelliğindedir.

Örnek olarak Gösterim 1'de Fransa'da 28-30 aylık bir besi döneminde Normand ırkı erkek sığırlar mera alanlarından yılda 7'şer ay yararlanmak suretiyle, her defasında ortalama günlük 650-700 gr canlı ağırlık artışı sağlamaktadırlar (Micol 1986).

Almanya'da ise mera alanları 500 kg canlı ağırlığındaki ineklerin 200-250 günlük otlama dönemlerinde günde 14-16 kg kuru ot ihtiyacını karşılayacak düzeyde olup meraların hektara ortalama kuru ot verimleri 2400 ile 5000 kg arasında değişmektedir (W.O.von Boberfeld 1994).

Amerika'da besiye alınan ve süt sığırlarının toplamının kaba yem ihtiyacının % 55-60'ı meralardan gelmekte, özellikle besicilikte meralar çok önemli rol oynamaktadır. Amerika'da tarımsal gelirin (90 milyar \$) yaklaşık % 30'u yalnız meralardan elde edilen ottan gelmektedir (Heath and other 1982).

Ülkemizde mera alanlarının genel durumunu kısaca özetlemek gerekirse; büyük bir bölümünün ortalama kuru ot verimi 300-600 kg/ha arasında değişmekte, ortalama bitki ile kaplı alan değerleri %15-25 arasında olup kalanı çıplak ve taşlık alandır. Bu alanlarda da kaliteli yem bitkisi oranı %5-10 arasındadır.

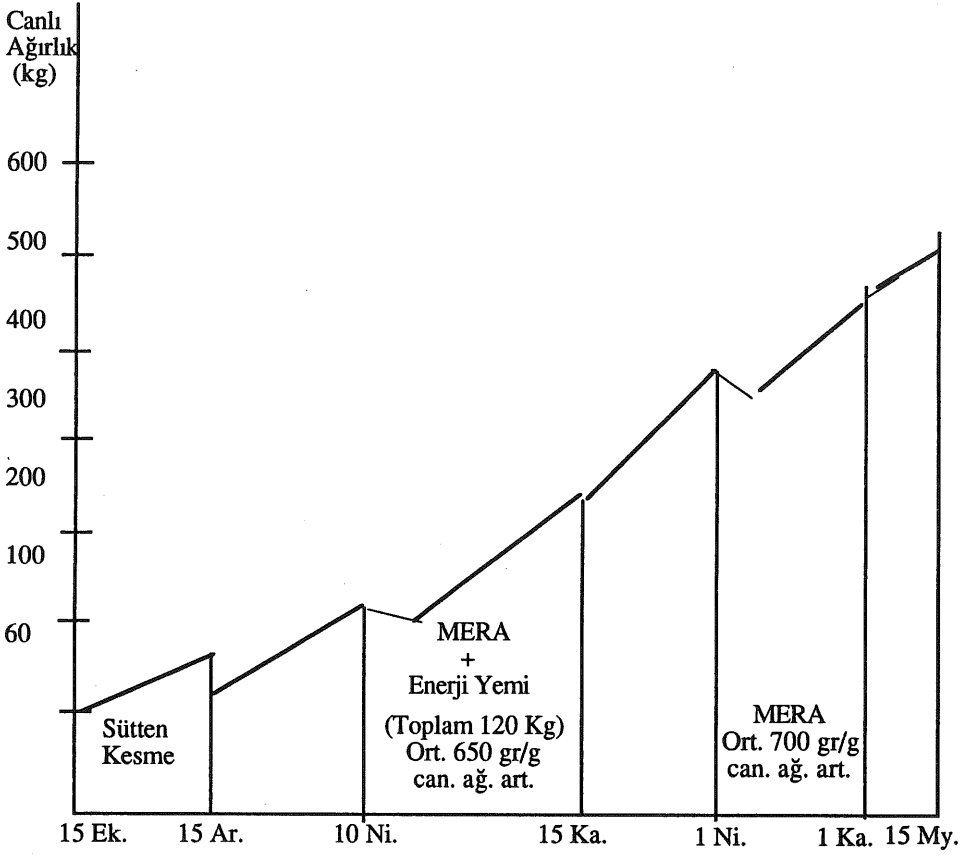
Yayla ve yüksek kesimlerde yalnız yaz aylarında kullanılan meraların durumu çok daha iyi durumdadır.

Ülkemizdeki mera alanlarından çok iyimser bir tahminle elde edilen kuru ot miktarı yıllara göre değişmekle beraber 10-14 milyon ton civarındadır. Bu da yaklaşık 10 milyon B.B.H.B. (Büyük Baş Hayvan Birimi) varlığımızın altı aylık mera otu ihtiyacının % 55-60'ını karşılamaktadır.

Ancak bu alanlarda yapılacak ıslah çalışmaları ile kuru ot verimleri 1750-4500 kg/ha kadar yükselebilmektedir (Büyükbuğ 1997). Özellikle bitki ile kaplı alan değerlerinin %80-90'a kadar çıkarılması, bu alanlarda öncelikle vurguladığımız toprak-su erozyon sorununu ortadan kaldırmaktadır. Bu durum Orta Anadolu Bölgesinde doğal bir köy merasında yapılan ıslah çalışmalarının değerlendirilmesinde kendini göstermektedir (Çizelge 4): Polatlı ilçesindeki Karayavşan köyü doğal meralarında gübreleme ve dinlendirme yöntemi uygulaması sonucunda başlangıçtaki 585 kg/ha kuru ot verimi üçüncü yılın sonunda ortama 3334 kg/ha'a, bitki ile kaplı alanda % 28.5'dan ortalama % 86.6 yükselmiştir.

Aynı mera alanlarında yapılan toklu besi sonuçlarında incelendiğinde (Çizelge 5); ıslah edilmiş mera alanlarından elde edilen canlı ağırlık artışı, mera+ad.libitum besleme yapılan alanlar kadar olabilmektedir. Ancak esas vurgulanması gereken nokta, ıslah edilmiş alanlardaki dekara yüksek canlı ağırlık artışıdır.

Gösterim 1. Fransa'da Doğal Meralardan Besi Amaçlı Yararlanma (Micol 1986)

Çizelge 3. Karayavşan Doğal Köy Merasının Gübreleme ve Dinlendirme İle Verim ve Bitki ile Kaplı Alan Değişimi (Büyükburç 1991'den özetlenmiştir).

KURU OT VERİMİ Kg/ha			BİTKİ İLE KAPLI ALAN %	
ARAŞTIRMA KONULARI	I. Yıl	III. Yıl	I. Yıl	IV. Yıl
Kontrol	585	943	28.5	45.0
50 Kg/ha N 50 Kg/ha P ₂ O ₅	1333	3348	47.3	80.0
50 Kg/ha N 75 Kg/ha P ₂ O ₅	1100	3199	46.3	81.3
75 Kg/ha N 50 Kg/ha P ₂ O ₅	1253	3153	42.3	83.8
75 Kg/ha N 75 Kg/ha P ₂ O ₅	1610	3486	48.8	91.3
DAP (20+20) 50 Kg/ha N+P ₂ O ₅	1413	3438	48.3	87.5
DAP (20+20) 75 Kg/ha N+P ₂ O ₅	1640	3384	60.5	92.5

Çizelge 4: Karayavşan Köy Meralarının Toklu Besi Performansı (Büyükburç 1991'de özetlenmiştir)

GURUPLAR	I. YIL		II. YIL	
	BESİ BAŞI	BESİ SONU	BESİ BAŞI	BESİ SONU
A- Islah edilmemiş köy merasında otlatma	45.5 kg	59.6 kg.	38.1 kg.	53.5 kg
Dekara canlı ağırlık artışı	2.51	Kg	2.57	Kg
B-A+Ad. libitum kesif yem	44.5 kg	65.0 kg.	38.0 kg.	58.2 kg.
Dekara canlı ağırlık artışı	3.41	Kg	3.36	Kg
C- Islah edilmiş köy merası	44.5 kg	62.5 kg.	38.1 kg.	58.1 kg.
Dekara canlı ağırlık artışı	7.45	Kg	11.43	Kg

Ayrıca Ankara ilindeki Hacituğrul Köyü çayır alanlarında yapılmış bir ıslah çalışmasından da örnek ve ilginç bilgiler vermek istiyorum (Çizelge 6); çeşitli gübre dozları ile çayır kuru ot verimi iki katına çıkabilmekte ve kullanılan bir kg gübreye karşın ortalama 15 kg fazla kuru ot sağlanmasına rağmen ülkemizde bu alanlarda gübre veya verim arttırıcı önlemlerin uygulanmaması, çiftçimizin hayvan yemi üretimdeki göstermiş olduğu anlaşılmaz tutumdur!

Çizelge 5. Polatlı Hacituğrul Köyü Doğal Çayır Alanlarında Gübre Uygulanmasının Verim Üzerine Etkileri (Büyükburç 1991'den özetlenmiştir)

Araştırma Konuları	I. Yıl Ortalama Kuru Ot Verimleri (Kg/ha)	II. Yıl Ortalama Kuru Ot Verimleri (Kg/ha)		
		I. Biçim	II. Biçim	Toplam
Kontrol	3941	4372	2149	6251
50 kg/ha N	7061	7156	3906	11062
50'er kg/ha N+P ₂ O ₅	8125	9699	3322	13021
50 kg/ha+75 kg/ha P ₂ O ₅	6738	6998	4611	11609
75 kg/ha+75 kg/ha P ₂ O ₅	6819	9265	3383	12848
75 kg/ha+75 kg/ha P ₂ O ₅	7999	8173	3629	11802

Şimdiye kadarki açıklamalarımızda mera alanlarının yalnız toprak-su erozyonu ve su kaynaklarının muhafaza ve geliştirilmesi ile hayvan besleme yönüyle önemi ve ıslah gerekliliği üzerinde öz bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Toprak verimliliği, hayvan sağlığı, biyolojik çeşitlilik, sera etkisi azaltma, gen merkezleri oluşu, kırsal kesimdeki ekonomik önemi gibi özelliklere bu kısa sunuşta girilmemiştir.

Mera alanlarında yapılacak ıslah çalışmalarının ekonomik önemi ve değeri üzerinde de özellikle durmak istiyorum.

Mera alanlarında yapılacak ıslah çalışmalarında yalnız girdiler ile birkaç yıllık ot eldesi sonuçlarına göre ekonomik analiz yapıldığı zaman yanıltıcı ve yanlış sonuçlar çıkabilir.

Bu alanların mutlaka erozyon önleme etkinliğini ve verimliliğini ve gelecek nesillerin bu alanlardan yararlanma hakkınında değerlendirmeye alınması gereklidir.

Bu görüşler ışığı altında bir örnek ile mera ıslahının ekonomik önemini ortaya koymak istiyorum; Keban, Karakaya ve Atatürk barajlarının su havzalarında bulunan 300.000 hektar mera alanında yapılacak ıslah çalışmalarının 6-7 yılda toplam maliyeti 10-15 trilyon TL'dir.

Bu yatırıma karşılık elde edilecek otun parasal değeri 4-6 trilyon TL'dir. Ancak bu yatırımın bu üç barajın ekonomik ömrüne katkısı en az 5- 10 yıl olacağı hesaplanmaktadır, 1997 yılında bu üç barajın elektrik ve tarımsal üretim geliri 200 trilyon TL'den fazladır. 5 yılda bir katrilyon TL'nin üzerindedir.

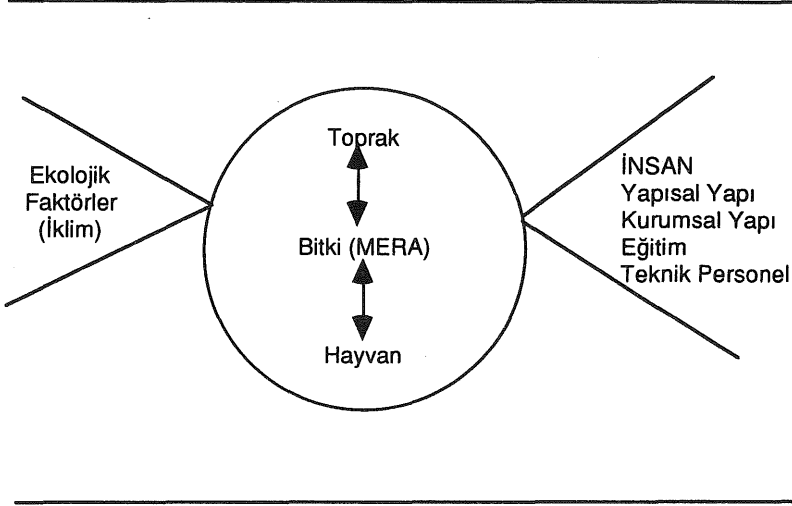
Bu açıklanan nedenler ışığı altında doğa harikası mera alanlarının öncelikle ele alınarak ıslah edilmesi gereklidir.

Mera ve Çayır Alanlarının Yönetimi:

Son yıllarda bu kıymetli doğa alanları meralar çok farklı kesimlerin ilgi odağı olmuş ve mera kavramı ve mera yönetimi esasları büyük değişime uğramıştır. Ancak genelde bu alanların çok dikkatli kullanımı ve geliştirilmesini öngören yeni mera yönetimi, temel bilimsel mera yönetim esaslarından önemli farklılıklar da içermemektedir.

Mera ekosistemleri genelde toprak, hayvan ve özellikle iklim faktörleri ile belli bir denge içerisinde. Bu denge insanoğlunun müdahalesiyle tüm dünya da öncelikle bozulmuştur.

Gösterim 2.

Gelişmiş ülkelerde bu hata ülkelere göre 1935-50 yılları arasında farkedilmiş ve mera yönetiminin temel ilkeleri belirlenerek gerekli altyapı önlemleri alınmıştır. insanların aldıkları önlemler Gösterim 2'de görüldüğü gibi; yasal, kurumsal altyapı ve eğitimli teknik personele ait Mera yönetiminin aşağıdaki çok öz olarak verilen aşamaları, uygulamalarını gerçekleştirerek ;

- Mera alanlarının sınırları belirlenmiş,
- Detaylı mera vegetasyon analizleri gerçekleştirilmiş
- Meraların taşıma kapasiteleri belirlenmiş
- Ekonomik geliştirme yöntemleri saptanılmış
- Otlatma sistemleri geliştirilmiş ve
- Sürekli kontrol-değerlendirme ve geliştirme (özellikle kaliteye yönelik) çalışmalar yaparak bugün mera alanlarını tekrar klimax düzeye çıkarmışlardır.

Ülkemizde ise Mera Yönetiminin en önemli faktörü olan "insan" halen bu alanları "tahrip" etmekle meşguldür. Aramızda bulunan çok değerli meslektaşlarımızda "Reorganizasyon" uygulaması altında, geçmişte meraların kurumsal alt yapısının temel taşı olan Çayır-Mera Daire Başkanlığını, daha sonra da ülkenin Ankara'daki tek Çayır-Mera ve Zootečni Araştırma Enstitüsünü, başka birimlerin içerisine almışlardır.

Ümit ediyorumki bir an önce Mera yasasının kurumsal yapılaşması gerçekleşsin, yeterli sayıda mera konularını bilen teknik elemanlar yetiştirilerek ülkemizde de tüm mera alanları geliştirilsin ve bizlerde gelecek nesillere yararlanılabilir güzel doğa alanları bırakalım.

KABA YEM ÜRETİMİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Prof. Dr. Hayrettin EKİZ

*A.Ü. Ziraat Fakültesi
Tarla Bitkileri Bölümü*

GİRİŞ

İnsan beslenmesinde hayvansal proteinlerin büyük önemi olduğu bilinmektedir. Dengeli beslenme için besinlerin 2/3'sinin bitkisel, 1/3'ünün hayvansal gıdalardan karşılanması önerilmektedir. Ülkemizde kişi başına günlük protein tüketimi 85 gr. dolayındadır. Bunun 68 gramı bitkisel, 17 gramı hayvansal gıdalardan karşılanmaktadır. Bu da göstermektedir ki, ülkemizde hayvansal gıdalarla beslenme yeterli düzeyde değildir. Sorunun çözümü, hayvanlarımızın kaliteli yemlerle beslenmesine ve böylece hayvansal gıdaların artırılmasına bağlıdır.

Hayvancılık sektörü ülke tarımında önemli bir yer oluşturmaktadır. Bu sektör yem bitkileri ve çayır-meralarla birlikte düşünülmelidir. Çünkü yapılan çalışmalar hayvancılık sektöründeki giderlerin % 60-70'inin yem bedeli giderleri olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, hayvansal üretimin ekonomik biçimde yapılabilmesi için ucuz ve kaliteli kaba yem üretiminin geliştirilmesi gerekmektedir. Hayvan ve yem birbirini tamamlayan öğelerdir.

Ülkemizde hayvanlarımızın kaba yem gereksinimi başlıca iki kaynaktan elde edilmektedir. Bunlar çayır ve meralarımız ile tarla tarımı içerisinde yetiştirdiğimiz yem bitkileridir. Ayrıca bu iki önemli kaba yem kaynağı yeterli düzeyde olmadığından yem açığı, tarla tarımından elde edilen sap, saman ve anızlardan karşılanmaktadır.

1996 yılı DİE verilerine göre ülkemiz hayvan varlığı, yaklaşık 10 milyon BBHB (Büyük Baş Hayvan Birimi)'ne (500 kg canlı ağırlık) eşdeğer 55.385.000 baştır. Bununla birlikte, son yıllarda hayvan sayısında hızlı bir düşüşün olduğu gözlenmektedir. Bu hayvanlarımızın yıllık kaliteli kaba yem ihtiyaçları ise 50 milyon tonu bulmaktadır. Bugün bu yemin yaklaşık 10 milyon tonu çayır-mera alanlarından, 5 milyon tonu tarla tarımı içerisindeki yem bitkisi ekilişlerinden sağlanmaktadır. Geriye kalan kaba yem gereksinimi besleme değeri çok düşük olan sap, saman ve anızlardan karşılanmaya çalışılmaktadır. Her yıl özellikle kış aylarında büyük bir kaba yem sıkıntısı ortaya çıkmaktadır. Yurdumuzdaki yem üretimi, özellikle de kaba yem üretimi yeter düzeyde değildir. Kaba yem kaynaklarımızdan olup, otlatma amenajmanı kurallarına uygun kullanılmadığı için verimden düşen çayır ve meralarımız, yıllık kaba yem ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Bunun gibi, yem bitkileri ekim alanının ülkemiz tarla tarımı içerisindeki payının % 3 gibi çok düşük düzeyde bulunması, kaliteli kaba yem açığının yıldan yıla artmasına neden olmuştur. Yem açığını kapatabilmek için çayır ve meralarımızın ıslah edilerek

yem verim ve kalitelerinin artırılması, tarla tarımı içerisinde yem bitkisi ekiliş alanlarının genişletilmesi ve silaj yapma gibi yem üretim seçeneklerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Kaba yem kaynaklarının ülkemizdeki durumları aşağıda incelenmiştir.

YEM BİTKİLERİ

Ülkemizde hayvancılık sektörünün kaliteli kaba yem ihtiyacının bir kısmını karşılayan yem bitkisi üretimi henüz yeterli düzeyde değildir. Yıllara göre yem bitkileri ekilişinde önemli artışlar görülmesine karşın henüz istenilen seviyeye gelinememiştir. Yıllara göre ülkemizdeki yem bitkisi ekiliş ve üretimleri Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Yıllara göre Türkiye'de yem bitkilerinin ekiliş ve üretimleri

Yem Bitkileri			Yıllar			
			1970	1980	1990	1996
Yonca	Ekiliş (ha)		74.000	131.000	197.000	229.050
	Üretim (bin ton)	Yeşil ot	1.045	1.380	1.849	1.935
		Kuru ot	339	625	1.100	1.444
Korunga	Ekiliş (ha)		27.000	71.000	95.759	84.204
	Üretim (bin ton)	Yeşil ot	59	150	318	275
		Kuru ot	113	180	294	346
Fiğ	Ekiliş (ha)		104.000	114.000	259	260.000
	Üretim (bin ton)	Yeşil ot	326	136	295	395
		Kuru ot	79	80	302	315
Burçak	Ekiliş (ha)		75.000	31.000	11.000	8.000
	Üretim (bin ton)	Yeşil ot	5.4	2.6	0	1.3
		Kuru ot	6.4	5.2	2	2.5
Hayvan Pancarı	Ekiliş (ha)		1.100	1.700	1.550	2.400
	Üretim (bin ton)	Yumurru	40	70	70	110

* DİE Kayıtları

Çizelge 1'den de görüldüğü gibi yem bitkileri tarımından elde edilen yaklaşık 5 milyon ton kaba yemin 4.5 milyon tonu, "geleneksel dörtlü" diye bilinen yonca, korunga, fiğ ve burçaktan elde edilmekte, geriye kalan kısmı ise mısır, hayvan pancarı ve sorgum x Sudanotu melezi ekilişlerinden sağlanmaktadır. Yurdumuzda ekilen 550.000 hektarlık mısır bitkisinin ise yaklaşık % 10'u silajlık olarak yetiştirilmektedir.

DİE'nin 1996 yılı istatistiklerine göre 23.684.000 hektar işlenen arazinin 3.262.000 hektarı bahçe bitkilerine (sebze, bağ, meyve ve zeytinlik), geriye kalan 20.422.000 hektarı da tarla bitkileri üretiminde kullanılmaktadır. Yem bitkilerinin (yonca, korunga, fiğ, burçak, hayvan pancarı vb.) ekiliş alanı ise ancak 590.000 hektar dolayındadır. Bu duruma göre, yem bitkilerinin tarla tarımı içerisindeki ekiliş oranı yalnız % 3.2 gibi çok düşük bir düzeyde olup kaba yem ihtiyacının yaklaşık % 10'unu

karşılamaaktadır. Oysa tarımı ve özellikle hayvancılığı gelişmiş birçok ülkede, tarla tarımı içerisinde yem bitkilerinin ekiliş oranı % 25'lerden aşağıya düşmemektedir.

Yem bitkileri üretiminin geliştirilmesi, öncelikle tohumluk üretim ve dağıtımının iyi planlanmasına bağlıdır. Yem bitkileri tohumluğu büyük oranda Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından üretilmektedir. Ancak üretilen tohumluk miktarı hem yetersiz kalmakta, hem de dağıtımın düzenli olmaması nedeniyle çiftçiye zamanında ulaştırılamamaktadır. Bu nedenle her yıl bir miktar yem bitkisi tohumluğu yurt dışından karşılanmaktadır. Oysa ülkemiz ekolojik koşulları, bir çok yem bitkisinin tohumculuğunun başarı ile yapılabileceğini göstermektedir. Etkili bir planlamayla tohumluk üretimini çiftçi bazında da yaygınlaştırabiliriz.

Ülkemizde, öteki kültür bitkilerine oranla yem bitkilerinde ıslah edilen çeşit sayısı çok azdır. ıslah edilmiş başlıca yem bitkisi çeşitleri şunlardır: Yoncada: Elçi, Bilensoy-80, Sazova Kır Yoncası, Sünter Yoncası, L-1576, P-581, P-5929, Fiğde: Erzurum L-147 (Kara Elçi), Ürem 79, Kubilay 82, Yeşilköy 86, Özkaynak 83, Selçuk 83, Macar fiğinde: Ege Beyazı-79, tüyle fiğde: Efes-79, Menemen-79, İran üçgülünde: Demet-82, domuz ayrığında: Haymana 2-501, Yeşilköy 74-53, İngiliz çiminde: Efe-82, Sudan otunda: Geçit-80, Gözde-80, çayır düğmesinde: Bünyan-80 (Ekiz 1993).

Ülkemizde, üniversitelerimiz ve araştırma kuruluşlarımızda yem bitkileri çeşit ıslahı çalışmaları sürdürülürken, aynı zamanda başka ülkelerde geliştirilen yem bitkisi çeşitlerinin de ekolojik bölgelerimizde adaptasyon denemelerine alınmasına devam edilmelidir. Böylece uygun ekolojilere, uygun çeşitleri önererek yem bitkileri tarımını ve bununla birlikte kaba yem üretimimizi geliştirebiliriz.

Kaliteli kaba yem üretiminin artırılması, tarla tarımı içerisinde yem bitkileri ekim alanlarının genişletilmesiyle mümkündür. Tarla tarımı içerisindeki diğer kültür bitkilerinin ekim alanlarını azaltmadan, yem bitkileri alanının genişletilebilmesi için ekim nöbetine yem bitkilerinin sokulması ve bugün yaklaşık 5 milyon hektar olan nadas alanlarından yararlanılması düşünülmelidir. Böylece nadas alanlarının azaltılmasına da katkıda bulunulacaktır. Nadas uygulanan bölgelerde, nadasa bırakmadan tahıldan sonra ekilen mercimek, nohut gibi tek yıllık yemelik baklagillerden de büyük ölçüde yararlanılabilir. Ancak bu yemelik dane baklagiller dane amaçlı yetiştirildiklerinden ot üretim amaçlı yetiştirilen yem bitkilerine oranla daha fazla su tüketmekte ve sonbahar ekimi için toprak hazırlığını güçleştirmektedir.

Yem bitkilerinin ekim nöbetine alınmasıyla, elde edilecek ürünün hayvan yemi olarak kullanılmasının yanında toprağı iyileştirici özelliklerinin de bulunduğu bilinmektedir. Bu nedenle ekim nöbeti içerisinde özellikle tek yıllık baklagil yem bitkilerinden fiğ (*Vicia sativa*), macar fiği (*Vicia pannonica*), tüylü fiğ (*Vicia villosa*), koca fiğ (*Vicia narbonensis*), yem bezelyesi (*Pisum arvanse*), İskenderiye üçgülü (*Trifolium alexandrinum*), kırmızı üçgül (*Trifolium incarnatum*) türleri yalın ya da arpa, yulaf çavdar gibi tahıllarla karışım halinde yetiştirilebilir. Bunun gibi çok yıllık yem bitkilerinden yonca

(Medicago sativa), korunga (Onobrychis sativa) ve sarıçiçekli gazalboynuzu (Lotus corniculatus) türleri de yalın ya da çok yıllık buğdaygil yem bitkileri ile karışım olarak üç yıllık sürlerle ekim nöbetine alınabilir. Verimli düz alanlardaki kışlık tahıl ekim alanlarında daralmaya yol açmamak için adı geçen türlerin bugünkü marjinal tahıl ekim alanlarında yetiştirilmeleri toprak erozyonuna karşı da uygun bir önlem olur.

Ekim nöbetinde yem bitkilerinin kullanılabilmesi konusunda üniversitelerimiz ve araştırma kuruluşlarımızda yürütülmüş birçok araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalardan elde edilen olumlu sonuçlar Yem Bitkileri Kongrelerinde, Hayvancılık Kongrelerinde, Türkiye Tahıl Sempozyumunda, Türkiye I. ve II. Tarla Bitkileri Kongrelerinde, Kuru Tarım Bölgelerinde Nadas Alanlarından Yararlanma Sempozyumunda, Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongrelerinde vb. bildiri olarak sunulmuştur. Bu çalışmalara göre, nadasa bırakmadan tahıldan sonra ekilen yem bitkilerinde kuru ot verimlerinin dekara ortalama 250 kilogram olduğu bildirilmektedir. Biz de Ankara kıraç koşullarında yaptığımız araştırmalarda yıllara ve çeşitlere göre, yonca da ortalama yıllık kuru ot verimlerini 305-453 kg/da, fiğde 506-630 kg/da, tek yıllık üçgül ve karışımlarında 200-450 kg/da elde etmiş bulunuyoruz (Açıkgöz ve ark 1987, Açıkgöz ve ark 1989, Aksoy ve Ekiz 1994, Karakurt ve Ekiz 1994).

Sulu koşullarda da ekim nöbeti içerisinde tek yıllık baklagil bitkileri yalın veya tahıllarla birlikte karışım olarak ekilerek kaba yem üretimi artırılabilir. Yurdumuzun kıyı bölgeleri iç bölgelerimizden daha fazla yağış almaktadır. Tarla tarımı için yeterli yağışı olan bölgelerimizde yem bitkilerinin ekonomik olarak ekim nöbetine alınabilmeleri daha kolay olmaktadır. Örneğin, Ege ve Akdeniz Bölgelerimizde pamuk bitkisi önemli bir yer tutmaktadır. Pamuk tarımının yapıldığı yerlerde kısa dönemde fiğ türlerini, 3 yıllık dönemde ise yoncayı ekim nöbetine alabiliriz. Yonca Ege Bölgesi kıyılarında yılda 5-6, Akdeniz Bölgesinde 7-8 kez biçilebilir. Bu konuda Adana'da yürütülen bir araştırmada Sonora ve Mesa-Sirsa gibi yonca çeşitlerinin yılda 8 kez biçilebildiği ve dekardan ortalama 3 tona yakın kuru ot alındığı saptanmıştır (Gülcan 1974). GAP Bölgesinde yapılan bir araştırmada da yonca çeşitlerinden ilk yıl 5 kez biçim yapılarak ortalama 3,5-6 ton/da, ikinci yılda ise 6-7 kez biçim yapılarak 10-14 ton/da yeşil ot verimi, çayır üçgülü çeşitlerinden ortalama 4031 kg/da yeşil ot, 936 kg/da kuru ot verimi elde edilmiştir (Sağlamtimur ve ark 1991). Ayrıca yağışı yeterli olan kıyı bölgelerimizde ikinci ürün ve gelişme periyodu uzun olan yerlerde üçüncü ürün yetiştirmek bile mümkündür. Kışlık ana ürün olarak yetiştirilen tahıllardan sonra silajlık mısır veya sorgum tarımı bu bölgelere önerilebilir. Yazlık ana ürün olarak ayçiçeği, mısır, soya, çeltik, tütün vb. yetiştirilen tarlalar kış döneminde genellikle boş kalmaktadır. Kış döneminde tek yıllık baklagil yem bitkileri yalın veya tahıllarla karışım halinde ot amaçlı yetiştirilebilir ve bunlar nisan sonu, mayıs başında biçilebilir. Bu konuda da çeşitli bölgelerimizde yapılan araştırmalardan olumlu sonuçlar elde edilmiştir (Genç ve ark 1978, Acar ve Tosun 1988, Aydın ve Tokluoğlu 1986, Tükel ve Hatipoğlu 1988, Gülcan ve ark 1988, Büyükburç ve ark 1989, Aydın 1990).

Bütün bu yukarıda saydığımız yöntemlerle, yurdumuzda % 3,2 gibi çok düşük düzeyde bulunan yem bitkileri ekim alanlarımızı, bölgedeki ana kültür bitkisinin ekim alanını daraltmadan hedefimiz olan % 25'lere çıkartabiliriz.

ÇAYIR VE MERALAR

Hayvanlarımıza kaba yem sağlayan önemli bir kaynakta çayır ve meralardır. DİE'nin 1993 yılı verilerine göre 24.334.000 hektar, FAO'nun 1995 verilerine göre ise 12.378.000 hektar çayır mera alanımız vardır. Bu iki istatistik arasındaki büyük fark FAO'nun gerçek kullanılabilir mera alanlarını bildirmesinden ileri gelmektedir. 24 milyon hektar olarak bildirilen alanın içerisinde bitki örtüsü tümüyle ortadan kalkmış, erozyona uğramış çıplak araziler çıkartıldığında, gerçek mera alanları azalmaktadır. Bu alanlar şimdiki gibi, ilkbaharda yapılan erken otlatılmaya, kapasitelerinin üstündeki hayvanlarla otlatılmaya, kısacası kontrolsüz otlatılmaya devam edilirse, gerçek mera alanları daha da azalacaktır; bu önemli kaba yem kaynağımız da bitki örtüsünü kaybederek erozyona açık alanlar haline gelecektir.

Meralarımızın çoğu bugün bitki varlıklarını büyük ölçüde yitirmiş ya da yem kalitesi düşük bitkilerle kaplı bir duruma gelmiştir. Tosun (1968), Erzurum'da meraların % 18-22'sinin, Özmen (1982) Konya'da % 27'sinin, Büyükburç (1983) Orta Anadolu'da genel olarak % 10-12'sinin bitki ile kaplı olduklarını bildirmektedirler. Bu duruma göre, meralarımızda geriye kalan % 80-90'lık kısımlar bitki örtüsünden yoksun erozyona açık çıplak alanlardır.

Ülkemiz değişik coğrafi bölgelerinde çayır ve mera alanlarının oranı farklıdır. En fazla çayır-mera oranı Doğu Anadolu Bölgesindedir (% 41). Bunu sırası ile Orta Anadolu (% 28), Güney Doğu Anadolu (% 11), Karadeniz (% 8), Ege (% 5), Akdeniz (% 5), Marmara (% 2) Bölgelerimiz izlemektedir.

Çayır-mera alanlarımızın yem verimleri de çok düşüktür. Dekara kuru ot verimlerini çayırlarımızda 250-300 kilogram, meralarımızda 40-60 kilogram olduğu bilinmektedir.

Doğal kaba yem kaynağı olan çayır ve meralarımızın alan olarak % 3'ünü çayırlarımız oluşturmaktadır. Çayırlarımızın çoğunda taban suyunun fazlalığı nedeniyle hayvanların sevmediği bitkiler bitki örtüsünü kaplamış durumdadır. Bu nedenle öncelikle drenajla fazla suyun ortamdaki uzaklaştırılması gerekmektedir. İyi bir bakım ve gübreleme ile bugün yaklaşık yem bitkileri kadar bir alana sahip olan çayırlarımızda kaba yem üretimlerini iki katına çıkartabiliriz.

Meralarımızın ise bitki örtüsü yeterli olanları, bir süre dinlendirilerek, otlatma amenajmanı kuralları uygulanarak, belli bir otlatma sistemi içerisinde otlatılarak kaba yem üretimlerinin sürekliliği sağlanabilir. Bitki örtüsü zayıf ve iyi cins türleri azalmış olan meralarımızda ise en uygun yöntem buraların yapay meralar haline getirilmesidir. Bu alanlarda, bölgeye adapte olmuş uygun baklagil ve buğdaygil yem bitkileri

karışımları ile yapay meralar kurulabilir. Bu konuda yapılan çalışmalar, bitki örtüsü zayıflamış mera toprakları üzerinde kurulan yapay meraların ot verimlerinin önemli oranlarda arttığını göstermiştir (Bakır 1969, Tekeli 1977, Tosun ve ark 1977). Tosun ve ark (1977) tarafından Erzurum'da yapılan bir araştırmada, kurulan yapay meralar koyun otlatılarak değerlendirilmiş, yedi yıl süren araştırmada ot verimi ve koyunların canlı ağırlık artışı, doğal meraya göre yaklaşık 2,5-3 kat daha fazla olmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hayvansal üretim ve kaba yem üretimi birbirini tamamlayan öğelerdir. Kaba yem kaynaklarının geliştirilmesi ve buna bağlı olarak hayvansal üretimin artırılabilmesi, bitkisel ve hayvansal üretimin bir bütün olarak düşünülmesiyle mümkündür. Köylülerimizce ortak kullanılan meraların, ıslahı ve verimli kullanılması için otlatmayı düzenleyici uygulamaların getirilmesi gerekir. Meralarda otlatma amenajmanı kurallarına uyulmalı ve bir sistem içerisinde otlatma yapılmalıdır. Merayı otlatmanın sakıncalı olduğu kritik dönemlerde, hayvanlarımızın ihtiyacı olan kaba yem, yem bitkileri üretiminden karşılanmalıdır. Bu nedenle, yem bitkileri ekim alanı da genişletilmelidir. Ayrıca meralarımızın kullanımını düzenleyecek "Mera Kanunu" tasarısının biran önce yasallaştırılması gerekmektedir.

Öneriler:

1. Bölgelerimizin ekolojik koşullarına göre hayvansal üretim durumları da göz önünde bulundurularak, ülkemizin yem bitkileri üretim hedef ve desenleri belirlenmelidir.
2. Yem bitkileri tohumluk üretimine önem verilmeli ve sözleşmeli çiftçi kapsamında geliştirilmelidir.
3. Erozyonun olumsuz etkilerini önlemek amacıyla marjinal alanlarda korunga ve otlak ayrığı gibi çok yıllık, kurağa dayanıklı yem bitkilerinin üretimi yaygınlaştırılmalıdır.
4. Kaba yemler, yaygın ticareti yapılan ürünler haline getirilmelidir. Bu amaçla, yurdumuzun çeşitli bölgelerinde kaliteli kaba yem ticaretini desteklemek ve geliştirmek için "Yem Ofisi" kurulmalıdır.
5. Ot kurutma ve silaj teknikleri çalışmalarına Bakanlıkça hız verilmelidir.
6. Hayvancılığı geliştirmeye ilgili projelerde yem bitkileri ekiliş zorunluluğu getirilmeli ve etkili bir şekilde denetlenmelidir. Kredi kullanımında, yem bitkileri ekiliş şartı aranmalıdır.
7. Meralarımızda, mera amenajman kurallarını uygulayıcı önlemler en kısa zamanda alınmalı, bu amaçla TBMM gündeminde sıra bekleyen "Mera Kanunu" tasarısı bir an önce yasalaşmalıdır.

8. Yem bitkileri, çayır ve meralar konusunda araştırmacı personel sayısının artırılması gerekmektedir. Bu alanda çalıştırılacak elemanların uzmanlaşmaları ve araştırma yapmaları konusunda gerekli destek verilmeli, görevleri sürekli olmalıdır.

9. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde yem bitkileri, çayır ve meralardan doğrudan sorumlu bir birim kurulmalıdır.

KAYNAKLAR

ACAR, Z. ve F. TOSUN, 1988. Kışlık Hububat (Arpa) Hasadından Sonra Dört Farklı Sıra Aralığı Mesafesinde Ekilen Dört Değişik Silajlık Mısır Çeşidinin Ot Verimleri Yönünden Karşılaştırılması. O.M.Ü. Ziraat Fak., Ziraat Der. 3(2):121-128. Samsun.

AÇIKGÖZ, E., H.EKİZ ve A. KARAGÖZ, 1987. Ankara Kıraç Koşullarında Bazı Yonca Çeşitlerinin Verim ve Önemli Tarımsal Özellikleri. Uludağ Üniv. Ziraat Fak. Dergisi Cilt: 3, Yıl: 1984, Bursa, 39 s.

AÇIKGÖZ, E., İ. TURGUT and H. EKİZ, 1989. Variation of Seed Yield and its Components in Common Vetch (*Vicia sativa* L.) Under Different Conditions. XVI. International Grassland Congress. 04-11 October, 1989, Nice, France, p. 641-642.

AKSOY, A. ve H. EKİZ, 1994. Ankara Koşullarında Kırmızı Üçgül (*Trifolium incarnatum* L.) Çeşitlerinin Ot Verimleri. Tarla Bitkileri Merkez Araş. Ens. Dergisi: 3(3-4): 109-116.

ANONYMOUS, 1993. Tarımsal Yapı ve Üretim. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.

ANONYMOUS, 1995. Production Yearbook. Vol. 49-1995.

AYDIN, İ. ve M. TOKLUOĞLU, 1986. Değişik Sıra Aralıklarının Bazı Silajlık Koca Darı (*Sorghum vulgare* Pers.) Çeşitlerinde Ot Verimine ve Ot Verimiyle İlgili bazı Unsurlara Etkileri Üzerinde Araştırmalar. O.M.Ü. Ziraat Fak. Der. 1(1):39-44.

AYDIN, İ., 1990. Samsun Ekolojik Şartlarında Yetiştirilen Adi Fiğ+Bazı Bazı Tahıl Türlerinde Karışım Oranları ve Gübrelemenin Kuru Ot Verimine, Ham Protein Oranına, Ham Protein Verimine ve Bunlardan Sonra Ekilen Mısırm Verimine Etkileri Üzerinde Bir Araştırma (Doktora Tezi).

BAKIR, Ö., 1969. Sun'i Mer'aların Otlatılması Üzerinde Ön Araştırmalar. A.Ü. Ziraat Fak. Yıllığı, Yıl:19, Fasikül:1-2. Ankara.

BÜYÜKBURÇ, U., 1983. Orta Anadolu Mer'alarının Özellikleri ve İslah Olanakları. Çayır Mer'a ve Yem Bitkileri Zootekni Araş. Enst. Yayın No: 80. Ankara.

BÜYÜKBURÇ, U., MUNZUR, M. ve R. AKMAN, 1989. Tek Yıllık Baklagil Yem Bitkileri+tahıl Karışımlarının Samsun İli Ekim Nöbeti İçindeki Yeri Üzerinde Araştırmalar. Tarla Bitkileri Araştırma Enstitüsü, Yayın No:7. Ankara.

EKİZ, H., 1993. Ülkemiz Gen Kaynaklarından Yararlanılarak İslah Edilen Çayır-Mer'a, Yem Bitkileri ve Geliştirilen Yeni Diğer Çeşitlerin Türk Tarımına Katkısı. Tarım ve Köy, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi, Sayı: 92, 26-27.

ERAÇ, A. EKİZ, H., ÖZBAY, O., FIRINCIOĞLU, H.K., SEVİMAY, C.S., KENDİR, H., ALTINOK, S. ve S. ÜNAL, 1997. Yem Bitkiler ve Çayır-Mera Kültürünün Geliştirilmesi. Türk Ziraat Yüksek Müh. Bir. ve Vakfı. Çalışma Kom. Rap. Diz. No:3, 3-27. Ankara.

GENÇ, İ., ATAKIŞI, İ. ve T. SAĞLAMTİMUR, 1978. Çukurovanın Sulu Şartlarında Uygulanabilecek Ekim Nöbeti sistemi Üzerine araştırmalar. TÜBİTAK VI. Bilim Kongresi. TÜBİTAK Yayınları No: 409, TOAG Seri: 85. Ankara.

GÜLCAN, H., 1974. Çukurova'da Sulu Şartlar Altında Yetiştirilen Önemli Yonca Varyetelerinin Bazı Biyolojik, Morfolojik Özellikleri ve Bunların Verimle İlişkileri (Doktora Tezi).

GÜLCAN, H., SAĞLAMTİMUR, T., ANLARSAL, A.E. ve V. TANSI, 1988. Çukurova Şartlarında Değişik Fiğ+Yulaf Karışımlarının ve Ekim Zamanının Ot Verimine Etkisi Üzerinde Bir Araştırma. Ç.Ü. Ziraat Fak. Dergisi, Cilt: 3, Sayı, 2.

KARAKURT, E. ve H. EKİZ, 1994. İskendireyi Üçgülü (*Trifolium alexandrinum* L.) ile İtalyan Çimi (*Lolium multiflorum* Lam.) Karışım Oranlarının Ot Verimine Etkisi. Ankara Üniv. Ziraat Fak. Yıllığı: 44(1-2): 97-104.

ÖZMEN, A.T., 1982. Konya İli Mer'alarının Bitki Örtüsü Üzerinde Araştırmalar. Çayır Mer'a ve Yem Bitkileri Zootečni Araş. Enst. Yayın No:78. Ankara.

SAĞLAMTİMUR, T., TÜKEL, T., GÜLCAN, H., ANLARSAL, A.E. ve V. TANSI, 1991. GAP Bölgesinde Yembitkileri Yetiştirme Olanakları. Türkiye 2. Çayır-Mer'a ve Yembitkileri Kongresi. 28-31/5/1991. İzmir, 213-223.

TEKELİ, S., 1977. Orta Anadolu Koşullarında Sun'i Mer'a Tohum Karışımlarının Ekim Metodları Üzerinde Araştırmalar (Doktora Tezi).

TOSUN, F., 1968. Transekt Metodu ile Yapılan Mer'a Vejetasyonu Üzerinde Bir Araştırma. Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Ziraat Araş. Enst. Araştırma Bülteni, No: 27. Erzurum.

TOSUN, F., MANGA, İ., ALTIN, M. ve Y. SERİN, 1977. A Study of The Improvement of Dryland Ranges Development Under The Ecological Conditions of Erzurum (Eastern Anatolia). XIII. International Grassland Congress. 607-610. Leipzig-Germany.

TOSUN, F. 1966. Türkiye'de Kaba Yem Üretiminde Çayır-Mer'a ve Yem Bitkileri Yetiştiriciliğinin Dünü, Bugünü ve Yarını. Türkiye 3. Çayır Mer'a Yembitkileri Kongresi, 16-18 Haziran 1966. 1-15. Erzurum.

TÜKEL, T. ve R. HATIPOĞLU, 1988. Çukurovanın Taban Arazilerinde Bazı Tek Yıllık Baklagil ve Yulaf Karışımlarının Farklı Biçim Zamanlarında Yem Üretim Potansiyelleri Üzerinde Bir Araştırma. Doğa Dergisi, Cilt: 11, Sayı:3.

KARMA YEM HAMMADDESİ ÜRETİMİ VE YEM SANAYİ

Prof. Dr. Murat ZİNCİRLİOĞLU

Araş. Gör. Filiz KARADAŞ

A. Ü. Ziraat Fakültesi

Zootekni Bölümü

1. GİRİŞ

Ülkemizde karma yem sanayii 1970'li yıllardan sonra hızla gelişerek özellikle üretim kapasitesi bakımından Ülkemizin mevcut karma yem üretim miktarının çok daha fazlasını üretebilecek boyuta ulaşmıştır. Ancak, özellikle kanatlı karma yemlerinin üretiminde kullanılan hammaddelerin üretiminde aynı gelişme olmadığından; karma yem sanayimiz gittikçe artan miktarlarda özellikle mısır, soya küspesi, balık unu vb. ithal etmekte ve dolayısıyla dışa bağımlılığı da her geçen gün artmaktadır. 1997 yılında karma yem sanayimizin cirosu 270 trilyon olup bunun 95 trilyon TL'lik, başka bir ifade ile % 35'lik bölümü ithal hammaddelere ödenmiştir.

Ülkemizin karma yem hammaddeleri üretiminde, kendi kendine yeterli duruma gelmesi üzerinde en çok durulacak konulardan birisi olmalıdır. Ancak bunu yaparken sadece bugünü düşünmemeli, ülkemizde yaşayan insanların ideal beslenmeleri durumunda üretmemiz gereken hayvansal ürünlerin miktarları, bunları üretebilecek hayvan varlığı öncelikle ortaya konulmalı ve sonra bu hayvan varlığının ihtiyacı olan karma yemi üretebilmek için gerekli hammadde miktarları tespit edilmeli ve en sonunda da bu hammaddelerin üretim plan ve programları bir an önce uygulamaya konulmalıdır.

2. TÜRKİYE'NİN KARMA YEM ÜRETİMİ

Türkiye'de karma yem üretimi 1956 yılında devletin öncülüğünde Yem Sanayi Türk A.Ş.'nin kurulmasıyla başlamıştır. Yem Sanayi Türk A.Ş. karma yemi hayvan yetiştiricilerine benimsetmeye çalışırken, özel sektörün de bu alana girmesini sağlamak amacıyla özel sermaye ile ortaklık kurma yoluna gitmiştir. Bu amaçla, Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri de dahil olmak üzere bütün yurt sathında devlet ve özel sektör ortaklığında yem fabrikaları açılmıştır.

Karma yem sektörü 1970'li yıllarda büyük bir hamle yapmış ve günümüze dek hayvan besleme ve girdi kullanımında belirli bir olgunluğa ulaşmış ve gelişmiş ülkeler standardını yakalamaya başlamıştır. Yem sektöründe gözlenen bu gelişme çizelge 2.1'de verilmiştir.

Bugün Türkiye'de karma yem üretim ruhsatına sahip 362 adet yem fabrikası 07.06.1973 tarihinde çıkarılan 1734 sayılı Yem Kanuna bağlı Yem Yönetmeliği çerçevesinde faaliyet halinde olup toplam kapasitesi 8976000 ton/yıl tek vardiyadır. Toplam kapasitesi 662000 ton olan 41 adet fabrika çalıştırılmamaktadır. Çalıştırılmayanlarla be-

raber toplam kapasite 9638000 ton/yıl tek vardiyaya ulaşmaktadır. Ulaşılan bu nokta, karma yem üretimimiz dikkate alındığında yeterlidir. Ayrıca 2 yada 3 vardiya çalışılması halinde kapasite 20 milyon tona çıkmaktadır ki; bu miktar bugünkü karma yem üretimimizin 5 katı civarındadır (Zincirlioğlu,1997).

Çizelge 2.1. Yıllar İtibarıyla Karma Yem Üretimi

Yıl	Yem Sanayi Türk A.Ş. Fabrikaları		Yem Sanayi Türk A.Ş. Ortakları		Özel Sektör Fabrikaları		Toplam			Kapasite
	Fabrik a	Kapasite	Fabrika	Kapasite	Fabrika	Kapasite	Fabrika	Kapasite	Üretim Miktarı	Kullanımı (%)
1960	4	56	---	---	---	---	4	56	5800	10.4
1970	6	86	4	48	13	146	23	280	280000	77.9
1975	7	172	11	210	29	285	47	667	530000	79.5
1980	17	332	13	275	64	1050	94	1657	1449000	87.4
1985	24	436	14	270	142	2536	180	3262	3054000	93.6
1990	26	522	3	235	242	4707	271	5277	3979000	75.6
1995	---	---	---	---	351	898000	351	898000	4513757	50.3
1996	---	---	---	---	362	920000	362	320000	4502782	48.94

Not: Fabrika sayısı: Kapasite: Bin ton/yıl/tek vardiya, üretim:ton

Çizelge'den de görüldüğü gibi yem sektöründeki bu gelişmeye paralel olarak Yem Sanayi Türk A.Ş. önce iştirak halinde olduğu fabrikalardaki hisselerini devretmiş, daha sonrada 20.5.1992 tarih ve 3058 sayılı bakanlar kurulu kararı ile özelleştirme kapsamına alınmış (Gürel,1994) ve 1995 yılı itibarıyla fabrikaların tamamı özelleştirilmiştir. Böylece devlet 35 yıl boyunca büyümesine katkıda bulunduğu sektörden elini çekmiştir. Türkiye, hayvancılığı gelişmiş ülkelere kıyasla yem sektörüne yaklaşık olarak bir asır geç başlamasına rağmen günümüzde devlet desteği olmadan kendi ayakları üzerinde durabilecek hale gelmiştir. Ancak bu gelişme hala yetersizdir. Mevcut kapasitenin sadece %50'si kullanılmaktadır. Oysa 1985-1989 yılları incelendiğinde bu yıllarda devletin karma yeme teşvik vermesi nedeniyle kapasite kullanımı %90 civarında seyretmiş daha sonra ise teşviklerin durdurulmasıyla kapasite kullanımı %50-60'lara düşmüştür (çizelge 2.1). Türkiye'nin ana guruplar itibarıyla yem üretimi ise yıllara göre çizelge 2.2'de verilmiştir (Anonim,1996).

Çizelge 2.2. Ana guruplar itibarıyla Türkiye'nin yıllara göre karma yem üretimi

Yıllar	Kanatlı Yemleri (Ton)	Büyük ve Küçükbaş Hayvan Yemleri (Ton)	Diğer Yemler (Ton)	Toplam (Ton)
1980	609 703	834 280	5008	1 448 991
1985	1 167 526	1 849 016	25 718	3 042 260
1990	1 416 11	2 537 137	22 835	3 976 082
1995	1 715 523	2 772 189	25 975	4 513 757
1996	2 012 001	2 462 876	27 905	4 502 782

Bu ana guruplar içerisinde kanatlı hayvan yemlerinin oranı 1980'li yıllardan itibaren %40 (+5)'lar düzeyine oturmuştur (Koca,1996). Yıllara göre karma yem ithalat ve ihracatı ise çizelge 2.3'de verilmiştir.

Çizelge 2.3. Yıllar itibarıyla Türkiye'nin karma yem ithalatve ihracat miktarları (ton).

Yıllar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997 (ocak)
İthalat	4109	447	5425	-	7494	14 059	12 146	1734
İhracat	1318	14 645	1667	-	765	24 167	12 269	-

Çizelgeye bakıldığında 1995 yılına kadar ihracat miktarımızı, 1996 yılı haricinde ithal ettiğimiz miktardan düşük olduğu görülmektedir. Ancak bu durum düşündürücüdür. Çünkü fabrika sayımız ve kapasitemiz ihtiyacımızın üzerinde olmasına rağmen ihracatımızın daha da artırılması gerekirken bunun azalması olumsuz bir durumdur. Bu durumun nedenini de rasyonlarda özellikle kanatlı rasyonlarında büyük yer kaplayan temel yem hammaddelerinin dışardan ithal edilmesi ve bunun da yerli üretimimizin maliyetini artırmasına bağlanabilir.

3. TÜRKİYENİN KARMA YEM HAMMADELERİ ÜRETİMİ

3.1. Tahıl Üretimi

Türkiye, bir tahıl ülkesi olmasına rağmen karma yem sanayinin ihtiyaç duyduğu tahıl hammaddelerini yeterince üretememektedir. Gerek üretim yetersizliğinden ve gerekse hammadde fiyatlarının zaman zaman pahalı olması nedeniyle önemli miktarlarda hammadde ithalatı yapılmaktadır. özellikle de mısır 'da Türkiye net ithalatçı konumundadır. Yıllara göre Türkiye'nin tahıl üretim miktarı (1000 ton) çizelge 3.1.1'de verilmiştir. Bu üretimin yanısıra Türkiye'nin tahıl ithalat ve ihracatı ise çizelge 3.1.2 ve 3.1.3'de verilmiştir (Anonim,1997a).

Çizelge 3.1.1. Yıllara göre tahulların üretim miktarları (1000 Ton)

Yıl	Buğday	Arpa	Çavdar	Yulaf	Kaplıca	Mısır	Darı	Çeltik	Kuşyemi
1985	17 000	6500	360	314	32	1900	15	162	0.152
1990	20 000	7300	240	270	22	2100	6.2	138	0.169
1993	21 000	7500	235	245	16	2500	3.9	135	0.5
1995	18 000	7500	240	270	15	1900	6	250	0.560
1996	18 500	8000	245	275	14	2000	5.75	230	0.35
1997	18 709	8200	240	278	13	2000	5.5	290	0.35

Çizelge 3.1.2. Yıllara göre Türkiye'nin Tahıl İhracat Miktarı (Ton)

Yıllar	Buğday	Arpa	Çavdar	Yulaf	Mısır	Darı	Pirinç	Kuşyemi
1990	24975	16168	-	-	15382	23.1	1185	314
1991	2307277	780735	160	-	101137	52.0	57015	62
1992	3804502	827240	1.02	1.3	108889	18.0	1353	59
1993	648653	255887	-	15850	49581	15.0	1858	21
1994	980028	793010	1	53.2	82376	45.0	642	8
1995	232846	674252	-	6.2	2336	1.1	989	44
1996	7494	142310	0.8	0.16	4053	383	1419	7
1997*	7.5	6.1	-	-	-	-	27	-

Sadece Ocak ayı değerleri

Çizelge 3.1.3. Yıllara göre Türkiye'nin Tahıl İthalat Miktarı (Ton)

Yıllar	Buğday	Arpa	Çavdar	Yulaf	Mısır	Pirinç	H.Darısı	Kuşyemi
1990	2180730	25342	-	309	519097	198154	25814	51
1991	198312	79121	36638	-	765072	132895	114494	39
1992	93980	37398	31072	515	140942	291688	20	674
1993	122098	78948	12872	304	101881	298354	-	756
1994	495905	160213	10096	-	14878	197992	4.2	10042
1995	1253330	43498	249	3879	623975	307846	-	1415
1996	2146930	56767	1820	4437	897440	211482	12018	617
1997*	178818	-	-	-	24870	14135	-	85

Sadece Ocak ayı değerleri

Çizelgelere bakıldığında, yem hammaddesi olarak kullanılan Arpa, Yulaf ve Çavdar üretimimizin düşük olduğu, iklim ve ülke koşullarımızın en elverişli olduğu tahıllar bu tahıllar olmasına rağmen yine de dışardan yıllara göre değişimle beraber ithalatı yapılmaktadır. Bu da elimizdeki kaynakları iyi değerlendirmedığımız anlamına gelir. Yine çizelge'de kanatlı rasyonlarının vazgeçilmez ham maddesi olan mısır üretimimizin ne kadar düşük olduğu (çizelge 3.1.2) ve bunun aksine mısır ithalatının da her yıl artarak devam ettiği açıkça görülmektedir. Bunun önüne geçilmesi için alınabilecek önlemlerin bir an önce alınması gerekmektedir. Bu tedbirlere alternatif yem hammaddelerini mısır yerine ikame ederek başlanabilir. Özellikle kanatlı rasyonlarında mısır yerine Buğday+Enzim ikame olanaklarının daha ekonomik olduğu yapılan bir çok araştırmada saptanmıştır (Çiftçi vd 1997; Bahadır,1997).

3.2. Küspe Üretimi

Bu guruba giren hammaddeler yağ sanayi kalıntıları olan;soya küspesi ,pamuk tohumu küspesi, ayçiçeği tohumu küspesi ve benzeri küspelerdir. Bu küspeler özellikle hayvan beslemede öncelikle protein kaynağını oluşturan hammaddelerdir. Türkiye'de pamuk ve ayçiçeği yeterli düzeyde olup, bunların küspelerine olan talep bakımından (bazı yıllar hariç) bir sıkıntı görülmemektedir. Ancak Soya küspesinde Türkiye net ithalatçı durumundadır (Koca, 1996).Türkiye'nin küspe üretimi 3.2.1'de verilmiştir (Anonim, 1997a).

Çizelge 3.2.1. Türkiye'nin yağlı tohum bitkilerinin üretim miktarları

Ürünler	YILLAR		
	1995	1996	1997
Ayçiçeği	900 000	780 000	870 000
Susam	30 000	30 000	28 000
Haşhaş	28 249	5 000	13 000
Keten (tohumu)	390	228	228 000
Kenevir (tohumu)	360	400	230 000
Soya	75 000	50 000	50 000
Yer fıstığı	70 000	80 000	80 000
Aspir	125	74	74
Kolza	9	5	10
Pamuk (kütü)	2 223 507	2 039 220	1 774 875

Çizelge'den de görüldüğü gibi Soya üretimine gerekli desteğin verilmeyişi nedeniyle, üretimi giderek azalmıştır. Kanatlı yemlerinin hazırlanmasında zorunlu olarak kullanılan bu hammadde, üretimimizin yetersizliği dolayısıyla dışardan ithalatı yapılmaktadır (çizelge 3.2.2). Bu hammadde fiyatının da yüksek olması nedeniyle karma yemin maliyetini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle soya üretiminin artırılması amacıyla soya üretiminin, ayrıca buna alternatif oluşturabilecek kanola ve yem bezelyesi üretimlerinin desteklenmesi şarttır. Aksi takdirde ithalat miktarımız daha da artacaktır. Karma yem üretiminde kullanılan önemli küspelerin ithalatı ve ihracatı çizelge (3.2.2'de) verilmiştir.

Çizelge 3.2.2. Karma yem üretiminde kullanılan önemli küspelerin ithalat ve ihracat miktarları (ton)

Yıllar	Küspeler							
	Soya küspesi		Ayçiçeği küspesi		Kolza küspesi		Pamuk küspesi	
	Ihracat	İthalat	Ihracat	İthalat	Ihracat	İthalat	Ihracat	İthalat
1990	11 505	42 052	-	14 101	-	-	-	52 034
1991	1490	194 221	-	43 123	-	-	-	10 889
1992	300	283 669	-	71 768	-	2821	-	65 498
1993	5249	285 065	618	14 049	-	3007	-	-
1994	1884	195 887	4530	63 627	-	-	-	-
1995	152	216 675	-	91 703	-	-	-	-
1996	3290	347 989	12 270	9 996	-	-	-	-
1997*	620	37 964	2.0	-	-	-	-	-

* Sadece Ocak ayı değerleri

Küspe üretimimiz sıkıntılı olmasının yanısıra, hammaddelerimiz standart üretilmemektedir. Bu hammaddelerin gerek ham besin maddeleri içeriklerinde gerekse kalitesinde önemli farklılıklara rastlanmaktadır. Günümüzde ilerleyen teknoloji ve yöntem-

lerle küspelerde bulunan zararlı maddeler (soya'da üreaz pamuk tohumu küspesinde gossipol v.b.) giderilebilmekte ve yemin kalitesi artırılabilir (Akyıldız, 1996).

Çizelge'den de görüldüğü gibi oldukça fazla miktarda küspe açığımız vardır. Her geçen yıl özellikle soya küspesi ithalatımız artarken, ihracatımız yok denecek kadar azdır. İthalattaki artış döviz kaybı anlamına geldiği gibi karma yem maliyetinin artışı ve bunun yansımaları olarak hayvansal ürün fiyatlarında artışa da neden olmaktadır.

3.3. Diğer Ana Hammaddelerin Üretimi

Bu ana hammaddelerden; Balık unu ve Et-Kemik unu gibi hammaddeler hayvansal kökenli protein kaynağı, Tapiyoka, Melas ve yemlik yağları enerji kaynakları olarak karma yemlerde kullanılmaktadırlar.

3.3.1 Et-Kemik Unu ve Balık Unu

Hayvansal kökenli yemler kanatlı rasyonlarında protein kaynağı ve özellikle de metionin ve lizin gibi yemlerle alınması zorunlu olan amino asitlerce zengin oldukları için kullanılırlar. Ayrıca kanibalizimi önlemede de büyük rol oynarlar. Ülkemizde balık unu üretimi yetersiz olup yem sanayimizin ihtiyacının büyük kısmı ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Sınırlı miktarda Et-Kemik unu üretimi vardır. Ancak Et-Kemik unlarında kemik oranının yüksek olması nedeniyle ham protein muhtevası %25-30 arasında değişmektedir. Ayrıca, Et-Kemik ununda hijyen çok önemli bir sorundur. En çok yumurta yemlerinde ve ortalama olarak %3-5 gibi düzeylerde kullanılmaktadır (Zincirlioğlu,1993). Et-kemik unu veya et unu ithalatımız yoktur.

Balık unu ise ülkemiz kanatlı yem sanayinin aşağı yukarı vazgeçilmez hammadde durumundadır. Bugün broiler başlatma yemlerinde ortalama %3-4, broiler piliç yemlerinde ortalama %2-3 ve yumurta tavuğu yemlerinde de yine ortalama %2-3 balık unu kullanılmaktadır.

Ülkemizin son yıllardaki Et unu ve balık unu ithalat ve ihracat değerleri çizelge 3.3.1.'de verilmiştir.

Çizelge 3.3.1. Yıllar itibarıyla ülkemizin Balık unu ve Et unu ithalat ve ihracat miktarı (ton)

Yem Hammaddeleri	1990		1991		1992		1993		1994		1995		1996		1997	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
Balık Unu	35231	-	3995	-	27431	18	34125	638	27122	-	26186	6.5	35501	-	1635	-
Et Unu	500	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12.07	-	-	-

Çizelgeye bakıldığında Balık unu ithalatımız 35 bin ton civarında sürekli seyretmekte iken et unu ithalatımız 1990 yılında 500 ton olup yok denecek kadar azdır. Balık unu yerine Et unu ithalatının yapılmasının daha ekonomik olduğu ve ülkemizde de et unu üretiminin artması ve tizlilikle üretilmesinin gündeme getirilmesi gerektiğini ve böylece ithalatımızın azalabileceği (Zincirlioğlu,1993) dikkate alınmalıdır. Deli dana

hastalığı kanatlılarda görülmediği için kanatlı yemlerinde kullanılmasında bir sakınca yoktur. Ayrıca bazı entegre tesislerde üretilen tavuk unu'nun da alternatif bir hammadde olarak sektöre kazandırılmalıdır.

3.3.2. Diğer Enerji Gurubu Yemler

3.3.2.1. Tapiyoka

Avrupa Topluluğundaki çiftçiler ve karma yem imalatçıları tapiyokayı 25 yıldır özellikle besi rasyonlarında kullanılmaktadır. Günümüzde tapiyokanın 6-7 milyon tonu, Avrupa Topluluğunun karma yem endüstrisi tarafından kullanılmaktadır. Çünkü Tapiyoka normal olarak, buğday, arpa, ve mısırdan daha ucuzdur. Bu nedenle Tapiyoka Soya küspesi veya Ayçiçeği veya Pamuk Tohumu Küspesi gibi bir protein kaynağı ile karıştırma yoluyla, daha düşük maliyetli bir karma yem imal edilebilir. Tapiyokanın sindirilebilirliği, tahıllara göre daha fazla olduğu gibi hızlı büyüyen hayvanların en yüksek kilo kazancına erişebilmeleri için tahıllara oranla tapiyoka daha elverişlidir. Aynı zamanda Tapiyoka peletlerinin karma yem imalatında kullanımı da daha kolaydır (Anonim, 1990) Yıllar itibarıyla Tapiyoka ithalatına çizelge 3.3.2.1'de verilmiştir.

Çizelge 3.3.2.1. Yıllar İtibarıyla Tapiyoka'nın İthalat ve İhracat Miktarları (ton)

	1990		1991		1992		1993		1994		1995		1996		1997	
	lth.	lhr.	lth.	lhr.	lth.	lhr.	lth.	lhr.	lth.	lhr.	lth.	lhr.	lth.	lhr.	lth.	lhr.
Tapiyoka	-	-	-	-	0.03	-	0.53	-	9.51	-	22	3.3	11	2.3	2	-

3.3.2.2 Yemlik Yağlar

Yağlar yüksek enerji içerikli karma yemlerin önemli bir unsuru olup karma yemlerdeki toplam enerjinin % 8-15'ini karşılayabilmektedir. Yemin enerjisini artırması yanında esansiyel yağ asitlerinin, yağda eriyen vitaminleri kapsaması, tozunayı azaltması, lezzetliliği artırması, ekstra metabolik etkiye sahip olmaları gibi bir çok yararları bulunmaktadır. Karma yeme katılan yağlar yemlik yağlar olarak adlandırılıp genellikle bu amaçla iç yağ (don yağı) tavuk yağı, bitkisel yağlar, kullanılmış yağlar ve karışık yağlar kullanılmaktadırlar. Karma yemlere sadece tek bir yağ katılabildiği gibi iki veya üç yağ karışımı da katılabilmektedir. Karma yemlerde kullanılan yağın miktarı ve şekli hayvan türü ve yaşına göre farklılık göstermektedir (Yalçın ve Çiftçi 1996). Türkiye yağ ihtiyacının büyük kısmını içerden karşılamakla birlikte soya yağı ve karma yemlik yağ ithalatı da yapmaktadır.

3.3.2.3 Melas

Şeker fabrikasyonu sırasında, şekerli suyun buharlaştırılması ve şekerin kristalleştirilmesi sonunda geriye kalan pekmez renginde koyu, zor akıcı pekmez kıvamındaki tatlı maddeye melas denir. İşlenen pancarın % 3-4 kadarı oranında ele geçer.

Melas % 50 civarında şeker içermesi dolayısıyla yüksek enerjiye sahiptir. Bir 1 Kg Kuru maddesinde 2000 kcal ruminant metabolik enerji % 8.5-10 arasında ham protein içerir. Melas tatlı olduğu için yemlerde lezzetlendirici olarak da kullanılır. Ayrıca pelet yem yapımında pelet bağlayıcı olarak, ince yem üretiminde de tozuşmayı önler. Süt ve besi karma yemlerinde % 7-8'den daha fazla kullanıldığında ishal yapmakta, kanatlı yemlerinde de % 3'ten fazla kullanıldığında gaga yapışmalarına sebep olmaktadır (Zincirlioğlu,1994).

Mısıra denk protein ve % 74 arpa enerjisine sahip olan bu değerli yem hammaddesinin karma yem hammaddesi olarak kullanımının artırılarak ihracatının sınırlandırılması daha uygun olacaktır (Çizelge 3.3.2.3) (Anonim,1997b)

Çizelge 3.3.2.3. Türkiye'nin Melas üretim ve ihracatının yıllara göre miktarları

Yıl	Şeker pancarı hasat sahası(da.)	İşlenen Pancar (Ton)	Üretilen Melas (Ton)	İşlenen pancara göre oran, %	İhracat (Ton)
1991	4 000 814	14 576 700	689 099	4.73	171 162
1992	3 405 511	12 450 000	584 793	4.70	139 695
1993	3 527 750	12 111 000	572 810	4.73	29 592
1994	3 408 416	10 210 000	487 101	4.77	29 000
1995*	2 518 487	8 127 250	372 646	4.58	-
1996*	3 268 292	10 688 300	468 098	4.38	-
1995	3 094 169	10 204 250	465 806	4.56	150 000
1996	4 013 655	3 316 300	594 341	4.46	-

*A: Amasya, Konya, Kayseri dahil değil

4. TÜRKİYE'NİN GELECEKTEKİ KARMA YEM ÜRETİMİ VE HAMMADDE İHTİYACI

Dünya nüfusundaki hızlı artışa paralel olarak hayvansal ürünlere olan gereksinimlerin giderek artması, hayvancılığın, ülkelerin üretim ve ekonomileri içerisindeki yerinin giderek daha da artıracığı şüphe götürmez bir gerçektir.

Bu durum ülkemiz için de geçerliliğini korumaktadır. Türkiye'de nüfusun %41'i kırsal kesimde oturmakta olup, bu kesimin % 86'sı geçimini tarımsal faaliyetten sağlamaktadır. G.S.M.H.'nin %16.5'i tarım sektöründen elde edilmektedir ve tarım ürünlerinin ihracattaki payı % 14.9'dur (Anonim,1996).

1990 yılı itibarıyla Türkiye'nin mevcut hayvan varlığı ve ürün miktarı Çizelge 4'de verilmiştir.

Çizelge 4. 1990 yılında Türkiye'nin süt hayvanı sayısı ve üretilen süt miktarı

Hayvan türü	Hayvan sayısı	Süt verimi
Siğir ve manda	11 748 000	8 134 200
Koyun	40 553 000	1 145 000
Keçi	10 997 000	337 500

Kişi başına düşen süt tüketimimiz 161.1kg/yıl'dır. Bu miktar gelişmiş ülkelerde ortalama 350 kg/yıl civarında olup dünya ortalaması ise 100.4kg/yıl'dır

Et üretimimiz ise 1990 yılı itibariyle toplam et üretimi 1 556 000 ton olup, kişi başına ortalama et tüketimimiz 26.5 kg/yıldır. Bu miktar AT (Avrupa Topluluğu) ülkeleri için 1988 yılında kişi başına 89.3 kg/yıl (Anonim,1996) olacağı .beklenmektedir.

Hayvan varlığımız ile hayvansal ürün üretimimizi karşıladığımızda inek başına ortalama 1350.9 kg/yıl süt ve sığır başına ortalama 128.9 kg karkas aldığımız görülmektedir.

Ülkemizin yumurta üretimi 1990 yılında kişi başına 142 adet/yıl (7.3kg/ yıl) dir. Bu miktar ATülkeleri için 262 adet/yıl ve dünya ortalaması ise 127 adet/yıl'dır (Anonim,1990). 1995 Yumurta üretimimizin 9.5 milyar adete ulaştığı tahmin edilmektedir

Ülkemiz nüfusunun 60-65 milyon civarında olduğu bilinmektedir ve nüfus artış oranımızın da yılda %2 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu hız dikkate alındığında 2006 yılında nüfusumuzun 80 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir.2006 yılında, bu sayıdaki insanımızın kaliteli ve dengeli beslenmesi gerektiği düşünülerek kişi başına süt mamulleri dahil günde 0.5 kg ya da yılda yaklaşık 182.5 kg süt tüketileceği dikkate alınarak ihtiyaç duyulan toplam süt miktarı $80\ 000 \times 182.5 = 14\ 600\ 000$ ton yıllık süt tüketimi olur. % 15 buzağı payı ve %10 ihracat payı da ilave edildiğinde; toplam 18 460 000 ton süt üretimine ihtiyacımız olduğu görülür.

Yine kaliteli ve dengeli beslenme açısından kişi başına günde 100 g veya yılda 36.5kg et tüketildiği düşünülürse ve buna %15 ihracat payı eklenirse 2006 yılında toplam olarak 3 200 000 ton et üretimine ihtiyacımız olduğu ortaya çıkar.

AT ülkeleri için fert başına yıllık yumurta tüketimi ortalaması olan 262 adedi esas aldığımızda ise $80\ 000\ 000 \times 262 = 21$ milyar adet yumurta ve yine %10 ihracat payıyla 23.06 milyar adet/yumurta üretimine ihtiyacımız olduğu görülür.

4.1. Türkiye Ne Kadar Hayvan Varlığına Sahip Olmalıdır?

2006 yılında ete duyulan ihtiyacın artması ile birlikte et üretiminde de bu duruma paralel bir artış olmalıdır. Gelişmiş ülkelerde et ihtiyacının büyük bir kısmı sığır ve domuzdan sağlanmaktadır. Ancak ülkemizde domuz eti tüketilmediğinden dolayı ortaya çıkan et ihtiyacı açığı koyun ve kanatlı etinden karşılanmalıdır. Buna göre 2006 yılında artan et ihtiyacını karşılamak için 50 milyon koyun varlığımız olmalıdır.

Bu durumda 50 milyon koyunun % 67.4'ü doğurabilir dişi ve % 42.5' i de kasaplık güç olacağına göre (Anonim,1996); $50 \times 0.67 = 33\ 700\ 000$ adet doğuran koyunumuz olacaktır. Bir koyun bir laktasyon döneminde yaklaşık 46 lt süt verdiğine göre; $33\ 700\ 000 \times 46 = 1\ 550\ 200$ ton süt elde edilecektir. Koyunlarda kasaplık güç oranı % 42.5 ve ortalama karkas ağırlığı 23.5 kg olduğuna göre; $50\ 000\ 000 \times 0.425 = 21\ 250\ 000$ adet kasaplık koyun ile kuzu bunlardan da $21\ 250\ 000 \times 23.5 = 499\ 375$ ton et üretilir.

Keçi varlığımızın ise bugünkü durumu ile aynı kalması ve yaklaşık 13.5 milyon olması uygundur. Keçi mevcudunun % 61.5'i doğurabilir dişi ve %39.5'i kasaplık güçtür (Anonim,1996). Buna göre

$13\ 500\ 000 \times 0.615 = 8\ 302\ 500$ adet doğuran keçi ve bunların ortalama laktasyon verimleri 75 kg olduğuna göre; $8\ 302\ 500 \times 75 = 662\ 687.5$ ton süt elde edilir. Keçilerde kasaplık güç % 39.5 ve 18 kg karkas ağırlığı dikkate alındığında (Anonim,1996);

$13\ 500\ 000 \times 0.395 \times 18 = 95\ 985$ ton keçi eti üretilir.

Bu hesaplamalara göre 2006 yılında koyun ve keçilerden elde edilecek toplam süt miktarı

$(1\ 550\ 200 + 622\ 687.5) = 2\ 200\ 000$ ton, ve et miktarı $(499\ 375 + 95\ 985) = 595\ 360$ ton'dur.

2006 yılında ihtiyaç duyulan süt ihtiyacımız 18 200 000 ton olduğuna göre;

$18\ 200\ 000 - 2\ 200\ 000 = 16\ 000\ 000$ ton süt sığırlarımızdan karşılanacaktır. İnek başına laktasyonda ortalama 3 ton süt veriminin uygun olacağı düşünülürse $16\ 000\ 000 / 3 = 5\ 333\ 000 = 5.5$ milyon adet süt ineğine ihtiyacımız olacaktır. Bunu elimizde bulunan süt ineği miktarının 1.25 katı buzağı ve dana olacağı düşünülerek hesaplamalar yapıldığında; $5\ 500\ 000 \times 1.25 = 6\ 875\ 000$ adet buzağı ve dana, toplam olarak ise $6\ 875\ 000 + 5\ 500\ 000 = 12\ 375\ 000$ adet sığır varlığımızın olması gerektiği ortaya çıkar.

Elde mevcut bilgilere göre sığır varlığımızın %22'si kasaplık güç olarak kullanıldığı bilinmektedir (DPT,1996). Bu duruma göre $12\ 375\ 000 \times 0.22 = 2\ 722\ 500 = 2\ 730\ 000$ adet kasaba gidecek sığır varlığımız olacaktır. Ortalama karkas ağırlığı 250 kg olması uygun olacağına göre;

$2\ 730\ 000 \times 250 = 682\ 500$ ton sığır eti üretimimiz olmalıdır. 2006 yılında toplam et ihtiyacımız 3 200 000 ton olduğuna göre; 682 500 (sığır), 595 000 (koyun+keçi) = 1 277 860 = 1 278 000 ton kırmızı et üretimimiz (tablo 4.1) ve 3 200 000 - 1 278 000 = 1 922 000 ton et açığı kanatlı hayvanlardan sağlanacaktır.

Çizelge 4.1. Türkiye'nin 2006 yılında sahip olması gereken büyük ve küçükbaş hayvan sayısı ve tahmin edilen verim miktarları.

Hayvan	Miktarı (milyon)	Doğuran hayvan sayısı (milyon)	Kasaplık hayvan sayısı (milyon)	Elde edilecek süt miktarı (ton)	Elde edilecek et miktarı (ton)
Koyun	50	33.7	21.25	1 550 200	499 375
Keçi	13.5	8.3025	5.3325	662 687.5	95 985
Sığır	12.375	9.645	2.731	16 000 000	682 500
Toplam	75.875	51.6475	29.3135	18 212 887.5	1 277 860

Kanatlı hayvan sayısının tespiti, broyler, broyler damızlıklar, yumurta tavukları, yumurtacı damızlıklar, hindi ve diğer kümes hayvanları (bildircin, kaz, ördek, tavşan vb.) dikkate alınarak hesaplanmıştır.

Türkiye’de tavuk ürünleri tüketiminde ulaşılan ilerleme, hindi ve diğer kümes hayvanları etinin tüketimini olumlu yönde etkilemektedir. Hindi her ne kadar Türk halkının mutfağında yalnızca yılbaşı yemeği olarak yer almakta ise de ülkede yaşanan değişimlere paralel olarak hindi tüketiminin de değişebileceğini düşünmek pek yanıltıcı görünmemektedir. Bu durumda 2006 yılında 1 922 000 ton olan et açığımızın % 10’unu hindi ve diğer kümes hayvanlarından (bildircin, kaz, ördek, tavşan vb.) karşılanabileceği düşünülebilir. Buradan hareketle; $1\,922\,000 \times 0.10 = 192\,000$ ton hindi ve diğer kümes hayvanları eti elde edilecektir.

Daha önce de belirtildiği gibi 23 milyar adet olan yumurta ihtiyacımızın ne kadar tavuktan elde edileceğini bilmeliyiz. Bir tavuk ortalama 280-300 yumurta vermektedir. Burada rakamın daha garantili olması bakımından 280 adet/yıl’ı dikkate alırsak; $23\text{ milyar}/280=82$ milyon adet yumurta tavuğuna ihtiyaç olacağı ortaya çıkmaktadır. Bir yumurta tavuğundan 1 300 g et elde edildiğini kabul edersek;

$82\,000\,000 \times 1\,300 = 106\,600$ ton et yumurta tavuklarından elde edilir.

Yumurtacı damızlıklarından elde edilecek et ise şöyle hesaplanabilir. Bilindiği gibi 1 anaçtan yaklaşık 120 civciv alınır ve bu miktarın 60 adedi dişi, 60 adedi erkek civciv olduğu düşünülür. % 90 yaşama gücü dikkate alındığında; $60 \times 0.90 = 54$ adet dişi civciv yaşadığı düşünülür.

Bu durumda 2006 yılında kaç adet anaca ihtiyacımız olduğu şu şekilde ortaya konabilir.

$82\,000\,000 / 54 = 1\,518\,000$ adet anaç olmalıdır.

Bu sayıdaki anaç kadar bunların yerini alan civcivlerde dikkate alındığında yaklaşık olarak 3 milyon adet anaca ihtiyaç olduğu görülür. Ancak bunun her yıl yarısı et olarak devreye girer. Böylece anaçlardan gelen et miktarı; $1\,500\,000 \times 1.3 = 2\,000$ ton’dur.

Yumurtacı damızlıklardan ve yumurtacılarından elde edilen miktar ile hindi ve diğer kümes hayvanlarından elde edilen miktar, toplam et açığımızdan çıkartıldığında broylerler ve broyler damızlıklara düşen üretim miktarı tespit edilmiş olur. $2\,000 + 106\,600 + 192\,000 = 300\,600$ ton broyler harici kümes hayvanları eti üretilecektir. $1\,922\,000 - 300\,600 = 1\,621\,400$ ton broyler ve broyler damızlıkla karşılanacak miktardır.

1 broyler anacından 110 adet piliç elde edilmektedir. (120 civciv ve % 92 yaşama gücü) ve 1 broyler pilicinden 1.4 kg et elde edildiğine göre 110 adet piliçten 154 kg et elde edilir. Kısaca 1 broyler anacı 154 kg et üretmektedir. Bu durumda $1\,621\,400$ ton et üretimi için yaklaşık 10.5 milyon ($1\,621\,400/0.154$) anaca ihtiyacımız olacaktır.

Bir anaçtan elde edilen et 2.5 kg olduğuna göre; $10\ 500\ 000 \times 2.5 = 26\ 250$ ton et broyler anaçlardan elde edilir ve damızlıklarda genellikle 10 anaçta 1 horoz hesabıyla üretim yapıldığından dolayı; $10\ 500\ 000 \times 0.10 = 1\ 050\ 000$ adet erkek damızlık elde edilecek ve 1 erkek damızlıktan yaklaşık 3.5 kg et elde edildiğine göre; $1\ 050\ 000 \times 3.5 = 3\ 700$ ton et erkek damızlıklardan elde edilecektir.

Sonuçta broyler damızlıklardan elde edilen toplam et miktarı; $26\ 250 + 3\ 700 = 29\ 950 = 30\ 000$ tondur. Geriye kalan et açığımız; $1\ 621\ 400 - 30\ 000 = 1\ 591\ 400 = 1\ 600\ 000$ ton broylerden karşılanacaktır.

Broylerlerde karkas ağırlığı 1.4 kg olduğuna göre 2006 yılında;

$1\ 600\ 000 / 1.4 = 1\ 142\ 897\ 143 = 1\ 143\ 000\ 000$ adet broylere ihtiyacımız olacaktır.

4.2. Büyük ve Küçükbaş Hayvanların Gelecekte Karma Yem İhtiyacı

Ekonomik bir hayvancılık için hayvanların yaşama payı ihtiyaçları kaba yemden. bunun yanında verim payı ihtiyaçları ise karma yemden karşılanmalıdır. Ülkemizde 2006 yılında nüfus artışı dikkate alınarak insanların kaliteli ve dengeli beslenmesi için üretilmesi gereken süt (çizelge 4.1), et ve yumurta miktarı yukarıda verilmişti. Bu ürünleri sağlamak için hayvanların yaşama, büyüme ve verim ihtiyaçları dikkate alınarak yapılan hesaplamalar sonucunda üretilmesi gereken karma yem miktarı aşağıdaki çizelgeler (4.1.1 ve 4.2)'de verilmiştir (Anonim, 1997a).

Çizelge 4.2. Büyük ve küçükbaş hayvanlar için üretilmesi gereken karma yem miktarı (ton)

Hayvan	Üretilmesi gereken karma yem miktarı (ton)
0-3 aylık buzağı yemi	112 500
3-6 aylık buzağı yemi	846 000
Damızlık dişi dana yemi	988 400
Düve yemi	693 750
Kuru dönem yemi	1 445 000
Sığır süt yem	9 150 000
Sığır besi yemi	4 000 000
Koyun süt yemi	4 550 000
Gebe koyun yemi	1 516 000
Damızlık dişi kuzu yemi	764 000
Kuzu besi yemi	1 310 400
Keçi süt yemi	2 615 000
Gebe keçi yemi	396 000
Damızlık dişi oğlak	189 000
Oğlak besi yemi	324 000
Toplam	28 901 695

4.3. Kanatlı KÜMES HAYVANLARININ KARMA YEM İHTİYACI

2006 yılında 3 200 000 ton olan et ihtiyacının 1 922 000 tonu kanatlı kümes hayvanlarından karşılanacaktır. 2006 yılında Türkiye’de kanatlı kümes hayvanlarının ihtiyaçlarını karşılamak için gereken karma yem miktarları Çizelge 4.3.’de verilmiştir.

Çizelge 4.3. Kanatlı KÜMES hayvanları için üretilmesi gereken karma yem miktarı

Kanatlı kümes hayvanlarının yemleri	Üretilmesi gereken karma yem miktarı(ton)
Broyler yemi	4 114 800
Broyler damızlık yemi	693 000
Yumurta civciv yemi	123 000
Yumurta damızlık civciv yemi	2 277
Yumurta piliç yemi	492 000
Yumurtacı damızlık piliç	9 108
Hindi ve diğer kümes hayvanlarının (ördek,bıldırcın, tavşan vb)	4 100 000
KÜMES hayvanları için toplam karma yem üretimi	11 239 765

4.4. Türkiye’nin Gelecekteki Karma Yem Hammadde İhtiyacı

Gelecekte insanlarımızın sağlıklı ve dengeli beslenmesi hayvansal ürün tüketiminin artışına bağlı olduğuna göre, hayvanlardaki ürün artışı da bunlara verilen yemlerin miktar ve kalitesiyle doğru orantılıdır.

Yukarıdaki Çizelgelerden de görüldüğü gibi gelecekte üretilmesi gereken karma yem miktarını dengelemek için aynı şekilde yem hammadde üretiminde de artış sağlanmalıdır.

Gelecekte (2006 yılında) Türkiye ‘de üretilmesi gereken karma yem miktarı (Çizelge 4.1 ve 4.2) dikkate alınarak hesaplanan yem hammadde ihtiyaçları ise Çizelge 4.4’de verilmiştir.

Çizelge 4.4. Gelecekte ihtiyaç duyulan yem madde miktarı

Yem	Üretilmesi gereken hammadde miktarı (ton)
Buğday	5 400 000
Arpa	5 500 000
Mısır	7 500 000
Soya tohumu küspesi	2 640 000
Ayçiçeği tohumu küspesi	3 560 000
Pamuk tohumu küspesi	3 600 000
Balık unu	258 000
Et-Kemik unu	188 000
Tavuk unu	165 000
Yemlik yağ	385 000
Kepek çeşitleri (Kaba,İnce,Razmol,Bonkalite)	8 900 000
Toplam	38 096 000

SONUÇ

Görüldüğü gibi mevcut karma yem üretimimizi gerçekleştirecek hammaddeyi üretememekteyiz. Başka bir ifade ile özellikle kanatlı karma yemi üretiminde dışa bağımlıyız. Öncelikle dışa bağımlılıktan kurtulmalıyız ancak, bunu yaparken bugünkü üretim değil gelecekte nüfusumuza göre insanımızı ideal besleyebilecek hayvansal ürün üretimi dikkate alınmalıdır. Bunun için:

- Öncelikle devamlılık arz eden bir tarım politikamız olmalıdır.
- Yem hammaddeleri üretiminde verimlilik ileri ülkeler düzeyine çıkarılmalıdır. Verimliliğin yanında kaliteye de gereken önem verilmelidir.
- Mısır ve soya üretimi yaygınlaştırılmalı ayrıca sorgum, tritikale ve kanola üretimi teşvik edilmelidir.

Bu üç husus sağlandıktan sonra karma yem üretimi için elimizde yeterli hammadde ve rasyon formülasyonu için pek çok alternatif bulunacaktır. Bu da yem maliyetlerinde dolayısıyla da hayvansal ürünlerin maliyetlerinde önemli avantajlar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Anonim, 1990. *Yem hammaddeleri toplantısı. Toprak Mahsulleri Ofisi. Ankara.*
- Anonim, 1996. *DPT verileri. Ankara.*
- Anonim, 1997a. *D.İ.E. verileri Ankara.*
- Anonim, 1997b. *Türkiye şeker fabrikaları genel müdürlüğü verileri. Yayınlanmamış. Ankara.*
- Akyıldız, R., 1996. *Yem sanayisinde daha iyiye doğru. Yem magazin, Aralık sayısı sayfa: 13. Ankara*
- Bahadır, O., 1997. *Broyles rasyonlarında enerji kaynağı olarak mısır yerine buğdayın çeşitli enzimlerle kullanım olanaklarının karşılaştırılması üzerine bir araştırma. Yüksek lisans tezi Yayınlanmamış.*
- Çiftçi, İ., Yenice, E., Gökçeşrek, D. ve Öztürk, E. 1997. *Arpa ve buğday içeren tavuk yemlerinde enzim kullanımı. Uluslararası tavukçuluk fuarı ve konferansı. Sayfa: 199-211. İstanbul.*
- Gürel, H., E., 1994. *Özelleştirme. Yem magazin 8: 20-21.*
- Koca, Y., 1996. *Türkiye'de yem üretimi ve ticareti. Yem magazin, Aralık, sayfa: 7-12. Ankara.*
- Toker, E., Zincirlioğlu, M., Alarşlan, Ö.F., 1994. *Hayvan Yetiştirme. Sayfa: 92 Ankara.*
- Yalçın, S. ve Çiftçi, İ., 1996. *Yemlik yağlar ve özellikleri. Yem magazin Aralık. Sayfa: 41-47*
- Zincirlioğlu, M., 1993. *Et ununun karma yem sanayinde önemi hakkında görüş. Yem magazin-Mayıs Sayfa 12-13.*
- Zincirlioğlu, M., 1997. *Türkiye'de karma yem üretimi ve kullanımı. Uluslararası Tavukçuluk Fuarı ve Konferansı. Sayfa: 178-190. İstanbul.*

DÖRDÜNCÜ OTURUM

HAYVANCILIKTA ISLAH ÇALIŞMALARI

BAŞKAN

Prof. Dr. Reşit SÖNMEZ
(Emekli Öğretim Üyesi)

SUNUŞLAR

*Türkiye Sığırcılığında
Damızlık Üretim Alternatifleri*
Prof. Dr. Numan AKMAN
Prof. Dr. Sadık Metin YENER
(A. Ü. Ziraat Fakültesi)

*Koyunculüğümüzün Et Üretimini Artırmada
Yeni Gen Kaynakları ve Yeni Yetiştirme Sistemleri*
Prof. Dr. Ayhan ELİÇİN
Doç. Dr. Gürsel DELLAL
Doç. Dr. Ayşenur KARAKAYA
(A. Ü. Ziraat Fakültesi)

*Türkiye Tavukçuluğunda
Hibrid Yetiştiriciliğinin Geleceği*
Prof. Dr. Turgut GÖNÜL
(Köy-Tür Ege Entegre Tav. A.Ş.)

TÜRKİYE SIĞIRCILIĞINDA DAMIZLIK ÜRETİM ALTERNATİFLERİ

Prof. Dr. Numan AKMAN

A. Ü. Ziraat Fakültesi

Prof. Dr. S. Metin YENER

A. Ü. Ziraat Fakültesi

GİRİŞ

Türkiye'de ruminant evcil hayvanlardan elde edilen verimlerin artırılması çabaları, et, süt ve hayvansal elyaf (yapağı ve tiftik) hedeflenerek sürdürülmüştür. Koyun yetiştiriciliğinde uzun yıllar önemli verimler olarak değerlendirilen bu üç üründe son yıllarda yapağı ve sütün toplam gelire katkısı iyice azalmış, hatta koyunların sağılmamasını savunan görüşler, koyun yetiştiricilerinin önemli bir bölümü tarafından uygulanır hale gelmiştir. Bu değişimde, tekstil ve halı sanayindeki gelişmelere rağmen, ince üniform yapağı üretiminde dikkate değer bir gelişme sağlanamamış olması yanında yapağı fiyatlarının düşüklüğü, koyun başına yapağı veriminin artırılmaması ile sığırın süt üretimine koyundan daha elverişli olmasının da payı vardır.

Türkiye süt, et ve elyaf üretimine katkısı bulunan bir başka tür de, bilindiği gibi, keçidir. Türkiye keçi varlığı içerisinde sayısal çokluk bakımından ilk sırayı kıl keçisi almaktadır. Temel verimleri et, süt ve kıl olan bu genotipin, çeşitli özellikler bakımından verim seviyesine ek olarak, yetiştirilme koşulları da dikkate alındığında, ülke ekonomisine katkısının önemli ölçüde artması beklenilmemelidir. Hatta, yetiştirildiği yörelerin gelişmesine ve keçi-orman ilişkisinin keçi aleyhine değişmesine paralel olarak Türkiye et ve süt üretimine katkısının azalması beklenmelidir. Nitekim 1984-1996 yılları değerlendirildiğinde hemen her tarımsal bölgede kıl keçisi varlığının azaldığı, bazı bölgelerde 1984 yılı değerinin % 25'ine indiği görülebilir (ANONİM 1996). Bütün bunlara ek olarak kıl keçisi sütü ve etinin büyük pazarlara ulaşamadığı da bilinen bir gerçektir. Kıl ise hemen hiç bir zaman önemli bir gelir kaynağı olarak görülmemiştir ve görülmemelidir.

Türkiye'nin önemli bir gen kaynağı olarak değerlendirilebilecek diğer keçi ırkı da Ankara Keçisidir. Uzun yıllar sadece Orta Anadolu platosunda yetiştirilen bu ırkın, en belirgin özelliği tekstil sanayii için önemli kabul edilen tiftiğin üretildiği yegane ırk olmasıdır. Ne var ki çeşitli nedenlerle tiftikten sağlanan gelirin düşmesi, ırkın süt veriminin zaten düşük olması, bunlara ek olarak cüsse küçüklüğü ve keçi etinin yöresel pazar dışında değerlendirilememesi nedeniyle et veriminden sağlanan gelirin de az olması gibi nedenlerle Ankara Keçisi yetiştiriciliğinden hızlı bir kaçış başlamış, keçi sayısı hızla azalarak 700.000 baş civarına inmiştir (ANONİM 1996). Bu sayısal gerilemeye ek olarak, ırkın temel nitelikleri de dikkate alındığında, Ankara keçisinin de Türkiye'nin,

özellikle et ve süt üretimine ciddi bir katkıda bulunması beklenilmemelidir. Bu genotipin, Türkiye ekonomisine katkısı artırılmak isteniyorsa, öncelikle tiftik ve döl verimi üzerinde durulmalı, damızlık ihracatını sağlayacak yasal düzenlemeler yapılarak hayata geçirilmelidir.

Türkiye'nin et ve süt üretimine büyükbaş ruminantların katkısı üzerinde durulduğunda sığır ve mandadan söz etmek gerekir. Ne var ki, zaten düşük olan manda sayısı son yıllarda iyice azalarak 230.000 baş civarına inmiştir (ANONİM 1996). Gelecekte, mandaya özgü koşulların bulunduğu yörelerin dışında, mandanın sığırla rekabet edebilmesi söz konusu olamayacaktır. Buna bir de, işgücü kaynağı olarak hem sığır hem de mandanın önemini yitirmesi eklenirse, mandanın da ülke ekonomisine katkısının çok düşük bir düzeye ineceğini söylemek kehanet olmayacaktır.

Koyun, kıl keçisi, Ankara keçisi ve manda için yukarıda yapılan değerlendirmelerin hemen hiçbiri sığır için geçerli değildir. Bunda, hem sığırın biyolojik üstünlüğü, hem de Türkiye tarımının değişen yapısına uygunluğunun önemli payı vardır. Nitekim 1984-1996 yılları arası değerlendirildiğinde Türkiye'de sayısal erozyona uğramayan tek ruminantın sığır olduğu görülür. Bu durum ve sığırın biyolojik üstünlükleri, onu gelişen ve değişen tarımsal yapının önemli unsurlarından biri olarak görmeyi zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'de bu zorunluluk oldukça erken, hemen Cumhuriyetin ilk yıllarında kavranmış ve sığırın çeşitli verimlerini artırmayı hedefleyen çalışma ve politikaların öncelik alması günümüze kadar geçerliliğini korumuştur. Buna rağmen gelinen noktayı, kat edilen mesafeyi tatminkar bulmak mümkün değildir. Bu çalışmada sığırlardan sağlanan verimin iki temel unsurundan biri olan genotipin iyileştirilmesi çabalarına değinilecek ve bu çabaların başarıyla sonuçlanmasına katkı yapacağı beklenen alternatifler sunulmaya çalışılacaktır.

Yukarıdaki açıklamalar sığırın diğer ruminantlar içerisindeki ayrıcalıklı yerini belirtmek ve bugüne kadar yürütüle gelen iyileştirme çabalarında sığırın öncelik almasını mantıksal bir tabana oturtmak için yapılmıştır. Yalnız, bu ifadeleri sığır dışındaki ruminantların önemsiz olduğu, bunlarda genotipik ıslaha gerek duyulmayacağı şeklinde değerlendirmek büyük bir yanılgı olur. Çünkü her türün kendine özgü üretim koşulları vardır ve bu koşullar değişmesé bile, verimleri artırma çabaları sürdürülmek zorundadır. Kısaca, üretim koşulları dikkate alınmadan, türleri birbirinin alternatifi olarak değerlendirmek ciddi bir yanılgıdır. Bu yanılgıya düşmemek için, üretim koşullarına ek olarak, türün ve ırkın biyolojik özellikleri ile elde edilen ürünlerin hem ülke içinde hem de dünyada pazar değeri ve önemlerinin bilinmesi gerekir.

SIĞIRIN HAYVANSAL ÜRETİME KATKISI

Sığırlardan elde edilen temel ürünler, daha önce de belirtildiği gibi süt ve ettir. Sığırların işgücü kaynağı olarak önemi ise, makineleşme hızına bağlı olarak, iyice azalmıştır.

Dünya süt üretimi dikkate alındığında, bunun tek kaynağının sığır olduğu söylenebilir. Koyun, keçi ve manda dünya süt üretiminin ancak % 12.5 kadarını sağlamaktadır. Dünya et üretimi incelendiğinde ise ortaya daha ilginç bir durum çıkmaktadır. Çizelge 1'de görüldüğü gibi dünya kırmızı et üretiminde sığırın payı % 35 civarındadır. Buna karşılık koyun, keçi ve mandanın payları toplamı ancak % 9'a ulaşabilmektedir. Dünya kırmızı et üretiminin geri kalan % 55'inin kaynağı ise domuzdur. Türkiye kırmızı et üretim deseni bundan çok farklıdır ve farklılığını da sürdürecektir.

Çizelge 1. Dünya et üretiminde çeşitli et üretim kaynaklarının payı

Et Üretim Kaynakları	Üretim Miktarı (1000 ton)	Toplam üretimde payı (%)	Tavuk eti hariç üretimde payı (%)
Sığır	53217	25.7	34.7
Manda	2638	1.3	1.7
Koyun+Kuzu	7012	3.4	4.6
Keçi	3262	1.6	2.1
Domuz	83170	40.2	54.3
Tavuk	53910	26.0	-
TOPLAM	207113	-	-

Kaynak: FAO Production Yearbook 1995

Dünya et üretiminin yarıdan fazlasını sağlayan domuzun Türkiye et üretimine katkısı yoktur, olması da beklenilmemektedir. Buna karşılık Türkiye'de kırmızı et üretiminin yaklaşık yarısının sığırdan, geri kalan yarısının da, başta koyun olmak üzere, diğer türlerden sağlandığı tahmin edilmektedir. Bu durum kırmızı et üretimi yetersiz olan Türkiye'nin sadece sığıra değil diğer türlere de özel önem vermesi gerektiğinin önde gelen göstergelerinden biridir. Aksinde, yani sığır dışında kalan türleri önemsemeyen, kırmızı et ihtiyacının önemli bir bölümünü ya da tamamını sığırdan karşılamayı hedefleyen girişim ve politikaların başarısızlığa mahkum olacağı açıktır.

Çünkü;

- Sığırın üreme gücü koyun ve keçiye göre oldukça düşüktür.
- Sığırdan et ve süt üretilmesi hedeflendiğinde Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu kırmızı etin üretilmediği noktada, süt üretimi ihtiyacın çok üstünde olacaktır.
- İhtiyaç duyulan etin çok büyük bölümünün sığırdan elde edilmesi hedeflendiğinde de bu sayıda sığırın yetiştirilmesi pek mümkün ve ekonomik görünmemektedir.
- Sütçü ve kombine verimli ırklara ek olarak, etçi sığır ırklarıyla çalışmak ve et

üretimini bir bölümünü bu kanaldan sağlamak akla gelmekteyse de, hem Türkiye'nin üretim koşullarının etçi sığır ırklarına pek uygun olmadığı, hem de benzer koşullarda diğer türlerden daha ekonomik üretim sağlama şansının yüksekliği unutulmamalıdır.

Bütün bunlara ek olarak sütçü ya da kombine verimli ırklardan süt ve et üretimi bir arada değerlendirildiğinde et üretimi açısından sığırın biyolojik sınırlılıklarının farkında olunmalıdır. Örneğin, sağılan inek başına yıllık süt üretimini 5, 8 hatta 10 ton ve üstüne çıkarabilmek olası iken, kesilen sığır başına karkas üretiminin 300-350 kg'ın aşması pek söz konusu olamaz. Bu durum süt verimindeki artışa bağlı olarak hayvan başına et:süt oranının gittikçe azalması anlamına gelir. Bir başka ifadeyle, ülkedeki toplam üretim söz konusu olduğunda, sığırın et üretimine katkısı süt üretimine katkısına paralel artırılamaz. Türkiye sığır varlığı dikkate alınarak yapılacak bir değerlendirme söylenenlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Türkiye'de bulunan 12 milyon baş sığırın % 40'ının sağıldığı, populasyonun kapalık gücünün % 25 olduğu ve bunların değişmeyeceği varsayılırsa, sığır populasyonunun süt üretimi yaklaşık 9.6 milyon ton (2000 kg süt/baş), et üretimi de 600 bin ton (200 kg karkas/baş) olarak hesaplanabilir. Buna karşılık et ve süt üretimi gelişmiş ülkeler seviyesine çıkarıldığında örneğin süt üretimi 5000 kg/baş, karkas verimi de 300 kg/baş olduğunda Türkiye'de sığırdan sağlanan toplam süt üretiminin 24 milyon tona, et üretiminin de 900 bin tona ulaşacağı tahmin edilebilir. Benzer değerlendirmelerin sonuçları ile sığırdan beklenenler bir arada ele alındığında, ihtiyacı karşılayacak populasyonda hangi verim özelliklerinin öne çıkarılacağı ve bunlara ne ölçülerde önem verileceği konusunda daha kolay ve isabetle karar verilebilir. Karar sürecinde elbette, Türkiye'nin üretim koşulları, ihtiyaçları ve üreticilerin alışkanlıkları ile temel (mevcut) populasyonların durumu da dikkate alınmalıdır.

Sonuç olarak sığır, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de, öncelikle süt üretimine katkıda bulunmaktadır ve bulunacaktır. Nitekim Türkiye süt üretiminde sığırın payı her geçen yıl yükselerek 1996 yılında % 88'e ulaşmıştır (ANONİM 1996). Fakat bu beklenti, sığırın et üretimine katkısını olabilecek en yüksek düzeye çıkarma çabalarını engellemeli ve üretim sürecinde bu iki önemli özellik işletmelere ve ülke üretimine en fazla yarar sağlayacak dengeye oturtulmaya çalışılmalıdır.

TÜRKİYE SIĞIR VARLIĞI

Türkiye sığır varlığı konusunda ancak DİE verilerine dayalı bir değerlendirme yapılabilir. Böyle bir değerlendirmeyi de; ilk hayvan sayımının yapıldığı 1984 yılından önceye taşımak çok anlamlı değildir. 1984 yılında yapılan genel hayvan sayımı sonuçlarına göre Türkiye sığır varlığı 12.410.000 baştır. Söz konusu yıldan (1984) günümüze kadar geçen süre de sığır varlığında önemli bir değişme olmamış ve 1996 yılı sığır varlığı yaklaşık 12 milyon baş olarak belirtilmiştir (ANONİM 1996). Yalnız bu dönem içerisinde sığır varlığını oluşturan genotiplerin oranında önemli değişmeler gerçekleşmiş ve kültür ırkı ile melezlerin oranı % 57'ye yaklaşmıştır. İlk bakışta, özellikle sayı dikkate

ahındığında sığır varlığında bir gelişme olmadığı düşünülebilir. Fakat söz konusu olan dönemde koyun, keçi ve manda varlığında ciddi azalmalar olduğu göz önüne alınırsa, sığır sayısının değişmemiş olmasını da bir gelişme olarak kabul etmenin hata olmayacağı anlaşılabilir.

Çizelge 2. Tarımsal bölgelerde sığır varlığı (1000 baş) ile sığır varlığında çeşitli genotipgruplarının payı (%)

YIL	GENOTİP	B Ö L G E L E R									Türkiye
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1984	Toplam	1967	1448	843	1063	2322	1668	2500	1562	1112	12410
	Toplam	1473	1196	793	810	1570	1294	2040	1280	914	11377
1990	Kültür	10.8	21.9	20.7	7.9	2.2	2.0	6.2	4.8	12.5	8.9
	Melez %	33.8	43.4	55.1	45.0	21.0	10.4	35.7	26.1	35.0	32.2
	Yerli	55.4	34.7	24.2	47.1	76.8	87.6	58.0	69.1	52.5	58.9
1996	Toplam	1565	1549	976	845	1579	1177	1917	1260	1017	11.900
	Kültür	16.9	33.0	29.5	17.1	4.5	3.9	7.4	8.3	21.7	15.1
	Melez %	45.3	47.1	66.0	52.3	29.6	17.1	46.7	33.8	44.9	41.3
	Yerli	37.8	19.9	10.5	30.6	65.9	79.0	45.8	57.9	33.4	43.6
1996	1984 = 100 kabul edildiğinde										
		79.6	107.0	115.8	79.5	68.8	70.6	76.7	89.7	91.5	95.8
1996	1990 = 100 kabul edildiğinde										
		106	129	123	104	100	91	94	98	111	105

Türkiye sığır varlığı ve toplam sığır sayısı içerisinde çeşitli genotiplerin payına dayalı olarak bir görüş oluşturulacaksa, tarımsal bölgeler bazında bir değerlendirme yapmak daha anlamlı olur. Nitekim bu yönlü bir değerlendirme yapıldığında Ege ve Marmara Bölgesi dışında kalan tarımsal bölgelerde, sığır varlığının 1984 yılına göre azaldığı da görülmektedir. Sığır sayısında artışın gerçekleştiği bölgelerin göze çarpan bir özelliği de, bu bölgelerde kültür ırkı ve kültür ırkı melezlerinin oranının yüksek olmasıdır. Bu iki husus, yani sayının azalmaması, hatta artması ile kültür ırkı ve kültür ırkı melezlerinin payının yüksekliği bir arada değerlendirildiğinde;

- Türkiye’de beklendiği üzere, bölgesel gelişmişlik düzeyi ve nüfus yoğunluğu ile sığır yetiştiriciliğinin iyileşmesi arasında pozitif bir ilişki olduğu,

- Kültür ırkı ve melezler bir arada değerlendirildiğinde sadece kültür ırklarının değil melezlerin payının da arttığı,

- Görece gelişmemiş kabul edilen ve nüfusun az (süte talebin düşük) olduğu Kuzeydoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde hem kültür ırkı oranının çok düşük hem de kültür ırkı payındaki artışın çok az olduğu görülecektir.

Bu bilgiler ve Türkiye’de sığır ıslahına yönelik çalışmalar- ki bunlara aşağıda kısaca değinilecektir- bir arada ele alındığında ülkenin tamamı için tek genotip ve tek strateji belirlemenin mümkün olmayacağı açıkça anlaşılmalıdır.

TÜRKİYE SIĞIRCILIGINDA GENETİK ISLAH ÇALIŞMALARI

Türkiye'de sığircılık alanında ıslah amacıyla yürütülen çalışmaları;

1. Yerli ırkların kendi içinde ıslahı,
2. Melezleme,
3. Kültür ırkı yetiştiriciliği olmak üzere üç ana grup altında toplamak olasıdır.

Bunlardan ilki Cumhuriyetin ilk yıllarında kısa bir süre gündemde kalmış, yerli ırkların verim seviyesinin, kültür ırkı ve melezlerin çok gerisinde olduğu fark edilince bu genotip grubunun ıslahı üzerinde daha fazla durulmamıştır.

Melezleme çalışmalarının başlangıç tarihi Cumhuriyetin ilk yıllarına dayanmakla birlikte geniş çapta uygulanması 1950 yılından sonraya rastlamaktadır. Söz konusu uygulama 1970'li yıllarda en üst seviyesine ulaşmış, 1983'ten sonra genetik ıslaha yönelik kamu programlarında melezleme çalışmaları önemini yitirmiştir.

Kültür ırkı yetiştiriciliğinin geliştirilmesine hemen her zaman büyük önem verilmiştir. Nitekim Cumhuriyet döneminde ilk ithalatın 1925 yılında gerçekleştirilmesi bunun önemli bir göstergesidir. Doğal olarak başlangıçta ithalata dayandırılan kültür ırkı yetiştiriciliğini geliştirmek için daha sonraki yıllarda da aynı yaklaşım sürdürülmüştür. Bu dönemde 1958, 1970 ve 1986 yılları önemli dönüm noktaları olarak kabul edilmelidir. Bu yıllardan ilkinde, yani 1958 yılında, Türkiye'ye bir çok kültür ırkından sığır ithal edilerek, devlet işletmelerinde yetiştirilmeye başlanmıştır.

İthalatın hedefi; bu işletmelerde çoğaltılan sığırların öncelikle damızlık nüve işletmeler olmak üzere üreticilere dağıtımı olarak konulmuş ise de, ne yazık ki önemli bir başarı ve gelişme sağlanamamıştır. Bu başarısızlığın da etkisiyle 1970 ve bunu izleyen yıllarda damızlık nüve işletmeler kurmak üzere özel işletmelere kamu denetiminde doğrudan damızlık ithalatı yapılmıştır. Fakat, bir proje çerçevesinde ve bir genel müdürlük (Hayvancılığı Geliştirme Projeleri Genel Müdürlüğü) kurularak yürütülen bu çalışma da sürdürülememiştir.

Kültür ırkı sığır yetiştiriciliğini geliştirmeyi hedefleyen ve ithalata dayandırılan çalışmaların sonucusu 1986 yılında uygulamaya konulmuştur. Türkiye'nin bu alanda gerçekleştirdiği en büyük ithalat programı çerçevesinde 1986-1996 yılları arasında 270.000 baş civarında gebe düve ithal edilerek, hemen hemen Türkiye'nin her bölgesine dağıtılmıştır. Bu programın, hem kredilendirme ve ödeme koşulları hem de ithalatın yürütülüş şekli bakımından ötekilerden önemli farklılıkları vardır. Örneğin, 1986 yılından önceki ithalat programları baştan sona kamu tarafından yürütüldüğü halde, 1986 yılında uygulamaya konulan programda özel sektöre büyük ağırlık ve yer verilmiş, kamu neredeyse sadece izin verme ve kısmen de denetleme noktasına çekilmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze gerçekleştirilen bütün bu çabaların hedefi damızlık üretimi olarak belirlenmiş ise de sonuç "damızlık edindirme" daha da doğrusu "hayvan edindirmenin" ötesine pek geçmemiştir. Kısmen bu eksikliğin de fark edilmesiyle Türkiye'de strateji değiştirmenin zorunluluğu kavranmaya ve bunun yolları aranmaya başlamıştır. Son yıllarda gündeme gelen ve yasal alt yapısı oluşturulan Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği organizasyonunun desteklenmesi ile iç pazarda gebe düve piyasası oluşturmaya yönelik girişimleri bu kapsamda değerlendirmek gerekir.

Türkiye'de önceleri melezleme çalışmalarının bir gereği olarak, daha sonra da hem melezleme çalışmalarını sürdürmek hem de kültür ırkı sığır yetiştiriciliğinin devamını sağlamak için yaklaşık 50 yıldır yapay tohumlama faaliyeti sürdürülmektedir. Birçok çevrede çoğu kez, ıslah faaliyeti olarak nitelenen yapay tohumlama faaliyetinin, öncelikle bu yanlıştan kurtarılması gerekir. Çünkü; yapay tohumlama faaliyetini tek başına ıslah çalışmalarının yerine koyan bu anlayış; gerçek anlamda genetik ıslah için gerekli alt yapının kurulması ve uygulama yeteneğinin geliştirilmesini engelleyen unsurlardan biri olmaktadır. Bu yüzden sadece yapay tohumlamanın yapıyor olması üzerinde durmak yerine, tohumlamada kullanılan spermanın damızlık niteliğini tartışma gündemine çekmek gerekir. Durum, hem bu husus hem de uygulamanın şekli dikkate alınarak değerlendirildiğinde Türkiye'de yapay tohumlama faaliyetleri iki farklı döneme ayrılarak incelenebilir.

Bunlardan ilki yapay tohumlamanın kamu işletmelerinden sağlanan erkek hayvanlardan elde edilen spermalarla sadece kamu tarafından bedelsiz olarak yürütüldüğü dönemdir. İkinci dönem ise hem yapay tohumlama faaliyetlerinin özel sektöre açıldığı hem de özel sektöre sperma üretim ve ithalatı alanında da faaliyet yapabilme imkanının tanındığı dönemdir. Bu uygulama, kısmen de olsa, hem hizmet hem de sperma kalitesini tartışma gündemine taşımış, şimdilik yetersiz de olsa, rekabetçi ruhun oluşması sürecini başlatmıştır. Kısaca, özel sektörün devreye girmesi yapay tohumlamanın tek başına ıslah olduğu anlayışının yıkılmasına katkıda bulunmuş, üreticiyi boğa seçmeye, yani "iyi damızlık", "kötü damızlık" ayırımına zorlamaya başlamıştır.

DAMIZLIK NEDİR?

Döl veren, bir başka ifadeyle gelecek generasyona katkıda bulunan her hayvan en geniş anlamıyla damızlık olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan hareket edildiğinde bir sığır popülasyonunda döl veren erkek ve dişi bütün hayvanlara damızlık, döl vermesi beklenenlere de, aday damızlık demek mümkün ve doğrudur. Ne var ki seçimi, iyiyi belirleyip kullanmayı içermeyen bu tanım popülasyonda genetik ilerleme sağlamayı öngörmemektedir. Bu yüzden, damızlık kavramının ya seçilmiş olmayı da içerdiğini düşünmek ya da bu kavram kullanırken nitelikli (iyi) ve niteliksiz (kötü) damızlık ayırımını vurgulamak gerekir. Bundan sonraki bölümlerde damızlık denildiğinde, çoğunlukla nitelikli, seçilmiş, damızlık kastedilecektir.

DAMIZLIK ÜRETİMİNDEN NE ANLAŞILMALIDIR?

"Gelecek generasyona ebeveyn olacak bireylerin üretilmesi amacıyla yapılan faaliyetler bütünü" damızlık üretimi olarak algılamak gerekir. Elbette bu süreçte, çeşitli ürünlerin üretimi de vardır. Sığır yetiştiriciliğinde önde gelen amaç süt üretmek gibi görünse de, en azından üretimin artırılarak sürdürülmesi için damızlık üretmek zorunludur. Gerçekten de hiç bir üretici, eğer farkındaysa, iyi ya da değerli hayvanını, kötünden ya da değersizden önce elden çıkarmayı düşünmez. Yine aynı şekilde sürüsüne katacağı bireyin, azından kendi koşullarında, en iyi olmasına isteklidir. Bu aşamada bir hususu hatırlatmak yararlı olacaktır. Sığır yetiştiriciliğinde üreticiler için boğa ve inek, sadece süt üretimi bile düşünülse, damızlık olarak aynı önem ve ağırlıkta değildir. Çünkü bir inekten ömrü boyunca elde edilecek ürün miktarı ve üretim hayvanı sayısı, bir boğadan doğrudan ya da dolaylı olarak elde edileceklerle kıyaslanamayacak kadar azdır. Bu nedenle sığır yetiştiriciliğinde damızlık üretiminden öncelikle nitelikli boğa üretimi anlaşılmalıdır. Dişilere yönelik değerlendirme çabaları çoğunlukla ve dolaylı olarak nitelikli boğa üretme hedefine yöneliktir. Bu yüzden sığır yetiştiriciliğinde damızlık üretimi denildiğinde, öncelikle boğa üretiminin anlaşılması gerekir.

Durum bu çerçevede değerlendirildiğinde Türkiye'de nitelikli damızlık üretiminden söz etmek pek olası değildir. Bugüne kadar yapılan çalışmaları daha çok "yayma" ve "yaygınlaştırma" faaliyetleri olarak tanımlamak daha uygundur. Nitekim, hem Hayvancılığı Geliştirme Projesi hem de Damızlık Gebe Düve İthalatı Projesi adı altında yürütülen çalışmalar bu çerçevede değerlendirebilecek niteliktedir. Gerçekten de bu faaliyetlere, ihtiyaç duyan ya da ihtiyacı olduğuna inandırılan işletmelere, çoğunlukla dışı materyal temin etmekten öte bir işlev yüklenememiştir. Bu nokta dikkate alınırsa "damızlık temini" ile damızlık üretimi arasındaki ayrım daha da netleşir ve Türkiye'de sığırcılık alanında yürütülegelen çalışmaların da damızlık temininden öte bir anlamı olmadığı kavranabilir. Kısaca, Cumhuriyetten günümüze çok sayıda işletmeye damızlık temin edilmiş, fakat bunların hiç olmazsa bir bölümü bile damızlık üretecek konuma taşınamamıştır. Kamunun damızlık üretimi adı altında yürüttüğü faaliyetlerin hemen tamamını da, çoğaltmanın ötesine geçememiş, hatta bu işlev bile yeterince yerine getirilememiştir. Temin etmenin kolaycılığına kapılıp, temin etmekle üretmek eşdeğer tutulduğu sürece de, Türkiye'de ciddi anlamda damızlık üretimi gerçekleştirilemeyecektir.

DAMIZLIK ÜRETİMİNİN KOŞULLARI

Kayıt Tutma

Diğer türlerde olduğu gibi sığır yetiştiriciliğinde de, damızlık seçiminin ilk koşulu bireylere ya da bireylerle birlikte akrabalarına ilişkin doğru, yeterli, güvenilir ve sürekli bilgi toplamak, yani kayıt tutmaktır. Türkiye'de damızlık seçiminin ilk ve temel koşulu olan kayıt tutmada ciddi bir mesafe kaydedilmiş değildir. Bu olumsuz durum ortadan kaldırılmadan da damızlık seçimi, dolayısıyla üretiminden söz etmek doğru olmaz.

Süt sığırı yetiştiriciliğinde damızlık seçimine esas olacak bilgilerle, bunların nasıl, kimler tarafından ve hangi düzende elde edileceği de kararlaştırılmış olmalıdır. Bu konuyla ilgili olarak şimdilik hiç olmazsa süt miktarı, gelişme ve sütte yağ oranına ilişkin ölçümler yapılmalı ve hayvanlar hakkında bireysel düzeyde bilgi derlenmelidir.

Organizasyon

Farklı işletme ya da bölgelerde tutulan kayıtlar arasında birliktelik yoksa, damızlık seçimi açısından kayıt tutmanın çok fazla değeri de yoktur. Bu yüzden sadece bilgileri toplamakla yetinilmemeli, bunları yararlanılabilir bir formda ve sayıda elde etmenin yolları bulunmalıdır. Bunun ilk koşulu şüphesiz, bu amaca hizmet edecek bir organizasyon oluşturmaktır. Türkiye’de sığırcılık işletmelerinin küçük ölçekli ve dağınık olması yanında, sahip oldukları imkanlar bakımından işletmeler arası farklılığın büyüklüğü ile genotip çeşitliliği bir arada düşünülürse kayıt tutma işinin bir organizasyon içerisinde gerçekleştirilmesi zorunluluğu kolaylıkla kavranabilir. Ne yazık ki Türkiye’de bu amaca tam olarak hizmet edecek bir yapı henüz oluşturulamamıştır. Zaman zaman kamu ve kamu destekli bazı projeler çerçevesinde yürütülen faaliyetler de günümüze kadar süreklilik ve yaygınlık kazanmış değildir. Son yıllarda, Siyah Alaca Damızlık Sığırı Yetiştiricileri Birliği’nce yürütülen çalışmaları bu amaca hizmet edecek bir oluşumun başlangıcı saymak gerekir. Fakat yetiştiricilerin çok azını kapsayan bu organizasyonun ne yeteneklerini ne de boyutunu, azından şimdilik, yeterli görmek, mümkündür.

Değerlendirme ve Yayma

Damızlık üretiminin üçüncü temel unsurunu değerlendirme oluşturur. Gerekli ve yeterli bilgiler toplanabilirse Türkiye’de bunları işleyecek ve sağlıklı bir şekilde değerlendirecek alt yapı mevcuttur. Ne var ki mevcut alt yapının bu amaca yönlendirildiği ve kullanıma hazır hale getirildiği söylenemez. Nitekim ülkede henüz değerlendirmenin nasıl, kimler tarafından, hangi bilgiler kullanılarak ve hangi temelde gerçekleştirileceği netlik kazanmamıştır.

TÜRKİYE’NİN DAMIZLIK SIĞIR İHTİYACI

Türkiye’de farklı üretim koşullarına sahip çok sayıda işletmede birbirinden oldukça farklı genotiplerle sığırcılık yapılmaktadır. Ülkenin ekonomik gelişmesine paralel olarak;

- işletme sayısının azalması,
- işletme ölçeğinin büyümesi,
- ihtiyaç duyulacak üretim materyalinin verim seviyesinin artması,
- işletmeler arasındaki farklılığın bugüne göre azalması,

beklenmelidir. Bu yönlü bir değişim sığırcılık alanındaki genetik ıslah çalışmalarının şüphesiz daha kolay yürütülmesine zemin oluşturacaktır. Fakat ıslah çalışmalarına baş-

lamak için bu değişimin gerçekleşmesini beklemek, hem değişimi geciktirecek hem de zaman kaybına yol açacaktır. Bunun yerine gelecekte ortaya çıkacak durumu şimdiden tahmin etmek ve olayları bu hedefe hizmet edecek şekilde yönlendirmek gerekir. Bunun için öncelikle Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu ve duyacağı damızlıkların nitelikleri belirlenmelidir. Böyle bir belirlemenin doğru ve güvenilir olmasının ön koşulu ise mevcut yapının yeterince incelenmesi ve bu yapıda meydana gelecek değişmelerin büyük bir isabetle kestirilmesidir.

Türkiye'nin ekonomik açıdan görece gelişmiş kabul edilen iki bölgesi olan Ege ve Marmara bölgelerinde, işletmelerin ekonomik verim seviyesinin de artması beklenir. İşçi ücretlerinin yüksekliği, yem bitkilerinin alternatifi olan bitkisel ürünlerin fiyatlarındaki görece yükseklik gibi girdi fiyatlarının artmasına neden olan bu durum, işletmeleri yüksek verimli hayvanlarla çalışmaya zorlamaktadır. Nitekim günümüzde de söz konusu bölgelerde bu yönlü bir değişim yaşanmakta fakat, aynı yörelerde özellikle süt fiyatlarının diğer bölgelere göre yüksek olması, olumsuz etkinin çok açık olarak görülmesini engellemektedir. Düşük verimli hayvanlarla çalışan işletmeleri büyük zorluklarla karşı karşıya bırakacak bu yönlü değişimden kaynaklanacak problemleri en aza indirmek için yörede sürü ortalamasını şimdilik 5-7 ton arasında hedeflemek gerekir. Şehir merkezine yakın, yem bitkileri üretimi yeterli, pazarla bağlantısı güçlü, sağmal inek sayısı 10 ve daha yukarı olan işletmeler için inek başına yıllık süt verimi için 7 ton hedeflenirken, üretim imkanları daha dar olanlar ise en az 5 tona ulaşmaya çalışmalıdırlar. Söz konusu bölgeler, hem yöredeki üreticilerin hem de diğer bölgelerin ihtiyacını karşılayacak damızlık üretim programlarının uygulandığı bölgeler olarak düşünölmeli, aynı zamanda da bu görev ve sorumluluğu üstlenmiş olmanın ayrıcalığına sahip kılınmalıdır. Bu konuda özellikle Trakya'nın bir takım coğrafi avantajlara sahip olduğu akıldan çıkarılmamalı ve azından hayvan hareketlerinin daha kolay kontrol edilebileceği bu bölge, şap, vb. hastalıklardan ari hale getirilmelidir.

Her iki tarımsal bölge; sürü ortalaması yüksek ölkelerle, özellikle sperma kanalıyla gen alış verişine açık tutulmalı ve bu bölgelerde damızlık üretimini hızlandıran ve başarıyı yükselten biyoteknoloji ağırlıklı programları uygulamaya aktarmanın koşulları yaratılmalıdır.

Marmara ve Ege Bölgesi üreticileri kendi ihtiyaçları yanında kendilerine yakın bölgelerin dişi ve erkek damızlık ihtiyacı ile uzak bölgelerin erkek damızlık ihtiyacını da karşılamaya yönlendirilmelidir. Bir başka ifadeyle Ege ve Marmara bölgesinden, bu bölgelere yakın yörelere hem erkek hem dişi damızlık sağlanırken, daha doğuda kalan bölgelerin ise şimdilik sadece erkek damızlık ve sperma ihtiyacının karşılanmasına ağırlık verilmelidir. Nihai hedef ise öncelikle Marmara ve Ege bölgeleri ile GAP bölgesinden damızlık dişi ve sperma ihracatı olarak saptanmalıdır. Bu hedefler benimsenirse sonuçta Türkiye'nin Orta kesimlerinde başta Siyah Alaca olmak üzere, Simental ve Esmer ırkla çalışan işletmelerin yaygınlaşması, daha doğuda ise kombine verimli genotiplerden

(süt ve et) boğa ya da sperma kullanılarak melezleme çalışmalarının ağırlık kazanması beklenir. Marmara ve Ege bölgelerinin Siyah Alaca ağırlıklı çalışmasının devamı sağlanırken İç Anadolu ile bu bölgenin Kuzey ve Güneyinde Simental ve Esmer ırkları üzerinde durulmalı ve yörede bu ırkların süt verimi ve gelişme hızını artırmaya yönelik ıslah alt yapısı oluşturulmalıdır. Bu bölgelerde de ineklerin bir laktasyonda minimum 3500 kg süt vermesi, erkeklerin ise beside 1100 gr canlı ağırlık artışı sağlanması hedeflenmelidir.

GAP bölgesinde sığırcılığın gelecekteki yapısı o bölgede ortaya çıkacak bitkisel üretim deseni de dikkate alınarak ayrıca belirlenmelidir. Bölgede sulu tarımın yaygınlaşmasına bağlı olarak, bitkisel üretim çeşitlenecek ve verim seviyesi yükselecektir. Ayrıca bölge de birçok açıdan bir cazibe merkezi olacak, nüfus da hızla artacaktır. Bu iki önemli yapısal değişim yörede yüksek verimli sığır genotipine ihtiyaç doğacağını açıkça göstermektedir. Yalnız yörenin iklim koşullarına ek olarak, Türkiye'nin bu bölgeden sınır komşularının durumu dikkate alındığında, üretimin gelişmesi ve geleceği açısından, bazı özel önlemlerin alınması gereği de açıktır. hayvan hareketlerinin denetlenmesi ile yörenin yerli ırkı olan Kilis sığırının sıcağa ve hastalıklara dayanıklılık gibi önemli ve o bölgede avantaj teşkil eden özelliklerinden yararlanma yollarının bulunması bu önlemlerin ilk akla gelenleridir. Marmara ve Ege Bölgeleri ile gerektiğinde başta İsrail olmak üzere diğer ülkelerden de genotip katkısı alarak bölgede, süt verimi 5-7 ton olan sürülerin oluşturulmasına çalışılmalı, gelecekte hem Türkiye içinde hem de ülke dışında benzer iklim koşullarına sahip yörelere bu bölgeden dişi ve erkek damızlık satışı hedeflenmelidir.

(Harita 1).

Kayıtlı sürü oluşturma alt yapısı kurulamamış ve kısa sürede de kurulamayacak bölgelerle, kaba yem üretim koşullarının yetersizliği nedeniyle yüksek verimli süt sığırını yetiştiriciliğine uygun olmayan bölgelerde, hem yapay tohumlama hem de doğal aşım yoluyla etkili bir melezleme çalışması yaygın biçimde uygulanmalıdır. Bu yolla başta Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olmak üzere kültür ırkı ve kültür ırkı melezinin oranının düşük olduğu yörelerde genotip iyileştirilerek, üretici gelirleri, bir miktar da olsa, artırılabilir. Türkiye'nin besi materyali ihtiyacının karşılanmasına önemli katkı sağlayabilecek bu uygulama söz konusu bölgelerde sığırcılığa daha uygun işletmelerin iç dinamiklerini harekete geçirmeye katkı yapacak sermaye birikimine de yardımcı olacaktır.

Yukarıda ifade edilenler;

1. Başta Siyah Alaca ırkı olmak üzere diğer kültür ırkları için boğa seçim programlarının uygulamaya konulması,
2. Seçilen boğalardan elde edilen spermanın yaygın kullanımının sağlanması,
3. damızlık üretim programlarının ihtiyacı doğrultusunda, gerek duyulduğunda sperma ithalatı yoluna gidilmesi,

4. GAP çerçevesinde yürütülecek çalışmalara taban oluşturmak için, öncelikle Ege bölgesinden almak üzere, yurt içinden veya yurtdışından dışı materyal sağlanması.
 5. Trakya bölgesinde bir embriyo transfer merkezinin oluşturulması,
 6. Damızlık üretim programının yetiştiricilere mal edilmesi ve programın yürütülmesinde kamunun geçici olarak görev alması,
 7. Bölgelere göre çok farklı niteliklerde damızlıklara ihtiyaç duyulduğunun bilinmesi,
 8. Özel amaçlar dışında, dışı damızlık ithalatına gidilmemesi,
 9. Türkiye'nin farklı koşullara sahip ülkelere, başta sperma olmak üzere, damızlık satabilecek potansiyeli olduğunun kabul edilmesi ve hedefin bu şekilde belirlenmesi.
- gerektiği şekilde özetlenebilir.

Bölgelere ve işletmelere göre ortaya çıkacak farklılık gözden ırak tutulmadan, Türkiye'nin ihtiyacı olan sığır genotipinin temel nitelikleri daha önceki bölümde ifade edilmeye çalışılmıştır. Fakat ihtiyaç duyulacak damızlık sığır sayısı üzerinde durulmamıştır. Türkiye'de, daha önce de değinildiği gibi, ihtiyaç duyulan damızlık sığır denildiğinde genellikle gebe düve anlaşılması, kamunun desteğinde çoğu yeni kurulan işletmeler için olmak üzere, önce yurtdışından, şimdilerde de yurt içinden gebe düve temin etme yoluna gidilmiştir.

Fakat gebe düvelerin dağıtımında hatta seçiminde başlayan hatalar zincirinin uzaması sonucu, bu hayvanlar bir türlü damızlık üretim programlarına dahil edilmemiştir. Oysa, toplam hayvan sayısı artmıyorsa, sığır yetiştiriciliğinde, normal koşullarda, sürünün yenilenme ihtiyacı kolaylıkla karşılanabildiği gibi, yeni sürüler kuracak ya da mevcut sürülere katkı sağlayacak dışı materyal üretimi de gerçekleşmektedir. Bu amaçlara hizmet edecek dışı sayısı, başta ölüm oranı olmak üzere, buzağılama oranı, yaşama gücü, sürüde kalma süresi vb. parametrelerin alacağı değerlerle yakından ilgilidir.

Bir ülkede ya da bölgede hayvan sayısı artmıyor veya artırılmıyorsa ve verim seviyesi tatminkar ise popülasyon dışından karşılanması gereken dışı damızlık ihtiyacı doğmayacağı açıktır. Fakat hayvan sayısının hızla ve popülasyonun döl verim gücü üstünde artırılmak istenmesi veya işletmelerin bir bölümünün, verim seviyesinden memnun olmadıkları hayvanlarını elden çıkarmak ve bir an önce daha yüksek verimli hayvanlara sahip olmak durumunda olmaları, dışı hayvan talebi yaratabilir. Türkiye'de yürütülen çalışmaların bir çoğu durumun bu olduğu anlayışına dayanmaktadır. O halde, ihtiyaç bu gerekçe dikkate alınarak tahmin edilebilir. Yani Türkiye'nin dışı damızlık ihtiyacı sayısı ancak yeni kurulan ve genotip değiştiren işletmelerin ihtiyaçları ile ülkede üretilen nitelikli dışıların sayısı arasındaki fark kadar olmalıdır. Fakat bunun gerçek değerini saptamak da pek mümkün değildir. Çünkü ne yeni kurulan, ne genotip değiştiren işletmelerin sayısı ve bunların talep ettikleri dışı miktarı ne de üretilen dışılardan bunla-

ra uygun olabileceklerin sayısı bilinmektedir. Bilgi boşluğunun bu düzeyde olduğu bir ortamda ise ihtiyaç ve üretim hakkında ancak tahmin yapılabilir. Bu arada, Türkiye'de başta Tarım ve Köyişleri Bakanlığı olmak üzere kamuya yansıyan rakamlara dayandırılan dişi sığır talebinin gerçekleri yansıtamayacağı bilinmelidir. Çünkü kamuya yansıyan ihtiyaç miktarının gerçek ihtiyacıdan ziyade, talep yaratma politikaları sonucu şekillenen ihtiyacı ifade etme ihtimali oldukça yüksektir. Gerçekten de zaman zaman kasaplık değeri veya kasaplık değerinin altında fiyatla dişi hayvan sağlamayı ve bunu kredi vb. mekanizmalarla desteklemeyi ihtiyaç yaratma dışında bir ifadeyle tanımlamak mümkün değildir.

Türkiye'de dişi sığır ihtiyacını saptamak için yeterli bilgi olmadığı açıktır. Buna rağmen mevcut kültür ırkı sığır popülasyonundan her yıl üretilebilecek dişi sayısı belirli varsayımlar çerçevesinde tahmin edilebilir. Bu tahmin değeri dikkate alınarak dişi sığır ihtiyacının yurt içinden sağlanıp sağlanamayacağı hususu tekrar tartışılmalıdır. Aşağıda 1986 yılından bu yana sadece ithal edilenler dikkate alınarak iki farklı kabul yapılmış hesaplamalar yer almaktadır (Çizelge 3). Bu hesaplamalar incelendiğinde iyimser ya da olması gereken koşullarda Türkiye'de her yıl artan ve önemsenerek sayıda gebe düve üretebileceği görülmektedir. Buna karşılık olarak nitelenebilecek kabuller yapıldığında üretilebilecek gebe düve sayısı popülasyonun devamını sağlamaya ancak yetmektedir. Bu durum ithal edilen gebe düvelerden en etkin biçimde yararlanmanın önemini ve eğer bunlardan yeterince yararlanılmıyorsa, çoğaltma ve yaygınlaştırma açısından ithalatın anlamsızlığını tüm açıklığıyla ortaya sermektedir.

Çizelge 3. Türkiye'ye 1986 yılından itibaren ithal edilmiş dişi sığırlardan iki farklı varsayım kümesinde üretilebilecek gebe düve sayısı.

YIL	İthal edilen gebe düve	ÜRETİLEBİLECEK GEBE DÜVE	
		Kötümser	İyimser
1986	193	*	*
1987	9.427	*	*
1988	20.424	57	76
1989	19.344	2.854	3.783
1990	14.459	8.384	11.481
1991	22.734	13.341	19.321
1992	34.699	17.369	27.096
1993	37.653	24.109	39.792
1994	7.664	33.381	57.053
1995	74.056	42.975	76.624
1996	50.927	44.173	88.029
1997	*	67.136	130.434
1998	*	77.509	160.463
1999	*	76.783	179.647
2000	*	77.843	204.535
2001	*	78.159	234.051
2002	*	74.955	256.714
2003	*	74.415	289.930
2004	*	74.474	328.034
2005	*	73.669	368.755
DİKKATE ALINAN ÖZELLİKLER		KÖTÜMSER	İYİMSER
İthal gebe düvelerin doğurma oranı		0,97	0,97
1. laktasyondan 2. Laktasyona geçenlerin oranı		0,80	0,90
2. laktasyondan 3. Laktasyona geçenlerin oranı		0,80	0,85
3. laktasyondan 4. Laktasyona geçenlerin oranı		0,70	0,80
4. laktasyondan 5. Laktasyona geçenlerin oranı		0,60	0,75
5. laktasyonda sürüden çıkarılanların oranı		0,50	0,70
0-12. Ay arası yaşama gücü		0,85	0,92
Dişi danalardan düve olanların oranı		0,85	0,96
Düve olanlardan gebe düve olanların oranı		0,85	0,92

Söz konusu tablodan iyimser koşullarda 1998 yılında 160.000, 2000 yılında ise yaklaşık 200.000 gebe düve elde edilebileceği anlaşılmaktadır. Her yıl elde edilen düvelerin % 60'ı sürü yenileme ve genişletmede kullanılsa, söz konusu 1998 yılında yakla-

şık 60 bin, 2000 yılında ise 80.000 gebe düvenin satışa çıkarılabiliyor olması gerekir. Bu sayılardaki gebe düve de büyük olasılıkla ülkede yeni kurulacak ve genotip değiştirecek işletmelerin ihtiyacını karşılayabilir. Buraya kadar anlatılanlar ışığında halen gebe düve ihtiyacının ülke dışından karşılanması gerektiği düşünülüyorsa, ülkede uygun üretim koşullarının olmadığı ya da olmayacağı kabul edilmektedir ki, bu koşullarda da ithalat gereksiz olur. Bu nedenle temel amaç, ihtiyaçların Türkiye'nin sığır varlığından yararlanılarak karşılanması olmalıdır. Bunun için de öncelikle mevcut varlığın üretim gücünü artıracak çevresel ve ekonomik düzenlemeler üzerinde durulmalıdır. Kısaca tüm yönleri ile kültür ırkı sığır yetiştiriciliğinin gerekleri yerine getirildiğinde Türkiye sayısal açıdan dişi materyal ihtiyacında olmayacaktır. Fakat sayısal yetersizliğin olmaması Türkiye'de damızlık sorununun çözüldüğü anlamına gelmez. Bugün olduğu gibi gelecekte de damızlıklarda nitelik sorunu varlığını korumaya devam edecektir. Bunda hem bugünkü seviyenin yetersiz olması, hem de her zaman daha nitelikli bir popülasyona sahip olma şansı ve arzusu etkili olacaktır. Bu durum Türkiye'nin, bu alanda kullanabileceği tüm enerjisini daha nitelikli damızlıklar elde etmeye harcamasını zorunlu kılmaktadır.

Nitelikli Damızlık İhtiyacının Karşılanması

Dişi Damızlık

Niteliği ne olursa olsun dişi damızlık ihtiyacı karşılanmanın iki yolu vardır. Bunlardan biri iç üretim diğeri de ithalattır. Türkiye'nin ihtiyacını karşılamada iç üretim ve ithalatın etkinliği daha önce tartışılmıştır. Bu tartışmadan belirli bir noktadan sonra iç üretim için yeterli imkan yoksa ithalatın anlamsız olduğu anlaşılmış olmalıdır. Bu nedenle Türkiye'de mevcut imkanlar kullanılarak, bir yandan işletmelerin önemli bir bölümünün ihtiyacını karşılayacak verim düzeyinde saf ve ileri melezlerin sayısı artırılmaya çalışılmalı, diğer yandan da özellikle erkek damızlıkların niteliklerini yükseltecek ıslah programları yürütülmelidir.

Dişi materyal üretimini hiç olmazsa ihtiyacı karşılayacak düzeye çıkarmak ve üretilenleri bunlardan etkin olarak yararlanabilecek gerçek ihtiyaç sahibi işletmelerin hizmetine sunmak için yapılabilecekler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır.

1. Döl verimi ve yaşama gücünü yükseltecek uygulamalara önem verilmelidir.
2. Nitelikli sperma kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.
3. Üretiminde olduğu gibi, damızlıkların pazara sunulmasında da damızlık yetiştirme birliği benzeri organizasyonların görev alması sağlanmalıdır.
4. Türkiye'de bir damızlık pazarının oluşması için çaba harcanmalıdır. Bu çerçevede;

• Çeşitli merkezlerde sergi ve fuarlar düzenlenmeli (son 2 yılda birkaç merkezde yapılmış etkinlikler yeterli görülmemelidir),

• Bakanlık ve damızlık yetiştirme birliklerinin ortak çabalarıyla, hayvan satın almak isteyenlerle satmak isteyenlerin birbirinden haberdar olmasına imkan sağlayacak bir veri tabanı oluşturulmalı ve bundan yararlanmayı kolaylaştıracak yollar bulunmalıdır. Bu bağlamda satıcılar ve alıcıların, istek ve taleplerini şimdilik telefon aracılığıyla iletebilecekleri bir merkezin kurulması önerilebilir. Bu merkez başka alanlarda örneğin girdi ve çıktı fiyatları konusunda haberleşmeye de imkan verecektir.

• Dişi materyal edindirmeye yönelik destek politikalarında alıcıya prim veren sistem terk edilmeli, doğrudan üretene ödüllendiren bir politika benimsenmelidir. Örneğin hayvan bedelinin belirli bir bölümünün alıcının borcundan düşülmesi yerine, satıcıya prim olarak dönmesi hedeflenebilir. Bu anlayış hem üretimi teşvik edecek hem de gerçek ihtiyaç sahiplerini haksız rekabetten koruyacaktır.

5. Zaman zaman kasaplık fiyatı ile damızlık fiyatı birbirine yaklaşmaktadır. Süt fiyatlarındaki düşüş ile aynı zamana rastladığında çok sayıda dişi hayvanın kesime sevk edilmesine yol açan bu olumsuzluğun ortaya çıkması engellenmeye çalışılmalıdır. Hem damızlık satana hem de süt üretimine verilecek destekler, kısmen de olsa, bu amaca hizmet edecektir.

6. Üreticilerin sahip oldukları imkanların yetersizliği nedeniyle, dişi buzağı ve danaların erkenden elden çıkarılması söz konusu olabilir. Bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak için sıklıkla ileri sürülen öneri gebe düve üretme işletmelerinin kurdurulmasıdır. İlk bakışta oldukça cazip görülen bu yaklaşımın her yörede geçerli olması beklenilemez. Çünkü düve üretme işletmeleri, bu faaliyeti ekonomik bir faaliyet olarak ele alıyorsa - ki öyle olmalıdır- süt üretim işletmelerinin hemen tamamının bu faaliyeti gerçekleştirebiliyor olmaları gerekir. Gerçekten de tüm gereklerini yerine getirerek süt sığırı yetiştiren işletmelerin gebe düve üretmesini engelleyecek herhangi bir yetersizlikten söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle özellikle kültür ırkı yetiştiriciliği yapan işletmelerin, düve yetiştirme işletmelerine dişi buzağı ve dana vermelerinin yollarını aramak yerine, bu işletmelerin neden yeterli üretim yapamadıkları saptanarak, buna yol açan eksiklikler giderilmeli ve düve üretmenin yaratacağı katma değer in işletmede kalması sağlanmalıdır.

Kısaca düve ya da gebe düve işletmelerinin kurdurulmasına ön ayak olmak, dişi materyal üretimine çözümü burada görmek, gerçek çözüm olacak önlemlerin ertelenmesine neden olmaktan öte bir işlev üstlenmeyecektir.

7. Genç dişilerin büyütülmesi sürecinde uygulanabilecek bakım ve beslenme konusunda bölge ve işletme tiplerine özgü yetiştirme programları oluşturularak, üreticilerin hizmetine sunulmalıdır. Bu tip programların ana hedefi mümkün olduğu kadar fazla sayıda, sağlıklı düve üretmek, fakat düve üretim maliyetini düşürmek olmalıdır.

Döl kontrolü (Erkek Damızlık)

Yukarıda sıralanan önlemlerin hemen tamamı dişi damızlık sayısını artırmaya yöneliktir. Oysa Türkiye’de damızlıkların niteliğini yükseltecek çabaların yeterli olmaması da ciddi bir problemdir. Bu nedenle damızlıkların niteliğini artırmaya yönelik faaliyetlerin ihmal edilmemesi hatta bu faaliyetlerin öncelik alması gerekir. Fakat nitelik artırmaya yönelik çabaların uzun zaman alması, oldukça geniş ölçekli bir programı titiz bir şekilde ve tavizsiz yürütmeyi gerektirmesi gibi nedenlerin bu alanda şimdiye dek başarı sağlamayı engellediği de unutulmamalıdır.

Süt sığırı yetiştiriciliğinde nitelikli damızlık üretmeyi hedefleyen bir programın omurgasını erkek damızlıkların seçimi oluşturmaktadır. Fakat bu omurganın inşası için dişilere ait bilgilere ihtiyaç vardır. Bu nedenle damızlık üretim programını “dişilere ait bilgilerden yararlanarak uygun erkeklerin saptanması ve bunların yaygın kullanımının sağlanması” şeklinde özetlemek mümkündür.

Türkiye’de henüz erkeklerin seçimine yönelik ciddi ve etkili bir program uygulanabilmiş değildir. Böyle bir programın uygulanması için gerekli alt yapının tam olarak kurulduğu da söylenemez. Erkeklerin seçimini, dişi döllerinin, başta süt verimi olmak üzere, çeşitli özelliklerine göre seçmeyi öngören ve “döl kontrolü” adı verilen programın gerekleri dikkate alındığında, bu iddianın doğruluğu daha kolay kavranacaktır. Sığırda döl kontrolü programının yürütülebilmesi için;

- Programa dahil kayıtlı hayvan sayısının yüksek olması,
- Programın gerektirdiği bilgilerin doğru ve sürekli olarak toplanması,
- Bu bilgilerin toplanmasını, depolanmasını ve değerlendirilmesini sağlayacak bir ünitenin oluşturulması,
- Teste tâbi tutulacak erkeklerin belirlenmesi, bunlardan yeterli sayıda döl alınması ve bu döllerin verimlerinin saptanması,
- Bu uygulamayı geniş bir alanda etkili bir şekilde sürdürebilmek için yeterli yapay tohumlama laboratuvarı ya da laboratuvarları ile güçlü bir yapay tohumlama organizasyonunun kurulup işletilmesi, gerekir.

Yukarıda sıralanan gereklerin ne ölçüde yerine getirilip getirilemeyeceği hususunda geniş bir tartışmaya girmek bu aşamada çok anlamlı değildir. Fakat sığırda döl kontrolü programını yürütebilmek için gerekenlerin bir bölümünün mevcut olduğu bilinmeli, organizasyona yönelik eksikliklerin de giderilemez boyutta oldukları düşünülmemelidir. Ne var ki üretici ile ilişkisi arttıkça güçlenen bu sistemin günümüzde en zayıf noktasının düşük ve yetersiz katılım olduğu unutulmamalı ve katılımı artıracak önlemler üzerinde durulmalıdır. Örneğin, döl kontrolü sistemine katılmak ve bunun gereklerini yerine getirmek, kültür ırkı sığır yetiştiriciliğine aktarılabilecek kaynaklardan yararlanmanın koşullarından biri olarak düşünülmalıdır.

Döl kontrolü programı başlangıçta ülkesel değil bölgesel düşünölmelidir. Daha önce de belirtildiği gibi, başlangıç olarak Ege ve Marmara bölgesi üzerinde durulmalıdır. Bu bölgelerde yürütölebilecek bir programın unsurları ve temel aşamaları Grafik 1'de şematize edilmeye çalışılmıştır.

Grafikte göröldüğü gibi programın başlangıcını aday boğa anaları ve babalarının belirlenmesi oluşturmaktadır. Aday boğa anaları kayıtlı sürülerin en yüksek verimli inekleri arasından seçilir. Program ilk döngüsünü tamamlayana kadar aday boğa babaları; ithal edilebilir, yüksek ortalamalı sürülerin en yüksek verimli ineklerinin erkek döllerini arasından seçilebilir veya yüksek ortalamalı sürülerin boğaları bu amaçla kullanılabilir. Bunlara ek olarak mevcut bilgiler popülasyonda yer alanların damızlık değerini tahmine imkan veriyorsa, bu bilgilere dayalı olarak yapılan değerlendirme sonucu belirlenen en iyi erkekler de boğa babası olarak kullanılabilir.

Boğa ana ve babalarının çiftleştirilmesinden elde edilen ve "aday adayı" olarak isimlendirilen erkekler en kısa sürede performans testi merkezine taşınırlar ve burada sperma toplama çağına kadar tutulurlar. Bu çağda gelişme özellikleri ve dış yapı bakımından değerlendirilen erkeklerden, sperma özellikleri de yeterli olanlar, spermaları alınmak üzere sperma toplama ünitelerine taşınırlar. Burada toplanan spermalar tohumlama üniteleri tarafından verim kontrolü yapılan sürülerde kullanılır. Daha sonra bu tohumlamalardan doğan dişi ve erkek döller izlenerek, üzerinde durulan özellikler saptanır. Dişilerin süt verimleri ve varsa üzerinde durulan diğer özellikleri dikkate alınarak aday boğaların damızlık değeri tahmin edilir. Artık damızlık değerleri saptanmış adayların en iyileri "boğa babası" olarak kullanılırken, bir grubu da "denenmiş yapay tohumlama boğası" vasfını kazanır. Damızlık değeri düşük olanlar ise ya doğal aşım boğası olarak değerlendirilir ya da kesime sevk edilir.

İşleyişi kısaca özetlenen bu program 20.000-45.000 baş inek varlığı olan bir popülasyonda uygulandığında, çeşitli varsayımlar altında elde edilecek tohumlama dozu ve gebe bırakılabilecek inek sayıları ile damızlık değeri tahmininin isabet derecesi Çizelge 4'te verilmiştir.

BOĞA BABASI X BOĞA ANASI

ADAY ADAYI

Aday Boğa

A

B

C

**Cizelge 4. Farklı sayıda kayıtlı inekle yürütülecek
döl kontrolü programına ilişkin bazı veriler**

ÖZELLİKLER	SENARYOLAR	1	2	3	4	5	6
Kayıtlı inek sayısı		20000	25000	30000	35000	40000	45000
Adaya ayrılan inek sayısı		4000	5000	6000	7000	8000	9000
Aday başına inek sayısı		85	85	85	85	85	85
Teste alınacak aday sayısı		47	59	70	82	94	105
Aday adayı sayısı		67	84	100	117	134	150
Aday boğa anası sayısı		175	219	262	306	350	393
Her yıl popülasyona katılan boğa sayısı		11,70	14,63	17,56	20,48	23,41	26,34
Toplam boğa sayısı		47	59	70	82	94	105
Toplam sperma üretimi		1872720	2340900	2809080	3244260	3745440	4213620
Gebe inek		936360	1170450	1404540	1638630	1872720	2106810
Tohumlanan inek		1101600	1377000	1652400	1927800	2203200	2478600
Tohumlama oranı %		10,20	12,75	15,30	17,85	20,40	22,95
İşletme büyüklüğü (toplam)		25	28	30	33	37	40
İşletme başına inek sayısı		11	12	14	15	16	18
İşletme sayısı		1778	2020	2204	2337	2428	2484
İşletme başına test edilen kız sayısı		2,25	2,48	2,72	2,99	3,29	3,62
Üretilen gebe düve sayısı		6885	8606	10328	12049	13770	15491
İşletme düve ihtiyacı		5000	6250	7500	8750	10000	11250
İhtiyaç fazlası düve		1885	2356	2828	3299	3770	4241

Sığır Varlığı : 12.000.000 Popülasyonda inek oranı : % 45
 İneklerden aday boğalara ayrılanların oranı : % 20
 Aday boğa başına tam kayıtlı olan kız sayısı : 25
 Süt veriminin kalıtım derecesi : 0,20
 Damızlık değeri tahmininin isabet derecesi : 0,75
 Boğa başına yıllık sperma üretimi : 40.000 doz ; Gebelik başına tohumlama sayısı : 2
 Aday boğalarda seleksiyon intensitesi : % 25;
 Boğa analarna uygulanan seleksiyon intensitesi : % 0.87
 Boğa yenilenme oranı : % 25 ; Aday başına inek sayısı : 85

Cizelge 4 incelendiğinde toplam 20.000 baş ineğin kaydı tutulduğunda ve ineklerin % 20'si aday boğalara tahsis edildiğinde, aday boğa başına 25 kızla ancak 47 baş boğanın teste alınabileceği anlaşılmaktadır. Bu verilerden % 25 seleksiyon intensitesi ile her yıl 12 boğanın seçilebileceği hesaplanabilir. Şayet boğalar en fazla 4 yıl kullanılacaksa -ki bunu sağlayabilmek için damızlık değeri belli olana kadar her boğadan sperma toplayarak saklamak gerekir- program çerçevesinde elde edilmiş toplam 47 baş denemiş boğa olacaktır. Bu boğalardan toplanan sperma ile de yaklaşık 470.000 baş inek gebe bırakılabilir. Diğer koşullar aynı kalmak şartıyla kayıtlı inek sayısı 45.000 başa çıktığında denemiş boğa sayısı 105 başa, üretilen sperma miktarı 2.000.000 doza, bu spermalardan gebe bırakılacak inek sayısı da yaklaşık 1 milyon başa ulaşır. Görüldüğü gibi bu değerler Türkiye inek popülasyonunun ancak % 25'i dir.

Kayıtlı inek sayısının 45.000 başa çıkarılmasındaki zorluk ve damızlık değeri bilinmeyen boğalardan da sperma toplanarak saklanması bu önerinin handikapları olarak görülebilir. Fakat, hiç olmazsa Ege ve Marmara bölgelerinde ortalama sürü büyüklüğü

40 baş, ortalama inek sayısı 18 baş olan toplam 2500 işletmenin programa dahil edilmesiyle bu koşulun karşılanabileceği unutulmamalıdır. Aday boğalardan sperma toplanması ilk bakışta maliyeti artıracak bir uygulama olarak görülebilirse de, seçilemeyenlerin, "denenmiş yapay tohumlama boğası" olanların, spermalarını kayıtlı olmayan sürülerde kullanarak masraf azaltılabilir. Unutulmamalıdır ki Türkiye'nin sperma ihtiyacı, 2 milyon doz değil, ineklerin yaklaşık % 60'ı yapay tohumlama ile gebe bırakılsa bile, yaklaşık 6 milyon doz civarında olacaktır. Kayıtlı sürüler için verim seviyesi yetersiz görülen ve bu yüzden denenmiş boğa statüsü elde edemeyenlerin büyük çoğunluğu diğer sürüler ve melezleme çalışmaları için yeterli kabul edilebilir. Ne de olsa bu bireyler, en iyi ana ve babaların dölleridir.

Döl kontrolü programına ilişkin olarak yazılanların özeti, böyle bir programı yürütmekle hem saf yetiştirmede hem de melezlemede kullanılacak kültür ırkı sperma ihtiyacının önemli ölçüde karşılanabileceğidir. Türkiye'ye prestij de sağlayacak bu uygulamanın yürütülmesini engelleyen fakat ortadan kaldıramayacak, olumsuz etkisi giderilemeyecek bir faktörden söz etmek de mümkün değildir.

SONUÇ

Türkiye sığırcılığında damızlık üretimini arzulanan düzeye getirebilmek için;

1-Türkiye sığırcılığında damızlık üretimi dendiğinde erkek materyale öncelik verilmesi gereği kavranmalı ve bunun alt yapısı oluşturulmalıdır.

2-Kültür ırkı damızlık üretimi dar bir bölgede gerçekleştirilmeli, burada elde edilen başarının daha geniş bir alana aktarılması için yapay tohumlama yaygınlaştırılmalıdır.

3-Kültür ırkı sığır yetiştirenler başta olmak üzere tüm yetiştiricilerin kısırlığı azaltıcı, yaşama gücünü artırıcı uygulamalar içinde olmaları sağlanmalıdır.

4-Dişi damızlık edinenlerin değil üretenlerin desteklenmesini sağlayacak bir yol izlenmelidir.

5-Süt ve kasaplık hayvan fiyatlarında dalgalanmayı en aza indirmek ve damızlık üretiminde güç birliği sağlamak için üretici örgütlenmesi teşvik edilmelidir. Bu amaca yönelik örgütlenme sağlanamadan sağlıklı bir ıslah programının yürütülemeyeceği bilinmelidir.

6-Türkiye damızlık pazarının oluşmasına yönelik uygulamalara öncelik verilmelidir.

7-Melezleme çalışmaları sürekli gündemde tutulmalı ve melezlemede kullanılacak spermaların da nitelikli olması sağlanmalıdır.

8-Türkiye'nin bu alandaki hedefi damızlık ithal etmek değil ihraç etmek olarak değiştirilmelidir.

KAYNAKLAR

AKMAN, N. 1993. *Süt Sığırı İthalatının Sorunları ve Süt Sığırı Yetiştiriciliğinin Teşviki*. 5. Türkiye Sütçülük Kongresi. 20-21 Mayıs 1993.

AKMAN, N., K. KIZILKAYA, 1993. *Hayvan Islahı Stratejisi Ne Olmalıdır*. Hayvancılık 2000. '2000 lere Doğru Türkiye Hayvancılığı Kongresi Tebliğleri. 9-10 Haziran 1993. ANKARA.

ANONİM, 1995. *FAO Production Yearbook, ROME*.

ANONİM, 1996. *Tarım İstatistikleri Özeti, DİE Yayınları. Yayın No: 2068*.

ANONİM, 1997. *Hayvansal Üretim (Komisyon Raporu) Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği ve Vakfı Çalışma Komisyonu Raporları Dizisi 2*. ANKARA.

ÇETİN, H., C. ARIKBAY, 1996. *Türkiye'de Damızlık Süt Sığırı Üreten Nüve İşletme Modelinin Geliştirilmesi ve Yaygınlaştırılması*. Hayvancılık'96. Ulusal Kongresi. Cilt 1. 18-20 Eylül 1996. İZMİR.

KOYUNCULUĞUMUZUN ET ÜRETİMİNİ ARTIRMADA YENİ GEN KAYNAKLARI VE YENİ YETİŞTİRME SİSTEMLERİ

Prof. Dr. Ayhan ELİÇİN
Doç. Dr. Gürsel DELLAL
Doç. Dr. Ayşenur KARAKAYA
A. Ü. Ziraat Fakültesi
Hayvan Yetiştirme Ana Bilim Dalı

GİRİŞ

Tarımsal üretimde her faaliyetin amacı üretimi ve kaliteyi artırmak suretiyle kar sağlamak olmalıdır. Koyun yetiştiricileri de diğer hayvansal üretim faaliyetlerinde olduğu gibi, mutlak surette kar etmeyi amaç edinir ve bunun yollarını arar.

Bu bildiride, Türkiye’de koyun yetiştiriciliğinin durumunu, ekstansif yetiştiriciliğin sorunları ve bu koşullarda verim düzeyinin ne olduğu önerilecek, yeni sistem ve gen kaynaklarından nasıl yararlanacağımız tartışılacaktır. Ancak uzun uzun söz edilen ekstansif sistemden söz edip, vaktimizi bu konuyla fazla kullanmak istemiyoruz.

Elde mevcut bulunan 30-35 milyon baş koyun popülasyonumuzun %97’si primitif yerli koyunlarla, %3 dolayında merinos ve melezlerinden oluşan, et verim özellikleri son derece geri bir gen varlığına sahip olduğumuz çok iyi bilinmelidir. Bu popülasyonun %80’ e varan yüksek bir bölümü yağlı kuyruklu yerli koyunlardan oluşmakta ve bunlardan da 18-20 kg olan karkasın %20-25’e varan kısmını, her geçen gün tüketimi zorlaşan, kuyruk yağı oluşturmaktadır. Türkiye’de bugüne kadar koyunculuktan sağlanan et artışı hep sayısal artışa dayandırılmış ve bunun sonucu olarak bu popülasyon bazı yıllar 40 milyon başı bile aşmıştır. Bu durum, zaten verimsiz ve her geçen gün azalan, mutlak koyun mer’aları üzerine büyük bir baskı oluşturmuştur. Hiç bir zaman koyunculukta et üretiminin artırılmasında kuzu eti üretiminin artışı gerektiği kabulü görmemiş, hep koyun eti anlaşılması, daima koyunlarda cüssenin artırılması ve sayısal artışla et üretiminin artışı anlaşılmasıdır. Bu dönemde yine koyunların gelirleri içinde %20’ye ulaşmayan yapağı gelirini artırma öne çıkarılmış, ana gelir öğeleri olan et ve süt verimleri geri plana itilmiştir. Koyun yetiştiriciliği için çok önemli olan döl verimini artırma yönünde ise hiç bir çalışma yapılmadığı gibi, pekçok yetiştirici ikiz doğumların dahi olmasını uzun yıllar boyunca istememiştir (Yarkın 1953).

Ekstansif koyunculüğün sürdürüldüğü bu yıllarda, sadece, Türkiye yünlü dokuma endüstrisinin isteği olan yapağının yurt içinden temin edilebilmesi amacıyla Batı Anadolu’dan başlayan, daha sonraları Orta ve hatta Doğu Anadolu’ya kadar bütün yurt sahında uygulanan ve sonuçta, yukarıda da belirtildiği üzere en az 60-70 yıllık zaman,

büyük paralar ve emeklerin boşa gittiği Merinoslaştırma çalışmalarından başka bir yaklaşım koyuncululuğumuza getirilmemiştir.

Halbuki, koyuncululuğumuzdan milletin beklentileri oldukça fazladır. Türkiye’de koyunun her türlü ürünü sevilerek tüketilir ve kullanılır. Çiftlik hayvanları içerisinde özellikle et üretimi bakımından üstün biyolojik kabiliyeti itibarıyla de bu tür kendini kanıtlamıştır. Koyun etinden ve sütünden yapılan yiyecekler beğenilerek yenmekte, koyun post ve derisinden ve yapağısından örülen kumaş, giysi, yatak, yorgan, kilim ve halı sevilerek kullanılmaktadır. Koyun türü, üreme hızı ve yemi ete dönüştürme kabiliyeti nedeniyle (4-4.5 kg yemle 1 kg canlı ağırlık artışı), kırmızı et üretiminde, Türkiye’de bir numaralı sırayı almıştır. Buna ek olarak, diğer çiftlik hayvanları tarafından iyi bir biçimde değerlendirilmesi mümkün olmayan geniş step mer’aları ile geniş tahıl anızları koyunların yaşama payı yeminin temin edildiği alanlardır. Türkiye’de süt sığırcılığı için gerekli olan kaliteli kaba yemin ekilebilir alanlardan temin edilmesinin her geçen gün artmakta olması, fakir step mer’aların koyunlar tarafından değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu gerçekler nedeniyle Türkiye’de koyunculuk çiftçinin uzun süre daha uğraşısı olacak, koyun da kuzu eti üretimi ile birlikte, birinci sırada kırmızı et üretimi kaynağı olarak yetiştirilecektir (Eliçin 1997).

Yukarıdaki açıklamalara ek olarak şu hususun da gözden uzak tutulmaması gerekir: Bugün, Türkiye’de üretilen karma yemlerin hayvan türlerine göre dağılımı incelendiği zaman, görülen tablo, koyunlarımızın yem sanayi yemlerini en az tüketen, buna karşılık et, süt, deri, yapağı v.s. ürünleri ile insanımıza yediğinden çok daha fazla yarar sağlayan bir kaynak olduğu şeklindedir.

Türkiye’de, bugüne kadar koyun ıslahı konusundaki yegane projeli bir uygulama olarak merinoslaştırma çalışmaları sayılabilir. Bunun dışında araştırma düzeyinde süt ve etçi ırklarla yapılan melezleme çalışmaları da vardır. Merinoslaştırma projesi seçilen hedefin yanlışlığı nedeniyle sonuç vermemiştir. Artık, koyuncululuğumuza köklü ve ulusumuza faydalı bir yön verme zamanı gelmiş ve hatta bu hususta çok geç kalınarak zaman kaybedilmiştir. Bu konuda lokal bazı sütçü ırkların dışında, koyuncululuğumuza verilecek yön, ilk verimi et ve ikinci verimi yapığı olan ırkların kullanılması olmalıdır. Et konusunda geniş tartışma yapılacağından, yapağı için söylenecek tek cümle; yapağının inceliğinde ısrar etmemek, kırkım ağırlığını artırmak ve 50-56’S kalitenin yeterli görülmesi gerekliliğidir. Bu kalite de yapağı da geliştirilecek yeni tip ve ırklardan kolayca sağlanabilir.

Koyunculukta et üretimi denildiği zaman bugün, yaklaşık olarak ırktan ırka değişmek üzere 16-21 kg arasında ve 4-5 aylık yaşta kesilen kuzulardan elde edilen ortalama olarak 19 kg kuzu karkasları anlaşılmaktadır. Öyleyse koyunculukta rantabilitenin sağlanabilmesi için, kuzu satışından elde edilen gelirin; çeşitli yetiştirme sistemleri, döl verimi, koyun sürülerinde verimlilik süresi, kuzu besisi sistemleri ve kuzu karkaslarının pazarlama şekillerini de içine alacak şekilde geliştirilen bir hesaplama yöntemiyle saptanabilir (Eliçin 1984).

Bu formül,

$$X_L = \frac{12}{i} \left(P - \frac{100}{d} \right) W_L P_L$$

[1] [2] [3] [4] [5]

↓ ↓ ↓ ↓ ↓

Kuzu satışından elde edilen gelir Koça verilen 100 ana koyundan elde edilen kuzu sayısı Eldeki koyun sürüsünde verimlilik süresi Kuzularda ortalama karkas ağırlığı 1 kg kuzu karkasının fiyatı

↓ ↓ ↓ ↓ ↓

Ay olarak kuzulamalar arası süre Eldeki koyun sürüsünde verimlilik süresi Kuzularda ortalama karkas ağırlığı 1 kg kuzu karkasının fiyatı

1. Ay olarak Kuzulamalar Arası Süre (i): Kuzulamalar arası süre üzerinde, çeşitli üretim sistemlerine göre, son yıllarda çok farklı uygulama şekli gündeme gelmiştir. Ekstansif sistemlerde, yılda bir kuzulatma yapıldığı için $12/i$ değeri $12/12=1$ olacağından, diğer ifadelerle çarpılması durumunda eşitliğin değerini değiştirmeyecektir (Eliçin 1984).

İki yılda üç kuzulatma yapan işletmelerde veya sürünün bir yarısına yılda iki, diğer yarısına yılda bir; bu uygulama ikinci yarı yılda iki, birinci yarı yılda bir şeklinde sürdürülen işletmelerde iki kuzulama arası süre 8 aya inmektedir. Bu durumda $i=12/8=1.5$ olacaktır ki; bu takdirde söz konusu eşitlikteki değerler 1.5 ile çarpılacaktır. Böylece, kuzulamalar arası sürenin değişmesi kuzu satışından elde edilen geliri artıracaktır. Bu yaklaşım, genellikle yarı entansif işletmelerin uyguladıkları bir yoldur. Koyunculukta mevsim dışı kızgınlıkların çeşitli yöntemlerle meydana getirilmesi, kuzulama ve emzirme dönemi ek yemleme ve koç katımından önce koçların özel beslenmesi gibi, mer'a koyunculığına kıyasla ek masraflar, yarı entansif üretim sistemlerinin bir gereğidir.

Günümüzde bazı teknikler kullanarak, kuzulamalar arası sürenin daha da kısaltılabilmesi olanaklı hale gelmiştir. Koyunların gebelik sürelerinin beş ay olmasından yararlanılarak yılda iki doğum yaptırılmaktadır. Bu sistemde gerek anaç koyunların bakım-beslenmesi ve gerekse kuzuların büyüme besisi entansif bir uygulamayı gerekli kalmaktadır. Bu durumda ise kuzulamalar arası süre altı ay olacaktır. Böylece, $i=12/6=2$ olarak hesaplanır ve yukarıda verilen eşitliğin değeri iki ile çarpılır ve böylece kuzu satışlarından elde edilecek gelir daha da artar.

2. Kuzu eti satışlarından elde edilen geliri artırmada baş vurulacak ikinci yol, koç verilen 100 baş koyundan elde edilen kuzu sayısını, yani döl verimini artırmaktır. Koyunlarda da, diğer çiftlik hayvanlarında olduğu gibi, döl veriminin kalıtım derecesi düşüktür. Bu durum bize saf yetiştirme ve seleksiyonla döl veriminde sağlanacak artışla her geçen gün artan pazar isteklerine cevap verilemeyeceğini, başka yolların uygulanması gerektiğini göstermektedir. Burada ilk akla gelen çevrenin iyileştirilmesidir. Ancak kalıtsal yapıda var olmayan, varsa da büyük ölçüde fikse olmuş genleri çevrenin iyileştirilmesiyle aktive etmek, ancak sınırlı bir iyileştirme sağlayabilir. Bu amaçla flaşing uygulamaları çokça başvurulan yollardan biridir. Koç katımından 3-4 hafta önce uygulanan özel besleme şekilleriyle bir miktar döl verimi artırılabilir. Döl verimini artırmada hormon uygulamaları da son yıllarda geniş ölçüde yararlanılan bir yol olmuştur. Hem kızgınlığı toplulaştırma, hem de süperovulasyon sağlama ve mevsim dışı kızgınlık yaratma amacıyla çeşitli ırklarda farklı hormon çeşidi ve dozu denemeleri yapılmış ve uygulamaya, en iyi yanıt veren hormon çeşitleri ve dozları belirlenerek geçilmiştir (Eliçin ve Özcan 1975, ??????).

Yukarıda açıklanan döl verimini artırma uygulamaları, devamlı girdi kullanan ve işgücünü artıran yollar olarak kabul edilir. Bunların yerine gen etkilerine dayanan döl verimini artırma çalışmaları daha kalıcı ve daha az masraflı olarak görülmektedir. Bu amaçla döl verimi bakımından üstün olan ırklarla yapılan melezleme çalışmaları öteden beri bilinmektedir. Bu yaklaşım ırklar arası döl verimi farklılıklarının genetik faktörlere bağlı olmasından kaynaklanmaktadır.

Koyunlarda döl veriminin genetik ıslahında bu özelliğin daha önce belirtildiği gibi genetik parametrelerinin düşük olması nedeniyle yüksek döl verimli ırklardan kullanma veya kombinasyon melezlemeleri yapılarak yararlanılmaktadır. Bu amaçla, çeşitli yetiştirme sistemlerinde kullanılabilir yüksek döl verimine sahip hat ve ırkların geliştirilmesi yönündeki çalışmalar da yoğun bir biçimde sürdürülmektedir. Bu çalışmalar 1980'li yıllardan beri Finn ve Romanov gibi geleneksel ırklara ek olarak Cambridge, Booroola ve D'Man gibi döl verimi yüksek yeni koyun ırkları geliştirilerek sürdürülmektedir (Çizelge 1) (Bindon ve Piper 1985).

Çizelge 1. Döl Verimi Yüksek Koyun Irklarının Ovulasyon Sayısı ve Batın Genişlikleri

İrk	Ovulasyon Sayısı		Batın Genişliği	
	Ortalama	Değişim Aralığı	Ortalama	Değişim Aralığı
Finn	3.5	1-9	2.6	1-7
Romanov	3.4	1-7	2.6	1-5
D'man	2.8	1-8	2.1	1-6
Booroola Merinosu	4.2	1-11	2.5	1-7
Cambridge	4.0	2-13	>2.6	1-8

Yukarıda sayılan koyun ırkları içerisinde Booroola Merinosu; diğerleri ile karşılaştırıldığında daha fazla ilgi çekmekte, çoğu ülkede yerli ve düşük döl verimli diğer ırkların döl veriminin ıslahında kullanılabilme olanakları araştırılmaktadır. Booroola Merinosunun önemi, yüksek döl veriminin yanında, taşıdığı F geninden kaynaklanmaktadır. Son yıllara kadar fertilitenin, diğer çiftlik hayvanlarında olduğu gibi, koyunlarda da eklemeli poligenik bir kalıtım gösterdiğinin kabul edilmesine karşın, Booroola Merinoslarında yüksek döl veriminin ovulasyon oranı üzerine majör etkiye sahip tek bir genden (F-Geni) kaynaklandığı bildirilmektedir (Turner 1982). Bu ifadeden şu anlaşılmaktadır. Düşük döl verimli sürülere bu geni aktarmak çok kolay ve etkisini hemen görmek mümkündür. Bu Merinosun önemini artıran diğer bir husus da; yapağısının diğer döl verimi yüksek ırklardan daha kaliteli ve pigmentsiz olmasıdır. Yapağı üretiminin, kuzu eti üretimi yanında, ikinci bir ürün olduğu koşullarda bu durum daha da avantaj sağlamaktadır. Booroola Merinoslarında maksimum ovulasyon sayısı 5'den büyük olanlar FF, 3-5 arasında olanlar Ff ve 3'den küçük olanlar da ff genotipli olarak kabul edilirler. Koçların hangi düzeyde F geni taşıdıkları ise, döl kontrolü yapılarak dişi dölllerinden anlaşılması mümkündür. Böylece döl verimini sürülerde genetik olarak artırmak, özellikle Booroola Merinosu koçları kullanarak artırmak, her zaman mümkün olmaktadır.

3. Koyunculukta pazarlanacak kuzu sayısını artırmak için, sürülerde verimlilik süresini artırmak zorunludur. Verimlilik süresi artıkça, damızlık için ayrılacak kuzu sayısı azalacaktır. Bu durumda her fenotip üstün olan az sayıda damızlığı elinde tutacak, geriye daha çok sayıda kuzu pazarlanacaktır. Böylece seleksiyon üstünlüğü artacaktır. Her ne kadar bu durum, sürülerde yaş ortalamasını artırarak ve generasyonlar arası süreyi uzatarak genetik ilerlemeyi azaltırsa da, hem seleksiyon üstünlüğünün yüksek olması ve hem de erken damızlıkta kullanarak (özellikle babaları) generasyonlar arası sürenin kısaltılmasıyla genetik ilerlemeyi azaltmamak mümkündür. Ayrıca yaş ortalaması yüksek olan sürülerde verimin yüksek olacağı, bu nedenle verimlilik süresinin artırılmasından korkmamak gerektiği bilinmelidir (Eliçin ve Yarkın 1966).

4. Koyunculukta et üretimi denilince, kuzu eti üretimi anlaşıldığı için kuzu büyütme ve besisi daha büyük önem arz etmeye başlamıştır. Kuzuların, doğumdan başlamak üzere sütten kesime, sütten kesimden besi sonuna kadar, bakım ve beslemesine son derece titizlik gösterilmektedir. Kolostrumun alınmasından sonra kuzuların ilk 6 haftalık gelişmeleri daha çok ana sütüne bağımlı olduğu için, kuzuların gelişmesine göre ana koyunların süt verimi bakımından seleksiyonuna muntazam devam edilir. Entansif yetiştirmelerde ve problem kuzuların büyütülmesinde, süt ikame yemlerinin kullanılmasında hijyenik koşulların yaratılmasına büyük titizlik gösterilmektedir. Kuzuların 10-15 günlük oldukları zamandan başlayarak mümkün olduğu kadar kısa süre içinde rumen gelişiminin sağlanması ve konsantre gıdaları bir an önce yemelerinin temini için gerekli kaliteli kaba yem ve konsantre yemlere geçilmesi sağlanmalıdır. Bu besleme şekline artan yem miktarları ile devam edilir ve ara vermeden besiye geçilerek ırktan ırka değişmek üzere, ortalama olarak erkek kuzular 40-42 kg, dişi kuzular 38-40 kg olduklarında

besiye son verilimlidir. Böylece besi kuzularından beklenen kaliteli, 17-19 kg ağırlığında, en az yağlı karkas elde edilir. Bu kalitede karkas en yüksek fiyata alıcı bulur ki; bu taktirde kuzu satışlarından elde edilen gelir artmaktadır. Bu tarz bir beside en yüksek günlük canlı ağırlık artışı sağlanmakta ve 1 kg canlı ağırlık artışı için en az yem tüketilmiş olduğundan besi karlı olmaktadır (Eliçin ve ark. 1983).

5. Kuzu eti üretiminden elde edilen karı artırmak için, öncelikle üretimin bütün yıla dağılması veya gerekli depolama sistemi kurularak bütün yıl kaliteli kuzu karkaslarının tüketime sunulması sağlanmalıdır. Pazarlama, üretimin istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi için en önemli aşamadır. Bu konuda yetiştiricinin etkisi sınırlıdır. Hem pazarlamada bilgisi yeterli değildir, hem de pazarlayıcılar karşısında direnme gücü yeterli değildir. Bu nedenlerle yetiştiricilerin birlikler, kooperatifler veya kuzu eti üretim bordrları biçiminde örgütlenmeleri şarttır. Bu konuda hiç olmazsa sözü edilen oluşumlar meydana gelinceye kadar devletin etkin yardımları sürmelidir.

Yukarıdaki hedeflerin gerçekleştirilmesi için hangi ırk veya tip olursa olsun, kuzuların uygun yaşta ve mümkün olduğu kadar erken besiye alınmaları gerekir. Burada dikkat edilecek en önemli husus, eldeki materyal ne olursa olsun, kuzuların doğumdan 5 aylık yaşa kadar hızlı geliştirecekleri ve yemi en ekonomik bir biçimde değerlendireceklerinin unutulmamasıdır (Güneş ve ark. 1974).

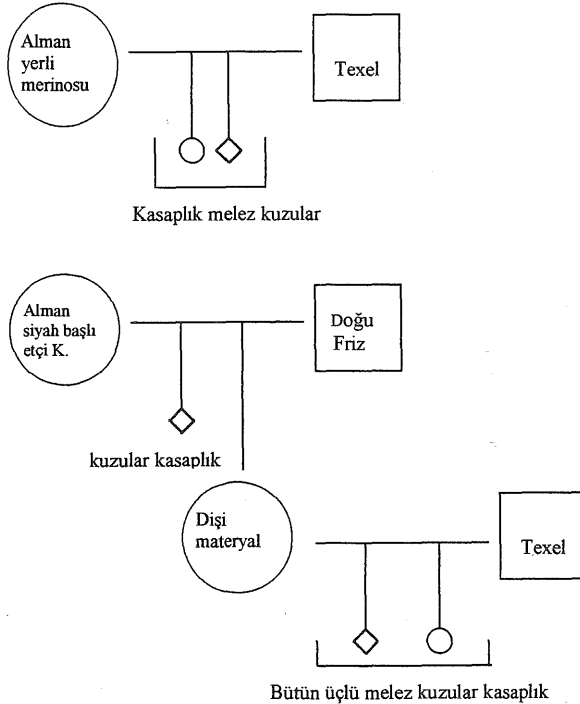
Kuzu eti üretiminde genetik materyal büyük önem taşır. Çünkü yerli ırkların kuzularında, günlük canlı ağırlık artışları 250-300 gr dolayında olur. Halbuki çeşitli erken gelişen etçi ırklarda bu değer, 400-450 gramı geçmektedir. Öyleyse besiyi erken tamamlayan ve karkası daha ucuza mal edebilecek genetik materyalle çalışmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Bu amaçla ilk akla gelen yerli ırklarla etçi ırkların melezlenmesi yolu ile kuzu eti üretimini artırmadır. Bu konuda geniş saha çalışması yapılmamasına rağmen TİGEM sürülerinde bazı etçi ırklarla yerli ırkların melezleme çalışmalarından söz edilebilir. Her ne kadar İngiliz etçi ırklarından Border Leichester, Lincoln, Hampshire Down'larla melezlemeler yapılmış ve iyi sonuçlar alınmışsa da bunlara ek olarak Ile de France X Akkaraman melezlemelerinin daha iyi sonuç verdikleri gözlenmiştir. Bu çalışmada G1 düzeyine kadar gidilmiş G1 ve G1 çiftleştirilmesi yapılarak yeni bir tip geliştirme hedeflenmiştir.

Yabancı etçi ırkların kullanılmasında ikinci yaklaşım kullanma melezlemesi olmalıdır. Burada da iki yaklaşım söz konusu olabilir. Sürümüne etçi ırktan koç verilerek melez kuzular elde etmek. Melez kuzuların daha uniform, besiye uygun, yaşama gücü daha yüksek ve belirli ölçüde, az veya çok, melez azmanlığı göstermesi nedeniyle, kuzu eti üretiminde birçok bölgemiz için en iyi çözüm olduğu kabul edilebilir. Diğer bir yol sürünün genç yarısı kendi ırkı koçlarla diğer yaşlı yarısı etçi koçlarla melezlenerek besi kuzusu elde etme uygulamalarıdır ki, bu en iyi bir yaklaşım olmasına karşın, sevki idare bakımından bazı zorlukları vardır ().

Türkiye’de yerli ırkların genetik yetersizlikleri, bunlarda saf yetiştirme ve seleksiyonla et üretimini artırma yönünde yapılacak çalışmalarla sağlanacak ilerleme artık bugünün isteklerini karşılayamaz. Bir taraftan mutlak yerli koyun yetiştirecek bölgelerde yine saf yetiştirme ve seleksiyon devam etmeli, ancak çok geniş alanlarda melezleme çalışmaları hızla sürdürülmelidir. Bilinmelidir ki, melezlemeler saf yetiştirmeye nazaran farklı çevre koşullarından daha iyi faydalanmayı mümkün kılan yetiştirme şekilleridir. Bu yetiştirme şeklinde eklemeli ve eklemeli olmayan gen etkilerinden daha iyi bir biçimde faydalanma söz konusudur. Bünyelerinde en az bir ekonomik önem taşıyan ırklar önceden araştırılarak saptanmalıdır. Melez kuzuların sayılarında, gelişmelerinde, besiyeye uygunluklarında ve iyi et veren nahiyelerinin yetersizliklerinde ikili melezlemeler yerine üçlü, hatta dörtlü melezlemeler kullanılabilir. Bu melezlemelerde kullanılan ırk ve hatların melezlemeye uygunlukları önceden denenerek ortaya konulmalıdır ve ırklar ve hatlar içerisindeki seleksiyonlar devamlı bir biçimde sürdürülmelidir.

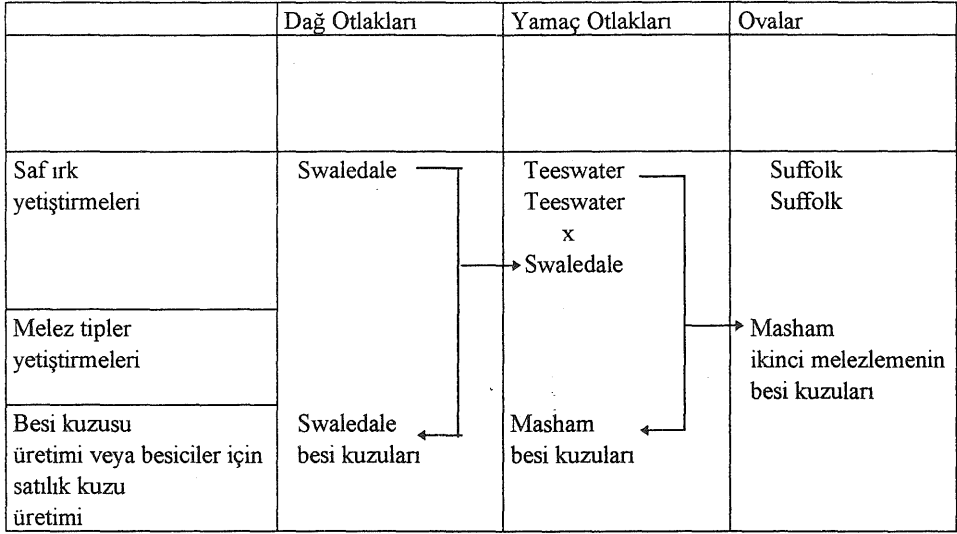
Dünyanın birçok ülkesinde uygulamada geniş yer verilen melezlemeler, ülkenin doğal, ekonomik ve işletme içi olanakları dikkate alınarak seçilir. Bu konuda Almanya’da geri koşullara sahip kesimlerde ve koşulları daha iyi olan bölgelerde aşağıdaki uygulamalarla daha kaliteli besi kuzusu materyali elde edilebilir (Şekil 1).

Şekil 1. Almanya’da ikili ve üçlü kullanıma melezlemeleri

Çoğu zaman, ikili melezlemelerde ana hattı olarak kullanılan yerli koyunlarda döl verimi yetersizliği söz konusu olur. Bu gibi hallerde, önce döl verimi yüksek ırkların koçları ile melez ana hatları meydana getirilir. Bu ana hatları ile etçi ırklar melezlenir ki; ana hatların üstün anahık özellikleri yanında döl veriminde sayısal artış, baba hatlarından da erken gelişme ve yüksek karkas kalitesi özellikleri melez kuzularda görülebilsin.

Bugün dünyanın en iyi etçi koyun ırklarına sahip olmasına rağmen İngiltere’de dağlardan vadilere inen ikili, üçlü hatta dörtlü melezleme sistemi kurulmuş ve besi kuzusu üretimi yetiştirme metotlarından yararlanılarak elde edilmiştir. Aşağıdaki Şekil 2 bunlardan birisidir.

Şekil 2. İngiltere’de besi kuzularının elde edilişi

Koyunlarda et üretiminin artırılması koyun türünün üreme hızı, batında yavru sayısının fazlalığı ve et üretimi bakımından biyolojik kabiliyetinin yüksekliğinden yararlanmayı gerektirir. Bu konuda döl verimi yüksek olan ırklardan veya daha önce değinildiği gibi Booroola Merinoslarından yararlanma daha garantili bir yol olarak uygulamaya girmiştir.

Avusturya, Kanada, Arjantin, Güney Afrika Cumhuriyeti, İsrail ve Rusya ve çeşitli Cumhuriyetlerinde geniş uygulama alanı bulan Booroola genotipi ile döl verimini

artırma yanında meydana getirilecek döl verimli ve analık özellikleri yüksek anaların diğer özelliğinin de tekstil endüstrisinde kullanım alanı bulacak kalitede yapağı vermesi amaçlanmıştır. Booroola geni aktarımında daha çok Merinos ve benzeri ırkların kullanılmasının nedeni budur.

Avustralya'da; baba hattı olarak yapılan araştırmalar sonucunda, gerek adaptasyon ve gerekse karkas miktar ve kalitesi bakımından en uygun ırkın Suffolk olduğu belirlenmiştir. Bu tespit yapıldıktan sonra da; Suffolk'larda yapılan seleksiyonlarla cüsse irileşmiş, iyi et veren vücut bölgelerinin gelişimi ve tüm karkastaki oranı yükselmiş ve yem değerlendirme kabiliyeti artmıştır. Bu konuda ortak yaklaşım, döl verimi yüksek orta büyüklükte analar (ki, böyle hayvanlar sürünün %95'inin oluştururlar ve yaşama payı yemleri azdır) ile iri, erken gelişen karkas ve karkas kalitesi iyi babaların (ki; bunların sürüdeki oranı azdır ve fazla yem tüketimine neden olmazlar) çiftleştirilmesi yetiştirmenin esasını teşkil etmektedir. Buradan hatlar veya ırklar içerisinde sıkı bir şekilde sürdürülen seleksiyon yetiştirmenin başarısında ana faktörlerden biridir.

Koyunculukta üretim modelleri başlıca üç grupta toplanabilir. Bunlardan ilk akla geleni ekstansif sistemdeki koyunculuk ve bu şartlardaki et üretimidir. Yerli ırklara genelde mer'a ve anızlara dayalı, kışın çok zorunlu zamanlarda elden kuru ot, saman ve bazen de biraz dane yemlerle sürdürülen bu yetiştiricilik de, bazı koşullarda kuzu ve çoğu zaman koyun etlerinin temel alındığı bu üretim biçimi esastır. Bu model, belki bir süre mutlak ekstansif koşullarda sürecektir. Bununla beraber Türkiye'nin geniş alanlarında ne bu üretim biçiminin, ne de üretimde kullanılan materyalin halkın beslenmesinde yeterli olması mümkün değildir.

Türkiye'de yerli koyunların et üretimi bakımından yetersizlikleri kabul edildikten sonra kuzu eti üretiminde yukarıda sayılan modellerden yararlanabilmek için önce genetik materyalin değiştirilmesine gidilmelidir. İlke döl verimi yüksek, analık vasıfları iyi, tekstil endüstrisinde kullanılacak 56'S kalitede yapağı verecek ve orta cüsseli ana hatları geliştirilinceye kadar yerli koyunları ana hattı olarak kullanmak suretiyle (bu anaç materyalde de çeşitli tekniklerle döl verimini artırmak gereklidir) ve karkas miktar ve kalitesi iyi baba hatları geliştirerek, kasaplık besi kuzusu üretim tekniklerinin uygulamaya geçilmesi olmalıdır. Burada gebeliğin ikinci yarısı ve emzirme döneminin dışında anaç koyunların beslenmesinde ekstansif, flaşing veya besi kuzularının büyüme ve besisinde entansif uygulamalar geniş bir biçimde uygulamaya sokulmalıdır. Bu bir yarı entansif sistemdir.

Türkiye'de de dünyanın gelişmiş ve üretimini artırmış ülkelerinde olduğu gibi, ürettiği kuzuları mutlaka optimum koşullarda büyütüp ister otlak, ister ağıl besisi uygulamasında olsun mutlaka entansif üretim şekline geçmelidir. Aynı entansifleşme lokal döl verimi ve süt verimi yüksek olan ırklar içinde geçerlidir (Sönmez 1974).

KAYNAKÇA

Bindon, B. M. and Piper, L.R., 1985. Booroola (F) gene: major gene affecting ovine ovarian function. In *Genetic Engineering of Animals. An Agricultural Perspective*. p.67-93, New York, U.S.A.

Düzgüneş, O. ve A. Eliçin, 1986. *Hayvan Yetiştirme İlkeleri*. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları :978, Ders Kitabı:288, Ankara.

Eliçin, A. ve L.Özcan, 1975. *Koyunlarda Döl Verimini Artırma Olanakları ve Buna Tesir Eden Faktörler*. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yıllığı , s.35-55, Adana.

Eliçin, A., K. Doğan, A. Karabulut ve S. Cangir, 1983. *Fattening Techniques Applied for Slaughter Lambs in Turkey*. 101-118. *International Symposium on Production of Sheep and Goat In Mediterranean Area*. 17-21 October 1983. Ankara , Turkey.

Eliçin, A., 1984. *Koyunculukta Ekonomik Etkenlik*. Hayvancılıkta İleri Teknikler Semineri, s.12-24, 3-9 Temmuz, Tahirova-Gönen.

Eliçin, A., 1997. *Koyunların et üretimi bakımından biyolojik kabiliyetleri*. Lisans Üstü Ders Notları (Basılmamış).

Güneş, T., A. Eliçin, R. Okuyan ve R. Arıkan, 1974. *Köylü ve Devlet Üretim Çiftliği Şartlarında Değişik Rasyonlarla Beslenen Akkaraman Kuzuların Besi Gücü, Karkas Kalitesi ve Et Üretim Maliyeti Üzerinde Araştırmalar*. TÜBİTAK-VHAG-Yayın No:2.

Sönmez, R., 1974. *Koyunculuk ve Yapağı* (2.Baskı). Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi, No:108, İzmir.

Yarın, İ., 1953. *Koyunculuk*. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları 37. Ders Kitabı: 18. A.Ü.Basımevi, Ankara

TÜRKİYE TAVUKÇULUĞUNDA HİBRİD YETİŞTİRİCİLİĞİNİN GELECEĞİ

Turgut GÖNÜL

Köy-Tür Teknik Danışmanı

HİBRİD (Kavramı ve Kapsamı)

HİBRİD günümüzde Endüstriyel Tavukçuluğun verimlilik ve kârlılık yönünden vazgeçilmez bir ögesidir. Gerisinde ANAÇ (PS), BÜYÜK ANAÇ (GPS) ve SAF ANAÇ (E) gibi yetiştirme kademeleri bulunur. Bunlardan SAF ANAÇ, Hibrid'in kalıtsal yapısını ve niteliğini, dolayısıyla, Biyolojik Performans Gücünü belirleyen başlıca kademedir. Tüm Genetik İslah Araştırma ve Uygulamaları sadece bu kademe yer alır. Yenilenen her kuşakta, bir öncekinden daha nitelikli genetik materyal oluşturulmasına çalışılır. Başarı ve düzeyi, (büyük anaç ve anaç kademeleri yoluyla bir çoğaltma sürecinden geçtikten sonra) üretilen HİBRİD'in ticari üretimde verimlilik ve kârlılığa elverişlilik bakımından niteliğinde yansır.

SAF ANAÇ sürüleri, ANA ve BABA hatları ile bu hatlar içindeki Ticari ve Deneysel soylardan oluşur. Bu soylar, standart ırklardan çok, bunların genetik sentezinden oluşmuşlardır. Sürekli olarak da, yeni deneysel soylar geliştirilmesine ve seleksiyonla ıslahına çalışılır. bu amaçla, ülkeler ve hibrid yetiştiriciliği yapan kuruluşlar arasında, doğrudan veya dolaylı yollardan, sürekli bir Gen Alışverişi de yapılmaktadır.

Hibrid yetiştiriciliği ve ticari uygulamaları, dünyanın hemen tüm gelişmiş ülkelerinde daha çok özel ticari firmalarca (bazılarında üretici birliklerince) yürütülür. Ancak, başta üniversiteler ve araştırma kurumları olmak üzere, kamu kuruluşlarının yakın işbirliği ve desteği de sözkonusudur.

TÜRKİYE'DE HİBRİD YETİŞTİRİCİLİĞİ (dünü ve bugünü)

Türkiye'de hibrid yetiştirmeye yönelik araştırma girişimleri, esas itibariyle, 60'lı yıllarda, başta Ankara Tavukçuluk Araştırma Enstitüsü olmak üzere, Tarım Bakanlığı-Üniversite işbirliği yapılarak başlatılmıştır. İlk uygulamalardan umut verici ve yüz güldürücü sonuçlar da alınmıştır. Sonraki yıllarda bu türden araştırma çalışmaları yaygınlaştırılmıştır. Hatta elde edilen genetik sonuçların sistemli biçimde uygulamaya yansıtılmasını sağlamak amacıyla, 80'li yıllarda Tarım Bakanlığına bağlı kuruluşlar Büyük Anaç ve Anaç yetiştirme kademelerine göre (Bakanlıkça kurulan Tavukçuluk Teknik Kurulunca TTK) gruplandırılmışlardır. Ancak, kısa bir süre sonra TTK lağvedilmiş ve saf anaç kademesinde yapılması zorunlu genetik ıslah uygulamaları aksamış, süreklilik sağlanamamıştır. Ayrıca, TTK'ca programlanan saha uygulamaları da durdurulmuştur.

Ülkemizde kamu kesimi dışında, saf anaca dayalı, özgün hibrid yetiştiriciliği ile ilgili özel girişim sadece TKV-Köy-Tür tarafından 90'lı yıllarda hem ETLİK PİLİÇ hem

de YUMURTA yönlü başlatılmıştır. Halen de sürdürülmektedir. Bunun dışında bir girişim, bilgimize göre, bulunmamaktadır. Halen ülke genelinde gereksinim duyulan ticari hibrid civciv yurt dışındaki çeşitli firmalardan ithal edilen daha çok anaç (PS) ve bazılarındaki büyük anaç (GPS) kademelerinden damızlıklarla karşılanmaktadır.

Ülkemizin yıllık gereksinimi 400-500 milyon Etlik, 40-50 milyon Yumurtalık HİBRİD CİVCİV dolaylarındadır. Gereksinimin karşılanabilmesi için de yılda 4-5 milyon Etlik ve 0.6-0.7 milyon Yumurtalık Anaç (PS) ithal zorunluluğu bulunmaktadır. Yakın gelecekte gereksinimin ikiye katlanması da olasıdır. Hatta kaçınılmazdır.

GELECEĞE DÖNÜK GÖRÜŞ VE ÖNERİLER

Ülkemiz tavukçuluk kesimi, bugün olduğu gibi, gelecekte de özgün hibrit yetiştirme girişimlerini dışlayarak, damızlık gereksiniminin tamamını yurt dışından karşılamayı bir strateji olarak benimseyip, sorunsuz sürdürebilir. Geçmiş yıllardakine benzer ve ithalatı aksatan ekonomik krizler yinelenmediği sürece, tavukçuluğumuzda ciddi bir damızlık sorunu da yaşanmayabilir. Böylesi kolaycı bir stratejidir. Uçaktan-maydanoza hemen her konuda düşünülüp, oluşturulabilir. İlk bakışta, ulusal değilse de, kimi bireysel çıkarılara çok uyumlu da gelebilir. Hatta, istenirse, daha da ileri gidilebilir. Bizi; çalışıp bilgi ve teknoloji üreten ve sürekli geliştiren ülkelerin: "ÜRETME-TÜKET" öğütünü koşulsuz benimsemeye kadar da götürebilir.

Ancak, ülkemizin giderek artan nüfusu, iş-üçraş gereksinimi, ulusal çıkarları, bilimsel-teknik birikimi ve potansiyeli, her bakımdan çağdaşlaşma ülküsü yanısıra bugünkü ve gelecekteki konumu gözetildiğinde; dış kaynaklı bilgi ve teknolojiye hem yararlanılan, hem de onlara katkıda bulunan bir ülke olma idealini benimsememiz gerekir. Kastedilenler tavukçuluğa indirildiğinde; geleceğin Türkiye'sinin, hibrid damızlığı yetiştiren ve geliştiren, bugün olduğu gibi, diğer ülke damızlıklarına sürekli pazar olan değil, aynı zamanda uluslararası rekabet koşullarında, DAMIZLIKLARINA PAZAR ARAYAN VE DAMIZLIKLARI ARANAN bir ülke olmasına çalışılmalıdır. Böylesi bir öneri, (bizce geçici bir süre için) bazılarınca yersiz ve güncel ekonomik çıkarlarına aykırı da bulunabilir. Hatta, sıkça tanıdığı olduğumuz "TEKERLEĞİN YENİDEN İCADI" özdeyişiyle de küçümsenebilir. Oysa önerilen, pazar ekonomisi koşullarında, uluslararası işbirliğine ve rekabete açık, güncel bilgi ve teknolojiyle uyumlu ve hatta aşan nitelikte YERLİ TEKERLEK YAPIMI'ndan başka bir şey de değildir.

Özgün hibrit yetiştiriciliğine, yatırım gereksinimi aşırı yüksek, teknik bakımdan başarılması güç ve karmaşık bir uğraş gözüyle bakılmamalıdır. Genetik yünden, işe sıfırdan başlanması gibi bir durum ve zorunluluk da yoktur. Öte yandan, başta yıllık hibrit civciv tüketimi yüksek, ENTEGRE özel tavukçuluk girişimleri (şirketler ve üretici birlikleri) olmak üzere; birçok yüksek üretim kapasitesi kuruluşun teknik-ekonomik çıkarlarına, sürekli ithale kıyasla, daha uygun gelmesi de olasıdır. Ayrıca onların iç ve dış pazarlarındaki ticari paylarını büyütme hedeflerini önemli ölçüde ve sınırsız biçimde destekleyebilir.

Özetle;

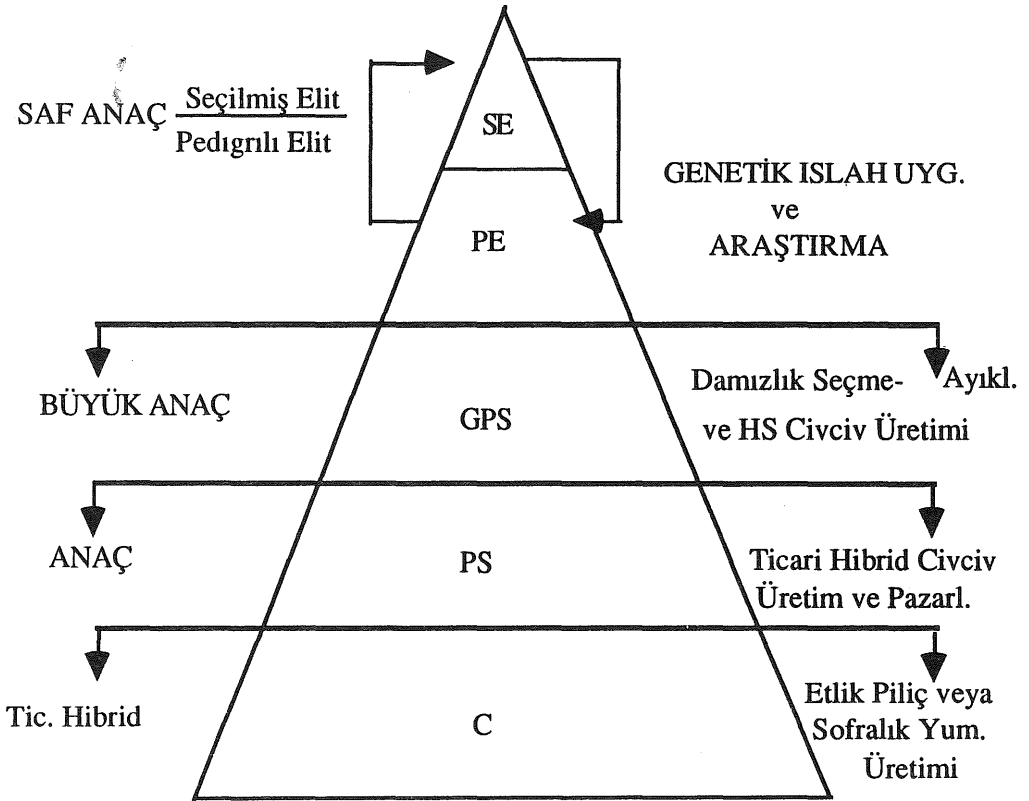
TÜRKİYE tavukçuluğunda bugüne kadar kaydedilen gelişmeler yüzgüldürücüdür. Bununla ÖĞÜN'ebiliriz. Tavukçuluğumuzun gelecekte daha başarılı olması için, ÇALIŞmalıyız. Özgün hibrit yetiştiriciliği yapabileceğimizde de inanıp GÜVENmeliyiz.

TİCARİ HİBRİD CİVCİV ÜRETİMİ

(Yetiştirme Kademeleri ve Başlıca Teknik İşlemler)

YETİŞTİRME KADEMELERİ

BAŞLICA TEKNİK İŞLEMLER

EXPECTED GENETIC PROGRESS TO 2007*

(2007 YILINA KADAR BEKLENEN GENETİK İLERLEME)

Characteristic (Özellik)	Current Performance (Güncel Performans)	Annual Improvement (Yıllık İlerleme)	Projected for 2001 (2001 yılı hedefi)	Projected for 2007 (2007 yılı hedefi)
Liveweight to 42 days (g) (42. yaş günü Canlı Ağı.)	2425	55-60	2650	3000
FRC to 2 kg. (2 kg. C.Ağ.da Y. Yararlanma)	1.63	0.04-0.05	1.50	1.25
Eviscerated Yield % (Kesim Randımanı)	69.5	0.20-0.25	70.3	71.5
Breast Meat Yield % Göğüs Eti Verimi)	16.1	0.25-0.30	17.3	19.1

* Ross Breeders Bulletin, No: 17, November, 1997.

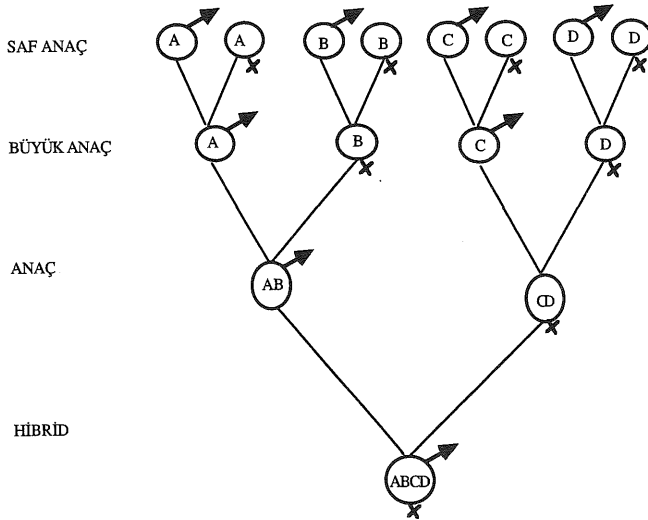
HİBRİD CİVCİV ÜRETİMİ

(Hatlar, Soylar ve Çiftleşme Düzeni)

YETİŞTİRME KADEMELERİ

BABA HATTI

ANA HATTI

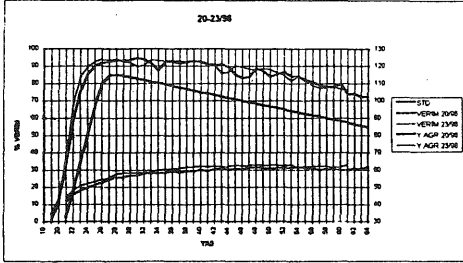
**YERLİ VE YABANCI TİCARİ HİBRİDLERİN EŞ ZAMANLI NİSBE
PERFORMANSLARI (DÜZGÜNEŞ, 1985)**

ETLİK PİLİÇ ÜRETİMİ			
<u>CANLI AĞIRLIKLAR</u>			
HİBRİDLER	6. HAFTA	8. HAFTA	YEMDEN YARARLANMA
YERLİ	100.0	100	100
YABANCI -1	101.2	100.8	101.4
YABANCI -2	95.0	96.5	94.7
YABANCI -3	88.7	91.0	96.6

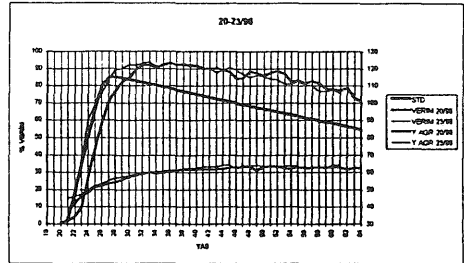
SOFRALIK YUMURTA ÜRETİMİ			
<u>YUMURTA VERİMİ</u>			
HİBRİDLER	YAŞAYANLAR	TAVUK/KÜMES	YUMURTA AĞIRLIĞI
Kahverengi Yumurtacılar			
YERLİ -1	100.0	100.0	100.0
YERLİ -2	94.8	93.3	105.2
YABANCI -1	109.7	100.0	108.0
YABANCI -2	102.8	97.9	106.3
Beyaz Yumurtacılar			
YERLİ- 1	100.0	100.0	100.0
YERLİ- 2	94.9	89.7	105.1
YABANCI- 1	96.5	93.0	100.7

KÖY-TÜR KAHRERENĞİ YUMURTACI PEDİĞRİLİ ELİT SÜRÜLERİ
(1996 S14 KUŞAĞI)

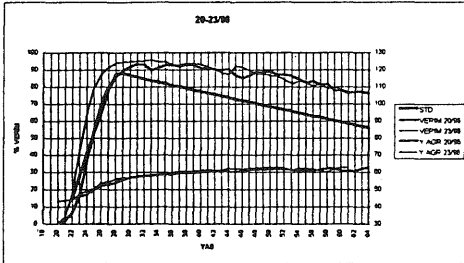
I

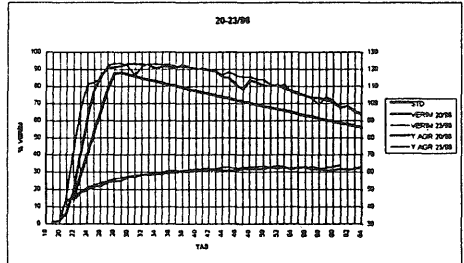
II

III

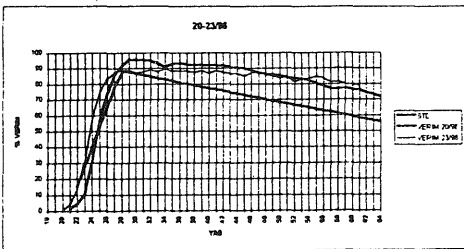

IV

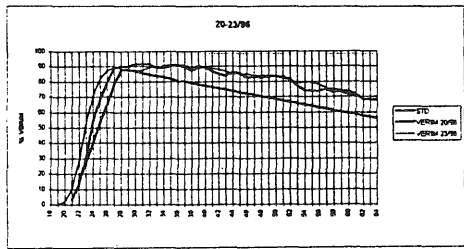

ELİT DESTEK SÜRÜLERİ

V

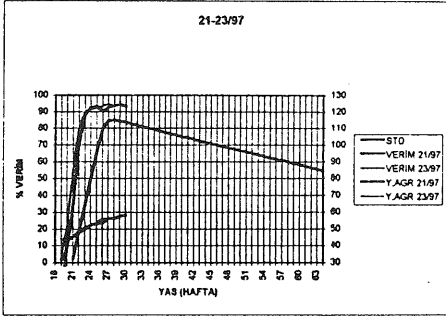

VI

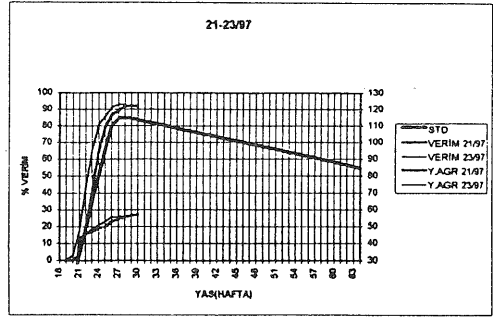

KÖY-TÜR KAHVERENGİ YUMURTACI PEDİGRİLİ ELİT SÜRÜLERİ (1997 S16 KUŞAĞI)

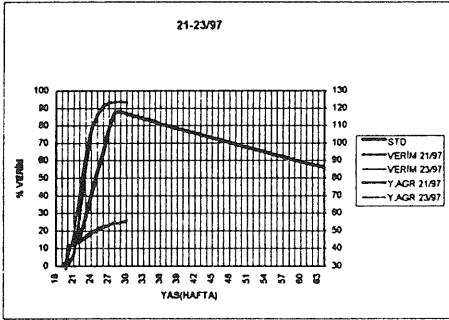
I

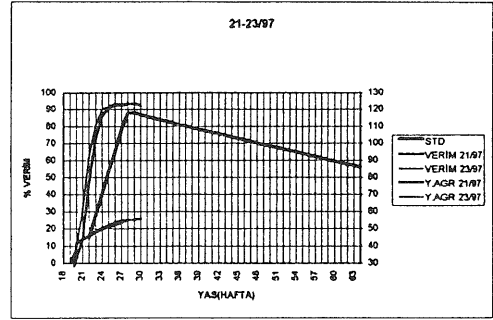
II

III

IV

Ö Z E T

HİBRİT

- ENDÜSTRİYEL TAVUKÇULUĞUN TEMELİDİR.
- GERİSİNDE ANAÇ-BÜYÜK ANAÇ-SAF ANAÇ VARDIR.
- KALITSAL YAPIYI VE NİTELİĞİ SAF ANAÇ BELİRLER.
- GEREKSİNİM ARTMAKTA, İTHALATLA KARŞILANMAKTADIR.
- İTHALAT AKSATILMADAN SÜRÜDÜRÜLMELİDİR.

ÖZGÜN HİBRİD YETİŞTİRME:

- YETERİNCE ELE ALINMAMIŞTIR.
- TÜRKİYE TAVUKÇULUĞUNUN PAZAR EKONOMİSİ VE ULUSLARARASI REKABET KOŞULLARINA UYUM GÜCÜNÜ ARTIRACAKTIR.
- YÜKSEK ÜRETİM KAPASİTELİ ÖZEL TİCARİ KURULUŞLARCA (ENTEĞRE ŞİRKETLER VE ÜRETİCİ BİRLİKLERİ) BAŞLATILMASI ÇIKARLARINA OLACAKTIR.
- TEKNİK BAKIMDAN BAŞARILMASI GÜÇ VE KARMAŞIK DEĞİLDİR.
- BAŞARI İÇİN GEREKLİ BİLİMSEL-TEKNİK BİRİKİM VE POTANSİYELİMİZ VARDIR. BUNA İNANILMALI VE GÜVENİLMELİDİR.

BEŞİNCİ OTURUM

HAYVANSAL ÜRÜNLER SANAYİ VE ÖZELLEŞTİRME

BAŞKAN

Ahmet ARSAN
(SET-BİR Yönetim Kurulu Başkanı)

SUNUŞLAR

Hayvansal Ürünler Sanayi ve Beklentileri
Kaya TOKMAKÇIOĞLU
(Van-Et A.Ş. Genel Müdürü)

Kırmızı Et Üretim ve Pazarlama
Doç. Dr. Aydın ÖZTAN
(H. Ü. Gıda Mühendisliği Bölümü)

Tavuk Eti ve Yumurta Üretim ve Pazarlama
Prof. Dr. Ahmet ERKUŞ
(A. Ü. Ziraat Fakültesi)
Yüce CANOLAR
(BESD-BİR)

Süt Üretim ve Pazarlama
Prof. Dr. Celalettin KOÇAK
(A. Ü. Ziraat Fakültesi)

Ahmet ARSAN
(Yaşar Holding - İZMİR)

Özelleştirmenin de Sınırları Vardır
A. Güneş OKTAY
(Ziraat Yüksek Mühendisi)

HAYVANSAL ÜRÜNLER SANAYİ ve BEKLENTİLERİ

Kaya TOKMAKÇIOĞLU

Van-Et A.Ş. Genel Müdürü

Sayın Başkan, Değerli Konuklar,

Hayvancılığımızda yaşanan ciddi kriz ve paralel olarak sektörümüzde yaşanan sınırları Ziraat Mühendisleri Odamızın katkıları ile tekrar gündeme getirmiş bulunmaktayız.

Öncelikle hayvansal ürün denilince akla ne geliyor onu değerlendirmeli: bana göre sağlık, hijyen, sağlıklı güçlü yeni nesiller, bu kadar önemli olan bir sektörün bu kadar yalnız, başıboş bırakılmasına akıl sır ermiyor. Görevim itibarıyla, hem üretici, hem besicisi, hem de işleyici olmam nedeni ile sektördeki tüm problemler ile içiçe yaşamaktayım. Bu sektörü dönülmez bir darboğaza getirmeden çözümlerin bir an önce yürürlüğe konulması açısından, çok konuşulan, çok tartışılan, artık herkesçe bilinen bu problemleri tekrar vurgulayacağım.

Sektörde iki ana sorun bulunmaktadır:

- 1) Hammadde sorunu
- 2) Hijyen çerçevesinde ruhsatlandırılan tesislerin karşılaştığı haksız rekabet.

Bu sanayinin ana sorunu öncelikle hammadde eksikliği ve kalitesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısı ile sektörün ana problemi hayvancılığın kötüye gitmesi ve sahihsizliğidir. Bu konuda çok uzun konuşmak mümkün ancak ben çok kısa olarak birkaç probleme değineceğim ki bu problemlerin doğru bir yöne oturtulması halinde, hayvancılığın dolayısı ile bağlı sektörlerin belirli bir dönem içinde sağlık bir yapıya ulaşacağı inancındayım.

Ülkemizde, hayvancılıkla ilgili tüm kesimlerin, mutabakatı ile oluşmuş hayvancılık politikası bulunmamaktadır. Ana problem de buradan kaynaklanmaktadır. Hayvancılığın gelişmesi için uzun vadeyi kapsayacak politikaların değiştirilmemek üzere bir devlet politikası olarak yürürlüğe konulması gerekmektedir.

Türkiye hayvancılığın önemini 1925 yıllarında kabul etmiş ve Karacabey Harasını kurmuştur. 1928 yılında Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu çıkarılmıştır. 1928 yılında, bugün hayvancılıkta bizden kat kat ileride olan ülkelerin o zaman gündeminde bile olmayan yapay tohumlama dünyada Rusya'dan sonra Türkiye'de 2. olarak yapılmıştır.

Politikalar kısa, orta ve uzun vadeli olarak belirlenmelidir. Kısa vadeli tedbirlerden kesinlikle vazgeçilmelidir. Örnek olarak, bundan evvel hayvancılığımızda ciddi sınırlar yaratan kasaplık canlı hayvan ve et ithalatını göstermek mümkündür. Kasaplık canlı hayvan ve et ithalatı hem sağlık hem de sektörün gelişmesi açısından son derece

tehlikelidir. Bugün iç piyasada ciddi bir arz sıkıntısı yaşanmaktadır. Fiyatlar yükselme trendine girmiştir. Et açığını kapatmak açısından tekrar ithalata mecbur kalmamak için bölgelerin özellikleri de gözönüne alınarak, süratle projeler geliştirilmeli ve uygulamaya konulmalıdır. Burada altını çizerek vurgulamak istediğim ayrı bir husus var: Et fiyatlarındaki artışa paralel olarak, besicinin tüm girdileri de artmaktadır. Bu nedenle et fiyatlarının artmasını, besiciliğin gelişmesi olarak görmek tamamen yanlıştır. Dünyanın hiçbir yerinde devletin destek ve müdahalesi olmadan, hayvancılık sektörünün başarılı olması mümkün değildir.

Ülkemizde üretimin olduğu Doğu ve Güneydoğu Bölgesi ile ilgili birkaç kısa bilgi sunmak istiyorum.

Malumlarımız olduğu üzere Doğu ve G.Doğu Anadolu Bölgemizin en büyük geçim kaynağının hayvancılık olduğu ve hâlâ da bu bölgelerin, Türkiye'nin hayvancılık deposu olduğu ifade edilmektedir. Ancak üzümlük ifade etmek istiyorum ki, bugünlerde güvenlik veya ekonomik sebeplerden dolayı Doğu ve G. Doğu Anadolu'daki hayvancılık potansiyeli son derece azalmış, Orta Anadolu hatta Batı Anadolu Bölgelerinde daha rantabl hayvancılık yapılması nedeni ile bu potansiyel, bu bölgelere kaymaktadır, bilinçli besiciler göç etmektedir. Günümüzde hayvancılık, et sanayilerinin gelişmesi nedeni ile, sadece hayvan varlığı ile ölçülmemekte, hayvan ırkı ve randımanı da son derece önem taşımaktadır. Bölgede özellikle küçükbaş hayvan besiciliği, çayır ve mera besiciliği olarak yapılmaktadır. Son yıllarda yaşanan güvenlik sıkıntıları nedeni ile mera besiciliği tamamen ortadan kalkmıştır. Aynı zamanda, iç piyasada fiyatların komşu ülkelere nazaran daha avantajlı olması sebebi ile kaçakçılık ters oranda işlemeye başlamış ve ülkemize küçük ve büyükbaş canlı hayvan girişi başlamıştır. Bölgedeki koyun üreticisinin ana gelirinin canlı ihracat olduğu gözönüne alındığında, bu iki ana sebep küçükbaş hayvancılığına ciddi darbe vurmuştur. Elbette canlı hayvan ihracaatında GATT Anlaşması ile ilgili pürüzler vardır. Bölgede yaşanan göç olayları, yaylaların boşalması, büyükbaş hayvancılığına da büyük darbe vurmuştur.

Çok değil, bundan 10-15 yıl öncesine kadar Türkiye, özellikle bölgemiz, komşu ülkelere yapılan canlı hayvan ve et ihracatında birinci sırada yer almaktaydı. Şunu kabul etmek durumundayız ki; bölgede ister legal olsun, ister kaçakçılık yoluyla olsun, hayvancılık, bölge insanımızın ciddi bir geçim kaynağı idi. Ancak biraz evvel ifade ettiğim gibi, bugün komşu ülkelere yurdumuza kaçak hayvan ticareti önemli boyutlara ulaşmaktadır.

Komşu ülkelere 1991-1995 yılları arasında ülkemize önemli miktarlarda büyükbaş hayvan girişi olmuştur. Ancak 1995 yılından sonra Türkiye'deki fiyatların cazip olmaması nedeni ile büyükbaş hayvan kaçağı azalmıştır. Bugünlerde iç piyasadaki fiyatların artması nedeni ile büyükbaş hayvan girişinde de kıpırdanmalar olacağı inancındayım. Hayvan akışının tersine dönmesi hayvancılık politikalarının ve bölgemizde yaşanan sorunun öneminin bir göstergesidir. Kaçak hayvan girişinin yöredeki besicilere vurduğu

darbeye ek olarak daha büyüğünü, taşıdıkları hastalıkların çabucak yayılmasından dolayı ülkemiz hayvancılığına da vurmaktadır. 1991 yılından bu yana bölgede şap hastalığının önüne bir türlü geçilememektedir. Zaman zaman görülen veba hastalığının sonuçları hepimizce malumdur. 1991 yılının II. yarısında yaşanan sığır vebasası hastalığının hayvancılığımızda yarattığı tahribat, büyük ekonomik kayıplara neden olmuştur. Komşu ülkelerden yapılan bu hayvan trafiğı sınır ticareti olarak ifade edilmektedir. Söz konusu mal sınır ticaretine konu olan bir maldır. Ancak, legal olarak hiçbir işlem görmemektedir. Yani komşu ülkelerden yapılan bu hayvan ticareti kaçakçılıktan öteye gitmemektedir. Bu aşamada konunun moral değeri de dikkate alınmalıdır. Yöredeki, bilgi becerileri ve imkanlar çerçevesinde sadece hayvancılıkla geçimini sağlayacak insanlar yaptıkları besicilikten zarar ettikçe kazançlarını bu yoldan sağlamaya yönelmektedirler. Bir başka deyiş ile bu insanların üreticiliğe değil kaçakçılığa teşvik edilmektedirler.

Bölgedeki hayvancılığın gelişmesine engel olan önemli bir unsur da, bölgedeki canlı hayvan alımı yapan kurumların tek tek yok oluşudur. Son yıllarda, özelleştirme politikaları çerçevesinde satışı yapılan bölgedeki kombinalar, maalesef ki çalışmamaktadır. Bu da bölgedeki üreticide, sağlıklı bir pazar endişesi doğurmaktadır. Zaten, yaptığı üretimden dolayı kâr etmeyen besici, bu pazar endişesi nedeni ile de besicilikten çekilmektedir.

Yem bitkilerine son derece önem verilmelidir. Kaba yem yeterli değildir. Samana endeksli hayvancılık yapılmaktadır. Silaj, kaba yem, yem ve yem maddesi üretimi desteklenmelidir. Sadece kendi ihtiyacı için yem bitkisi üretimi yapan üreticiler dışında bu üretimi büyük alanlarda ticari olarak yapacak kişi veya kuruluşlar da desteklenmelidir.

İslah ve sağlık çalışmalarına da yeterli derecede önem verilmelidir. Melezleme çalışmaları hızlandırılmalıdır.

Çevre ile uyum içinde olan genotipler seçilmelidir.

Damızlık talebinin karşılanması için öncelikle iç kaynaklara yönelinmelidir.

Yörelere uygun kültür ırkları seçilmeli ve projeleri üstlenebilecek işletmeler belirlenmelidir.

Mutlaka pazarın talep ettiği kalitede mal üretimi için besici yönlendirilmelidir.

Soy kütüklerinin ciddi bir organizasyon içerisinde tutulması gerekmektedir.

Hayvan hastalıkları ile ilgili olarak yapılan mücadelede malesef arzulanan gelişme elde edilememektedir. Hayvan hareketlerinin denetlenmesi, kaçak hayvan girişinin önlenmesi gerekmektedir. Unutmamak lazım ki, sadece şap hastalığından yılda 5 trilyon TL. zarar edildiğı ifade edilmektedir.

Üreticimiz ve besicimizin örgütsüzlüğü sorunun en büyük nedenlerinden biridir.

Üretici ve besicimiz örgütsüz olması nedeni ile problemlerini yetkili organlara taşımakta sıkıntı çekmektedir. Bugün Batı Bölgelerimizde üretici birlikleri kurulmakta ve yavaş yavaş seslerini duyurmaktadırlar. Bu tür birliklerin kurulması teşvik edilmelidir.

Sadece üretimde örgütlenme de yeterli değildir. Pazarlamada da örgütlenme gerekmektedir. Bu örgütler aracılığıyla içerisinde mutlak surette besicilerin eğitilmesi gerekmekte ve günün teknolojisi bu örgütler aracılığıyla besicilere aktarılmalıdır. Meslek kuruluşlarının yasaları çıkarılmalı, üretici ve sanayicinin etkin rol oynadığı, kararname hazırlama yetkisine sahip bordlar kurulmalıdır.

Tarım Teşkilatımız yetersiz kalmaktadır. Tarım Teşkilatımızın elindeki imkânlar yok denecek kadar azdır. Bu imkânlar ile bu Teşkilattan görev beklemek mümkün değildir.

Sorunun büyüklüğünü gösterecek ve çözüm için bizi yönlendirecek doğru bilgi kaynağı bulunmamaktadır. Kabul etmemiz gerekir ki, hayvancılık sektöründe sağlıklı kaynak maalesef yoktur, eldeki bilgiler ile çok sağlıklı kararlar almak mümkün değildir. Bu konuda ciddi çalışmalar yapıp doğru veriler tesbit edilmelidir.

Şu anda Türkiye'de uygulanan krediler ve bu kredilerin faizleri hayvancılık sektörüne uygun değildir. Bu faizlerle sağlıklı besicilik yapmak, bilhassa benim bölgemde mümkün değildir. Krediler zamanında ve yeterli olarak verilmelidir. Geç ve yetersiz verilen kredi, sadece heba olur. Türkiye'de bölgeler itibariyle çok ciddi farklılıklar yaşanmaktadır. Coğrafi yapı, pazara uzaklık, bitki üretimi, eğitim, insanların beklentisi... daha birçok değişik faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin hepsi gözönüne alınarak projeler hazırlanmalı ve kredi faizleri ve kredilerin geri ödeme koşulları, bu farklılıklar gözönüne alınarak belirlenmelidir. Ancak bu yol ile bölgeler arasındaki farklılığı önlemek mümkün olacak ve Doğu'dan Batı'ya besici göçü önlenecektir. Eğer kredilendirmedeki özkaynak, faiz oranları gibi finansın önemli unsurlarında bölgeler itibariyle farklılıklar yaratılmaz ve Türkiye'de tüm bölgelerde hayvancılığın aynı destekleme politikalarında yapılması düşünülüyor ise bu Doğu ve G. Doğu Anadolu bölgelerindeki üreticiler için ciddi bir haksızlıktır. Bu şartlarda bu bölgelerde hayvancılığı geliştirmek mümkün olmayacağı gibi göçü önlemek ve sağlıklı istihdam sağlamak da mümkün olmayacaktır.

Özelleştirmeye hiç bir zaman için karşı olmadık. Ancak, bölgelerimiz itibariyle kamu kuruluşlarının görevleri de ayrıdır. Bugün, yeteri kadar çalışan özel sektör kesimhanesi bulunan bir bölgede elbetteki kamu kesimhanelerinin özelleştirilmesi gerekmektedir. Ancak, kendi bölgemizde insanlarımızın bilgi ve becerileri, coğrafi yapımız nedeni ile geçimin sadece hayvancılıktan elde edilebileceği, kalıcı ve gerçek istihdamın ancak ve ancak hayvancılık yolu ile sağlanabileceği gözönüne alındığında bu kamu kesimhanelerinin asli görevlerini yapmadan, yani hayvancılığı geliştirmeden, rayına koymadan, üretim sistemlerini oturtmadan, ortadan kalktığını üzülerek görmekteyim. Önümüzdeki yakın dönemlerde hem güvenlik hem ekonomi açısından, bu kuruluşların görevle-

rini yapmadan elden çıkarılmasının ve şu anda çalıştırılmamasının acılarını daha çok çekeceğiz. Bu kuruluşların çok sağlıklı çalıştırılmaması ayrı bir sorundur. Ancak, dünyanın her yerinde hayvancılığın ve et sanayiinin geliştirilmesinde devlet, bu sektörü koruma altına almaktadır.

Bilindiği üzere, özellikle bölgemizde, bir kısım tüccarın alım yaptıktan sonra ortadan kaybolması, besicilere büyük darbe vurmaktadır. Yörede özel sektör kesimhanelerinin kapanmış olması, özelleştirilip çalıştırılmayan EBK Kombinaları dışında kalan EBK Kombinaları da istenilen seviyede kesim yapamamaları, ciddi kuruluşlardan yoksun olan besiciyi bu tür tüccarlara yönlendirmektedir. Tüm bölgede sağlıklı bir çalışma içerisinde olan tek bir tesis bulunmaktadır. O da Van-Et'tir.

Biraz evvel ifade etmeye çalıştığım üzere Türkiye'deki hayvansal ürünler sanayinin ana problemi hammaddedir, yani Türkiye'deki hayvancılıktır. Ancak, ikinci önemli problem de kurallara uygun olarak çalışan vergisini ödeyen, ekonomiye katkıda bulunan tesislerin karşılaştıkları haksız rekabettir.

Türkiye'de et sanayiinin çalışma standartlarını ve işleyişini gösteren kanunlar ve yönetmelikler bulunmaktadır. Bir dönem için 2678 sayılı kanun ile bu çalışmalar düzenlenmiş, ancak, 19 Ağustos 1996 tarihinden itibaren 560 sayılı Kanun Hükmünde Kararname çerçevesinde, Kırmızı Et ve Et Ürünleri Üretim Tesislerinin kuruluş, açılış, çalışma ve denetleme usul ve esaslarına dair yönetmelikle sözkonusu sanayimiz denetlenmeye çalışılmaktadır. 2678 sayılı yasa ile izin verilen (geçici olanlar dahil) 72 adet kuruluş bulunmaktadır. Üzülerek ifade etmem gerekiyor ki, bu 72 adet kuruluşun hepsinin, bu yönetmelikler çerçevesinde çalışabilmesi mümkün değildir. Hele kamuya ait kuruluşların çalışmalarının bu yönetmelikle hiçbir ilgisi yoktur.

Et sanayii, halkın sağlığı açısından ciddi denetime tabi tutulması gereken bir sanayiidir. Ancak, sözkonusu kuruluşlarda hem kanunlar çerçevesinde, hem de hijyen açısından yeterli çalışmanın olduğu inancında değilim. Elbette bir yanda tüm hijyen koşullarına uyan ve sözkonusu kanun çerçevesinde çalışan tesisler, diğer yanda belgeli ve belgesiz çalışan ve hiçbir hijyen standardına önem vermeyen tesisler arasında ciddi bir haksız rekabet yaşanmaktadır.

Burada ciddi bir kayıt dışı ekonomi bulunmaktadır. Kaçak kesimler, kaçak imalat, faturasız satışlar, ciddi bir vergi kaybına yol açmaktadır. Unutulmamalıdır ki; devlet tarafından çizilecek hayvancılık politikalarını uygulayacak kurumlar şu anda ciddi bir haksız rekabet içinde bulunan bu kurumlardır. Kendi hammaddesini temin etmek mecburiyetinde olan bu kurumlar, hayvancılık sektöründe uygulanacak olan politikalarda görev alma mecburiyetindedirler. Bugün 560 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile üretim yapan tesisler tekrar ciddi bir kontrolden geçirilmekte ve ruhsatlandırılmaktadır. Bu ruhsatlandırılmada gösterilecek titizlik hem halk sağlığı için son derece önemli olup, hem de gerçek üreticilerin mağdur olmasını önleyecektir.

Değerli Konuklar,

Konu ile ilgili kesimlerin biraraya gelip sağlıklı bir politika oluşturduğu takdirde, yıllardır ifade etmeye çalıştığımız ve içinde yaşadığımız sorunların önemli bir bölümünün kısa vadede çözüme ulaşacağına inanıyor ve bu sempozyumun Türkiye hayvancılığı için hayırlı olmasını dileyerek saygılar sunuyorum.

HAYVANSAL ÜRETİMDE ENTEGRASYON MODELLERİ

(Tarım-Sanayi-Ticaret)

KIRMIZI ET ÜRETİM ve PAZARLAMA

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

H.Ü. Gıda Mühendisliği Bölümü

GİRİŞ

Kişi başına yıllık kırmızı et tüketimi yaklaşık 24 kg olup, ayrıca yaklaşık 8 kg kadar da beyaz et tüketilmektedir. 1990 sonrası özelleştirme politikası ile birlikte devlete ait Et ve Balık Kurumu'na bağlı kombinaların satılmasından sonra kırmızı et üretimi özel kombinalar ile belediyelerin elindeki izinli veya izinsiz kesim yerlerine kalmıştır. 1980 sonrası getirilen teşvikler ile özel kombinaların açılması başlamış, ancak gerek yıllardır uygulanan yanlış hayvancılık politikaları ve gerekse bitmeyen hastalıklar ve son yıllarda ortaya atılan BSE gibi hayvandan insana geçtiğinden şüphelenilen hastalıklar nedeniyle beklenen düzeyde gelişmemiştir. Hayvancılığımızın gelişiminin hızlandırılması, hayvanlarımızdan istenilen seviyede verim alınması, dolayısıyla ulusal ekonomimize daha fazla katkıda bulunulması, insan sağlığının korunmasına yardımcı olunması; hayvan sağlığının korunmasını ve hayvandan insana geçen hastalıkların önlenmesini gerektirmektedir. Ülkemizde 16 hastalık ihbarı mecburi hastalık statüsündedir. Bunlar; sığır vebası, şap, şarbon-antrax, sığır tüberkülozu, koyun ve keçi çiçeği, raum, durin, sığır brusellozu, koyun ve keçi brusellozu, tavuk vebası, newcastle, tavuklarda salmonelloz, kuduz, at vebası, mavi dil, uyuz gibi hastalıklardır.

Hayvan hastalıklarının yayılışında komşularımızdan kaçak hayvan girişi, yasal ithalat ve yurt içi hayvan hareketlerinin önemi büyüktür. Yurtiçi hayvan hareketlerinde hayvanlardan nakil şahadetnamesi istenmektedir. Tarım ve Köyışleri Bakanlığı hayvan hareketlerinin yoğun olduğu yollarda kontrol ve vize istasyonları oluşturmuştur. Ancak bu istasyonlar üreticiye yeterince duyurulmadığı için halen etkin çalışmamaktadır.

Ülkemizin canlı hayvan, et ve et ürünleri ihracat ve ithalatı 12 sınır kapısından yapılmaktadır (Ağrı-Gülbulak, Edirne-Karaağaç ve İpsala, Gaziantep-İslahiye, Kilis-Öncüpınar, Hatay-Cilvegözü ve İskenderun, İçel, İzmir, Kars-Akkaya, Van-Özalp, Şırnak-Habur).

Hayvan alım-satımı Tarım ve Köyışleri Bakanlığınca işletilen 22 hayvan parkı ve 59 yerel pazarda yapılmaktadır. Belediyelerin bu gibi hizmetleri yaygınlaştırması önerilmelidir. Bu sayede hayvan hareketleri tamamen kontrol altına alınabilecektir.

Hayvansal ürünlere ilişkin pazarlama hizmetleri ülke genelinde sağlıklı koşullarda yapılan kesimlere dayanmaktadır. Kaçak kesimlerde toplum sağlığı için gerekli hijyenik koşullar sağlanamadığı gibi, yan ürünler de değerlendirilememekte, ayrıca erken kesimler ekonomik kayıplara yol açmaktadır.

Büyükbaş ve küçükbaş hayvan kesimi, karkas parçalama ve mamul madde üretimi yapan 112 entegre et tesisi, 820 Belediye mezbahası, 68 adet et depolama tesisi, 67 adet et ürünü üretim tesisi mevcuttur. Gıda sanayii sektörel dağılımında 24.320 işletme içinde et ve et mamulleri işletmeleri 1160 adet olup, dördüncü sırada yer almaktadır. Kurulu kapasite 2.473.122 ton/yıldır. Şu andaki kapasite kullanımı ise en iyi tahminle % 40 dolaylarındadır.

Kesim yerlerinde kapasite kullanımı mevsime bağlı değişiklik göstermektedir. Kış mevsiminde tam kapasite ile çalışan bazı işletmelere rastlansa da, yazın çoğu işletmeler kapılarına kilit vurmaktadırlar.

Et ve et ürünleri pazarlaması ürünün ilk üreticiden son tüketiciye ulaşıncaya kadar olan aşamalarının tümünü içine alan bir sistemdir. Et eldesinden sonra parçalanması, sökülme ve açım işlemleri, ürüne işlenmesi, ambalajlanması, depolanması ve taşınması aşamalarında önemli kritik noktalar mevcuttur. Ancak bu aşamalardan olumlu puanlar alarak geçen ürün kalite standartlarına uygun olabilmektedir. Tüketici et ve et ürünleri talebi oluştururken sadece fiyat ile ilgilenmemekte, kalite öğelerine de dikkat etmektedir. Öyleyse kalitenin sağlanması pazarlamada önemli bir noktadır. Et ve et ürünlerine olan talep sabit kalmamakta, bir yandan gelir düzeyindeki iyileşme, sosyal statü ve yaşamdaki değişimler et ve et ürünlerine olan talebi artırmaktadır.

Ülke hayvancılığını geliştirmeyi amaçlayan damızlık hayvan ve et ihtiyacını gidermek üzere besi hayvanı ithalatı uzun bir dönem yapılmasına rağmen amacına ulaşmamış, fakat değişik hastalıkların ülkemize girmesine neden olmuştur. Önceleri doğrudan Bakanlık tarafından yürütülen ithalat işlemleri daha sonra özel şirketlere devredilmiş, dolayısıyla kontrol hizmetleri de aksamıştır. Canlı hayvan ve hayvansal ürün ithalatı ülke hayvancılığını tehlikeye sokucu nitelikte olmamalıdır.

Gerek iç pazar ve gerekse dış pazarların talebini karşılamak için, modern entegre tesislerin sayısını artırmak ve küçük işletmeler yerine orta ve büyük ölçekli işletmelerin açılmasını teşvik etmek üretici, işletmeci, sanayici ve tüketici açısından yararlı görülmektedir.

ET ARZI İLE İLGİLİ PARAMETRELER

Et üretimi ile ilgili verilere bakıldığında 1984-85 yılları arasında önemli farklılıklar görülmektedir (Tablo 1). 1984 yılında mevcut sığır sayısı 14.099.000 baş iken, 1985 yılında DİE tarafından 12.410.000 baş olarak ilan edilmiştir. DİE o yıllarda bu azalmanın kabul edilen varsayımlar ve veri toplama sisteminden kaynaklandığını açıklamış, bazı uzman kuruluşlar ve siyasi partiler hayvancılığın battığını savunmuş, zamanın ilgili

Bakanlığı ise yaklaşık % 12'lik azalmanın yürütülen hatalı hayvancılık politikalarından geldiğini bir türlü kabul etmemiştir.

Bu olay zamanın Tarım Bakanı ile DİE Başkanı'nın arasını açmış ve DİE için hayvancılık sektöründe veri açıklama yasağı getirilmiştir. Bütün bu önlemlere karşın 1985-1995 yılları arasında da görüntü değişmemiştir.

Tablo 1: Et Üretimi ile İlgili Parametreler (FAOSTAT©, 1997)

	1980	1984	1985	1990	1995
Sığır Toplam (baş)	15.567.000	14.099.000	12.410.000	12.573.000	11.901.000
Kesilen (baş)	2.187.590	3.080.843	2.646.953	3.041.350	2.089.000
Sığır ve Dana Eti Üretimi (ton)	130.380	384.797	318.164	360.704	292.450
Kesim Potansiyeli (%)	14.1	21.9	21.3	24.2	17.6
Karkas Ağırlığı (Kg)	60	125	120	119	140
Manda Toplam (baş)	1.040.000	758.000	544.000	429.000	305.000
Kesilen (baş)	94.950	112.561	105.133	82.880	40.000
Manda Eti Üretimi (ton)	10.660	16.595	14.729	11.445	5.665
Koyun Toplam (baş)	46.026.000	48.707.000	40.391.000	43.647.000	35.646.000
Kesilen (baş)	18.720.000	24.160.000	24.300.000	23.400.000	21.000.000
Koyun ve Kuzu Eti Üret. (ton)	239.400	306.600	309.500	304.000	273.000
Kesim Potansiyeli (%)	40.7	49.6	60.2	53.6	58.9
Karkas Ağırlığı (Kg)	12.8	12.7	12.7	13.0	13.0
Keçi Toplam (baş)	18.775.000	16.732.000	13.100.000	11.942.000	9.564.000
Kesilen (baş)	3.830.000	4.600.000	4.700.000	4.900.000	4.750.000
Keçi ve Oğlak Eti Üretimi (ton)	52.600	69.000	70.500	66.000	61.300
Tavuk Eti Üretimi (ton)	240.163	275.018	273.310	401.658	490.000
TOPLAM ET ÜRETİMİ (ton)	687.974	1.067.385	1.002.664	1.160.869	1.142.558

1985 yılında 12.410.000 baş olan sığır sayısı, % 4.1'lik azalma ile, 1995'de 11.901.000 başa inmiştir. Hayvan mevcudundaki iniş mandada, koyunda ve keçide de farklı değildir. 1984-1995 yılları arası fark manda mevcudunda % 60, koyunda % 27, keçide % 43 dolaylarındadır.

Buna bağlı olarak kırmızı et üretiminde de önemli düşüşler gözlenmektedir. 1984 yılında 384.797 ton sığır eti, 16595 ton manda eti, 306.600 ton koyun eti ve 69.000 ton keçi eti olmak üzere toplam 792.367 ton kırmızı et üretilirken, 1995 yılında 292.450 ton sığır eti, 5.665 ton manda eti, 273.000 ton koyun eti ve 61.300 ton keçi eti olmak üzere

toplam 652.558 ton kırmızı et üretilmiştir. Yani üretim % 17.6 oranında azalmıştır. Buna karşın beyaz et üretimi % 77 artmıştır. Bu sayede toplam et üretimi 1984'de 1.067.385 ton iken 1995 yılında % 7'lik bir artışla 1.142.558 ton'a ulaşmıştır.

Hayvan mevcudu ve et üretiminde görülen bu çarpıklıklar ülkemizin et ihracat ve ithalat dengesinde de kendisini göstermektedir (Tablo 2). 1984 yılında 140.993 ton et ihraç edilip, toplam 140.191.000 \$ kazanılırken, dış ticaret dengesi 1995 yılında 390.144.000 \$ açık vermiştir. 1991-1994 yılları arası yıllık 150.000 ton kırmızı et ithal edilirken önce hormonlu et, daha sonra Deli Dana rizikosunu nedeniyle 1995 yılında 77.166 ton sığır eti ithal etmiştir.

Tablo 2: Türkiye'de Et İhracat ve İthalatı (FAOSTAT©, 1997)

	1980	1984	1985	1990	1995
Sığır Eti İhracat (ton)	0	12.696	3.786	55	24
Sığır Eti İthalat (ton)	0	629	27.539	9.368	41.493
Sığır Eti Farkı (ihracat-ithalat) (ton)	0	+12.067	-23.753	-9.313	-41.469
Sığır Eti Kemiksiz İhracat (ton)	0	0	392	240	12
Sığır Eti Kemiksiz İthalat (ton)	0	0	9.938	405	3.609
Sığır Eti Kemiksiz Farkı (ton)	0	0	-9.546	-165	-3.597
Koyun Eti İhracat (ton)	5.593	51.683	35.050	7.165	2.673
Koyun Eti İthalat (ton)	0	90	702	53	177
Koyun Eti Farkı (ton)	+5.593	+51.593	+34.348	+7.112	+2.496
Toplam Et İhracat (ton)	8.016	71.095	45.710	8.606	8.372
Toplam Et İthalat (ton)	0	719	41.161	10.295	46.507
Et Dış Ticaret Farkı (ton)	8.016	+70.376	+4.459	-1.689	-38.135
Et İhracat (\$)	20.635	140.993	86.683	21.255	17.279
Et İthalat (\$)	0	802	42.326	14.435	77.166
Et Dış Ticaret Farkı (1.000 \$)	20.635	+140.191	+44.357	6.820	-59.887
Canlı Hayvan İhracat (1.000 \$)	10	18.353	2.597	0	0
Canlı Hayvan İthalat (1.000 \$)	4.187	1.511	371	103.736	330.257
Canlı Hayvan Dış Ticaret Farkı (1.000\$)	-4.177	+16.842	+2.226	-103.736	-330.257
Toplam Et Dış Ticaret Farkı (1.000 \$)	+16.458	+157.033	+46.583	-96.916	-390.144

Piyasadaki et arzı değişimi de 1985-1995 yılları arasında oldukça farklılaşmıştır (Tablo 3). Farklı türlerdeki üretim, ihracat ve ithalat verilerine bakıldığında 1985 yılında % 37 sığır eti, % 35 koyun ve keçi eti ve % 28 tavuk eti tüketilirken, 1990 yılında bu oranlar % 33, % 31, % 36 ve 1995 yılında % 29, % 28 ve % 43 olarak hesaplanmıştır. Sığır etinde ithalatın üretime oranı 1985 yılında % 12 iken, 1995 yılında % 15.4'e yükselmiştir. Koyun etinde ise 1985 yılında üretimin % 9.2'sini ihraç ederken, 1995 yılında bu oran % 0.7'e düşmüştür.

Tablo 3: Farklı Yıllarda Piyasada Rastlanan Et Arzı Değişimi

(FAOSTAT©, 1997)

Et Türleri ve Kaynak	1985	%	1990	%	1995	%
Sığır-Dana Eti						
• Üretim	332.893		372.149		298.115	
• İthalat	39.962		9.887		46.033	
• İhracat	4.276		377		913	
TOPLAM	368.578	36.95	381.660	32.82	343.235	29.10
Koyun-Keçi Eti						
• Üretim	380.000		370.000		334.300	
• İthalat	702		53		177	
• İhracat	35.053		7.165		2.673	
TOPLAM	345.649	34.65	362.888	31.21	331.804	28.13
Kanatlı Etleri						
• Üretim	285.000		415.000		506.165	
• İthalat	0		203		47	
• İhracat	4.990		596		4.908	
TOPLAM	280.010	28.07	414.608	35.66	501.304	42.50
Diğer Etler Toplam	3.266	033	3.657	031	3.154	0.24
Toplam Et						
• Üretim	1.002.664		1.160.869		1.142.559	
• İthalat	40.664		11.096		46.886	
• İhracat	45.825		9.152		9.948	
TOPLAM	997.503	100.00	1.162.813	100.00	1.179.497	100.00

PAZARLAMADA FİYAT OLUŞUMU

Fiyat oluşumunda dikkat edilmesi gereken en önemli öge etin kimyasal kompozisyonudur. Burada iki önemli parametre görülmektedir. (Su/Protein Oranı ve Yağ/Protein Oranı). Etteki protein oranı 1 olarak alındığında 3.5'un altında kalan su oranı içeren etler veya 1'in üzerinde yağ içeren etler sanayi eti olarak değerlendirilmelidir. Veya diğer bir deyimle su:protein oran 3.5'un üzerinde, yağ:protein oran 1.0'in altında olan etler, karkas parçaları taze et olarak değerlendirmeye uygundur (Tablo 4).

Buna göre değerlendirme yapıldığında; sığır etinde karkasın arka tarafı, dana etinin tüm karkası taze et olarak değerlendirilirken, sığırdan ön karkas parçaları sanayi eti olarak değerlendirildiğinde daha fazla katma değer yaratılacaktır.

Tablo 4'deki fiyatlandırma oranlarına bakıldığında; sığır etinde bonfile için 100 birim fiyat iken kürek üstü 42, kaburga 30, döş 32 birim fiyat alabilmektedirler.

Karkas parçalarının da farklı fiyatlandırılması gerekir. Parçanın kemikli veya kemiksiz olması, su ve protein oranının yüksek, yağ oranının düşük olması, gril yapmaya, kızartmaya veya haşlamaya uygun olması gibi faktörler farklı fiyat oluşumuna yol açmaktadır.

Tablo 4: Parça Et Kimyasal Bileşimi ve Fiyat Oluşum Kriterleri

(FAOSTAT©, 1997)

Nem	Protein	Yağ	Su:Protein	Yağ:Protein	Fiyatlandırma	
	(%)	Protein=1		Oranı		
SIĞIR						
Bonfile	69.0	19.5	10.5	3.5	0.5	100
Bel	68.6	19.1	10.1	3.6	0.5	64
Pirzola	64.5	18.5	16.3	3.5	0.9	55
But	71.4	20.2	6.7	3.5	0.3	50
Şokum	69.9	20.0	9.3	3.5	0.5	50
Kürek üstü	64.8	19.1	15.2	3.4	0.8	42
Kaburga	60.1	18.2	19.9	3.3	1.1	30
Döş	58.6	16.2	23.8	3.6	1.5	28
DANA						
Bonfile	71.0	20.5	8.0	3.5	0.4	100
But-Kol	70.0	20.1	9.1	3.5	0.5	100
Sırt-Bel	69.8	20.2	9.0	3.5	0.4	100
Pirzola	68.4	19.5	11.4	3.5	0.6	65
KOYUN						
But (kemiksiz)	63.0	18.0	18.0	3.5	1.0	100
But (kemikli)						80
Pirzola (kemiksiz)	59.1	16.5	23.2	3.6	1.4	100
Pirzola (kemikli)						65
Kol (kemiksiz)	59.5	15.6	24.1	3.8	1.5	80
Kol (kemikli)						60
Göğüs	54.5	15.6	28.7	3.5	1.8	40

Dana etinde Bonfile, but-kol ve sırt-bel gibi parçalar 100 birim iken, pırzola parçası 65 birimdir. Ancak sığır etinde pırzola 55 iken, daha etinde 65 olmaktadır. Koyun etinde ise şişlik olarak bilinen kemiksiz butun ve kemiksiz pırzolanın fiyatı 100 olarak kabul edildiğinde kemikli but 80, kemikli pırzola 65 olmaktadır. Fiyatlardaki bu değişim % kemik oranı ile açıklanamamaktadır. Koyun karkasında göğüs ve boyun ise 40 birimden fiyat bulmaktadır.

Et ürünleri pazarlamada da fiyat ürünün üretim süresi, harcanan işgücü, içerdiği nem ve yağ miktarı, içerdiği yabancı su miktarı, ambalaj çeşidine göre oluşmaktadır. Örneğin; karkasta yağ ve cinsiyetle değişmekle birlikte ortalama % 19 kemik oranı sabit alınabilir. 100 kg kemikli etten 81 kg kemiksiz et elde edilmekte veya 100 kg kemiksiz et için 123.5 kg kemikli et gerekmektedir (Tablo 5).

Tablo 5: Et ve Et Ürünleri Dönüşüm Tablosu (FAOSTAT©, 1997)

	100 kg kemikli et	100 kg kemiksiz et	100 kg Pastırma	100 kg Sucuk	100 kg Salam	100 kg Sosis	100 kg Kavurma
Kemiksiz et		123.46	142.85	133.30	83.30	80.00	138.30
Kemiksiz et	81.00		115.75	108.00	67.50	64.80	112.00
Pastırma	70.00	86.40		93	58	56	97
Sucuk	75.00	96.60	107		63	60	104
Salam	120.00	148.15	171	160		96	166
Sosis	125.00	154.30	179	167	104		172
Kavurma	72.30	89.30	103	96	60	58	

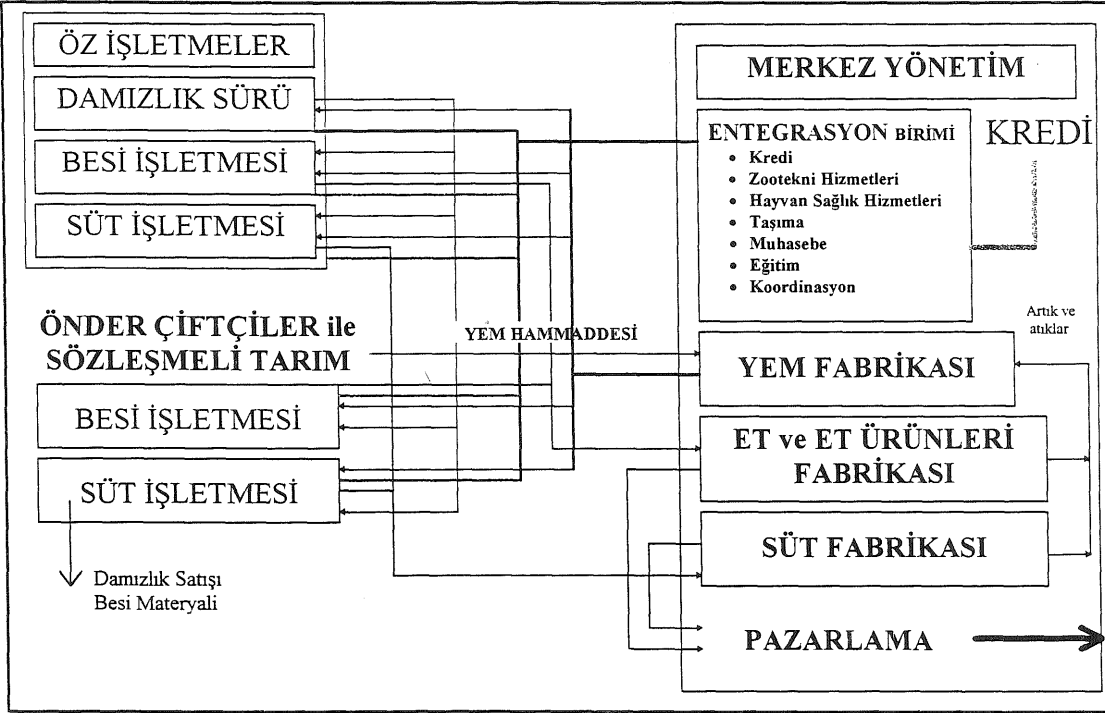
100 kg kemiksiz etten ortalama 86 kg pastırma (çemen dahil), 92.6 kg sucuk (katılan yağ dahil), 89.3 kg kavurma (eklenmiş sızma yağ dahil), 148.15 kg salam veya 154.3 kg sosis (dışardan katılan yağ ve buz dahil) elde edilmektedir.

Buna göre dönüşüm yapılırsa, 100 kg pastırma yerine 107 kg sucuk, 171 kg salam, 179 kg sosis veya 103 kg kavurma elde edilebilir. Diğer bir bakışla 100 kg sosis yerine 56 kg pastırma, 60 kg sucuk, 96 kg salam, 58 kg kavurma üretilebilmektedir. Buna göre pastırma fiyatı 100 ise sosis fiyatı 56, salam 58, sucuk 93 ve kavurma 97 olmalıdır.

KIRMIZI ET ÜRETİMİNDE ENTEGRASYON

Kırmızı et üretiminde uygulanacak olan entegrasyon modeli, daha önce beyaz et üretiminde veya şeker şirketi tarafından yürütülen pancar üretim faaliyetlerinde denenmiş olan sisteme çok benzemektedir. Konserve sanayi tarafından uygulanan entegrasyon da bundan çok farklı değildir (Tablo 6).

Tablo 6 Hayvancılık Faaliyetlerinde Entegrasyon Modeli (grafik ve tasarım: Aydın Öztan)

Tablo 6:

Sistem bir merkez tarafından yönetilmektedir. Bu yönetim bir anonim şirket ol-
 dığı takdirde üreticilerin güvenliğini daha kolay kazanabilecektir. Sistemin amacı kârını
 et üretimidir. Merkez yönetim yeni yatırımları bir takımın gerçesinde ele almalıdır. Bu
 takvimde et üretecek mezbahe ve et ürünleri üretecek işleme birlikte düşünülmalıdır.
 Entegrasyonu sağlayacak yem fabrikası yatırımına da aynı zamanlarda başlaması ge-
 reklemektedir.

Merkez yönetim besi işletmelerini çevresindeki önder çiftçilerden seçmelidir. Önder çiftçilerin yayılım alanı merkeze göre en fazla 50-60 km yarı çaplı olmalıdır. Başta her köye veya köy gruplarına 1-2 önder çiftçi düşmesine dikkat edilmelidir. Kırmızı et üretiminin tek başına gerçekleşmesi güç olduğundan önder çiftçi seçiminde süt işletmeciliği de yapabilecek çiftçiler dikkate alınmalıdır. Ayrıca önder çiftçilerin bitkisel üretim faaliyetleri sonucu üretilecek olan tahıl ve diğer ürünler yem fabrikasında değerlendirilebilecektir. Besi işletmeleri için üç farklı besi büyüklüğü saptanabilir. Büyükbaş hayvan besisi için 10-25-50 baş, küçükbaş hayvan besisi için ise 50-100-250 baş düşünülebilir. Besi işletmeleri besi materyalini süt işletmelerinin damızlık dışı üretiminden temin edecekleri gibi, ayrıca çevredeki diğer çiftçilerden de alabilirler. Sistemi kurarken besi süresinin saptanması gerekir. Sığır besisinde 100 günlük besi periyodu yeterli olurken, Dana besisinde 3 kez 4 ay veya 4 kez 3 ay besi yapılabilir. Süt danası besiyeye alındığında 2 kez 6 ay besi de yapılabilir.

Merkez yönetim kurulu kapasitenin en az % 70-75'i kullanmak zorundadır. Buna göre planlama yapıldığında bir günde kesilecek hayvan miktarı saptanabilir. Merkez yönetim toplam gereksiniminin % 10-20 kadarını öz besi işletmesinden sağlamalıdır. Bu ek yatırımın yapılmasının nedeni; üretimin her gün standart devam etmesinin sağlanabilmesidir. Öz işletmelerde önder çiftçilerin damızlık gereksinimini sağlayacak ve onlara yüksek süt verimli düve veya populasyonun süt verimini gelecek nesillerde yükseltecek boğa verebilecektir. Ayrıca gerekiyorsa suni tohumlama hizmetleri de verilebilecektir. Merkez yönetim içinde yer alan et ve süt işletmeleri öz işletmelerden ve sözleşmeli çiftçilerden gelen besi hayvanı ve sütü değerlendirecektir. Sistem içinde entegrasyon sonucu bu iki işletmenin artık ve atıkları da yem fabrikasında değerlendirilecektir.

Merkez yönetimin en can alıcı yeri entegrasyon birimidir.

Entegrasyon birimi;

• Taşıma birimi: satın alınan hayvanların işletmelere, besi sonucu kesilecek hayvanların mezbahaya taşınması, yemin yem fabrikasından işletmelere ve sütün çiftçilerden fabrikaya taşınması hizmetlerini görecektir taşıma birimi.

• Satın alma birimi: Önder çiftçiler besi materyali bulacak birim.

• Kredi birimi: Çiftçilerin kredi gereksinimini bankalara götürüp, sağlanan krediyi çiftçiye dağıtan veya çiftçilerin bankalardan bulduğu kredinin harcanmasını yönlendiren birimdir. Kredinin geri ödenmesinden de sorumlu olacaktır.

• Zootekni hizmetleri birimi: Bu birimde hayvan sağlık hizmetleri birimi görev alacak olan uzmanlar besi süresince 2 veya 3 haftada bir işletmeye uğrayıp yeni satın alınan hayvanları aşı ve diğer sağlık hizmeti ile çiftçilere bakım ve beslenme bilgilerini götüreceklerdir. Besinin doğru yapıp yapılmadığını denetleyecekler ve kesime gidecek hayvanları belirleyeceklerdir.

- Muhasebe birimi: Tüm kayıtları tutup dönem sonunda çiftçiye muhasebe işlemlerinde yardımcı olacaktır.

- Eğitim birimi: Gazete, dergi ve diğer yayınlara çiftçilerin ve çiftçi ailesinin eğitimini yapacak olan birimdir. Sistem içinde sosyal aktiviteyi sağlamak için uğraş verecektir.

- Koordinasyon birimi: Tüm birimler arası iletişimi kurar.

- Pazarlama birimi: İç ve dış satışları yapar.

TAVUK ETİ VE YUMURTA ÜRETİM VE PAZARLAMA

Prof.Dr.Ahmet ERKUŞ

A. Ü. Ziraat Fakültesi

Yüce CANOLER

Ziraat Yüksek Mühendisi

(BESD-BİR)

I-GİRİŞ

Bir taraftan giderek artan nüfusumuzun hayvansal kökenli gıda maddeleri ihtiyacının karşılanması, diğer taraftan geniş üretim potansiyeli ile ülke ekonomisi açısından yumurta ve et tavukçuluğu büyük önem taşımaktadır. Nitekim 1996 yılı itibariyle tavuk eti üretimimiz 554 bin tona, yumurta üretimi ise 10 milyar adede ulaşmıştır. Sektörün üretim tesisleri ve kesimhanelerindeki teknoloji düzeyi de gelişmiş ülkelerdeki seviyeyi yakalamış olup, halen ülkemiz üretiminde piliç etinin yaklaşık %80'i yumurtanın ise %70'i modern tesislerde gerçekleştirilmektedir.(Besd-Bir)

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığında sağlanan en son verilere göre, 3202 yumurtacı işletmenin %51.4'ü, 6785 broiler işletmesinin ise %72.6'sı 5000 adede kadar kapasiteye sahip bulunmaktadır. Yumurta ve beyaz et üretiminde önemli yeri olan bu küçük işletmelerin büyük bir kesiminin bağımsız olarak faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Bu üreticilerin de tavukçuluk sektöründen hak ettikleri payı elde edebilmeleri ve tavukçuluğumuzun daha da gelişmesi açısından, son onbeş yıldır küçümsenmeyecek ölçüde mesafe kateden entegrasyon modelleri çerçevesinde örgütlenmeleri büyük önem taşımaktadır. Zira; finansman, girdi temini ve pazarlama konularında bu işletmelerin karşılaştıkları sorunların çözümünde entegrasyon büyük katkılar sağlamaktadır.

Sunulan bu tebliğde, halen uygulanan entegrasyon modellerinin üretici ve entegracı yönünden değerlendirmeleri yapılarak sorunlar ortaya konulmaya çalışılacak ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerilerine yer verilecektir.

2-ÜLKEMİZ TAVUKÇULUĞUNDAKİ GELİŞMELER

2.1-İşletme Büyüklükleri, Üretim-Tüketim ve Dış Ticaret

Bilindiği gibi Türkiye'de modern tavukçuluğun temelleri 1963 yılında atılmış, günümüze kadar geçen sürede hızlı bir gelişme gösterilerek, üretim ve işletme teknolojisi bakımından bu sektörde ileri olan ülkeler düzeyine erişilmiştir. Böylece ulaşılan üretim miktarları, ülke ihtiyacını karşıladığı gibi, ihracata da olanak sağlayabilecek düzeye gelmiştir.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın 1997 yılı kayıtlarına göre, aile ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak üretimde bulunan çiftçi aileleri dışında ticari amaçla üretim yapan 3202 yumurta ve 6785 broiler işletmesi bulunmaktadır. Yumurtacı işletmelerden sadece

%29.4'ü 2500 adede kadar bir kapasiteye sahipken, geri kalanlardan, %22'si 2501-5000, %19.6'sı 5001-10000, %25.2'si 10001-50000 ve %3.7'si 50000'in üzerinde kapasitelerle çalışmaktadırlar. Benzer durum broiler işletmelerinde de gözlenmekte olup, bunlardan %20.9'u 2500'e kadar bir kapasite ile çalışırken, geri kalanlardan, %51.7'si 2501-5000, %18.6'sı 5001-10000 ve %8.7'si de 10000'in üzerinde kapasitelerle faaliyet göstermektedirler.

Ülkemiz tavukçuluğunun hızlı bir şekilde gelişmesi sonucu artan üretime bağlı olarak fert başına tavuk eti tüketimi 1994 yılı hariç giderek artmış ve 1990 yılında 3.85 kg iken 1996 yılında 8.79 kg olmuştur. Yumurta tüketimindeki artış, 1996 yılı dışında önemli miktarda olmamış, genellikle yıllar itibariyle küçük farklılıklar göstermiştir. Nitekim, 1990 yılında 115 adet olan kişi başına yumurta tüketimi, 1996 yılında 156 adede ulaşmıştır.

Cetvel 1. Türkiye'de Tavuk Eti ve Yumurta Üretimi, Tüketimi (1990-1996)

YILLAR	TAVUK ETİ		YUMURTA	
	Üretim (Ton)	Kişi Başına Tüketim (kg)	Üretim* (1000 adet)	Kişi Başına Tüketim (adet)
1990	216,759	3.85	6,000,000	115
1991	238,764	4.17	6,285,000	125
1992	288,285	4.95	6,734,000	122
1993	368,668	6.18	8,202,000	124
1994	311,347	4.94	8,070,000	120
1995	417,539	6.69	8,295,000	119
1996	554,012	8.79	9,782,000	156

Kaynak: I. Watt Poultry Statistical Yearbook 1996

*Bir Yumurta 61 gr kabul edilerek hesaplanmıştır.

2. DİE-1997 kayıtları.

3. BESD-BİR kayıtları.

Ülkemizin yumurta ve tavuk eti dış ticareti cetvel 2'de verilmiştir. Cetveldен de görüleceği üzere, yumurta ve tavuk etinin yıllar itibariyle ithalat ve ihracatı üretim miktarlarıyla orantılı bir seyir izlememektedir. Yumurta ihracatının tamamına yakın kısmı sofralık, ithalatın tümü ise damızlık yumurtadır. Tavuk eti ithalatının büyük kısmı taze/soğutulmuş bütün tavuktan, kalan kısmı ise dondurulmuş bütün tavuktan oluşmaktadır. İhracat ise daha çok dondurulmuş bütün tavuk olarak yapılmaktadır (Güneş/Albayrak, 1997). 1996 ve 1997 yılları tavuk eti ihracat kalemi içerisinde büyük miktarda tavuk ayağı yer almaktadır (Besd-Bir kayıtları). İhracatta rekabete girebilmek için, diğer ülkelerin yüksek subvansiyon alarak uyguladıkları ihraç fiyatlarına yakın fiyatlarla dış pazarlara çıkmak gerekmektedir. Bu da girdi maliyetlerini düşürücü desteklerle ihracatı teşvik tedbirlerinin birlikte uygulanmasıyla mümkün olabilir.

Cetvel 2. Yumurta ve Tavuk Eti Dış Ticareti (1990-1996)

YILLAR	YUMURTA (Milyon Adet)		TAVUK ETİ (Ton)	
	İTHALAT	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT
1990	18	45	60	574
1991	60	15	343	272
1992	13	9	2,505	1,290
1993	37	12	97	1,039
1994	2	165	0.36	12,553
1995	21	143	38*	4,913*
1996*	13	260	32	6,781

Kaynak: I.T.Güneş - M.Albayrak. Türkiye Tavukçuluğunda Pazarlama Sorunları ve Çözüm Önerileri, Yutav - İstanbul 1997, 5.7

*BESD-BİR 1997 kayıtları.

Not: 1996 yılı piliç eti ihracatının 3688 tonu tavuk ayağıdır.

2.2-Girdi ve Ürün Fiyatlarındaki Gelişmeler

1990-1996 arası 7 yıllık dönemde piliç eti-piliç yemi, yumurta-yumurta yemi fiyatlarındaki gelişmeler ile aynı dönemde, 1 kg piliç eti değerinin ne miktarda piliç yemi ve 1 yumurta değerinin ne miktarda yumurta yemi alabildiği cetvel 3 de gösterilmiştir. Cetvelden de açıkça görüleceği üzere, yumurta fiyatlarındaki artış, 1992 ve 1993 yılları hariç diğer yıllarda yumurta yemi fiyatları artışının altında, piliç eti fiyatları ise, 1992 yılı hariç diğer yıllarda piliç yemi fiyatlarındaki artışın gerisinde kalmıştır. Genel bir değerlendirme ile, yem fiyatlarının, yumurta ve piliç eti fiyatlarına göre daha yüksek oranda arttığı, kuşkusuz bu durumun üretici gelirini olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Yumurta ile yumurta yemi ve piliç eti ile piliç yemi arasındaki parite incelendiğinde, beklendiği gibi aynı durum gözlenmektedir.

Cetvel 3. Ürün ve Yem Fiyatlarındaki Gelişmeler (1990-1996)

Yıllar	F İ Y A T L A R								Birim Ürüne Alınabilecek Birim Yem (kg)			
	Yum.Yemi		Yumurta		Piliç Yemi		Piliç Eti		Yum./YumYem		P.Eti/P.Yemi	
	TL	İnde.	TL	İnde.	TL	İnde.	TL	İnde.	Parite	İndeks	Parit	İndek
1990	749	100	218	100	965	100	4727	100	0.29	100	4.90	100
1991	1298	173	310	142	1848	191	6222	132	0.24	83	3.37	69
1992	2155	288	735	337	2141	2221	11527	244	0.34	117	5.38	110
1993	3198	427	966	443	4550	472	18918	400	0.30	103	4.16	85
1994	8633	1153	1565	718	12624	1308	32417	686	0.18	62	2.57	52
1995	14316	1911	3250	1451	21778	2257	63992	1354	0.23	79	2.94	60
1996	27900	3725	6000	2752	37120	3847	112076	2371	0.22	76	3.02	62

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, TZOB ve DİE 1990-1996 kayıtları.

3-TAVUKÇULUKTA ENTEGRASYON MODELLERİ

Ülkemiz tarımında üreticilerin büyük çoğunluğu pazara dönük olarak üretimde bulunmaktadır. Böylece bir taraftan tarım işletmelerinde artan ihtisaslaşma ile üretim için gerekli girdilerin bir kısmı veya tamamı işletme dışından sağlanmakta, diğer taraftan üretilen ürünlerin işlenmeden veya işlenerek işletme dışında değerlendirilmesine yönelik yeniden bir yapılanma oluşmaktadır. Bu yapılanma çerçevesinde, tarımsal ürünlerin üretiminden tüketiciye intikaline kadarki aşamaların bir kısmını veya tamamını kapsayan entegrasyonlar ortaya çıkmıştır. Söz konusu birleşmeler dikey veya yatay veyahut her ikisini de kapsayan bir yapıda olabilmektedir. Bunlardan özellikle dikey birleşmeler, üretici ve entegrecinin serbest olduğu sözleşmesiz ilişkiler, sözleşmeli tarım ilişkileri, üreticinin sadece verilen görevleri yapma durumundaki ilişkiler ve üretici kooperatifleri şeklinde görülmektedirler(Rehber/1997).

Tüketicilerin istenen kalite ve miktardaki talebinin sürekli olarak karşılanabilmesi, modern teknolojinin uygulamaya aktarılabilmesi, hammaddenin ucuz, yeterli ve zamanında temin edilebilmesi, finansman olanaksızlığının giderilmesi, maliyetin düşürülmesi, tatminkar ve sürekli pazar sağlanabilmesi, riskin azaltılması vb. faktörler bu entegrasyonun oluşmasında büyük önem taşımaktadırlar. Diğer taraftan, özellikle küçük tarım işletmelerinin hakim bulunduğu bir yapıda, bunların olumsuz yanlarının giderilmesi istek ve çabaları da entegrasyona iten önemli bir başka faktördür(Rehber/1997).

Gelişmiş ülkelerde tavuk eti ve yumurta üreticileri, şirket, kooperatif ve birlikler şeklinde örgütlenerek entegre olmuşlar ve faaliyetlerini bu entegrasyon çerçevesinde yürüterek tatminkar bir gelir seviyesine ulaşmışlardır. Söz konusu entegrasyonlar üretimin tüketiciye ulaşıncaya kadarki büyük bölümünü veya tamamını kapsayacak şekilde olmuşlardır. Böylece, yem üretiminden başlayarak damızlık teminine, tavuk eti ve yumurta üretimine ve bunların işlenmemiş ve işlenmiş olarak pazarlanmasına kadarki tüm faaliyetlerin koordineli bir şekilde yürütülmesi sonucu, ölçek ekonomisi bakımından, fiyat istikrarı açısından, haksız rekabeti önleme ve ihracat sorunlarını çözüme kavuşturma gibi avantajlar sağlanmıştır.

Türkiye'de son 15 yıldır küçümsenmeyecek ölçüde mesafe kateden, biçimsel bakımdan farklı yapıya sahip entegrasyon modelleri mevcut olmakla birlikte, özellikle bağımsız olarak faaliyet gösteren, gerek yumurta gerekse broiler üretiminde önemli bir yeri olan küçük üreticilerin de dahil olabileceği entegrasyon modellerinin geliştirilmesi bakımından, sözleşmeli çiftçiye dayanan entegrasyon modelleri tavuk eti ve yumurta için olmak üzere örnekler verilerek ele alınacaktır.

3.1-SÖZLEŞMELİ ÇİFTÇİYE DAYALI ENTEGRASYON MODELLERİ

Tavukçulukta uygulanan entegrasyon modelleri tavuk eti ve yumurta olarak 2 ayrı başlık altında ele alınacaktır.

3.1.1-Tavuk Eti Üretim ve Pazarlama entegrasyon Modelleri

Kasaplık piliç eti (Broiler) işletmelerimizin %91.2'sinin kapasitesi 10.000 adedin altında olup, bu işletmeler bölgesel olarak kümelenmiş konumdadırlar. Mevcut oluşum, işletmelerin ürünlerini kendi olanaklarıyla pazarlamasına imkan vermediği gibi, sık sık karşılaşılan parasal yetersizlikler nedeniyle işletme giderlerinin karşılanamayıp kümeslerin boş kalması, üretimin yapılamaması gibi riskleri de beraberinde taşımaktadır. Bindiği gibi, modern kesimhanelerle tesislerin kurulabilmesi, büyük miktarda pazar taleplerinin karşılanabilmesi, üretimin büyüklüğü ve sürekliliği ile mümkündür. Modern bir kesimhanenin günlük kapasitesinin birkaç işletmenin üretiminden karşılanması mevcut yapı içinde mümkün olmayacağına göre, sözleşmeli piliç eti üretim metoduyla ihtiyacın karşılanması en pratik çözüm olarak ortaya çıkmıştır.

Sözleşmeli piliç üretim modeli ilk uygulandığı yıldan itibaren hızla benimsenerek yayılmış ve uyumlu işbirliği sonucu bugünkü modern kesimhaneler, gelişmiş pazarlama organizasyonları ortaya çıkmıştır. Birazdan detaylarını açıklayacağımız piliç eti üretimi entegrasyon modelinin, üreticinin finansman, pazarlama ve teknik destek ihtiyacını başarıyla karşıladığını, hayvancılığın diğer dallarındaki üretim için örnek gösterilen bir sistemi ortaya koyduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu model ilk defa T.K.V. tarafından 1970 yılında Tarsus'da 5 çiftçi ile uygulanmaya başlanmış, 10 yıllık bir uyum süreci geçtikten sonra 1981 yılında Hollanda'da Uluslararası 250 benzer kuruluş arasında yapılan incelemede "En Başarılı Örnek" seçilerek JAAP VAN PRAAG ödülünü kazanmıştır(Kaleli/1991). 1991-92-93 yıllarında Doğu Avrupa ülkeleri, Rusya Federasyonu, Baltık Ülkeleri ve Çin heyetleri Türkiye'ye gelerek incelemeler yapmışlar, kendi ülkelerinde benzer modeller uygulamanın yollarını araştırmışlardır(Aykut/1993).

Örnek bir entegrasyon oluşturan kuruluşlar;

-Yaptığı yatırımlarla, ana damızlık, damızlık, kuluçka ve yem üretim işletmelerini kurarak ana girdileri elinde bulundurmak,

-İşletme giderleri kapsamında, özellikle civciv, yem ve ilaç temini konusunda üreticinin kredilendirilmesini sağlamak,

-Üreticiyi teknik bilgi ile desteklemek,

-Üretilen pilicin işlenmesi için gerekli kesim, işleme, ambalajlama ve depolama tesislerini kurup işletmek,

-Ürünün pazarlanması aşamasında, dağıtım, reklam, satış, tahsilat işlemlerini yürütmek,

-Girdi ve piliç üretimini programlamak ve pazarlama organizasyonu dahil merkezi koordinasyonu sağlamak (Aykut/1993),

gibi çok zor ve ağır görevler üstlenmişlerdir. Üretici ve entegrecilerin 15 yıllık

beraberce verdikleri uğraş sayesinde, bugünkü üretim miktarlarına ve fert başına tüketim seviyelerine ulaşılabilmiştir. Küçük işletmelere devamlı bir geçim kaynağı oluşturan bu faaliyet, aynı zamanda aile iş gücünün değerlendirilmesine imkan vermesi açısından da önem taşımaktadır.

Sayılan bu imkanların tamamına veya bir kısmına sahip entegrasyonlar olduğu gibi, sermaye oluşumu açısından da farklılık gösteren entegrasyon modelleri vardır. Bu nedenle tavuk eti üretim ve pazarlama entegrasyon modellerini iki ana başlık altında toplamak mümkündür;

A-Civciv ve yemi kendi üreten entegre şirketler,

B-Civciv ve yemi dışardan alan yarı entegre şirketler.

A-Civciv ve yemi kendi üreten entegre şirketler

Türkiye piliç eti üretiminin yaklaşık %70'inin bu tip entegre şirketlerce sağlanıyor olması memnuniyet verici bir gelişmedir. TKV'nin Tarsus'ta uygulamaya koyduğu ve sonraları gelişerek Köy-Tür organizasyonunu oluşturan entegrasyon modeli bugün uluslararası bir üne kavuşmuş durumdadır. Bu grup içinde yer alan Köy-Tür Modeli, takip ettiği sistemin ayrıcalıkları nedeniyle ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

a-Köy-Tür Modeli Entegrasyon

Köy-Tür modeli, Türkiye Kalkınma Vakfı ve küçük aile işletmelerinin ortaklığı ile bölgesel olarak kurulmuş 13 ayrı şirket ile bunlara malzeme temini, sigorta, pazarlama hizmetleri gibi konularda destek veren 7 şirket olmak üzere toplam 20 şirketten oluşmaktadır. Tüm şirketler 1985 yılında Köy-Tür Holding bünyesinde toplanarak organizasyonu sağlayacak üst kuruluşu oluşturmuşlardır. Ortak çiftçilere, Şirket kefaleti karşılığında T.C.Ziraat Bankasından sağlanan kredilerle kasaplık piliç üretim kümeleri, hat ta kümes bitişğinde üretici evi bu şirketlerce yapılmıştır. Müstakil yönetime sahip olan şirketler, teknoloji seçimi, proje üretimi, finansman, üretim planlaması, teknik hizmet, pazarlama, organizasyon ve koordinasyon konularında üst kuruluş Holdinge bağımlı olarak faaliyetlerini sürdürürler.

Holding, ilk ana girdi olan civcivi, ana damızlık (Grant Parent Stock) ve buna bağlı 5 adet damızlık (Parent Stock) işletmesinde üreterek diğer şirketlere dağıtır. Yine Holdinge bağlı ve 13 tavukçu şirketin ihtiyaç duyduğu, yem hammaddeleri, yem katkı maddeleri, ambalaj malzemeleri, aşı, ilaç, dezenfektan ve kümes ekipmanları mevcut 7 destek şirketi aracılığı ile toplu alımlarla sağlanmaktadır. Destek şirketleri, toplu mübayaalar ve uygun fiyatlarla aldıkları malzemeleri 13 üretici şirkete dağıttığı gibi, üretilen piliçlerin yurt genelinde pazarlanmasını da temin ederler.

Piliç üreten şirketlerin her biri kendi yem fabrikasını, modern kesimhanesini, rendering tesisini, -40⁰ C şoklama, -18⁰ C muhafaza ve -3⁰ C taze ürün dinlendirme odaları bulunan soğukhava depolarını, ürün dağıtımını sağlayacak frigorifik araç filosunu, zira-

at mühendisleri ve veterinerlerden oluşan teknik kadroyu kurarak alt yapılarını oluşturmuşlar, entegrasyonun tüm gereklerine sahip duruma gelmişlerdir (Kaleli/1991).

Şirketler ortağı olan işletmeler yanında ortak olmayıp sözleşmeli statüde çalışmak isteyenlerle de üretim yapmaktadırlar. Üst kuruluş imkanları ve toplu mübayaalardan sağlanan civciv, yem, aşı, ilaç, dezenfektan ve kümes ekipmanları, ayrıca şirketlerin bölgelerinden toplu mübayaa yoluyla temin ettikleri altlık ve yakacaklar ortak veya sözleşmeli yetiştirici işletmelerine kadar taşınarak teslim edilmektedir (Kaleli/1991).

Üretim dönemi sonunda piliçler şirket araçları ile kümeslerden alınıp modern kesimhanelerde kesimi takiben, frigorifik şirket araçlarıyla pazarlanmakta, şirket bölgesinde pazarlanamayan fazla ürünlerin satışı üst örgüt pazarlama şirketince yapılmaktadır.

Canlı piliç bedellerinden, işletmeye şirketçe sağlanan girdi bedelleri ve kullanılan avanslar düşüldükten sonra kalan miktar, ortak veya sözleşmeli üreticilere ödenmektedir.

Üretici ortaklı bu şirketlerde sermaye oranına bağlı kalınmaksızın, 2 murakıptan 1 tanesi ve 5 yönetim kurulu üyesinden 1 veya 2 tanesi mutlaka çiftçi ortaklar arasından yine çiftçi oylarıyla seçilir. Ortak üreticiler yönetimde, denetimde ve genel kurullarda söz sahibi olduğu gibi şirket karından pay alırlar. Halen 1111 üretici ortağı, 1100 civarında sözleşmeli üreticisi bulunan şirketler topluluğu ülke civcivinin ve piliç eti üretiminin yaklaşık %20'sini gerçekleştirmektedir (Köy-Tür kayıtları).

b-Sözleşmeli statüde entegrasyona giren işletmeler

Bu modelde çiftçi şirket ortağı değildir. Dolayısıyla şirket yönetiminde ve karın dağıtımında payı yoktur. Anaç kümesleri, kuluçkahane, yem fabrikası, kesimhane, rendering tesisleri, şoklama, muhafaza ve taze ürün dinlendirme bölümlerini içeren soğuk depo tesisleri organizasyonu sağlayan şirkete aittir. Çiftçilere ait mevcut kümeslerden yararlanılarak sözleşmeli üretim yapılır. Yeni kümeslerin yapılması için kefaletle kredi temini şeklinde bir uygulama bu modelde yoktur.

Köy-Tür modelinde olduğu gibi, yem, civciv ve teknik hizmetler şirketçe sağlanır. Ancak bu aşamada 2 çeşit uygulama mevcuttur.

Birinci uygulamada, civciv, yem ve ilaç aynı kredilerde olduğu gibi çiftçi borçlandırılarak işletmeye teslim edilir. Dönem sonunda üretilen piliç canlı olarak şirketçe satın alınır. Canlı piliçin teslim alındığı tarihteki civciv, yem, ilaç ve yakacak fiyatları esas alınarak üreticiye aynı olarak verilen girdilerin bedelleri hesaplanarak bulunur. Teslim ettiği canlı piliçten olan alacağından borcu düşüldükten sonra kalan miktar üreticiye ödenir.

İkinci uygulamada, tüm girdiler ve üretilen canlı piliç şirketin malıdır. Çiftçi kendi kümesinde sadece bakıcı gibi çalışır. Dönem sonu kesimhaneye getirilen piliçlerin canlı ağırlıkları belirlenerek kg. başına önceden belirlenen ücret üreticiye ödenir.

Her iki usulde de üretim ve ürün kalitesi şirketçe izlenir(Kaleli/1991).

Damızlık ve yem üretimi yanında aşı, ilaç ve dezenfektan maddeleri temini de bu şirketlerce sağlanır. Bazıları kümeste kullanılacak yakacak bedelini üreticiye ayrıca öderken bir kısmı bakım ücretini yakacak dahil olarak belirler. Üreticinin yetiştirme faaliyeti sonucu şirket tarafından belirlenen fire oranı, yemin ete dönüşüm oranı gibi teknik parametrelerin üzerinde verim alması halinde entegreciden alacağı ücret artar. Teknik parametrenin altında kalan üreticilerin ise alacakları ücretler başlangıçta belirlenen miktardan aşağıya düşer.

Şirkete ait modern kesimhanelerde kesim, paketleme işlemleri yapıldığı gibi pazarlama faaliyetlerini de şirket yürütür. Bu tür faaliyette bulunan şirketler üretim planlamasını mümkün olduğunca, sahip oldukları pazar imkanını dikkate alarak yaparlar. Ülkemizdeki eti üretiminin yaklaşık %50'sinin bu yolla yapıldığı tahmin edilmektedir.

B-Yem ve civcivi dışarıdan satın alan yarı entegre şirketler

Bu şirketler civciv ve yem üretim imkanlarına sahip olmadıkları için tam manasıyla entegre sayılmazlar. Diğer şirketlerden temin ettikleri civciv ve yemi borçlandırma işlemlerini takiben sözleşmeli üreticilere devrederler. Üretim aşamasında başka hizmet vermedikleri gibi kalite üzerinde de hakimiyetleri yoktur. Piliçler kesim aşamasına geldiğinde o günkü fiyatlarla üreticinin borcu ve alacağı hesaplanır.

Bu başlık altında yer alan şirketler, civciv ve yem üretimi için gerekli büyük yatırımları yapacak imkanlara sahip olmadıkları gibi, bir çoğunun kesimhaneleri modern değildir. Ayrıca bir kaç hariç, -40°C şoklama ve -18°C muhafazalı soğuk depolara, rendering tesislerine sahip değildirler (Kaleli/1991).

Üretimlerini talebin yoğun olduğu aylara göre düzenleyen bu şirketlerin üretim miktarları zaman zaman dalgalanmalar göstermekle beraber arz-talep dengesi üzerinde olumsuz etkileri yoktur. Ülkenin birçok yerinde bulunan ve sayıları oldukça fazla olan bu tür şirketler ürünlerini daha çok açık ve taze olarak pazarlamayı tercih ederler (Kaleli/1991). Mevcut yıllık üretimin yaklaşık % 10'luk kısmı bu şekilde elde edilmektedir.

3.1.2-Yumurta Üretim ve Pazarlama Entegrasyon Modelleri

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı kayıtlarından edinilen bilgilere göre, ülkemizdeki mevcut yumurta tavuğu işletmelerinin yarısından fazlası (%51.4) 5000 adede kadar bir kapasiteye sahip bulunmaktadır.Yani yumurta tavukçuluğunda da aile işgücüne dayanan küçük işletmeler çoğunluktadır. Tek başlarına kaldıklarında üretim girdilerinin temininde ve, yumurtanın pazarlanması işlemlerinde büyük sıkıntılarla karşılaşacak olan bu işletmelerin iyi bir organizasyon sağlanması halinde ekonomik değer taşımaları mümkün olabilecektir.

Yumurta üretim ve pazarlama konusunda mevcut kooperatif ve şirketler, piliç etinde olduğu gibi tam entegre olmuş değildirler. Başka bir ifade ile, civcivini üretecek

damızlık işletmelere, kuluçkahanelere, yumurtayı işleyip gıda sanayiinin kullanılmasına hazır hale getiren, yumurta ürünleri üreten tesislere sahip tam entegre olmuş kuruluşlar henüz oluşturulamamıştır. Broiler entegre modelinde başarının sırrı, üretimin önemli girdileriyle pazarlama araç ve gereçleri üzerinde kurduğu hakimiyet olarak özetlemek mümkündür. Ayrıca broiler üretim süresinin kısalığı nedeniyle işletme sermayesinin yılda 5-7 kez devir hızına sahip olması da hayvancılığın diğer dallarında görülmeyen bir avantajdır.

Bu günkü durum itibarıyla yumurta üretim ve pazarlama kooperatif ve şirketleri, yaptıkları pazarlama hizmetleri yanında, civciv, yem, ilaç, teknik bilgi gibi girdilerin üyelere temininde genelde koordinasyonu üstlenmekte, kısmen de finansmana yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır.

Pazarlama ağırlıklı hizmet veren kooperatifler çoğunlukla Ege Bölgemizde (Afyon, Balıkesir, Kütahya) görülmektedir. Sayılan üretim girdilerini piyasadan temin edip üreticilere dağıtımını yapan, kısmen kredi desteği de veren kooperatiflere örnek olarak bu dalda lider olan, haftada ortalama 3-4 milyon adet yumurta pazarlayan, **S.S. Başmakçı 2 Nolu (Tavukçuluk) Tarımsal Kalkınma Kooperatifi** ele alınarak çalışma biçimi açıklanacaktır.

Yumurta üretim ve pazarlama şirketlerinden bellibaşlı olanları, Çorum, Kayseri ve Konya'da faaliyet göstermektedir. Bu şirketler aracılığı ile yaklaşık olarak, Çorum'da Çorum Yumurta Üretim Pazarlama A.Ş. 10-13 milyon Adet/Hafta, Kayseri'de KAYTAŞ 2-3 milyon Adet/Hafta, Konya'da KONTAV 1.5-2 milyon Adet/Hafta yumurta pazarlamaktadırlar. Girdi ve pazarlama desteği sağlayan bu şirketlere örnek olarak da lider durumdaki **Çorum Yumurta Üretim ve Pazarlama A.Ş.** ele alınarak tanıtılmaya çalışılacaktır.

DİE yayınlarına göre yıllık yumurta üretimimiz 10 milyar adede ulaşmıştır. Bu üretimin yaklaşık olarak %10-12'si, yumurta üretim ve pazarlama entegrasyonunu uygulamaya çalışan kooperatif ve şirketlerin aracılığı ile satılmaktadır.

a-S.S. Başmakçı 2 Nolu (Tavukçuluk) Tarımsal Kalkınma Kooperatifi

Kooperatif yetkililerinden alınan bilgilere göre; Merkezi Afyon'un Başmakçı İlçesinde bulunan Kalkınma Kooperatifi 1976 yılında kurulmuş olup faaliyet sahası Afyon İl sınırları dahilidir. Kooperatif, zaman ilerledikçe tavukçuluğun gelişmesine paralel olarak yumurta üretiminde ve pazarlamasında ihtisaslaşmaya başlamıştır. Seksenli yılların ikinci yarısında, gelişen Kooperatifin etkin faaliyeti ve pazara sunduğu ürün miktarının çokluğu sayesinde Başmakçı İlçesi yumurta borsasının kurulduğu, Türkiye yumurta fiyatının belirlendiği yer olarak ün yapmıştır.

1350 üretici ortağı bulunan Kooperatifin mevcut üretim kapasitesinin yaklaşık 850.000 tavuk/yıl olduğu, bunun da 500.000'lik kısmının dolu kapasite olarak değerlendirilebildiği yetkililerce bildirilmektedir. Mevcut kapasitenin ortak sayısına bölünmesi

suretiyle bulunan ortalama işletme büyüklüğü 630 adet/tavuktur. Böylece 1000 tavuğun altında kalan işletmelerin çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. İşletme büyüklüğü konusunda Kooperatif yetkilileriyle yapılan görüşme sonucu edinilen bilgiye göre, üyelerin 500 adet/yıl'dan 60.000 adet/yıl'a kadar değişik kapasiteye sahip işletmelerinin bulunduğu, işletmelerin bir kısmında tavuk bulunmadığı, bir kısmının atıl kapasitelerle çalıştığı anlaşılmıştır. Dolu kapasitenin ortalama olarak 500.000 adet/yıl olabileceği bildirilmiştir. Alınan bilgiler ışığında atıl kapasite oranı %41'dir.

Üretim aşamasında üyelerin ihtiyacı olan civciv, yem, ilaç, aşı, teknik hizmetler ve ekipman kooperatif tarafından piyasadan temin edilmekte cüzi bir karla ortaklara aktarılmaktadır. İhtiyacı olan ortaklara kredili olarak yem temin edilmektedir. Kooperatif sözkonusu işleri yapmak için gerekli hizmet binası, yem ve yumurta depoları tesislerine, otomobil, arazi ve arsalarla sahiptir.

Üreticilerin 6-7 gün süreyle işletmelerinde biriktirdikleri yumurtalar haftanın Cuma ve Cumartesi günleri Kooperatifin deposuna satış için teslim edilmekte, alınan yumurtalar Pazartesi günü açıklanan fiyatlar üzerinden satışa arz edilmektedir. Açıklanan yumurta fiyatları olağan dışı bir durum olmadığı takdirde hafta boyunca değiştirilmeden uygulanmaktadır. Kooperatif genel olarak Çorum Yumurta Üretim ve Pazarlama A.Ş. ile temasa geçtikten sonra satış fiyatını açıklamaktadır. Üretilen yumurta beyaz olduğu için kahverengi yumurtaya göre fiyatı %8 civarında düşük oluşmaktadır. Kooperatifin bir haftada pazarladığı yumurta miktarı 3-4 milyon adet civarındadır. Bu şekilde yılda yaklaşık 170-200 milyon adet yumurta pazarlanmaktadır.

Satılan yumurtaların bedelleri müşteri tarafından peşin ödendiği takdirde iskonto uygulanmakta, üreticilere yumurta bedelleri normal koşullarda 7 gün içinde ödenmektedir. Yumurtanın teslimi sırasında nakit durum uygun ise üreticiye avans ödemesi de yapılmaktadır. Kooperatif ortağına yaptığı hizmetler karşılığında yumurta bedellerinden %1 masraf kesintisi yapmaktadır. Kar dağıtımı yapılmamakta, biriken meblağın hizmet olarak üyelerine dönüşü sağlanmaya çalışılmaktadır.

b- Çorum Yumurta Üretim Pazarlama A.Ş.

Şirket Merkezinden edinilen bilgilere göre; 1986 yılında yumurta sektöründe yaşanan krizin etkisi ve pazarlama sıkıntısına bir çözüm bulma arayışının sonucu olarak, mevcut 14 tavukçununun iştiraki ile Çorum Yumurta Üretim Pazarlama A.Ş. kurulmuştur.

Kaynak Kullanımını Destakleme Priminin uygulandığı 1986-1995 yılları arasında Çorum'da yumurta tavukçuluğu konusunda büyük gelişmeler meydana gelmiştir. Şirket de kuruluş amacına uygun olarak yeni kurulan yumurtacı işletmelerin tamamını ortakları arasına almak suretiyle gelişmeye uyum sağlamıştır. Bu gün bölgede mevcut yumurta üreticilerinin hemen hemen tamamını oluşturan 154 işletme sahibi Şirketin ortağıdır. Yaklaşık 10 Dekarlık arazi üzerinde idare binası, soğutmalı ve doğal koşullu depo tesislerine sahip Şirketin ayrıca yumurta sevkiyatında kullandığı 7 adet taşıt aracı bulunmaktadır.

Çorum Yumurta Üretim ve Pazarlama A.Ş.'nin kuruluşundan beri benimseyip uygulamaya çalıştığı prensipler şu şekilde özetlenebilir;

- Bölgedeki tüm üreticilerin şirkete ortaklığının sağlanması,
- Ortakların tüm yumurta üretiminin pazarlanmak üzere şirkete teslimi,
- Tavukçuluktan ayrılanların ortaklıktan kolayca çıkabilmelerinin sağlanması yanında yeni başlayanların ortaklığa girmelerinin teşvik edilmesi,
- Her ortağın kurulu kapasitesi oranında şirketin sermaye ve yönetiminde söz sahibi olabilmesi,
- Küçük işletme sahiplerinin ezilmeden temsil hakkını kullanabilme imkanının korunması ve hiçbir üyenin şirketi tahakküm altına almasına meydan verilmemesi,
- Satış ve dağıtım koşullarının birlikte tesbit edilmesi,
- Her üreticinin finansman ihtiyacının ürettiği yumurtanın bedeli kadarlık kısmının Şirketçe temin edilmesi,
- Üretim fazlalıklarının depolanmak suretiyle değerini kaybetmeden korunması,
- Yem dışında kalan üretim girdilerinin topluca mübayaaya edilerek karsız biçimde ortağa dağıtılması .

Bu prensipler aslında anonim şirket statüsündeki kuruluşun bir kooperatif tarzında işletilmeye çalışıldığı izlenimini vermektedir. Bölge üreticilerinin tamamına yakınının şirket ortaklığına katılmış olmasının, haftalık olarak pazarlanan yumurta miktarının yüksekliğinin ve nihayet Şirketin konusunda en büyük olmasının sırrının bu prensiplerden kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

154 ortağın işletmelerinin genelde onarbinlik kapasiteye sahip kümelerden oluştuğu, bunların yaklaşık %80 kapasite ile çalıştığı, yaz aylarında kapasite kullanımının daha da aşağılara düştüğü, 1997 yılında ortalama olarak haftada 10-13 milyon adet yumurta pazarladıkları Şirket yetkililerince ifade edilmektedir. Yılda pazarlanan yumurta sayısı 600-700 milyon adet civarındadır. Yumurtalar tüm yurt sathına pazarlandığı gibi özellikle Türki Cumhuriyetlere de ihraç edilmektedir.

Üretim aşamasında, faal bir işletmeye sahip olmak kaydı ile tüm ortaklar, üretim kapasiteleri oranında Şirketçe sağlanan mal ve hizmetlerden istifade ederler. Ortakların yem dışındaki bütün ihtiyaçları Şirket tarafından toplu alım yoluyla ekonomik bir şekilde tedarik edilmekte, karsız olarak ortaklara satış yapılmaktadır. Ortakların zaman zaman ihtiyaç duydukları kısa vadeli finansmanlar Şirket tarafından sağlanan kredilerle karşılanmaktadır.

Üretilen yumurtalar işletmede gramaja göre tasnif edildikten sonra Şirkete, hafalık olarak açıklanan fiyat üzerinden teslim edilir. Gramaj, tazelik, temizlik ve kırık

oranı gibi konularda aranılan şartları tutmayan yumurtalar Şirketçe alınmaz. Depolara alınan yumurtaların ciddi bir stok takibi yöntemiyle tazeliğini kaybetmeden tüketiciye ulaştırılması Şirket tarafından sağlanmaktadır. Özellikle yaz aylarında oluşması muhtemel stoklar için mevcut soğukhava depolarının yetmemesi halinde dışarıdan soğuk depolar kiralanarak arzın kontrol altında tutulmasına ve ortakların yumurtalarının uygun fiyatlar bulununcaya kadar saklanmasına çaba harcanmaktadır.

Şirket yumurta pazarlamasını bayileri vasıtasıyla yapmaktadır. Bayiler yumurtayı Şirketin belirlediği koşullara uygun olarak satarlar.

Açıklanan fiyattan satılan yumurta bedelinden şirket masrafları karşılığı ayrılan (yaklaşık %3) pay kesildikten sonra, satılan yumurtanın bedelinin %30 luk kısmı üreticiye bir hafta içinde, kalan kısmı ise 28 günlük çekle ödenmektedir. Şirket yöneticileri, üreticinin teslim ettiği yumurtanın satılıp parasının tahsili beklenmeksizin ödemelerin yapıldığını, nakit durumun müsait olmadığı hallerde dahi sağlanan kredilerle ödemeye devam edildiği için üreticinin güvenin kazanıldığını ifade etmektedirler. Bu tür ödemeler nedeniyle oluşan faiz gideri dahil masraf ve komisyon kesintisinin 1997 yılı için %3 civarında olduğu bildirilmiştir.

4-SONUÇ

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, ülkemiz tavukçuluk sektörü, 1963 yılından günümüze kadar geçen sürede hızlı bir gelişme göstererek üretim tekniği ve verimlilik bakımından tavukçulukta ileri ülkeler düzeyini yakalamıştır. Ancak, mevcut üretim faktörlerinin daha etkin değerlendirilmesi ve iyi bir pazarlama organizasyonu ile tavukçuluğumuz ülke ekonomisine daha büyük ölçüde katkı sağlayabilecektir.

Gerek üretici ve gerekse entegreci bazında yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre, ülkemiz tavukçuluğunun ana sorunu olarak piyasa istikrarsızlığı başta gelmekte, diğer sorunlar tali derecede önem taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle, üretimin bir plan ve programa göre gerçekleşmemesi sonucu arzın fazlalığında fiyatlar düşmekte, düşen fiyatların olumsuz etkisiyle üretimin düşmesi ile talebin karşılanamaması sonucu fiyatlar yükselmektedir. Bu ortamda, özellikle bağımsız çalışan, girdi temini ve pazarlama bakımından güçsüz olan üreticiler büyük ölçüde ve olumsuz yönde etkilenmektedirler. Kuşkusuz, entegrasyona bağlı olarak üretimde bulunanlar da bu olumsuz durumdan az da olsa etkilenmektedirler.

İkinci önemli sorun, yem fiyatlarının, tavuk eti ve yumurta fiyatlarına göre çok yüksek oranda ve devamlı artış göstermesidir. Zira, yem hammaddesinin önemli bir kısmı yurt dışından getirildiğinden dövizin kur artışıyla fiyatlar yükselmektedir. Bu sorunun çözümünde, devlet desteği sağlanarak mısır ve soya üretiminin artırılması sonucu, ülke dışından sağlanan yem hammaddesi miktarının azaltılması düşünülebilir. Yem-yumurta, yem-tavuk eti paritelerinin yer aldığı cetvel 3 de açıkça görüldüğü gibi, eğer

yem fiyatlarının artışı aynı şekilde sürer, buna karşılık yumurta ve tavuk eti fiyatlarındaki artış, yem fiyatlarındaki artışın altında kalmaya devam ederse, bu durumdan ülke tavukçuluğu önemli ölçüde zarar görecektir. Yem hammaddesi maliyetlerinin kısa vadede düşürülebilmesi halinde karma yemin devletçe subvansede edilmesi bu soruna pratik çözüm sağlayabilecektir.

Bir başka önemli faktör de üretici ve entegrecilerin piyasadaki konjonktürel dalgalanmalar nedeniyle yaşadıkları uyumsuzluklardır. Arzın fazlalığı nedeniyle zaman zaman yaşanan fiyat düşmeleri sonucu entegrecilerin üretimi kısma girişiminden üreticiler olumsuz etkilenmektedirler. Böyle zamanlarda üreticiler civcivi zamanında temin edemediklerinden yakınmaktadır. Arzın azalması piyasada fiyatların yükseldiği dönemlerde ise kalitesiz civcivler dahi üretime alınmakta bu da verim düşüklüğü nedeniyle sızlanmalara sebep olmaktadır. Üretimin planlı bir şekilde yapılabilmesi veya ihracat iadesi desteği ile arz fazlasının ihracat edilmesi yoluyla bu sorunun büyük ölçüde çözümlenebilmesi mümkündür. İhracatın artırılmasına yönelik önlemler, sektörün geleceği açısından önemli olduğu kadar, ülke içindeki piyasa istikrarını da sağlamaya yardımcı olabilecektir.

Üreticilerin entegrecilerle ilgili olarak belirttikleri olumsuzluklar; nakliye ücretinin yüksek olması, bazı entegrecilerin ödemede sorun çıkarmaları ve yetiştirme ile ilgili riskin tamamının üreticiye bırakılması şeklinde özetlenebilir.

Entegrecilerin de üzerinde en fazla durdukları konu, piyasanın istikrarsız oluşu ve buna bağlı olarak finansman güçlüğü çekmeleridir. Entegrecilere ve yumurtacı kuruluşlara göre, karma yemin desteklenmesi, ihracatın teşviki, tüketicinin subvansede edilmesi ve KDV oranının düşürülmesi hem kendileri, hem de üreticiler için sorun olan konuları önemli ölçüde azaltacaktır.

L İ T E R A T Ü R

1-AYKUT A., Beyaz Et Sanayiini Geliştirmede İzlenecek Yollar:Sözleşmeli Çiftçiye Dayalı Entegrasyon Modeli, 2000'lere doğru Türkiye Hayvancılığı Kongresi, Ankara-1993

2-BAYTAROĞLU T., Türkiye Beyaz Et Sanayii, 2000'lere doğru Türkiye Hayvancılığı Kongresi, Ankara-1993

3-BESD-BİR, 1996-1997 yılları kayıtları.

4-ÇORUM YUMURTA ÜRETİM PAZARLAMA A.Ş.' inden edinilen bilgiler.

5-DİE, 1990-1996 yılları istatistikleri.

6-GÜNEŞ T.-ALBAYRAK M., Türkiye Tavukçuluğunda Pazarlama Sorunları ve Çözüm Önerileri, YUTAV, İstanbul-1997

7-KALELİ Ş., Tavukçulukta Üretim, Pazarlama ve Örgütlenme Modeli, İkinci Hayvancılık Kongresi, Ankara-1991

8-REHBER E., Gıda Sanayiinde Üretici-Sanayici İlişkisi ve Sözleşmeli Tarım: Bursa Yöresi Örneği, Bursa-1997

9-SINIRLI SORUMLU BAŞMAKÇI 2 NOLU (TAVUKÇULUK) TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFİ' nden edinilen bilgiler.

10-TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI, 1990-1997 yılları kayıtları.

11-WATT POULTRY STATISTICAL YEARBOOK 1996

ÜLKEMİZDE MEVCUT İŞLETMELERİN KAPASİTE DAĞILIMI

Kapasite (Ad.)	Yumurtacı İşletmeler (Adet)	Yumurtacı İşletmeler (%)	Broller İşletmeler (Adet)	Broller İşletmeler (%)
2500'e kadar	942	29.4	1419	20.9
2500-5000	704	22.0	3508	51.7
5000-10000	627	19.6	1263	18.6
10000-25000	561	17.5	469	6.9
25000-50000	248	7.7	89	1.3
50000'in üzeri	120	3.7	37	0.5
T O P L A M	3202	-	6785	-

HAYVANSAL ÜRETİMDE ENTEGRASYON MODELLERİ SÜT ÜRETİMİ VE PAZARLAMA

Prof. Dr. Celalettin KOÇAK

A.Ü. Ziraat Fakültesi

Süt Teknolojisi Bölümü

Ahmet ARSAN

Yaşar Holding

1. GİRİŞ

Bilindiği gibi gıda sanayii tarımdan aldığı hammaddeyi özelliklerine göre farklı işleme teknolojileri uygulayarak tüketime hazır hale getiren bir sanayii dalıdır. Gıda sanayii bu önemli fonksiyonunu yerine getirirken, hem tarımsal hammaddenin doğal niteliklerini korumaya özen gösterir, hem de ona belirli bir raf ömrü kazandırarak, duyuusal ve hijyenik kalite özellikleri yönünden tüketime uygun hale getirir. Bu nedenle gıda sanayiinde;

- İnsanların yeterli ve dengeli beslenmesi,
- Tüketicie kaliteli ve sağlıklı ürünlerin sunulması büyük önem taşımaktadır.

Gıda sanayiinin kendinden beklenenleri yerine getirebilmesi ve uzun dönemde ihracata yönelerek, dünyaya entegre olabilmesi için de doğru politikaların bugünden saptanması gerekmektedir. Gıda sanayiinin kendinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilmesi, öncelikle, istediği nitelikteki hammaddeyi, istediği miktarda ve zamanda ve uygun koşullarda bulabilmesine ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilmesine bağlıdır.

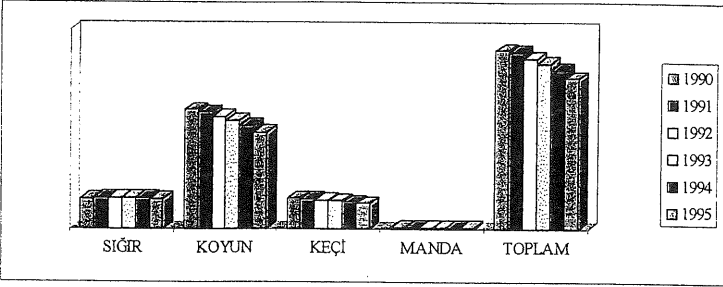
İstenilen kalite düzeyinde bir ürün elde edebilmek için hammaddenin de belirli niteliklerde olması gerekmektedir. Bu nedenle gıda sanayiinde hammadde kalitesi çok önemlidir. Gıda sanayi içinde % 17.8'lik payla, un ve unlu mamüller sanayiinden sonra ikinci sırada yer alan süt ve mamülleri sanayiinde hammadde kalitesi çok daha önemlidir. Çünkü, hammadde süttür. Yeterli ve dengeli beslenmede, besin öğeleri içeriği yönünden en önemli gıda maddesi olan süt, çok kısa sürede doğal niteliklerini kaybederek bozulabilmektedir. Bu nedenle tarım-sanayi entegrasyonu bu sektör yönünden çok daha büyük bir önem arz etmektedir.

2. TÜRKİYE'DE SÜT HAYVANCILIĞININ VE SÜT ÜRETİMİNİN DURUMU

Ülkemizdeki sağmal hayvan sayıları çizelge l'de, buna ilişkin grafik ise şekil l'de verilmiştir.

Çizelge 1. Türkiye'deki Sağmal Hayvan Sayıları (Baş)

YILLAR	SİĞİR	KOYUN	KEÇİ	MANDA	TOPLAM
1990	5.892.550	23.698.830	6.013.000	187.570	35.791.950
1991	6.119.280	23.222.330	5.877.600	171.140	35.390.350
1992	6.070.410	22.399.330	5.602.240	165.000	34.236.980
1993	6.031.950	21.531.850	5.463.880	147.980	33.175.660
1994	6.082.150	20.507.510	5.162.520	150.070	31.902.250
1995	5.885.590	19.262.500	4.907.590	122.370	30.178.050

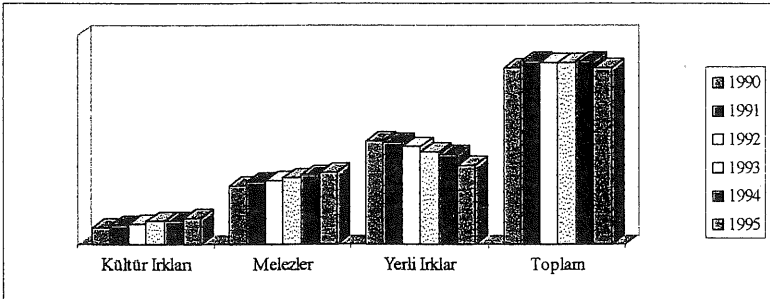

Şekil 1. Türkiye'deki Sağmal Hayvan Sayıları

Çizelge ve şekil incelendiğinde, sağılabilir sığır sayısında 1990-1995 yılları arasında bazı iniş ve çıkışlar olmakla birlikte önemli bir değişim olmadığı görülmektedir. Yalnız bu dönem içinde sağılabilir koyun keçi ve manda sayıları ile toplam sağmal hayvan sayısında azalma olmuştur.

Çizelge 2. Türkiye'deki Sağmal Sığır Sayısı (Baş)

YILLAR	SİĞİR			
	Kültür Irkları	Melezler	Yerli Irklar	Toplam
1990	530.330	1.941.170	3.424.050	5.892.550
1991	650.800	2.087.120	3.381.360	6.119.280
1992	698.270	2.124.170	3.247.970	6.070.410
1993	750.250	2.214.720	3.066.980	6.031.950
1994	779.700	2.308.270	2.994.180	6.082.150
1995	870.250	2.392.620	2.622.720	5.885.590

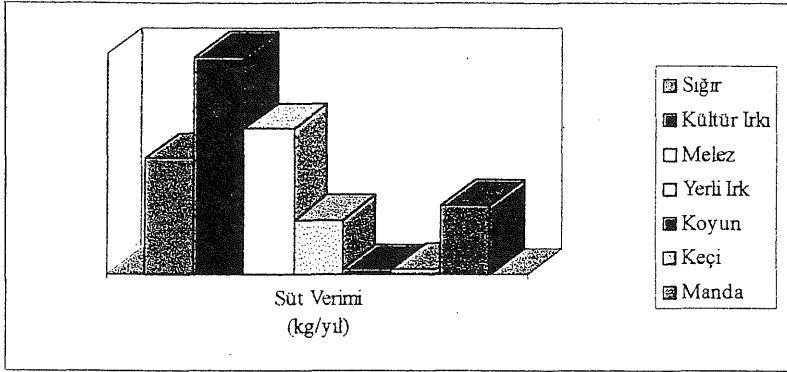
Şekil 2. Türkiye'deki Sağmal Sığır Sayısı

Sağmal sığırların ayrı olarak yer aldığı Çizelge 2 ile şekil 2 incelendiğinde, verilen zaman dilimi içinde kültür ırkı ve melez grupta bir artış, yerli ırklarda ise bir azalmanın olduğu görülmektedir. Bu da arzu edilen bir gelişmedir. Çünkü birim başına verimin arttığını gösterir.

Çizelge 3. Türkiye'de Sağmal Hayvanların Yıllık Süt Verimleri*

Hayvan Türü	Süt Verimi (kg/yıl)
Sığır	1576
Kültür ırkı	2967
Melez	1986
Yerli ırk	741
Koyun	49
Keçi	56
Manda	936

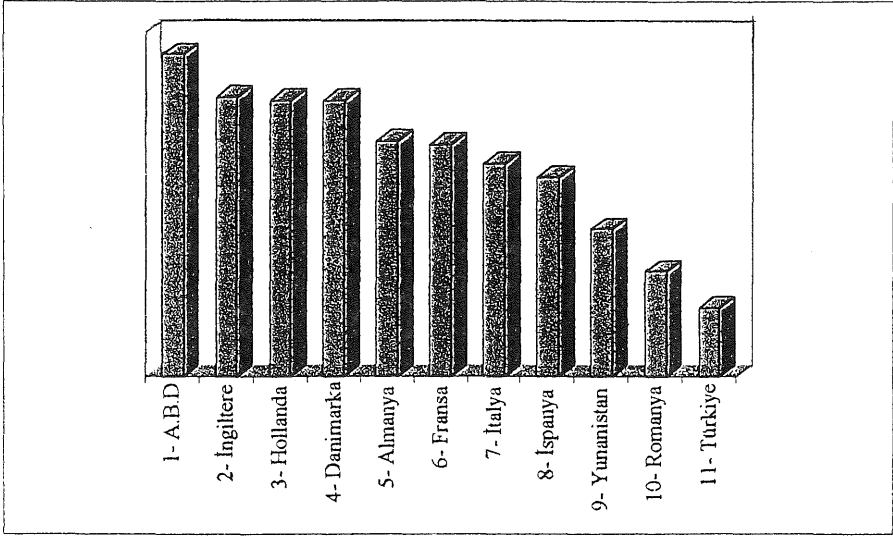
* 1995 Yılı Süt Üretim Değerlerine göre hesaplanmıştır.

Şekil 3. Türkiye'de Sağmal Hayvanların Yıllık Süt Verimleri

Çizelge 4. Bazı Ülkelerde İneklerin Süt Verimi

Ülkeler	Ortalama Süt Verimi (kg/yıl)
1- A.B.D	7454
2- İngiltere	6467
3- Hollanda	6378
4- Danimarka	6372
5- Almanya	5427
6- Fransa	5362
7- İtalya	4925
8- İspanya	4601
9- Yunanistan	3416
10- Romanya	2429
11- Türkiye	1576

Şekil 4. Bazı Ülkelerde İneklerin Süt Verimi

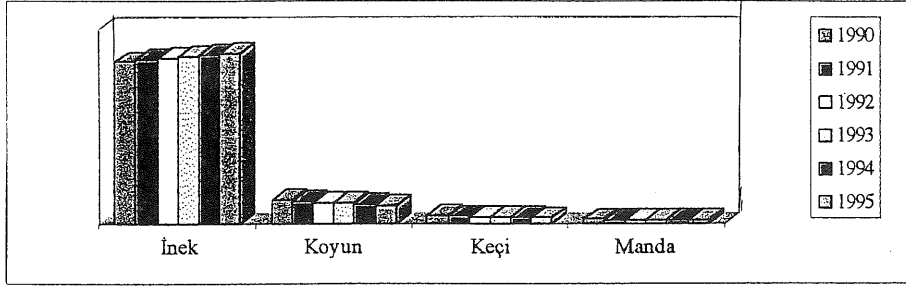
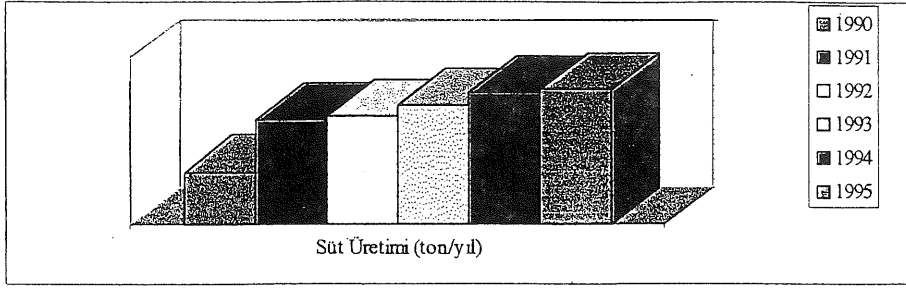
Ülkemizdeki sağmal hayvanların yıllık süt verimlerini gösteren Çizelge 3 ile şekil 3 incelendiğinde, birim başına yıllık verimin sağmal sığırlarda ortalama 1576 kg olduğu görülmektedir. Bu değer, gelişmiş ülkelerdekilerle karşılaştırılırsa, çok düşük düzeyde olduğu görülür (Çizelge 4 ve şekil 4). Bunun en önemli nedenleri;

- Sağmal sığır popülasyonundaki yerli ırk oranının yüksek oluşu ve
- Yetersiz bakım ve beslemedir.

Ülkemizdeki süt üretiminin durumu çizelge 5 ve şekil 5'de verilmiştir. Çizelge 5 ile şekil 5 incelendiğinde, 1990 yılında 9.617.415 ton olan yıllık süt üretiminin, 1995 yılında 10.601.550 tona yükseldiği görülmektedir. Bu artışta esas olarak inek sütü rol oynamıştır. Çünkü toplam üretim içinde inek sütü oranı sürekli artarken diğer türlerin oranı sürekli azalmıştır.

Çizelge 5. Türkiye'deki Yıllık Toplam Süt Üretimi ve Üretimde Çeşitli Türlerin Payları

YILLAR	Süt Üretimi (ton/yıl)	Çeşitli Türlerin Üretimdeki Payları (%)			
		İnek	Koyun	Keçi	Manda
1990	9.617.415	82,8	11,9	3,5	1,8
1991	10.240.105	84,1	11,0	3,3	1,6
1992	10.279.245	84,8	10,6	3,1	1,5
1993	10.406.020	85,6	10,1	3,0	1,3
1994	10.560.920	86,5	9,4	2,8	1,3
1995	10.601.550	87,5	8,8	2,6	1,1

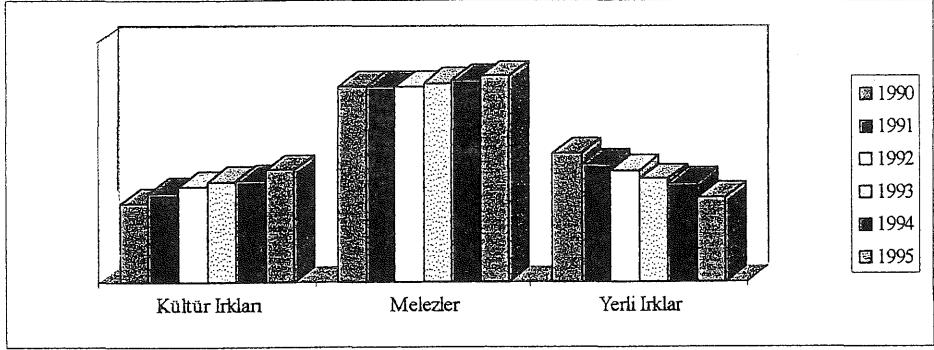
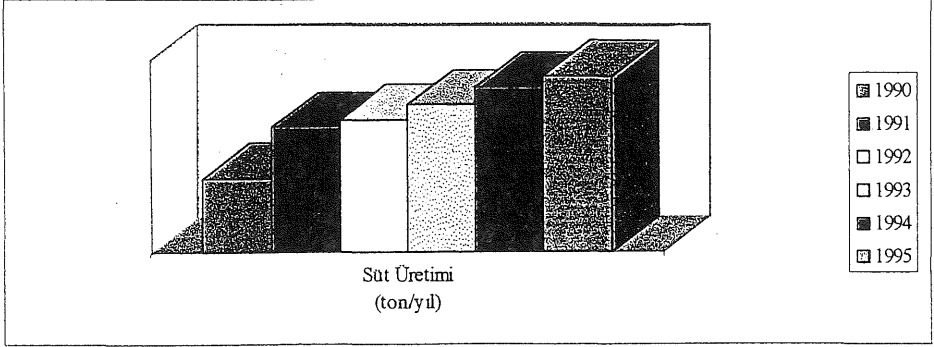

Şekil 5. Türkiye'deki Yıllık Toplam Süt Üretimi ve Üretimdeki Çeşitli Türlerin Oranı

Çizelge 6. Türkiye'deki Yıllık Toplam İnek Sütü Üretimi ve Çeşitli Irklara Dağılımı

YILLAR	Süt Üretimi (ton/yıl)	Çeşitli Irkların Üretimdeki Payları (%)		
		Kültür Irkları	Melezler	Yerli Irklar
1990	7.960.640	19,4	48,7	31,9
1991	8.616.520	22,2	48,6	29,2
1992	8.715.020	23,7	48,6	27,7
1993	8.904.350	25,0	49,4	25,6
1994	9.128.825	25,3	50,2	24,5
1995	9.275.310	27,8	51,2	21,0

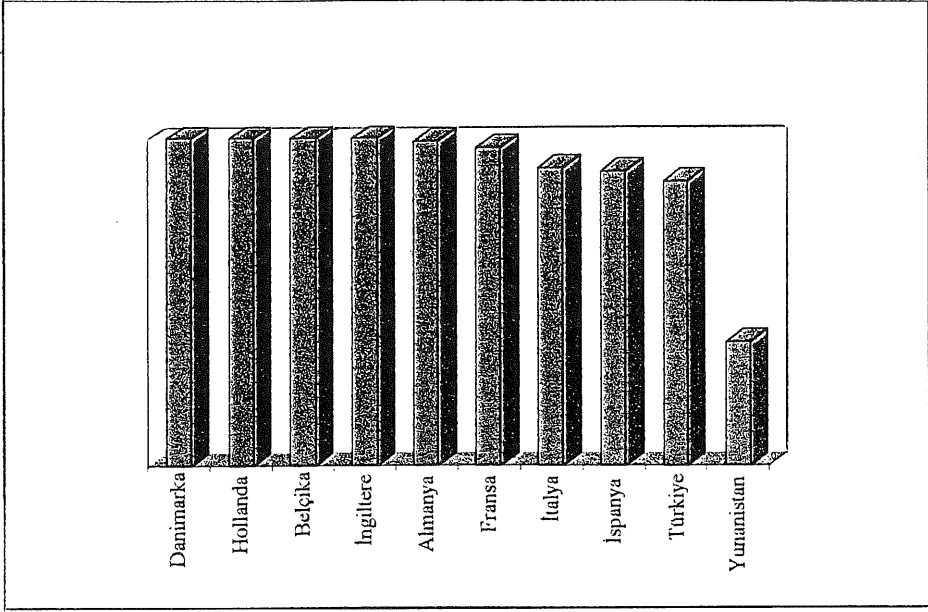
Ayrıca, çizelge 6 ile şekil 6'da da görüldüğü gibi toplam inek sütü içindeki kültür ırkları ile melez sağmal sığırlardan elde edilen sütlerin oranı sürekli artarken yerli ırk oranı sürekli azalmaktadır. Bunlar iyi göstergelerdir. Yalnız yeterli değildir. Çünkü, çizelge 7 ile şekil 7'de de görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerde üretilen sütün hemen hemen tamamı inek sütüdür.

Şekil. 6. Türkiye'deki Yıllık Toplam İnek Sütü Üretimi ve Çeşitli Irklara Dağılımı

Çizelge 7. Bazı Ülkelerde Toplam Süt Üretimi İçindeki İnek Sütü Oranları (%)

Ülkeler	İnek Sütü Oranları (%)
1- Danimarka	100
2- Hollanda	100
3- Belçika	100
4- İngiltere	100
5- Almanya	99
6- Fransa	97
7- İtalya	91
8- İspanya	90
9- Türkiye	87
10- Yunanistan	38

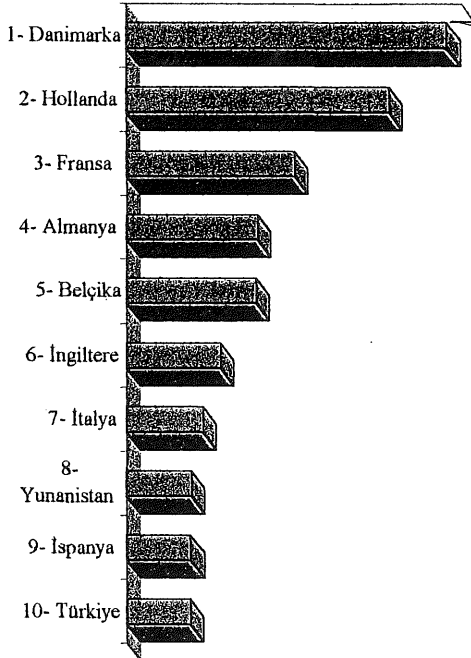
Şekil 7. Bazı Ülkelerde Toplam Süt Üretimi İçindeki İnek Sütü Oranları (%)

Çizelge 8. Bazı Ülkelerde Kişi Başına Yıllık Süt Üretimi

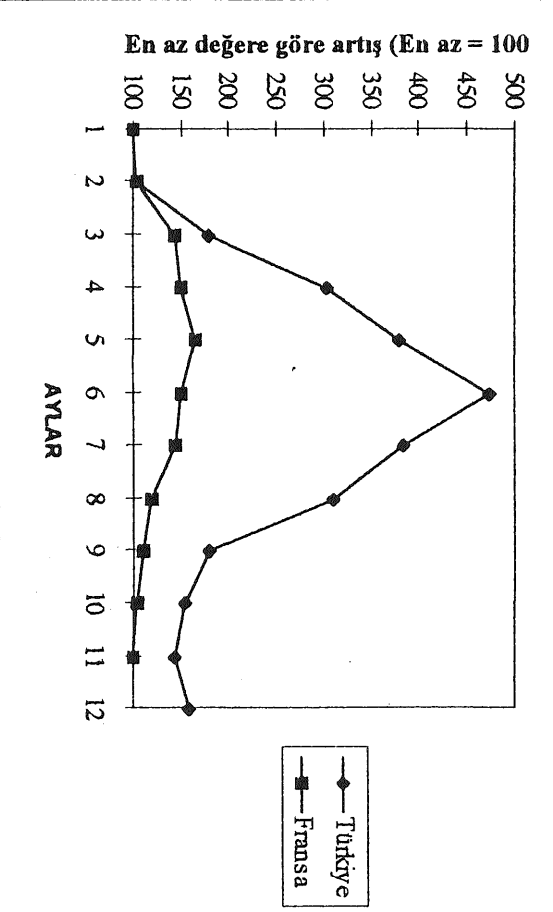
Ülkeler	Süt Üretimi (kg/yıl)
1- Danimarka	857
2- Hollanda	704
3- Fransa	450
4- Almanya	351
5- Belçika	346
6- İngiltere	252
7- İtalya	204
8- Yunanistan	174
9- İspanya	172
10- Türkiye	170

* 1995 yılı verilerine göre hesaplanmıştır.

Bunlar yanında ülkemizde kişi başına süt üretimi de oldukça düşük düzeydedir. Danimarka'nın kişi başına yıllık süt üretimi ülkemizdeki üretimin 5 katıdır. Kişi başına süt üretiminin en azından ikiye katlanması, yani süt üretimimizin yirmi milyon ton üzerine çıkarılması gerekmektedir.

Şekil 8. Bazı Ülkelerde Kişi Başına Yıllık Süt Üretimi

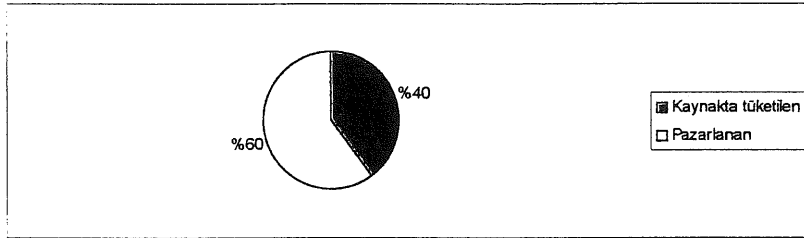
Şekil 9. Türkiye ve Fransa'da Çiğ Sütün Yıl İçinde Aylara Göre Dağılımı

Ülkemizde, süt üretimi konusunda ilginç olan bir durumda süt üretimindeki mevsimsel değişimlerdir. Şekil 9'da da görüldüğü gibi süt üretimi Şubat'tan itibaren artmaya başlamakta ve Mayıs ve Haziran aylarında en üst düzeye çıkmaktadır. Süt üretimi Eylül, Ekim ve Kasım aylarında ise en alt düzeye inmektedir. Süt sanayii için önemli bir problem oluşturan bu durum, doğumların yıl içinde aynı ana rastlaması, yerli ırkların laktasyon sürelerinin kısa olması ve koyun keçi sütünün toplam süt üretimindeki paylarının yüksek olması gibi nedenlerden ortaya çıkmaktadır.

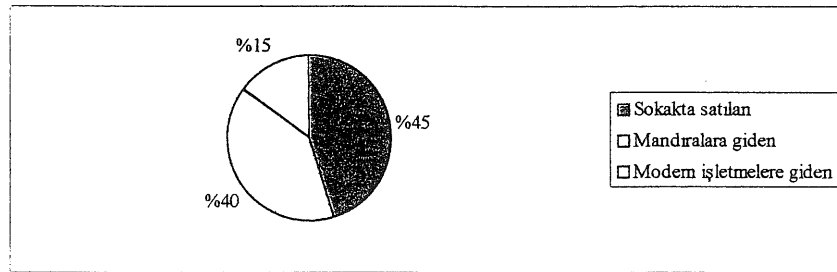
Süt üretimimizin diğer bir yönü de üretimin birkaç hayvanlık küçük aile işletmelerinde yapılmasıdır. İşletmelerin yaklaşık % 90'ında hayvan sayısı 10 başın altındadır. Bunun anlamı, süt üretimi için gerekli koşulların sağlanamaması (modern ahır, sağım ve soğutma üniteleri, hijyen vb.) ve kalitesiz üretim demektir. Bu görünümün ortaya koyduğu sonuç şudur: Ülkemizdeki süt üretimi: Yetersiz, dengesiz ve kalitesizdir. Ayrıca işletmelerin küçük olması alıcılar karşısında üreticilerin pazarlık gücünü zayıflatmaktadır. Böylece süt üreticisi yeterli bir gelir sağlayamamakta, bu durumdan da süt üretimimiz olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu nedenle sektörde, üreticilerin örgütlenerek yeniden yapılanması gerekir. Avrupa birliğinde üreticilerin hemen hemen tamamı örgütlenmiştir. (% 75'i kooperatif) bizde ise üretilen sütün ancak % 4'ü kooperatifler tarafından pazarlanabilmektedir.

3. ÇİĞ SÜTÜN PAZARLANMASI

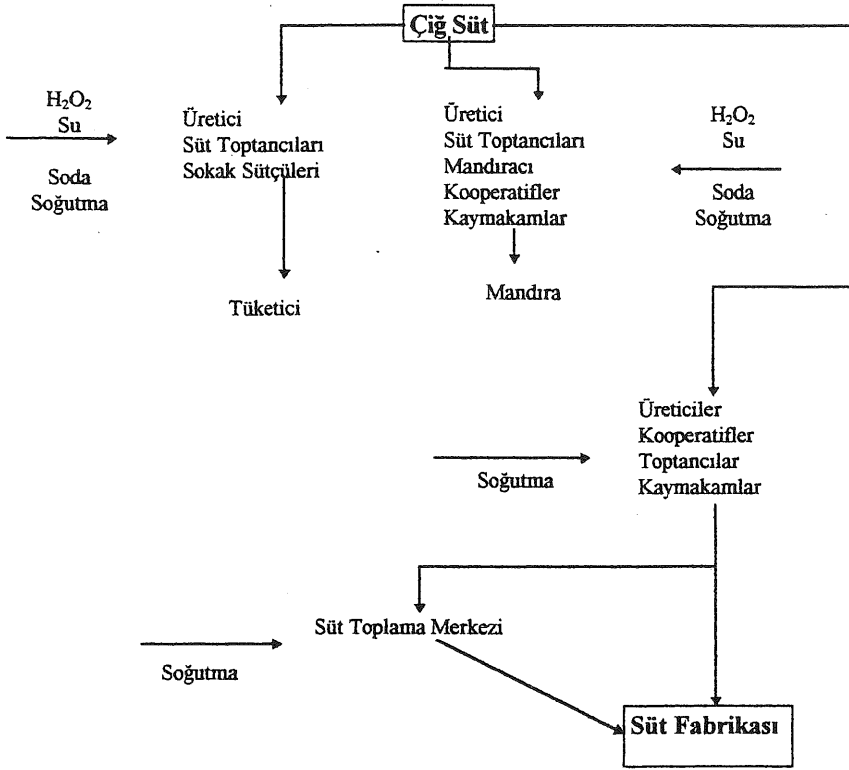
Ülkemizde üretilen çığ sütün nasıl değerlendiriliğine ilişkin güvenilir veriler yoktur. Bu konuda sektörün deneyimli kişi ve kuruluşlarının tahminleri esas alınmaktadır. Üretilen çığ sütün nasıl değerlendiriliğine ilişkin süt ve et sanayicileri birliğinin tahmini Şekil 10 ve 11'de verilmiştir.

Şekil 10. Çığ sütün değerlendirilmesi.

Şekil 11. Pazarlanan çığ sütün dağılımı.

Şekil 12. Çiğ Sütün pazarlama Kanalları (Ülkemizdeki)

Bu durum da göstermektedir ki ülkemizde üretilen sütün;

- % 40'ı kaynakta tüketiliyor (Hayvanlara içirilen + Fire + İç tüketim).
- Yaklaşık % 25'i sokakta satılıyor.
- % 25'i sağlıksız koşullarda üretim yapan mandıralara gidiyor.
- Ancak % 10'u modern fabrikalarda işleniyor.

Gelişmiş ülkelerde ise üretilen sütün % 95-98'inin fabrikalarda işlenmekte olduğu göz önüne alınırsa, bu durum ülkemizdeki süt sektörünün gelişimi açısından son derece kötü bir göstergedir. Çiğ sütün pazarlama kanalları şekil 12'de ayrıntılı bir şekilde görülmektedir. Şekilde de görüldüğü gibi, çiğ süt işlenmeden özellikle sokak sütçüleri aracılığı ile - burada süte su, soda H2O2 ilave edilebilmektedir - tüketiciye ulaştığı gibi, mandıra ve fabrikalarda işlendikten sonra da pazarlanmaktadır. Doğru olanı da sütün fabrikalarda işlendikten sonra tüketime sunulmasıdır.

4. Sektörde Sanayi-Tarım Entegrasyonunu ve Gelişmeyi Sağlamak İçin Alınması Gereken Önlemler

- Süt üretiminin ve çiğ süt kalitesinin artırılması (sağlık, genotip, beslenme) ve süt sanayininin taleplerine cevap verecek istikrarlı bir yapıya kavuşturulması için çalışmalar yapılmalıdır.

Burada üretici, sanayici ve devlet arasında iyi bir işbirliği sağlanarak üretici ve sanayicinin bu işten kar etmeleri sağlanmalıdır.

- Süt ve ürünlerinin tüketimini artırma çalışmaları yapılmalıdır.

-Üretilen çiğ sütün modern fabrikalara akışını sağlayacak önlemler alınmalıdır.

-Üretici ve sanayiciler örgütlenerek hayvancılık politikalarının belirlenmesinde etkili olmalıdır.

-Üretici ve sanayici birbirine güç veren iki üretim odağı haline getirilmelidir. Burada sözleşmeli üretim büyük önem taşımaktadır. Sözleşmeli üretimle;

- Maliyetler düşecek,

- Üretimde kalite ve istikrar sağlanacak ve verimlilik artacaktır.

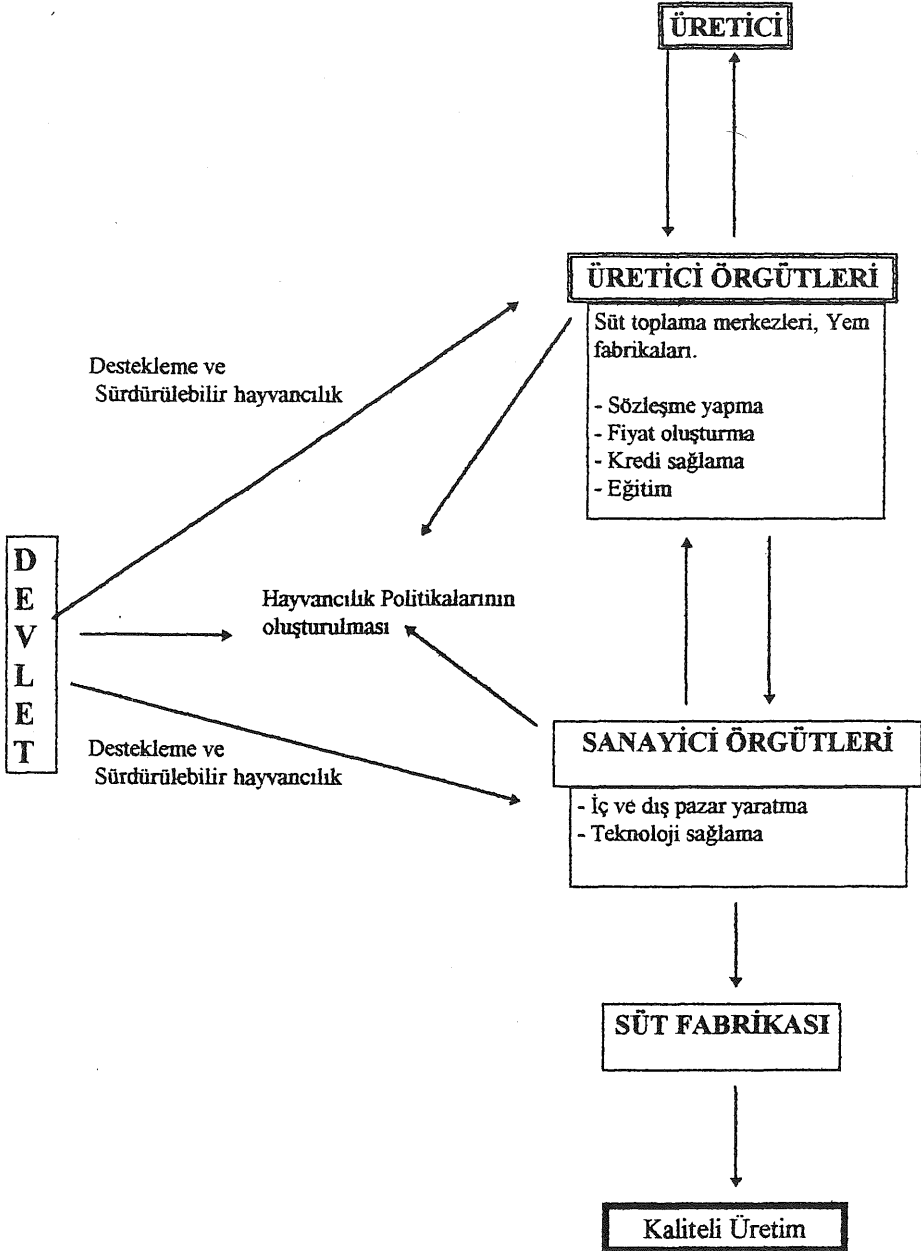
Bu nedenle sözleşmeli üretim teşvik edilmelidir.

-Sektörde haksız rekabet önlenmelidir.

-Hayvancılık yatırımları devlet tarafından desteklenmelidir.

-İthalat ve ihracat politikaları sektöre zarar vermeyecek şekilde düzenlenmelidir.

Bu öneriler doğrultusunda tasarlanan bir tarım - sanayi entegrasyon modeli şekil 13'de verilmiştir. Şekil'de, üretici, sanayici örgütleri ve devletin görevleri ile entegrasyonu sağlayacak iletişim kanalları yer almaktadır.

Şekil 13. Örnek Bir Entegrasyon Modeli

KAYNAKLAR

Anonymous, 1995. Süt ve Mamülleri. VII. 5 Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. DPT, Ankara

Anonymous, 1996. Hayvancılık. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. DPT, Ankara

Anonymous, 1996. Tarım İstatistikleri Özeti (1995). DİE, Yayın No: 1889, Ankara

Anonymous, 1996. Production Yearbook. FAO, Roma

Anonymous, 1997. Hayvansal Üretim Komisyon Raporu. Türk Zir. Yük. Müh. Birliği ve Vakfı, Ankara

Atamer, M., Koçak, C., Yetişmeyen, A., Karacabey, A., 1993. Süt Sanayiinde Teknolojik Düzey ve Geliştirme Politikaları. 5. Türkiye Sütçülük Kongresi. TMMOB Zir. Müh. Odası, Ankara

Gönç, S., Oysun, G., Ergüllü, E. 1993. Süt Üretiminde Sorunlar ve Destekleme Politikaları. 5. Türkiye Sütçülük Kongresi. TMMOB Zir. Müh. Odası, Ankara

ÖZELLEŞTİRMENİN DE SINIRLARI VARDIR

A. Güneş OKTAY
Ziraat Yüksek Mühendisi

1. KAVRAMSAL BELİRLEMELER

* Vergi Nedir ?

Devletin Zenginliği için, toplumun gelirlerinden belirli oranlarda kesilerek sağlanan gelirlere vergi denir. Vergiler, her toplumda ağırlıklı olarak ücretlilerden sağlanmaktadır. Kayıt dışı ekonomilerin varlığından her ülkede söz edilmektedir. Bunun oranı ülkelerin gelişmişliği ile yakından ilgilidir. Kayıt dışı ekonomiler sermaye sınıfının gelirlerini çeşitli yöntemler kullanarak, vergilendirmediği ekonomilerdir.

* Vergi devlet tarafından, emekçilerin gelirlerinden zorla alınan, büyük bir paydır !

* Vergi Gelirleri Nereye Yönlendiriliyor ?

Vergi gelirleri, toplumsal kalkınma için kullanılmak amacıyla elde edilir. Toplumun ekonomik ve sosyal kalkınması amacıyla, devlet tarafından emekçilerden mahsup (Maliye yazınında sıkça kullanılan bu Arapça sözcük, hesabına geçirmek anlamındadır) edilen vergi gelirleri; ekonominin geliştirilmesi, altyapının geliştirilmesi, eğitim, güvenlik, sağlık, güçsüzlerin korunması vb amacıyla kullanılır. Ancak öncelik her zaman ekonomide olmuştur. Ekonomik gelişme sağlanmadan, yaşam standartlarının geliştirilmesinin güçlüğü bu önceliği zorunlu kılmıştır. Vergi gelirleri ekonomiyi geliştirmek için harcanmıştır. Kamu, ekonomik alanda doğrudan yatırımlar yapmış, yatırım yapanları desteklemiş, ödüllendirmiş, kurduğu tesisleri onlara devretmiştir.

* Emekçiler kapitalist azınlığın gelişmesi için, her ülkede büyük fedakarlıklar yapmış, onların zenginliğinin ve zenginliğinin devamlılığının kaynağını oluşturmuşlardır.

* Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Nedir ?

Ekonomik kalkınma ülkenin kendi güçlerini kullanarak, dünya ülkeleri arasında görece olarak zenginleşmesidir. Ülkenin kendi güçleri doğal güçler ve bilinç gücü olarak iki temel grupta incelenebilir. Doğal güçler; madenler, tarımsal kaynaklar, ucuz işgücü kaynakları gibi çeşitli kaynaklardır. Doğal güçlerine dayalı olarak zenginleşme geçicidir ve kararsızdır. Doğal güçlerine dayalı olarak zenginleşen ülkelerin doğal kaynakları, genellikle bilinç güçlerine dayalı olarak zenginleşen ülkelere yönetilir.

* İnsan gücünü özgür kılan, tüm bireylerinin bilgi ve bilincini geliştirerek zenginleşme hedefine kilitleyebilen, sosyal kalkınmayı başarabilmiş ülkeler, kalıcı ve kararlı kalkınmanın çözümünü üretebilmiş ülkelerdir. Ekonomik kalkınmayı, koşulsuz olarak

sosyal kalkınmanın önüne koyan ülkeler, doğal kaynaklarını da, başka ülkelerin hedeflerine uygun kullanmak zorunda olan ülkelerdir.

* Kamulaştırma Nedir ? Özelleştirme Nedir ?

Para kazanabilme olasılığı olan, ekonomik ve sosyal amaçlı çeşitli toplumsal işlevlerin, vergi gelirleriyle yürütülmesine ve yönlendirilmesine kamulaştırma denir.

Vergi gelirleriyle yürütülen, ekonomik ve sosyal amaçlı, çeşitli toplumsal işlevlerin, birey gelirleriyle yürütülmesine ve yönlendirilmesine özelleştirme denir.

* Kamulaştırma ve özelleştirme, ortak yaşamı sürdürmeye zorunlu olan, iç içe geçmiş iki ayrı olgudur

* Özelleştirme Planlanabilir mi ?

İnsan bilincinin geliştiği en önemli aşamaya, geleceğini bugünden görebilme ve ona uygun davranabilme yeteneğine planlama denir.

Günümüz insanı, doğal, ekonomik ve sosyal olaylarda olası değişimlerin doğrultusunu ve gücünü ölçebilecek, oldukça duyarlı araçlar geliştirmiştir. Oluşacak etkilere göre, olası değişimin belirlendiği her alanda, plan yapılabilir ve değişimler istenilen tarzda yönlendirilebilir.

* Özelleştirme, yaşam ortağı kamulaştırmanın da katkısıyla planlanabilir ve planlı bir şekilde yürütülebilir. Plana dayalı olarak yapılan özelleştirme, her koşulda rasgele yapılandan daha kısa sürede sonuçlanır

Özelleştirme Ana Planı

1. Özelleştirmenin Amaçları
2. Öncelik Sıralaması
3. Yapılacak Örgütsel Düzenlemeler
4. Yapılacak Yasal Düzenlemeler
5. Özelleştirme Şekli
6. Özelleştirme Koşulları

* Kamulaştırma Planlanmalı mı ?

20 yüzyıl başlarında egemen olan; korumacı, üretici, merkezîyetçi, geniş hantal devlet anlayışı, 21. Yüzyıl başlarında yönlendirici, geliştirici, katılımcı, küçük dinamik devlet anlayışına doğru dönüşmektedir.

Kamulaştırma merkezîyetçi yapısı nedeniyle planlanmaya daha yatkındır. Ancak bu yatkınlık, esnekliği ve değişimlere ayak uydurmayı ortadan kaldırdığı ölçüde planlanmanın bilinçsizliği gibi sonuçları da doğurmaktadır.

* Kamulaştırma, toplumsal kalkınmayı sürekli ve kararlı kılabilecek bir yaklaşımla, kesinlikle planlanmalıdır. Değişim, kamulaştırmanın planlanmasının temeli olmalıdır !

Kamulaştırma Ana Planı

1. Kamulaştırmanın Amaçları
2. Öncelik Sıralaması
3. Yapılacak Yasal ve Yapısal Düzenlemeler
4. Uygulama Şekli

* **Özelleştirmenin Hedefleri Nelerdir ?**

1. Pazarı Geliştirmek Ekonomiyi Canlandırmak
2. Enflasyonu Düşürmek
3. Uluslararası Para Kuruluşlarından Yeterli Destek Almak
4. Verimliliği ve Etkenliği Artırmak
5. Üretimi, Kaliteyi ve Çeşitliliği Artırmak
6. Sermayeyi Tabana Yaymak
7. Sermaye Piyasasını Geliştirmek
8. Kamu Maliyesini Güçlendirmek
9. Pazardaki Tekelleşmeyi Azaltmak
10. Dolaylı Vergileri Azaltmak
11. Kamuyu Siyasal Baskılardan Arındırmak
12. İleri Teknolojiyi Yurda Sokmak
13. Özel Mülkiyeti Geliştirmek
14. Devleti Küçültmek, Etkenliğini Artırmak
15. Yabancı Sermaye Girişini Hızlandırmak
16. Ekonomideki Riskleri Azaltmak

* **Kamulaştırmanın Hedefleri Nelerdir ?**

1. Pazarı Geliştirmek Ekonomiyi Canlandırmak
2. Enflasyonu Düşürmek
3. Ülkede Sermaye Birikiminin Hızlandırmak
3. Bölgesel Farklılıkları Ortadan Kaldırmak
4. Ülkeyi İç ve Dış Pazarlara Entegre Etmek
5. Ulusal Sanayiye Geliştirmek
6. Aşırı Fiyat Artışlarını Engellemek
7. İstihdamı Yaygınlaştırmak
8. Göçü Azaltmak
9. Pazardaki Tekelleşmeyi Azaltmak
10. Dolaylı Vergileri Azaltmak

* **Özelleştirmenin Ana Hedefi Nedir ?**

“Kapitalistlerin”

1. Sürekli ve Düzenli Sömürmek
2. Sömürüyü Tüm Dünyaya Yayılmak

3. Sosyal Dönüşümlere Yol Açmamak
4. İşletmeleri Uzaktan Yönetmek
5. Talebi Geliştirmek
6. Globalleşme

*** Kamulaştırmanın Ana Hedefi Nedir ?
“Emekçilerin”**

1. Yaşam Koşullarını Geliştirmek
2. Demokrasiyi Geliştirmek
3. Ülkesel/Bölgesel Farklılıkları Kaldırmak
4. Gelir Dağılımını Dengelemek
5. Merkezi denetimi ve Baskıyı Azaltmak
6. Uluslararasılaşma

*** İşletmelerin Ana Hedefi Nedir**

İşletmelerin ana hedefi ekonomikliktir. İşletmeler ekonomikliği iki temel amaca yönelik olarak gerçekleştirmeye çalışırlar. Fiyat kaldıracı etkisini kullanarak, karlılıklarını artırmaya çalışan işletmeler, her zaman ucuz alıp pahalı satmayı hedeflerler. Bu eğilimin ağır bastığı pazar koşullarında; işletmeler birbirleriyle kartel anlaşmaları yaparlar, rekabeti engellerler ve arzı kısırarak satış fiyatlarını yüksek tutmaya çalışırlar.

Gelişmekte olan ülkelerde işletmelerin ana hedefleri ve enerjileri karlılıklarını artırmaya yoğunlaşmaktadır. Yalnızca karlılığı artırmaya bir hedef, işletmelerde akılcı ve uzun erimli çabalardan çok, günü birlikçi ve fırsatçı eğilimlerin gelişimini hızlandırmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki işletmelerin ana hedefi ise, verimliliklerini artırarak uzun erimli ve akılcı gelişime doğru yoğunlaşmıştır.

$$\text{Ekonomiklik} = \frac{\text{Satışlar}}{\text{Satışların Maliyeti}}$$

$$\text{Ekonomiklik} = \frac{\text{Çıktı Fiyatı} \times \text{Çıktı Miktarı}}{\text{Girdi Fiyatı} \times \text{Girdi Miktarı}}$$

$$\text{Ekonomiklik} = \text{Karlılık} \times \text{Verimlilik}$$

* Özelleştirme, işletmelerin ana hedefleri ile de, bütünlük olmak zorundadır !

*** Özelleştirme ve Kamulaştırmanın Ortak hedefi
“Kapitalistlerin” ve “Emekçilerin”**

1. Devletin Küçültülmesi ve Kaldırılması
2. Ekonomilerin ve İşletmelerin Geliştirilmesi
3. Dünyanın ve Bölgelerin Gelişmesi
4. Sınırların Kaldırılması

* Sonuç = Zıtların Birliği ve Gelişim

Zıtlar bir arada yaşarlar, yaz ile kış gibi. Güzel bir yaz, güzel bir kış sonunda yaşanır.

* Yalnızca, kamulaştırma ile uyumlu bir özelleştirme, toplumsal kalkınmayı hızlandırır !

* Özelleştirmenin Çeşitli Uygulamaları

1. Ücretli Devlet Hizmeti
2. Devlet İşletmeleri Arasında Sözleşme
3. Kimi İşlerin Özele İhale Edilmesi
4. Özel İşletmelerle Sözleşmeler Yapılması
5. Kimi İmtiyazların özel İşletmelere Devri
6. Özel İşletmelerle Özel İşletmeler
7. Kamu Tekellerinin Kaldırılması
8. Piyasaya Kurallar Koyma
9. Gönüllü Örgütlenmelerin Özendirilmesi
10. Tüketici Karneleri
11. Bağış ve Destekler (Subvansiyonlar, vergi iadeleri, vergi muafiyetleri)
12. Kendine Hizmet Uygulamalarının Geliştirilmesi
13. Yap - İşlet - Devret
14. Yönetimin Devri
15. Finansal Kiralama (Leasing - Renting)
16. Özerkleşme
17. Kamu Mülkiyetinin Devri
 - 17.1. Hisse Senetlerinin Satışı
 - 17.2. Borsada Satış
 - 17.3. Halka Arz
 - 17.4. Çoğunluk Hissesi Satışı
 - 17.5. Azınlık Hissesi Satışı
 - 17.6. Blok Satış
 - 17.8. Eski Kadro veya Yatırımcılara Kredili Satış
 - 17.9. Gayrimenkul, Tesis, Makine, Araç vb Satış
 - 17.10. Kooperatif, Birlik, Sendika vb. Bağış
18. Üretimi Durdurma

* Kamulaştırmanın Çeşitli Uygulamaları

1. Ucuz Devlet Kredileri
2. Vergi İadeleri
3. Vergi Muafiyetleri
4. Kamu Arazilerini Ucuza Kiralama

5. Kamu Arazilerinden ve Mallarından Bağışlar
6. Vergi Ertelemesi
7. Kredi Borcu Ertelemesi
8. Faiz Borcu Ertelemesi
9. Faiz Borcu İadesi
10. Kur Farkı İadesi
11. Teşvik Primleri
12. Destekleme Alımları
13. Ucuz Girdi Satışları
14. Devlet İhalelerinde Öncelik Verme
15. Özel Şirket Sermayesine Katılma
16. Özel Şirkete Ortak Olma
17. Özel Şirketi Satın Alma
18. Özel Şirket Kurma

TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME

*** Özelleştirmenin Ana Amaçları**

1. Devletin Ekonomiden Çekilmesini Sağlamak
2. Sermaye Piyasasının Geliştirilmesi
3. Kamu Maliyesinin Düzeltilmesi
4. Kamunun Mali Piyasadaki Talebinin Daraltılması

*** Özelleştirme Yasaları**

1. 2983 sayılı Yasa "1984 Yılı"
2. 3291 sayılı Yasa "1986 Yılı"
3. 414 sayılı Yasa "1990 Yılı"
4. 530, 531,532,533 sayılı KHK "6 Haziran 1994"
5. 546 sayılı KHK "7 Temmuz 1994"
6. Anayasa Mahkemesi İptal Kararı "5 Ağustos 1994"
7. 4046 sayılı Yasa "27 Kasım 1994"

*** Özelleştirmenin İlkeleri**

(4046 Sayılı Yasa)

1. Özelleştirme Yöntemi Kuruluşa Özgün Olacak
2. Özelleştirme Gelirleri Genel Bütçeye Katılmayacak
3. Tekelci Yapının Oluşumu Engellenecek
4. Mülkiyet Yaygınlaştırılacak
5. Ortak Gruplara Öncelik Sağlanacak
6. Kamu Bankaları Öncelikle ve Hızla Özelleştirilecek
7. Stratejik Alanda Devletin İmtiyazlı Hissesi Olacak
8. Doğal Kaynakların Geçici İşletme Hakkı Verilecek

9. Yapılan İşlemler Açıklık İçinde Yürütülecek
10. Kamuya ve Yerel Yönetimlere Devir Olmayacak

*** Kamu Özelleştirme Örgütlenmesi**

1. Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi “1984”
2. Kamu Ortaklığı İdaresi “ 1986”
3. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı “ 1994”

*** Türkiye’de Özelleştirme Sonuçları**

1. Vergi Gelirleri Azaldı
2. İşgücü Giderleri Azaldı
3. Kişi Başına Üretim Miktarı Arttı
4. Devletin Giderleri Azaldı
5. Devletin İşletmeleri Kapandı
6. Teknolojik Gelişim Sağlandı
7. Yabancı Sermaye Girdi
8. Sermaye Tabana Yayılmadı
9. Rekabetçi Yapı Gelişmedi
10. Enflasyon Arttı
11. Karlılık Arttı, Verimlilik Düştü
12. Ekonomide Kartelleşme Yaygınlaştı
13. İşsizlik Arttı
14. Kimi İşletmeler Kamu Kuruluşlarına Satıldı

*** Türkiye İşletmelerinde Sınıfsal Davranışlar**

1. Tekelci Davranışlar
 - 1.1. Ülke Ölçeğinde Aşırı Kar Elde Etme
 - 1.2. Aşırı Fırsatçı Davranma
 - 1.3. Rakipleri Yok Etme, Kartelleşme
 - 1.4. Karlılığı, Büyüme ve Gelişmenin Öncesine Alma
 - 1.5. Az Kara Dayanamama
 - 1.6. Ulusalıcı Değil, Yararacı Düşünme
 - 1.7. Atılımcı Değil Tutucu Davranma
 - 1.8. Dış Pazarda Atılımcı Olmama
 - 1.9. Karlılığı Yükseltme, Verimliliği Düşürme
 - 1.10. Enflasyonu Artırıcı Etki Yapma
2. KOBİ ve Yerel Girişimci Davranışları
 - 2.1. Büyüme ve Gelişmeyi, Karlılığın Öncesine Alma
 - 2.2. Rakiplerle Mücadele Etme
 - 2.3. İç ve Dış Pazarlarda Atılımcı Olma
 - 2.4. Ulusalculığı Ağır Basma

- 2.5. Atılcı ve Yenilikçi Davranma
- 2.6. Verimliliği Yükseltme, Karlılığı Düşürme
- 2.7. Enflasyonu Düşürücü Etki Yapma

*** Türkiye'nin Özelleştirme İlkeleri Ne Olmalı ? "Öneri"**

1. Özelleştirmenin Plana ve Programa Dayandırılması
2. Özelleştirme Öncesi Kuruluşun Geliştirilmesi
3. KOBİ ve Çok Ortaklı Örgütlere Satış
4. Özelleştirme Sonrası Gelişim Koşullarını Dayatma
5. Özelleştirme Sonrası Kamu Desteğini Sürdürme
6. Özelleştirme Sonrası Kamu Desteği İle Kurumsallaşma ve Büyüme

*** Hayvancılıkla İlgili KİT' lerde Özelleştirme**

Yem Sanayi A.Ş. (YEM AŞ)

26 Fabrikası, 13 Yem Fabrikasındaki Çeşitli Hisseleri ve Varlıklarının Tamamı
23.855.978.-\$ ABD Doları Bedelle Satıldı

2. Et ve Balık Kurumu TAŞ (EBK)

13 Et Kombinasi ve Çeşitli Varlıklarının Çoğunluğu 41568286 .-\$ ABD Doları
Bedelle Satıldı.

3. Süt Endüstrisi Kurumu AŞ (TSEK)

32 Süt Fabrikası, 6 Süt Toplama Merkezi ve Varlıklarının Tamamı 70.535.100.-
\$ ABD Doları Bedelle Satıldı.

4. Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM)

Genel Müdürlük, Bağlı İşletmeler, Sosyal Tesisler ve İsim Hakları
için Satış Programına Alma Çalışmaları Sürüyor.

*** Hayvancılıkla İlgili KİT' lerin Özelleştirme'deki Önemi**

1. Hayvancılıkla İlgili KİT' lerin Satışından, Toplam (EBK + TSEK + YEM AŞ)
= 135.959.364.-\$ Gelir Elde Edilmiştir.
2. Hayvancılıkla İlgili KİT' lerin Satışından Elde Edilen Gelir 3.549.823.756.-\$
Toplam Satış Gelirleri içinde %3,83 Pay Tutmaktadır.
3. Satılan Toplam 200 dolayındaki Fabrikanın, Sayı Olarak Çoğunluğunu
(%40'ını) Hayvancılıkla ilgili KİT' ler Oluşturmaktadır.
4. Özelleştirme İdaresi Başkanlığının, çeşitli harcamalardan oluşan giderleri
136.000.000.-\$' ı geçmektedir.

*** Hayvancılıkla İlgili KİT'lerin Satış Gelirleri = Özelleştirme Giderleri**

4. HAYVANCILIKLA İLGİLİ KİT'lerde SEÇENEK ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

* Hayvancılıkla İlgili KİT' lerde Yönetimin Geliştirilmesi

1. Yönetimlerinde Meslek ve Çiftçi Örgütlerine Yer Verme, Ortak Etme
2. Yönetim Yapılarını Sağlama ve Siyasal Erkin Dışına Taşıma
3. Yönetimlerinde Süreklilik ve Kararlılık Sağlama
4. Kararlarında Yönetimine Özerklik Sağlama
5. Çalışanlarının Tamamını İş Yasasına Bağlı Kılma

** Yönetim Yapıları, Çağdaş İşletmecilik İlkelerine Göre İşletilecek Konuma Getirilmelidir !*

* Hayvancılıkla İlgili KİT'lerde Verimliliğin Artırılması

1. Pazar ve Üretim ve Gelişim Hedeflerini Belirleme, Planlama
2. Verimlilik, Karlılık, Başarı ve Maliyet Hedeflerini Belirleme, Planlama
3. İşgücünü Planlama Çalışanlarını Yönlendirme
4. Kamu Katkısını Azaltma, Kamusal Amaçlı Giderlerin Bedelini Ödeme
5. Kamu ile İlişkileri Bağımsız Ticari Düzeye Getirme

** Ayağa Kaldırılmaltı ve Öz Gücü ile Yürüyebilecek Düzeye Getirilmelidir !*

* Hayvancılıkla İlgili KİT'lerin Devri

1. Meslek ve Çiftçi Yasal Örgütlerine Yönetimi Devretme
2. Geniş Tabanlı Meslek ve Çiftçi Örgütlerine Proje Karşılığı Devretme/Uzun Süreli Kiralama
3. Yönetimi Geliştirme ve Çiftçi Kooperatiflerine Devretme
4. Kamunun Desteğini Koruyarak, Çiftçi Kooperatiflerine Devretme
5. Meslek ve Çiftçi Örgütleri ile Çiftçi Kooperatiflerine Satışta, Satış Bedelini Uzun Vadeli Krediyeye (15 – 20 Yıl vadeli) Dönüştürme

** Özelleştirme Çiftçi ve Tarımcı Meslek Tabanına Yayılmalıdır !*

*** Hayvancılıkla İlgili KİT' lerin, Devri Sonrası Desteklenmesi**

1. Özelleştirme Gelirlerinden, Özelleştirilen Tarımla İlgili Kuruluşların Teminat-sız ve Proje Karşılığı Yararlanabileceği, Güçlü Fonlar Oluşturma

2. Özelleştirme Gelirlerinden, Özelleştirilen Tarımla İlgili Kuruluşlara Yönetim ve Proje Danışmanlığı Verebilecek, Kalıcı Yapılar Oluşturma

3. Tarımla İlgili Güçlü Kuruluşların Bölgesel Pazarı Bozabilecek Girişimlerini Engelleyici Yasal Düzenlemeleri (tarımsal anti kartel yasası gibi) Yapma

4. Özelleştirilen Tarımla İlgili KİT'lerde, Sermayenin Tekelleşmesini Engelleyici Düzenleme ve Denetimleri Yapma

5. Özelleştirilen ve Geniş Tabanlı Yapısını Koruyan Tarımsal İşletmelere, Kamunun Tarımsal Destek Politikalarında Öncelik Verme

Kamunun, Tarımın Geliştirilmesi ve Güçlendirilmesinde Uygulayacağı Destek Politikalarının Araçları, "bu Tebliğde de Belirlendiği Biçimde Özelleştirilen" Tarımsal KİT'ler Olmalıdır !

***Kamunun, Tarımın Geliştirilmesi ve Güçlendirilmesinde Uygulayacağı Destek Politikalarının Araçları, "bu Tebliğde de Belirlendiği Biçimde Özelleştirilen" Tarımsal KİT'ler Olmalıdır !**

ALTINCI OTURUM

HAYVANSAL ÜRÜNLER PAZARLAMA VE BESLEME

BAŞKAN

Dr. Anvi BAŞDOĞAN

(Zir. İşl. Eski Genel Müdürü - ZMO Eski Başkanı)

SUNUŞLAR

*Hayvansal Üretimde Pazarın Dangelenmesi ve
Arz Talep Dengesizliğine İlişkin Çözüm Önerileri*

Prof. Dr. Turan GÜNEŞ

(Çankaya Ü. İkt. İd. Bil. Fak.)

Dr. Mevhibe ALBAYRAK

Arş. Gör. Fatma Handan GİRAY

(A. Ü. Ziraat Fakültesi)

*Beslenmede Tüketim Kalıplarının Değişimi ve
Hayvansal Ürün Talebi*

Prof. Dr. Seniha HASİPEK

Doç. Dr. Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU

(A. Ü. Zir. Fak. Ev Eko. Yük. Ok.)

HAYVANSAL ÜRETİMDE PAZARIN DÜZENLENMESİ VE ARZ-TALEP DENGESİZLİĞİNE İLİŞKİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Prof.Dr.Turan GÜNEŞ

Çankaya Ü. İkt. İd. Bil. Fak.

Dr.Mevhibe ALBAYRAK

Araş. Gör. F. Handân GİRAY

A. Ü. Ziraat Fakültesi

Tarım Ekonomi Bölümü

1.GİRİŞ

Hayvansal üretimde pazarın düzenlenmesi ve arz-talep dengesizliğine ilişkin çözüm önerileri konusu, büyükbaş ve küçükbaş canlı hayvanların pazarlarının düzenlenmesi ile bunların başlıca ürünleri olan et, et mamülleri, süt, yapağı, tiftik ve derinin pazar düzenlenmesini ve arz-talep dengesi konusunu içermektedir.

2.HAYVANSAL ÜRETİMİN İŞLETME VE PAZAR YAPISI

Tarımsal üretimin bir bölümünü oluşturan hayvansal üretimin yapıldığı tarım işletmeleri, ülkemizin sosyal ve ekonomik koşulları içinde kendilerine özgü bir yapıya sahip bulunmaktadır.Bu yapıda, bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetlerinin bütünleştiği tarımsal işletme tipi bir üstünlük göstermektedir.Bu genel çerçeve içinde, tarımsal işletmelerde hayvan yetiştiriciliğine yer veren değişik işletme tipleri görülmektedir.Bu işletme tiplerinden ilki, hem aile tüketimine yönelik üretimin yapılması hem de işletmeye az da olsa gelir getirme amacıyla birkaç hayvanın yetiştirilmesidir.İkinci bir işletme tipi, kırsal alanda arazisi bulunmayan ve tarım ve tarım dışı işçilik yapan topraksız çiftçilerin, kendi tüketimlerini sağlamak için, sınırlı sayıda hayvan yetiştirme ve beslemesidir.Üçüncü ve çok yaygın olan bir işletme tipi, bitkisel üretimin yanı sıra işletmede hayvan yetiştiriciliği ve besiciliğinin yapılmasıdır.Dördüncü bir işletme tipi ise, pazara yönelik ihtisaslaşmış-modern hayvan yetiştiriciliği ve besiciliği işletmeleridir.Bu işletmelerde hayvan yetiştiriciliğini bitkisel üretimle bütünleştirmekte ve kaba yemin önemli bir kısmını işletmede üretmektedirler(Talim ve Saner 1995).

Bitkisel ve hayvansal üretimin işletme bünyesinde bütünleştiği bu özellik, işletmelerimizin geriliğini ve irrasyonelliğini değil, bilakis sağlam bir işletme yapısını göstermektedir. Ancak buradaki noksanlık, aşağıda daha ayrıntılı açıklanacağı gibi, sermaye nevelerinin dağılımındaki dengesizliktir. Bu dengesizlik giderildiği takdirde yapının daha da sağlamlaşması mümkündür.

Tarım işletmeleri hayvan yetiştirme faaliyetleri yönünden incelendiğinde. 1991 de toplam 4.068.432 adet tarım işletmesinin %72,14'ünün (2.935.055 adet) bitkisel ve hayvansal üretim yaptığı ve %3,43'ünün (139.692 adet) sadece hayvancılıkla uğraştığı görülmektedir (1991 Tarım Sayım Sonuçları). Diğer bir ifade ile, Türkiye'de toplam tarım işletmelerinin %75,57'sinde (3.074.747 adet) hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır (Çizelge 2.1).

Bitkisel üretim ve hayvan yetiştiriciliğinin işletme içinde bir bütünlük sergilediği ülkemizde hayvan yetiştirme ve besleme, aile işgücü için önemli bir istihdam olanağı sağlamakta ve işletme için sürekli bir gelir yaratmaktadır. Bu yönüyle işletme ve ülke ekonomisi yönlerinden hayvan yetiştiriciliği önemini sürdürmektedir.

Hayvan yetiştiriciliğine yer veren işletmelerin kullanılan tarım arazisinde de önemli payları oldukları görülmektedir. Nitekim bu işletmelerin toplam tarım arazisinin %79,82'sinde faaliyette buldukları ve ortalama arazi genişliğinin 63,78 dekar olduğu tespit edilmiştir. Sadece hayvancılık yapan işletmelerin toplam arazi varlığı içerisindeki payı %0,40 , ortalama arazi genişliği 6,72 dekadır.

Bitkisel üretim ve hayvan yetiştiriciliğini birlikte yapan işletmeler, ülkemiz toplam küçükbaş hayvanlarının %93,44'üne , toplam büyükbaş hayvanların %95,95'ine sahiptirler. Sadece hayvancılık yapan işletmelerde bu değerler sırasıyla küçükbaşta %6,56 ve büyükbaşta %4,05'tir.

İşletme başına düşen ortalama hayvan varlığı büyükbaşta 3,68 adet, küçükbaşta 16,33 adettir. Gelişmiş ülkelerde bu değerler daha yüksek düzeylerde bulunmaktadır (DPT 1996). Ülkemizde 1-4 adet büyükbaş hayvana sahip işletmelerin payının %71,85 ve 50-100 adet küçükbaş hayvana sahip işletmelerin payının da % 33,46 olması, işletmelerin küçük yapıda olduğunun bir göstergesidir (Bülbül vd. 1995).

Çizelge 2.1. Hayvancılıkla uğraşan işletmelerin sayısı, arazi ve hayvan varlığı (1991)(DİE 1994)

İşletme Tipi	İşletme Sayısı (adet)	Arazi (dekar)	Küçükbaş Hayvan Sayısı (adet)	Büyükbaş Hayvan Sayısı (adet)
Bitkisel Üretim ve Hayvancılık Yapan	2.935.055	187.190.407	46.919.847	10.861.515
Yalnız Hayvancılık Yapan	139.692	938.443	3.291.411	458.858
Toplam	4.068.432	234.510.993	50.211.258	11.320.373

Avrupa Birliği'nde tarım işletmelerinin büyüklüklerinin belirlenmesi ve ekonomik büyüklük ölçütlerinin hesaplanmasında Standart Brüt Marjlar sabit bir ECU değerine bölünmektedir. Bölüm sonu elde edilen Avrupa Birlik Birimi ESU (European Size Unit), işletme büyüklüğü ölçütü olarak kullanılmaktadır. Avrupa Birliği'nde tarım işletmeleri ESU değerine göre, çok küçük (4 ESU'den az), küçük (4-<8 ESU), ortanın altı

(8-<16 ESU) , ortanın üstü (16-<40), büyük (40-<100 ESU), ve çok büyük (100 ESU'den fazla) olmak üzere altı büyüklük sınıfına ayrılmıştır (Işın 1995). Bu sınıflamaya göre, Birlik genelinde ahır besiciliği yapan işletmeler ortanın altı, sütçülük işletmeleri ortanın üstü ekonomik büyüklüklere sahiptirler.

Türkiye'deki tarım işletmeleri henüz Avrupa işletme büyüklüğü ölçütüne göre bir sınıflandırmaya geçmemiştir. Ancak Ege Bölgesi'nde besi ve süt sığırcılığı işletmeleri üzerinde yapılan iki araştırma bu işletmelerin 5,47'lik ESU değerini aldığını göstermiştir. Buna göre, bu işletmeler küçük işletme büyüklüğüne sahip bulunmaktadırlar. İncelenen işletmelerin gerek Ege Bölgesi gerek ülke geneline göre yapısal üstünlüklerinin göz ardı edilmemesi ve genelleme yapılmaması gerekir. Tüm işletmelerin karşılaştırılabilmesi için analizler yapılmalıdır.

Hayvancılık işletmelerinde arazi varlığı ve hayvan sermayesinin işletme sermayesi içindeki durumu bölgelere ve yapılan hayvancılık faaliyetinin tipine göre değişiklik göstermektedir. Arazi sermayesi içinde hayvan sermayesinin payı hayvan yetiştiriciliğinin ağırlığına göre %3,12 ile %73,26 arasında değişim göstermektedir. Arazi sermayesi içerisinde hayvan sermayesinin payı İç Anadolu Bölgesi'nde koyun besiciliğinde %46,90, tiftik yetiştiriciliğinde %73,26 , süt sığırcılığında %30,86, sığır besiciliğinde %29,62; Karadeniz Bölgesinde süt sığırcılığında %3,12; Ege bölgesinde süt sığırcılığında %4,70; Akdeniz Bölgesinde koyun besiciliğinde %52,10 , süt sığırcılığında %53,90; Doğu Anadolu Bölgesinde süt sığırcılığında %40,60 , sığır besiciliğinde %43,90 olarak bulunmuştur. Arazi sermayesi içerisinde hayvan sermayesinin en düşük payı aldığı bölgeler süt sığırcılığı ile Karadeniz (%3,12) ve Ege Bölgesi (%4,70) indeki süt sığırcılığı işletmeleridir (Bülbül vd. 1995).

Tarım işletmelerinde hayvan sermayesinin payları üzerinde bölgesel olarak yapılmış araştırmalar vardır. Bunlardan bazıları özlüce verilecektir.

Tonya ve köylerini kapsayan bir çalışmada, süt sığırcılığı yapılan ve örneğe çıkan 67 işletmenin ortalama arazi genişliği 13,5 dekar ortalama hane halkı 6,55, ortalama süt ineği sayısı 3 adet bulunmuştur. İşletmelerde hayvan sermayesinin işletme sermayesi içerisindeki payı %3,12 olarak hesaplanmıştır (Turan 1992).

Sönmez ve arkadaşlarının Batı Anadolu ve Trakya Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesi'nde 226 işletmede koyunculukun yapısal özelliklerini incelediği araştırmada, Batı Anadolu ve Trakya Bölgesinde koyunculuk işletmelerinde ortalama hane halkının 5 kişi, ortalama arazi genişliğinin 30-160 dekar arasında ve işletme de anaç koyun sayısının 50-120 baş arasında değiştiği bulunmuştur. Koyunun yanı sıra öz tüketime yönelik olarak keçi ve inek yetiştiriciliği de mevcuttur. Toplam GSÜD içerisinde etin payı %65-70, sütün payı %25-30, yapağının payı %8-10 civarında tespit edilmiştir. Aynı araştırmada, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki koyunculuk yapan işletmelerde ortalama hane halkı 10-20 kişi ve ortalama arazi varlığı 110 dekar bulunmuş olup, ortalama anaç koyun varlığı 52 baştır. Sınırlı sayıda bazı işletmelerde keçi ve inek de bulunmaktadır. Bölge-

de toklu kuzu ve süt ürünleri üretimi önem taşıtmaktadır. Kuzu gelirinin payı %60,7 bunu %21 ile peynir , %13 ile tereyağ ve %5 ile yapağı izlemektedir (Kaymakçı vd. 1995).

Türkiye'de hayvansal üretim işletme yapısında dikkati çeken önemli bir husus, işletmenin nakit para ihtiyaının karşılanmasında önce mevcut hayvanların elden çıkarılmasının düşünülmesidir. Erken kuzu ve buzağı kesimleri bunun sonucu olarak belirlemektedir. Bunların besi süreleri sonunda elden çıkarılmaması, sermaye yapısını daha da bozmaktadır. Işletmelere yönelik kredi mekanizmasının bu yapıyı düzeltici yapıda olmaması bozuk yapının devamını yaratmaktadır. Işletme yapısının düzenlenmesi kredi ile birlikte teknik bilgilerin işletmeye ulaştırılması ile sağlanabilir. Verimli retim yönelik ve bilgi akımı ile desteklenen bir kredi sistemi işletme yapısının düzenlenmesinde etkili olacaktır.

T.C.Ziraat Bankası gübre, alet-makine gibi üretim girdileri sağlayan Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla, Tarım ve Köy Işleri Bakanlığı'na bağlı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü de Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri kanalıyla hayvancılık kredisi vermektedir. Bu alandaki krediler yem ve ithal gebe hayvan şeklinde olabilmektedir. Ancak bu kredilerin miktarları, işletme yapısının düzenlenmesinde yeterli bulunmamaktadır.

T.C.Ziraat Bankası 1 Eylül 1997 tarihinden geçerli olmak üzere, hayvancılık kredi faiz oranını % 59 olarak belirlemiştir. Bankanın hayvansal üretim için verdiği kredi miktarı 1990 yılında 1,278 milyar TL iken, 1995 yılında 28,816 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (TZOB 1996). 1995 yılında toplam tarımsal kredinin %11,93' hayvansal üretim için verilmiştir. Hayvansal retim için verilen kredinin teknik esaslara dayalı olarak projelendirilmesi ve etkin kullanımının sağlanması, işletme yapısının düzenlenmesi için şarttır.

Işletme yapısının düzenlenmesinde yatırımların isabetli seçimi ve doğru uygulanması önem taşıtmaktadır. Tarımsal yatırımlar içinde hayvan yetiştiriciliği ve besiciliğine ayrılan payın yüksek olmasına rağmen (1985'de %85,03) yatırımların alan seçimi ve teknik bilgi uygulamasının yetersizliği sebepleri ile istenilen sonuçlara ulaşılamadığı görülmektedir. Işletmelerde yapısal sorunların iyileştirilmesine yönelik kredilerin, yatırımlarda ne ölçüde kullanıldığının sıkı bir şekilde denetimine gerek vardır.

2.2.Pazar Yapısı, Işletme Yapısı ile Etkileşimi, Etkileşimdeki Bozuklukların Düzeltilmesi Yolları

Hayvansal retimde pazarın düzenlenmesi, pazar yapısının tam ve gerçekçi olarak bilinmesi ile mümkündür. Bu nedenle önce Türkiye'de büyükbaş ve küçükbaş canlı hayvan pazar yapısının ve işleyişinin ortaya konulması gerekir.

Türkiye'de genellikle küçük işletme yapısında bitkisel üretimle birlikte yapılan hayvan yetiştiriciliğinin sonucu elde edilen canlı hayvanlar ya yetiştirici tarafından ağıl, çiftlik avlusu, mer'a ve yaylak gibi pazarlama kuruluşu özelliği olmayan işletme içinde

ya da yakınındaki yerlerde satılmakta ya da yetiştirici veya onun adına satış yapan kişiler tarafından değişik tipleri olan hayvan pazarlarında satılmaktadır.

Türkiye’de tarımsal işletmelerin üretim hacimlerinin küçük ve dağınık oluşu, işletmelerde nakit para ihtiyacının birden bire doğması gibi nedenler, pazarlama kuruluşu özelliği olmayan yerlerdeki satışların oldukça fazla olmasına yol açmaktadır. Buradaki alımlar daha çok, besici, tüccar ve toptan kasap adına hayvan toplayan toplayıcılar tarafından yapılmaktadır. Belirli bir kırsal alanda pek çok işletmeden hayvan toplayıcılarınınca her bir işletmeden az sayıda yapılan bu alımlarda geleneksel pazarlama hizmetleri yürütülmektedir. Bu şartlarda fiyatlar gerçek rekabet koşullarına göre oluşmamaktadır.

Yetiştiricilerin ve hayvan toplayıcılarının canlı hayvanları pazarlamak için götürdükleri pazarlama kuruluşları; yerel hayvan pazarları, hayvan panayırı ve canlı hayvan borsalarıdır.

Türkiye’de yerel hayvan pazarları ülke çapında çok yaygındır. Yerel hayvan pazarları 1580 sayılı yasa ile Belediyeler tarafından düzenlenmektedir. Türkiye’de halen yerel yönetimlerin kadrolarının genellikle eğitilmiş, yetişmiş, meslek sahibi teknik elemanca fakir oluşu, pazarlama kavram ve bilincinin yerleşmesini de engellemiştir. Pazar kavramının önemi anlaşılmadığı için, bu pazar yerlerinin gerek yer seçimi, gerek sulama, yemleme, zeminin düzenlenmesi ve padok yapımı gibi alt yapı hizmetleri yerine getirilmemektedir. Hayvanların teşhiri, numunelerin tanıtılması, fiyatın ilan edilmesi ve kontrol gibi pazarlama fonksiyonları tam olarak karşılanamamaktadır. Belediyeler yerel pazarları genellikle birer gelir kaynağı olarak düşünmekte, hijyenik şartları yaratmamaktadır. Yerel pazarlar haftanın belirli bir gününde kurulmaktadır. Alım ve satım; alıcı ve satıcının o andaki anlaşmaları usule göre yapılmaktadır. Fiyatlar hakkında haber ve bilgi toplama ve yayımı mevcut olmayan bu pazarlarda rekabet koşulları tam oluşmamaktadır.

Pazarlama kuruluşu niteliğinde olan ikinci hayvan pazarı yerel hayvan panayırılarıdır. Bunlar, hayvancılığın yoğun olduğu yerlerde yılda bir iki defa kurulan ve yerel pazarlara göre daha geniş arz ve talebi bir araya getiren pazar yerleridir. Geleneksel olarak kurulan bu pazar yerlerinin kuruluş ve işleyişine ait kurallar belirlenmemiştir. Bunlar, döküm mevsimlerinde besicilerin ve toplayıcıların kendi ekonomik güçlerine ve ihtiyaçlarına göre daha fazla sayıda hayvan satın aldıkları pazar yerleridir. Yerel hayvan panayırılarının düzenlenmesine, pazar yerlerinin oluşumunun ve burada yapılacak pazarlama hizmetlerinin açıkça belirlenmesine gerek vardır. Belediyeler bu hizmetlere teknik esaslar ile eğilmelidir. Belediyelerde çalışanların hizmet içi eğitim programları ile pazarlama bilincine ulaştırılmaları önemli bir ihtiyaçtır.

Pazarlama kuruluşu niteliğinde olan üçüncü hayvan pazarı, ticaret borsalarının yapısı içinde yer alan canlı hayvan borsalarıdır. Canlı hayvan borsaları ticari borsalar içinde yer almakta ve organize pazarlar olarak tanınmaktadır.

5590 sayılı yasa ile kurulmuş olan Ticaret Borsaları’nın görevlerini düzenleyen 34’üncü maddesi, borsaya dahil maddelerin borsada alım satımlarını tanzim ve tescil et-

mek hükmü ile canlı hayvanların alım ve satımının yalnızca borsa dahilinde yapılmasını mecburi kılmıştır. Bu nedenle borsaların bünyesinde bu yasal görevi yerine getiren Canlı Hayvan Müdürlüğü kurulmuştur. Canlı Hayvan Müdürlüğü'nün görevi; borsaya dahil canlı hayvanların satışlarının tanzim ve tescil edilmesi, günlük fiyatların tespit ve ilan edilmesi, canlı hayvan piyasasının oluşturulması ve borsa padoklarına alınan hayvanların satış öncesi muhafaza ve bakımının sağlanmasıdır.

Türkiye'de Ticaret Borsaları'nda canlı hayvan müdürlükleri bazı hayvansal üretim bölgeleri ile büyük tüketim merkezlerinde bulunmaktadır. Bunlar, Ankara, İstanbul, İzmir, Erzurum ve Konya illeridir. Türkiye çapında yaygın değildir.

Borsaların buldukları yerlerde 3 baş hayvanı geçmemek şartıyla ticari amacı olmayan adak ve kurbanlıklar hariç, tüm hayvan alım ve satımlarının borsada yapılması zorunluluğu olmasına karşın, borsa dışı alım ve satımlar geniş ölçüde yapılmaktadır. Türkiye genelinde kesim için tüccar ve kasaba satışı yapılan hayvanların borsadan geçen oranı %30-40 civarında bulunmaktadır. Son yıllarda bu oranlarda düşüş vardır. Borsadan geçen hayvan sayısının az oluşu pazarda haklı ve adaletli fiyatın oluşmasını önlemekte, uygun pazarlama fonksiyonlarının ekonomide yer almasına mani olmaktadır. Ayrıca borsanın kuvvetlenmesi ve alım satımda Devletin sağlayacağı gelirin artması sağlanamamaktadır.

Borsaya satış için hayvan akışının az olması şu nedenlerden ileri gelmektedir:

- a) Borsada yapılan satışlarda, tescil işlemleri ve diğer hizmetler nedeni ile satıcıdan %0,7 ücret tahsil edilmesi,
- b) Satışlarda %1 stopaj alınması,
- c) Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar için satıcıdan tahakkuk ettirdiği, günlük yatak ücretinin alınması.

Aslında alıcı ve satıcı için yüksek bir değeri bulunmayan bu masrafların ödenmesinden kaçınılarak borsaya yeter sayıda hayvan akışının yapılmaması, sektörde çalışanların pazarlama prensiplerini bilmemesinden ve pazarlama bilincine sahip olmamalarından ileri gelmektedir. Belediyelerin borsa dışında geniş miktarlarda ve hatta şehrin ana caddelerinde, sürüler halinde hayvan satışlarına göz yumması, hayvanların borsaya sokularak satılmalarını önlemektedir. Avrupa devleti olma yolunda yürüyen Türkiye'de mahalli yönetimlerin, büyük şehirlerin sokaklarında sağlıklı ve kontrolsüz hayvan satışlarının durdurulmaları gereklidir.

Borsalardan geçen hayvan sayısının azalmasında diğer bir etken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki terör olayıdır. Terörün önlenmesi konusunda yürütülen son derece ciddi tedbirlerin devamı ve terörün durdurulması, borsalara hayvan akışını çoğaltacaktır.

Et ve Balık Kurumu'nun özelleştirilmiş olması sonucunda yetiştirici ve hayvan satıcısının canlı hayvan borsalarında işlemlerin durdurulduğu hakkındaki kanaati de, borsaya hayvan akışını azaltmaktadır. Borsanın işlevinin ve serbest piyasa koşullarında alıcı ve satıcının haklı ve adaletli fiyatı burada oluşturacakları hakkındaki bilgilerin yayılması sağlanmalıdır. Bunun için Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Ticaret Borsalarına görevler düşmektedir.

Türkiye'de gayet iyi hazırlanmış olan ticaret borsaları ile ilgili yasaların ve tüzüklerin, iyi bir şekilde uygulanmaması, borsa çalışanlarının seçiminde yeterli teknik bilgilerle donatılmış elemanlara yer verilmemiş olması, kurumun istenilen düzeyde gelişmesini engellemiştir. Demokratik bir yönetim statüsünün üstünlüklerini kullanamayan canlı hayvan borsalarımız, altyapılarını tamamlayamamışlar, gerekli yatırımları yapamamışlar ve ticaret hacimlerini geliştirememişlerdir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın bu kuruluşların geliştirilmesi için daha yakından ilgilenmesi gerekmektedir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın Ocak 1997'de yürütmeye başladığı Mükemmeliyete Doğru Yolculuk : Toplam Kalite Yönetimi konulu çalışmasında, bu çalışmadan etkin ve olumlu bir sonuç alınması isteniyorsa, ticaret borsalarının canlı hayvan müdürlüklerini özel bir incelemeye alarak, bu birimlerin toplam kalite kavramına göre çalışma esaslarını kurum dışından tarafsız teknik heyetlere inceletmesi ve sonuçlarına göre düzeltmelere gitmesinde fayda görülmektedir.

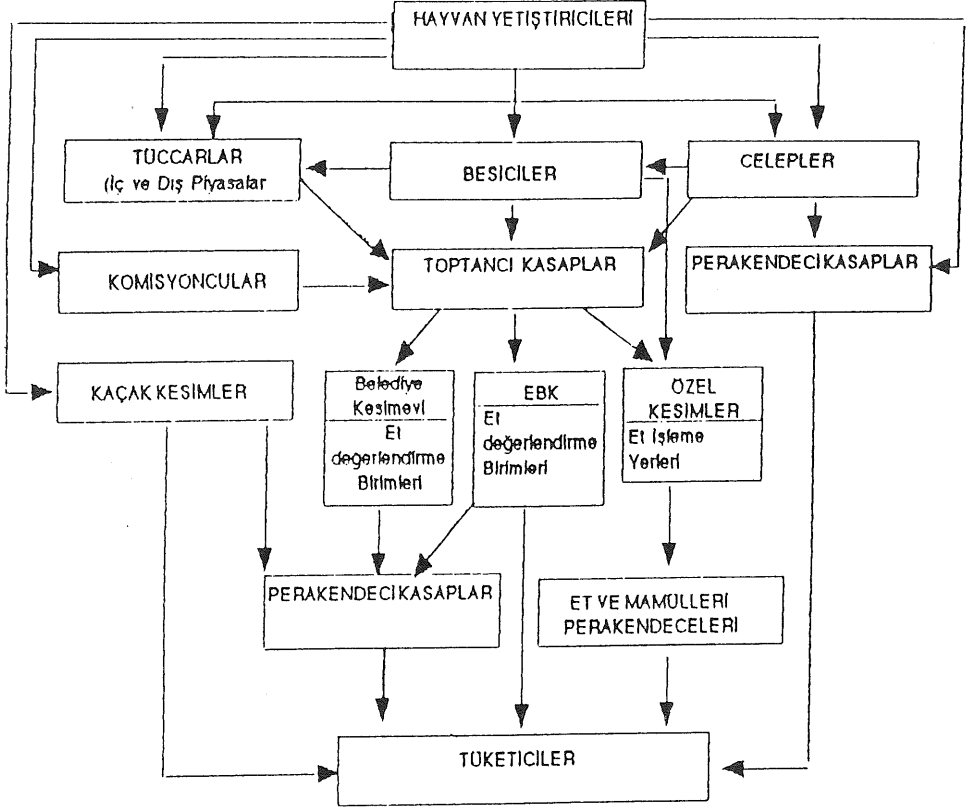
Türkiye'de hayvan yetiştiricisinin yetiştirdiği hayvanlar Şekil 1'de görüldüğü gibi, doğrudan tüccar, komisyoncu ve kaçak kesimler yolu ile pazarlama sistemine girmektedir. Sistemde ürün, toptancı kasaplardan, belediye mezbahaları, EBK ve özel kesim evleri gibi kesim ve et değerlendirme ve işleme yerlerine, oradan da et ve mamüllerini halinde perakende pazarlara ve tüketicilere ulaşmaktadır.

Eti tüketicisiye çeşitli şekillerde işlenmiş olarak hazırlayan sanayi ürünlerinin pazarlamada kullandığı ana zincir et sanayi-perakendeci-tüketici zinciridir. Yapılan bir araştırma, ana hammaddeyi tedarik etmede et sanayii işletmelerinin çoğu tarafından kullanılan kanalları, besiciler (işletmelerin %85'i), kendi besi işletmeleri (işletmelerin %65'i), dışalım ve celep (işletmelerin %40'ı) olduğunu göstermiştir.

Türkiye'de canlı hayvan ve kırmızı et pazarlamasında fazla sayıda aracının yer alması, tüketicinin ödediği parada üretici payını azaltmaktadır. Sığır etinde tüketicinin ödediği paranın ancak %30-35'i üreticiye ulaşmaktadır. Tüketicinin perakende pazarda kırmızı et için ödediği parada üreticinin payı %37, toptancının payı %38 ve perakendecinin payı %25'dir (Güneş vd. 1974).

Canlı hayvan ve kırmızı et alım satımında ve ürünlerin işlenmesinde 1982'ye kadar merkezi ve mahalli kamu kuruluşları yer alırken, bu tarihten itibaren, özel sektör de bu faaliyet alanına girmiştir. 1992'den itibaren merkezi idare kamu kuruluşu olan EBK

tesislerinin özelleştirilmesi çalışmalarına başlanmıştır. Türkiye’de EBK ve özel teşebbüs dışındaki kesimeleri ise mahalli idare olan belediyelere aittir.

ŞEKİL 1. Et ve Mamülleri Pazarlama Kanalları

Hayvansal ürünlerden etin pazar yapısı da canlı pazar yapısına benzemektedir. Bir tarafta Ticaret Borsaları'nın Et Müdürlükleri kanalı ile etin piyasa fiyat tespiti ve tescil işlemleri yapılarak pazarın düzenlenmesine çalışılmakta, diğer taraftan bunun dışında kontrolsüz kesimlerle et alım ve satımının yapıldığı geniş bir pazar yer almaktadır. Borsalardan ve mezbahalardan geçmeyen etin, toplam üretimdeki payının %50'nin üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye’de ticaret borsalarının et müdürlükleri sınırlıdır ve etlerin büyük bölümünün Belediyelerin kontrolü dışında düzensiz şekilde pazarlandığı dikkat çekicidir. Et pazarındaki sıhhi şartlardan uzak kaçak kesimlerin geniş ölçüde yer aldığı bu yapı, Belediyelerin ciddi denetimleri ile düzeltilmelidir.

Ticaret Borsalarının Et Müdürlüğü bulunan yerlerde müdürlükler piyasa fiyatlarının tescil ve tespit işlemlerini yapmakta, borsa fiyatlarının dengeli bir şekilde oluşmasına ortam hazırlamakta, üyelerinin alım ve satımlarına güvenilirlik kazandırmaktadır. Bu hizmet, Ankara Ticaret Borsası'nda 1975 yılından beri yapılmaktadır. Bu işlem ile toptancı kasap ve perakendeci kasaplara hizmet verilmektedir (Hoştürk 1996).

Pazar yapısı içinde ürünü ileri pazarlara ulaştıran araçların büyük rolleri bilinmektedir. Canlı hayvan ve et pazarlaması içiçe olduğundan araçların birlikte incelenmesi gerekir. Canlı hayvan ve et pazarında yer alan başlıca araçlar, üreticiler, köy toplayıcıları, komisyoncular, toptancı ve perakendeci pazarda pazarın işlenmesinde en etkili araçlardır. Et Borsası bulunan yerlerde borsada çalışan toptancı kasap, üretici, celep veya besiciden, komisyoncu aracılığıyla hayvanları almaktadır. Toptancı kasap, kasaplık hayvanı mezbahada kestirdikten sonra, perakendeci kasaplara satmaktadır.

Toptancı kasaplar bazen eti, üretim bölgelerinde ilçe belediyesi mezbahalarında hayvanlarını karkas şeklinde kestirip et borsasına getiren yetiştirici veya besiciden de almaktadır. Borsa bulunan yerlerde tam bir denetim mevcut olmadığından, aynı alanda, borsa dışında hayvan alan ve perakendeci kasaplara hayvan satan toptancı kasaplar da vardır.

Pazarın bu yapısı ve bu yapıda yer alan araçların çalışma şekilleri verimlilikten uzak bulunmaktadır. Pazarlar arası iyi bir haberleşme sistemi kurulmamakta, fiyatlar zamanında yayılamamakta, hijyenik şartlar yaratılamamakta, soğuk zincir kurulamamakta, haklı ve adaletli fiyatlar oluşmamakta ve büyük ölçüde zayıf meydana gelmektedir. Pazarın bu yapısı, işletmelerin küçük ve dağınık yapısı ile karşılaşınca, verimliliğin daha da düşmesine yol açmaktadır. Tarımsal işletmelerin küçük, dağınık ve hayvan sayılarının az oluşu, hayvan toplayıcılarının belirli hacimdeki bir parti hayvanı (sığırlarda 7-25 baş, kuzularda 60-70 baş) toplamalarını güçleştirmekte, uzun zaman sarfına sebep olmakta, toplama masraflarını artırmakta ve sonuçta fiyatları yükseltmektedir.

Pazarın düzenlenmesinde etkili bir kuruluş olan borsaların hizmetlerinin teknik esaslara göre düzenlenmesi, hizmet içi eğitim sistemi kurması, hayvan alış verişi yapanların hayvan ve et standartları konusunda eğitim çalışmalarına girmesi, haberleşme, bilgi toplama ve dağıtım ağını kurması ve diğer noksan pazarlama hizmetlerini tamamlama çalışmaları yapmaları ile mümkündür. Teknik esaslara göre çalışacak borsaların, ülkede yaygınlaştırılması da bir ihtiyaçtır. Borsalarda bu hizmetler yapılırken tarım işletmelerinde hayvan sayısını artırıcı köklü tedbirlere gerek vardır. Bu yönden tarım işletmelerinin altyapılarını geliştirme çalışmalarına sistemli bir şekilde girilmelidir.

Hayvansal ürünlerden süt ve mamülleri pazarında arz cephesini çok fazla sayıdaki küçük işletmeler, ülke düzeyinde özelleştirme çalışmaları tamamlanma düzeyine gelen Süt Endüstrisi Kurumu, büyük özel sektör süt işletmeleri ve çok sayıda süt toplayıcı ve mandıraları oluşturmaktadır. Bu alanda kooperatif ve birlik hareketleri de mevcuttur. Özelleştirmelerin çok erken yapıldığı bu sektörde, özel sektör, pazarın düzenlenmesinde

oldukça etkili çalışmaktadır. Bu faaliyet alanında tarım işletmelerinin üretim hacimlerini geliştirici tedbirlerin alınması gereklidir.

Yapağı ve tiftik pazarı, özel alıcılar ile etkinliği son derece sınırlı olan kooperatiflerce düzenlenmektedir. Küçük tüccarlar bu pazarda başlıca alıcıları oluşturmaktadır. Buradan ürünler sanayiye gitmektedir. Pazarda kalite ve standart düzenlemeleri gereklidir.

Deri pazarı daha çok küçük tüccardan büyük işleyicilere mal akışı şeklinde düzenlenmektedir. Kalite esaslarının belirlenmesi ve standart uygulamalarının noksanlığı önemli ölçüde zayıfa sebep olmaktadır.

Hayvansal üretimde işletme yapısının küçüklüğü, bu küçük işletmelere sistemli teknik bilgi akımı yapılmaması, işletmelerin kendi aralarında ürünün pazara hazırlanması, toplanması, değerlendirilmesi ve pazarlanması yönlerinden birlikler kuramamaları, kendilerine bu yönden yeterli yayım ve eğitim hizmetlerinin ulaştırılmaması ve kredinin işletme üretim hacmini genişletici yönde işletilememesi nedenleri ile arz düşük bulunmakta ve dalgalanmaktadır. Süt ve ette özelleştirmenin süratle ve plansız yapılması ile bu ürünlerin garanti alım yerinin birden bire ortadan kaldırılması, ürün arzını azaltmıştır. Ürün arzını yükseltici üretim ve pazarlama tekniklerinin geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Talep cephesinde borsaların yaygınlaştırılması ve verimli çalıştırılmaları sağlanmalıdır.

Borsalar hayvancılığa olan katkılarını tamamen kendi kısıtlı imkanları ile (satıcılardan alınan %0,7 nispetindeki borsa harçlarından) sağlanmaktadır (İnanlı 1990). Hayvancılığın teşviki, üretici ve tüketicilerin korunması bakımından borsalara devletin destek olmasına gerek vardır.

3.HAYVANSAL ÜRETİM

Türkiye’de hayvansal ürünler arzında, hayvan potansiyel yönünden bir sorun bulunmamaktadır. Hayvan varlığı ile ilgili olan ve hayvansal ürünler arzına yansıyan tek sorun, hayvanların verimliliğinin düşük olmasıdır. Verim düşüklüğüne neden olan en önemli etkenler, hayvan popülasyonunun, son yıllardaki olumlu gelişmelere karşın, hala büyük ölçüde düşük verimli ırklardan oluşması, yem üretiminde görülen aksaklıklar ve hayvan sağlığı ile ilgili hizmetlerin yetersiz olmasıdır.

3.1.Et ve Mamülleri Üretimi

Et üretimi hayvan varlığındaki sayısal değişmelerle birlikte, canlı ağırlık miktarı yüksek olan kültür ırkı hayvan varlığındaki değişmelere bağlı bulunmaktadır. Türkiye’de sığır popülasyonundaki kültür ve kültür melezi oranının son yıllarda artış göstermesi sonucunda, toplam sığır eti üretiminin şiddetli bir şekilde düşmesi engellenmektedir. Koyun eti üretimindeki düşüşler ise daha belirgin durumdadır. Bunun nedeni, yerli ırkın azalmasının yanı sıra merinos artış oranının yeterli olmayışı sonucunda koyun sayısının azalmasıdır.

Bu olumsuz gelişmelere karşın, Türkiye’de toplam et üretiminin düşüş göstermesinin ve hemen hemen sabit kalışının nedeni, beyaz et üretimindeki gelişmelerdir. Çünkü toplam et üretimi içinde beyaz et üretiminin payı artmaktadır. Örneğin, 1985 yılında toplam et üretimindeki payı %20 olan beyaz et üretiminin 1994 yılındaki payı %32 olarak gerçekleşmiştir. Kırmızı et üretiminde ise ağır bir azalış vardır.

Toplam et üretimindeki gelişmeler Çizelge 3.1’de verilmiştir.

Çizelge 3.1. Türkiye’de toplam et (kırmızı et+kanatlı et) üretimi (DİE1990, DPT 1982,1983,1985a/b, 1987,1988,1989,1995,1997)

Yıllar	Toplam et üretimi (ton)
1980	1.097.500
1981	1.152.500
1982	1.133.000
1983	1.174.000
1984	1.235.000
1985	1.300.000
1986	1.375.000
1987	1.460.000
1988	1.378.000
1989	1.418.000
1990	1.416.000
1991	1.355.000
1992	1.434.000
1993	1.462.000
1994	1.478.000
1995	1.464.000

Kasaplık hayvan arzındaki dalgalanmalar nedeniyle, et üretiminde yıl içinde düzensizliklerle karşılaşmaktadır.Hayvancılığın genellikle doğal koşullara dayalı olarak yapılması ve yem temininde karşılaşılan sorunlar, besi ve kasaplık hayvan arzında dalgalanmalara yol açmaktadır.

Et arzını etkileyen diğer bir faktör de canlı hayvan ve et fiyatlarıdır.1976-1991 dönemi için yapılan bir araştırmanın sonucuna göre, Türkiye’de kesime giden hayvan sayısına ait fiyat elastikiyeti -0,65 olarak hesaplanmıştır.Bu değere göre, üretici eline geçen reel fiyatlar, kesime giden hayvan sayısını %0,65 oranında azaltmaktadır. Arz kanununa aykırı olan bu negatif ilişki, karkas fiyatının yükselmesi karşısında, üreticinin elindeki hayvanların bir kısmını hemen kesime göndermek yerine, besi sürelerini uzatarak canlı ağırlık artışından yararlanarak gelirini daha da artırmak olasılığı ile açıklanmaktadır.Bu çelişkili görünen değerlerin başka bir nedeni de, bu koşullar altında üreticinin daha fazla hayvan elde etmek amacıyla, elinde daha fazla dişi hayvan tutması da olabilir. Ger-

çekten de bu sayılan nedenleri doğrular bir şekilde, fiyat değişkeni bir yıl gecikmeli olarak fonksiyona katıldığında elastikiyet değeri 0.18 olarak bulunmuştur. Buna göre, üretici eline geçen fiyatlardaki %1 oranındaki artış, bir yıl sonra kesime giden hayvan sayısını %0.18 oranında artırmaktadır. Aynı araştırmanın bir başka sonucuna göre, üretici eline geçen reel karkas et fiyatları %1 arttığında, kesilen hayvanlardan elde edilen ortalama karkas ağırlığı %0.63 oranında artmaktadır (Koç 1995).

Türkiye’de hayvan kesimleri, Et ve Balık Kurumu tesislerinde, belediye mezbahaları ile kombinalarında ve halk kesimleri şeklinde gerçekleştirilmektedir. Yurdumuzda 1990-95 yılları arasındaki et üretimi Çizelge 3.2’de verilmiştir.

Çizelge 3.2. Türkiye’de toplam kırmızı et üretimi (DİE, DPT kayıtları)

Yıllar	Et ve Balık Kurumu		Belediye mezbahaları ve kurban kesimleri		Halk kesimleri ve kaçak kesimler		Toplam üretim (ton)
	Miktar(ton)	Oran(%)	Miktar(ton)	Oran(%)	Miktar(ton)	Oran(%)	
1990	51.057	4,74	506.995	44,43	582.948	50,83	1.141.000
1991	50.865	4,62	466.840	42,36	584.295	53,02	1.102.000
1992	58.597	5,52	448.925	42,27	554.478	52,21	1.062.000
1993	54.539	5,44	432.180	43,13	515.281	51,43	1.002.000
1994	48.842	4,88	466.190	46,62	484.968	48,50	1.000.000
1995	36.214	3,62	500.000	50,00	463.786	46,38	1.000.000

Çizelgeden de izlenebileceği gibi, Et ve Balık Kurumu tarafından gerçekleştirilen kesimler hızla azalmakta, 1995 yılına kadar belediye kesimleri nispeten sabit bir düzeyde sürmekte ve halk kesimleri yavaş bir şekilde azalmaktadır.

Türkiye’de son yıllarda özel sektör et mamülleri üretimine ilgi gösterilmeye başlanmış, bu alandaki yatırımlarda artışlar olmuştur. Et mamülleri üretiminde sucuk, salam ve sosis ağırlıklı bulunmaktadır. Mamül üretiminin %42,41’i sucuk, %28,21’i salam ve %22,3’ü sosistir. Kamu ve özel kesime ait et kesim, işleme ve değerlendirme tesisleri belli yerlerde toplanmıştır. Bunlar, İstanbul, Ankara, Afyon, Kayseri, Erzurum ve İzmir illeri ile çevreleridir. Ancak et işleme tesisleri, çok fazla çeşitte fiziki üniteye sahip değildirler. Et sanayi işletmelerinde bulunan fiziki üniteler, yalnızca rendering ve tam otomatik paketleme ünitesi olup, bunlar da çok az sayıdaki işletmelerde bulunmaktadır.

Et mamülleri ile ilgili olarak devlet ve özel mülkiyete ait firmaların gerçekleştirdikleri üretimler Çizelge 3.3’de verilmiştir.

Çizelge 3.3. Türkiye’de gıda firmaları tarafından gerçekleştirilen et mamülleri üretimi (ton)

Mamül	Mülkiyet	D:Devlet		Ö:Özel		T:Toplam	
		1990	1991	1992	1992	1994	1995
Pastırma	D	60	44	49	29	14	15
	Ö	397	681	645	692	619	627
	T	457	725	694	721	633	642
Sucuk	D	984	476	552	602	566	538
	Ö	7.298	7.581	7.486	10.360	9.131	10.699
	T	8.282	8.057	8.038	10962	9.697	11.237
Salam	D	434	258	218	188	233	252
	Ö	5.327	5.159	5.176	6.645	5.530	7.222
	T	5.761	5.417	5.394	6.833	5.763	7.474
Sosis	D	494	302	270	223	262	238
	Ö	3.493	3.974	4.120	5.118	4.690	5.678
	T	3.987	4.276	4.390	5.341	4.952	5.916
Konserve	D	1.923	437	153	587	1.379	321
	Ö	-	-	-	-	-	-
	T	1923	437	153	587	1.379	321
Kavurma	D	387	204	209	231	272	155
	Ö	946	797	1.022	1.128	908	751
	T	1.333	1.001	1.231	1.359	1.180	906
Toplam	D	4.282	1.517	1.451	1.860	2.726	1.519
	Ö	17.461	18.192	18.449	23.943	20.878	24.977
	T	21.743	19.709	19.900	25.803	23.604	26.496

3.2.Süt ve Mamülleri Üretimi

Türkiye’de toplam süt üretiminin yıllara göre değişimi Çizelge 3.4’de verilmiştir. Çizelgeden de görülebileceği gibi 1980 yılında 5.685.000 ton olan süt üretimi 15 yıl içinde 2.715.000 ton artarak 1995 yılında 8.400.000 ton’a ulaşmıştır. Başka bir deyişle 15 yıl içinde Türkiye süt üretimi %48,38 oranında bir artış göstermiştir.

Yapılan bir araştırmada hesaplanan süt üretim trendine göre Türkiye’nin 2000 yılındaki süt üretimi 13.709.574 ton olacaktır. Aynı araştırmada 2000 yılında süt talebinin 11.874.246 ton olacağı tahmin edilmekte ve bugünkü kişi başına tüketim değerleri göz önüne alındığında, süt talebinin karşılanmasında bir sorun olmayacağı belirtilmektedir(Yener vd. 1995).

Türkiye’de süt üretiminde karşılaşılan en büyük sorun, üretilen sütün ancak çok sınırlı bir miktarının sanayide işlenmesidir.Türkiye süt sanayi, teknolojik gelişim, kapasite ve çalışan personel sayısı açısından çok değişik yapıda işletmelerden oluşmaktadır.Yılda 100 tonun üzerinde kapasitesi olan süt işletmelerinin sayısı 1308 olup, bu işletmelere ait toplam kapasite 5.724.720 ton’dur(Ergin vd. 1995).

3.3.Yapağı, Tiftik ve Kıl Üretimi

Türkiye’de deri sektörünün geçmişi 500 yıl öncesine dayanmaktadır. Planlı dönemlere kadar olan süre içerisinde bu sektörün yapısı, küçük işletmeler ve aile işletmeleri halinde çalışmaları, üretimin iç piyasaya yönelik ve el emeğine dayalı olarak gerçekleştirilmesidir.

Planlı dönemlerle birlikte bu yapıda değişiklikler olmuş, deri sanayi günümüz teknolojileri ile birleşerek gerek yurtiçi ve gerekse yurtdışı piyasalarda önemli bir düzeye ulaşmıştır.Toplam üretimin yaklaşık %85’lik kısmı yurtdışına satılmaktadır(Sarı vd. 1995).

Çizelge 3.4.Türkiye süt üretimi (DİE1990,DPT 1982,1983, 1985a/b, 1987,1988,1989,1995,1997)

Yıllar	Toplam süt üretimi(ton)
1980	5.685.000
1981	5.960.000
1982	5.725.000
1983	5.900.000
1984	6.100.000
1985	6.400.000
1986	6.700.000
1987	7.000.000
1988	7.479.000
1989	7.770.000
1990	7.781.000
1991	7.528.000
1992	8.135.000
1993	8.392.000
1994	8.539.000
1995	8.400.000

Türkiye’de yapağı, tiftik ve kıl üretim değerleri toplam olarak Çizelge 3.5’de verilmiştir. Çizelgeden de izlenebileceği gibi, Türkiye’de toplam yapağı, tiftik ve kıl üretimi 1980 yılında 94.800 ton iken, 1985 yılında 104.000 tona ulaşmış, 1990 yılında 85.300 ve 1995 yılında da 84.300 tona düşmüştür.Değerler toplam olarak bile alınsa üretimin çok istikrarlı olmadığı ve özellikle 80’li yılların sonuna doğru düşme eğilimine girdiği gözlenmektedir.Bu durum ürünler tek tek ele alındığında daha belirgindir

Özellikle tiftik üretimi sürekli olarak azalmaktadır.Bu durum son yıllarda Ankara keçisi sayısındaki azalmanın doğal bir sonucudur (Başer vd. 1995).

*Çizelge 3.5. Türkiye toplam yapağı, tiftik ve kul üretimini
(DİE 1990, DPT 1982, 1983, 1985 a/b, 1987, 1988, 1989, 1995, 1997)*

Yıllar	Üretim (ton)
1980	94.800
1981	97.600
1982	98.000
1983	100.000
1984	102.000
1985	104.000
1986	106.000
1987	108.000
1988	85.300
1989	87.900
1990	85.300
1991	87.900
1992	85.300
1993	80.700
1994	81.300
1995	84.300

4.HAYVANSAL ÜRÜN TALEBİ

Hayvansal ürünlerin talebi yıllara göre değişmekle birlikte, giderek artış göstermektedir. Buna rağmen, gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, kişi başına günlük besin gereksinimi içerisinde hayvansal proteinin payının az olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim ülkemizde 17,9 g/gün olan hayvansal protein tüketimi, gelişmekte olan ülkelerde 59,2 g/gün (Tanrıvermiş ve Gündoğmuş 1995)'dür. Beslenmede bitkisel kökenli ürünlerin tüketimi daha fazladır.

Hayvansal ürünlerin talebini etkileyen başlıca faktörler; nüfus artışı, gelir düzeyi ve dağılımı, ürün ve ikame ürünlerin fiyatı, fiyat ve gelir elastikiyetleri, nüfusun yaş ve cinsiyete göre yapısı, eğitim yapısı ve tüketicilerin tercihleridir. Nüfus ve gelir artışı, eğitim seviyesinin yükselmesi, tüketici tercihlerini ve ürünün talep miktarını olumlu yönde etkilemektedir. Gelir ve ürün fiyatlarındaki değişmelerin talep üzerine etkisini ölçmek amacıyla hesaplanan fiyat ve gelir elastikiyetleri ürünlere göre farklılıklar göstermektedir. Hayvansal ürünlerde talebin fiyat elastikiyetleri genelde yüksek olup, fiyatlardaki artışlar talep edilen miktarı önemli ölçüde düşürmektedir. Koç'un 1976-1991 dönemini kapsayan araştırmasında, talebin fiyat elastikiyeti sığır ve dana eti için -0,91, koyun ve keçi eti için -0,35, tavuk eti için -0,13 olarak hesaplanmıştır (Koç 1995). Görüldüğü üzere, fiyatlardaki değişimlerden en fazla sığır ve dana eti tüketim miktarı etkilenmektedir. Fiyatlardaki %10'luk artış, sığır ve dana etinin talep edilen miktarını %9,1 oranında dü-

şirmektedir. Gelirdeki değişmelerin talep üzerine etkisi de önemlidir. Gelir elastikiyeti konusunda yapılan araştırmalar, elastikiyetlerin mevsimlere göre değiştiğini ortaya çıkarmıştır. Nitekim gelir elastikiyeti mevsimlere bağlı olarak sığır ve dana etinde 2-2,5, koyun, kuzu ve keçi etinde 1-1,5 bulunmuştur. Sütün kış aylarındaki gelir elastikiyeti 0,22, yaz aylarında 0,67, peynirin ise 1 civarındadır (Güneş vd. 1991). Koç'un (1995) AIDS modelini kullandığı ve 1976-1991 dönemini içeren talep analizinde sığır dana eti için gelir elastikiyeti 1,65, koyun-keçi eti için 0,69 ve tavuk eti için 0,24 olarak hesaplanmıştır. LES talep modeli ile yapılan analizdeki gelir elastikiyetleri sığır ve dana etinde 1,87, koyun-keçi etinde 0,48 ve tavuk etinde 0,22 bulunmuştur. Sonuç olarak, sığır ve dana eti talebinin gelirdeki değişikliklerden daha fazla etkilendiği ortaya çıkmaktadır. Bu da sığır ve dana etinin koyun-keçi ve tavuk etine göre, Türk halkının sofrasında daha çok yer aldığını göstermektedir. Çünkü, gelirdeki değişimlerle yapılacak harcamalar arasındaki ilişkiyi veren gelir-harcama elastikiyetleri de bu bulguyu doğrulamaktadır. Nitekim, Working-Leser talep modeli ile Türkiye'de kentsel kesimde gelir-harcama elastikiyetleri kırmızı ette 0,98, dana etinde 1,09, tavuk etinde 0,92, balıkta 1,14 ve mamüllerde 1,15 değeri hesap edilirken; bu değerler kırsal kesimde kırmızı ette 0,96, tavukta 0,92, balıkta 0,88, mamüllerde 2,64 bulunmuştur. Ayrıca et harcamaları içerisinde kırmızı etin payı Türkiye genelinde %77 iken, kentsel kesimde %75, kırsal kesimde ise %80'dir(Koç ve Yurdakul 1995).

Hayvansal ürünlerin tüketim miktarı, gelirin yüksek olduğu gruplarda, gelirin düşük ve orta düzeyde olduğu gruplara göre daha fazladır. Nitekim, TOKB'nin yaptığı Gıda Tüketimi ve Beslenme Araştırması'nda kırmızı et tüketimi en düşük gelir grubunda 14 g/gün iken, orta gelir grubunda 60 g/gün, en yüksek gelir grubunda da 120 g/gün olarak bulunmuştur(TOKB 1987).

Hayvansal ürünlerin talebinde 1980-1995 dönemindeki gelişmeler Çizelge 4.1'de verilmektedir.

Kanatlı et dahil toplam et talebi 1980 yılında 1.080.500 ton'dan %33,36'lık artışla 1.441.000 ton'a yükselmiştir. Kişi başına et tüketimi de 1980 yılında 24,5 kg iken, 1994 yılında 25,5 kg'a yükselmiştir. Ancak beslenme standartlarına göre kişi başına et tüketiminin 36 kg/yıl olması gerekirken, arzulanan düzeylere ulaşamamaktadır. Et tüketimi içerisinde işlenmiş et ürünlerinin payı düşük olmasına karşın, son yıllarda artış olduğu da gözlemlenmektedir. Toplam et talebi içerisinde verilmiş olan kişi başına tavuk eti talebi 1980 yılında 3 kg/yıl civarında iken, 1995 yılında 8 kg'a ulaşmıştır. Ulaşılan bu düzey yeterli değildir. Gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen tavuk eti talebi 20 kg/yıldır. Ülkemizdeki tavuk eti üretim ve tüketimindeki artışa bakarak kırmızı et tüketimindeki açığın kapatılmasında tavuk eti bir alternatif olarak önerilebilir.

1980 yılındaki 5.685.000 ton olan süt talebi %47,76'lık artışla 1995 yılında 8.400.000 ton'a ulaşmıştır. Kişi başına süt tüketimi incelendiğinde 1980 yılında 127,07 kg/yıl olan miktar, 1994 yılında 151,8 kg/yıl'a ulaşmıştır. Beslenme standartlarına göre

yılda kişi başına süt tüketiminin 180 kg olması gerektiği göz önüne alındığında, istenen standartlara yaklaşılmış olması, önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir.

Yapağı, tiftik ve kıl talebi, 1980 yılında 99.000 ton iken, %2,83'lük artışla 101.800 ton'a ulaşmıştır. Söz konusu dönemde talep miktarında dalgalanmalar olmuştur. Üretilen yapağı, tiftik ve kılın önemli bir bölümü üretici bölgelerde kullanılmaktadır.

*Çizelge 4.1. Türkiye'de yıllar itibariyle hayvansal ürünler talebi (ton)
(DİE 1990, DPT 1982, 1983, 1985a/b, 1987, 1988, 1989, 1995, 1997)*

Yıllar	Et (Kanatlı eti dahil)	Süt	Yapağı, Tiftik, Kıl
1980	1.080.500	5.685.000	99.000
1981	1.125.100	5.960.000	102.900
1982	1.053.900	5.725.000	93.800
1983	1.100.600	5.900.000	107.300
1984	1.165.000	6.100.000	113.000
1985	1.245.200	6.400.000	118.500
1986	1.302.000	6.700.000	120.200
1987	1.418.700	7.000.000	125.900
1988	1.301.600	7.479.000	95.700
1989	1.331.300	7.770.000	96.100
1990	1.347.400	7.781.000	100.500
1991	1.300.600	7.528.000	98.000
1992	1.410.600	8.135.000	103.500
1993	1.425.900	8.392.000	103.100
1994	1.430.400	8.539.000	87.100
1995	1.441.000	8.400.000	86.000

5. HAYVANSAL ÜRÜN ARZ VE TALEP DENGESİZLİĞİ

Büyük ve küçükbaş hayvansal ürünler arz ve talep miktarlarını birlikte değerlendirdiğimizde, et, yapağı, tiftik ve kıl üretiminin yetersiz kaldığı, sütte üretimin toplam talebi karşıladığı görülmektedir. Toplam et üretimindeki fazlalık, tavuk eti üretimindeki artıştan kaynaklanmaktadır. Gerçekte kırmızı et üretiminde önemli miktarda bir açık bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, ham deri ve merinos yapağısında da net dış alımcı ülke konumuna gelmiş bulunmaktayız. Bu sonuçlara ürünlere ait üretim, dış alım ve dış satımın birlikte değerlendirilmesiyle elde edilen arz değerleri ile talep miktarları analiz edilerek ulaşılmıştır (DPT ve İGEME verilerinden hesaplanmıştır).

Kırmızı Et ve Ürünleri Arzı = Üretim - Dış satım + Dış alım (Birim: Bin ton)

Arz 1994 = 426 - 8,4 + 9,2 = 426,8	Talep 1994 = 426
Arz 1995 = 390 - 3 + 45 = 432	Talep 1995 = 432
Arz 1996 = 345 - 5 + 40 = 380	Talep 1996 = 380

Beyaz Et Arzı = Üretim- Dış satım + Dış alım (Birim: Bin ton)

Arz 1994 = 350 - 0,3 + 0 = 349,7	Talep 1994 = 338
Arz 1995 = 410 - 5 + 0 = 405	Talep 1995 = 405
Arz 1996 = 520 - 4 + 0 = 516	Talep 1996 = 516

Toplam Et Arzı = Üretim- Dış satım + Dış alım (Birim: Bin ton)

Arz 1994 = 1478 - 47,6 + 9,3 = 1439,7	Talep 1994 = 1430,4
Arz 1995 = 1464 -23 +45 = 1486	Talep 1995 = 1441
Arz 1996 = 1475 - 11 +40 = 1504	Talep 1996 = 1464

Süt Arzı = Üretim- Dış satım + Dış alım (Birim: Bin ton)

(Süt ürünleri süt eşdeğerlerinden yararlanılarak süte çevrilmişlerdir)

Arz 1994 = 8539 -31,248 +187,45 = 8695,2	Talep 1994 = 8539
Arz 1995 = 8400 - 32,5 + 170 = 8537,5	Talep 1995 = 8400
Arz 1996 = 8684 - 80,833 + 197,833 =8801	Talep 1996 = 8684

Ham Deri Arzı = Üretim- Dış satım + Dış alım (Birim: Bin ton)

Arz 1994 = 43 -0,1 + 122,4 = 165,30	Talep 1994 = 165
Arz 1995 =39 - 0 + 172 = 211	Talep 1995 = 210
Arz 1996 =33 - 1 + 195 = 227	Talep 1996 = 226

Yapağı, Tiftik Arzı = Üretim- Dış satım + Dış alım (Birim: Bin ton)

Arz 1994 =75,1 - 0,5 + 14,1 = 88,7	Talep 1994 = 88,7
Arz 1995 =72 - 0 + 15 = 87	Talep 1995 = 88
Arz 1996 67 - 0 + 18 = 85	Talep 1996 = 85

1994-1996 yılları arasındaki arz ve talep miktarları kırmızı et ve ürünlerinde 31,4 bin ton. ham deride ortalama 163 bin ton, yapağı ve tiftikte ise ortalama 15,7 bin ton ara-

sındaki dış alımla dengelenmekte, iki alanda da bu miktarlar kadar üretim açığı bulunmaktadır. Özellikle ham deri, yapağı ve tiftikte üretimdeki azalmalar, dış alımda artışlara neden olmaktadır. Toplam et arz ve talebinde görülen denge beyaz et üretimindeki artışlardan kaynaklanmaktadır. Nitekim, hem artan beyaz et üretimi hem de arzu ile talep miktarları karşılanmaktadır. Süt ve ürünlerinin süte eşdeğerleri dikkate alınarak yapılan analizlerde arz ve talep dengesi mevcuttur.

Genel olarak hayvancılığın bugünkü koşulları dikkate alındığında, diğer üretim kollarına göre bir üstünlüğe sahip olmadığı görülmektedir. Özellikle üretimin yetersizliği, kalite eksiklikleri, fiyat dengesizlikleri ve örgütlenmedeki problemler sektörü geriletmektedir. Ayrıca fiyatları dengelemek amacıyla kısa vadeli yapılan dışalım, sektördeki problemleri çözmeye yetmemektedir.

Bunlara ilaveten, hayvancılık açısından önemli bölgeler olan Güney ve Doğu Anadolu'da yaşanan güvenlik sorunu nedeni ile bu bölgelerde hayvan yetiştiriciliği duraklamakta, kaçak hayvan girişleri hastalıkların yayılmasına ve kontrol dışı üretime yol açmaktadır.

Ülkemizde hayvansal ürünlerin kişi başına tüketiminin gelişmiş ülkelerdeki ve olması gereken düzeylere ulaşmadığı bilinmektedir. Bu nedenle, kendimize yeterli olduğumuzu söylemek mümkün değildir. Bunun yanısıra, ortalama gelir düzeyinin düşüklüğü ve gelir dağılımındaki dengesizlikler de kişilerin talebini olumsuz yönde etkilemektedir. Gelir dağılımının bir ölçüsü olan Gini katsayısı, gelir dağılımının önemli bir göstergesidir. Yurdumuzun seçilmiş 19 il merkezinde yapılan çalışmalarda hesaplanan Gini katsayısı 0,33 ile 0,59 arasında değişim göstermiştir (DİE 1997b). Katsayının 0'a eşit olması halinde gelir dağılımının dengeli, 1'e yaklaştıkça da dengesiz olduğu dikkate alınır, yurdumuzun gelir dağılımının dengesiz olduğu ortaya çıkmaktadır.

Et, süt ve bunların ürünlerinde iç talebin karşılanmasından sonra, az bir miktar dışsattım yapılmaktadır. Bu yönde azalan arz ile fiyatların tüketicilerin reel gelirlerine göre daha fazla oranda artması sonucu talepte azalmalar olabilmektedir. Diğer taraftan et ve mamüllerinin Gümrük Birliği ve serbest piyasa ekonomisi koşullarında yurda kolaylıkla girebilmeleri, ülkelerinde zaten maliyetleri düşük ve kaliteleri yüksek olan bu ürünlerin yurtiçindeki fiyat düşüşleri üzerine önemli etkileri bulunmamaktadır. Sonuçta, fiili tüketilen miktarlar gerçek talebi yansıtmamakta, yeterli ve dengeli beslenmede önemli rolü olan hayvansal protein tüketimi yerine ağırlıklı olarak bitkisel kaynaklı ürünlerin tüketimine yönelinmektedir.

6. HAYVANSAL ÜRÜN ARZ VE TALEP DENGESİZLİĞİNE İLİŞKİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Hayvansal ürünler arz ve talep yetersizliğine ilişkin çözüm önerileri maddeler halinde aşağıda sunulmuştur:

1. Hayvancılıkta optimum çevre koşullarının sağlanması ve uygun politikalar izlenmesi üretim miktarını arttırabilmektedir. Çevre koşullarının düzenlenmesinde tarım işletmesi, çayır mer'a ilişkileri düzenlenmelidir. Ayrıca hayvancılıkla uğraşan işletmelerin yapısal sorunları çözümlenmeli, optimal işletme büyüklüğünün sağlanması kredi uygulamaları ile sağlanmalıdır. Geliştirilen çevre ve işletme koşullarında üretim, daha çok hayvanların genetik potansiyeli ile sınırlı olduğu için, ıslah çalışmaları önem kazanmaktadır. ıslah çalışmalarındaki yetersizlikler üretim azlığının ana nedenlerinin başında gelmektedir. 1920'li yıllarda başlayan ıslah çalışmalarıyla kaydedilen gelişme, istenen düzeylerde olmamıştır. Küçükbaş ve büyükbaşta ıslah çalışmaları hızlandırılmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.

2. Pazarlama kanalları içerisinde haklı ve adaletli fiyat oluşumuna etki eden hayvan borsalarının ülke düzeyinde yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Güvenli bir pazarın üretim ve arz artışı sağlayacağı gözden kaçırılmamalıdır.

3. Üretici örgütlenmesi ve sanayi ile entegrasyon konusunda yayım çalışmaları yapılmalıdır. Özellikle EBK, SEK ve Yem Sanayi A.Ş.'nin özelleştirilmesi ile sektördeki boşluk, güçlü üretici organizasyonları ile giderilmelidir.

4. Hayvancılıkta en önemli girdi olan yem üretimi, kalitesi ve fiyatları konusundaki düzensizliklerin giderilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu alanda çayır ve mer'aların kalitesinin iyileştirilmesi için projeler uygulanmalıdır.

5. Tüketicilerin beslenme düzeylerinin iyileştirilmesi ve uygun fiyatlarla alım yapabilmeleri öncelikle üretici aşamasındaki sorunların giderilmesine bağlıdır. Hayvansal üretimde verimliliği artırıcı, pazarlamada maliyeti düşürücü, zayıyatı önleyici ve kaliteyi yükseltici tedbirlere eğilinmelidir.

7. SONUÇ

Hayvansal üretimde pazarın düzenlenmesi, arz-talep dengesizliğine ilişkin çözüm önerileri konusu, küçük ve büyükbaş canlı hayvanların ve bunların başlıca ürünleri olan et, et mamülleri, süt, yapağı, tiftik ve deri pazarının düzenlenmesi ile arz ve talep dengesi açısından incelenmiştir.

Türkiye'de genellikle küçük işletme yapısında bitkisel üretimle birlikte yapılan hayvan yetiştiriciliğinin sonucu elde edilen canlı hayvanlar, yetiştirici tarafından ağıl, çiftlik avlusu, mer'a ve yaylak gibi pazarlama kuruluşu özelliği olmayan yerlerde ya da yetiştirici ve onun adına satış yapan kişiler tarafından değişik tipteki hayvan pazarlarında (yerel hayvan pazarları, panayırlar, canlı hayvan borsaları) satılmaktadır. Belediyelerce düzenlenen yerel hayvan pazarları ve panayırlar, pazarlama ilkelerine göre kurulup işletilmemektedir. Buralarda pazar yerlerinin oluşumunun ve yapılacak pazarlama hizmetlerinin açıkça belirlenmesine ve belediyelerin konuya teknik yönleri ile eğilmelerine gerek vardır. Türkiye'de ticaret borsalarındaki canlı hayvan müdürlükleri yalnız 5 adet önemli hayvansal üretim ve tüketim merkezi olan illerde bulunmaktadır. Borsaların bu

lunduğu illerde de borsa dışı alım ve satımlar geniş ölçüde yapılmaktadır. Türkiye genelinde kesim için tüccar ve kasaba satışı yapılan hayvanların borsadan geçme oranı yaklaşık %35'tir. Son yıllarda bu oran düşme eğilimindedir. Borsadan geçen hayvan sayısının azlığı, ülke düzeyindeki fiyatların objektif olarak oluşumunu engellemektedir. Avrupa Birliği üyesi olma yolunda yürüyen Türkiye'de büyük şehirlerin ana caddelerinde sağlıksız ve kontrolsüz hayvan satışlarının önlenmesi gerekmektedir. Ticaret borsaları, demokratik bir yönetim statüsünün üstünlüklerini kullanamamakta, teknik bilgili elemanlarla çalışmamakta, alt yapılarını ve gerekli yatırımlarını tamamlayamamakta ve ticaret hacimlerini genişletememektedirler. Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'nın bu kuruluşların geliştirilmesi yönünde yakın ilgisine gerek vardır.

Türkiye'de canlı hayvan ve hayvansal ürünler pazarlanmasında fazla sayıda aracı yer almakta, bu da tüketicinin ödediği fiyat içinde üreticinin payını düşürmektedir. Pazarın bu yapısı ve bu yapıda yer alan araçların çalışma şekilleri verimlilikten uzak bulunmaktadır. Pazarlar arası iyi bir haberleşme sistemi oluşturulamamakta, hijyenik şartlar yaratılamamakta, soğuk zincir kurulamamakta ve büyük ölçüde zayıat meydana gelmektedir. Pazarın bu yapısı, tarımsal işletmelerin küçük kapasiteleri ile karşılaşınca verimliliğin daha da düşmesine yol açmaktadır.

Hayvansal ürün arzının kaynağı olan canlı hayvan sayısının yüksekliğine karşı düşük verimli ırkların çoğunlukta olması, bakım ve besleme ile yem üretimindeki aksaklıklar ve hayvan sağlığı hizmetlerinin yetersizliği, hayvansal ürün arzının yükselmesini önlemektedir. Buna karşılık nüfus, ortalama gelir ve eğitim düzeyindeki yükselmeler, toplam talebi artırmaktadır. Hayvansal ürün arz-talep dengesi yıllara göre dalgalanmalar göstermekte ve bunu ürün fiyat artışları izlemektedir. Türkiye'de hayvansal ürünlerde talebin fiyat elastikiyetleri genelde yüksek olup, fiyatlardaki artışlar talep edilen miktarı önemli ölçüde düşürmektedir. Gelir dağılımının giderek daha fazla bozulması, fiyat yükselmelerinden daha çok orta ve düşük gelirliileri etkilemekte ve hayvansal ürün tüketimlerini düşürmektedir.

Ülkemizde hayvansal ürün arz ve talep dengesizliğini gidermek için tarımsal işletmelerin yapısal sorunları iyileştirilmeli, daha fazla sayıda verimli hayvana sahip olunması olanakları yaratılmalıdır. Tarım tekniklerinin işletmelere ulaştırılması ve tarımsal kredilerin projeye dayalı olarak ve üretken şekilde kullanımı sağlanmalıdır. Canlı hayvan borsalarının yaygınlaştırılması ve mevcutlarına pazarlama ilkeleri çerçevesinde çalışma olanağı verilmelidir.

8. YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Bayer, G. vd 1995. *Türk Tekstil Endüstrisi ve Hammade Boyutu. Türkiye Ziraat Mühendisliği IV. Teknik Kongre, Cilt:2, T.C.Ziraat Bankası Kültür Yayınları:26, s: 887-910, Ankara.*
- Bülbül, M. vd 1995. *Hayvancılık İşletmelerinde Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi, Sözleşmeli Kredi Besicilik Uygulamaları ve Sonuçları. Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, T.C.Ziraat Bankası Kültür Yayınları:27, s.130-140, Ankara.*
- DİE, 1990. *Türkiye İstatistik Yıllığı 1989. DİE Yayın No: 1405, s.197, Ankara.*
- DİE, 1994. *1991 Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler (Hane halkı) Araştırma Sonuçları, DİE Yayın No :1691, s.16,17, Ankara.*
- DİE, 1997a. *Türkiye İstatistik Yıllığı 1996. DİE Yayın No:1985, Ankara.*
- DİE, 1997b. *1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları Seçilmiş 19 İlmerkezine Göre %20, %10, %5 ve %1'lik Gelir Dağılımı. DİE Yayın No:2049, DİE Matbaası, s:3, Ankara.*
- DPT, 1982. *IV.BYKP(1979-1983) 1982 Programı, Yayın No:1832, s.110,113, Ankara.*
- DPT, 1983. *IV.BYKP(1979-1983) 1983 Programı, Yayın No:1886, s.163,166, Ankara.*
- DPT, 1985a. *1985 Programı, Yayın No:1981, s.112, 115, Ankara.*
- DPT, 1985b. *V.BYKP Destek Çalışmaları: V.BYKP Öncesinde Gelişmeler(1972-1983) (Ekonomik ve Sosyal Göstergeler), Yayın No:1975, s.157-160, Ankara.*
- DPT, 1987. *V.BYKP (1985-1989) 1987 Programı, Yayın No:2065, s.132-134, Ankara.*
- DPT, 1988. *V.BYKP Öncesindeki Gelişmeler, 1984-1988, Yayın No:2190, s.130-134, Ankara.*
- DPT, 1989. *V.BYKB(1985-1989) 1989 Yılı Programı, s:131,134, Ankara.*
- DPT, 1995. *VII.BYKP Öncesinde İktisadi Sektörlerdeki Gelişmeler 1990-1994, s.21-24, Ankara.*
- DPT, 1996. *VII.BYKP Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Yayın No:2444, ÖİK.501, s.125, Ankara.*
- DPT, 1997. *VII. BYKP(1996-2000) 1997 Yılı Programı Destekleme Çalışmaları Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, s.17,19, Ankara.*
- Ergin, G. vd 1995. *Hayvansal Gıdalar Endüstrisi. Türkiye Ziraat Mühendisliği IV. Teknik Kongre, Cilt:2, T.C.Ziraat Bankası Kültür Yayınları:26, s:847-868, Ankara.*
- Güneş, vd., 1974. *Köylü ve Devlet Üretme Çiftliği Şartlarında Değişik Rasyonlar ile Beslenen Akkaraman Koyunlarının Besi Gücü, Karkas Kalitesi ve Et Üretim Maliyeti Üzerinde Araştırmalar, TÜBİTAK, TOAG, Ankara.*

Güneş, T.vd.1991.Türkiye'de Canlı Hayvanlar, Ham ve İşlenmiş Hayvansal Ürünler İç ve Dış Pazarlaması, Topluluğa Uyum Sorunları, II.Hayvancılık Kongresi, s.49,50, Ankara.

Hoştürk, F.1996.Ankara Hayvan Borsasının Kasaplık Hayvan ve Et Pazarlamasındaki Yeri ve Önemi ile Pazarlama Verimlilikleri ve Aracı Marjları, A.Ü.Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

İşin,Ş, 1995.İAB ve Türkiye'de Bazı Hayvancılık İşletmelerinin Yapısal ve Ekonomik Özellikleri Yönünden Karşılaştırılması, Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, T.C.Ziraat Bankası Kültür Yayınları:27, s.22-28, Ankara.

İnanlı,F.1990. ATB Canlı Hayvan Servisi, ATB Dergisi, Sayı:Şubat-Mart, Ankara.

Kaymakçı,M.vd. 1995.Türkiye Koyunculuk İşletmelerinin Yapısal Özellikleri ve Verilecek Yön. Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, T.C.Ziraat Bankası Kültür Yayınları:27, s:22-27,İzmir.

Koç,A., 1995.Türkiye'de Kırmızı Et Talep ve Arzının Ekonometrik Analizi ile Kırmızı Et Sanayi Yapısı ve İşleyişinin İncelenmesi, Ankara.

Koç,A. ve Yurdakul,O.1995. Türkiye'de Kırmızı Et Arz ve Talebinin Analizi. Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları:27,s:67-68, İzmir.

Sarı,Ö.vd. 1995.Deri ve Kürk Endüstrisi . Türkiye Ziraat Mühendisliği IV.Teknik Kongre. Cilt:2, T.C.Ziraat Bankası Kültür Yayınları:26,s:911-926, Ankara.

Talim,M.ve Samer,G. 1995. Türkiye'de Hayvancılık İşletmelerinin Yapısal Durumu ve Sorunları. Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, T.C.Ziraat Bankası Kültür Yayınları:27, s. 1-6, İzmir.

Tanrıvermiş,H. ve Gündoğmuş,E.1995.Türkiye'de Hayvansal Ürünler Üretim-Tüketim Dengesi ve AB Ülkeleri İle Rekabet Olanakları. Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, T.C.Ziraat Bankası Kültür Yayınları:27, s. 274-278, İzmir.

Turan, A.1992. Süt Fabrikası İşleten Tonya ve Bütün Köylerini Kalkındırma Kooperatifinin Tarımsal Kooperatif İşletmeciliği Yönünden Analizi. A.Ü.Z.F. Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi (Yayımlanmamış), s. 46, 188, 195, Ankara.

TOKB,1987. Gıda Tüketimi ve Beslenme Araştırması 1984. Ankara.

TZOB, 1996. Zirai ve İktisadi Rapor 1994-1996. Ankara.

Yener,S.M.vd 1995.Büyükbaş Hayvansal Ürünler Tüketim Projeksiyonları ve Üretim Hedefleri. Türkiye Ziraat Mühendisliği IV.Teknik Kongre, Cilt:2, T.C.Ziraat Bankası Kültür Yayınları :26, s:733-751, Ankara.

BESLENMEDE TÜKETİM KALIPLARININ DEĞİŞİMİ VE HAYVANSAL ÜRÜN TALEBİ

Prof.Dr.Seniha HASİPEK
Doç.Dr.Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU
A. Ü. Ziraat Fakültesi Ev Eko. Yük. Ok.

1. GİRİŞ

Bir toplumun beslenme kültürü,yaşam şekliyle yakından ilgilidir.Yaşam şeklinin değişmesi, beslenme kültürünün de zamanla değişmesine neden olur. Son yıllarda halkımızın başta yemek tercihleri olmak üzere günlük yaşam şekli hızla değişmektedir.Eskiden tüketilen köfte piyaz, lahmacun yerine, şimdi pizza, hamburger, döner, patates kızartması türünden besinler tüketilmektedir. Bu yüzden toplumların sosyal ve ekonomik yapılarında oluşan değişikliklere bağlı olarak ortaya çıkan yeni toplum koşulları, yeni bir yaşayış biçimini, kendi değer yargılarını ve kendi kurallarını da beraberinde getirmiştir.Özellikle teknoloji ile birlikte; yağların rafinasyonu, tereyağının yerini margarinin alması,işlenmiş hazır besinlerin mutfağa girmesi, pişirme araçlarının değişmesi sonucu yemeklerin lezzetlerinin ve özel tatlarının değişmesine yol açmıştır. Ayrıca teknolojik gelişmeler, beslenmede doğaya bağımlılığı azaltmış, insanın her türlü besin maddesini her mevsim ve yörede bulmasını sağlamıştır. (Baysal vd. 1993).

Özellikle, enflasyonun çok yüksek oranlara ulaşması, herşey de olduğu gibi, et, tavuk, balık, süt, yoğurt, peynir gibi hayvansal besin maddelerinin de birim fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Bu yüzden düşük gelirli ailelerin hayvansal besin maddeleri tüketim miktarları azalmakta, buna karşın bitkisel kaynaklı besin maddeleri tüketimi artmaktadır. Bitkisel besinlerden tahıllar Türk halkının temel besin maddesi durumunda olup, halk çoğunluğunun diyetindeki total enerji ve proteinin %70-80'i de tahıllardan karşılanmaktadır (Baysal 1996).

Yeterli ve dengeli beslenme, insanların bedensel ve zihinsel sağlığını koruduğundan dolayı sağlığın temeli sayılabilir. Bu nedenle günlük diyetlerde bitkisel ürünler yanında et,tavuk, balık, süt gibi hayvansal besinlerde mutlaka yer almalıdır.

2.AİLE GELİRİNDEN BESLENMEYE AYRILAN PARA ORANI

Son yirmi yıldan bu yana yaşanan yüksek enflasyondan en çok etkilenenlerden bir tanesi de tüketim kalıplarıdır.

Özellikle, ailelerin ekonomik yetersizlikleri yeterli ve kaliteli yiyecek satın alınmasını olumsuz yönde etkilemekte ve bunun sonucunda kişilerin yeterli ve dengeli beslenmeleri risk altına girmektedir. Bu nedenle birey başına düşen aylık gelir ile birey başına beslenmeye ayrılan para arasında oransal olarak ters yönde bir ilişki bulunmaktadır.

Genellikle aile geliri arttıkça, gelirden beslenmeye ayrılan pay azalır, gelir azaldıkça beslenmeye ayrılan pay ise artar. Buna göre; aile gelirinden beslenmeye düşük gelirli %60-70, orta gelirli %40-50, yüksek gelirli ise %20-30 oranında pay ayırmaktadırlar (Baysal 1996).

Bireylerin yeterli ve dengeli beslenebilmeleri için beslenmeye ayrılan paranın yiyecek grupları arasında şu şekilde bölünmesi önerilmektedir (Baysal 1996);

1. Grup; Et, yumurta, balık, tavuk, kurubaklagiller % 30
 2. Grup; Süt ve türevleri % 17
 3. Grup; Sebze ve meyveler % 22
 4. Grup; Tahıllar
 5. Grup; Diğerleri % 15
2. Tüketim Harcama Türleri

TÜKETİM HARCAMA TÜRLERİ

Ülkemizde tüketim harcamaları; kırsal ve kent gibi yerleşim birimleri, eğitim düzeyi, hanehalkı sayısı, bölge, gelir düzeyi gibi faktörlere göre farklılıklar göstermektedir.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) 1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anket Sonuçlarına göre; haneler gelirlerinin %79.5'ini tüketim harcamasına % 20.5'ini tasarrufa ayırmaktadır.

Tablo.1'de Türkiye Hane Halkı tüketim harcaması türleri verilmiştir (DİE 1997).

Tablo1. Türkiye Hane Halkı Tüketim Harcaması Türleri

Harcama türü	Türkiye (%)	Kent (%)	Kırsal (%)
<i>Gıda-ıçki-tütün</i>	35.62	30.70	45.28
Giyim- ayakkabı	8.96	8.99	8.87
Konut- kira	22.84	24.78	19.02
Ev eşyası	9.02	9.29	8.47
Sağlık	2.59	2.65	2.49
Ulaştırma	8.78	9.52	7.33
Eğlence-kültür	2.30	2.74	1.45
Eğitim	1.43	1.87	0.58
Otel-lokanta-pasta.	2.89	3.21	2.29
Çeşitli mal ve hizm.	5.56	6.24	4.21

Türkiye’de hanelerin (Gıda,içki,tütün) tüketim harcaması alt gruplarına göre ailelerin gelirlerinden besin maddelerine ayırdıkları para oranları Tablo.2 ‘de olduğu gibidir (DİE, 1997).

Tablo.2 .Türkiye’de Hanelerin Gıda, İçki, Tütün Tüketim Harcaması Alt Grupları (%)

<i>Harcama türleri</i>	<i>Türkiye(%)</i>	<i>Kent (%)</i>	<i>Kır (%)</i>
<i>Ekmek,tahıl vb.</i>	20.33	19.78	21.07
<i>Et</i>	13.53	14.86	11.76
<i>Balık</i>	1.01	1.15	0.82
<i>Süt,peynir,yumurta</i>	12.70	12.65	12.76
<i>Yağ (Hay. ve Bitk.)</i>	8.41	6.85	10.50
<i>Sebze-meyve</i>	21.02	21.47	20.42
<i>Şeker</i>	3.91	2.77	5.43
<i>Reçel,bal vb</i>	2.54	2.76	2.26
<i>Kahve,çay vb</i>	3.19	2.61	3.96
<i>Alkolsüz içecekler</i>	1.64	2.35	0.69
<i>Alkollü içecekler</i>	0.95	1.16	0.66
<i>Sigara</i>	6.78	7.73	5.51
<i>Tütün</i>	0.09	0.05	0.17
<i>Diğer gıda ürünleri</i>	3.89	3.81	3.99

Türkiye’de hanelerin “gıda,içki, tütün” harcaması içinde;aile gelirinden en fazla payı %21.02 oranı ile sebze - meyve, %20.33 oranı ile ekmek ve tahıl alt grupları alırken;bunları sırasıyla et (%13.53), süt, peynir, yumurta (%12.70), hayvansal ve bitkisel yağlar (%8.42), sigara (%6.78), şeker (%3.91), diğer gıda ürünleri (tuz gibi) (%3.89), Kahve, çay kakao (%3.19) reçel, bal, çikolata ve şekerleme (%2.54), alkolsüz içecekler (%1.64), balık (%1.01), alkollü içecekler (%0.95) ve tütün (%0.1) izlemektedir.

3. TÜKETİM KALIPLARININ DEĞİŞİMİNDE ROL OYNAYAN FAKTÖRLER

İnsan ekolojisinin üç temel ögesi kültürel çevre, fiziksel çevre ve nüfus yapısıdır. Bu üç öge ve beslenme kültürü birbiriyle karşılıklı etkileşim halindedir. Bu yüzden toplumların beslenme kültürü üzerinde yaşadığı çevrenin çok önemli etkisi vardır. Ayrıca ticaret, savaşlar, kitle halinde göçler gibi bazı demografik ve teknolojik değerler de yeni yiyecek çeşitlerinin yayılmasına ve farklı tüketim kalıpları toplumların birbirini etkilemesine neden olmuştur.

Türk beslenme kültürü ve tüketim kalıplarının değişmesi batıyla ilişki kurduğumuz Tanzimat yıllarına rastlamaktadır. Bu etki kendini öncelikle azınlıkların da yaşadığı büyük kentlerde, özellikle İstanbul ve İzmir, daha sonraları Ankara'da göstermiştir. Bu şehirlerde önce, Fransız ve İtalyan Mutfaklarının etkisi görülmeye başlamış, Cumhuriyet ilanından sonraki yıllarda ise Rus Mutfağı da etkinlik kazanmıştır (Toygar 1982, Birer 1991).

Bir mutfağın değişiminde sosyo-kültürel ve ekonomik faktörler de önemli rol oynamaktadır. Özellikle, okur-yazarlık oranının artması, bu konuda kitap vb. dökümanların da artmasına neden olmuştur.

Eğitim düzeyinden başka kadının çalışma yaşamına girmesi, ekonomik durum, kentleşme ve nüfus artışı, gıda sanayinin etkisi, kitle iletişim araçlarının ve elektrikli ev araç-gereçlerin gelişmesi, fast food sistemi beslenmede tüketim kalıplarının değişiminde son yıllarda en önemli rol oynayan etkenlerdir.

3.1. Kadının Çalışma Yaşamına Girmesi

Eski çağlardan bugüne kadar mutfak, büyük ölçüde kadının sorumluluğundadır. Kadının rolü, aile içinde yüzyıllar boyunca çocuk bakımı ve doğurganlık ile bağlantılı olarak ele alınmışsa da, günümüzde kadınlar toplum ve aile içinde diğer önemli rolleri olduğunu da göstermişlerdir (Darga 1984). Ancak, kadının genişlemiş rolleri ne olursa olsun, geleneksel rollerin değeri bütün önemi ve genişliğiyle sürmektedir.

Çeşitli araştırma sonuçlarına göre ülkemizde aile içinde yemek pişirme işleminin tamamen kadınların sorumluluğunda olduğu saptanmıştır (Bayraktar 1978, Sürücüoğlu 1986). Kadının çalışması ya da yüksek öğrenimli olması bu sonucu etkilememektedir. (Sürücüoğlu ve Balgemiş 1987).

Kadının eğitilmiş ve evinin dışında çalışıyor olması mutfakta geçirdiği sürenin azalmasına neden olmaktadır. Bu yüzden, çabuk hazırlanan yemekler öncelikle tercih edilmekte, hazır ve yarı hazır yemekler pratik olması açısından münlerde sıklıkla yer almaktadır.

Kadının ev dışında çalışmaya başlayıp toplum içinde statüsünün artması, kariyer-meslek sahibi kadınların iş yaşamında etkin roller üstlenmesi, ailelerin dışarıda daha çok yemek yemesine neden olmaktadır. Dışarıda yemek yemeye ayrıca sosyal aktiviteler de etki etmektedir.

3.2. Ekonomik Durum

Halkın beslenme ve tüketim kalıplarını yönlendiren başlıca etmenlerden birisi de, bireylerin ekonomik durumu yani satın alma gücüdür. Tüketilen gıda maddelerinin miktarı ve kalitesi, gelir düzeyi ile pozitif bir korelasyon göstermektedir. Geliri düşük ailelerde genellikle hayvansal yiyeceklerin tüketimi düşük olup, gıda gereksinimlerini tahıllardan karşılamaktadırlar.

Gelir düzeyi yüksek kişilerin yiyecek seçiminde para ikinci , kişilerin gelir düzeyinin düşmesi ile fiyatlar birinci derecede önemli olmaktadır. Fiyat artışlarındaki hızla paralel olarak kişiler besin gereksinimlerini ucuz ve kalitesiz yiyeceklerle karşılama yoluna gitmektedir.

3.3. Kentleşme ve Nüfus Artışı

Bir toplumda sosyal ve ekonomik değişimleri net bir biçimde görebilmek için , nüfus potansiyelini ayrıntılı bir biçimde bilmek gereklidir. Toplumdaki demografik değişimler, toplumsal yapıdaki ana değişimlerin özelliklerini yansıtır. 1950’den itibaren, Türkiye’de sanayinin gelişimi yaygınlaşmış , nüfus artışı hızlanmış, ulaşım-haberleşme gelişmiş ve kırsal alan dışarıya açılmıştır. Bu yıllardan sonra tarımsal kalkınmayı ön plana alan bir sanayileşme modeli uygulanmaya başlanmıştır.

1927 yılında %24 olan kent nüfusu, 1980’li yıllarda %44’e ulaşmıştır. Bu oran, 1985 yılında %53 olarak gerçekleşirken, 1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre kentlerin nüfusu %59’a yükselmiştir. Ülkemizde meydana gelen bu hızlı kentleşme, beraberinde çok büyük alt yapı sorunlarını da getirmiştir. Bu kentleşmeden doğan sosyal ve ekonomik problemlerle birlikte, tüketim kalıplarının da değişmesi özellikle sanayi mallarına olan talep artışını körüklemiştir. (DİE 1992).

Kırsal alanda tüketilen yiyeceklerin birçoğu, üreticinin kendi tarlasından, bahçesinden ve hayvanından elde edilir. Kentte besin üreticiliği yapılamadığı için köyden gelen kişi şehirde pazar, bakkal ve büyük marketlerden her çeşit yiyecek ve içecek maddesini satın alabilmektedir. Son yıllarda büyük şehirlerde açılan çok büyük marketler de tüketiciye hazır-yarı hazır besinleri sunmaktadır. Böylece, aileler yiyecek-içecek gereksinimlerini karşılamak için tamamen piyasa koşullarına tabi olmaktadır. Bu durum, ailelerin beslenme alışkanlıklarının, yiyecek ve içecek çeşitlerinin, kısaca beslenme kültürünün değişmesine yol açmaktadır.

Hızlı nüfus artışı ve kentleşmenin ortaya çıkardığı en önemli olgulardan biriside gecekondular yaşamıdır. Büyük şehirlerde gecekondular çeşitli yöresel özellik, adet ve geleneklerin yaşatıldığı bir dünya oluşturmuştur. Böylece, aileler bir yandan köye, bir yandan da şehire bağımlı bir şekilde yaşamaktadırlar.

Gecekondular ailesi, şehir ailesinin bir takım yaşantı ve alışkanlıklarını benimsediği halde, köysel değer ve alışkanlıklarından bir kısmını da korumaktadır. Birçok tutum ve davranışlarında değişimin söz konusu olduğu gecekondular ailesinde bir değişim de yiyecek saklama yöntemlerinde görülmektedir. Aileler, yiyecek saklama yöntemlerinden bir kısmını köyde uygulamakta iken, bir kısmını da şehire geldikten sonra öğrenmekte ve yapmaktadırlar. Bunun yanında bazı yiyecek maddeleri de köyde iken evde yapılırken, şehire geldikten sonra satın alınmaya doğru eğilim göstermektedir.

3.4. Gıda Sanayinin Etkisi

Günümüzde gıda sanayi, diğer alanlarda olduğu gibi tüketici istekleri tarafından yönlendirilmektedir. Sosyal, ekonomik, ekolojik, ticaret ve tüketim gibi değerlerde meydana gelen değişimler, tüketici yönelimleri olarak adlandırılmaktadır. Sanayi de bu gelişmeleri izlemek ve uyum sağlamak durumundadır. Türk Toplumundaki bu değişimler ve 2000 yılına doğru gıda üretim ve tüketiminde gözlenen yönelimler gıda üretim ve tüketimindeki kalıpları tamamen ortadan kaldırmaktadır. Bunun yanında her kesimde ölçülen ve gözlenen anlamlı değişimler yaşanmaktadır (Yiğit 1994).

Gıda sanayindeki bu gelişmeler, gıda maddelerinin her yerde ve her mevsim bulunmasını sağlamıştır. Çünkü, insanlar ilkçağlardan beri besin maddelerini bol bulunan yerlerden, bulunmayan yerlere bozmadan taşıma ve ürünün bol olduğu mevsimlerde depolayarak bulunmadığı zamanlar da tüketme eğiliminde olmuşlardır.

Bir yandan nakil ve depolama sırasında çabuk bozulma eğiliminde olan gıdaların bazı teknolojik işlemlerle dayanıklı hale getirilme çabaları, diğer taraftan da doğal halde iken insan gıdası olarak kullanılmayan yağlı tohumlar, tahıllar vb besin maddelerinin işlenerek çeşitli gıda maddeleri elde etme düşüncesi, bu alanda bilimin ve teknolojinin bugünkü düzeye gelmesine neden olmuştur. Özellikle, gıda saklama yöntemlerinden; ısı uygulaması, soğuk uygulaması, dondurma, kurutma, fermantasyon, kimyasal maddelerle yapılan işlemlerde çok büyük gelişmeler meydana getirmiştir.

Gıda üretim ve muhafazasındaki bu gelişmeler gıda katkı maddelerinin büyük oranda kullanılmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda mutfaklarda alıştığımız yiyecekler yerini, sanayide üretilen katkı maddeli yeni ürünlere bırakmıştır. (Özkaya vd., 1991).

Bu maddeler, sanayide üretilen konserveler, salam ,sisis, sucuk, hazır meyve suları ve çeşitli içecekler, bisküvi, şekerleme-gofret vb, kısaca her türlü hazır ve yarı hazır besinlere ilave edilmektedir. Bu da mutfakta geleneksel yiyecek hazırlama ve pişirme yöntemlerimizde ,beslenme alışkanlıklarımızda, kısaca beslenme kültürümüzde büyük değişimler oluşturmaktadır.

3.5. Elektrikli Ev Araç-Gereçlerin Etkisi.

Toplumsal değişme ve teknolojik gelişmeler arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Bu karşılıklı etkileşim ev araç-gereçleri teknolojisi alanında büyük bir potansiyel yaratmakta ve ailedeki hizmet üretiminin teknolojik oluşuma dönüşmesine yol açmaktadır. Gıda işleme, üretim ve ekipman teknolojisi ile pazarlama yöntemlerindeki gelişmeler de ailelerin yemek hazırlama faaliyetlerine yeni boyutlar kazandırmıştır.

Diğer üretim dallarında olduğu gibi ülkemizde elektrikli ev araç-gereçlerinin üretiminde de önemli artış olmuştur. Bu üretim artışı ailelerin bu malları satın almasını ve kullanmasını arttırmaktadır. Yapılan bir çalışma ile ailenin gelir düzeyi yükseldikçe

büyük elektrikli ev araç-gereçlerine sahip olma oranının arttığı saptanmıştır(Baykan ve Ersoy 1992). Bu araç gerece sahip olma ailenin gelir ve eğitim düzeyi ile yakından ilgilidir. (Gönen ve Kalinkara 1988). Günümüzde elektrikli mutfak araç-gereçleri hemen hemen her eve girmiş bulunmaktadır. Bunlardan buzdolabı ve fırın evlerde en çok bulunan araç-gereçtir.

3.6. Kitle İletişim Araçlarının Etkisi

Kitle iletişim araçları da tüketim kalıplarının değişmesinde önemli rol oynamaktadır.Kitle iletişim araçlarının yaygın olarak günlük hayata girmesi ile görsel ve yazılı basında yoğun bir şekilde yapılan reklamlar ve tanıtımlar insanları yönlendirmektedir.

Üreticiler için reklam, gelirlerinin artırılması için bir araçtır. Her ne kadar geliri artırmak, reklamcılığın önemli bir amacı ise de malların ve fikirlerin satılması da önemlidir. Reklamlar sayesinde kişiler yeni malları, markalarını, modellerini,fiyatlarını öğrenme imkanı bulurlar.

Tüketim piyasasındaki rekabetten dolayı üretici firmalar piyasada tutunabilmek için ürünlerinin reklamlarına çok önem vermekte ve tüketiciye cezbedici reklamlar hazırlamaktadırlar.Kişileri yetersiz ve dengesiz beslenmeye iten çikolata, cips,kraker,kolalı ve renkli meşrubat, şeker ve şekerli gofret gibi ürün reklamları ön sıralar da yer almaktadır.

İlkokul öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırma sonuçlarına göre; çocukların cep harçlıklarıyla en çok çikolata (%49.4), şeker-sakız(%20.8) alırken süt ve ayran alma tercihleri ise %2.1 gibi düşük bir oranda kalmaktadır. (Bilir vd., 1992). TV reklamlarına bakıldığında süt-ayran reklamlarının çok az denebilecek oranlarda olduğu görülecektir.Bu da doğal olarak çocukların tercihlerinde etkili olmaktadır. Çünkü, insanda görme duyusunun, duyma duyusundan daha çok etkili olduğu bir gerçektir.

1984 Gıda Tüketim ve Beslenme Araştırmasına göre ailelerin %23'ünün margarin, %20.6'sının sakız, şeker, çikolata, %16.2'sinin bisküvi reklamlarından etkilendiği belirlenmiştir.Bu çalışmada ilginç bir bulgu; kırsal kesimde reklamlardan etkilenme oranının kentsel kesime göre margarin ve sıvı yağ gibi temel mallarda daha düşük, buna karşılık sakız, şeker ve çikolata türünden ürünlerde daha yüksek oluşudur (Tönük ve Gültürk 1987).

3.7. Fast Food Sisteminin Etkisi

Fast food terimi ülkemizde beslenme ile uğraşanlar arasında hem ayaküstü yenebilen, sokakta satılan,hem de hızlı hazır yemek sistemi anlamında kullanılmaktadır. Bugün dünyada pek çok sayıda hızlı hazır yemek sistemi ile çalışan şirketler vardır.Bunların büyük çoğunluğu Amerikan kaynaklıdır.Bunun yanında Wimpy gibi İngiliz, Tivoli gibi Türk firmaları da vardır.Bu sistemin en büyük özelliği dünyada zincir işletmeciliği olarak faaliyet göstermesidir. Bu zincir işletmecilikte esas olan nokta

ürünlerin sunulduğu bölgeye göre farklılık göstermemesidir. Ürün Amerika'da nasıl tüketiliyorsa Rusya'da da, Türkiye'de de aynı tat, lezzet ve serviste olmaktadır(Merdol 1993).

Ülkemizde bu terim yeni olmasına karşın, servis sistemi ise çok uzun yıllardan bu yana Türk beslenme sisteminde vardı. Tablada satılan simit,börek,çörek, seyyar arabalarda satılan hamur tatlıları, köfte, ciğer ekmekek, balık ekmekek, ızgara et, midye tava, ayran,nohutlu pilav ve kuru fasülye, çeşitli şerbetler vb birçok yiyecek-içecek çeşiti Türk beslenme ve mutfak kültüründe yerini almıştı.Buna ilave olarak pide-lahmacun, köfte, döner,börekçi,sütlü ve hamur tatlıcı dükkanları gibi birçok işletme bugün algılanan Fast Food sistemine uygun servis şeklini Türk Mutfağına özgü şekilde yüzyıllardır sürdürmektedirler.Fakat, zincir işletme şeklinde örgütlenmeler son yıllarda görülmeye başlanmıştır.

Son yıllarda ise hazır ve çabuk yemeğe dayanan pizza-hamburger, sandviç çeşitleri, dönerli pide gibi çeşitler bütün büyük şehirlerde kendini göstermektedir. Evlerde bile el oyalayan, pişirilmesi uzun saatler alan yemekler yerini pratik ve çabuk hazırlanan yemeklere bırakmaktadır.Elbette bunda hızlı sanayileşmenin, kentleşmenin ve Türk Kadınının yoğun bir şekilde iş hayatına katılmasının, yalnız yaşamının, iş temposunun yoğunluğunun,zaman darlığının, sık sık seyahat etmenin önemli bir rolü bulunmaktadır.Bunun yanında dondurulmuş hazır besinlerin tüketicilere sunulması, gıda sanayinin çok hızlı bir şekilde gıda ürünlerini günlük yaşama getirmesinin de payı vardır. Bu ve benzeri faktörler insanımızın geleneksel beslenme alışkanlıklarının ve tüketim kalıplarının değişmesine neden olmuştur.Sağlıklı beslenmenin ancak besleyici ve güvenilir besinlerle sağlanabileceği bir gerçektir.Tüketime sunulan besinler ve yemekler insan sağlığı açısından herhengi bir risk taşımamalıdır.

4.HAYVANSAL ÜRÜN TALEBİ

İnsan vücudunun kırkdan fazla besin ögesine gereksinimi vardır. Kimyasal yapılarına ve vücut çalışmasındaki etkinliklerine göre bu besin ögeleri proteinler, karbonhidratlar, yağlar, mineraller ve vitaminler olmak üzere başlıca beş grup altında toplanır. Ayrıca, bu besin ögelerinin her birinden günlük ne miktarlarda alınması gerektiği de belirlenmiştir. Bunlardan herhangi biri alınmadığında veya gereğinden az alındığında büyüme ve gelişmenin engellediği ve sağlığın bozulduğu saptanmıştır (Baysal 1996).

4.1.Ülkemizde Görülen Beslenme Sorunları

Yetersiz ve dengesiz beslenme; insanların fiziksel ve mental gelişmelerini getiren, sağlıklı yaşam süresini kısaltan ve üretim düzeyini düşüren etmenlerin başında gelmektedir.Ülkemizde,insanların sağlığını olumsuz yönde etkileyen yetersiz ve dengesiz beslenmeye; nüfus artışı ve aile kalabalıklığı, ekonomik durum, eğitim yetersizliği, sosyo-kültürel etmenler, besin üretim, dağıtım ve teknolojilerindeki yetersizlikler, çevre

kirliliği gibi faktörler neden olabilmektedir. Bu faktörlerin neden olduğu beslenme sorunları özet olarak aşağıda verilmiştir ; (Yücecan 1989).

1-0-5 yaş grubu çocuklarda; protein-enerji malnütrisyonu, raşitizm, anemi ve diş çürükleri,

2-Okul çağı çocukları ve gençlerde; zayıflık ve şişmanlık, avitaminozlar, anemi, basit guatr, diş çürükleri

3-Yetişkin kadın ve erkeklerde; anemi, şişmanlık ve zayıflık, basit guatr, avitaminozlar,

4-Hamile ve emzikli kadınlarda; anemi, zayıflık ve şişmanlık, avitaminozlar, basit guatr,

5-Yaşlılarda; zayıflık, osteoporosis, vitamin ve mineral yetersizlikleri (A, C, D ve E vit, Ca ve P)

Görüldüğü gibi yetersiz ve dengesiz beslenme ülkemizde tüm yaş gruplarını etkilemektedir. Özellikle, bebek ve çocuklar sürekli büyüme ve gelişme içinde olduklarından en fazla etkilenen ve zarar gören grup olmaktadır.

4.2. Hayvansal ürünlerin beslenme açısından önemi

Bütün hayvansal ve bitkisel yiyeceklerde protein bulunmaktadır. Ancak her besin maddesindeki protein miktarı değişik olduğu gibi elzem amino asitlerin oranı da farklıdır. Genellikle hayvansal besinlerde bulunan proteinlerin elzem amino asit bileşimleri vücut gereksinmesine uygun, bitkisel besinlerdeki proteinlerin elzem amino asit bileşimleri ise uygun değildir. Elzem amino asitleri yeterli oranda olan proteinler sindirim sisteminde fazla kayba uğramadan vücuda alınır ve hepsi bir arada bulundukları için vücut proteini haline gelmeleri daha kolay ve hızlı olur.

Bu yüzden hayvansal yiyecekler biyolojik değeri yüksek iyi kalitede protein kaynağıdır. Bunun yanında bu ürünler; A, D vitamini, B grubu vitaminleri, demir, kalsiyum, fosfor gibi vitamin ve mineraller yönünden de zenginlerdir.

Hayvan hücreleri amin (NH₂) grubunu sentezleme yeteneğine sahip olmadığından, bitkileri yiyerek aldıkları amin bileşiklerinden organizmalarında amino asitleri, dolayısıyla proteinleri yaparlar. İnsan vücudu amino asitleri yapamadığı gibi, amino asitleri birinden diğerine çevirebilmekte de sınırlı bir yeteneği vardır. Bu nedenle insan yapamadığı bu amino asitleri dışarıdan ihtiyacı kadar almak zorundadır. Bu elzem amino asitler ; löysin, lizin, izölöysin, valin, metionin, fenilalanin, treonin, triptofan'dır.

Yumurta, et, süt ve benzeri hayvansal kaynaklı yiyeceklerden sağlanan proteinlerin sindirilebilirlik oranı % 91-100, tahıl proteinlerin sindirilebilirlik oranı %79-90, kuru baklagillerin ki ise % 69-90 civarındadır.

Et, balık, tavuk , süt ve bunların türevlerinden alınan protein %75-80 oranında vücut proteinine dönüşebilmektedir. Bu yüzden hayvansal ürünler iyi kalitede protein kaynakları olarak kabul edilirler. Bitkilerden sağlanan proteinde bazı elzem amino asitlerin az bulunması ve sindirilme oranlarının düşüklüğü, bu proteinlerin vücutta kullanılma oranlarını düşürmektedir. Dolayısıyla bitkisel yiyecekler düşük kaliteli protein kaynaklarıdır.

Büyümekte olan laboratuvar hayvanları üzerinde yapılan çalışmalar yumurta proteininin vücut tarafından en iyi şekilde kullandığını ortaya çıkarmıştır. Bunun için yumurta 'örnek protein' kaynağı olarak kabul edilmektedir (Baysal 1996).

Protein yetersizliği yalnız miktar yönünden değil kalite yönünden de önemlidir. Yetişkinler düşük kaliteli proteinlerle gereksinimlerini karşılayabilirler, fakat bebek, çocuk ve büyüme çağındaki gençler, hamile ve emzikli kadınlar için mutlaka iyi kalitede protein sağlanmalıdır. Özellikle çocukluk çağındaki kişiler için besinlerle sağlanan azotun %33-39'unun elzem amino asitlerden sağlanması gerekmektedir. Yetişkinlerde bu oran yaklaşık % 15'dir. Elzem amino asitler yeterli miktarda alınmadıkları zaman vücut dokuları için protein sentezi yavaşlayacağından, bu durum büyümeyi olumsuz yönde etkileyecektir.

4.3. Günlük Enerji ve Besin Ögelerini Karşılacak Besin Miktarları ve Tüketim Standartları

Yeterli ve dengeli beslenme için önerilen günlük enerji ve besin ögelerini karşılayacak besin miktarları Tablo. 3'de verilmiştir (Anonymous 1991).

Tablo.3. Türkiye İçin Önerilen Enerji ve Besin Ögelerini Karşılacak Besin Miktarları (gram/gün)

Besin Maddeleri	Erkek		Erkek 31-60 Yaş	Kadın		Kadın 31-60 Yaş
	16-18 Yaş	19-30 Yaş		16-18 Yaş	19-30 Yaş	
<i>Et-tavuk-balık</i>	80	85	75	80	85	75
<i>Yumurta</i>	50	25	25	50	25	25
<i>Süt-yoğurt</i>	500	400	500	450	400	500
<i>peynir</i>	30	30	30	30	30	30
Kurubaklagil	50	30	30	30	30	30
Sebze-meyve	500	500	500	500	500	500
Ekmek vb.	500	400	350	250	200	150
Pirinç, makarna	140	120	100	80	75	60
Yağ toplam	70	60	40	40	40	30
Tatlı	80	60	50	50	50	50

Türkiye için önerilen günlük enerji ve besin ögeleri tüketim standartları Tablo.4'de verilmiştir (Anonymous 1991).

Tablo.4.Türkiye İçin Önerilen Günlük Enerji ve Besin Ögeleri Tüketim Standartları

Besin Ögesi	Erkek	Erkek	Erkek	Kadın	Kadın	Kadın
	16-18 Yaş	19-30 Yaş	31-60 Yaş	16-18 Yaş	19-30 Yaş	31-60 Yaş
Enerji (Kkal)	2800	2700	2600	2150	2100	2000
Protein (g)	90	81	81	80	69	69
Kalsiyum (mg)	700	500	500	700	600	600
Demir (mg)	15	10	10	20	22	15
Vit A (IU)	5000	5000	5000	5000	5000	5000
Vit B1 (mg)	1.4	1.2	1.0	1.0	0.9	0.7
Vit B2 (mg)	1.9	1.7	1.4	1.3	1.2	1.0
Niasin (mg)	23.3	20	16.5	16	14	12
Vit C (mg)	50	60	60	60	75	75
Vit D (mg)	400	400	400	400	400	400

* Orta derecede fiziksel aktivitede bulunanlar için

4.3. Ülkemizde Hayvansal Ürün Tüketim Düzeyleri

Ülkemizde, hızlı nüfus artışı, eğitim seviyesinin düşük olması, gelir dağılımının dengesiz olması, bölgeler arası gelişmişlik düzeyinin farklılığı gibi faktörler hayvansal besin tüketimini etkilemektedir. Özellikle bu etmenler, yetersiz ve dengesiz beslenmeye bağlı olarak hayvansal protein açığının görülmesine neden olmaktadır.

Ankara ilinde yapılan bir araştırmada; ailelerin gelir düzeyi arttıkça kırmızı et tüketim miktarının arttığı saptanmıştır. Düşük gelir düzeyindeki ailelerin %79.07'sinin haftalık et tüketimi 1-2 kg iken, gelir düzeyi yüksek olan ailelerin % 40'nun haftalık et tüketim düzeyi 2-3 kg arasındadır. Ayrıca ailelerin gelir düzeyi ile haftalık et tüketim miktarları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Tatlıdil vd. 1993).

Ankara ve İzmir İllerinde tüketiciler arasında yapılan bir başka araştırmada kırmızı eti 37-70 gr/gün arasında tüketenlerin oranı Ankara'da %26.3, İzmir'de ise % 45.8 olarak bulunmuştur. Günlük kırmızı et tüketimi 81 gramdan daha fazla olan bireylerin oranı Ankara'da %18.3, İzmir'de %7.9'dur. Bu araştırmada da kişilerin ekonomik düzeyleri ile kırmızı et tüketim miktarının ilişkili olduğu belirlenmiştir. (Yalçın vd.1993).

Bu araştırma bulgularına göre kişilerin gelir düzeyi arttıkça parça tavuk etine karşı ilgi de artmaktadır. Çünkü, parça tavuk fiyatının bütün tavuğa göre pahalı olması geliri düşük tüketicileri bütün tavuk tüketimine doğru yönlendirmektedir. Ankara'daki tüketicilerin % 28.4'ünün, İzmir'deki tüketicilerin ise % 45.8'inin tavuk eti tüketim miktarının günde 37-70 gram arasında olduğu saptanmıştır (Yalçın 1993).

Bu araştırmalardan da görüldüğü gibi kişilerin gelir ve eğitim düzeyleri et ürünleri tüketim miktarları üzerine direkt etki yapmaktadır. Düşük gelirli aile ve kişilerin hayvansal ürünleri tüketimi-

mini yetersiz miktarlarda tüketmesi en başta hayvansal protein alımının az olmasına neden olmaktadır. Ulusal düzeyde yapılan bir araştırma sonuçlarına göre gelir düzeyi düşük olan ailelerin yarıdan fazlası çok az miktarlarda hayvansal protein almaktadır. Köylerde yaşayan geliri yüksek ailelerin % 50'sinin de hayvansal proteini yetersiz tükettikleri saptanmıştır. Bu durum; beslenme alışkanlıkları, eğitimsizlik, bu yerleşim yerlerinde hayvansal gıdaların pazarlama durumundaki yetersizlik ve bu besinlerin çok pahalı olmaları gibi etmenlerin etkisi ile açıklanmaktadır (Köksal 1977).

Tüketime hazır ürünlerin başında et ürünleri gelmekte ve çoğu kez ülkelerin gelişmişlik düzeyi de, birey başına düşen et ve hazır et ürünlerinin tüketimleri ile belirlenmektedir. Ankara ili içinde iki farklı sosyo-ekonomik düzeydeki lisede (Ankara Koleji ile Balgat Endüstri Meslek Lisesi) yapılan bir araştırmada; Ankara Koleji öğrencilerinin % 46.5'i hazır et ürünlerini hergün, güneşarı, haftada bir kez tüketirken, Balgat E.M.Lisesi öğrencilerinde bu sıklık oranı %28.4 olarak tesbit edilmiştir. Balgat E.M. Lisesi öğrencileri en çok hazır et ürünleri olarak sucuk ve sosis tüketirken, Ankara Koleji öğrencilerinin daha çok sucuk, sosis, salam, jambon, söğüş işkembe ve konserve balık tükettikleri belirlenmiştir (Erdem ve Arslan 1989).

Hazır ürünlerin kısa sürede hazırlanması ve yenmesi (ekmek içinde sandviç gibi) ve her yerde satılıyor olması, ayrıca, et yediği için iyi besleniyor düşüncesi de bu ürünlerin tüketimini arttırmaktadır. Ancak, hazır et ürünlerinin fiyatları yüksek olduğundan satın alma gücü az ve kalabalık ailelerde bu tür besinlerin günlük kullanımları fazla tercih edilmemektedir.

Yapılan bir çalışmada ailelerin hazır et ürünleri tüketim oranları çok düşük bulunmuş olup konserve et tüketimine ise hiç rastlanılmamıştır. (Bulduk ve Güneyl 1985).

Ülkemizde yapılan bazı gıda tüketim araştırma sonuçları Tablo.5'de verilmiştir.

Tablo.5. Bazı Araştırmalara Göre Türkiye'de Kişi Başına Düşen Besin Tüketim Miktarları (gr/gün)

Besinler	Gıda T.Ar. (1974)	Gıda T.Ar. (1984)	Yağmur (1995)	Sağlam (1981)	Ersoy (1990)	Karağaoğlu (1992)	Yaman (1996)
<i>Et</i>	49	38	46*	18.9	22	67.9	41.2
<i>Tavuk</i>	3	4	-	1.7	20	-	-
<i>Balık</i>	3.4	7	-	3.5	12	-	-
<i>Tav-balık</i>	-	-	-	-	-	21.1	2.2
<i>Süt</i>	24.6	-	-	7.7	-	-	69.2
<i>Süt-yoğurt</i>	-	69	113	-	122	102.5	-
<i>Yoğurt</i>	54.1	-	-	20.9	-	-	83.1
<i>Peynir</i>	23.7	23	33	8.1	17	26.6	33.6
<i>Yumurta</i>	9	13	32	10.7	42	13.1	26.6
Ekmek	401.6	359.5	307	321.6	448	159.3	244.2
Tahıl vb.	91.4	92.5	14	48.8	65	66.2	77.5
K.baklagil	9.8	36	14	19.7	28	24.5	23.5
Sebze	321.1	236	226	151	461	127.1	388.9
Meyve	221.5	173	455	75.8	694	126.8	213.5
Katıyağ	19	14	5	11	32	26.8	29.8
Sıvıyağ	18.9	21.5	30	11.1	46	9.5	12.5
Şeker	36.2	42	46	20.1	75	42.6	47

Tablo incelendiğinde 1974 ve 1984'de yapılan iki ulusal gıda tüketim araştırması ve diğer araştırma sonuçlarına göre; hayvansal besin tüketiminin Türkiye için önerilen tüketim miktarlarının altında olduğu görülmektedir. 1974 araştırmasında kişi başına toplam et,tavuk ve balık tüketimi 55.4 gr/gün, 1984 araştırmasında ise 49 gr/gün olarak saptanmıştır.Yetişkin bir insanın günlük alması gereken asgari toplam et, tavuk ve balık tüketimi 75-85 gramdır. Tablodan diğer araştırma sonuçlarına baktığımızda da bu üç gıda maddesinin yeterli miktarlarda tüketilmediği görülmektedir.

Süt, yoğurt tüketimi de günlük önerilen miktarların çok altındadır.1974 ulusal gıda tüketim araştırmasında toplam süt-yoğurt tüketimi 78.7 gr/gün iken 1984 araştırmasında bu değer 69 gr/gün olup, günlük tüketilmesi gereken toplam süt-yoğurt miktarının çok altında değerlerdir. Peynir ve yumurta tüketimi de günlük önerilen tüketim standartlarının altındadır.İki ulusal araştırma dışında, tabloda verilen diğer araştırma sonuçları da hayvansal besin tüketiminin yetersiz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bir diğer önemli bulgu da halkımızın balık ve tavuk eti tüketiminin çok düşük düzeylerde olduğudur.

4. KAYNAKLAR

Anonymous.1991. Besinlerin Bileşimleri.(3.baskı).Türkiye Diyetisyenler Derneği Yayını:1. Yeniçağ Basım Yayın San. ve Tic. Ltd.Şti. Ankara.

Bayraktar, M.1978. Aile İçinde Kadının Rolü Kavramının Evli Kadımlar ve Erkekler Açısından Karşılaştırmalı Analizi.H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Doktora Tezi. Ankara.

Baykan, S., Ersoy,A.F.1992.Farklı Gelir Düzeyindeki Yeni Evli Ailelerin Büyük Elektrikli Ev Araçlarını Satım Alma Durumları. Standart 3(362);11-13.

Baysal, A.,Merdol, T.K., Taşçı, N.C., Sacır, H., Başoğlu, S.1993.Türk Mutfağından Örnekler.Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:173 Maddi Kültür Dizisi:5. Ankara.

Baysal, A. 1996. Beslenme. Hatipoğlu Yayınları:93, Yükseköğretim Dizisi:26.Ankara.

Bilir,Ş.,Mağden,D.,Tuğrul,B.A.,San,P.,Artan,İ.,Üstün,E.1992.İlkokul 3,4,5. Sınıf Öğrencilerinin Cep Harçlıklarının Tüketilmesinde Televizyon Reklamlarının Etkisinin İncelenmesi. Beslenme ve Diyet Dergisi, 21(1):31-40.

Birer,S.1991.Türk Mutfağının Tarihsel Gelişim Süreci İçerisindeki Değişimi ve Bugünkü Durumu.Milli Kültür 87;47-50.

Bulduk, S.,Güneşli, U.1985. Teknolojik İşlem Gerektiren Hazır, Yarı Hazır Besinlerin Ailelerin Besinleri Ailelerin Tüketme ve Kabullenme Durumu Konusunda Bir Araştırma. Beslenme ve Diyet Dergisi 14;117-126.

Darga, M.1984. Eski Anadolu'da Kadın.Acar Matbaacılık Tesisleri.İstanbul.

DİE, 1992. DİE Nisan 1992'de Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar. Başbakanlık

DİE Matbaası,Ankara.

DİE,1997;1994 Hane Halkı Tüketim Araştırması. Başbakanlık DİE Matbaası. Ankara.

Erdem,C.,Arslan,D.1989. Adolesanslarda Sosyo-ekonomik Düzeye Göre Hazır Et Ürünlerinin Tüketim Sıklığı, Ürünlerin Protein, Yağ ve Boya Maddesi Yönünden Analizleri. Beslenme ve Diyet Dergisi 18;177-183.

Ersoy, G.1990. Ankara'nın Gölbaşı İlçesi ve Köylerinde Besin Tüketim Durumu. Beslenme ve Diyet Dergisi 19(1); 71-84.

Gönen, E., Kalınkara, V.1988.Kırsal Kesimdeki Ailelerin Elektrikli Ev Araçları Varlığı ve Kullanım Sıklığının İncelenmesi.6.Enerji ve Enerji Tasarrufu Sergisi-Enerji Tasarrufu Semineri Tebliğleri (11-13 Ocak 1988). TÜYAP İstanbul Sergi Sarayı, İstanbul.

Karaağaoğlu, N.1992.45-65 Yaş Grubu Erkeklerde Beslenme Alışkanlıkları ve Hipertansiyon Durumu. Beslenme ve Diyet Dergisi 21;45-58.

Köksal, O. 1977. Türkiye'de Beslenme. iTürkiye 1974 Beslenme-Sağlık ve Gıda Tüketimi Araştırması. Ankara

Merdol, T.K.1993.Dünyada ve Türkiye'de Fast Food Türleri.Hızlı Hazır Yemek Sistemi.Türkiye Diyetisyenler Derneği Yayını:6 ;9-12. Ankara.

Özkaya,H., Şahin, E.,Türker,İ.1991.Gıda Bilimi ve Teknolojisi. A.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları:1199, Ders Kitabı:345. Ankara.

Sağlam, F.1981.Gebelik Döneminde Annenin Beslenme Durumu ve Bunun Yeni Doğan Bebeğin Sağlığı Üzerine Etkisi. H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi.Ankara.

Sürücüoğlu,M.S.1986. Aile Beslenmesinde Kadının Rolü. A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü.Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Sürücüoğlu,M.S., Balgamış, F.1987. Beslenme Eğitiminin Yiyecek Hazırlama ve Pişirme Yöntemlerine Etkisi. Beslenme ve Diyet Dergisi , 16;39-50.

Tatlıdil,F., Gülçubuk,B., Çelik,H.1993. Farklı Gelir Düzetindeki Ailelerin Tavuk Eti Tüketimi ve Bunu Etkileyen Faktörler.Uluslararası Tavukçuluk Kongresi-93. 448- 458. Sayfa. A.Ü. Ziraat Fakültesi Baskı Ofset Ünitesi. Ankara.

Toygar,K.1982.Değişen Türk Mutfağı. Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları:41, Seminer, Kongre Bildirileri:12, Sayfa153-160. Ankara.

Tönük,B.,Gültürk, H.1987.1984 Gıda Tüketimi ve Beslenme Araştırması.UNICEF, Ankara.

Yalçın,S., Aktay, N.,Hasipek, S.,Koçak,Ç.1993.Etlük Piliç Üretiminin Geliştirilmesi Açısından İç Tüketimin İncelenmesi ve İrdelenmesi. Uluslararası Tavukçuluk Kongresi-93. A.Ü. Ziraat Fakültesi Baskı Ofset Ünitesi. Ankara.

Yaman,N.1996. Yüksek Öğrenim Gören Kız Öğrencilerin Demir Tüketim Durumları ve Hematolojik Parametreleri Üzerinde Bir Araştırma.A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara

Yağmur, C.1994. Çukurova Üniversitesi Öğrencilerinin Beslenme Durumu Üzerine Bir Araştırma. *Beslenme ve Diyet Dergisi* 24(2); 239-252

Yiğit, V.1989. Gıda Tüketiminde Yönelimler. *Tarım ve Mühendislik* 48; 29-33.

Yücecan, S.1989. Türkiye'de Beslenme Sorunları. *Beslenme Sorunları ve Boyutları*: 32-74. Sayfa. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Teknolojisi Yüksekokulu ve Devlet Bakanlığı. Ankara.

PANEL

HAYVANSAL ÜRETİMİ ARTIRMADA YENİ YAKLAŞIMLAR

BAŞKAN

Prof. Dr. Ayhan ELİÇİN
A. Ü. Ziraat Fakültesi
Zootekni Bölümü

PANELİSTLER

Prof. Dr. Gürol ERGİN
TMMOB ZMO Başkanı

Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN*

Prof. Dr. Numan AKMAN*

Prof. Dr. Murat ZİNCİRLİOĞLU*

*A. Ü. Ziraat Fakültesi

Ali Zafer TACİROĞLU

TOBB

Özcan DİLEK

T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü

M. Kemal AKMAN

BESD-BİR Yön. Kur. Başkanı

Doğan VARDARLI

TİKVEŞLİ A.Ş. Yön. Kur. Başkanı

Sayın Başkan, Saygıdeğer Katılımcılar,

Tabii herhangibir konuda neler yapılması gerektiğini ifade edebilmek için o konuda şimdiye kadar neler yapılmış, ne olmuş ne bitmiş, onun irdelenmesi ve durumun ortaya konması gerekir; ama, üç gündür bu konular burda ayrıntılı olarak incelendiği için belki ben sözlerimi 5 dakikadan da kısa tutarak bitireceğim. Onlara fazlaca girmeyeceğim. Yalnız şunun bilinmesinde yarar var. Biraz önce bu konuda bildiri verildi ama şimdi şurası net olarak görülüyor. Türkiye hayvancılıkta yapılan bütün çabalara karşın belli bir yere gelememiş, bu net, aslında çok önemli aşamalar kaydetmiş ama buna karşılık yine de eğer uluslararası kabul gören bir beslenme rejimiyle beslenme durumunda kalırsa Türk halkının ürettiği süt, ihtiyacının ancak % 60'ına karşılık geliyor. Tavukta çok çok önemli gelişmeye karşılık et, tavuk ve balık toplamına baktığımız zaman ürettiği, tüketmesi gerektiğinin % 40'ında kalıyor. Yarıdan da az. Yumurtadaki önemli üretime karşın, yumurtada da yine % 60'ın altında olan bir gereksinimi karşılama oranıyla karşı karşıya bulunuyoruz. Bütün bunlar bizim hayvancılıkta, bugünkü gereksinimi karşılayacak noktaya gelemediğimizi veya başlangıçta belli ivme kazanan çalışmaların zaman içerisindeki yanlış politikalarla geriye götürüldüğünü gösteriyor o yanlış politikalar hepimizin bildiği, bizim de her fırsatta söylediğimiz ve burada da 3 gündür konuşulan politikalar, bir kere dış ticaret politikalarının inanılmaz derecede yanlış oluşu, 1984 yılında Türkiye'ye ihanet eder tarzda Tarım Bakanlığı'nın hallaç pamuğu gibi atılması. Hayvancılığın kesinlikle ve tümünden sahipsiz bırakılması ve rakamlarla yine ortaya konduğu gibi Türkiye'de tarımın destekleniyor derken, asla desteklenmeyip sürekli köstekleniyor oluşudur. Durumumuzu bir iki rakamla ortaya koyarsak şunu görüyoruz. Hayvancılıkta dış alım, dış satım rakamlarına bakıyoruz ve çok ilginç durumla karşılaşılıyor. Şöyle söyleyeyim. 1994 yılında, daha 3 yıl önce 258 milyon dolarlık dış satım yapıp 33 milyon dolarlık dış alım yaparken, yani satın aldığımızın yaklaşık 8 katı kadar satar durumdayken, 1995'te malesef dış satımımız 148 milyon dolara iniyor. Dış alımımız 420 milyon dolara çıkıyor. Yani sattığımızın 3 katı kadar alma durumunda kalıyoruz. 1996 yılında ise yine üzülerek ifade edelim; sattığımızın 2 katı kadar alma durumunda kalıyoruz. Bütün bu sonuçlardan sonra bundan önceki hükümet hayvancılığı desteklemek amacıyla bir kararname hazırlıyor. Burada 2 gün önce sunulan kararname taslağı, o proje aslında, bundan önceki hükümetin hazırladığı proje. Çok ufak nüanslarla ayrılıyor. Özünde tamamen aynıdır. Ve bize göre önemli ve ciddi noktaları da içermektedir. Eğer o proje burda ifade edildiği biçimde ve bundan sonraki yapılacak eleştirileri de dikkate alarak yürürlüğe konulacak olursa Türkiye'de hayvancılığın bugün olduğu noktadan daha iyi noktalara gideceği düşüncesindeyiz. Sabahleyin Başbakan Yardımcısı Sayın Sezgin'in dediği gibi, bu proje ile hayvan üreticisi köylünün, köylülükten çıkıp çiftçiliğe geleceğini ifade etmek istiyoruz. Burda çok çeşitli kesimlerden arkadaşlarımız, konuşmacılar var. Onların bir kere

kararnameyi kendi açılarından irdelemelerini isterim. Şöyle, özel sektör temsilcileri var aramızda, bunlar kendileri açısından kararnameyi nasıl görüyorlar. Bilmiyorum İsmail Bey geldi mi? Yetiştirici Birliği Başkanı da bu sempozyumda konuşmacıydı. Göremiyorum galiba. Gelirse eğer ondan da yetiştiriciler açısından ne gibi bir durum ortaya koyduğunu ifade etmesini bekleriz. Ama biz Ziraat Mühendisleri Odası olarak, toplamı kaç trilyon olursa olsun böyle bir çalışmanın Türkiye'nin yararına olduğuna inanıyoruz. En azından herşeyden önce hayvancılığın içinde bulunduğu dar boğazın, kaosun resmileştirilmiş bir ifadesi olarak ortaya çıktığı için biz bunu benimsiyoruz. Çünkü biz yıllarca söyledik, söyledik millet kös dinledi. Hiçbir önlem alınmadı. Geçtiğimiz hükümet döneminde de tüm bakanlar imzalamasına karşın bu kararname yalnızca Sayın iller'in ısrarlı inadı ile çıkmadı. Bugün kararname çıkma aşamasına gelmiştir. Ama yine bildiğimiz kadarıyla sayın bakanla da yüz yüze görüşmemde de ortaya çıktı, bugün için bunun kaynağıda şu an için yoktur. Yani 45 trilyon diyoruz ama şu an kaynak falan yok. Bunun da bilinmesi gerekir. Çok dileriz hükümetimiz buna bir şekilde kaynak bulacaktır. Ben şimdi sözlerimi bunlarla tamamlayayım, yeri geldiği zaman birşeyler söyleyeceğim. Ben en çok bu kararnamenin tartışılması gerektiğine inanıyorum. Çünkü oldukça yeni bir yaklaşımı da ifade etmektedir. Geneliyle olumlu gördüğümüz bir çalışmadır. Onu söylüyorum. Tartışılması gerektiğine inanıyorum. Teşekkür ediyorum sayın başkan.

Başkan: -Efendim oda başkanımıza teşekkür ediyorum. şimdi Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Öğretim Üyesi Sayın Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN, buyrun efendim.

Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN

*A.Ü. Ziraat Fakültesi
Tarım Ekonomisi Bölümü*

-Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Bugün 3 gündür tartışılan konular çeşitli alanlarda guruplaşıyor. Bütün amaç burda sanıyorum. Üretim ve pazarlama arz ağırlıklı. Sanki arz ağırlıklı sorunlar çözümlenirse hayvancılığımız da kurtulacak ama onun dışında bu saç ayağının oluşmasında 3 tane ayak var. Yani sadece üretim ve pazarlama değil. Bunun yanısıra birde talep var. Ve talep unsuru gözardı edilirse aslında bu sorunların sallantıda kalması kaçınılmaz olur. Talep yoksa eğer üretimi isterseniz artırabilin, mükemmel pazarlama organizasyonları kurun sonuç olarak bunu kime satacaksınız? Bu talebi yaratan nedir? Eğer gelir açısından düşünürsek bugün gelişmiş ülkelerde elbetteki gelirler çok yüksek ve o gelirlerdeki yüksekliğe bağlı olarakta tarım ürünleri tüketim talebi özellikle de kaliteli dediğimiz hayvansal besin maddelerinin tüketimi fazla. Eğer onların 10 bin doların üzerinde yani birkaç 10 bin dolarına karşılık bin 2-3 bin dolarımız varsa o zaman tabiki itici güç bizde eksik demektir. Bu itici gücün eksik olması çok önemli bir faktördür. Şimdi çıkış yolu bu işin elbetteki üretimi artırmaktan geçer, elbette maliyetleri düşürmek ve iyi bir pazarlamadan geçer, ama talebi artırmakta çok önemlidir. Talebi yaratan nedir? Daha önceki oturumda bazı konular dile getirildi. Mesela nüfus artışı gibi, gelir artışı gibi, gelir dağılımı, tüketim kalıpları. Bunun ötesinde bölgesel talep hatta toplam talep bütün bu faktörlerin gözardı edilmemesi gerekir. Eğer gelişmiş ülkelerde kişi başına 80 kilo veya onun üzerinde et tüketilirken bizde 20 kg tüketiliyorsa bu sadece üretimimizin azlığından değil birazda talebimizin azlığından yani burda tam bir kısır döngüden söz edilebilir. Süt tüketimimiz onların 1/3 dolaylarında ise burda talebin azlığı önemli bir rol oynamaktadır. Burda kişi başına bilindiği gibi harcanabilir gelir içinde gelir arttıkça besin maddelerine karşı talep de azalmaktadır. Biraz önce bir takım tablolar verildi. % 35'i harcanabilir gelirlerin besin maddelerine harcanıyor diye. Bu diğer ülkelerde, gelişmiş ülkelerde % 17-18 en azından 20'nin çok altında buna rağmen bu besinlere karşı talep yüksek ve buralarda üretimi artırıcı unsur aslında devletin yapmış olduğu yardımlar, subvansiyonlar vs. değil, esasında bu malı satabilecekleri bir kesimin olması yani bir talebin olması. Talep olduğu için insanlar bunun üretimini artırıyor. Yoksa yardım aldığı için artırmıyorlar. O halde bu çok önemli bir konu. Şimdi bizde kim talep ediyor bunu, bizde kırsal kesim pazardan mal almıyor. Pazardan hayvansal ürün de almıyor, peynir de almıyor, yoğurt da almıyor, süt de almıyor. Bunları kim alıyor. Kentsel kesim alıyor. O halde bizim pazarlıyabildiğimiz kesim kentsel kesim. Biz daha fazla mal satabileceksek, kentlerdeki nüfusun artması ve bu nüfusun da gelirlerinin artması gerekir ki, biz bu ürünleri pazarlıyabilelim. Bu ürünlere karşı bir talep yaratılmış olsun. Bölgeler itibarıyla bu durumu incelediğimiz zaman bakıyoruz, bölgesel farklar aslında çok önem taşıyor. Bir araştırmaya göre batı bölgelerinde hayvansal ürünlere karşı olan talep, toplam talebin % 57'si dolaylarında. Buna karşılık Orta Anadolu % 27, GAP

ve Doğu Anadolu Bölgesinde aşağı-yukarı % 16'sı düzeyinde. Tabii bunları işleyen sanayiye aynı zamanda bu talebin olduğu yerlerde yine yoğunlaşmış durumda ve arz talep dengeside yine genelde bakıyoruz batı bölgesindeki illerimizde açık veriyor. Yani mesela Marmara, Akdeniz, Ege Bölgesi sığır ve dana etinde açık veriyor. Yani bu bölgelerde yetiştirilen ürünler kendi içinden karşılanmıyor. Bölgeler arası hareketlilik veya ithalat yoluyla karşılanıyor. Bunun dışında diğer bölgeler, daha az bu hayvansal ürünleri tüketen Doğu Anadolu, Karadeniz, Orta Anadolu ve GAP Bölgesi de et açısından bir fazlalık veriyor. O halde burda devletin yapacağı destekler maliyeti düşürücü yönde olabilir. Fakat bu maliyetin düşürülmesi şu anda var olan fiyatların belki fazla artmasını engelliyecek, buna bağlı olarak da şu andaki talebi yaratacaktır. Ama bunun ötesinde bir talebin olabilmesi daha başka faktörleri gerektirir. Üretimin artması da bence bu faktörlerle olabilir. Bugün nasıl turfandacılık arttıysa, bugün nasıl sulamaya karşı talep arttıysa bu doğrudan bu alandaki talebin fazla olması nedeniyledir. Eğer hayvancılık alanında da bu talep ister gelir yoluyla ister başka yollarla arttırılabilirse o zaman bu en önemli itici güç olmakta gecikmeyecektir. Teşekkür ediyorum, sayın başkan.

Başkan: -şimdi efendim diğer bir panelist arkadaşımız Prof. Dr. Numan AKMAN. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootekni Bölümü Öğretim Üyesi. Buyrun Sayın AKMAN.

Prof. Dr. Numan AKMAN

A.Ü. Ziraat Fakültesi

Zootekni Bölümü

Sayın Konuklar, aslında Gülcan Hocamın söyledikleriyle, benim söylediklerimi bir araya getirdiğiniz zaman muhtemelen şöyle bir sonuca da varmış olabiliriz. Türkiye'de talep yaratılmadığı, ne bulunamıyor ki üretelim mantığı ya da elimizdekini nasıl satalım düşüncesi belki de bugünkü durumun aslında olması gereken durum, yani ancak bu koşullarda bu kadar olabildiğini gösterir. Yani Türkiye'de gerçekten hem taleplerin tanımlanmasında özellikle üretim seviyeleri ve verimlilik açısından hem de ihtiyaçların tanımlanmasında gerçekten piyasa sinyallerini algılayarak mı kararlar üretiyoruz. Yoksa kafamızdaki iyiye göre mi sinyaller üretiyoruz bunu sorgulamak gerekir. Bu ülkede eğer gerçekten üretim yetersizse fiyatların artış hızının bu mu olması gerektiğini de düşünmek durumundayız. Zaman zaman hayvansal ürün üreticileri gerçekten ürettiklerinin çok altında bir et satmak zorunda kalıyorlar. O zaman acaba üretim mi yetersiz. Ya da en basit örneğiyle tavuk eti üretimi mi yetersiz tavukçular her zaman stabil bir pazar bulamıyorlar. Bunun önemine gerçekten katılıyorum. Türkiye talep yaratmak zorundadır. Bu talep yaratılması sürecini diğer sektörlerin gelişmesine bağlamak durumundayız. Bunu da biliyorum. Ama bu arada tarımdaki yapısal problemleri gözardı etmemek gerekiyor. Örnek verirsek Türkiye'de şu andaki üretim seviyesini nüfusun 1/3'üyle daha realize etmek mümkün. Bu birgün de gerçekleşecek. Böyle bir durumda bu gerçekleşme sürecini hızlandırmakta belki kamu kendine bir görev biçmeli yani Türkiye'de hangi üretim seviyesinde hangi üretim ölçeğinde ne kadar işletmeyle, örneğin 2025 yılının talebini karşılayabilirim. Yaratılacak talebi karşılayabilirim. Böyle bir şey düşündüğümüz zaman sanıyorum bugünkü sayılar, özellikle işletme sayılarının 1/4 civarında, belki 1/3 civarında azalması gerekir. Bu nüfusun aktarılacağı yer neresidir. Bu sektörler gelişir mi, gelişmez mi, buna bakmak gerekir. Takdir ediliyor ki bütün politikalar geliştirmeye yönelik. Geliştirilmesi gereken hedef kitlenin doğru tanımlanmadığı kuşkusuz her zaman duymak zorundayız. Türkiye'de gerçekten geliştirmek istenen kimdir? Böyle bakışınız zaman kamu kendine bir görev biçiyor. Diyor ki mesela bu 45 trilyon liralık daha henüz kesinleşmemiş olan projede de ben sizi geliştireceğim. Peki, nasıl yapacaksınız? Şöyle yapacağım. Ben bu ürünü kime satacağım? Bu sorunun cevabı yok. Bu soruya cevap bulmak durumundayız. Bu süreç içerisinde hayvancılık açısından baktığımız zaman, üretimin iki temel unsurundan bir tanesinin genotip olduğunu biliyoruz. Daha öncede konuştuk. Türkiye'de genotip ya da damızlıkta sığır anlayışının yaygın olduğunu görüyoruz. Bugünkü kötü duruma gelinmesinde birtakım gerekçeler sıralıyoruz. Mesela diyoruz ki, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da hayvan sayısının azalmasında en önemli unsur, ordaki olağanüstü durumdur. Şimdi ben söylüyorum. Eğer devletin rakamları doğruysa Orta Anadolu'daki koyun sayısındaki azalma, Güneydoğu Anadolu'dan da fazladır, Doğu Anadolu'dan da fazladır. Orta Anadolu'da ne var? Orta Anadolu'da birşey yok. O halde

sektörün kendi dinamiklerini doğru tesbit ederek kararlar üretmek zorundayız. Bu 45 trilyonluk kaynak, sektörün doğru kestirilmiş midir? sorulursa. Gerçekten sektörde kurulmak istenen yapı tam olarak bilmiyoruz. Eleştirmemiz doğru değil. Eski hali için söylüyorum. Sektörde üreticileri kendilerinin değil, kendilerinin örgütleri değil, birilerinin bir sermaye grubunun ya da yeni oluşturulacak sermaye gruplarının çalışanları haline getirmeyi genel ilke olarak hedefliyor, denilebilir bir. Bir ikincisi özellikle koyun keçi gibi alanlarda ya da manda gibi alanlarda yeni üreticiler lanse etmesi yanlış. Türkiye'de siz koyuncululuğu terketmiş birisine, para veriyorum koyunculuk yap dediğiniz zaman bunu sürdüreceğine inanan bir mantığın doğru olmadığını düşünüyorum. Yani bu kaynaklar öncelikle yeni işletme kurdukmaya değil, gelişme potansiyeli varsa, eğer verilecekse gelişme potansiyeli olan işletmelere kaydırılmalıdır. Buna özellikle dikkat edilmesi gerekiyor. Damızlık kavramından Türkiye'de çok farklı şeyler anlaşılmalıdır. Yani farklılık kavranmalıdır. Türkiye'de bir tip damızlık tanımlamak her tür için hemen hemen mümkün olan şey değildir. Bunun da dikkate alınması gerekiyor. Bir ikincisi desteklerin üretim unsurlarına talep yaratıcı gücü kırılmalıdır. Yani siz şu işi yaparsan üretim unsuruna sahip olursan ben sana destek veriyorum. Bu güç kırılmalıdır. Onun ötesinde Türkiye'de üreticilerin kendi organizasyonlarının özellikle hayvansal üretimde bu sağlanabilir. Kurulması sürecine katkıda bulunacak yasal altyapı gerekiyorsa kamu desteği, kamu personeli desteği. Yani maaşını devletin vermesi koşuluyla orda kişilerin çalıştırılması, gerekiyorsa arazi, bina desteğinin amaçları doğrultusunda çalışan üretici organizasyonlarına kaydırılmasına dikkat etmek gerekiyor. Son birşey söyleyeceğim. Türkiye'de eğer kafanızdaki talepleri dikkate alırsanız, yani işte bir insan 40 gr, 35 gr protein tüketmeli vs. derseniz, bunun karşılayacak kompetenlerin doğru tesbit edilmesi gerekiyor. Bunu kırmızı ete dayadığımız zaman karşılama şansınızın son derece düşük hatta hiç olmadığını bilmek gerekiyor. Ama hayvansal üretim alt sektörlerinin birbirlerinin rakipleri olmadıklarını da yani biri iyi biri kötü ayırımına girilmeden tartışılması gerekiyor. Bunlar rakibi değil birbirinin. Her alt sektörün efektif olabileceği kullanabileceği alanların olduğunu da bilmek gerekiyor. Politikaları buna yönlendirmek gerekiyor. Teşekkür ediyorum.

Başkan: -Teşekkür ederim Sayın AKMAN. Efendim şimdi yine Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zooteknisi Bölümü Öğretim Üyesi ve Başkanı Prof. Dr. Murat ZİNCİRLİOĞLU. Buyrun Efendim.

-Teşekkür ederim Sayın Başkan. Değerli konuklar, tabii talep yaratmak, hepsi burdan başladı değerli hocalarım. Şimdi talebin yaratılmamasındaki kriterlerin bir tanesi de fiyat faktörü gündeme geliyor. Üründeki pahalılık. Tek faktör bu değil. Ama bu pahalılık oluncada özellikle hayvansal ürünler satılmadığı zaman, hele birde değer bulmadığı zaman hep gündeme yem fiyatı geliyor. Yem bağılılığı geliyor. Doğrudur. Nitekim ünötüp ondan sonra fonotip, fonotipin de çok büyük çoğunluğunu işte yem oluşturuyor. Genellikle özellikle tavukçuluk sektöründe % 70 hatta civcivin oluşumunda yemin payı ne kadarsa, 80-85'lere çıkan bir yem katkı payı. Ülkemizde de yem pahalı. Nasıl bir yem sektörü var ülkemizde ben önce onu bir söylemek istiyorum. Bir kere 1970'lerden sonra hızla gelişen bir yem sektörü. Ancak son 3 yılda da yerinde sayan bir yem sektörü. Bunu dünkü bildirimde de gösterdim. İşte 3 yıldır, her ne kadar resmi rakamlar gerçeği yansıtmıyorsa da genelde de yem üretiminde son üç yıldır bir artış olmadığı, ciddi bir artış olmadığı yerinde saydığı bir gerçek. Ne oluyor son yıllarda özellikle 85'lerden sonra. Gittikçe dışa bağımlı hale gelmiş bir yem sektörü. Verdim dün yine rakamı, son yılıki cirosu 270 trilyon, 95 trilyon ithalat, %32 gittikçe artan bir oran. Kanatlı sektöründe bu çok daha yüksek boyutta, sığır sektöründe düşük, ortalaması verdiğim % 32 yem hammaddeleri çok pahalı, doğru çok pahalı, dışardan gelen pahalı bir kere dövizle geliyor, içerde bu sefer verimlilik problemi karşımıza çıkıyor. Dönümden düşük verim aldığımız için üretici eğer düşük fiyat açıklasak dışardan gelenler ezeceği için yüksek fiyat açıklıyoruz. Hem geliri için, hem şeyi için. Dışardan gelene de gümrük koyuyoruz. Veya fon koyuyoruz. Fiyatını pahalılaştırıyoruz. Ne oluyor. Niye yem pahalı? içerde üretemiyoruz, miktar olarak üretemiyoruz bir, üretsek dönüme verim olarak kayıpları kalıyoruz. Maliyetler yüksek, dışardan getirdiğimiz söylediğimiz nedenlerle pahalı oluyor. Yem pahalı, yem pahalı olunca ürün de pahalı. Çünkü maliyet içindeki payı çok fazla. Bir başka sorun, özellikle rominant yemlerinde kalite sorunu. Bu hepimizin bildiği özellikle Orta Anadolu'dan, doğudan bazı illerden giden yemlerin ta Batı Anadolu'da, batıda üretilen yemlerin çok altında fiyatlarla satıldığını hepimiz biliyoruz. Tabii bu kısa süre içerisinde 2 dakikam kaldı. Bir taraftan önerileride vereceğim. Genel hatlarıyla; yem sektörü bu, çok global hatlarıyla. Ne olacak? O zaman dünya fiyatlarıyla hammadde üreteceğiz. Ama kaliteli üreteceğiz yani biz bir kere içerde mısırı üretiliyoruz. İhtiyacımızın 3 milyon tona ihtiyacımız var nişasta sanayi ile birlikte 2 milyonunu üretiliyoruz ama her senede ufak tefek performans sıkıntıları yaşıyoruz. Mikrotoksik problemi vs. yani kaliteli üretmemiz lazım. Arpa, buğday üretiliyoruz. Bir arpa, buğday ülkesiyiz ama burda konuşmacılarda belirttiler. Buğdayda, arpada kalite problemi üstüne problemi verimden başka bunlar artık nerdeyse kendi kaliteli ekmek yapamıyacak durumdayız buğdayda. Dolayısıyla kaliteli hammadde üretimine bir kere sağlamamız lazım. Birde bunu

günlük değil, ülkemizin bir perspektif dahilinde, dün de arz etmeye çalıştığım gibi belli bir zaman dilimi alıp gelecekteki ihtiyaçlarımıza göre miktarın hesaplanması lazım. Yani kaliteli ve dünya fiyatları ile üretim yapmamız şart. Arpa, buğday ülkesiyiz dedik. Bunun faydası var. Ama tek başına yetinilmemeli arpa, buğday ülkesi olmadan korkmamalı bir kere arpa ve buğdayımızı daha rantabl kullanmasını öğrenmeliyiz. Özellikle enzim teknolojisindeki gelişmelerle illede 1.8 olmasın burda yem sayısı icabında 1.9 olsun 2 olsun ama bağımlılık bakımından gelebilir. Bir kere bunları daha verimli kullanmayı öğrenmemiz lazım. Arpamızı diyoruz ki 1-1.5 ton arpa, buğday kullanıyoruz diyoruz. Aslında Türkiye daha fazla arpa kullanır. Özellikle ruminant yemlerinde ama taban fiyatları yüksek. Alıyoruz ofis fiyatları yüksek, öbürü yüksek, tüccar fiyatları yüksek, ancak o fiyatlarla bu kadar kullanıyoruz. İhraç edilen, ofisten duyduğum, yıllara ihraç edilen fiyatlarla içeri verirse çok daha fazla, özellikle ruminant sektöründe hatta o fiyatlarla enzim kullanarak karaktır sektöründe arpayı kullanmamız mümkün olur. Tabi arpa ve buğdayla yetinmeyeceğiz. Alternatif hammaddelerde özellikle çok hızlı geçiyorum. Sorgun ve tritakaleyi öneriyoruz. Soyaya esir kalmışız, bunun alternatifini kolay kolay öğretemiyoruz. Hatta hiç olmazsa kanı olanın hatta yem bezelyesinin, Avrupa'da bunların üzerinde çalışıyorlar. Gündeme getirilmesi lazım. Kontrol işlerinin devlet tarafından özellikle ruminant yemlerinde kalite kontrol işlerinin daha bir boyuta getirilmesi lazım. Gerek ziyaretler bakımından gerek laboratuvarların yeterli hale getirilmesi bakımından. Tabi bunları yakaladımız, ceza yönünden çok zayıfız, yem kanununda değişiklik yapılması lazım. Özellikle müeyyideler bakımından. Çok özet olarak söylüyorum. Her zaman söylediğimiz burda da söylemeden geçemeyeceğim. Bir KDV sorununuz var. Yem sanayinin özellikle bi KDV'nin yine hammaddeler boyutuna indirilmesi gerekmektedir. Çok özet olarak söyleyeceğim. Yem sektörümüzün genel şekli budur Sayın Başkan, teşekkür ediyorum.

Başkan: -Teşekkür ediyorum Sayın ZİNCİRLİOĞLU. Efendim şimdi sayın Ali Zafer TACİROĞLU, Ticaret Odaları Borsalar Birliği Başkan Vekili ve aynı zamanda bu işlerle uğraşan uzun yıllardan beri hayvansal üretim ve onun ürünlerini işleyen meslektaşımız diye görüyoruz. Buyrun Sayın TACİROĞLU.

Beni davet eden arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. Bu saatlere kadar dinliyorsunuz. Bütün çaba, bütün ısrar Türkiye'de, Türkiye'nin tarımına, hayvancılığına ne gibi bir katkıda bulunuruz diye. Onun için ben geçmiş konuşmaların hepsini de hatırladığımızı tahmin ederek, bütün arkadaşların konuşmalarını da hatırladığımızı tahmin ederek, sadece somut, belki de anlatamıyacağım kadar kısa bazı şeyleri söylemek istiyorum. Şimdi biz Türkiye'de birçok şeyleri talep ettik. Mesela, kaynak yok sözü çok sık kullanılır. Zayi edilecek, ziyan edilecek kaynağın olduğunu hepimiz görüyoruz. Ama doğru kullanılacak kaynak bulunamıyor. Sıkıntımızın nerde olduğunu tesbit edebiliyorduk. Şimdi hayvancılıkta ne yapalım. 10-12 yıldır, 15 yıldır bazı şeyleri savuna savuna, sizlerin bana verdiğiniz yetkilerle, benim düşüncelerimle iş hayatının getirdikleriyle, artık devletten hemen hemen hiçbir şey istememe, devletin hemen hemen hiçbir şeye karışmama gibi bir olay kesinleşmiş olmalıdır diyoruz. Nedir bu? İthalat, dış ticaret politikalarında bile artık bu politikaları yapmaması gerektiğine inanıyoruz. Çünkü, ne zaman yapmaya kalksa lazım olmuyor. Zamanında ithalatlar yapıldı. Lazım olmadı. Olmayan şekilde ithalatlar yapılarak Türk hayvancılığı darbe aldı. O halde ne önerelim de sizlerde bana katılın da, yardımcı olun da şu işi bir tek yerde, bir basit çözümle çok basit, çok uygulanabilir, hiç hayır diyemeyecekleri bir şekilde çözümlüyebiliriz diye düşündüğümüzde, bir noktaya doğru gidiyoruz. Bilmiyorum eğer anlatabilirim, desteklerinizi alırsam çok mutlu olacağım. Çünkü anlatırken insanlar önce çok bu duyguya güvenemiyorlar. Dünya reklam ve tanıtım çağı olduğunu bir evvelki oturumda da arkadaşlarımız konuştular. Artık bir şeyi yaptırmanın yöntemlerden bir tanesi, tamamen tanıtım, reklam ve hatırlatmadan geçiyor. Yani insanlar kendilerine en çok lazım olanları alıp yemiyorlar. En çok gerekli olanı kullanmıyorlar. Ama en çok duyduklarını, en çok aşına olduklarını kullanıyorlar. Demek ki bu ciddi bir enstrüman, ekonomide ciddi bir enstrüman. Bu talebin yaratılması, arzın kısılması için veya arzın artırılabilmesi için kullanılacak bir argüman ki, bu eğitim bu reklam, bu tanıtım. O halde bunu kullanabilir miyiz diye düşündüğümüzde, esas itibariyle geçmişte de burda yöneticilik yapmış, bugünde yöneticilik yapmış arkadaşlarımız var. Bunun içinden sorulabilecek bir tek soru var. Türkiye'de çiftçiyle birlikte yaşayan insanlar şunları biliyorlar ki, çiftçi mesela arkadaşımda söyleyecek zannediyorum. Süt fiyatları 22 centten, 44 cente çıkabiliyor. Ama 44 centteyken üretim artmıyor. Halbuki kitaplar bu tip yükselen fiyatların olduğu dönemlerde üretimin arttığını söylerler. O zaman bir şey yanlış. Ne o yanlış. İnsanlar bu ürünün, bu sütün 44 centte kalacağına inanmıyorlar. Ette buna benzer 4 bin dolar civarlarında, tonu 4 bin dolar civarlarında. 4 bin dolar fiyata satacaklarına inanmadıkları için, hayvancılığa geri dönmüyorlar.

Büyük şehirlerin çevrelerinde sefil yaşamaya, yorgun yaşamaya, gecekondularda yaşamaya, ama köylerinde hayvancılık yapmamaya özen gösteriyorlar. İşte bu şunu gös-

teriyor. Fazla para vererek de insanlara bu tarımı yaptırılmıyorsunuz, az verdiğiniz zamanda zaten imkansız olduğu için yapmıyorlar. Yani az da veremiyorsunuz, çok da veremiyorsunuz. Çok vermenizın faydası yok. Yani çiftçiye çok anormal ücretler ödemenizin çok büyük faydası olmadığını söylemek istiyorum. Bir optimal değer var. İnsanlar kumar kazancının devamlı olmadığını inanırlar. Onun için Türk çiftçisi yüksek gelir olduğu zamanda kendi sektörlerini geliştirmemek için adeta özen gösteriyor. Aynen düşük olduğu dönemdeki gibi. Ne yapıyor? İnanmıyor diyor ki, bunlar bu sefer yüksek verdiler ama gelecek sefer kimbilir ne yapacaklar, boynumu koparacaklar. Bu işe para yatırmaya değmez diyor. Kendisi için istikrarlı bulduğu otobüs ticareti bir kamyon ticareti yapıyor. Biz ne yaptırmak istiyoruz. Biz onların mevcut mesleğini sevmesini istiyoruz. Mesleğini severse insanlar onu geliştirirler. Halbuki biz onların sevmemeleri için elimizden gelen her şeyi yapmışız. Ya çok düşük fiyatlar vermişiz ya çok yüksek fiyatlar. Ya adamı kumarbaz yapmışız ya iflas etme seviyesine getirmişiz. O zaman Tarım Bakanlığı'ndan acaba yetkililerden bir tek şey istesek, çok şey istemeye imkanımız var. Alt alta yazabiliriz. Ama devleti çağırduğumuzda geliyor, gitmiyor. Orda kalıyor ve başka yanlışı doğuruyor. Onun için ne kadar az çağırır, ne kadar az istersek, birde para koymadan ne kadar çok iş yapabileceğini hatırlatabilirsek belki yapar diye düşünüyorum bunu. O da şu. Mesela, basitünden söyleyeyim, bilmiyorum hesaplanır, tartılır, konuşulur ama, et fiyatında 3300 doların üstüne et fiyatının çıkmıyacağına dair ve 2800 doların altına et fiyatının düşmeyeceğine dair Tarım Bakanlığı açıklamalarda bulunsun. Tarım Bakanı ciddi bir şekilde çıksa deseki, ey çiftçi kardeşim, 3300 doların üstüne asla çıkmıyacak, 2800 doların altına da asla inmeyecek. Dediğimizde hemen şu soru aklımıza geliyor. Bunu nasıl yapacak. Et Balık Kurumu yok, Süt Kurumu yok hangi argümanla bunu yapacak diye aklından geçiriyor ve hemen ben size çözümü söyleyeyim. Artık bütün dünya bu iletişimden yararlanarak artık hareket ediyor. Bir tanesi şu, kontratlı farmingle bütün bu yem fiyatları yüksek olmasına rağmen, Türk ekonomisindeki dalgalanmalara rağmen, bir sektör var ki onu da kontratlı çiftçiye çeviren Sayın Avni başkana teşekkür edeyim. Yine bir oturumda öğrenmişim. Kendi deneme çiftliğinde devlet üretimindeyken kontratlı çiftçiliği başlatan adam olarak örnek uygulama yapmış ondan sonra tavukçuluğu o devletin o uygulamasını benimseyen özel sektör, kontratlı çiftçilik modelini benimseyerek yaygınlaştırmış. Şimdi bu kontratlı çiftçilik Türkiye'de aynı devlet olmasına rağmen, aynı istikrarsızlıklar, aynı ithal rejimi aynı darbeler olmasına rağmen, kendi sorunun çözmüş. Nasıl çözmüş? Kontratlı çiftçilikle çözmüş. Demek ki dolayısıyla gayet net bir şekilde söylüyorum. Sırf tavuk eti, beyaz et ikamesini sağlayarak fiyatların yükselmesini hükümet engelleyebilir, bunun için tek yol reklamdır. Aynı şekilde 2800 doların altına düşmesinde sütün ve etin reklamını yapma dahi Türkiye'de bu denge fiyatları sağlayacaktır. Ancak hayvancılık kontratlı farminge geçmezse tavukçulukta olduğu gibi, yemi bahane edecektir, KDV'yi bahane edecektir, talebi bahane edecektir aksayacaktır. Demek ki aynı aksaklıkların giderilmesi hakkı saklı kalmak üzere, bizim Tarım Bakanlarından alt fiyat üst, fiyat uygulaması dışında bir talepte bulunmazsak, belki bu defa dediğimizizi uygulamaya koydururuz. Çünkü para istemiyoruz, pul istemiyoruz. Çok teşekkür ediyorum.

Başkan: -Efendim Sayın TACİROĞLU'na teşekkür ediyorum. Şimdi bu kez de Özcan DİLEK bey. Biliyorsunuz hayvancılığın gelişmesinde dün de sözü edildi kredilerin % 99'unu veren Ziraat Bankasının sayın temsilcisi olarak Özcan DİLEK beye söz veriyorum. Buyrun efendim.

teriyor. Fazla para vererek de insanlara bu tarımı yaptırılmıyorsunuz, az verdiğiniz zamanda zaten imkansız olduğu için yapmıyorlar. Yani az da veremiyorsunuz, çok da veremiyorsunuz. Çok vermenizin faydası yok. Yani çiftçiye çok anormal ücretler ödemenizin çok büyük faydası olmadığını söylemek istiyorum. Bir optimal değer var. İnsanlar kumar kazancının devamlı olmadığını inanırlar. Onun için Türk çiftçisi yüksek gelir olduğu zamanda kendi sektörlerini geliştirmemek için adeta özen gösteriyor. Aynen düşük olduğu dönemdeki gibi. Ne yapıyor? İnanmıyor diyor ki, bunlar bu sefer yüksek verdiler ama gelecek sefer kimbilir ne yapacaklar, boynumu koparacaklar. Bu işe para yatırmaya değmez diyor. Kendisi için istikrarlı bulduğu otobüs ticareti bir kamyon ticareti yapıyor. Biz ne yaptırmak istiyoruz. Biz onların mevcut mesleğini sevmesini istiyoruz. Mesleğini severse insanlar onu geliştirirler. Halbuki biz onların sevmemeleri için elimizden gelen her şeyi yapmışız. Ya çok düşük fiyatlar vermişiz ya çok yüksek fiyatlar. Ya adamı kumarbaz yapmışız ya iflas etme seviyesine getirmişiz. O zaman Tarım Bakanlığı'ndan acaba yetkililerden bir tek şey istesek, çok şey istemeye imkanımız var. Alt alta yazabiliriz. Ama devleti çağırdığımızda geliyor, gitmiyor. Orda kalıyor ve başka yanlışı doğuruyor. Onun için ne kadar az çağırır, ne kadar az istersek, birde para koymadan ne kadar çok iş yapabileceğini hatırlatabilsek belki yapar diye düşünüyorum bunu. O da şu. Mesela, basitinden söyleyeyim, bilmiyorum hesaplanır, tartışılır, konuşulur ama, et fiyatında 3300 doların üstüne et fiyatının çıkmıyacağına dair ve 2800 doların altına et fiyatının düşmeyeceğine dair Tarım Bakanlığı açıklamalarda bulunsun. Tarım Bakanı ciddi bir şekilde çıksa deseki, ey çiftçi kardeşim, 3300 doların üstüne asla çıkmıyacak, 2800 doların altına da asla inmeyecek. Dediğimizde hemen şu soru aklımıza geliyor. Bunu nasıl yapacak. Et Balık Kurumu yok, Süt Kurumu yok hangi argümanla bunu yapacak diye aklımdan geçiriyor ve hemen ben size çözümü söyleyeyim. Artık bütün dünya bu iletişimden yararlanarak artık hareket ediyor. Bir tanesi şu, kontratlı farmingle bütün bu yem fiyatları yüksek olmasına rağmen, Türk ekonomisindeki dalgalanmalara rağmen, bir sektör var ki onu da kontratlı çiftçiye çeviren Sayın Avni başkana teşekkür edeyim. Yine bir oturumda öğrenmişim. Kendi deneme çiftliğinde devlet üretimindeyken kontratlı çiftçiliği başlatan adam olarak örnek uygulama yapmış ondan sonra tavukçuluğu o devletin o uygulamasını benimseyen özel sektör, kontratlı çiftçilik modelini benimseyerek yaygınlaştırmış. Şimdi bu kontratlı çiftçilik Türkiye'de aynı devlet olmasına rağmen, aynı istikrarsızlıklar, aynı ithal rejimi aynı darbeler olmasına rağmen, kendi sorunun çözmüş. Nasıl çözmüş? Kontratlı çiftçilikle çözmüş. Demek ki dolayısıyla gayet net bir şekilde söylüyorum. Sırf tavuk eti, beyaz et ikamesini sağlayarak fiyatların yükselmesini hükümet engelliyebilir, bunun için tek yol reklamdır. Aynı şekilde 2800 doların altına düşmesinde sütün ve etin reklamını yapma dahi Türkiye'de bu denge fiyatları sağlayacaktır. Ancak hayvancılık kontratlı farminge geçmezse tavukçulukta olduğu gibi, yemi bahane edecektir, KDV'yi bahane edecektir, talebi bahane edecektir aksayacaktır. Demek ki aynı aksaklıkların giderilmesi hakkı saklı kalmak üzere, bizim Tarım Bakanlarından alt fiyat üst, fiyat uygulaması dışında bir talepte bulunmazsak, belki bu defa dediğimizi uygulamaya koydururuz. Çünkü para istemiyoruz, pul istemiyoruz. Çok teşekkür ediyorum.

Başkan: -Efendim Sayın TACİROĞLU'na teşekkür ediyorum. Şimdi bu kez de Özcan DİLEK bey. Biliyorsunuz hayvancılığın gelişmesinde dün de sözü edildi kredilerin % 99'unu veren Ziraat Bankasının sayın temsilcisi olarak Özcan DİLEK beye söz veriyorum. Buyrun efendim.

T.C.ZİRAAT BANKASI'NIN HAYVANCILIK KREDİLERİ UYGULAMALARI

GİRİŞ:

Gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun, bütün ülkelerin ekonomilerinde tarımın özel bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Dünyada sanayileşme sürecine henüz girmemiş ülkeler bulunmasına karşın, tarımsal üretimin yer almadığı ülke bulunmamaktadır. Ayrıca ekonomik bakımdan çok güçlü olan ülkeler bile, tarımsal üretimlerinin kendi gereksinimlerini karşılamaya yeterli olmasını hedeflemektedirler.

Bu olgu, tarımın insanların zorunlu ve temel ihtiyaçlarını karşılama özelliğinden ileri gelmektedir. Tarım bu evrensel fonksiyonları yanında ülkemizde nüfusun yarıya yakın bölümünün geçim kaynağı olması, sanayiye hammadde katkısı sağlaması, ulusal hasıla ve dış satımdaki payı nedeniyle de önemlidir.

Son yıllarda sanayileşme sürecinde önemli gelişmelerin gerçekleştiği ülkemizde de gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ulusal ekonomi içerisinde tarım sektörünün payı oransal olarak azalmaktadır. Ancak, gelişmiş ülkelerde % 60-70 olan tarımsal üretim içerisinde hayvancılığın payı ülkemizde % 29-34 düzeyinde kalmaktadır..

Tarım içerisinde hayvancılığın payı, hayvansal ürünler üretim ve tüketim düzeyi ülkelerin gelişmişlik göstergelerinden sayıldığından, önemsenmesi ve geliştirilmesi vazgeçilmez sektördür.

HAYVANCILIĞA GENEL BAKIŞ

1991 yılında yapılan Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre, Türkiye'de tarımsal faaliyette bulunan işletme sayısı yaklaşık 4.1 milyon adettir. Bu işletmelerden % 96.4'ünde bitkisel ve hayvansal üretim birlikte yapılmakta, % 3.6'sında ise sadece hayvancılık yapılmaktadır. Sadece hayvancılık yapılan işletme sayısı 1980 yılında 92.095 olmasına karşın 1991 yılında 147.653 adede yükselmiştir. Bu yükselme son yıllarda yapılan teşviklerden kaynaklanmaktadır.

1980 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre; işletmelerin % 22.8'inde büyükbaş hayvan, % 53.47'sinde küçükbaş hayvan bulunmaktadır. 1-9 baş büyükbaş hayvana sahip işletme oranı % 9.3, 20 başın üstünde büyükbaş hayvana sahip işletme oranı % 23.1 dir.

Buna göre çok fazla sayıda, küçük ve dağınık işletmelerin bulunduğu hayvancılığın temel sorunlarını 7 ana başlık altında toplayabilmek mümkündür.

- 1-Damızlık materyalin temini sorunu,
- 2-Beslenme ve yem kaynaklarının yetersizliği sorunu,
- 3-Barınak sorunu,
- 4-Pazarlama ve örgütlenme sorunu,
- 5-Hayvan hastalıklarından korunma ve mücadele sorunu,
- 6-Eğitim sorunu,
- 7-Finansman sorunu

HAYVANCILIK KREDİLERİ

KAPSAM

T.C.Ziraat Bankası'nın hayvancılık kredileri; büyük ve küçük baş besicilik, damızlık ve irat hayvancılığı, et ve yumurta tavukçuluğu, et ve yumurta yönlü damızlık, tavukçuluk, arıcılık, tavşancılık, hindicilik ile bıldırcın, kürk hayvanı yetiştiriciliği gibi kültürel tarımı yapılan ve kredi talep edildiği dönemde pazarlama kabiliyeti olan tüm hayvancılık konularını kapsamaktadır.

AMAÇ

Hayvancılık kredilerinin amacı ;

- Hızla artan nüfusun hayvansal gıda gereksinimini sağlamak,
- Hayvan neslini ıslah etmek,
- Yüksek vasıflı kültür ırkı hayvanların edindirilmesini sağlamak,
- Hayvansal ürünlerin pazarlanmasını temin etmek,
- Hayvansal ürünleri işleyen sanayinin oluşmasını ve işletilmesini temin etmek,
- Yeni hayvancılık işletmelerinin kurulmasını ve mevcut işletmelerin faaliyetine devam etmelerine sağlamak,

olarak özetlenebilir.

ÖNCELİKLER

Tüm kredilerimizde olduğu gibi hayvancılık kredilerinde de;

- a) İlkesel, kırsal ve bölgesel kalkınmayı amaçlayan projelere,

- b) Kalkınma plan ve programlarında geliştirilmesi öngörülen konu ve projelere,
- c) Tarımsal amaçlı kooperatifler, üretici birlikleri ve bunların üst kuruluşlarının uygulayacağı projelere,
- d) Tarımsal üretimle birlikte tarımsal sanayii de kapsayan entegre projelere,
- e) Modern tarım teknik ve yöntemlerini uygulayabilecek veya teknolojiyi geliştirebilecek belirli mesleki formasyona sahip kişilerin uygulayacağı projelere,
- f) İhracata dönük projelere,
- g) Atıl durumdaki tesislerin üretime geçirilmesini sağlayacak projelere öncelik verilir.

KREDİ TESPİTİNDEKİ İLKELER

Hayvancılık kredilerinin, gerçek kredi ihtiyacıyla orantılı olması, verimli faaliyetleri kapsamı ve işletmenin üretimine yarar sağlamakla birlikte kredi değerliliği olan kişilerin ödeme gücünü de aşmaması zorunludur.

Yatırım ve işletme olarak iki türlü kredi uygulaması bulunmaktadır.

Yeni tesislerin kurulması, mevcut işletmelerin modernizasyonu ve kapasite artırımının sağlanması amacıyla yatırım kredisi, mevcut işletmelerin faaliyetlerine devam edebilmelerini sağlamak ve bir devrelik üretim giderlerini karşılamak amacı ile de işletme kredisi açılmaktadır.

İşletme kredilerinin tespitinde verimsiz dönemdeki cari giderler, yatırım kredilerinde ise toplam yatırım tutarı esas alınmakta ve giderlerin %75'ine kadar kredi açılabilir. maktadır.

VADE, FAİZ ve ÖZKAYNAK

Kredinin üretim dönemi içerisinde işletmenin elde edeceği üretim gelirleri ile geri ödenmesi esastır. Bu nedenle işletme kredilerinin vadesi genellikle 1 yıldır .

Yatırım kredilerinde vade, yatırımın özelliği, girdilerin ekonomik ömürleri, işletmenin karlılık ve verimliliği ile yıllık net gelir projeksiyonu ve nakit akımı dikkate alınarak gerektiğinde ödemesiz sürede verilmek üzere tespit edilmektedir. Yatırım kredilerinde vade, ödemesiz devre dahil en çok yirmi yıldır.

Tarımsal kredi uygulaması içerisinde, hayvancılık kredilerine uygulanan faiz oranları diğer tarımsal kredilere uygulanan faiz oranlarından daha düşüktür. Bu kredilere 08.09.1997'den itibaren %59 oranında faiz uygulanmaktadır.

Projeye göre açılacak azami kredi, yatırım ve işletme giderleri toplamından gerekli özkaynak düşüldükten sonra kalan miktardır.

Bazı hayvancılık işletme kredilerinde Genel Müdürlükçe her yıl belirlenen ikraz birimleri uygulanmaktadır. Bu uygulamada; besicilikte olduğu gibi dışarıdan bir girdi temini söz konusu olduğunda girdinin piyasa fiyatı ile ikraz birim arasındaki fark üretici tarafından karşılanmaktadır.

Bunun yanında ülkemizin damızlık sığıra olan ihtiyacı ve bu konuda uygulanan projeler dikkate alınarak süt inekçiliği kredilerinde krediye konu hayvan adedi esas alınmak suretiyle; 20 başa kadar özkaynak aranmamakta, 20 baş üzerinde ise bu miktar üzerindeki hayvan alımları için %25 oranında özkaynak aranmaktadır.

KAPASİTE

Hayvancılık işletmelerinin ekonomik üniteler halinde kurulmasının sağlanması amacıyla, kredi konuları itibariyle asgari kapasiteler belirlenmiştir. Bu kapasitelerin altında kurulacak işletmelerin yatırım kredisi talepleri değerlendirilmeye alınmamaktadır.

Ancak, sermaye yetersizliği nedeniyle tesislerin atıl durumda kalmamaları için kurulu işletmelere açılan işletme kredilerinde asgari kapasite şartı aranmamaktadır. Diğer taraftan asgari kapasite şartı aranırken mevcut varlık da dikkate alınmaktadır.

DİĞER HUSUSLAR

Büyük ve küçükbaş damızlık ve irat hayvanı alımı için açılacak kredilerde; hayvanların gerekli aşılarının yapıldığına ve sağlıklı olduklarına dair veteriner raporu aranmaktadır.

Yüksek verimli hayvanlarının edindirilmesi ve hayvancılıkta kayıt sisteminin geliştirilmesi için; damızlık ineklerde, soykütüğü kaydı ile saf ırk sertifikası aranmaktadır. Süt ineklerinde ise, azami beş yaşında kültür ırkı veya melezi sığırlar kredilendirilmektedir.

Kaba yem sorununun giderilmesi ve damızlık ve süt inekçiliği işletmelerinin verimli çalışabilmesi için yem giderlerinin önemli bir bölümünün işletmeden sağlanmasında zorunluluk bulunduğundan işletmede hayvan başına asgari 3 ton kuru ot üretimi sağlayacak imkanlarının bulunması gerekli görülmektedir.

Kredilerimizle yapılan üretimden yüksek verim ve kar elde edilmesi için; yetiştiriciliği yaygın olarak yapılan konularda kredilerden yararlanacak üreticilerin faaliyette bulunacakları hayvancılık konusunda yeterli bilgi ve deneyime sahip olmaları, yetiştiriciliği yaygın olarak yapılmayan ve üretimi özellik arz eden hayvancılık konularında (kürk hayvancılığı, damızlık inekçilik, sun'i mer'aya dayalı hayvancılık, damızlık arı, arı sütü polen vb.) kurulacak işletmelerinin talep edecekleri yatırım kredisi miktarı ne olursa olsun, tüm kapasiteler için ziraat mühendisi veya veteriner hekim istihdam etmeleri veya danışman olarak bulundurmaları şartı aranmaktadır.

Damızlık sorununun giderilmesi için; üreticilerin büyük-küçük baş damızlık ve irat hayvanları ve yapılacak embriyo transferi, tabii ve sun'i tohumlama ve bu işlemler sonrası yapılması gereken ilaç dahil sağlık hizmetleri ve doğum masrafları için, hayvan başına açılacak kredi irat hayvancılığı için belirlenen ikraz biriminin %15'ini geçmeyecek miktarda işletme kredisi açılmaktadır.

Hayvancılığın ıslahı ve verimin yükseltilmesi amacıyla serbest çalışan veteriner hekimleri suni tohumlama araç gereçlerinin temini ve gerekli tesisi kurabilmeleri için projeye dayalı yatırım ve işletme kredisi açılabilmesi sağlanmıştır.

Düşük maliyetle hayvan barınağı edindirmek, kaynaklarımızı öncelikle üretim temin etmek ve yeni atıl tesisler yaratmamak amacıyla kapalı serbest sistem ve açık sistem besicilik yapılabilecek bölgelerde kapalı bağlı sistem işletme kurma talepleri karşılanmamaktadır.

HAYVANCILIK KREDİLERİNDEKİ GELİŞMELER

1997 yılı itibarıyla yurtiçi kullanılabilir kaynaklarımızın % 92.5'i tarım sektörüne ayrılmış bulunmaktadır. Doğrudan üreticilere kullanılan kredilerin %41.6'sı ise hayvancılık konusundadır.

Diğer tarımsal kredilerinde olduğu gibi hayvancılık kredilerinde de her yıl artan üretim maliyetlerinin kredilerimizle karşılanmasına özen gösterilmektedir.

Nitekim 1997 yılında; girdi fiyatlarında meydana gelen yükselişler dikkate alınarak ikraz birimleri %78-88 oranlarında artırılmıştır.

HAYVANCILIK KONUSUNDA BANKANIN ALDIĞI DİĞER GÖREVLER

T.C.Ziraat Bankası'nın hayvancılığa olan desteği yalnızca hayvancılık kredileri ile sınırlı kalmamaktadır. Bankaca açılan tüm tarımsal kredilerin doğrudan veya dolaylı olarak hayvancılıkla ilgisi vardır. Yem bitkileri üretim kredilerinin doğrudan diğer bitkisel üretim kredileri, işletme edindirme kredileri, tarım araç ve gereç kredilerinin ise dolaylı olarak ilgisi bulunmaktadır.

Ayrıca; çeşitli tarihlerde yayınlanan kararname gereği hayvancılık sektörüne yapılan destekleme ödemelerinde Bankamız aktif görev yapmaktadır. Bu da Bankamızın hayvancılığa vermiş olduğu hizmet olarak değerlendirilmektedir.

Hayvancılık konusunda yapılan destekleme ödemeleri;

-Süte yapılan destekleme ödemeleri

- Ete yapılan destekleme ödemeleri
 - Hayvancılık yatırımlarına yapılan desteklemeler
 - İlaca yapılan desteklemeler
 - Sun'i tohumlama desteklemeleri
 - İthal hayvancılık konusunda yapılan desteklemeler
- şeklinde sıralamak mümkündür.

Diğer taraftan; İlkemizdeki hayvan ırklarının iyileştirilmesi, damızlıkçı nüve işletmeler kurulması amacıyla ithal süt hayvancılığı projesi kapsamında, bankamız ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve özel sektörde ithal edilerek dağıtımı yapılan kültür ırkı düvelerinin büyük bir kısmında Bankamızca kredilendirilmiştir.

Bu program kapsamında 02.03.1998'e kadar 199.552 baş damızlık düve 7.988.830.150.353 TL. kredi kullanarak, 42.650 adet çiftçiye dağıtılmıştır.

SONUÇ

Özet olarak Bankamız;

a-Mevcut hayvan popülasyonunun içerisindeki yüksek genotipe sahip hayvanların çoğaltılması,

b-Mevcut yerli ırkların ıslahı,

c-Hayvancılıkla ilgili bitkisel üretimin artırılması,

d-Çağdaş teknolojileri içeren yeni kapasitelerin oluşturulması,

e-Hayvancılıkla ilgili entegrasyonun sağlanması,

f-Mevcut hayvancılık işletmelerinin faaliyetlerini sürdürebilmeleri,

g-Çiftçilere teknik bilgilerin götürülmesi,

h-Kredilerin süratle, zamanında ve yeterli miktarlarda çiftçiye intikal ettirilmesi,

amacıyla; imkanlarının elverdiği ölçüde verdiği kredileri artırarak faiz oranlarını mümkün olan en düşük düzeyde tutarak, hayvancılık sektörüne destek vermeye çalışmaktadır.

Hayvancılık kredilerinden yararlanmak isteyen üreticiler, tarımsal kredi açma yetkisi bulunan en yakın Bankamız şubesine müracaat ederek, ihtiyaç duydukları konuda ayrıntılı bilgi edinebilirler.

Başkan: -Teşekkür ediyorum Sayın Dilek. Efendim şimdi Kemal AKMAN bey konuşacaklar. Arkadaşımız BES-BİR Yönetim Kurulu Başkanı ve aynı zamanda üreticidir. Buyurun Sayın AKMAN.

Sayın Başkan, Değerli İzleyenler, sözlerime başlarken hepinizi saygıyla selamlıyorum. Konumuz hepinizin bildiği gibi Hayvansal Üretimi Artırmada Yeni Yaklaşımlar olarak belirtilmiştir. Bu konunun tartışılmasının, hayvancılığımızın içinde bulunduğu darboğazdan kurtulabilmesi için önemli ve gerekli olduğuna inanıyor ve bunu, tavukçuluk sektörünün gelişmesini içinde yaşayarak izlemiş bir kişi olarak söylüyorum.

Tavukçuluk sektörünün bugün ulaşılmış olduğu üretim seviyesi, ülkemizin piliç eti ve yumurta gereksiniminin tamamını karşılar düzeydedir. Bu sebeple, hayvancılığın başarılı bir alt sektörü durumundaki tavukçuluğun bugün için üretimi artırmak gibi bir sorunu bulunmamaktadır. Bir cümle ile ifade edecek olursak, 1997 yılında 10 milyar adet civarında yumurta, 600 bin tonun üzerinde tavuk eti üretilmiş ve tamamına yakın kısmı yurt içinde tüketilmiştir. Günümüz koşullarında mevcut üretim gücünün yaklaşık % 75'ini kullanabilmekte olan tavukçuluk sektörü, tüketimin artması veya ihracatın mümkün hale getirilmesi durumunda yeni bir yatırıma girmeden kısa sürede üretimi 1/3 oranında artıracak altyapıya ve deneyeime sahiptir.

Bu durum devletin üst kademelerinde, tavukçuluğun tüm sorunlarını çözerek düzeye çıktığı ve her zaman da sorunlarını çözebilecek güce sahip olduğu yönünde yanlış bir kanaatin yerleşmesine sebep olmuştur. Hayvancılığın diğer dallarında görülen sıkıntıları tavukçuluk sektörünün aşmış olduğu görüşü doğrudur. Piliç etinin % 80'ini, yumurtanın % 70'ini modern tesislerde ürettiğimiz ve Avrupa standartlarında, hatta bir kısmı Avrupa standartlarının üzerinde kesimhanelere sahip olduğumuz da doğrudur. Tavukçuluk sektörünün hiç bir destek almadan kendi ayakları üzerinde durmayı başardığı da söylenebilir. Ama ne zamana kadar bu durumunu muhafaza edebilecektir. Üzerinde hassasiyetle durulması gereken husus bence budur.

ABD ve Avrupa Birliği çevremizdeki bize en yakın pazarları, subvanseli tavuk ürünlerini düşük fiyatlarla satmak suretiyle bir bir ele geçirmektedir. Bizim sektörümüz ise, iç pazara hapsedilmiş durumdadır. Zaman zaman üretim fazlasının sıkıntılarıyla oluşan fiyat dalgalanmalarının yarattığı sıkıntılarla mücadele etmek ve ayakta kalmak durumundadır. Gümrük Birliği kapsamının genişletilerek tarım ürünlerinin de uygulamaya girmesi halinde oluşacak şok dalgasına tarım kesiminin dayanabilmesi için devletin ve özel sektörün bugünden bazı önlemleri alması gerekmektedir.

Sözlerimin başında, tavukçuluk sektörünün üretimi artırmak gibi bir sorununun olmadığını söylemiş, hatta zaman zaman oluşan üretim fazlasının yarattığı fiyat dalgalanmalarının sektörü yıpratığından bahis etmiştim. Bugüne bakarak sözlerimin doğruluğunu savunabilirim. Ama geleceğe ilişkin planlamalar yaparken herşeye rağmen üretimin sürekli biçimde artırılması gerektiğini söylemek zorundayım. Bunun iki önemli nedeni var.

- 1- Tüketimi artırma zorunluluğu,
- 2- İhracatta sürekliliğin sağlanabilmesi.

1- Tüketimi artırmak: Artan ülke nüfusunun gereksinimini karşılamanın yanında Ülkemiz insanının daha iyi beslenmesini ve daha çok hayvansal kökenli protein tüketmesini temin etmek için, iç tüketimin artırılması öncelik ve önem taşımaktadır. Türkiye'nin 1997 yılı piliç eti ve yumurta üretim miktarı ve nüfus sayımının kesin olmayan sonuçlarına göre; yılda kişi başına tüketilen tavuk eti miktarı 9.9 kilogram, yumurta ise 150 adet civarındadır. Bu tüketim miktarları gelişmiş ülkelerle mukayese edildiğinde çok düşük kalmaktadır. Poultry International Yearbook 1996 kaynaklı bir araştırmaya göre Türkiye piliç eti tüketiminde sıralamaya giren 186 ülke arasında 113'üncü durumdadır. Yumurta tüketiminde de 189 ülke arasında 97'nci sıradadır. Örneğin, ABD'de kişi başına tüketilen tavuk eti 43 kg, yumurta 175 adet, İspanya'da tavuk eti 24 kg, yumurta 207 adet, komşumuz Yunanistan'da tüketilen tavuk eti 16 kg, yumurta ise 242 adettir. Bu örneklerle bakarak, kişi başına yumurta ve piliç eti tüketimini yaklaşık 2 katına çıkarmayı hedef almamız gerektiğini söylemek mümkündür. Bunu sağlayabilmek için de artacak tüketimin tamamını karşılayacak ölçüde üretim yapmak gerekecektir. Üretimi hiçbir yeni yatırım yapmadan, mevcut kapasitenin atıl durumda olan kısmını harekete geçirerek 1/3 oranında artırabilme imkanına sahip olduğumuzu biraz evvel ifade etmiştim. Üretimin daha da artırılması gerektiğinde, istikrarlı bir piyasa koşulu ile düzenli bir talep artışı sağlanabildiği takdirde, yeni yatırımlar için yeni müteşebbisler bulmak kanımca hiç de zor olmayacaktır.

Önemli olan kişi başına tüketimi istenen düzeye çıkarabilmektir. Bunun için gerekenlere başlıklar halinde değinecek olursak:

-**Fert başına düşen gelir seviyesinin yükseltilmesini** ilk sırada sayabiliriz. Yapılan araştırmalar düşük gelirli ailelerin gelir seviyesi yükseldikçe daha çok tavuk ürünü tükettiğini göstermektedir. Şayet maliyetlerin aşağıya çekilmesi başarılabilirse fiyatlardaki ucuzlamanın da aynı şekilde tüketimi artırması mümkün olacaktır.

-İkinci sırada **promosyon kampanyalarının düzenlenmesi** geliyor. Bunun için de, **mercimek tüketimi** ve **süt için süt içirin** kampanyalarında olduğu gibi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın tüm sektöre önderlik ederek yurt çapında bir kampanyayı başlatmasının etkili olacağına inanıyorum.

-Son olarak **eğitim seviyesinin yükseltilmesiyle** birlikte bilinçlenme ve doğru tercihler yapılmak suretiyle tüketim artışı sağlanabilir.

2-İhracatta sürekliliğin sağlanabilmesi: Ülkemizin bugününe bakarak, üretim fazlasının sektörü hırpalamaması, mevcut üretim kapasitesinin tamamının kullanılabilmesi ve sektörün geleceğinin güvence altına alınabilmesi için tavuk ürünlerinde "**ihracat zorunludur**" diyorum. Türkiye'nin yararına bakarak, sadece üretim fazlası olduğu zamanlar dış pazara çıkarak müşteri aramakla bir yere varılamıyacağı için ihracatta sü-

rekililiğin geçerli olduğu, dış pazarlara rahatlıkla ürün satabilecek teknolojiye sahip olduğumuza göre bu imkanın en iyi biçimde değerlendirilmesi gerektiği, pazara en yakın ve uygun pozisyonda oluşumuzun avantajının iyi kullanılarak dış pazarda sürekli pay sahibi olunabilmesi, bunun vereceği güvenle hem iç hem de dış pazara dönük üretim yapılabilmesi için ve en önemlisi gümrük duvarlarının kaldırılmasının getireceği güçlüklerle karşı koyabilecek güce erişebilmek için "**ihracat zorunludur**" diyorum.

Avrupa Birliğine giriş veya gümrük duvarlarının tarım ürünlerini de kapsayacak şekilde kaldırılması planları iyi değerlendirilmeli, bu sürece uyum sağlayabilmek için bugünden maliyetlerimizi yabancı ülkelerin satış fiyatlarıyla sürekli olarak mukayese etmeli ve birbirine yakın seviyelerde tutabilmeliyiz.

Şimdi bu amaçla 1997 Temmuz ayında tavuk ürünleri konusunda Türkiye, Amerika ve Avrupa Birliği ülkeleriyle yaptığımız satış fiyatları mukayeselerini sizlere özetleyeceğim. AGRA-EUROPA Dergisi, ABD Konsoloslğu kayıtları ve yerli bilgi kaynaklarından sağlanan verilerle oluşturulan tabloyu tepegöz aracılığı ile sizlere göstermek istiyorum.

-Canlı piliç satışlarında 8 AB ülkesi içinde Türkiye İspanya'dan sonra en pahalı ikinci ülke durumunda, İngiltere'ye yakın seviyededir. Özel çabalarımızla elde edilen perakende satış fiyatlarıyla ülkemiz fiyatlarının karşılaştırılması halinde ise Türkiye'nin en ucuz piliç eti satılan ülkeler içinde olduğunu görüyoruz. Bu durum bize AB ülkelerinde canlı piliç satışlarının subvanse edildiği ip ucunu vermektedir.

-Yumurta konusuna baktığımızda, Türkiye toptan fiyatlarda AB ülkelerinden İspanya, Almanya ve Danimarka'dan sonra en pahalı 4. ülke durumundadır. Perakende fiyatlara bakarak mukayese ettiğimizde ise Türkiye Hollanda ile birlikte en ucuz ülke durumundadır. Yumurta fiyatı konusunda Türkiye'nin AB ülkeleri içinde ilk sıralara aday olduğunu söylemek mümkündür. Yumurta konusunda da toptan fiyatlarda Türkiye son- dan 4. sıraya düşerken perakende fiyatlarda en iyisi oluşunun AB ülkelerinde toptan satışların bir şekilde desteklendiği kanaatini kuvvetlendirmektedir.

-ABD kaynaklı bir bilgide, broiler yemi fiyatının yaklaşık 165 \$/Ton olduğu anlaşılmaktadır ki bu fiyat ülkemizdeki broiler yemi fiyatının yarısı kadardır. Bu fiyatlarla Türkiye'de üretim yapma imkanı olsaydı, dış pazarlarda rahatlıkla rekabet edilebilme imkanına sahip olurduk.

Üretim maliyetlerimizi mukayese ettiğimizde, kullanılan girdi miktarları, yemin ete dönüşüm oranı ve nihayet kesim maliyetlerine kadar tüm konularda gelişmiş ülkelerin verim düzeyine denk bir üretim gücüne sahip olduğumuz ortaya çıkmaktadır. Peki, dış piyasalara hakim olan bu ülkelerin bizden üstün oldukları taraf nedir? Bu sorunun mantıklı tek cevabı, tabloda yeralan ülkelerde tarıma sağlanan desteklerin bizdekinin çok üzerinde olduğudur.

Türkiye'de tavukçuluk sektörü hangi desteklerden ne kadar yararlanmaktadır bir de bu konuya kısaca değinelim.

-Üretim girdilerinden sadece hayvan sağlığında kullanılan ilaçların fatura bedelleri üzerinden % 20 oranında destekleme vardır. Onda da aşular ve antibiyotikler destekleme kapsamında değildir.

-1997 yılı Ağustos ayında yumurta ve tavuk etine ihracat teşviği verilmeye başlanılmıştır. Kararname ile tavuk etine sağlanan ihracat iadesi 204 \$/Ton, yumurtanınki ise 7 \$/1000 adet olarak belirlenmiştir. Ancak aynı kararnamede yer alan "Miktar Barajı" ve "Azami Ödeme Oranı" dikkate alınarak yapılacak hesaplama sonucu alınabilecek azami ihracat iadesi, tavuk etinde 67 \$/Ton. 1000 adet yumurtada 4.8 \$ seviyesinde kalmaktadır. Bunun da yaklaşık karşılığı tavuk etinde 14.000 TL/kg, yumurtada 1000 TL/adet olmaktadır. GATT Anlaşması çerçevesinde verilen taahhütler nedeniyle ihracata daha yüksek seviyede desteğin verilemeyeceği yetkililerce ifade edilmektedir.

Üretim fazlasının yarattığı fiyat dalgalanmaları nedeniyle tavukçular zaman zaman zararına satış yapmak zorunda kalmaktadır. Böyle sıkıntılı dönemlerde stokta kalan ürünler dış pazarda müşteri bulunabildiği takdirde maliyetin altında fiyatlarla ihraç edilmektedir. Yetersiz de olsa mevcut ihracat iadeleri zararın küçültülmesinde yararlı olduğundan bu desteğin devamı arzı edilmektedir.

Yaptığımız açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, tavukçuluk sektörüne verilen destekler diğer ülkelerdeki desteklerle kıyaslanamayacak kadar azdır. Mevcut GATT anlaşması nedeniyle ihracat teşviğinin artırılması da mümkün görülmemektedir. Ancak bildiğimiz kadarıyla üretim girdilerine yapılan veya yapılacak olan destekler konusunda uluslararası anlaşmalarla verilmiş bir taahhüdümüz yoktur. O halde, üretim girdilerinin desteklenmesi yoluyla maliyetin düşürülmesi mümkün görülmektedir.

Şimdi tavukçuluk sektöründe biraz daha fazla destek verilebilmesiyle ilgili önerilerimizi kısaca sizlere aktarmak istiyorum. Tavukçulukta üretim maliyetinin yaklaşık % 70'ini karma yem teşkil etmektedir. Geçmişte olduğu gibi, üretim girdilerinden karma yemin desteklenme kapsamına alınması halinde bunun hem en pratik, hem de en etkili teşvik olacağını tereddütsüz olarak söyleyebilirim. Elbette böyle bir desteklemenin sadece tavukçuluğa mahsus olmayacağını ve tüm hayvan yemlerinin de destekleme kapsamına alınacağını, ortaya çıkacak kaynak ihtiyacının nereden karşılanacağı sorusuna cevap bulmamızın gerektiğini biliyorum. Bu konuda fazla karamsar olmaya gerek olmadığını söyleyebilirim. Karma yem desteklemesinin fatura ibrazına bağlı olarak yapılmasının sağlanması halinde, bu yoldan sağlanacak KDV ve Gelir Vergisi tahsilat miktarının ödenecek desteklemenin üzerinde bir meblağ tutacağını hesaplamak mümkündür.

Yem destekleme oranının, kaynakların elverdiği ölçüde % 20-30 arasında uygulanabilmesi halinde, maliyetlerde sağlıyacağı düşüklüğün fiyatlara da yansiyarak tüketimin artması sonucunu doğuracağı muhakkaktır. Maliyetin düşmesinin dış piyasalardaki

fiyatlara yaklaşmamız açısından da çok olumlu etkilerinin olacağını ve bu sayede ihracatın da teşvik edilmiş olacağını söyleyebiliriz.

Tavukçuluk sektörünün iki önemli sorununu bana ayrılan bu kısa zaman içerisinde özetlemeye çalıştım. İç tüketimin artırılmasını, insanımızın daha iyi beslenmesini sağlayacak ve ihracat olanaklarını geliştirebilecek bir öneriyi de bu iki soruna çözüm olarak ileri sürdüm. Karma yem destekleme önerimize herkesin katılacağına inanıyorum. Kaynak ihtiyacının da düzenlenecek fuarların getireceği vergilerden karşılanması mümkün olduğuna göre, çok yakın bir tarihte konunun yetkili makamlarca ele alınacağına olan inancımı ifade etmek istiyorum. Ülkemiz, insanımız ve nihayet Türkiye tarımının geleceği için tavukçuluk sektörü üzerine düşen görevi büyük ölçüde yapmıştır. Büyük-küçük yatırım sahibi tavuk işletmeleri, damızlık, yem, kesimhane gibi modern teknoloji ile donatılmış kuruluşlarla elele vererek başarılı entegrasyon modelleri oluşturmuştur. Üretici-sanayici eşgüdüm içinde üretim yapmakta, sağlıklı ve modern tavuk ürünlerini yurdun her yerinde halkın tüketimine sunmaktadırlar. Buna rağmen gelişen uluslararası koşullara uyum sağlayamadığımız takdirde bütün bu güzelliklerin kaybolma riski taşıdığını bir kez daha dikkatlerinize sunmak istiyorum. Devletin, turizm ve sanayi sektörlerine sağladığı teşviklere benzer destekleri, yıllardır kaderine terk edilmiş olan hayvancılık sektörüne de verilmesini temenni ederek sözlerime son verirken hepinize saygılar sunuyorum.

1996 YILI DÜNYA PİLİÇ ETİ TİCARETİ

Statisc/Statisc 17

30 Nisan 1997

İTHALATÇI ÜLKELER (1,000 Ton)

İHRACATÇI ÜLKELER											TOPLAM
	Kanada	Orta Amerika	Kuzey Afrika ve Ortadoğu	Afrikanın geri kalanı	Uzak Doğu	Japonya	15 Avrupa Birliği	Eski Sovyetler Birliği	Doğu Avrupa	Diğerleri	
Brezilya			226		77	121	55	10		62	551
Amerika B.D.	38	233	27	39	660	116	7	936	73	153	2,282
Çin					105	241	20			13	379
Hong-Kong					429						429
Tayland			1		6	98	26				131
15 Avrupa Birliği		41	259	90	102	5		236	30	53	816
Doğu Avrupa							115	67	11	6	199
Kuzey Afrika ve Ortadoğu			70				11		1		82
Diğerleri					7		12	40	2		61
TOPLAM	38	274	583	129	1,386	581	246	1,289	117	287	4,930

Kaynak: GIRAG S.A. (Stratejik Piyasa Araştırma Grubu)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞ TİCARET TABLOSU KANATLI ETİ

30 Nisan 1997

(Statisc/Statsc7)

YIL	İHRACAT		İTHALAT	
	Ton	Dolar/Ton	Ton	Dolar/Ton
1992 Ocak-Aralık	2,155	1,201.00	2,727	725.00
1993 Ocak-Aralık	1,014	1,991.00	77	221.00
1994 Ocak-Aralık	12,228	1,021.66	1	4,234.88
1995 Ocak-Aralık	4,913	1,040.65	38	2,465.52
1996 Ocak-Aralık	6,781	1,039.67	32*	1,027.19*
1997 Ocak-Mart	2,464	779.22	Veri Yok	Veri Yok

* 1996 Ocak-Haziran aylarına aittir
 Not: 1996 yılı ihracatının 3,688 tonunun ve 1997 yılı ihracatının 1,995 tonunun tavuk ayağı olduğu düşünülmelidir.

Kaynak: İGEME Kütüphanesi Kayıtları ve Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri Kayıtları

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞ TİCARET TABLOSU KANATLI

YUMURTASI

30 Nisan 1997

(Statisc/Statsc8)

YIL	İHRACAT		İTHALAT	
	Bin Adet	Dolar (Bin Adet)	Bin Adet	Dolar (Bin Adet)
1992 Ocak-Aralık	9,086	50.73	16,994	134.06
1993 Ocak-Aralık	12,529	103.00	42,074	25.00
1994 Ocak-Aralık	452,519	15.71	2,677	196.82
1995 Ocak-Aralık	143,173	58.75	38,315	168.06
1996 Ocak-Aralık	260,000	62.75	13,280*	256.39*
1997 Ocak-Mart	70,536	61.16	Veri Yok	Veri Yok

* 1996 Ocak-Haziran aylarına aittir
 Not: 1) İthal yumurtanın sofralık veya kuluçkalık ayrımı yapılmamaktadır. Bu ithal yumurtaların tamamının kuluçkalık olduğu düşünülmelidir.
 2) İhraç edilen yumurtaların tümünün sofralık olduğu veya çok azının kuluçkalık olduğu düşünülmelidir.

Kaynak: İGEME Kütüphanesi Kayıtları ve Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri Kayıtları.

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE TAVUK ETİ FİYATLARI ANALİZİ

Ülke Adı	Efektif Satış	Canlı Satış Pence/Kg	Canlı Satış TL/Kg	Kesim Randım % 75 maliyet	Perakende fiyat Milli Paralar ile (Tesbit edilebilen)		Perakende fiyat (TL)		Toptan Fiyat Perakendenin % 70'i Dolar cinsinden	
İngiltere	235,000.00	61.75	145,113	193,483	2.15	2.68	505,250	629,800	2.46	3.07
Almanya	83,750.00	55.51	129,813	173,083	-	-	-	-	-	-
Hollanda	74,500.00	54.12	126,650	168,867	5.50		409,750	-	2.00	
Belçika	4,057.00	52.91	123,739	164,985	115.00	205.00	466,555	831,685	2.27	4.06
Fransa	24,800.00	58.37	136,400	181,867	12.00	25.00	297,600	620,000	1.45	3.02
İtalya	85.06	50.65	119,594	159,459	6,000.00		510,360	-	2.49	-
Danimarka	22,002.00	46.55	108,910	145,213	-	-	-	-	-	-
İspanya	997.00	79.93	187,765	250,353	-	-	-	-	-	-
Türkiye Kriz	1.00	63.83	150,000	200,000	260,000	280,000	260,000	280,000	1.27	1.37
Türkiye Normal	1.00	63.83	150,000	200,000	325,000	350,000	325,000	350,000	1.58	1.71
ABD	143,560.00	-	-	-	2.00	-	287,120	-	1.40	-

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE YUMURTA FİYATLARI ANALİZİ

Ülke Adı	Efektif Satış	Düzine Fiyatı Pence	Düzine Fiyatı TL	1-Düzine yumurta perakende fiyat Milli Paralar ile (Tesbit edilebilen)		1-Düzine yumurta perakende fiyat (Dolar olarak Tesbit edilebilen)		Toptan Fiyat Perakendenin % 70'i Dolar cinsinden	
İngiltere	235,000.00	40.50	95,175	0.95	1.49	1.56	2.44	1.09	1.71
Almanya	83,750.00	64.03	150,471	-	-	-	-	-	-
Hollanda	74,500.00	26.74	62,839	1.86	2.34	0.97	1.21	0.68	0.85
Belçika	4,057.00	24.98	58,703	-	-	-	-	-	-
Fransa	24,800.00	40.12	94,282	7.00	9.00	1.21	1.55	0.85	1.09
İtalya	85.06	50.43	118,511	4,600.00	-	2.73	-	1.91	-
Danimarka	22,002.00	53.83	126,501	-	-	-	-	-	-
İspanya	997.00	66.46	156,181	-	-	-	-	-	-
Türkiye Kriz.	1.00	35.74	84,000	96,000	120,000	0.67	0.84	0.47	0.59
Türkiye Normal	1.00	52.36	123,048	150,000	160,000	1.04	1.11	0.73	0.78
ABD	143,560.00	39.89	93,745	-	-	-	-	-	-

Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Hepinizi sevgiyle kucaklıyorum. Efendim onları rakamları vermeme gerek yok. Büyükbaş, küçükbaş hayvancılık ithal rakamlarında da, ihraç rakamlarında da, üretiminde, adedinde de geri gidiyor. Burda üretimi artıralım diyoruz. Hayır, geri vitesen çıkaracağız arabayı, durduracağız geri giden arabayı sonra üretimi nasıl artıracacağız. Yani geri vitesini, geri gitmenin sebebini bulamazsak, üretimi artırmanın çaresini ne kadar konuşursak konuşalım bulamayız. Çok hızlı, Dünya nerde biz nerdeyiz. Onu söylüyeyim. Dünya son 7-8 senede 230 milyar dolardan 470 milyar dolara çıktı. Dünya gıda ticareti. Dünyada ekilebilir alanların sonuna geldik. Türkiye'de geldik zaten hepimiz biliyoruz. Nüfus artıyor, gelir artıyor. O zaman aynı yerde daha fazla üretmemiz lazım. Katma değeri yüksek ürünler üretmemiz lazım ki aç kalmayalım. Ülkemizde talepten gireceğim. Üretimi artırmada yeni yaklaşımlarda talebin yetip yetmemesini gündeme bile getirmek yanlış. Ne kadar fazla talep var. Ben size rakamlarla söyleyeceğim. İthalat kapanmadan evvel, Avrupa'nın en fazla hayvansal ürün ithal eden ülkesi bizdik. Talep mi yoktu. Demek ki var birşey geliyor. Şu anda yılda 400 milyon dolarlık ham deri ithal ediyoruz biz yılda. Bütün cumhuriyet hükümetlerinde ithal ettiğimiz 300 bin tane damızlığa ödediğimiz parada bu kadar. Demek lazım geliyor bu resmi. Efendim talep bakın talebe. Biz günde 20 gr hayvansal ürün tüketiyoruz. 1 kg hububat yiyoruz. Talep 1996'nın başında 14 bin liraydı çığ süt fiyatı. 1997 Ekim 75 bin lira % 500 hammadde bazında süt fiyatı arttı. Son altı aydır ürünlere yaptığımız zam % 100. Talep mi yok. Efendim bu yurt içi. Yani bir baz getireyim ben. Yeni Zelanda 3 milyon kadar, Türkiye kadar et, süt üretiyor. O adalarda bütün dünyanın önde et, süt ticaretine sahip, biz kendimize yetelim mi, yetmeyelim mi, talep var mı yok mu bunu tartışıyoruz. Allah aşkına. Talep düşünemediğimiz kadar fazla, tam böyle yutma noktasına geldi hadise. Ha, bir müjde vereyim. Bu müjde değil, bağışlayın lafımı. Son üç aydır ilk defa kola süttan ucuz. Herkes kola içsin. Yetiyor gibi görüyoruz. Üreticide alım gücünün sonuna dayandı şimdi. Yetiyor gibi de görünüyor. Aman, aman öyle bir uyuşukluğa da geldik ki, şimdi talep var mı, yok mu ona bakıyorum. Bunlar rakamsal değerler. Efendim, hayvansal üretim nasıl geri gidiyor. Nasıl bir geri vites takıldı da gidiyor. Biz % 40 ıslaha geldik, ülkemizde. Nasıl geldik % 40 ıslaha. İki tane baz var. Bir tanesi damızlık ithalatı, bir tanesi de suni tohumlama. Şimdi biz % 40 ıslaha damızlık ithalatıyla mı geldik? Yoksa suni tohumlamayla mı? Yanlışları bulursak doğruları hemen bulacağız. Yanlış nedir biliyor musunuz? Tabi doğrusu bunun suni tohumlamadır. Biliyor musunuz biz dünyada hiçbir ülkesinde olmadığı yılda 800 bin tane 1 milyon tane ıslah için yaptığımız spermiler hayvan neslini köreltiyor. Ne idüğü belirsiz spermilerle sahadayız. Şimdi ithal ettiklerimizde taki 30 senelik atılacak spermilerle geliyor. En kötü damızlığın yavrusu, düşen yavrusundan koyduğumuz spermle aldığımız yavru daha kötüdür. Bugün Türkiye'de neyle ıslah olacak bu. Neyle gelişecek işte ancak damızlığın, ithalattaki damızlığın

Türkiye'deki payı bize göre % 80-90'dır. İki konuda biz ıslah olacağız. Bir, damızlık ithalatı, iki suni tohumlama. Damızlık ithalatı yasak. Suni tohumlamada ne idüğü belirsiz spermlemlerle sahadayız. Hangi köylü, hangi üretici bunlarla gelişmekte ekonomik büyüklüğe gelecekte, efendim para kazanmakta bize hizmet edecek. Yok böyle birşey, önce biz bunu düzeltmemiz lazım. Efendim nasıl geldi. Bu değerler geri gidiyor. Ne oldu Türkiye'de. Ben çocukluğumdan beri çiftçiyim. Güneş mi azaldı? Ot mu azaldı? Talep mi azaldı? Yoksa bizim yeteneğimiz mi azaldı? Ben 40 sene evvelini söylüyeyim. Yem fabrikası filan yoktu. Biz keçi boynuzunu kırar, mandalarımıza, ineklerimize yedirirdik. Bu kadar bilgiliydik. Yani yem fabrikalarıyla mı geldi? Türkiye bu kadar adet sığıra, koyuna bilgiyle mi geldi? Hayır tecrübeyle, yüzlerce yılın verdiği yetenekle. Bu yetenek mi bitti. Hayır. Yani herşey var, birşey var ama. Ekonomik işletmelere geçemiyoruz. Neden, damızlık ithalatını yasak ettik. Bundan 20-30 yıl evvel Tarım Bakanlığı'nın eski yöneticileri bilirler. Eski dinazorlarımız. Türkiye'ye hibrit tohumluk, embriyo, sperm ithali yasaktı. Ahmet İsvan Yalova'da çiftçi, hibrit filidi kaçak getirdi. Eski İstanbul Belediye Başkanı. Adana'da ELİYEŞİL ailesi buğday tohumunu kaçak getirdi. 10 bin tondan 20 milyon tona çıktı ikiye katlandı. Doğru tohumları ithal ederek, doğru gelişmeleri yaparak. Hibrit pilici kaçak getirmeseydi bugün nerden gelecekti 40 bin tondan 600 bin tona. Damızlık yasak bugün. Allah selamet versin. Yani olacak hadise değil. Olacak hadise değil, bazı hocalarımız diyor ki, efendim yerli gen özelliklerimizi geliştirelim, yerli karayı ıslah edelim. Anadolu sarısını ıslah edelim. Ben üreticiyim. Beni ne alakadar eder biliyor musunuz? Yerli kara, damızlık bir tane örnek var mı ekonomiye geçmiş 30-40 yıldır. İşte hocalarımız. Varsa bana versinler ben üreticiyim. Efendim bu Holştayn'dan iyidir, ben yerli karayla ekonomik işletmemi kuruyum. Efendim sürü oluşturduk tamam bu simentaldan, holştayndan iyiyse tamam, tarlada 3 ton domates alıyor köylü, 30 ton tohumu veriyoruz ertesi yıl aynı dönemden 30 ton domates alıyor. O köylünün hakkı var en iyi tohumla 3 tondan 1 yıl içinde 30 tona çıkmaya. Efendim genetik ıslah Türkiye'de ilk gem bankasını ben kurdum. Devam ediyoruz. Genetik ıslah, genetik ıslah yüzyıllarca saklanmak için lazım. Ama üretimi artırmak için değil. Bazı hesaplara göre bir yerli karanın çok iyi gelişmeyle 30 yılda ekonomik hale gelir. Bazı hesaplamalara göre 300 yılda gelir. Geni baştan icat etmemize gerek yok. O gen özelliklerimizi laboratuvarlarımızda, çiftliklerimizde, TİGEM'lerimizde saklıyalım. Ama rüya görmiyelim o gen özelliklerinden Türkiye'nin üretimine katkıda bulunacağız. Çalışınlar ne vakit bir üretim biriminde ekonomik hale getirir, hocalarımız bana da derler ki, ben üreticiyim aynı zamanda kardeşim bu holştayndan daha fazla para kazanırsın al. Onu alırım. O saatten evvel bu rüyayı görmesin. Yerli gen özelliklerimizle biz üretimi artıracacağız. Şimdi efendim özeti şu, geri vitesten arabayı çıkartalım. İki tane konu var. Birde hocalarımız, Tarım Bakanlığı'nda bazı bürokratlar hâlâ diyor ki, eski Tarım Bakanımı kandırdılar yenisini de biz kandırmaya çalışıyoruz. Efendim biz bunu yerli materyallerimizle yapacağız. En fazla üreten benim, kendi çiftliğimde yerli materyal Ziraat Bankasını kullanarak ithal edilmiş gibi köylüye mal ediyoruz. 300 tane Türkiye'de çıkıyor, 5.000 tane, bilemedin 10.000 tane, Türkiye'ye 500 bin tane ıslah edilmiş damızlık sığır lazım. Hesap bu, yan-

lıssa 400 bin tane. 10 bin tane yerli çıkandan Türkiye'nin ihtiyacını karşılayacak. İşte geldi 1.5 yılda % 500 süt fiyatı, işte geldi % 100 hammadde fiyatı. Duvara çarptık ve bu hangi ad altında yapılıyor biliyor musunuz? Biz senelerdir Ziraat Bankasıyla üretim birimlerimizi büyütelim, ekonomik işletmelere geçelim diye boğuşurken 5 tane damızlığı olanın alıyoruz elinden bir tane Aliye, bir tane Veliye damızlık birimlerini parçalıyoruz. İslah adına yerli üretimle Türkiye'yi kurtaracağız adına yerli birimlerimizi büyüteceğimize yerli birimlerimizi de bu usulle parçalamaya başladık. 5'i 10 yapacağımıza, 20'yi 30 yapacağımıza, genel uygulamada bu. Dolayısıyla özetle bizim suni tohumlamada, Tİ-GEM'lerle şu anda sağ olsun Başkanımız sahip çalışmaya başlıyoruz gen bankası doğrultusunda, gen özelliklerimizi düzeltelim, ıslaha, Macaristan 7 senede % 100 etini, sütünü artırdı, istikrar programı içinde. Gen özelliklerimizi düzeltelim. Gerekliği kadar da damızlık ithal edelim. Et, süt Allah göstermesin, donmuş et, lop et gelmesin ama ıslah için tohumu, damızlığı yasaklamıyalım. Teşekkür ediyorum efendim.

Başkan: -Bende teşekkür ediyorum. Sağolun. Kıymetli dinleyiciler panel başkasını trafik memuru değildir. Onunda herhalde bir söz hakkı olmalı. İzin verirsiniz birkaç cümle ile de ben görüşlerimi arz etmek istiyorum.

Şimdi, bir arkadaşımız kısmen değindi. Hayvancılıkta kullandığımız türlerin sığır olsun, koyun olsun, keçi olsun, tavuk olsun vb. Hiçbirisi diğerinin rakibi değildir. Türkiye'de her türün yetiştirilebileceği ve ekonomik olabileceği koşullar farklıdır. Ve bu koşullarda mutlaka o türler yetiştirilecektir. Yeni geliştirilen çevre koşullarına da yeni türler oluşturulacaktır. Yeni ırklar oluşturulacaktır. Bu doğaldır. Onun için, ne tavuk bir ölçüde sığırın rakibi ne koyun bir ölçüde sağırın, tavuğun rakibidir, şeklinde algılamak yanlıştır. Ancak bir husus var. Türkiye'nin meraları hepimizce malum, çayırları ne durumda biliyorsunuz. Meralarının kapasitesi malum. Ve verdiği ot belli. Ve Türkiye'de hububat tarımı belli ve geniş anız alanları var. Bu alanlarda şimdiye kadar hep yanlış algıladığımız Türk hayvancılığı dediğimiz zaman sanki sığırdan başka birşey yokmuş gibi. Son derece yanlıştır. Nerede tavuk gerekiyorsa tavuk, nerede sığır, nerede koyun gerekiyorsa bu ekonomik türleri yerinde yetiştirmek mecburiyeti vardır. Bir kere bunu tesbit etmemiz lazım. İkincisi, Türkiye'de yine yanlış olarak, şimdi Sayın VARDARLI'nın dediği gibi bir sığır anlaşılıyor. Bir tek sığır damızlığı. Çünkü kendi konusu, kendi uğraşısı. Sığır damızlığı dünden beri, ilerisi günden beri hepimizin bildiği gibi % 55'lere varan, sığır popülasyonumuzun % 55'i kültür ırkı ve melezerlerinden oluşmuş. Şimdi hâlâ dişi inek getirseniz bütün dünya size güler. İzin verirsiniz bir örnek anlatayım. Bana bir Alman Profesör arkadaşım diyor ki, biz eskiden dişi düvelerde en az % 30-40 seleksiyon yaptık. Ne demektir. Dişi düvelerin % 30-40'ı kasaba giderdi. Şimdi bir tanesi gitmiyor. Niye dedim. Biliyorum ne diyeceğini. Alıcısı hazır, biz öküz gibi inekleri de Türkiye'ye satıyoruz dedi. Şimdi, Türkiye'de % 55 popülasyon oluşan bir sığır popülasyonunun varlığı anında bu esas nüvedir. Burada bu damızlık materyal Türkiye'nin tüm sığırlarını ıslah etmeye de yeter de artar bile. Yeter ki siz bunların sütünü, yetiştirdiği düvesini elde ettiği erkek boğayı ve tosununu iyi değerlendirebilesiniz. Bunu değerlendirdiğiniz

gün, hem yetiştiriciniz memnundur, hem de Türkiye'de ıslah hedefine ulaşır. Yoksa inek gelir. Süt fiyatı ucuz, ineği gönder kasaba. 8 senede nasıl olsa ödeyeceksin, kredili bu. % 100 enflasyon var. Nasıl olsa o para 2. sene eriyip gidecek. Ondan sonra bu damızlıkları halka dağıtacaksınız, ülke her zaman fakir Türk milleti, dolarını, dövizini zengin Alman çiftçisine versin gitsin. Böyle şey olmaz. Onun için Türkiye'de % 55'e varan, bazılarına göre % 45'e varan bu damızlık materyali gözümüz gibi kolları, koruyup üretime ve damızlık üretimine sevk etmek mecburiyetindeyiz. Bunun da böyle bilinmesne ihtiyaç var. Yoksa Sayın VARDARLI'nın dediği gibi ne yerli karadan medet uman var, ne boz stepten, % 55 bir popülasyon zaten oluşturmuşsunuz. Daha ne Avrupa'ya gebe düve veriyorsunuz. Bakınız bir gebe düve ömrü boyunca 8 tane ömrü boyunca yavruya genotipini verir. Aktarır. Ama bir boğa getirirseniz ve döl kontrolünden geçirilmiş bir boğa getirirseniz, milyonları onunla ıslah edersiniz. Hem elinizdeki mevcut popülasyonu hem de geriye kalan yerli popülasyonu. O bakımdan paranızın nereye gideceğini nasıl kullanılacağını çok iyi bilmek mecburiyetindediniz. Birisi bu. Sığırdan yeterli genetik materyal ülkede vardır. Tavuğa gelince, tavuk zaten Allaha çok şükür yemide dışardan, genetik materyalde dışardan. Hep dışarıya mı bağlanacak bu memleket. Gelelim koyuna, Türkiye'de 70 sene bir merinos demişsiniz, yanlış hedef. 70 senelik emek, para, zaman boşa gitmiştir. Öyleyse Türkiye'nin koyunculığında da hedefleri belirleyeceksiniz. Ne getireceksiniz, hangi gen kaynaklarını getireceksiniz. En etkin biçimde nasıl kullanacaksınız. Bir daha dışarıya bağımlı kalmamak için, en iyi planları ortaya koyacaksınız. Bunun gibi diğer türler içinde geçerlidir. Manda için, 1 ton süt veren manda yetiştirilmez. 4 ton süt veren Mısır ve Hindistan, Bulgar mandaları yetiştirilir. Neden bugüne kadar bunların spermleri getirilip bu yerli mandalarımız ıslah edilmemiştir. Onun için, neyin nerede yetiştirilmesi lazım geldiğini hangi genetik materyale ihtiyaç olduğunu, neye ihtiyaç olduğunu, hangi bölgede ihtiyaç olduğunu çok iyi planlamak mecburiyeti vardır. Vaktinizi aldığım için teşekkür ederim.

Şimdi izin verirseniz ikinci tura yine aynı yoldan devam ediyoruz. Sayın dinleyenlerin soruları var. Ben ilgili arkadaşlarıma dağıttım. Yine baştan başlıyoruz. Sayın Gürol ERGİN kendisine yöneltmiş olan soruları cevaplayacaktır. Yalnız özellikle, şunu rica ediyorum. Mümkün olduğu kadar toparlıyarak çünkü vakit çok ilerlemiştir. Dinleyenlerin de sabrını taşırmamak üzere ve sonunda da ben şu üç günlük kongreyi bir kaç satırla özetleme fırsatı yakalayabilmek içinde konuşmacıların mümkün olduğu kadar kısa konuşmalarını özellikle rica ediyorum.

-Prof. Dr. Gürol ERGİN. Evet başkanın bu uzun sunuşundan sonra ben çok kısa söyleyeceğim. Şimdi efendim şöyle bir çelişki yaşıyoruz. Burada ilk gün bulunan arkadaşlarımız Veteriner Hekimleri Konseyi Başkanının sözünü her halde anımsarlar. "Üretici yoksa, çiftçi yoksa, tarımı, hayvancılığı biz bize kalkındıramayız". Biz, Ziraat Odaları başta olmak üzere bütün Pancar Kooperatiflerini, bütün Hayvancılık Yetiştiriciler Birliğini, hepsini davet ettik bu toplantıya ve nitekim onlardan birini, Bursa Holstein Yetiştiricileri Bir-

liği Başkanını da burda konuşmacı yaptık. Bu arkadaşımız ilk gün burdaydı, Şimdi konuşması gereken günde burda yok. Çok acı bir çelişki. Bizim için son derece üzücü. Buyrun.

(Salondan) -Tarım Bakanlığı'ndan zılgıt yemiŐtir.

-Gürol ERĐİN. Bilemiyorum. Yani Şimdi gerçekten çok üzücü bir durum. Burda söylenmesi gerekenleri söylenmesi gerektiği gün bu arkadaşımız yok. Yani biz üstümüze düŐeni yaptık fakat üstüne düŐeni yapmıyanlar var. Şimdi ikincisi Sayın Erhan EK-MEN'in iki sorusu var. Bunlardan birincisi su ürünlerini niye unuttunuz? Arkadaşlarım su ürünleri hayvancılıktan ayrı dŐntlen bir sektördür. Bunu bilinmesi gerekir. Fakl-tenize bakarsanız, su ürünleri ayrı bir bölümdür. Eski Tarım Bakanlığı'nın yapısına bakarsanız, su ürünleri ayrı bir Genel Müdürlük olduğunu görürsünüz. Onun için su ürün-lerinde yapılan çalışmalar bu çalışmalardan her zaman ayrı tutulmuştur. Bundan sonra da ayrı tutulma zorunluluğu da vardır. Bu bakımdan burda yoktur. Yoksa su ürünlerinin yeri bilinmediği için değildir. İkinci sorusu, bu öneriler gzelde, bu nerileri kim uygulayacak? Türkiye'de bizim bir Tarım Bakanlığımız var. Birak gündür burda söylenen Şu, kararları almada bundan sonra daha yetkili olsun, Bakan beyin kendisi de söyledi. Burda insanlarda aynı Şeyi söylüyor. Tabii ki Bakanlık etkili ve yetkili olacaktır ama bu zelleŐtirme firtınalarından sonra sanıyorum bundan sonra özel sektöründe söyleyecek fazla sözleri olacaktır. Aslında zelleŐtirme konusunda birşeyler söylemeyi düŐünüyordum. Fakat o konu hiç açılmadı nedense? Türkiye özelleŐtirmeyi çok iyi düşünmek zorundadır. Özelleştirmenin getirdiği, götürdüğü çok iyi tartıŐılmalı, tartılmalıdır. Ve Et-Balık Kurumu'nun, Süt Kurumunun zelleŐmesinin ne getirdiğinin Şöyle gözler önüne serilmesi gerekir. Çünkü bugünlerde Tekel'de özelleŐtirilmek, aslında özelleŐtirmek değilde devlet tekeline dŐarılıp uluslararası tekellere verilmek üzeredir. Bunun Türk çiftçisine ne getireceğini, ne gtreceğinin çok iyi düşünülmesi gerektiğine inanıyorum. Sanıyorum, Sayın Erhan EK-MEN bey bir de Şunu söylüyor. Bu kadar işsiz Ziraat Mühendisi var ne olacak? Rakam veriyor 57 bin Ziraat Mühendisi var bunun 37 bini işsiz. Tabi bu rakamlar afaki rakamlar 96-97 yılı sonu itibariyle Türkiye'de mezun olan Ziraat Mühendisi sayısı ise 52.500'dr. Bu yıl mezun olan sayı 3570'tir. Ve 37 bin Ziraat Mühendisi'nin işsiz olması mümkün değildir. Zaten Şu anda Türkiye'de yaşayan Ziraat Mühendisi 37 bin yoktur. Bununda bilinmesi gerekir. Teşekkür ediyorum.

Sayın EŐref YİĞİT bakanlık projesinin kısa bir değerlendirmesini yapmak istiyorum diyor. Tabi ben bu konunun muhatabı değilim. Burda oturma başkanımız var. Kendisi değerlendirir. Tabi bunlar soru değerildi, çok uzun yazılan Şeyler olduğu için özür diliyorum.

Efendim Şöyle zetle, Sayın Erol ZER bey, bu çok hızlı okuyuŐ içerisinde yanlış algılamadıysam, bu gübre kararnamesinden bahsediyor. Hepiniz biliyorsunuz gübrede desteklemenin Şekli deđerıŐti. Doğrudan doğruya işletmelere, üretime eskiden olduğu gibi çiftçiye değeril de, üretim yapanlara fabrikalarda % 50 olarak subvansiyon olarak ora-

ya verilecek. Şimdi sorusu şu diyor ki, Üniversiteler bu gibi uygulamalara karşı ne zaman duyarlı olacak? İki, üniversite, Bakanlık, çiftçi örgütleri ne zaman veya kaç yılında bir araya gelebilir? İstenen düzeye gelebilir? Üniversiteler toplumun diğer kesimlerinden ayrı değil, toplum bütünüyle bir yerlere ya gelmiştir ya gelmemiştir. Ya da bir gün gelecektir. Şu gün gelecek, bugün gelecek dememiz mümkün değil.

Şimdi Sayın Mehmet TAN diyor ki, tarım ve hayvancılığımızı yönlendiren siyasi erk, bürokrasinin ihanet içinde olduğunu belirttiniz. Bu ihaneti sergileyenler, ulusal politikalarımızla ne denli çeliştiklerini nedenlerini açar mısınız?

Şimdi arkadaşlar ben şu anda tarım politikalarını yönlendirenlerin ihanet içinde olduklarını falan söylemedim. Ben söylemedim. Yalnızca 1984 uygulamalarının Türkiye'de Tarım Bakanlığı'nı hallaç pamuğu gibi attığını, bunun bir yerde de tabii sonuç olarak pek fazla olumlu olmadığını, daha doğrusu olumsuz çok sonuç getirdiğini bir anlamda bunun ihanet olacağını söyledim ama bugünkü yönetimi vs. kasetmedim. Yalnız yine söylüyorum. Heryerde söylerim 84 uygulamalarıyla Tarım Bakanlığı'nın hallaç pamuğu gibi atılmış olması bugünkü kaosu en büyük nedenlerinden biridir. Çünkü tarım ziraî mücadelesiz kalmıştır. Hayvancılık, Hayvancılığı Geliştirme Genel Müdürlüğü kalmıştır. Su ürünleri, Su Ürünleri Genel Müdürlüğü kalmıştır. Ve Türkiye toprakları sahipsiz kalmıştır. Toprak-Su kaldırılmıştır. Şimdi gelin şimdi hem bu yapılan uygulamaları, hem alınan ve gelinen sonuçlara bakın, hem de bunu ihanet ve hainlik olarak nitelendirmeyin, ben o düşüncemi biraz katı bir düşünce olarak kendimde görüyorum. Biraz da söylerken zorlanıyorum ama gerçekten vatan hayrına bir iş olmadığını ifade ediyorum. Sanıyorum benim sorularım bu kadar, bana gelen teşekkür ediyorum. Yalnız bir arkadaşımızın açıklama yapma isteği var. Onu size bıraktım.

-Başkan: Efendim teşekkür ederim. Ben bilmiyorum, belki çok katı bulacaksınız, ben panelin gidişinin sağlığı bakımından başka bir sayın meslektaşımız da söz istedi. Ona da söz vermedim. Bu talebi de kusura bakmasınlar red ediyorum. Panelin gidişini bozmamak için bu şekilde götüreceğim. Teşekkür ediyorum.

-Prof. Dr. Gürol ERGİN: Birşey daha söyleyeyim. Özür diliyorum. Ben konuşmamda şu ricada bulundum ve çok kısa kestim. Bu çıkmak durumunda olan kararname için aramızdaki özel sektör temsilcileri acaba ne düşünüyorlar. Olumlu buluyor mu? Bulmuyor mu? Bunları da diğer sorular arasında yanıtlarlarsa izleyici de...

-Pof. Dr. Gülcan ERAKTAN: Soru var bunlardan bir tanesi enflasyonla ilgili, talebi kısıtlayan en önemli faktörlerden birisi olarak enflasyondan bahsedilerek, bundan en fazla ücretlilerin veyahutta dar gelirlilerin veya sabit gelirlilerin sıkıntı çektiği söyleniyor. Kalkınma ve sermayenin çoğalması için bu bir seçim mi deniliyor? Gerçi konumuz değil ama çok çok düşük konumdaki bir enflasyon kalkınma ve sermayenin çoğalması piyasanın canlanması için iyidir. Ama çok düşük tek haneli enflasyon, çift haneli bir enflasyon elbette talebi kısıtlıyacaktır.

İkinci soru da, Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki tarım ürünleri ticaretinde, bu da Sayın Erhan ERKMEN'in, ilki Güneş OKTAY'ındı. İkincisi Erhan ERKMEN'in. Türkiye arasındaki tarım ürünleri ticaretinde Avrupa Birliği'nin avantaja sahip olduğu bunun içinde gümrük birliği anlaşmasında birşeyler yapılabilir mi? Güvence veya tampon madde var mı? Son nokta da gümrük vergisi oranlarına yeterince uymasak ne kaybederiz şeklinde bir soru.

Gümrük birliği tarımı kapsamıdır. Şimdiki kapsamalar sadece yeni yapılan sürdürülmekte olan görüşmeler çerçevesinde karşılıklı verilen tavizler ancak o alanda belki birşeyler yapılabilir. Tavizlerde birşey yapılabilir. Yapılmaya da çalışılıyor ama ne derece yapıldığı ayrı bir tartışma konusu, yapılabildiği veya. Ama gümrük vergisi oranlarını yeterince uymasak diye bir şey olmaz. Eğer bir anlaşmaya imza atılmışsa ona uyma durumundasınız, belki birtakım tarife dışı engeller eğer tutturabilirsiniz, koymaya muktedirsiniz. Çok teşekkür ederim ben fazla zamanınızı almıyayım.

-Başkan: Sayın ERAKTAN teşekkür ederim. Şimdi efendim kendilerine sorulan soruları yanıtlamak üzere Sayın Prof. Dr. Numan AKMAN, buyrun efendim.

-Prof. Dr. Numan AKMAN: Bana pek soru sorulmadı. Bu, ya hiçbir şey anlatmadım, ya da her anlattığının anlaşıldığı anlamına gelir. Hiçbirşey anlaşılmadı ise üzülürüm. Yalnız şunu söylemek istiyorum bu soruya geçmeden önce, damızlık, genotip, sperma ve benzeri kavramlarda aynı diğer alanlarda olduğu gibi herkes aklına gelen tarifler oluşturursa, Türkiye'de yerli karaya dayalı olarak sığırcılığı ıslah etmek gibi komik bir iddia ortaya gelir. Hiç kimsenin böyle bir iddia içinde olmadığını biliyoruz. Hatta ben burdan bir çağrı yapacağım. Dünde söyledim. Ben, Çankırı'yım. Çankırı'da yerli kara yok. Yerli karayı gen kaynaklarını korumak için muhafaza edelim. Diğer ırkları muhafaza edelim. Ankara geçisinin ihracatını açalım. Koyun ihracatına, canlı ihracata teşvik verelim. Ama bir yanda bunları konuşurken, diğer yanda da yapay taleplerle, yapay piyasalarla birileri biryerlerden daha fazla para kazanacak. Bunu sonuçlayan eylemleri doğru tartışalım. Gerekliyorsa getirelim sorusunu doğru tartışalım. Yani önce Türkiye'de gerçekten ihtiyaç sahibi olanların damızlığını ülke içinden karşılayamıyorsak verelim. Ama yapay bir pazar oluşturarak, yani siz birilerine senin ihtiyacın var Allahaşkına al, sen bunu alırsan bende para kazanacağım diyerek, damızlık piyasası üretilemez. Sayın hocamın, Ayhan ELÇİN hocamın söylediği gibi, Türkiye'de yıllardır sadece sığırı hedefleyen politika ile de bu yapılmaz. Çünkü Türkiye'de et üretimine sığırın katkısı sınırlıdır. Sınırlı kalacaktır. O yüzden ıslah politikalarını tartışırken bunu dışa dayadığınız zaman gelecek sonuç ortadadır.

Soruda, şu soruluyor. Köyde kırsal kesimden nüfus göçtüğü zaman, şehirde nüfus yığıldığı zaman hayvancılık bugünkü koşullarda daha kötü duruma gelmez mi? Çünkü, sonuçta şehirde de talebi yüksek bir sonuç yaratılamıyacak, kırsal kesimde de üretim düzeyi yüksek işletmeler yaratılamıyacak. Zaten şu günkü yaratılan sıkıntının sonucu olarak bu soru sorulabiliyor. Çok hedefsiz bir göç olgusu var. Çok hedefsiz, yani sade-

ce köyden kurtulayım. Yani sadece şu bölgeden kurtulayım diye bir göç olgusudur. He deflenmiş bir üretimin içine giren bir nüfus akışı yok, bir göç yok. Bu adam köyde kaldığı zamanda üretim yapıyor mu? Sayın hocamın söylediği gibi sadece kendine yeter bir üretim içerisinde oluyor. Çünkü, sermayesi yok, iç dinamikleri yok, şu yok, bu yok. Ama Türkiye'nin 20 yılını söylüyorum. Türkiye bu aşamaları geçecektir. Türkiye'de gerçek müteşebbisler az sayıda. Belki bunların özendirilmesi gerekir politika olarak. İşte ziraat mühendisleri olabilir. Bugün işsizliğinden bahsediliyor. Veteriner hekimler olabilir. Konuya ilgi duyanlar olabilir. Türkiye tarım müteşebbisini yeniden tanımlamalıdır. Sadece hayvancılık değil. Tarım müteşebbisini yeniden tanımlamak ve bu müteşebbisleri devreye sokacak katkıları sağlamak zorundadır. Yoksa birisinin sütünü 10 liraya, birisinin sütünü 5 liraya almakla değil. Sütte % 500 artış. Zaman dilimlerini tanımlarsanız süt olmadığı zamanlar görürsünüz. Yani dengeli bir piyasada Türkiye üretim yapabilecek güce sahiptir ve Türkiye istese de, istemese de kırsal alandan nüfus akışı olacaktır. Ama bugünkü gibi sağlıksız olmasını istemiyorsak, sektörleri birbirinin rakibi görmeden tarım, sanayi ve hizmet sektörünün gelişmesine katkıda bulunmalı ama bu arada özellikle kırsal kesimde yeni işletmecilerin eşliğinde doğru işletmeleri geliştirmeliyiz. Bunun içinde hayvancılık olur. Şu boyutta olur bu boyutta olur ya da olmaz. Ama doğru işletme tanımını yapmalıyız. Doğru işletme küçük işletme değildir. Böyle bir tanım getirilemez. 5 ineğin ekonomik olduğu yer olabilir. 500 ineğin ekonomik olmadığı alan olabilir. Eğer tanım doğru yapılsaydı. Bu tartışma yürümezdi Türkiye'de. Biz büyük işletme kuralım. Ne yapalım. 50'den az inek vermeyelim. Böyle şey olmaz. Önce şunu sormak lazım. Niye inek veriyoruz. Bizden inek isteyen mi var. Niye 50'den az. Ya da niye 48 değil. Niye 5 değil, niye 3 değil. Böyle bir ayrımı Türkiye'de yapabilecek bilgisi yok devletin. Bu bilgiyi derler, bu bilgiyi toplar isek, stratejiler daha rahat konuşulabilir. Teşekkür ediyorum.

-Başkan: Teşekkür ederim Sayın AKMAN. Efendim şimdi Sayın Prof. Dr. Murat ZİNCİRLİOĞLU buyrun.

-Prof. Dr. Murat ZİNCİRLİOĞLU: Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Sayın Haşim ÖĞÜT'ün soruları ile başlamak istiyorum. Birinci sorusu, yerli üretilen yem hammadde fiyatları ile ilgili. Yem hammadde fiyatları pahalı dediniz. Yerli üretilen yem hammadde fiyatlarının pahalı olmasının nedeni maliyet midir? Yoksa dünya fiyatlarının % 30-35 üzerinde açıklanan destekleme fiyatları mıdır? Diye soruyorlar. İkinci soruya da "yüksek destekleme fiyatları açıklıyarak bitkisel ürün üreticilerine sağlanan gelir desteği" diyerekte sorunun cevabını vermiş oluyorlar. Tabiki bu aslında bir destekleme maliyeti. Sebep birim alandaki verimin düşük olması. Üreticiyi korumak düşüncesi var, o da bir yıllık gelirini ona bağlamış, tabi fiyat vermek amacıyla yapılan aynı hususu Sayın Cumhurbaşkanımız açıklış konuşmasında söyledi. Kendileride söylediler ama bunu da yapmak mecburiyetindeyiz diye değindiler. Katılıyorum bunu böyle yapma yerine esas sorusu şu Sayın ÖĞÜT'ün, doğrudan yollarla, örneğin prim sistemiyle üreticiye destek sağlanması hayvancılık açısından yararlı bir uygulama olabilir mi? Bir şey yapılması lazım. Mesela biz geliyoruz yemciler olarak, yeme subvansiyon yapılıns diyorum. Ete ya-

pılsın, süte yapılsın diyoruz. Onu da Avrupa topluluğu kurallarından dolayı mümkün değildir deniliyor. Aslında tam benim branşım da değil. Sayın ERAKTAN daha iyi açıklarlar ama, neticede bir yol bulunup bizim bu kısa vadede bir teşvik vermemiz lazım. Bu ürün mü olur, ara ürün mü olur? Ama bunun esas kesin çözümü, ilk tuğla olan birim alandan verimin artırılmasına yönelik tarım politikalarının bir an önce planlı programlı şekilde uygulamaya konulup neticeye gitmesi. Yani bu olay şöyle. Yan yana dizilmiş tuğlalar düşünün, ben buna benzetiyorum. Tuğlalardan birini yıktığımız zaman devrilererek hepsini yıkar. İlk tuğlayı yıkmazsanız hepsini ayakta tutarsanız, öbürleri de ayakta kalacaktır. Biz aradaki tuğlalardan destek vermeye çalışıyoruz. İlkinden tutmak lazım. Ama bunu da planlı-programlı bir şekilde yapmak lazımdır.

Sayın ESİNOĞLU, yem hammaddesini istenilen miktar ve çeşitte üretebilmek için yem fabrikalarının çevresinde sözleşmeli üretim yapma önerisine bakış açınızı açıklarmısınız? Birkaç hammadde çeşidiyle pilot bölgelerde bu üretim şekli denenemez mi?

Evet sektör olarak bir senedir üzerinde düşünülüyor. Sektör olarak, genelde sektörümüzün çoğunluğu pek cazip bulmadı ama ben, açıklıyacağım iki problemin çözülmesi kaydıyla olabileceği kanaatindeyim. Ki o zaman sektörde bunu zaten kabul eder. Birincisi, şimdi bir yem fabrikası düşünün, dün bir soru sorulmuştu açıkladım. Günde 3-4 bin ton yem üretiyor. Ayda 30-40 bin ton yem ürettiğini düşünün tarımsal ürünler mevsimlik. Şimdi buğday ektirdi, mısır ektirdi, sözleşmeli. Bunu bir seferde almak mecburiyetinde. Parasını bir seferde ödemek mecburiyetinde, bir seferde depolamak mecburiyetinde. Bu çoğu fabrikamızda yok. Ne ekonomik olarak bir yılda ödeyebilir, ne de stoklayabilir. Bunun için belki TMO silolarını kullanarak yardımcı olabilse, devlet finansman yönünden yardım yapabilse. Veya çiftçiye ödemeler peyder pey yapılabilirse, bu tedbirler alınırsa düşünülebilir. Neden olmasın, diyoruz. Ancak bu iki problemin öncelikle çözülmesi lazım.

Sayın Erhan EKMEK'in bir sorusu var. Yem sadece bir yol olarak, yem sanayinin ihtiyaç duyduğu hammaddenin temininde karşılaşılan sorunların çözümünde, alternatif ürün çözümünün nasıl uygulanmasını düşünüyorsunuz? Bu sorunun çözümü için başka bir görüşleriniz var mı?

Evet, biraz açıklayayım. 5 dakikalık süre çok kısa olduğu için, sadece başlıklar olarak değinebildik. Aslında bizim düzenliyeceğimiz TUYEM 4 kongresinde Mayıs ayında, "alternatif yem hammaddeleri" diye benim bir bildirim var. Çok daha ayrıntılı açıklıyacağız ülkeye örnek olarak ama burada şunu söyleyeyim. Ben bir kere herkesin tersine birazda, özel iklim istemiyen Türkiye'nin, Orta Anadolu'nun, kendi kurak, soğuk iklimine hitap eden hammaddelere hitap edilmesi görüşündeyim. Tahıllarda, mısırdaki, zaten ona yapılacak fazla bir şey yok. Mısırın yetişeceği bölgeler belli. Belli sıcaklık istiyor, belli yağış istiyor. Ama arpamıza, buğdayımıza sahip çıkalım dedim. Daha çok kaliteyi artıralım dedim. Arpa, buğdayla aynı iklimle yetişecek olan özellikle sporgometrik anlayış öneriyoruz. Yani biz, bunlarda fazla özel iklim istemiyen. Bizde yeni bir ürün

getirildiği zaman hemen Çukurova, ne bileyim değişik bölgeler gündeme getiriliyor. Oralarda da rekabet bitkileri var. Ülkenin endüstri bitkileri var. Karadenizde olsun, güneyde olsun. Dolayısıyla rekabet bitkilerinin yetişmediği bölgelerde yetişebilecekleri daha ziyade düşünmemiz gerekir diye düşünüyorum. Protein kaynakları, soyaya alternatif. Soyanın bir kere, bakanlığında vardı bir projesi. Batı Karadenizde özellikle tütün ekilen alanlarda soyaya kaydırılması diye. Fakat zorluklarla karşılaşıldı ama yine Orta Anadolu'nun soya tarımı teşvik edilebilseydi. Hiçbir şekilde karşı olmamız zaten düşünülemez ama yani çok umutvar değilim inşallah olur. Ama dediğim gibi özellikle ülkenin kurak ve soğuk bölgelerinde yetişmeye alışık olan bir kanola, buğdayın yetiştiği arpanın yetiştiği yerlerde yetişebiliyor. Devreye sokulabiliyor. Yine Avrupa'nın çok üzerinde durduğu, geçen Ağustos ayında özellikle Kuzey ülkelerinde, bunlarda soyaya teslim olmuşlar, kurtulmak istiyorlar. Bazı baklagil çeşitleri, yem bezelyesi başta olmak üzere. Bunların belki devreye sokulması gündeme getirilebilir ama özel iklimden kaçınacak hammaddeler bulmak taraftarıyım daha ziyade.

Sayın Yılmaz AYDOĞAN, yem sektörünün yapılanması da yem fiyatlarındaki maliyet artışlarında etkili değil midir? Eğer işletmeler belli bir optimal büyüklüğe ulaşır ve kendi yemlerini, kendileri üretebilirlerse yemin üretimindeki girdi maliyeti düşecektir. Biz, Çubuk'taki açık besi işletmemizde daha kaliteli yemi kendi karıştırıcılarımızla daha ucuza üretebiliyoruz. Siz ne dersiniz?

Zaten şimdi şöyle olay, yem fabrikaları daha fazla yem satabilmek için hayvancılık yapmak zorunda kalıyorlar. Hayvancılık yapanlar büyüdükçe kendi yemini üretmek zorunda kalıyorlar. Entegrasyona giriyorlar. Zaten bu olay, bunun kaçınılmaz bir boyutu. Büyüdükçe, ama sorunuzda da vurguladığınız gibi, belli bir büyüklüğe ulaştıktan sonra tavsiye ediyoruz tabi. Şimdi 5000 yumurta tavuğu var. Özellikle Afyon tarafında çok yaygın bu. Afyon, Burdur, Denizli'de 5000 yumurta tavuğu var. Kırıstırıyor, yemini yapıyor. Fenada netice almıyorlar. Bir türlü de aklımızda tam nasıl olduğunu da kısmen anlıyorsak da, kısmende ya bir şeyler saklıyorlar. Ama belli bir büyüklüğe eriştikten sonra zaten ona gider netice. Yem fabrikasında yem satamadığı için ne yapacak, hayvancılık yapacak. Yani hayvansal üretim yapanlar yemi de yapmaya kalktıkları zaman yem fabrikaları da daha çok satabilmek için onlarda hayvancılık yapmaya kalkacak. Sonuçta bir arz talep dengesiyle bir boyutlara gelinecek ama dediğimiz gibi belli bir büyüklükten sonrası için olur. Yalnız yem yapmak o kadar kolay bir iş değil. Tabi siz karıştırıyorsunuz. Özellikle, biraz daha kaba yemlerde karıştırıyorsunuz tahmin ediyorum. Onun özellikleri daha farklı bir yem şekli. Aslında bir karma yem yapma olayı, öyle sandıldığı kadar basit bir olay da değil. Bu kadar da azımsamamak lazım. Bunu da antrparantez belirtmek istiyorum. Teşekkür ediyorum Sayın başkan, soruları bu kadar.

-Başkan: Teşekkür ediyorum Sayın ZİNCİRLİOĞLU. Efendim şimdi Ali Zafer TACİROĞLU, buyrun efendim.

-Ali Zafer TACİROĞLU: Sayın Güney OKTAY arkadaşımız soru sormuş. İşletmelerinize kaç yıl ileriye doğru hedefler koyabiliyorsunuz? Örnek olarak 10 yıllık gelecek için strateji ve hedefleriniz net mi? Yanıtınız evetse bu hedeflerinizi çevrenize ve size uyum sağlayan tedarikçilerinizi geliştirmek için nasıl şekillendiriyorsunuz? Yanıtınız hayır ise, tedarikçilerinizin yani üreticilerinizin güvenli ve sürekli üretim yapmaları için neler öneriyorsunuz? Diye sormuş.

Çok net bir soru. Ben akşamın bu saatine kadar sabırla dinlediğiniz için birşeyin üstünü bir kere daha vakit geçirmeden çizmek istiyorum. Bir, daha sonra başka bir soruya da cevap teşkil etsin, diye söylüyorum. Burda firmalar özellikle müteşebbis grup bir şeyi öğrendiler ki, Türkiye'de milli gelir israfı ve kaynakların iyi kullanılmamasından ilk zararı görenler onlar. İkinci görgü şu ki, daha çok ürün satmak istiyorsanız, gelir daha adil yayılmalı. Bu sorun gerçekten üreticinin, bir fabrikatörün en büyük sorunu. Yani zengin bir adamın yağlı peynir, yağsız peynir, yağlı süt, yağsız süt zevkleri arasında birisi asgari ihtiyacı için yaşam için ihtiyacı varsa onu daha çok yer. O zaman 65 milyonun tüketici olduğu bir toplumu ayakta tutmak doğrudan doğruya sanayicinin birinci görevidir. Ha bu derdini anlatabilir mi, anlatamaz mı. Şimdi uzun bir dönem geçirdik biliyorsunuz. Sloganlar dönemi geçirdik. Ama şimdi her toplumda anlatıyoruz. Her toplulukta anlatıyoruz. Özellikle işadamlarının olduğu topluluklarda anlatıyoruz. Beyler, daha çok kazanmak istiyor musunuz? Daha çok şahsi menfaat daha çok çıkar istiyor musunuz. Evet, o zaman buzdolabı satacağınız adamın gelir seviyesini yükseltmeniz lazım. İşte bu temel döngüyü düşünmezseniz eğer, Türkiye 65 milyonluk bir pazar değil, size 5 milyonluk bir pazardır. 8 milyonluk bir pazardır. Dolayısıyla bizim sanayicinin, iş adamının birinci derecede problemi budur. İki, buna bağlı olarak eğitimde kaliteli eleman gelecektir. İnsanların gelir seviyesi iyi giderse, daha iyi eğitim seviyesi sağlayabileceklerdir. Dolayısıyla sizin birinci hedefiniz Türkiye'de kaynakların kötü kullanılması diyorum. Şimdi tartışmanın yeri ve zamanı değil ama mesela bir bıraksanız beni, ben gübrenin subvansiyonuna karşı olduğumu söyleyeceğim. 35 yıldır, 25 yıldır adama tüket diye prim verilir mi? Tüketmek için prim verilir mi? Hala öğrenememişse bu saatten sonra öğrenmesinin hiçbir faydası yoktur. Bütün sulara nitrat çıkıyor. Neden? Fazla gübreden. Bütün kuyu sularını şimdi tahlil ediyoruz. Şimdi nitrat arıtma cihazları alıyoruz. Çuvalla para hepiniz içiyorsunuz. Gübreye laf yok. Yahutta bir dönem yem subvansiyonu verdik. Bunları tartışmak lazım. İşte kaynaklarda doğru kullanılmıyor dediğim bu. Ha çağırıyoruz da devlet gitmiyor. Gökhan TÜZÜN, öyle demiyor da ben öyle söyledim. Çok kibar yazmış buraya. Çok iyi eğitilmiş bir arkadaş o. Ama tercümesi bu. Türkiye'de büyük fikirler, büyük düşünceler, büyük inançlar vardı, diyor. Sonunda herkes kendi işine bakıyor demeye getiriyor. Arkadaşım, doğru söylüyor. Doğru söylüyor da, bakın, akıllı adam gene kendi menfaati için konuşur. Kendi menfaati nedir? Bir ülkede güvenli yaşamaktır. Siz şimdi giderseniz gelir seviyesinin çok berbat olduğu bir bölgede insanlar size yanlış bir takım şeyler yaparlarsa bunu kendi ettiğinizde bulacaksınız. O zaman bunu siz düşüneceksiniz. Efendim gübre subvansiyonu versinler. Tamam beraber tartış-

şalım. Şimdi, Doğan arkadaşım diyor ki, hayvan ithal edelim. Bırakın bizi bir tartıştırın dinleyin bakalım. Ben ne diyeceğim.

-Salondan: Tartışın dinleyelim.

-Ali Zafer TACIROĞLU: Vakit kalmadı, vakit kalmadı güzel tarafı şu. Bakan bunları tartışıyoruz. Bunlar bütün müesseselerde tartışılıyor. Bu zeminde bunlardan bir tanesi. Çok güzel bir zemin. Ama bir kısmını dinlemediğiniz için bunu farketmiyorsunuz. Soracağım arkadaşşıma, peki kardeşim açık eksiltmeyle damızlık düve alıyorsunuz. Dünyanın neresinde açık eksiltme ile damızlık düve alınır. İhalelerde artırmayla satılır. Önce hayvanı çıkartırsınız ortaya, hayvan gözüdür, anası, babası, danası herkes etrafında tur atar. Aynı antika verir gibi bir fiyat verir. Bunu alır. İhaleyle satılır mı? İhaleyle satılan en ucuz fiyata verilen hayvan, en ucuz hayvandır. Damızlık vasfı olamaz. Matematik, kanunlar, serbest piyasa buna mani. Müsait değil. Ahmet bey, Ali bey, şahsen usta olabilirler, uğraşabilirler, ben yıllarca Hollanda'dan ithalat yaptım. Size açıkçasını söyleyeyim. Hollanda'da devlet grubuyla birlikte çalıştım. Sonucunda ne yaptım biliyor musunuz? Başka birisine rica ettim. 1000 baş, 1000 baş yüklediğimiz hayvanlardan adam dedi ki, böyle olmaz. Ya, ben ancak 200 baş veririm. Galiba doğru adamı bu sefer bulduk. O 200 baş için, ben dedi o fiyata veremem ya, 300 florin fark vereceksin. Tamam bu seferki adam doğru dedik. Öyle ya hem fiyat farklı istiyor. Hem de farklı fiyatı versem dahi ben sana 1000 tane birden veremem diyor. Galiba bu sefer yaptık bu işi. Gittik hayvan seçimine daha evvel 1000 hayvanı birden seçerken öyle önümüz hayvan, arkamız hayvan ne kadar istiyorsanız hepsi sertifikalı, hepsi numaralı, hepsi plakalı hepsi güzel. Adam bulamıyor zavallı. 300 florin farklı bulamıyor. Dikkatinizi çekiyorum. Aradı, aradı 96 hayvan, 2 tane daha, 8 tane daha en son dediki Ali bey, özür diliyorum ben bulamıyorum. Müsaade eder misiniz bu Türkiye'ye gidiyor demiyelim. Portekiz'e gidiyor diyelim. Çünkü Türkiye'ye biraz evvel sayın başkanın söylediği gibi ne kadar iskarta varsa köylü onu gönderiyor dedi. Bu bir gelenek haline gelmiş. Türkiye mi diyor, tamam bunlar.

Kardeşim 300 florin fark vereceğim. Yok parayla değil bu iş o kadar anlıyor mal-dan. Şimdi bu ayıp benim için. Bu benim şahsım. Ben toplumda bir yanlışın bir yerde öğrenilmesinin bedelini kendim ödüyorum. Bunu devlet yaptığı zaman kendisi ödemi-yor. Ya, sizler ödüyorsunuz. İşte devletle özel sektör dediğimiz kelimelerin anlamı bu. Birinde batarsam ben batıyorum. Öbüründe batarsa siz batıyorsunuz. Buna hakkı var mı kimsenin canım. Almanya'da gidip bilmem nerde birahane otururken kaşe basmak başka şey. Gidip parasını vermesine rağmen doğrusunu alamamak başka bir şey. Ha ne yaparsınız. Ben bundan sonra açık artırmayla alırım bir. İki, hükümete birşey söylüyorum. Herkes hayvan getirir yalnız kendi çiftliğine getirsin. Damızlık çiftliği kursun. Damızlık çiftliğinde yetiştirdiği nesli ihale ile satsın. Açık artırmayla, açık eksiltmeyle değil. Kalitelisi o zaman belli olacak. Köylü gelecek Ahmet'inkine 100 lira, Mehmet'inkine 150 lira verdimi. O zaman işte serbest piyasa ekonomisi çalışıyor mu? Çalışmıyor mu? Herkesin boyu aynada gözükecek. Yoksa eli becerikli adamın yapacağı işse o baş-

ka, o bizim işimiz değil. Onun için şunu söylüyorum. Arkadaşım diyor ki, stratejiniz var mı? Kardeşim stratejimiz şu. Devletin minimum müdahalesi ile stratejisizlikleri kaldırmak. Çünkü devlet müdahale ettiği zaman bakın. Hükümetler istikrarsız. Her sene bir hükümet değişiyor. Her sene bir Tarım Bakanı, bazen iki Tarım Bakanı değişiyor. Onların bütün bürokratları değişiyor. Herbirine anlattınız, kararnameyi yazdılar, gitti-geldi deyinceye kadar bir sene geçiyor. Onlar gidip geliyor ama biz kalıyoruz burda. Sizler tüketici olarak, üretici olarak, hocalar olarak, eğitimciler olarak kalıyorsunuz. Geçen sefer bundan şikayet ettik. Bu seferde Ali bey geldi bundan şikayet etti. Bu her sefer şikayet eder. Başka bir iş yapmadık ki bugüne kadar. Bir tek şey söylüyorum. Bakın hükümetlerden birşey istiyelim. Bir fiyatın alt hududuyla üst hududunu uygula. Söyle bunu beyan et. İki, üst hududunu geçerse ne yapacağını da söylüyorum. Tavuk eti 45 günde adaptasyonunu sağlıyor. Tavuk eti reklamı yap. Sütün karşılığında yumurta reklamı yap. Süt fiyatları eğer 80 bin liraya çıktıysa, 90 bin liraya, 44 cente çıktıysa, bunun karşılığında yumurta reklamı yap. Bu bir dengedir. Para içerde kalır. Milli gelir aynı köylüye gider, aynı çiftçiye gider. Bir başka yoldan gider. Ama çok düştüğü zaman ne yapacaksınız. Onu da söyleyeyim. Çok düştüğü zamanda yapacağın şey, taban fiyat vermek değildir. İşte o ürün reklamını yap. Eğer 22 cente düşmüşse süt, o zaman süt satış reklamı yap. Yoğurdun reklamını yap. Tanıt, çünkü insanlar en ucuz olandan almıyorlar. Bırakın bu fakir edebiyatını. O zaman kola satılmazdı. O zaman kola satılmazdı, bırakın ağlamayı. Herkes şişe şişe, damacana damacana cola içiyor. Yani bu kadar akılsız değil ki bu insanlar. Ama demek ki insanlar alım güçleriyle, reklam arasında bir bağ kuruyorlar. Demek ki birisinin reklam yapması lazım. Bu mallar sahipsiz. Bu malların alt hududunu, üst hududunu Tarım Bakanı tayin ederse, Amerika'da bunu başka türlü yapıyor. Sayın Haşim ÖĞÜT gayet iyi anlatıyor. Burda çokta güzel önerileri var. Söylediği şu, Amerika'da diyor ki, fazla ürün olduğu zaman devlet alsın. Ben bunu söylemiyorum. Benim işime gelir. Benim şahsen işime gelir. Yarın bende devlete mal satmaya kalkarım. Şahsi işim. Hayır ülke bazında doğru değil. Neden? Çünkü devlet yanlış stok yapacaktır. Kötü mal alacaktır. Çürütecektir. Geri satarken zarar edecektir. Yazık bu devlete o paralar bu toplumun parası. O zaman devleti mümkün olduğu kadar az müdahaleci yapalım. Yalnız diyelim ki, sayın bakan 5 tane arkadaşım ile işte profesörler, işte ekibin, işte kadron. Alt hudutla üst hududu tesbit et. Nedir? Rakamda söylüyorum. 2800 doların altına düşmesin. 3300 doların üstüne çıkmasın. Süt 33 centin üstüne çıkmasın, 28 centin altına düşmesin. Bu iki mekanizmayı yalnız televizyon, yalnız 10 milyon dolarlık, 5 milyon dolarlık reklamla çözersin. Ve inanın ki köylü bir strateji yaparsa, çiftçi inanırsa, çiftçi Türkiye'de ekonomi böyle gidecektir diye inanırsa bu ürünün bir müddet sonra hep alt hududunda kalacaktır ve ihracat başlayacaktır. Anormal stoklar, reklamın ötesinde de stok fazlaları olacaktır Türkiye'nin. Çünkü olmuştur. Türkiye'de devletler, hükümetler hayvancılığa müdahale etmediği dönemlerde ithalatsız yıllarca geçindik. Ama aynı dalgalanmalarla birgün çok ucuza, birgün çok pahalıya. İşte strateji yapamamamızın, sanayici sayamamamızın kendimizi nedeni bu, arkadaşlarımız sanayici sayıyorlar. Sanayici bir ürünün fiyatını bir yıl, iki yıl, üç yıl bilen adamdır. 10 yıllık hedef diyorsunuz. 10 yıllık hedef için hammaddenin fiyatını bileceğim. Benim girdimin % 80'i hammadde. Peki

ben 3 ay sonrasını bilmezken 10 yıllık hedefi kim yapacak. Nerde öyle babayiğit. Bizim yaptığımız işler sanayicilik değil. Bizim yaptığımız iş ticaret. Hergün sabah kulağınızda sütler kaçta çıktı. Sütler kaçta indi. Dolayısıyla bu istikrarsızlığa mani olmanın yolu, bize para filan verme, aman yardım etme, aman elleme, bize yapacağın sadece şudur. Köylüyü ikna et, çiftçiyi ikna et. Biz 3300 dolardan yukarıya çıkarsak tüketiciyi ezdirmeyeceğim sana, sana bu parayı kaptırmayacağım ey üretici arkadaş. 2800'den aşağıda düşerse de seni ezdirmeyeceğim. Hergün sabah aç gazeteleri dolar parasını çarp hesabını yap, paran garantide bende duruyor de, bitsin bu iş diyorum. Bununla Güneş OKTAY'a cevap vermiş oldum. Gökhan TÜZÜN arkadaşına cevap vermiş oldum. Ayhan YILMAZ arkadaşım sitem ediyor. Diyor ki, köylülüğe insanları niye hapsedmek istiyorsun diyor. Asla böyle bir şey yok. Lütfen her konuşulana yanlış anlamayın. Mutlaka tersini anlamak zorunda değilsiniz. Şehirde yaşamak imkanına sahip olmuş, eğitilmiş bir insana her zaman şehirde iş var. Çalışmak istiyorsanız iş var. Devlette değil, özel sektörde iş var. Gelin ben size bulayım. Gelin bana ben bulayım. Ben size yardımcı olayım. Asla da köyde değil. Köyde kalırsanız, köyde kalmak çok kötü birşey değil. Afedersiniz tabiriyle söyleyeceğim. Aşağılık bir iş değil. Köyde kalmak çok büyük bir onur. Bir müddet sonra köye döneceğiz zaten. Niye sağlığımıza geri kavuşmak için. Hayatımızı geri satılmak için, döneceğiz. O döndüğümüz zaman belki bazı Adapazarı'na dönecek, bazı da kendi köyüne dönecek. Çünkü şu anda köyde yaşamak ayıp zannediliyor. Köyde yaşamak ayıp değil. Bütün dünyada herkes, çok kimse köyde yaşıyor. Ama çiftçilik yapmıyor. Sanayi yapıyor. Kendine ait endüstriler kurmuş, çiftçilerde çiftçiliklerini yapıyorlar. Az sayıda işini bilen çiftçi. Amerika'da gidiyorsunuz, çiftçi imparator gibi yaşıyor. Çiftçi fakara gibi yaşamıyor. Çiftçi onurlu, çiftçi keyifli, çiftçi ne yaptığını, ne yapacağını biliyor. Bir sene sonra. Sayın Dr. Nüvit SOYLU sormuş, toplum üretimle, tüketimle, sanayisiyle bir süreç. Ekonomi, sosyal, kültürel alanlarda birbirini etkileşmesinden doğal sonuç olarak kanunları ve öncelikleri doğru saptamalıyız. Gürol hoca, hayvancılık desteklenmiyor, köstekleniyor diyor. Bu sadece hayvancılık için değil, ülkede üretime yönelik tüm faaliyetlerde üretici, sanayici hepsi köstekleniyor. Rantçılar desteklemek için devlet seferberlik ilan etmiş. Bu 1984'ten beri sürüyor. Lütfen % 8 KDV kalsın % 2, % 5 karla çalışıyoruz. Bırakın bu yanal sorunları kırsalda talep yok. Kentte var. Neresi kır, neresi kent.

İstanbul'un en yüksek, en düşük gelir farkı ortalama 1437 kat. Bu konuda bir açıklama yapar mısınız? Bunu tam bana pas vermek için soruyorsunuz. Efendim bunu yıllarca evvel söyledim. 1970'lerde de biz kendimizi toprak reformu diye aldattık. Toprak reformu diye yıllarca vakit geçirdik. Urfa'nın arazisini paylaşmaya çalışırken, şehrin kenarındaki rantları görmemezlikten geldik. Halbuki şehrin kenarındaki rantlar, Urfa'da 100 dönüme karşılık burda 1 m²'ydi. Gelir, servet bölümünde böyle bir adaletsizlik yaratıyorduk. Bu servet bölümünden hak almak isteyenler geldiler şehre göç ettiler. Gelir gelmez bu ranttan pay alıyorsunuz. Kurdunuz mu gecekonduyu o hazır ranttan bir pay alıyorsunuz. Şahsen çok cazip geliyor. Bu sefer çoluğunuzu, çocuğunuzu getiriyorsu-

nuz. Onu getirince düzeninizi kuramıyorsunuz. Bu sefer fukaralaşıyorsunuz. Önce zenginleşiyor. Yani aldatıyoruz, o insanı. Hep ebediyen zenginleşecekmiş gibi zannediyor kendisini, şehre geliyor gecekonduğunu kuruyor bir el arabası alıyor seyyar satıcılığa başlıyor. Bir müddet sonra çocuklar büyüyor okul, iş, yol, ekmek derken adam fukara ve olduğu yerden çok geride oluyor. İşte bunu biz senelerce aldattık. Sen hala daha vatan, millet, Silistre hikayelerini anlat, elindeki ranta kimse bakmaz. Bir gecekondu arazisinin 1 milyon ile 50 milyar arasında ettiği yer İstanbul. Ankara'da bilmiyorum fiyatları ama 1 milyar ile 50 milyar arasında bir gecekonduyu bir adamla paylaşarak yapıyorsunuz. Bu servet transferinin getirdiği sorumsuzluktur. Sonra bu insanların tüketimide bunun karşılığında, tüketimi açısından da böyle. 1437 kat işte böl böyle oluyor. Adam yalnız geldiği zaman, birdenbire hazır bir parayı alıyor. Sonra iki çocuk, üç çocuk, dört çocuk aile, tek oda, soba, elektrik, belediye geldi, kalorifer yakıtı, yol parası, işe girdi okula girdi derken adam fukara olup çıkıyor. Yoksa tek arabayla mandalina satarken zengin İstanbul'da. Zengin, o ağa. Hemde biraz para biriktiriyor. Bugün İstanbul'un zenginlerinden birçoğu eski kapıcılar. Adam belli. Ne yaptığı belli. Eski kapıcı orda didinmiş. Ayıp değil. Zengin olma şansını kullanmış. Arazi almış, arazi paylaşmış. Birçok işadamından çok daha iyi durumu. Dolayısıyla ağlayacak hallerimiz bunlar değil. Ağlayacak hallerimiz hala bunları görmüyor olmamız. Hala bunu görmeyip, hala bana para ver. Devlet bana birşey yapmasın gözünüzü seveyim. Şu devlet asli fonksiyonlarını yap-sın. Beni devlet adalet mekanizmasında korusun. Polis sokakta korusun. Orada güvenlik içinde olayım. Ben bir yere başvurduğumda, hastahaneye başvurduğumda fakir-fukara cebinde parası olmayan da yaşam seviyesini bulsun o kadar. Bırakın gerisini çözelim. Herkes otursun birşeyler yapsın. Hangi ziraat mühendisi işsiz. Her ziraat mühendisine iş var kardeşim. Kim diyor işsiz diye. Benim ofisime geliyorlar. Sirkecide iş istiyor. Sirke-cide veteriner ne iş veriyim kardeşim. Sirkeci'de yapılacak iş katiplik, işte ne bileyim pazarlamacılık filan gibi işler. Dolayısıyla ben inanmıyorum, kimse tahsil yapıpta işsiz kalsın. Daktilo yazan insana hasret kalıyoruz bazen. Bir mektup yazdırmak için 5 kere gidip, geliyor çocuk. Üstelikte en iyi üniversiteler dediğiniz üniversitelerden mezun. İster sanayi için hammadde ister tüketim, talep gelir ilişkisi için önce üretimi artırmanın önceliği sorgulanmalı.

Aynen katılıyorum üretimi artırmayan insanlar, üretim yapmadan alan her türlü kesim. Bu işte suçlu ve bu üretim yapmadan alma işi ki, insanlara çok cazip geliyor. Dolayısıyla bu sistemin gerisine dönmek zorundayız. Üretmeyen işçi, üretmeyen memur, üretmeyen patron hazıra konan işadamı hepsi burdan yararlanıyor. Söylenecek birşey yok burda. Ziraat Bankası için birşey söylemiyorum. Arkadaşım kusuruma bakmasın. Ziraat bankası bir müddet, ben ziraat bankası değilim çiftçiyle uğraşmam dedi. Beğenmedi çiftçiyi. Bir müddet beğendi. Her kafasını ziraat bankasından uzatana para verdi. Şimdi ben size soruyorum. Ziraat Bankası parayı veriyor. Adam gayet net. Ben ilk hayvancılığı çok afedersiniz, hepinizin affına sığmıyorum. İlk hayvan dağıtımında adam peşin paralı, tanıyoruz çiftçiyi parası var. Parasını verecek dedi ki, abi dedi, ucuz bir Ziraat

Bankası kredisi varmış onu mu alsam dedi. Ne yapacaksın oğlum parayı, krediyle falan ne uğraşıyorsun. Ver parayı al malımı dedim. Verdi ertesi gün geldi. Dedi abi sen beni çok fena aldatın. Bedava paraymış dedi. Ben onu alayım da kullanayım dedi. Şimdi bakın, ziraat bankasının parasını geri alabilmesi için mutlaka kontratlı fayming, eğer hayvancılığa para veriyorsa, para olarak almıyacak hayvancılık bedeli olarak ona geri ödeme sistemi yaratacağsın. Yani ticareti ödeyecek. O işi yaptığına inanacaksınız. Fiilen o parayı geri ödeyecek. Kontratlı faymingte Doğan VARDARLI o çiftçinin kefilisi olacak, o çiftçi parayı ödemezse Doğan VARDARLI ödeyecek. Ve süt için 12 ay kredi istemez. Koyun üstü için 9 ay ister. İnek sütü için 2.5 ay ister. Hayvan için 7 yıl ister. Her birisi için ayrı ayrı ama bir sorumlusunu isterim. Sorumlusuna da şunu sorarım. Sen bu işi eskiden beri yaptın mı? Yaptım. Fatura verdin mi? Verdim. Vergi verdin mi? Verdim. Vergin ve faturan kadar sen sağlam adamsın. Ne kadar vergi vermişsen, ne kadar fatura vermişsen, muteber adamsın. Kontratlı çiftçiliği başlat derim. Bakın biraz evvel söylüyorum. Hayvancılığın tüm problemleri tavukçulukta da var. Ama tavukçuluktaki sorunları kontrat faymingle çözdüler. Aşıyorlar. Yoksa gene yem pahalı, gene ithal. Damızlık gene üretilmiyor. Gene pahalı birçok şikayetleri var. Anlatmaya kalksa bir saat anlatır. Ama kontratlı faymingle birinci etabını çözdü. Şimdi ikinci etabı için diyor ki, ihracatta bize destek verinde çıkalım diyor. Verecekler. Birgün onuda fark edecekler. Bugün ihracata destek vermeleri gereksiz. Yükselen kırmızı et fiyatını, yükselen peynir fiyatının karşılığında, karşı reklam yaparak üretimlerini yükseltseler zaten bir müddet sonra kendiliğinden ihracatı yapacak güce erişecekler. 600 bin kapasitelerinin tamamını kullanacaklar. Dolayısıyla rekabet gücünü elde edecekler. Ama temelde şunda anlaşalım hep beraber. Devlet bize birşey vermesin. Devlet bizden alsın ama vermesin. Çünkü vermeye kalktığı zaman kime vereceğini bilemiyor. Şöyle bir saçıyor ortaya elden gittiğinle kalıyor. Beni dinlediğiniz için, bu 4 soruyada cevap vermiş olduğumu zannediyorum. Çok teşekkür ediyorum.

-Başkan: Efendim teşekkür ediyorum. Sayın Zafer TACİROĞLU'na. Efendim şimdi Özcan DİLEK bey kendisine yöneltilen sorulara yanıt verecek. Buyrun efendim.

-Özcan DİLEK: Sayın başkan bir hayli soru var. Mümkün olan en kısa zamanda ve doğru bir şekilde cevaplamaya çalışacağım. Yalnız edindiğim izlenim, tabii zamanın darlığı nedeniyle biz bankamızla ilgili gerekli bilgi aktarımında bulunamadık. Birçok şeyin yanlış anlaşılmaktan da kaynaklandığını düşünüyorum, bu konuşmalardan sonra. O nedenle iki tane soru var. Aynı paralelde olduğu için birlikte değerlendireyim. Sayın Erkan EKMEK. Siz bir üretici olsanız T.C. Ziraat Bankasının bu faiz oranlarıyla hayvancılık gibi riskli ve geleceği belirsiz bir sektöre yatırım yaparmısınız? Yoksa mevcut paranızı altın, döviz ve repoda mı tutarsınız? Bu durumda çiftçi bankası olduğunu iddia eden Ziraat Bankası hayvansal ürün üreticisini nasıl destekleyecektir? Yine Dr. Nejdet Cemal ÇİZMECİ'nin bir suali var. Ziraat Bankasının 97 yılı toplam zirai krediler finansmanı ne kadardır? Bunun içinde hayvancılığın payı nedir? % 59 faizle hayvancılık yapılabilir mi? Bankanın aynı yıl için ticari kredi plasmanı ne kadardır?

Şimdi efendim bu iki suali cevaplandırmak için, daha doğrusu bankaya yönelik birçok şeyi cevaplandırmak için şunların altına çizmekte yarar var. Şu tesbiti yapmak gerekir. Ziraat Bankası topladığı kaynaklarının % 85'ini tarım sektörüne kullanıyor. Şu anda bankanın kaynak maliyeti % 100'lerin üzerinde, telaffuz edilen rakam % 20 seviyesinde. % 120 seviyesindedir. Ve banka yine biliyorsunuz 9. ayda bir faiz ayarlaması yaptı. Daha doğrusu bunu bankada yapmadı. Para-kerdi kurulu çerçevesinde yapılır, bankanın bütün işlemleri ve hayvancılık kredi faiz oranları % 43'ten 59'a, bitkisel üretim faiz oranları da % 50'den % 70'e çekildi. Tabi düşünün ki kaynak maliyetiniz % 120 ,biz % 100 kabul edelim. Şu ana göre dahi % 30 içerdesiniz. Bankanın tarımsal kredilere uyguladığı faiz oranlarıyla kaynak maliyeti arasındaki fark görev zararı olarak bankaya verilmesi gerekirken öyle bir düzenlemenin olmaması sonucu bankaya bu aktarım yapılamamaktadır. Ve bankanın kaynakları reel olarak sürekli daralmaktadır. Başka bir fonksiyonu biraz önce sizin dediğiniz konunun cevabı. İşte sıfır faizli kredi, % 20'lik kredi, yok şu proje, bu proje. Bankaya çeşitli kanun ve kararnameler kapsamında bazı görevlerde verilmektedir. Bu görevler çerçevesinde bankaya, kullandırdığı kredilere uyguladığı faiz oranıyla, efendim yok ticari kredilere göre, yok uyguladığı faiz oranına göre, yok maliyetine göre fark ödenmesi gerek. Kararname bunu emreder. Ancak bugüne kadar bu tür ödemeler yapılamamıştır. Veya yetersiz yapılmıştır. Veya nakten yapılmamıştır. Sadece bir tek rakam söyleyeyim. 1997 yılı sonu itibarıyla, bankanın bu kalemlerden alacağı 1 katrilyonun üzerindedir. Başka bir şey söylemeye gerek duymuyorum. Ziraat Bankası'nın 9 Eylülde yaptığı faiz ayarlaması zirai kredi vermemek veya bankayı kar ettirmek için değil, zirai kredi vermek amacıyla yapılmış bir işlemdir. Lütfen böyle değerlendiriniz.

Sayın Necdet ÇİZMECİ'nin sorusunda cevaplandırmak bakımından, bankanın aynı yıl ticari kredi plasmanları ne kadardır? Bahsediyorum bankanın son 10 yıllık periyot içerisinde tarım sektörüne ayırdığı kaynak, kullanabilir imkanlarının % 85'inin altına düşmemiştir. Geri kalan % 15 veya civarı ticaridir veya diğer kredileri içermektedir. Hayvancılığın payı ise kesin bir rakam vermemekle beraber % 70 civarında olduğunu söyleyebilirim. Genel krediler içerisinde % 70 civarındadır.

Sayın Asuman PARTOKA; Ziraat mühendislerine kredi verilmesi uygun faize ve örnek işletme kurabilmeleri açısından desteklenmeleri hususunda bankanın çalışmaları var mı?

Evet bankanın çalışmaları var. Tabi bankanın bu çalışmaları ancak kaynak durumlarının müsait olma durumunda bir sonuç verebilir. Nitekim konuşmanın birinci bölümünde önceliklerimizi şöyle okumuştum, hatırlarsınız. Modern tarım teknik ve yöntemlerini uygulayabilecek veya teknolojiyi geliştirebilecek belirli mesleki formasyona sahip kişilerin uygulayacağı projelere öncelik vermek. Ama kısa bir süre içerisinde realize olabileceğini sanmıyorum. İnşallah kaynaklar yeterli düzeyde bankaya aktarılır. Bankada bunu gerçekleştirebilir.

Sayın Mine TEKELİ, kooperatifler ve şirketler açısından ihracata dönük hayvansal üretimin kredilendirilmesinde vade, faiz ve aranan koşullar itibariyle nasıl bir uygulama söz konusu?

Bankanın uyguladığı tarımsal kredilerde ister gerçek kişi olsun ister tüzel kişilik olsun, bu bahsettiğiniz bazda bir farklılık söz konusu değildir. Faiz hepsinde aynıdır. Sadece özkaynak açısından bir farklılık söz konusudur. Bunuda bir örnekle açıklayayım isterseniz. Örneğin hayvancılık kredilerimizde, 20 başa kadar olan süt hayvancılığı kredilerinde özkaynak aranmamakta, 20 başın üzerinde ise % 25 oranında bir özkaynak aranmaktadır. Diğer taraftan vade konusu. İşletme kredilerine 1 yıl vade verilmekte, yatırım kredilerine ise projenin öngördüğü süre kadar bir vade verilmektedir.

Mehmet TAN beyin sorusu. T.C. Ziraat Bankası'nın üretici kredisi dağıtımında yeterli olduğuna inanıyor musunuz? Bankanızın bu konudaki yaklaşımı gerçekçi midir?

Önce şunu söylüyorum. Banka tüm içtenliği ile bu konuya sarılmaktadır. Banka krediyi, kredi dağıtmak olaraktan değil, çiftçinin ihtiyacına en uygun şekilde ve zamanında verebilmeyi amaçlamaktadır. Ama bunu gereğince yapabilmekte midir, yapamamakta mıdır, bu tartışılabilir. Bunu gerçekleştirmek amacıyla şu anda Ziraat Bankası'nın bünyesinde 900 civarında ziraat mühendisi arkadaşımız vardır. Bunların istihdamındaki amaç çiftçi ihtiyacının tesbiti ve kredinin ihtiyaca uygun zamanında ve yeterince verilmesini sağlamak içindir. Bu noktada da bu kadar bahsedebileceğim.

Yine Faruk BERKSAN bey, hayvancılıkta desteklerin Ziraat Bankası'nın kaynaklarını tüketmesine rağmen ilerleme değil gerileme olmuştur. Bundan sonra neyin köklü olarak değişmesi lazım ki ilerleme olsun.

Bu sorunun cevabını Ziraat Bankası olaraktan vermemizin pek doğru olduğunu düşünmüyorum. Teşekkür ediyorum.

-Başkan: Efendim sayın arkadaşımıza da teşekkür ediyorum. Şimdi kendisine soru sorulmamakla beraber kısa bir konuşma isteği nedeniyle sayın Kemal AKMAN'a söz veriyorum. Buyrun efendim.

-Kemal AKMAN: Efendim sessizlik ve soru tevci edilmemesi insanları birtakım endişelere itiyor. Şimdi efendim kalkınan ülkelerde olduğu kadar, geri kalmış ülkelerde stratejik önemi olan özellikle tarım ve hayvancılık destekle ayakta kalıyor ve ülkedeki birçok mekanizma bu konularda oldukça hassas çalışıyor. Bizde, Türkiye'de tabloya baktığımızda dünden bugüne bir şekliyle bu tabloyu yaşamış olmadık. 83 yılında büyükbaş için söylüyorum. Süt konusunda yaşanan darboğaz süt tozunun serbest bırakılması arkasından liberalleşme ve dışa açılma politikasıyla 85'te dışarıdan döviz gelecek diye bütün hayvanları satmamız. En sonunda kuraklık var diye devlete para vererek, tabi buda devlet müessesesi eliyle yapıldı. Bütün doğadaki hayvanları mübaya edip, depolara koymamız. En sonunda da daha bir sene öncesine kadar ithalatın tehdidi ile yaşamamız. Şimdi bizim sektördeki bilinçlenmenin getirdiği en büyük endişe bu kadar büyük bir

yapılanma içinde biz birliğimiz olarak 3 ayda bir bütün sektörün projeksiyonlarını çıkarıp, sektör üyelerine sirküle ediyoruz. İşte sizin üretiminiz şu kadar sunu getirirseniz şöyle olur. İlerde dar boğazlar böyle olur. Fakat gerçek potansiyeli kullanamamanın endişesi birazda tabiki yatırımcının artık cesaretinin daha fazla olmamasından kaynaklanıyor. Bugün Ali beyin dediği gibi. Tabii çok büyük potansiyellere sahip olmamız, çok büyük üretim yapmamız Türkiye hayvancılığının ve beslenmenin sorunlarını çözüyor manasını taşımaması lazım. Çünkü tek başına buna talip olmaya da kendimizi yeterli görmüyoruz. Buna hakkımız yok. Zaten yapamayız. 40-50 kg tavuk eti üreteceğiz, hayvan başı bugünkünün 5 katını ona çıkabilmemiz için kendimizi herhalde birçok yönüyle çok büyük cesaret veya insanların artık birtakım desteklerden endişesi olmadan yapacak bir ortama gelmeleri lazım. Bu bakımdan ben şimdi ihracattaki zaten nakit desteğin olmayacağını biz biliyoruz. GATT anlaşması elimizi kolumuzu bağlamış ama hiç değilse diyoruz ki içerde bazı maliyetleri düşürücü tedbirleri alarak hem tüketimi artırıcı hem de daha büyük potansiyelleri kullanarak ihracatı yapacak bir şeyde ayrılalım. Bu imkanıda çok görmemek lazım. Daha fazla sabrınızı taşırmayım. Teşekkür ederim.

-Başkan: Teşekkür ederim sayın AKMAN. Efendim şimdi son konuşmacı Sayın Doğan VARDARLI buyrun efendim.

-Doğan VARDARLI: Sabrınıza dayanarak son sözü alayım. Efendim hızla geçeyim. Birkaç soruyu birleştiriyorum. Sayın Alaattin ÖZYURT'un Sayın üstadımız Necdet ÇİZMECİ'nin, Türkiye sığır popülasyonunun yaklaşık % 45'i kültür ırkı ve melezlerinden oluşması damızlık probleminin çözümü için yeterli değilmi? Belli bir program dahilinde 1987-1996 yılları arasında 300 bin adet baş civarında sığır ithalatı yapılmış. Yıllar içerisinde en fazla 74 bin adet, 1995'te sığır gelmiş. Sizin bahsettiğiniz yılda 500 bin sığır hangi kaynakla getirip dağıtacaksınız? diye sorularımız var. Bunları birleştirip cevaplayalım, müsaade ederseniz.

Efendim, anafı projesinde biraz var. Bizde biraz var. Bazı üniversitelerimizde var. Yani bunlarda bir çok bini geçmez. Türkiye'de damızlık inek diyebileceğimiz Türkiye'de bir tane damızlık inek yok. İlkönce ordan başlayayım. O gelen iyi idi kötüydü dediklerimiz varya onların dışında, onlarda bitti. Onların dışında Türkiye'de bir tane damızlık inek yok efendim. Neyle ıslah edeceğiz. Damızlığın tarifi belli. Damızlığın tarifi var. Anası babası ebesi bir daha nesle gittiği vakit şu kadar sütünü, etini, proteinini artırması gibi tarifleri var. Öyle bir damızlık yok Türkiye'de. Yani bundan alacağım, bundan dölleyeceğim deyip, öteki nesilde şu kadar artacağını garanti eden damızlık yok. Bunun tarifini ben getirmeyeyim yok. Bir tane yok. Bir iki yer hariç. Bazı üniversitelerimizin çalışması, bizim çalışmalarımız. Efendim, çalışmaların içinde bir tane damızlık boğa yok. Bir tane yok. Bu sefer bunları belki ilk defa dinliyorsunuz. Bizde son bir iki senedir farkına vardık. Türkiye'de bir tane damızlık boğa yok. Söylüyoruz, bunu deklere edeyim. Hangi damızlıkla ıslah edeceğiz biz Türkiye'yi, çalışmaya başladık. Yatırımla bağliyağım. Bir arkadaşımız burda diyor ki, işletmenizde araştırma ve geliştirme çalışmalarına ne kadar kaynak ayırıyorsunuz? Sıkıntınız nedir?

Biz 50 yıllık birikimimizi, inandık bunları görünce, ARGE'den geçirdik. 1995'te projeyi 1.6 trilyon yatırımın % 80'ini realize ettik. Veteriner fakültesi İstanbul'da gen bankamız İstanbul'da çalışmaya başladı. Tabi 4 yıllık bir çalışma bu. Şimdi 500 bin tane damızlığı nereden bulacağız. Bu hesabı bizim birliğimizin dışında kimse yapmadı. Ne DPT'de var ne üniversitelerimizde var. Efendim yılda kaç tane damızlık lazım Türkiye'ye ki şu kadar 30 gr proteine ulaşsın. Bu kadar nüfus artışını karşılansın, geri gitmesin yerinde saysın hiç olmazsa, biz yaptık. Yanlış, doğru 500 bin. Hiç olmazsa hesap yaptık. Yanlışsa 400 bin. Nerden bulacağız 50-100 bin tane ithal edeceğiz. 300-400 bin tanede yerli imkanlarımızla ıslah ederek suni tohumlamayla, damızlık boğalarla ıslah ederek yerli yapacağız tabi. Bunun için uğraşyoruz. Gen bankamızda milli, çiftliğimizde milli tabi bir saatte yerli yapılacak ama rüya görmeyelim. Örneği Macaristan 80'li yıllarda yaptı. 7 senede 2'ye katladı. Başlamayalım bu ıslaha, ıslahı kimse ağzına almıyor. Islaha başlamayalım bir usul içinde bir başka şekilde onları anlatmayayım. TİGEM'le beraber yapacağız. Bir teknik konudur. Şu andaki durumla Türkiye'nin ıslah edilmesine şu damızlık diye saydığımız, kültür diye saydıklarımızla gelişmesine imkan yok.

Efendim kararname ile ilgili çok kısa eleştirimi söyleyeyim. Kararnamede hep bildiğimiz şeyler. İki tane baz var ki dikkat etmemiz lazım. Sözleşmeli üreticiden başlanması lazım. Bu kararname 40 trilyon gözünüzde büyütmezin. Çok iyi kullanılırsa Türkiye'deki hayvanın % 1'ini ıslah ediyor. Hesapla konuşuyorum. Yani bu kararname çıkacak, çıkacak da Türkiye'yi kurtaracak. Bakmayın. Bu hesabı yaptık beraber bakalım. İyi kullanılırsa % 1'ini ıslah ediyor. Birşey kurtaracak değil. Ama hiç olmazsa bir iki örneği getirmeli bu kararname. 40 trilyon parayla hangi hayvanı ne kadar, nerede ıslah edeceksiniz. Ne getirmeli. Bir, sözleşmeli, uygulayıcı kuruluşlar sözleşmeli üreticiyi doğru seçmeli, doğru yapmalı. Bu uygulama ile birlikte örneği de gelmeli. Hiç olmazsa birşey başlasın orda. Çünkü çok iyi becerdi tavukçular biz yapamadık. Bu uygulama onu sağlasın bir, bu tarafa geçiyorum. Efendim Haşim hoca sağolsun, bize o imkanı sağladı. Amerika'da Tarım Bakanımızla beraber, onların Tarım Bakanıyla Washington D.C'de toplantı yaptık. Amerikalılara onu sorduk, bunu sorduk. Enteresan birşey. Birşey sorduk Refaattin Şahin o zamanki Tarım Bakanımız inanmadı döndü. Bir daha sordu. Parasal kaynaklarınızı, kredilerinizi, subvansiyonlarınızı, imkanlarınızı nasıl kullanıyorsunuz dedi. Koca dünyanın bir numaralı tarım ülkesi. Söyledikleri efendim. % 10 hububata, % 45 yem bitkilerine, % 45 diğerlerine. Efendim kararnamede enteresan bir şey var. % 32 besiciliğe, % 2 yem bitkilerine. Yani hayvan olacak yemi nerde bunun. İlk önce yemini koyacaksınız ki, sonra çıksın bu tarafa hadise. Efendim şimdi, kararnamede zannediyorum bir oranda bir şey değiştirmişler ama bu işin doğrusu yem bitkisidir. Yem bitkisini koyduğunuz zaman, merak etmeyin dünyada tek istismar edilmeyen pamuk şöyle stoklanır, buğday böyle subvanse edilir. Yem bitkisine ne verirsiniz verin. Ne insan yer, ne birşey olur. Hayvan yer et olur. Amerika bunu böyle çözmüş. Ne varsa yem bitkisine yöneliyor. Katma değeri yüksek, erozyonu önleyen biliyorsunuz zaten. Konu biryerde kendi yapısı içinde çözülüyor. Teşekkür ediyorum, efendim.

-Başkan: Teşekkür ediyorum Sayın VARDARLI. Efendim sabrınıza ve sizlerin müsamahanıza sığınarak şimdi Türkiye'de tavukçuluğun yerleşmesinde daha sonra arıcılık ve benzeri diğer hayvansal ürünlerin yayılmasında son derece büyük katkısı olan hocamız Sayın Prof. Dr. Necmi SÖNMEZ bir öneride bulunmak isterler ve kısa bir sizlerden vakit isterler. Ben haddim olmayarak sizlerin müsamahanıza güvenerek Sayın Hocama söz veriyorum. Buyrun efendim.

-Prof. Dr. Necmi SÖNMEZ: Sayın başkan, bu sempozyumu geçen sene olduğu gibi bu senede yapan odamıza teşekkür ediyorum. Odamızın görüşüne de aynen katılıyorum. Her yapılan iş hüsniniyetle yapılır. Fakat hüsniniyetle yapılan işlerin neticeleri memleketin aleyhine olmuşsa o önemlidir. Onun içinde gerekli terim kullanılabilir. Ben bu 10 senede yapılan şeylerin memleketin aleyhine olduğunu düşünüyorum. Kendilerine teşekkür ediyorum.

Şimdi söyleyeceğim şey şu, dünya ve Türkiye 3 tane canavarın etkisi altında kıvrıyor. Birincisi açlık, ikincisi yoksulluk, üçüncüsü de bunlara bağlı olarak çevrenin bozulması. Toprak, orman hepsi bunlara dahil. 3 tane canavarı bugüne kadar yaptıkları etkiyi, yapmalarına devam ettirirsek bu dünyanın sonu gelir. Bizimde sonumuz gelir. Bütün bu konuşmacılar bu üç konuya gayet güzel değindiler. Ben kendileriyle beraberim ama teferruata girince konuyu yukardan göremiyoruz. Onun için ben önerimi şöyle şey yapmak istiyorum. Dünya ve biz açlıktan, yoksulluktan kurtulmadıkça, bunlara bağlı olarakta çevre bozulmasına müsaade ettikçe bir yere varamayız. Bir de mütemadiyen geriye gideriz. Bunun için iki tane büyük dünya çapında enternasyonal şey olur. Bir tanesi 92 çevre şeysi, aradan 5 sene geçti. 5 sene içinde yapılan şeylere bakıyoruz. Bir arpa boyu gitmemişiz. Eskiden açlık vardı. Şimdi de açlık var. Eskiden çevre bozulması vardı, şimdi de var. Eskiden yoksulluk vardı, şimdi de var. 1996'da Tarım Bakanımızın imzasıyla yükümlülük altına girdiğimiz dünya açlık kampanyası var. Orda da imza ettiğimiz bizim için, bizim adımıza imza eden Tarım Bakanlığının taahhütleri 7 tane. 7'side bugün konuştuğumuzun hepsini kapsıyor. Ama bu taahhütname imza edildi. Tarım Bakanlığında ingilizcesi duruyor. Bu bugüne kadar ingilizcesi tercüme edilip dağıtılmadı ve gereği yapılmadı. Ben şimdi gayretimle FAO'nun desteği ile ve Ziraat Bankasının desteği ile bunu tercüme ettik. 5-6 ay evvel yayınladık. Arkadaşlara duyurduk. Sadece bu duyuru şey etmez. Herkesin bu 7 tane taahhüdü nasıl yerine getireceğimizi düşünmesi lazım. Bunun içinde otlaklık var, bunun içinde hayvancılık var. Bunun içinde çevrenin korunması var. Şimdi bu düzeyde bakarsak. İki tane şey yapmamız lazım. Birisi bu taahhüt altına girdiğimiz, fakat unuttuğumuz bu 96 Roma anlaşmasını yürürlüğe geçirmek lazım. Hepimiz görevliyiz. Hepimiz, bunun içinde hayvancılık var, hepsi var. Tarım Bakanlığı'na öneriyorum. Bunun lütfen öncülüğünü yapsın, bunu ilgililere bakanlıklardan ta çiftçiye kadar ne yapılması gerektiğini yaysın gelsin. Bizde yardım edelim. Bu amaçla biz sivil toplum örgütleri olarak dünya açlığına ne yapılabilir toplantısı yaptık. Bir deklarasyon yayınladık. İlgililere verdik. Bu deklarasyonda Tarım Bakanlığının yeniden yapılanması dahil, bütün konulara değindik. Burda

panelde oturan arkadaşlarımızın çoğu biliyor. Bu çalışmada öncülük yaptılar. Şimdi de hayvancılığı konuşuyoruz. Birinci önerim dünyada tarım arşivi korumak. Türkiye'de bilhassa arşivi korumak için tarımsal ve ekonomik nereye yapılacaksa altına imza koyduğumuz taahhüde sadık kalarak bunu bir uygulamaya geçirmemiz lazım. Burda eylemler var. Eylemlerin gerekçeleri var. Eylemlerin ilkeleri var. Bunları Türkiye'de uygulamaya koymadıkça birşey yapmak mümkün değil. Şimdi hayvancılık konusunu konuşuyoruz. Burda da önerim şu. Ben önerimi tatbikata koymaya başladım. Arkadaşlar güzel bir şey almışlar. Hüsnüniyetle Tarım Bakanlığı bir proje hazırlamış. Burda bize takdim ettiler. Fakat zaman müsaade etmediği için özümleyemedik. Ayrıntılara giremedik. Bunun için geçmişteki yaptığımız çok manasız uygulamaları ve memleketin aleyhine olan uygulamaları gözden geçirerek bunları da değerlendirerek getirdiler karşımıza. Ve açık kalplilikle diyorlar ki, biz bunu tartışmaya hazırız. Ben bu şeyden sonra arkadaşla görüştim. Vedat beyle, İlhan beyle görüştim. Tarım Bakanıyla görüşeceğim. Kendilerini Türkiye Kalkınma Vakfı'na davet ettim. Ve Türkiye'de tarımsal üretimle direk ilgili sivil toplum kuruluşlarını, hükümet üstü organları davet ederek bunu birgün veya iki gün ağır ağır özümseyerek tartışacağız. Ve bütün bilgilerimizi orada tartışmaya çalışacağız. Birinci önerimi ben şimdi yapıyorum. Lütfen üniversitelerde zooteknik ve veteriner veya üniversitelerin tümü bu daveti yapsınlar. Ankara Üniversitesi'nde bunu görüşelim. Doğruyu bulalım. Ve biran evvel uygulamaya geçirelim. Bunu yapmazsak bunu eyleme geçirmesek, eylemin projelerini hazırlamazsak onlara yardım etmezsek zaten eskiden söylediğimizi, söylemeye devam edeceğiz. Bunu belirtmek istedim. Tarım Bakanlığı'na teşekkür ederim. Davetimizi kabul etti. Şimdiden arkadaşlarımızı davet ediyorum. Saati, günü belli olunca sizlere haber vereceğim. Eğer önerim kabul edilirse üniversitelerde benzer birşey yaparlarsa çok yapıcı ve memleketin hayvancılığına istikbale matuf güzel birşey yaptığımızı söylüyorum. Teşekkür ediyorum. Sizleri rahatsız ettim. Teşekkür ediyorum.

-Başkan: Kıymetli arkadaşlar Ziraat Mühendisleri Odamızın tarım 1998 nedeniyle düzenlediği "Hayvansal Üretimi Artırmada Yeni Yaklaşımlar" 7 oturum, 1 açılış oturumu ve son olarak 10 kişinin katılımıyla oluşan bir panelde ve keza 40'a yakın sayın soru sahibinin sorularıyla ve onlara verilen yanıtlarla şu anda bitmiş durumdadır. Şunu bilmenizi istiyorum ki, bu düzenlemeyi yapan başta Odamıza ve emeği geçen herkese ziraat mühendisleri adına ve hayvancılıkla uğraşanların tümünün adına Odamıza şükranlarımızı arz ediyorum. Ve burada bilmenizi özellikle istiyorum ki, burada tebliğ sunan, tartışmalara katılan, panele katılan, konuşan, soru soran, yanıt veren bütün sayın zevatın sormuş olduğu sorular, ileriye sürmüş olduğu fikirler hepsi satır satır değerlendirilecektir. Bu değerlendirme sonunda odamız tarafından oluşturulacak rapor tüm ilgililere ulaştırılacaktır. Bundan emin olmanızı özellikle istirham ediyorum. Ancak izin vererseniz bir iki eksik kalan nokta var bu noktaların belirlenmesinde yarar var.

Bakınız Tarım Bakanlığı tarafından getirilen proje burda çok büyük münakaşalara, tartışmalara neden oldu. Bir proje sorduk. Burdaki zevata, kim bu projeyi

bugüne kadar okudu dedim. Tek bir yanıt çıkmadı. Ve yine dedim ki, ben Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Zooteknik Bölümünün 38 yılına girmiş bir öğretim üyesiyim. Beni tanıyanlar bilirler bu gibi işlerde az çok girerim konuşurum yaparım birşeyler koyarım ortaya, ben bile okumamışım. Öyleyse sayın hocamızın önerileri çok yerindedir. Ben isterim ki bu projeyi gerçekten üreticisiyle, pazarlamacısıyla, sanayicisiyle ve bilim adamıyla bu sahada uğraşan herkesle otursunlar açık açık tartışsınlar, uygulanabilirliğini ortaya koysunlar. Yalnız o proje dikkat buyrulsun sadece başlıklardan ibaret. Sadece başlıklar, nasıl yapılacak, nerde hangi proje uygulanacak bunlar için herhangi bir ışık yoktur. Herhangi bir fikir yoktur. İşittiğimiz kadarıyla. Şimdi o halde bu projenin her türlü yönünü tartışabileceğimiz bir platform yaratmaları gerekir. Ve bunun sonunda da bu proje nasıl uygulanabilir. Onu çok iyi tartışıp ortaya koymamız gerekir. Bakınız bir noktaya daha izin verirsiniz değinmek istiyorum.

Tabi bütün tebliğleri tek tek özetleyecek değilim. Bunlar basılacak, kitap haline de gelecek oradan da okursunuz. Şimdi bir yanlış yapıyoruz. Beni başışlasın Sayın VARDARLI. Şimdi biz Romanya'nın üç misli damızlık getirmişiz bu ülkeye, bu meseleyi halledememişiz. % 1'le bu işi halleden Romanya, % 2.5'la biz halledememişiz. Nedir bunun eksigi. Bunu ortaya koymamız lazım.

-VARDARLI: Koydum ortaya hocam. İthalatı değil.

-Başkan: Hayır efendim. İthalat elbette. Bakınız size şunu söyleyeyim. Açık açık konuşuyorum. Eğer birileri bir açık kapı bulursa o kapıdan herşey gelir. Bu ülkeye canlı hayvan, besi materyali ve hayvansal ürünler ithal etmek Türkiye'de bu işi yapan çiftiyi yetiştiriciyi katletmek demektir. Bu kadar açık konuşuyorum. Bakınız, bundan birkaç sene evvel peynirciye gidiyorum iki çeşit peynir var. Birisi 250 bin lira, birisi 500 bin lira. Soruyorum peynirci tanıdık. Diyor bu süt tozundan yapılan, bu da diyor yerli süttten yapılan. Peki siz dar gelirli bir milletsiniz, hangisini alırsınız. Öyleyse süt tozu getirirsiniz, kıyma getirirsiniz ve hele hele 15 sene sağılmış süt ineklerini Avrupa'da kesti buraya gönderdiler. Buna fırsat verirsiniz açık kapı koyarsınız, kararnameye yerleştirirsiniz o kapıdan girenler çok olur. Onun için düşüneceğiz. Benim yerli yetiştiricilerimin sperma ihtiyaçları varsa sperma, boğa ihtiyacı varsa boğa, onu getirelim ona hiçkimse hayır demez. Ama siz hala Almanın öküz başlı bilmem Hollanda'nın ne başlı ineklerini buraya süt ineği diye getirirsiniz, bunların birçoğu birinci senenin sonunda kasaba gider. O zamanda deriz ki, ne yaptık biz bu hayvanları. Romanya bu kadar getirdi bu işi halletti. Biz bunu getirdik, iki mislini, üç mislini getirdik halledemedik. Onun için bunları tartışmadan, ben tekrar söylüyorum. O projede A'dan Z'ye kadar yetiştiricisiyle, bilim adamıyla, sanayicisiyle hepsinin bu projeyi satır satır tartışmak zorundayız. Neden, söyledim ben rica ettim. O projenin bir kopyasını bize verin. Vermediler. Arkadaşlar niye vermiyorsunuz. Şimdi onun için diyorum. Sayın hocam bu işi başarırsa ve bizide çağırırsa severek bir vatandaş olarak bu işle uğraşan bir kişi olarak memnuniyetle katılacağız.

Bunun sonucunda arkadaşlar, hayvancılıkta, hayvancılığı etkileyen bütün faktörlerde ülkemizin sorunları vardır. Kredide vardır. Örgütlenmede vardır. Yemde vardır, kesif yemde vardır, kaba yemde vardır. Ama sorunlar bizimdir. Bir sayın üyenin dediği gibi, bu zincirin halkalarıdır. Bu halkaların en zayıfı kadar zincir yük çeker. Hangisinde zayıf nokta varsa orası kopar. Onun için yeminden, kredisine; örgütlenmesinden, damızlığına; hayvan hastalıklarından, pazarlamasına kadar bu konu bizimdir. Ülkemizin konusudur. Buna herkes omuz vermelidir. Ve 1998 yılı ülkemize hayırlı olsun, “Hayvancılık Yıldır.” Ve beni de bu son saatte, bu ileri saatte dinlediğiniz için hepinize saygılar sunuyorum. Kongrenin milletimize ve memleketimize başarılı ve sağlık getirmesini diliyorum.